Petrauskas Cezaris.
Žingsniai lietuvos žemėje. I. 1-4.
T. 1. [1900-1926].

Žingsniai Lietuvos žemėje

Cezaris Petrauskas

Pratarmė

Sakoma, kad žmogaus gyvenimas kartojasi. Vaikystėje ~~ganiavoje~~ galvijus gano ir vaikus lopšyje supa. Senatvėje ta pati daro.

Aš kaip tai prasilenkiau su ta tėkme. Savo atsiminimus visi pradeda rašyti jau patekę į senatvės laikotarpį. ~~Tai~~ Su manim ~~gavosi~~ atsitiko kitaip. Aš pradėjau rašyti ~~tai~~ juos savo amžiaus viduryje.

Vokiečiams okupavus 1941 metais Lietuvą ir jiems betvarkant įgybuvau 1942 metais vasario mėn. 2 dieną suimtas kaip komunistinės Valstybės prekybos direktorius.

Man pavyko iš kalėjimo sienų išnerti gyvam, bet be teisės gyventi Kauno mieste. Apsigyvenau Lampėdžiuose, kurie jau buvo Kauno apskrities ribose. Kiekvieną dieną ~~turėjau~~ privalėjau pasirodyti policijos punkte Raudondvaryje.

Laisvo laiko ~~buvo~~ turėjau daug. Nutariau tą laiką ~~pavesti~~ praleisti naudingai. ~~darbui~~

Romanų, dramų, tragedijų ir eilių rašyti niekuomet nebandžiau, tačiau plunksną valdžiau ir ~~kurios~~ jos pagalba daug kam sudrumsčiau ne tik ramumą, bet ir karjerą.

Pasiryžau ~~su~~ plunksnos pagalba buvusį laikotarpį perkelti iš savo atminties į popieriaus lapus, juo labiau, kad tasai laikotarpis iš mano atminties nebuvo dar išblėsęs. Po dviejų ~~man~~ metų man pavyko Lietuvos buvusį gyvenimą mo

~~[illegible]~~ jaunystės dienų iki antrojo pasaulinio karo. ~~chlo~~ chronologine tvarka surašyti.

1948 metais, man išvykstant iš Lietuvos, mano atsiminimų rankraštis ~~liko~~ pasiliko pas gerus žmones. Kai sugrįžau, man juos sugrąžino.

Pragulėjo dulkėse ilgai. Prof. Kostas Korsakas, vienas karto mane sutikęs, paragino, kad parašyčiau savo atsiminimus, gerai žinodamas mano opozicinę veiklą Lietuvos reakcijos laikais. Prisipažįstu, kad esu parašęs bet ~~dar yra~~ reikėtų patikslinti kai kurias datas pagal specfonde esamus leidinius. Tokį leidimą prof. K. Korsakas man davė. ~~ir tą patikslinimą atlikau~~ Sutikrinau greitai, pats stebėdamasis, kad senai rašytuose atsiminimuose nebuvo ~~padaryta~~ klaidų. Atatiko datos, įvykiai ir veikėjų pavardės, vardai, užimamos vietos, jų likimas.

Savo atsiminimuose pergyventą laikotarpį aprašiau tokį, kokis jis buvo tuo laiku. Gal šiuomet ne visais ~~laikotarpiams~~ laikotarpiais jis bus tinkamai suprastas. Tačiau aš laikiausi tokio nusistatymo, kad tai yra tik medžiaga objektyviam istorikui, aprašančiam buržuazinį laikotarpį.

Aš labai trokštu, ~~Man yra didelis troškimas~~, kad objektyvumas būtų amžinuose rėmuose. Gyvenimas [illegible] nepaisydamas niekam, ar kam patiks, ar ne. Aš toje gyvenimo mašinoje buvau mažu ratelių, tačiau, gyvenimo bangų nešamas, stebėjau, fiksavau faktus ir epizodus ~~istorijai~~, nes be jų nebūtų istorijos.

Antonius.

Atsiradau.

Kad Atsiradau į šį pasaulį, kad jame esu, ~~tai~~ įrodymas – rašau apie savo gyvenimo bėgį, ~~taip~~ toks koks tikrai jis ~~ir~~ buvo. ~~Jis~~ Buvo nuo pirmos valandos mano gyvenimo, ~~kokie tai~~ nesklandumai, nesutapimai, persunkti ginčais, ~~taip teisiant fatalizmu persunktas – nenugalimo likimo galia – lėmimo neišvengiamumu, pasidarymu~~. Atsiradau ~~devyniolikto~~ dvidešimto amžiaus ~~paskutiniais metais~~ pradžioje (1900 m. vasario mėn. 1 ~~ir 2~~ dienos naktį ~~metu~~). Motina tvirtina, kad gimiau po 24 val., reiškia, kad vasario 2 d., per Grabnyčių šventę, o kiti ~~tvirtina~~, kad iki 24 val. Laikrodžio namie galbūt nebuvo, o jei ir turėtų, tai jis rodytų laiką tokiu tikslumu: ~~vieną~~ valandą į vieną pusę ~~ar vieną~~ valandą į kitą. Gimdymo namų nebuvo, o jeigu būtų, tai jų laikrodžiai būtų tokie patys. Tai ~~jau~~ ir buvau pirmoju nesutapimu gyvųjų tarpe. Tai matote, tik atsiradau ir jau priverčiau žmones ginčytis, įrodinėti, nes dėl ~~su~~ kitų ~~kitais~~ tai daryti nereikėjo. Tuo laiku naujai atsiradusį žmogų į inventorizacijos knygas įrašydavo bažnyčia – ~~vadinamu~~ krikštu. ~~Ši~~ Šį formalumą atlikti patikėjo malūnininkui Rodei, vietos ūkiečiui, ir kaimynkos seseriai, kuri tarnaite dirbo Petrograde, pas kokius tai didikus, o dabar svečiavosi pas savo seserį. Vasario mėnuo yra Lietuvoje pats šalčiausias. Prieš išvykdami į bažnyčią, šildėsi prie butelinko. Buvo geroje nuotaikoje.

Važiavo tiesiu keliu, per dvaro laukus, į bažnyčią, o ne per Širvintų miestelį. Sniego buvo daug, važiavo rogėmis. Abu kūmai dar jauni, pilni išdaigų, ir ~~taip~~ išvirto plyname lauke. Kaip ten tikrai buvo, turiu viską atsiprašyti, ~~kad~~ to momento aš neatsimenu, bet tėvai pasakojo, kad kūmai labai išsigando, ar su manim kas nors blogai neatsitiko, nes mane išgriebė iš sniego pusnies. Sakė, kad po tokios avarijos ~~su manim nieko neatsitiko~~ likau sveikas, ir ~~dar~~ net neverkiau. Kad neverkiau, tai neatsimenu, bet, kad su manim nieko blogo neatsitiko, tai tėvai sakė teisybę. Tuo ~~laiku~~ metu tikrai nieko blogo neatsitiko. Mahometonai tiki likimu ir jį vadina „kismetu" - aklas atsidavimas likimui. Sakoma, kad žmogui gimstant, kartu užvedama jam knyga, kurioje yra užrašomas ir jo likimas su įvairiais gyvenimo kriokliais. ~~Kas~~ Vienų tie kriokliai būna mažesni, o ~~pas~~ kitų - kaip Niagaros (mano gal kiek mažesnis). Nebūk fatalistu, kad jau iš pirmųjų dienų buvau verčiamas, ~~o paskui buvau verčiamas~~ ant šono, ~~ant mano kojų, o ant galo buvau apverstas~~ žemyn ~~kojomis viršų~~ galva ir vėl ~~buvau~~ pastatytas ant savo kojų, kurios laikė silpnai, nes bevartaliojant pavargo, susilpnėjo ir paseno. Krikštatėviams esu dėkingas, kad jie mane ~~išgriebė iš~~ išvertė į sniego pusnį, ~~kuomi padarė pirmą užgrūdinimą šaltyje ir jame būdamas dainavau~~ užgrūdino; gal todėl nebijau šalčio ir būdamas šiaurėje dainavau: „Нам не страшен серый волк, серый волк..." (mums nebaisus pilkas vilkas, pilkas vilk-

Apie mano gyvenimo krioklius. Jei bus kam įdomus, ras mano žingsnius ne smėlyje, bet puriame sniege, švariame sniege, žengtus savo noru ir nenoru: kalnus, pakalnes, daubas, įkalnes, audrai siaučiant. Jei iš naujo mane įgriebtų iš sniego pusnies, vėl eičiau tais pačiais keliais ir takais, nes jie buvo įdomūs, pilni tikrojo gyvenimo, su visais kriokliškais niuansais, ašaromis, kurios tekėjo džiaugsmo ir liūdesio valandomis. Savo veiksmus rikiavau humaniškumo plotmėje – žmoniškai santykiauti su žmonėmis ir aplinka. Griežtai laikiausi obalsio: „nedaryk to kitam, kas tau yra bloga".

Mano tėvas yra gimęs Lydoje. Mano bočius savo žemės neturėjo, nuomodavo svetimas žemes. Kai jis mirė, mano tėvas turėjo tik 16 metų. Jis buvo vienintelis sūnus ir turėjo 6 seseris. Tėvas po bočiaus mirties buvo nuvežtas mokytis sodininkystės į Vilnių pas Keppą, kurio sodininkystė buvo Karkazkoje g-vėje (dabar Mindaugo), priešais Pabaltijo Geležinkelio Vilniaus Apygardos rūmus, Mindaugo 14. Tėvas sodininkystės mokėsi keturis metus ir, gavęs iš sodininkų cecho diplomą, įsidarbino sodininku Širvintų dvare, kurio savininkas buvo Peseckis. Tame dvare mano motina dirbo šeimininke. Jos tėvai – smulkūs bajorai, ir jų žemės ūkis 40 ha Rončūnų kaime, Širvintų valsčiaus, buvo parduotas už skolas. Motinos tėvas mirė palikdamas vieną sūnų ir 6 dukteris. Kons sut-

pimas, nes toks pats šeimos sąstatas buvo ir ~~pas~~ tėvo. Motina šeimoje buvo pati ~~vy~~ vyriausioji. Mirus ~~jos~~ tėvui, ~~teko eiti~~ dirbti pas svetimus. Motina buvo graži ir naujai atvykęs sodininkas, aukštas, lieknas, visuomet švariai apsirėdęs, ~~su~~ su liemene, kietai krakmolytais marškiniais, ~~liemene ir~~ stačiu, baltu kalnieriuku, ~~ir~~ imponavo. ~~ir vienas prie kito nebuvo abejingi.~~ Po ~~vienerių metų draugavimo~~ metus padraugavę apsirėdė. ~~ir~~ laikotarpyje ketvirtų metų ~~jau~~ jų šeima susidėjo iš penkių asmenų. Aš ~~jau buvau~~ paskutinis vaikas — pagrandukas. Jaunavedžių gyvenimas pačioje pradžioje buvo sunkokas. Jokios medžiaginės paramos iš ~~niekur~~ niekur negalėjo gauti, nes abu našlaičiai. Dėka tėvo energijos, ~~ir~~ motinos taupumo ir gero šeimininkavimo, metas iš meto medžiaginė jų padėtis gerėjo. Tėvas Širvintose pagarsėjo kaipo geras sodininkas ir daug kam užveisė naujus sodus, kurie ~~davinėjo~~ duodavo neblogus pelnus, vaisius ~~parduodant~~ parduodavus Vilniuje. Už naujų sodų užveisimą tėvui mokėjo, ~~ir~~ tai buvo papildomas pajamų šaltinis pinigais ir natūra. Daržas išimtinai kultivuotas daržovėmis ir vaisiais, ~~kurių~~ Iš dviejų didžiulių sodų ~~buvo labai daug~~ vaisius ir veždavo parduoti į Vilnių. Tas ~~šakos~~ darbas tėvo ne patenkino ~~negalėjo~~, jis vis veržėsi į gėlininkystę. Daržininkas buvo praktiškas, ~~nes iš gėlių pajamos nemažos~~ o Širvintose gėlių ~~jų~~ niekas ~~ir~~ nepirko. Nors šiltnamis darže buvo nedidelis, bet jame gėlių buvo daug. Jų parduoti nebuvo kam, ~~tai~~ jas nešė į bažnyčią nemokamai

~~Kuomet~~ Kai ~~jam~~ tėvui pasiūlė persikelti į Birštoną, ~~tai tas atatiko jo svajonei, nes ten pagrinde gėlininkystė~~ jis nudžiugo ir sutiko, nes ten jis turės auginti gėles. Tėvas buvo pusėtinai apsišvietęs: skaitė laikraščius ir knygas. Politika ~~įdomavosi~~ domėjosi, bet savo veiklos toje srityje nerodė. Smerkė bet kokį smurtą ir Kražių skerdynes komentavo su pasipiktinimu ~~ir prieš rusus~~ caro valdininkų atžvilgiu buvo nedraugiškai nusiteikęs. Tautiniai subrendo, patekęs į Birštoną. Sakė, kad tėvai nors gyveno Baltarusijoje, bet lietuviškai mokėjo. ~~Sulenkėjo~~ Mano tėvas sulenkėjo besimo~~kant~~kydamas Vilniuje, bet, vėl patekęs tarp lietuvių, atsiminė vaikystės ~~savo gimtąją~~ kalbą. Su savo darbdariais buvo visuomet santūrus, ~~parigingas~~, ~~bet~~ jiems nepataikavo, ~~ir~~ savo galvos prieš juos nelenkė. Susitikęs ~~su~~ savininkę sveikindavosi tik rankos padavimu, jai rankos nebučiavo. Ponios nepatenkintos tėvą vadindavo storžieviu, neišauklėtu ir net chamu. O tėvas piktinosi tais, kurie rankas bučiavo. Vieną kartą ~~matė~~ pasakojo, kaip viena mergaitė stovinčiai poniai bučiavo ranką ~~kuri stovėjo ir laikė~~, sunėrus ~~rankas~~ rankas ant ~~savo~~ užpakalio. Tėvas ironiškai ~~pasakė~~ paklausė ponios, ~~kad~~ nuo kurio laiko ji sau leidžia bučiuoti į užpakalį. Savininkė susigluma. Tasai tėvo pokalbis su savininke buvo gyvai apkalbamas dvaro gyventojų tarpe. ~~Rezultate to~~ Dvarininkas tada uždraudė savo žmonai ir dukrai leisti joms bučiuoti rankas ~~esant~~ lauke. Tėvas tą dvarininko potvarkį išaiškino taip: ~~kad~~ dvaro rūmuose

8

ar kitose patalpose ponios rankas, ant užpakalio galima bučiuoti ~~laikančias ant užpakalio~~, nes ten sodininkas nemato. Dėl to nelemto bučiavimo rankos klebonas kalėdodamas ~~pasakė~~ pabarė tėvą, ~~kad~~ kam jis labai nužemino dvarininko orumą. Tėvas atkirto, kad pati savininkė tą savo orumą nužemino, leisdama bučiuoti sau į užpakalį. Klebonas nieko neatsakė, bet tik rankas išskėtė ir tuo gestu parodė, kad tėvas pasielgė blogai. Tai pamatęs, tėvas priėjo prie stalo ir demonstratyviai paėmė rublį, kuris buvo padėtas duoti klebonui. Davė tik esantiems bažnyčios tarnams. Klebonas labai užsigavo ir kitiems pasakė, kad nepriims jo išpažinties atlikti, o tėvas pasakė, kad jis ir pats neeis. Velykinę išpažintį atliko Vilniuje, būdamas tarnybos reikalais. Kaip tas konfliktas su klebonu dėl ~~nedavimo~~ rublio būtų ~~išsilepšnojęs~~ pasibaigęs, jei nebūtų išvažiavęs į Birštoną, sunku ką nors pasakyti, ~~bet rubliaus~~ negavo. Motina turėjo visai kitą charakterį, rami, darbinga, mokėjo ir jos „hobby" kulinarija. Pagaminti mokėjo, o kas svarbiausia, netingėjo. Vaikai jai buvo visi lygūs, vienodai visus mylėjo ir jais rūpinosi. Motina mokėjo tik skaityti, rašyti nemokėjo.

Tėvo buvo svajonė turėti savo nuosavą kampą. Jis Širvintose numatė vieną žemės sklypą, su jau labai senu namu, kuriame gyveno to namo senutė savininkė. ~~rusų tautybės~~. ~~Senutė~~ Ji gyveno kitų šelpiama ir mošėji

kelionei į aną pasaulį. Giminių visai neturėjo. Tėvas jai pasiūlė tą žemės sklypą su namu perduoti jam. Ji sutiko perduoti už šimtą rublių ~~su~~ bet su sąlyga, kad jai mirus tėvas turėsiąs palaidoti savo lėšomis. ~~Pinigus gavus~~ Tėvas nupirko tą sklypą su namu, o po trijų mėnesių senutė mirė. Senutę reikėjo laidoti, kaip buvo sutarta, savo pinigais. Pašarvojo ją gražiai, bet pamatė, kad ~~čia~~ nėra laidotuvių ~~nės~~ nuotaikos, niekas neverkia. Kaimynystėje buvo senutė, kuri ubagavo. Tėvas davė jai vieną rublį, kad ji tą laidotuvių nuotaiką sudarytų. Senutė tą rublį uždirbo visai pelnytai: ir verkė, raudojo ir riedėjo jai tikros ašaros visų nustebimui. Gyvenime taip būna, kad kartais ~~tos pačios~~ ašaros rieda ištikus nelaimei, bet rieda ir už rublį gavus. Tos pačios akys juokiasi ir verkia.

Birštonas

Persi- Kėlimosi iš Širvintų į Birštoną nepamenu, nes ~~man~~ [netūrėjau dar] ~~nebuvo~~ [nė] 3 metų ~~amžiaus~~. Tėvai pasakojo, kad tai buvo gana varginanti kelionė. Važiuota Lietuvos ~~keliais~~ [vieškeliais], ~~su keleta nuvargusių kelyje~~ [nuklota pakelėj] ~~drėjais~~ [tem] vienkinkiais vežimais. Viename vežime vežiaro motina ir mes trys berniukai, o kitame buvo sukrauta mūsų manta. Manta buvo labai kukli, nes jaunavedžiai gyveno tik iš gaunamo atlyginimo už darbą. ~~Po~~ Apsivedi~~mo~~[us] motina dirbo, bet prieš gimdant [yma] iš darbo pasitraukė ir taip ~~paeiliui~~ laikotarpyje trijų metų jau buvo šeima iš penkių asmenų. Motina pasakojo, kad važiuojant į Birštoną tėvas veik visą kelią ėjo pėsčias. Jam ~~tas~~ ~~kelias~~ [eiti] nebuvo sunku. Jis kaipo aistringas medžiotojas buvo gerai išsitreniravęs. ~~buda-mas medžioklėse.~~ Birštonas nuo Širvintų gana toli į vakarus, apie 200 kilometrų ~~atstu-me, ir~~ Kodėl kėlėsi ir kokiu būdu jam tą darbą surado? Birštono [kurorto] savininkė dėjo visas pastangas, kurortą [kad] aptvarkyti ir išgarsinti, nes jis buvo labai primityvus, ne tik ~~apla~~ gydymo [ymo] ~~gydomoje~~ srityje, ~~bet pati aplinka~~. Nors ir gražioje vietoje, buvo parkas, bet labai apleistas ir reik~~alaro~~ [ėjo] žmogaus, kuris ~~tą~~ [jį] sutvarkytų. Reikalingas diplomuotas sodininkas. [Savininkė] ~~Kreipėsi~~ Vilniuje pas Reppą, kuris tokius sodininkus mokė. Reppas patarė pavilioti tėvą [iš Širvintų]. Laiške iškvietė tėvą pas save ir papasakojo, kuriam reikalui iškvietė. Supažindino su Birštono savininke Krintiene.

Jie ir ~~sutarė~~ susitarė, nes Krintienė ~~davė~~ žadėjo geresnes dirbti ir gyventi sąlygas, tai viena, o ir pats Birštonas daug žadantis. Nors Širvintų dvarininkė Peseckienė labai nenorėjo tėvą atleisti, bet buvo bejėgė sulaikyti, nes samdos sutarties nebuvo.

Kad Birštonas ~~kaipo~~ turi~~ntis~~ sūrius šaltinius ir tinka gydymo reikalams, pastebėjo dr. Benediktas Bilinskis 1846 m. Tais metais jis nusiuntė į Birštoną gydytis vieną moterį, kuriai Stakliškių vandenys nepadėjo, o čia pasveiko. 1848-1849 ~~tik kai kurie~~ mažai kas ~~asmens~~ naudojęsi vandenimis. Tiktai, kai Stakliškių gydyklos pasidarė per ankštos, ~~vien~~ daugiau ligonių pradėjo vykti į Birštoną.

Už 5 km nuo Birštono gyvenęs dvarininkas Ad. Bartoševičius su dr. Bilinskiu ~~pasi~~rūpinosi kurorto steigimu. Žemės plotas 17 ha su šaltiniais tada priklausė Vilniaus katalikų konsistorijai; ją iš konsistorijos Bartoševičius išnuomojęs. 1856 m. ima statyti namus ir pirtį ligoniams. 1857 m. jau ~~būta~~ įrengta 28 vonios. Pradžioje besikuriant Birštono kurortą konkuravo Stakliškės, bet jų trobėsiai 1857 m. sudegė ir į jas ~~visai~~ nustojo lankytis ligoniai. Stakliškėms žūstant, Birštonas augo. 1861 m. jau būta 18 gerai įtaisytų namų atvykstantiems svečiams, salių pasilinksminimams, didelių medinių namų vonioms, kurių 14 numerių įrengta su varinėmis voniomis, o neturtingiesiems trobesys skyrium. Žmonių privažiuodavo labai daug. 1874 met. dvarininkas Ignas Krinta nupirko iš

konsistorijos kurorto sklypą ir pats ėmėsi kurorto tvarkymo. Kryntai valdant, kurortas padidėjo: imta statyti daugiau namų vasarnamių, ėmė lankytis po kelis tūkstančius vasarotojų. Krynto sveikatos stovis pablogėjo, ir tai labai atsiliepė į kurorto vystimąsi. Jam mirus, visus kurorto reikalus vedė jo žmona, bet nesėkmingai, ir vasarotojų skaičius pradėjo mažėti. Nors gydymas vyko sėkmingai, bet savo aplinka ir grožiu pradėjo konkuruoti Druskininkai.

Į Birštoną atvykome 1902 m. Tėvas energingai ėmėsi naujo šildaržio statybos. Parkas tik vadinosi parku, bet neturėjo takų prižiūrimų. Buvo tik takeliai, pačių vasarotojų pramindžioti. Visą parko grožį darė tik beržų alėja prie Nemuno krantinės. Išplanavo takais visą parką, ir šalimais apsodino medžiais: eglėmis, klevais, maumedžiais ir vyšniomis. Takai pavadinimus gavo iš medžių šalimais pasodintų, tai – maumedžių, klevų ir t.t. Parke buvo daug įvairių gėlių, bet visų nustelbimui, kuomet tėvas pasodino klombą kiliminę tarp gydomųjų vonių pastato ir didelio vasarnamio. Vasarotojai būriais spietėsi prie tos klombos, fotografavo, kiti piešė, ir gėrėjosi grožiu. Tėvas pasakojo, kad tasai klombas tai buvo jo diplominis darbas, ir buvo padarytas Vilniuje prie Muravjovo-Koriko paminklo papėdėje.

Rudenyje, sumažėjus vasarotojams, tėvas ėmėsi tvarkyti šalimai parko esama kalną,

vadinamą Vytauto kalnu. Pirmoje eilėje išplanavo takus įstrižai kalno. Padarė mažas aikšteles su suolais ir medinius laiptus kopti į kalną. Vasarotojai turėjo jau daugiau erdvės kurorte. Įkopę į kalną galėjo grožėtis labai puikiu apylinkės reginiu. Kurorto sezonas tęsėsi tik 3 vasaros mėnesius. Vonių gydyklos, kiek ilgiau, bet irgi neilgai nes vasarnamiai nebuvo apšildomi. Kitų metų kurortas ruošėsi sekančiam sezonui.

Tėvų materialinė padėtis žymiai pagerėjo. Sezono metu dirbo ir motina: ruošė vonias, gydykloje tvarkė ir saugojo kurorto baltinius. Tėvas išaugino daug gražių gėlių ir įvykslė jų pardavimą. Pajamos už parduotas gėles ėjo savininkės naudai, bet jam buvo mokama atskirai už sudarymą gražaus buketo. O mums vaikams buvo labai geras šaltinis pajamų - nunešus adresatui buketą, gaudavome arbatpinigių. Tuo darbu daugiausia užsiimdavo broliai, bet kartais ir aš juos pavaduodavau. Mes vaikai turėjome dar vieną pelningą šaltinį, tai teniso aikštelė. Tenisistams rankiojome sviedinukus, padėdavome jiems lošiant. Visus tenisistus pažinojome gerai ir jie su mumis atsilygindavo gerai. Bet pasitaikė dvi poros, kurios už mūsų darbą teduodavo keletą kapeikų. Pareiškėme savo nepasitenkinimą. Po žaidimo, vėl mums davė keletą kapeikų. Pasakėme, kad mes daugiau jiems sviedinukų nerankiosime.

Kitą dieną pradėjo ~~kuosimą~~ (ta pora žaisti) o mes ramiai ant suolinko sėdime. Paragino, ~~kodėl~~ kad ~~nerenk~~ renktume, o mes atsakėme, kad veltui dirbti nenorime. Karošė ir patys sviedinukus rinko, ~~ir~~ Baigęs ~~kuosti~~ pareiškė, kad jis ateis su savo vaikais, kurie rank~~ioti~~ios ~~ateis~~. O mes jiem pasakėme, kad neleisime. Konfliktas didelis - streikas. Taip tikrai atėjo. Berniokams pasakėme, kodėl mes ~~jiems~~ tenisistams nerenkame ir patarėme būti su mumis solidariais. ~~Be~~ Jokių didelių įkalbėjimų nereikėjo ~~ir~~ jie atsisėdo greta mūsų. Streiką laimėjome, sutarta suma mums mokėjo ir žaidimai ėjo be jokių sukirimų. Kiti tenisistai juos smerkė, ~~už~~ kad mūsų skriaudė. Tokiu būdu mes jam ~~turėjome~~ įkūrėme monopolį. Dažnai prisimenu, kai aš, turėdamas ~~jau~~ 5 metus, jau buvau streikininku ir laimėjau. Skaitau, kad dirbančiam yra geriausia priemonė savo interesus apginti, tai streikas. Visuomet aš esu streikuojančių didelis šalininkas, o ~~kur jų nėra~~, labai apgailestauju, kad ne visur jie galimi. Streikas - tai labai humaniškas darbininko ir tarnautojų ginklas.

Į Birštoną atvykdavo žmonės ne tik gydytis, bet ir taip pailsėti. Bet vieną sąjėra tai mano tėvas ypatingai globojo ir pataikavo jam. Pasirodo paaiškėjo, būta kokio tai didelio viršininko, kuris turėjo teisę išduoti leidimą medžiokliniam šautuvui laikyti. Tėvas buvo aistringas medžiotojas ir leidimus šautuvui laikyti gaudavo tik metams. Iš taip kas met reikėjo kartoti - rašyti, prašyti.

Turint gerą dėdę, su jo pagalba, galima gauti leidimą visam laikui, neterminuotą. Tokio tėvas labai norėjo. Paprašė. Jis užrašė visus davinius ir pažadėjo. Po jo išvažiavimo tėvas gauna registruotą paketą ir jame žadėtas leidimas, visam tėvo amžiui. Koks buvo tėvo džiaugsmas, tai net papasakoti negalima. O kas svarbiausia prieš vietos uriadniką, pas kurį turi kiekvieną metą eiti, prašyti kokių dar pažymų leidimui gauti. Taip sausai nebuvo duodama, reikėdavo gerokai aplaistyti, o dabar jam gali parodyti špygą viešai o ne kišenėje. Mus visus apie gavimą tokio leidimo prašė niekam nesakyti. Metams pasibaigus ateina pas mus uriadnikas ir tėvui daro pastabą, kad jis naujo leidimo neturi, o veik kiekvieną antrą dieną medžioja. Čia tėvas, nieko nesakęs, išima leidimą ir jam rodo, kad jis leidimą turi neterminuotą. Uriadnikas tą leidimą vartė iš visų pusių, net iki pauostymo, ir pasakė, kad toks leidimas turi būti registruotas policijoje. Tėvas jam atkirto, kad niekas jam apie tą nėra sakęs, bet jei reikalinga, tai tegu savo knygose atžymi, kad toks yra. Kitų formalumų neketina daryti. Uriadnikas išėjo galvodamas, kad neteko keleto bonkų degtinės su užkanda. Tėvas buvo patenkintas, kad ne reikėjo lenktis prieš uriadniką. Uriadnikas turėjo laužyti sau galvą, kokiu būdu tėvas tą leidimą gavęs, nes tokius leidimus retai kas turi. O jei ir turi, tai jam ištikimi caro valdžiai.

Žiemos sezonui savininkė Krintienė išvažiuodavo gyventi į Vilnių. Visus kurorto reikalus tvarkė samdomas administratorius. Gyveno netoli mūsų. Mes gyvenome sode, šalia šiltdaržio. Gydytojas Dambrauskas kurorte gyveno visą laiką. Krantuvininkas Gerimaričius yra vietos gyventojas. Tai buvo ketvertukė, ir vakarais pas kurį nors su sugužėdavo. Bet tai įvykdavo dažniausiai pas mus. Motina mokėjo gerai ir skaniai paruošti užkandą. Mes tokių suburimų labai laukdavome, ypatingai daktaro Dambrausko, nes jis vaikams duodavo vieną amblį pirkti saldainių. Mes vaikai labai mėgome saldainius „Pakobore meškų" (rėžim kalinkai) tai buvo geri, skanūs, ir vienas svaras kaštavo vienas amblis. Pirkti visi siųsdavo mane, nes aš kelyje neragaudavau ir visus į namus parnešdavau. Išgerimai buvo saikingi. Neprilakdavo iki sąmonės netekimo. Taip jau 10 val. vakaro skirstydavosi namo. Kartais pakliūdavo į Paienus, bet ten taip pat su saiku ir tokie suburimai būdavo pas daktarą Brundzą. Pats Brundza pas mus buvo labai dažnas svečias, o vienu laiku net gyveno ilgiau, ir iš mūsų buto neišeidavo. Iš mūsų išėjęs apgyveno pas vietos rusą Dimitrovą, kuris buvo sangotoju trijų vilų, kurių savininkas gyveno kur tai kitur. Paskui paaiškėjo, kad Brundza slapstėsi, nes prijaučė socialistams ir bijojo, kad gali būti suimtas ir išvežtas į Sibirą.

Sezono metu parke grojo karinis dūdų orkestras. Vakare kurhauzo salėje buvo ruoši-mos paskaitos, koncertai, vaidinimai. ~~Neturint~~ ~~tų pramogų~~ Kartais vakarais toje ~~salėje~~ ~~vakare~~ bū~~vo~~davo šokiai, dūdų orkestrui grojant, be apmokamo įėjimo. Šoko seni, ~~ir~~ jauni, ~~ir~~ išsiilgę, o tokių buvo daug. Gegužinės buvo ruošiamos kitoje pusėje Nemuno, miške. Persikel~~imas~~davo per Nemuną ~~buvo~~ valtimis, kuriose tilpdavo 10 žmonių. Bet pats didžiausias pasilinksminimas, ~~tai~~ – ~~buvo~~ karnavalas per Jonines, birželio mėn. 24 d. Tam karnavalui buvo ruošiamasi labai kruopščiai. Jis vyko taip: mažesnės valtys vežimais ~~per~~veždavo per kalną į Nemuną, kuris darė kilpą ~~per~~ pro Prienais. Didesnius laivelius ~~aut~~ ~~au~~tempdavo arkliais prieš vandenį ~~per~~ pro Prienus, į starto vietą. Privatininkai savo laivelius išnuomodavo vasarotojams. Karnavalo dalyviai iš Birštono pėsti per kalną ~~nueidavo~~ keliaudavo į starto vietą, ~~o tai būta~~ apie vieną kilometrą, ~~kelio~~, ir pradėjus temti, dūdų orkestrui grojant, pavandeniui plaukė ~~per~~ pro Prienus į Birštoną. Su ta kaskada Nemunu plaukė labai daug vainikų, žvakėmis apšviestų. Plauki~~ant~~mas nuo starto vietos iki Birštono užtrukdavo apie 2 val., ir taip 12 val. nakties bū~~vo~~davo jau Birštone sutinkami, ~~ir~~ visą naktį parke linksminosi. Tikrai tasai karnavalas, ~~su~~ savo programa, ~~buvo~~ atrodė labai įspūdingai, gražiai ir greitai nepamirštamai. O, kas svarbiausia, gražiai linksmintasi be svaiginamų gėrimų pagalbos. Karnavalui artinantis ir jam atėjus, tėvas turėjo labai daug darbo: ~~su~~ vainikus ir burius paruošti.

Tokių karnavalų organizavimą ėmėsi kurorto [18]
administracija, savininkei vadovaujant. Bet
ir vasarotojai labai ~~aktingai~~ [aktyviai] talkininkavo.
Buvo rodomi ir smulkesni atrakcijonai –
~~tai buvo~~ pakviesti iš Kauno broliai Mejerai,
kurie rodė savo vikrumą su dviračiais. Su-
sisiekimas su Kaunu buvo palaikomas
diližanu. Tai vežimas su ~~dvejais~~ [dviem] suolais
šonuose, ~~ir~~ keturių arklių traukiamas.
Savininkė sugalvojo padaryti bandomą
reisą autobusu, kurį jam turėjo Kaune,
~~gyvenantis~~ Šančiuose, Faustilis Sergejus.
Paskirtą dieną visi laukėme to technikos
stebuklo, kuris važinėja pats vienas, be
arklio pagalbos. Tėvai mus perspėjo, kad
jam važinėjant, ~~tai~~ prie jo nesiartinti,
nes arti esančius pritraukia po ratais.
~~Važinėjant per~~ [Ties] Prienais [važiuojantys autobusu] ~~turėjo sunkumų, per-
sikeliant per Nemuną~~. Bijota, kad keltas
[per Nemuną] ~~to~~ ~~aitvaro~~ neatlaikys ir kartu su ~~juomi~~ [juo]
nugrimzs į dugną. Atlaikė, tik ~~buvo~~ [sunkiai] ~~sunku-
mai~~ į keltą įvaži~~uoti~~[avo] ir išvaži~~uoti~~[avo]. ~~Jau~~ [Iš] toli
pamatėme ir išgirdome smarkų motoro burz-
gimą, ir arčiau [jam] privažiavus ~~tekinomis~~ [sprukome į šalį, kad] ne-
patektu[me] po ratais. ~~Bet pamatėme~~ [staigiai pastebėjome], kad jam
privažiuojant, kiti buvo labai arti jo ir po ratais
nepateko. Pasiryžome ir mes prieiti, ~~visai arti~~.
Toks pirmo autobuso pasirodymas Birštone,
buvo didelė sensacija. Bet ~~jomi~~ [juo] pasivažinėti
vasarotojams neteko, ~~nes jis~~ [autobusas] kurorto teritorijoje
~~važinėjant~~ sulaužė mažus tiltelius, ir rei-
kėjo skubiai juos sutaisyti, kad [jis] galėtų grįž-
ti atgal į Kauną. Tai buvo nenumatytos išlaidos.

Šiaip Birštone ~~laikas~~ mes laiką ~~buvo~~ leid~~žiamas~~ome labai sklandžiai, ~~ir~~ linksmai. Buvo ir liūdnų dienų. Tėvas staiga susirgo ir daktaras ~~D~~ Dambrauskas nustatė, kad tai yra žarnų apsivertimas. Išgydė. Čia Japonų karas. Tėvą~~s~~ mobili~~zuojamas~~zavo. Kurį laiką ~~pa~~liekame vieni, bet po 10 dienų tėvas grįž~~ta~~o. Apsirikta. Tėvas kaipo vienintelis sūnus, kariuomenėje netarnavo. Jam buvo išduotas baltas bilietas. Karui pasibaigus, visokie sukrušimai, revoliucijos. ~~Visas~~ Mūsų bičiulių ketvertas susirinkę~~s~~ komentuodavo esamus įvykius. ~~ir~~ Visi buvo prieš carą ir jo režimą.

Dar prieš sezono pradžią, mes gėrė~~jomis~~davomės sielių plukdimu. ~~Kurie~~ Sieliai pro Birštoną vienas po kito plaukė. O prie Nemuno posūkio, į kairę pusę, jau labai prityrę sielininkai gerokai pergyven~~o~~davo, kad srovė jų neišneštų į krantą ir nesukaldytų sielių. Sielininkais buvo ~~baltgudžiai~~ baltarusiai ir dažniausiai vyras su žmona. ~~Jam~~ Praplaukiant Birštoną, ~~ir~~ prieš patį posūkį, priešakyje stovintis ant sielių, savo žmonai rėkdavo: „Aunkia tyruni". O toji buvo prie vairo ir turėjo tą ilgą vairą, padarytą iš ilgos karties, taip nukreipti, kad sieliai plauktų upės viduriu. Kartais nepavykdavo išvairuoti, sieliai bu~~vo~~davo priplakami prie kranto, suira, ir jų visas uždarbis prapuola, nes mokama tik už tuos, kurie nuplukdomi be avarijų iki paskyrimo vietos. Sielius nuplukdžius prasidėdavo, susisiekimas garlaiviais iki Gardino. Tai buvo nedideli garlaiviai ir neturėjo molatinio trapkarščio, ~~bet~~ ~~be~~ prekių vežiodavo ir keleivius.

~~Jų~~ Garlaivių pavadinimai buvo „Grodno" „Kovno" „Gopla". Mes iš jų švilpukų žinojome, koks garlaivis plaukia. Kitoje pusėje Nemuno totoriai laikė kumelių fermą ir jų pieną-kumysą pardavinėjo vasarotojams. Turėjo labai didelį pasisekimą, ~~ir~~ to pieno visiems neužtekdavo.

1905 m. kilo gaisras: išdegė beveik visas Birštono ~~miestelio~~ centras ir keli vasarnamiai. Tais pačiais metais vietoje medinės bažnyčios prasidėjo ~~statyba~~ naujos mūrinės bažnyčios statyba. Senoji bažnytelė buvo per prasta ~~visai neįponaro~~ jau gerokai pagarsėjusiam kurortui ~~to~~ ne labiau, kad ~~rusai savo tikintiesiems~~ pravoslavai miesto centre pasistatė cerkvę. Cerkvė buvo medinė, nedidelė, bet graži, bizantiško ~~stiliaus~~ stiliaus. Dabar toje vietoje stovi J. Basanavičiaus biustas ant pjedestalo.

Per~~važiavus~~sikėlus į Birštoną, broliai jau buvo mokyklinio amžiaus ir, mokslo metams prasidėjus, ėmė ~~pradėjo~~ ~~ją~~ lankyti mokyklą. Mokykla buvo miestelio pakraštyje, miške, netoli kapinių, vieno aukšto, medinė, naujai pastatyta. Vakarais namuose broliai ~~mokydavo~~ ruošdavo pamokas. Aš ~~prie~~ apie juos ~~trynidavusi~~ trainiojausi tuo metu, ~~ir, turėdamas penkerių metų~~, žino- ~~jau~~ pažinau visą raidyną ir iš elementoriaus skaičiau. Tėvai ir kiti stebėjosi mano gabumais. Pamenu, kad 1905 m., o man jau buvo ~~nepilni 6 metai~~ penkeri, broliai eidami mokyklon paėmė ir mane. Mokytojui pasakė, kad aš esu jų brolis. Mokytojas man leido per pamokas pasilikti klasėje. Stebėjau, kaip vyksta pamokos. Mokyklos aplinka ir mokytojas patiko, bet po

pertraukos broliai patarė eiti namo, ~~ir neesant~~ nes nebūnant
~~mokinių, nepatogu čia painiotis~~ mokinių netinka čia painiotis. Broliai nu-
ėjo į klasę, o aš, ~~eidamas~~ grįždamas namo, miškelyje,
visai netoli mokyklos, pamačiau kelelį ba-
ravykų. Juos išrovęs ~~ir~~ žiūriu, ~~kad~~ jų di-
dumelio tiltas. [Besamas] Surinkau juos į krūvą, bet ~~jų~~ pačiam jų
unešti į namus vienas nepajėgsiu, ~~nes~~ buvo gana
daug. Pridengiau juos eglės šakelėmis, ~~ir~~ Vėl grįžau
į mokyklą, kad pasitarčiau su broliais, kaip grybus ~~par~~ parnešti
į namus. Per pertrauką broliai mane pamatė
ir nustebo, kodėl neparėjau ~~į namus~~ namo. Paaiškinau
~~ir~~ [kodėl grįžau:] norėčiau parodyti, kokį lobį esu radęs.
Abu nudžiugo ir patarė baravykus pasaugoti,
kol jie pasiskolins pas mokyklos sargą krepšį
ir baravykus po pamokų atneš į namus.
Kol broliai atnešė krepšį, aš dar pakilnojau
eglių šakas ir savo baravykų lobį gerokai
padidinau. Į paskolintą krepšį visi baravy-
kai netilpo. Netilpusius pasiėmiau aš ir
bėgte ~~parskubėjau~~ į namus. Papasakojau
tėvams, bet jie nelabai patikėjo, kad tai
visi rasti yra baravykai. Gal vietoje baravy-
kų yra lepšiai, nes ~~yra~~ labai panašūs. Tik-
rinau, kad tikri baravykai, ir čia ateina
broliai, nes panešdami krepšį. Tikrai visi
buvo baravykai ir ~~visų nustebimui~~ sveiki,
nesukirmiję. ~~Tų grybų~~ Finalas buvo toks: ~~kad~~
vakare pas mus ~~netrenkė tansojo~~ [Brolių] as valgė bara-
vykus, o man Dambrauskas vietoje ~~kaip~~
~~visuomet~~ saldainiams ~~duodavo~~ rublį, šį
kartą davė du ir dar paglostė ~~savo~~ ranka
mano ~~plaukus ant~~ galvą. Po savaitės nu-
ėjau į tą vietą [pirčia], kur ~~radau~~ grybus, bet joje ~~neradau~~ nematiau nė vieno ~~jokio~~ baravyko.

Savininkė Krintienė Kurorto ~~tvarkinga~~ buvo labai energinga, sumani ~~ir~~, ~~darbšti~~, [Kurortą tvarkė gerai] Tačiau, ~~jos sveikatai pablogėjus~~ [susnegalavus] nutarė 1906 metais perleisti kurortą Miller-Rochanovskienei už Šlapaberžės dvarą Kėdainių aps. Rodos, nieko čia ypatingo neįvyko, pasikeitė tik savininkės. Bet su savininkių pasikeitimu pasikeitė ir vasarotojai. Krintams esant, vasarotojai buvo išimtinai iš Lenkijos aristokratijos: dvarininkai, pirkliai ir aukštieji pareigūnai. (Tai buvo) Žmonės su pinigais, kurie vyko į Birštoną ne tik gydytis, bet ir maloniai praleisti vasarą. Ypatingai buvo maloni pati Krintienė. Savo išdidumą niekur nerodė. Su vasarotojais buvo draugiška ir paslaugi. Su savo tarnautojais elgėsi labai draugiškai ir, ~~esant~~ [atsitikus] kokiai bėdai, padėdavo. Atsimenu, kai ji ateidavo pas mus ir klausdavo mamos, ką ji ruošia pietums. Atsakydavo mama, ką turės pietums. Krintienė, tik pasiklausia kelintą valandą bus pietūs, kitą kartą ir apie vakarienę. Būdavo labai dažna mūsų ~~svečias~~ [viešnia] ir be jokio varžymosi, kaip ji, taip ir mes, prie bendro stalo valgydavome. Kartais ateidavo pas mus paslapčiomis dienos metu pamiegoti, nes ~~tos~~ [savo] bute tos ramybės neturėjo, ėjo pas ją visokiais reikalais. Mes gyvenome bute iš trijų kambarių ir virtuvės. ~~Kuomet~~ [Kai] pas mus ilsėdavosi Krintienė, tai mes, vaikai, ~~būdavome~~ [perspėti]

~~perspėjami ir tuo laiku~~ prisilaikydavome tylos ir ~~laikėme~~ neišduodavome jos ~~būrimų~~ paslapties ~~paslaptyje~~. Krintienė žiemos metu iš Vilniaus atva-žiuodavo į Birštoną tartis su administ-toriumi ir tėvu dėl vasaros sezonui pa-simošimo. Gyvendavo savo bute, bet valgydavo pas mus. Tėvai ~~nepasakysim kad~~ ne buvo labai religingi. Bažnyčios abu nelankė, bet velykinę išpažintį atlikdavo ir pasninkavo prieš velykas. Tuo laiku kaip tik ir Krintienė būdavo, ~~kaip pasninkavo~~. Motina jos ~~kiek~~ varžėsi, ~~kad ją maitinant pasniškais valgiais susidaro kiek sunkumų.~~ Bet ~~ji~~ Krintienė pabrėžė, kad jei duotų valgyti tą, ką patys val-gome ~~gydavo~~. Tam pasninkui artėjant ~~artinantis~~, tėvas pirkdavo kelėtą statinių silkių geres-nės rūšies ir porą nedidelių statinai-čių silkių-šmalenrkų, kelėtą bidonų aliejaus. Silkės buvo ruošiamos įvai-riais ~~paruošimais~~ būdais: keptos, mirkytos, ma-rinuotos. Iš bulvių įvairūs patiekalai: blynai, šrilbynkai, babkos ir šiaip bulvės ~~pakeptos~~. Stintos buvo užtaisomos pada-žais su svogūnais, aliejuje pakeptais. O jau grybai buvo sūdyti, marinuoti ir džio-vinti. Dažnai buvo ir šviežia žuvis, Ne-mune suganta. Krintienė žavėjosi tokiu pasninko ~~pasniku~~ maistu. Motina buvo labai gera kulinarė, ~~nes labai~~ ją ~~įdomavosi~~ mėgo, ~~ką~~ svarbiausia, netingėjo paga-minti, nors daug ir reikėjo daugiau laiko. Labai džiaugdavos ~~džiaugėsi~~, Kai ~~kai~~ jos patiekalai kam nors patikdavo.

Kristiena visi mylėjo ir gerbė dėl jos paprastumo ir demokratiškumo. Naujoji savininkė Miller tų savybių neturėjo. Ji buvo senų, nusigyvenusių rusų didikų palikuonė. Jos išorė tais laikais irgi daug kam nepatiko: nešiojo trumpai kirptus plaukus, aukšto ūgio, vaikščiodavo, lazda pasiramsčiuodama ir papirosą rūkydama. Šnekėjo tik rusiškai. Buvo nekalbi ir nepatraukli. Užsidariusi ir vieniša. Dėl tokių naujos savininkės savybių 1906 metų vasaros sezono vasarotojai buvo kiti. Piniginės grietinėlės nebuvo. Vasarojo tik ligoniai, su labai ribotais piniginiais ištekliais. Birštonas pasikeitė. Pasikeitė ir tėvo darbas, ir pajamos. Tėvą labai užgavo vienos ligonės žydės apsilankymas ir užklausimas, ar jis neturįs česnako darže. Tėvas nutarė iš Birštono bėgti. Jam keletą metų Birštone vasarojo dvarininkė Zakševskienė, kuri su savo vyru Vladislavu Zakševskiu Pakuonio valsčiuje turėjo 4 dvarus ir viename jų – Jokimiškiuose buvo labai didelis parkas, šiltnamiais, šiltadaržiai ir sodai. Toji dvarininkė tėvą kalbino pereiti tarnauti pas ją. Žadėjo geresnes sąlygas, negu jis turėjo Birštone. Sąlygos viliojo, bet nenorėjo Birštono apleisti, nes čia yra mokykla ir ją turi lankyti net trys vaikai. Dvarininkė sakėsi, kad Jokimiškių dvare pradžios mokykla bus įsteigta

dvarininko lėšomis ir vaikai bus mokomi veltui. Vasaros sezonui baigiantis, vieną gražią dieną, tėvas pasirengė kelionei į Jokimiškių dvarą, kuris nuo Birštono buvo apie 20 km. Diližanu privažiavo iki Išlaužos ir pėsčiomis 2 km pasiekė Jokimiškius. Po dviejų dienų grįžta, labai geros nuotaikos ir pasakoja, kad sutarė dėl sąlygų ir mes keliamės į Jokimiškius. Mokykla dvare bus, nes jau suolai mokyklai yra pagaminti ir juos pats matė. Paduotas jau prašymas gauti leidimą mokyklą įsteigti. Su mokytoja yra jau susitarta, nes bus privati mokykla, valdžia mokytojo neduos.

Praslinkus keliems mėnesiams, iš dvaro atvažiavo du dideli dvikinkiai vežimai ir mus iš Birštono perveže į Jokimiškių dvarą. Tėvas, kėlėsi su dideliu noru, nes dvare būdamas turės daugiau laiko medžioklei, kurią labai mėgdavo. O dvare tokių, kaip jis, buvo ir daugiau. Mus išlydėti iš Birštono atėjo daug vietos gyventojų. Daugiausia iš miestelio, kurios po gaisro globojome ir šelpėme. Vienas atnešė kelionei didelį iškeptą pyragą. Tėvas jo sodyboje pasodino vaismedžius, agrastų ir serbentų krūmus. Visi atėję mus palydėti, lydėjo iki pat plento, kuris mano tėvo buvo apsodintas beržais. Jie dabar dar vešliai auga, ir pravažiuodamas, prisimenu, kaip jie buvo mano tėvo sodinami.

Birštone prasigyvenome. Atvažiavome dviem ~~dvejais~~ vienkinkiais vežimais, o išvažiavome dviem ~~dvejais~~ dvikinkiais, ilgais vežimais, ir jie buvo pilni. Paršams ir vištoms buvo padaryti iš lentų narvai, o karvę teko vesti. Tas darbas teko ~~atlikti~~ tėvui. Buvo nustatytas planas, kur karvei duoti poilsio. Pirmoji poilsio vieta nustatyta, ~~tai~~ praėjus Prienus ir pasikėlus į kalną, kuris buvo vadinamas Nuotakų kalnu. Toje vietoje ir mes, vežami, ~~[illegible]~~ trumpam ~~kaimui~~ ~~taip pat~~ sustojome ir ~~taip~~ drauge pabuvome, ~~iki miško~~. Vežėjai tėvui nupasakojo kelią per mišką ir ~~toni~~ kelionė karvei buvo sutrumpinta ~~ant~~ 3 kilometrais. Mes plentu važiavome iki Šilkupio dvaro ir, nuo plento pasukę į dešinę, ~~ir~~ per Samapolį, patekome į Jokiškius. Tėvą su karve jau radome, ~~mus~~ mūsų belaukiantį.

Dvaras.

Vos įvažiavus į dvaro teritoriją, mane apstulbino gyvenamieji namai ir ūkiški pastatai. Visi mūriniai, baltai kalkėmis išbaltinti. Dvaro sodyba sudėta iš vienos aikštės. Trobesiai tą aikštę aptveria, o tarpus tarp trobesių jungia aukšta mūrinė tvora, kurioje yra vartai. Tokių vartų buvo trejetas. Nakties metu vartai uždaromi, ir naktinis sargas su labai piktais šunimis saugojo dvaro turtą. Šio dvaro statytojas vokietis Šulcas, priklausė Gorkimiškių, Pagermonio, Pagermonkų, Aštonėlių, Samapolio, Išlaužo, Elsbergio ir Linsbergio dvarai. Jie visi pagal savo statybos planą yra panašūs. Dvaro rūmai su šiltnamiu atitveria parką nuo dvaro ūkiškų pastatų ir kiemo. Mūsų butas, kuris iš trijų kambarių ir alkūnos virtuvės, buvo po šiltnamio stogu, pastato gale. Mūsų buto langai žiūrėjo į parką, o kiti į dvaro kiemą. Įėjimas buvo iš dvaro kiemo. Butas mūsų buvo neblogesnis negu turėjome Birštone, tik viename kambaryje niekuomet nebuvo saulės, nes langus dengė didžiuliai parko medžiai. Prie mūsų namo galo buvo varteliai įeiti į parką ir šiltadaržį. Dvaro rūmai nebuvo jau puošnūs. Tai rusiško tipo pastatas, vieno aukšto, erdviais pusrūsiais, kuriuose tilpo virtuvė, sandėliai ir kambariai samdomam personalui. Kai kurie apatinio aukšto kambarių langai buvo lygūs su žemės paviršiumi. Kiti turėjo visai normalų aukštį, nes rūmai stov

mažoje įkalnėje. Rūmai dar turėjo salkes, kur-
rios buvo labai [illegible], nes turėjo daug švie-
sos, saulės ir jų langai buvo į parko pusę.
Įėjimas į salkes buvo iš rūmų prieangio
su labai patogiais laiptais, nors ir buvo vin-
giuotos. Rūmų pirmame aukšte buvo 12 di-
delių kambarių, bet daugumoje buvo per-
einami, o kai kurie ir tamsoki, nes juos
temdė parko medžiai ir laukinės vynuogės,
kurios iš parko pusės visą sieną apiępė, ir
reikdavo karpyti, kad būtų galima atidaryti
langus. Šiaip Rūmų fasadas į parką su di-
delia terasa atrodė gana puošniai. Rūmų
patogumai primityvūs: Buvo rūmų pastato
gale, nuleidžiami žemyn į srutų duobę, iš
kurios būdavo išvežami, kaip jau buvo pilna.
Duobės viršus buvo standariai uždaromas, ir
dvokimo nebuvo jaučiama. Tik ją tuštinant
buvo kiek jaučiama, bet tai darydavo nak-
ties metu visiems miegant, ir, jei vėjas
parko pusę, ir to nejausdavo. Greta rūmų
ir didelių vartų, įvažiuojant į dvaro teri-
toriją, buvo šulinys, kuris buvo gana gilus
ir aprūpindavo visus žmones, gyvulius ir
paukščius. Vandeno buvo geras, skanus. Kar-
tais būdavo remontojamas, tai vandeno buvo
vežamas iš Samapolės dvaro, kuris buvo
vieno kilometro atstume. Bet tai buvo labai
retai. Prieš darant remontą visi buvo pers-
pėjami, remonto laikui padaryti vandens
atsargą. Iš šulinio vandenį buvo gaunamas
pumpuojant rankiniu siurbliu. Šiaip vandeno
buvo gaunamas iš dviejų šalia dvaro esamų prūdų.

~~Šalia~~ Prie dvaro tekėjo ~~mažas~~ upelis, bet vasa-
ros metu išdžiūdavo. Palijus, ~~kuriam lai-~~
~~kui~~ jis ~~savo tekėjimą~~ atgydavo. ~~atnaujindavo.~~ Kai ~~o ne~~
~~kuriose vietose~~ jose jo ~~vagoje~~ vagos vietose vandeno laikėsi visą lai-
ką, ir jame veisėsi vijūnai, į dumblą
įsirausę.

Kuro problema buvo sunkoka. Dva-
ras turėjo savo mišką ~~taip~~ 30 ha ~~ploto~~,
medžiai iš lapuočių veislės. Jame žiemos metu
~~pagamindavo~~ paruošdavo ~~kuriai~~ praktikonis malkas. Bet jų
neužtekdavo. ~~Dauguose~~ Pas kur ~~ai~~ buvo durpynai.
~~o jose~~ Ten vasarą durpes gamindavo ku-
nai, ~~ir savo~~ jos buvo geros kokybės ~~buvo labai~~ kaitrios.
Mes kuro ~~stokos nejautėme~~ pakankamai apsirūpindavome, nes didžiu-
liame parke sausolių medžių būdavo daug, juos ~~ir mes~~
~~taupėjome~~ naudojome savo reikalams. Malkų ~~pagami-~~
~~nimą sau buvome įpareigoti~~ paruošimas gulė ant mūsų pečių - berniukų. mes ber-
niokai Mums dviem vadovaujant vyresnysis ~~vyresniam~~ brolis ~~broliui~~.
~~Dvaro Parkas~~ Didžiulis dvaro parkas buvo savo ~~didumu ir~~ grožiu
labai žaringas. ~~Jame~~ Žemesnėje pusėje ~~bu-~~ ~~vo~~ ten buvo
šiltadaržiai su pastatu, į kurį žiemai
~~buvo~~ sunešdavo ~~avylius~~ avilius su bitėmis. Pats
bitynas siekė iki 200 ~~kaladžių~~ kelmų. Šalia bi-
tyno didelis ~~kopų plotas~~ medelynas, avietynas, agras-
tynas ir slyvynas ~~plotas su~~ įvairių ~~įvairiomis~~ atmai-
nų ~~nomis~~. Parko viduryje ~~buvo~~ žvilgėjo du tvenkiniai.
~~ir~~ Vienas ~~su~~ turėjo salą ~~ir~~ tiltelį į ją patekti.
Nuo rūmų terasos iki parko sienos ~~graži~~
~~alėja žaliuojais~~ klevų ~~klevais~~ ~~apsodinta~~ alėja, ir jos ga-
le ~~buvo~~ stovėjo šv. Panelės statula, veidu į rūmus atsigręžusi.
Parkas ~~buvo~~ aptvertas aukšta tvora, ~~bet~~ kur ~~lenta~~ lentų tik tarpas
buvo ~~storyla~~ atūla ~~buvo~~ aptvertas ~~tarpas aptvertas~~ iš vie-
los tinkline tvora, kad važinojantieji ar ei-

nantieji ~~kelią, kuris buvo šalia~~ [Kelią pro šalį] parko, galėtų grožėtis ~~statuja~~ [statula]. Bet jos grožio matyti negalėjo, nes į kelio pusę [savo ji] stovėjo ~~užpakaliu~~ [nusisukusi].
Parke ~~buvo labai žavėtina lazdynų alėja, kuri buvo~~ Tarp parko ir medelyno ~~Vasaros metu~~ [vedavo lazdynų alėja.] [pavasarį] sužaliavus, ~~einant jauti, kad patekai į kokį tai tunelį~~ [Bridavo eini tartum kokiu žalių lapų tuneliu.] ~~Ji~~ [Ji] buvo gana ilga ir rami, ~~nes~~ šalimais [a] ~~buvo~~ [augo] tankus aviečdynas ir agrastynas. Viduryje parko ~~šalia nemažo įkalnio~~, buvo ~~padarytas~~ [supiltas] dirbtinis kalnas, ir jo viršūnėje ~~buvo~~ [stovėjo] labai jauki altana, vasarą ~~metu apaugusi~~ [apžėlusi] apyne~~mis~~[iais] ~~ir šalimis~~ [apjuosta] baltomis lelijomis ir bijūnais. [Iš] Parko pusė~~je~~[s] [krašte], ~~šalia~~ [krąštai] prie rūmų, buvo rabatės, ~~jų šalimais~~ [Rabačių] apsodintos kerrinukomis. ~~Jų~~ [Rabačių] viduryje įvairiausių atmainų rožės ~~š~~tam[b]inės ir krūminės. Tarp rūmų ir šiltnamio buvo terasa, ~~ir~~ [o] jos viduryje klomba. Iki tėvo atvažiavimo tas klombas buvo ~~apsodinamas~~ paprast~~omis~~[ų] gėl~~ėmis~~[ių]. Tėvas panoro parodyti savo meną klombos viduryje atvaizduoti baltą erelį-lenkų herbą. Dvarininkai buvo lenkai, ir pas juos į svečius atvažiuodavo žymūs lenkų veikėjai ~~ir~~. Tėvas norėjo jiems padaryti netikėtumą. Tam savo sumanymui jam ruošėsi visą žiemą, augindamas tam tikras gėlių atmainas. ~~Emblemoje~~ [Herbo] raudoname fone, erelis turi būti baltas. Raudonam fonui parinko žemąją ~~antalenterą~~ [enoterą (nakvišą)], kuri ~~visą savo~~ [pagal savo] raudonumą ir žemumą tiko. Bet baltumui gėlių nerado, ~~bet~~ [Tačiau] pasakė, kad jų yra pilni miškai ~~ir~~ erelis bus baltas. Pavasar~~yje~~[į] prasidėjo tos klombos sodinimas. Klomba buvo

skydo formos. Tėvas su savo darbininkais nuva-
žiavo į mišką, ~~ir ten~~ rinko sausose vietose
žemas baltas samanas, ~~kurios yra žemo ūgio~~ ~~ir~~ i ry-
šo į pundelius. Prisirinkęs tų samanų pakan-
kamai, ~~vežimą~~, grįžo namo. Ir taip per porą dienų ~~pri-~~
~~eo terasoje~~, prie dvaro rūmų, buvo kiliminė
klomba, kurioje ~~buvo~~ ~~puoše~~ ~~puikavosi~~ puikavosi lenkų ~~emblema~~ herbas:
baltasis erelis su karūna. ~~Kuomet~~ Kai tėvas da-
rė tą klombą, ~~tai~~ savininkai ~~kur tai~~ buvo
kažkur išvažiavę. ~~ir~~ Grįžę žavėjosi tėvo menu, bet
kartu ~~persigyveno ir baimę~~ ir baiminosi. Juk tai buvo po 1905
metų ~~įvairių~~ neramumų. ~~Tokia~~ Tokia klomba galė-
jo jiems padaryti daug nemalonumų, ~~Tuo labiau~~
tas erelis su karūna. ~~Be jos galima buvo~~ Jei ne karūna, būtų galima paais-
kinti, kad tai ~~yra~~ kažkoks paukštis. Ir nieko čia
blogo ~~būti negali~~. Bet dabar... Tėvas ~~pasakė~~ sumanė,
jei dėl ~~to~~ to gali būti kokie nors nemalonumai,
tai ~~jam užtenka~~ po poros valandų, ir ta klom-
ba įgaus visai kitą vaizdą. Samanų vieto-
je pasodins kitas gėlių atmainas, ir ere-
lio kontūrai išnyks visai. Savininkai pra-
šė tėvo nieko nedaryti iki rytojaus, o rytoj savo sprendi-
mą pasakys. Tėvas labai laukė ~~to~~ jų sprendimo.
Pamenu, ~~kad~~ tą naktį ~~metu~~ tėvas nemiegojo, laukė, vartėsi lovoje,
vaikščiojo po kambarį ~~išspjaudė~~, ~~ir~~ buvo ~~visai~~ nesavas. ~~Iš pat~~ Anksti ryto
nuėjo pas savininkus. Kad sužinotų, koks pagaliau
yra padarytas sprendimas. Grįžo patenkintas.
Nutarė klombos neardyti. Abu savininkai ~~iš~~ rūmų terasos
žavėjosi ereliu, nes tikrai iš tos terasos bu-
vo ~~geriau~~ aiškiai matomas ~~ir labai buvo aišku, kad~~ visas herbas.
~~tai~~ jis yra ~~lenkų herbas~~. Ar tai buvo atsitikti-
numas, ar specialiai ~~buvo~~ aplankė ~~sukviesti~~ svečiai, ~~suvažiavo~~ nežinia,
Privažiavo jų ~~vo labai~~ daug ~~svečių~~ ir tą klombą fotografavo.

Tėvas buvo pakviestas pas dvarininką ir ~~jis~~ supažindino su savo svečiais. Svečiai teiravosi, kur tėvas to meno mokėsi, kur tarnavo. Spaudė jam ranką ir dėkojo. Atnešė [dovanų] daug cigarų ir cigarečių, ~~kaip dovanos~~. Pats savininkas pasakė, kad jo [jam] dovana bus duota vėliau. Praslinkus mėnesiui dvarininkas pakvietė tėvą pas save ir parodė ~~vieną~~ didelio formato, iliustruotą žurnalą ir pirštu ~~parodė~~ [bakstelėjo] į vieną vaizdą. Tėvas pasakė, kad tai jo sodintos klombos. Abu buvo patenkinti. Dvarininkas ~~pasakė~~ [paaiškino], kad tasai žurnalas yra leidžiamas Anglijoje, nes čia leidžiamuose [žurnaluose] toks vaizdelis ~~tilpti negalėjo~~ [nebūtų talpinamas]. Po to vaizdelio buvo toks ~~paaiškinimas~~ [tekstas]: „X dvaro parke klombos". ~~Pa~~ [padė]~~kojo~~ [Dvarininkas] tėvui ir pasakė, kad ~~jo~~ dovana [anoja] ~~tėvui~~ [jam] ~~duoda~~ ~~nemokamai~~ karvę pasirinktinai. ~~Apie~~ Apie tai dvaro urėdui jam pranešta. Pagal susitarimą tėvas turėjo teisę laikyti dvi karves, bet laikė vieną, nes kitai pirkti neturėjo pinigų. ~~Tai buvo labai didelė dovana~~ [Dvarininko dovana buvo kaip tik laiku]. Vienos karvės (šeimai) ~~iš~~ penkių ~~žmonių~~ [asmenų] buvo mažoka. Vakare pas ~~su~~ [mus] urėdas ~~buvo~~ nurašė karvę iš dvaro knygos. Dvarininkas neteko vienos karvės, o urėdas – abiejų kojų. ~~nes~~ [buvo tokios silpnos, po išgertuvių, kad] Jos ~~jo išlaikyti negalėjo~~ (reikėjo [jį] pusgyvį [nu]tempti į ~~jo būtą~~ [netoliese esantį], ~~kuris buvo gana arti~~. Urėdas ~~buvo~~ viengungis. Toji ([dvarininko]) dovana buvo ne tik šio dvaro sensacija, bet pasiekė ~~ir~~ [žinia] kitus dvarus. ~~ir~~ Smalsuoliai tėvus ragino su patriotinimu[ais], kad tikrai [ne] gavo karvę, ir dar pačią geriausią.

Ūkio gyvenime sodininkystė turėjo autonomiją. Buvo ūkininko tiesioginėje žinioje. Nei urėdas, nei agronomas neturėjo teisės ~~duoti~~ daryti jokių patvarkymų ir nurodymų. Sodininkystei buvo priskirti nuolatiniai 7 darbininkai, iš kurių du buvo vyrai ir penkios merginos. Darbų suarimui buvo duodami arkliai, o smulkiems darbams ~~buvo~~ konstruktas režimukas, į kurį pakinkydavo asilus, ~~kurių~~ o jų ūkyje ~~buvo~~ laikė porą ~~dešimtų~~ dešimčių porų. Pajamos buvo gaunamos iš medelyno, bitininkystės, sodo ir daržininkystės. Šiltnamis ir gėlės buvo tik savo reikalams. Šiltnamis ~~buvo didelis ir~~ didelis turėjo du skyrius, kuriuose temperatūra buvo palaikoma skirtinga. Gėlių užtekdavo ūkininkui, administracijos personalui ir svečiams taip pat nemokamai. Tiesą sakant, gėlės ūkininkui ~~tai~~ kaštavo nemažai paskaičius visas išlaidas, ~~kurios buvo susijusios jas auginant~~ susijusias su auginimu. Sodų vaisius parduodavo pavieniams asmenims, ~~ir~~ jie juos nuskindavo ir realizuodavo. Bet išaugintas daržoves daržas tekdavo parduoti Kaune. Kopūstus, burokus, morkas, agurkus, svogūnus buvo lengviau parduoti ~~ir~~ jie turėjo nuolatinius pirkėjus, ~~bet~~ Tačiau kiek sunkiau buvo parduoti salierus, porus, krapus, o šparagus niekas nevalgė. Pradžioje ~~buvo sunku parduoti~~ ir sunkiai parduodavo pomidorus, juos pirkdavo tik karininkų ~~ramovė~~ ir bajorų ramovės per savaitę po 25 kg. Paskui, pažinę jų skonį, ~~ir~~ pradėjo imti daugiau. Tėvas už parduotas daržoves gaudavo 10% priedo prie atlyginimo.

Jam buvo interesas parduoti daugiau, bet pirkėjų nebuvo. Išauginti pomidorai, ant kelmo prinokę, raudoni, išbūdavo iki šalnos. Mažai juos vartodavo ir dvaro virtuvė. Kumečiams tėvas duodavo nemokamai, bet tik kai kurie juos valgė. Kitiems nepatikdavo, spjaudydavo, duodavo kiaulėms atiduodavo. Tada jų vertę neįkainavo. Mūsų šeima pomidorus mėgo ir jų suvalgydavo nemažai. Motina žiemai pomidorų tyrės ir sunkos prigamindavo labai daug, ir kitus ragino, ir mokė, kaip reikia prigaminti. Nekurie paklausė ir paskui motinai buvo dėkingi už gerą žodį.

Naujųjų Metų sutikimui pas dvarininką suvažiuodavo nemažą svečių. Tėvas sugalvojo tam subuvimui padaryti netikėtumą. Šiltnamio šiltesnėje dalyje, ant šiluminės traukos, iš lentų padarė gana platų lovį. Prigabeno žemės mišynio ir mums, vaikams, liepė iš arklydės atgabenti arklių mėšlo, pageidavo, kad jis nebūtų sumaigytas, o gabalais, kaip arklys tik padaro. Arklių buvo daug ir pageidaujamo mėšlo surinkti nebuvo sunku. Surinktą mėšlą gana didokoje dėžėje nešėme labai atsargiai. Tuo mėšlu tėvas plonu sluoksniu pridengė žemą, kuri buvo jau paruošta dėžėje. Ant to mėšlo pabarstė smėlio ir drungnu vandeniu gerokai palaistė, ir dėžę uo nuo dienos šviesos izoliavo senais maišais kaip užuolaida. Vaikinams įsakė kas trys valandas tą dėžę palaistyti drungnu vandeniu ir užuolaidą užleisti. Mes visi laužėm galvas, ką čia tėvas daro.

Praslinkus penkioms dienoms, pastebėjome, kad viršuje pabarstytas smėlis pradėjo kilti, ir jį kėlė grybai baltos spalvos. Stebėjomės, kad žiemos metu yra švieži grybai. Tėvas visiems įsakė laikyti paslaptyje, kad šiltnamyje auga grybai. Tai buvo pievagrybis - šampinjonas (Psalliota campestris). Kai grybai po poros dienų jau gerokai paaugo ir jų kepurėlės turėjo 10-12 cm skersmens, tėvas atsargiai peiliu ~~prie~~ ~~jų~~ juos nuo šaknų nupjovė. ~~ir~~ Visą ~~kašę~~ krepšį šviežių grybų nunešė virėjui. ~~ir~~ Tai buvo diena prieš Naujus Metus. Virėjas juos pamatęs nustebo, ir ~~su~~ tokius grybus nubėgo pas ~~ponią~~ parodyti dvarininkams. Pašaukė tėvą ir pradėjo teirautis, iš kur jis juos gavo. Tėvas neaiškino iš kur gavo, o atvedė visus į šiltnamį ir parodė savo grybų plantaciją. Pati dvarininkė labai džiaugėsi, tokia tėvo ~~netikėtumu~~ staigmena, kad svečiams galės duoti žiemos metu grybus ir dar kokius - aukščiausios rūšies! Sukruto ir virėjas: ~~kad~~ juos reikia grybus pagaminti skaniai! Dvare ~~buvo~~ tai didelė sensacija, kad „agradnikas" žiemos metu augina grybus.

Ponai Naujus Metus sutiko dvaro rūmose, o dvaro administracija dvaro raštinėje. Visus valgius tam baliui gamino motina, nes po dvaro virėjo kulinarijoje buvo pirma. Kaip paprastai, taip ir šį kartą, abu dvarininkai atėjo į raštinę visų susirinkusiųjų pasveikinti su Naujais Metais. ~~ir~~ ~~savininkė~~ Dvarininkė tėvui dėkojo už jo išaugintus

grybus, kurie svečiams tarpe buvo labai didelė
sensacija, kad žiemos metu valgo šviežius
grybus, pas dvarininkus Jankševskius
Jokimiškių dvare. Tos kabės grybų visiems
paragauti neužteko, nes svečių buvo daug,
bet po porą šaukštų visiems teko. Po
balius, svečiai po pusryčių, o, tikrai, tai
jau buvo popietinis laikas, didelis būrys
svečių atėjo su dvarininke pas tėvą, kad
jiems parodytų grybų plantaciją, nes kai ku-
rie netikėjo, kad tai buvo švieži, užaugin-
ti šiltnamio patalpose. Tėvas pilnas puiky-
mo tą ekskursiją nuvedė parodyti ir, jiems
matant, išrovęs kelelą grybų, davė kaip
dovaną. Stebėjosi, žavėjosi ir vienas iš jų ta-
po teiravosi, kiek gali užauginti ir visą
derlių peims karininkų ramovė Kaune.
Po savaitės tėvas nuėmė jau ir kitą kai-
da derlių. Tai buvo didesnė kabė grybų.
Pasitaręs su dvarininke, nugabenti į
Kauną, karininkų ramovei. Bet gabenimui
susidarė nemaži sunkumai: esant šaltam
orui, gali kelyje - 16 klm - sušalti. Sugalvo-
jo į tą dėžę, kurioje bus grybai, įdėti porą
plytų įkaitintų. Sumanymas buvo geras,
grybai vežami šalčio nebuvo paliesti. Kari-
ninkų ramovė sumokėjo už kiekvieną gry-
bą po 25 kapeikas. Tai buvo labai aukšta
kaina. bus Ramovė visus išaugintus gry-
bus žiemos ir pavasario metu mielai peim-
davo ir sumokėdavo tą aukštą kainą. Pavasa-
rini pasibaigus, tėvas grybų plantaciją išar-
dė ir tą žemę su grybiena vyrams liepė

išbarstyti parke, vienoje pievoje. Po kelerių mes toje pievoje surinkdavome labai daug šampinionų. Bendrai parke augo ir kiti valgomieji grybai, ~~ir~~ jų mūsų šeimai pakakdavo. Toliau tėvas žiemos metu grybų plantacijos neruošė, nes nebuvo masinio pareikalavimo. Jei toks būtų, tai tėvas ~~planavo~~ tokią plantaciją įrengtų namo rūsyje, kur buvo dvaro kontora ir gyveno pats urėdas. Grybų auginimo eksperimentą žiemos metu tėvas padarė, ~~tam~~, kad parodytų, ką jis moka. Darė ir kitas sensacijas ~~ir kitas~~, bet tai savo ratelyje. Jauni vyrai, kurie buvo tėvo nuolatiniai darbininkai, turėjo daug galimybių išmokti ~~ir~~ būti gerais sodininkais. Ypač Antanas Kapočius tą darbą mylėjo ir jam tėvas patikėdavo, ~~bet visas jo [illegible]mas~~, jis buvo mažai raštingas, ir tai buvo vienas jo trūkumas. Vieną kartą, būnant šiltnamyje, tėvas uždavė visiems klausimą, ar galima padaryti daigą iš augalo lapo. Atsakėme, kad ne. Tėvas pasakė, kad galima, bet ne iš visų augalų. Iš begonijos „Rex" lapo daigą galima padaryti. Mums matant nuskynė vieną didžiulį ~~lapą~~ begonijos „Rex" lapą ir dėžėje su žeme ištiesė jį, ~~ir~~ degtukais ~~tą lapą~~ prismeigė jį prie žemės ir tą dėžę pastatė šiltoje ir saulėtoje vietoje. Liepė dažnai laistyti. Po poros savaičių mes jau aiškiai galėjome matyti, kaip lapo paviršiuje, gyslų susidūrime, pasirodė daigų užuomazgos, o po kiek laiko buvo jau dideli daigai. Mes juos pasodinome į vazonus. Iš to vieno lapo buvo daugiau kaip dešimt daigų. Tėvas labai norėjo ~~buvo didelis noras~~, rasti ar sudaryti rožių naujas atmainas. Jis rožes ~~kry-~~

38 kryž~~iaro~~ mino, darė atrankas, bet nepaprastos rožės ~~at-~~
~~rasti~~ išauginti nepavyko. Tai darė ir su malvomis. Šiandie-
ną, prisiminus tuos laikus, stebiuosi, ~~kad~~ kaip nepap-
rastai buvau atsidaręs botanikai (ir daržininkystei). Aš buvau
nuolatinis tėvo palydovas. Vaikas būdamas, padėjau tė-
vui ~~če~~ skiepyti medelyne, o šiltnamyje stambines
rožes. Bityne dažn~~ugavau~~ uodavau ir bitėms spiečiant sunkel-
darau aliarmą. ~~areiau pabudyti šnirkščiant~~ Sombdavau vandeniu, kad [illegible] sulaikytu
~~vandeniu~~. Tėvas prisilaikydavo tokio meto-
do: kad neduleisti prie spietimo. Nairkino mo-
tinėlių nanomazgas. Stipresnes šeimas [illegible]
~~e[illegible]~~ tydavo, bet ~~spietimas~~ pasitaikydavo, kad spiesdavo. Medaus
~~ėmimui~~ kopimui buvo naudojamas visas tėvo perso-
nalas. Vyrai su tėvu – prie avilių, o merginos
centrif~~aro~~ ugavo ir pilstė; statinaites, iš liepos me-
džio pagamintas. Tasai darbas kerlais užtruk-
davo net visą savaitę. Kopinėjant bites, buvo
jam susidariusi tradicija, svečius paraišinti
medumi. Šalia stovėjo statinaitė, ir prie jos šaukš-
tas. Vaišinamas kelet[a] šaukštų medaus su-
valgęs, ir daugiau nepajėgia. Atėjo vienas
bernas ir medų pradėjo su šaukštu srėbti
kaip kokius barščius. Tėvas, tą pamatęs, liepė
man skubiai bėgti pas mamą ir atnešti de-
natūrato ~~bonką~~ butelį. Paskubėjau ir, jau grįž~~dant~~ damas
su denatūratu, pamačiau, kad tas bernas
ant pievelės raitosi. Tėvas jam nuplėšė
marškinius, paguldė jį ant nugaros ir jo pil-
vą pradėjo tepti ir trinti. Po tokio masažo su
denatūratu, ant pilvo atsirado koks tai skys-
tis, panašus į medų. Ilgu peiliu tėvas tą skystį gram-
dė, ir taip po pusvalandžio bernas buvo sveikas.
Denatūratas visą medų per jo pilvą ištraukė.

33 Visi tą berną pašiepdavo, visklausdami ~~kaip~~ ar saldus buvo medus. O bernas sakydavo, kad ~~pačiam medaus turi didelį pasibjaurėjimą~~ biaurisi medumi. Taip visuomet būna, kaip persivalgai.

Parkas ~~buvo~~ užėmė 10 hektarų ~~dydžio~~. Buvo senas. ~~Savo senumu buvo labai gražus. Dar daugiau~~ Jį puošė ~~tai ištisi gėlynai~~. Įvairiausių atmainų gėlės. Ypatingai jis buvo gražus pavasario pradžioje, ~~kuomet~~ kai žydėdavo klevai, alyvos, ievos. Alėjų šonuose ištisi plotai gluodučių (konvalija), narcizų, tulpinų, ir karčiukos su savo žydria spalva. Tai gėlės ilgametės, žiemą praleidžia sniegu pridengtos. Vasaros metu papildomai dar prisodinamos. Nepaprastai buvo gražios jurginų atmainos. Ką jau kalbėti apie lijunus. Jie buvo visi pilnažiedžiai. Visas parkas ~~tai buvo~~ kaip didžiulis gėlių bukietas. Bet tuo grožiu ~~naudojosi~~ gėrėjosi labai ribotas žmonių skaičius. Tas viskas buvo dvarininko šeimai, kuri susidarė iš trijų asmenų: jis, ji ir dukra Josienka, ~~kuri~~ ji buvo su manim vienmetė. Na, dar gyvendavo pas dvarininką, giminės ar šiaip pažįstami, nusigyvenę žmonės. Kaip sakoma „ant laskavos duonos". Tik vienas toks pan Machažynski gyveno ilgesnį laiką. Kiti trumpiau. Nežinia, kas kam nepaliko. Parke dar kiek pagyvendavo, kuomet atvažiuodavo svečiai. O šiaip buvo tuščias, tylus ir, jei paukščių, kurių nepaprastai buvo daug, ypač varnėnų, savo gyvenimą sustabdytų, tai parkas su savo gėlėmis paviestų tikrų kapinynų. Kumečiai į parką nebuvo įleidžiami. Administracijos personalas ir jų šeimos į parką ateidavo labai retai. Savų darbų buvo daug ir grožėtis parku nebuvo kada.

Tikrai sakant, parku ~~gražiu~~ gerėjomės mes, sodininkų vaikai. Mes žinojome, kiek parke buvo pelėdų, kokiuose medžiuose praleidžia dienas, kur vaikus peri; į kokį svetimą lizdą gegutė padėjo kiaušinius, kad perėtų kiti, o pati per ~~ištisas~~ kiauras dienas kukuodavo. Prašėme Dievo ~~pagalbos~~ kad nušautų varnagus, kurie kartais iš kur tai atskrisdavo ir grobstė visai nekaltus parko paukščius. Parke vyravo varnėnai. Jiems inkilų nedarėme, nes senuose medžiuose pakakdavo drevių. Pelėdos, ir tos, turėjo erdvias dreves, kuriose dienojo, vaikus perėjo ir turėjo sandėlį, nakties metu sugautoms pelėms laikyti. Nemažos atsargos buvo sudaromos. Parke gausiai veisėsi nykštukai, kurie buvo labai gyvi ir ~~visų buvo stebiami~~ grakštūs ~~dėl savo grakštumo~~. Nors parke ~~buvo~~ augo daug lazdynų, bet voverės juose nesilaikė. Tik retkarčiais užklysdavo trumpam ~~laikui~~ ir vėl kur tai iškeliaudavo. Varnoms ~~neleisdavo sudaryti sau~~ trukdydavome krauti lizdus parke, nes jos vogdavo ~~mažus~~ viščiukus. Nors gandrai irgi viščiukus grobdavo, bet jų ~~nes~~ niekas nepersekiodavo ir ~~ant~~ ant klojimo stogo ~~gale~~ ant jo įkeldavo seną ratą, kad jie sau ~~pa~~ susidarytų lizdą. Karveliams buvo pastatytas dvaro kieme specialus paslatas. Bet jie dau~~gumoje~~ giausia laikėsi karvidėse ir ten vaikus perėjo. Kregždės taip pat mėgo karvides ir iš lauko pusės savo ~~lipdytais~~ lizdais visas pastoges aplipdydavo. Tai sparnuočiai. ~~bet~~ Buvo ~~ir~~ keturkojų plėšrūnų, tai šeškai ir kiaunės. Jų būta ~~gana~~ daug, jie pridarydavo ~~darė~~ žalos, kai įlysdavo į vištides. Su jais kovą mes vesdavome tai žiemos metu, kuomet būdavo jų kailis geras. Jie dažnai užsukdavo į ledainę, kur buvo

laikoma mėsa. Prie šėjimo pastatydavome spąstus ~~ir~~. Jų gerokai pagaudavome. Kadais jų skaičius siekdavo net dviejų ~~desetkų~~ dešimčių. Iš to gaudymo turėjome neblogą ~~pajamas~~ pelną, nes už šeško kailį žydeliai supirkinėtojai mokėjo po 5 rublius, o už kiaunės kailį mokėjo iki 25 rub. Bet kiaunių pagaudavome mažai, daugiausia pagaudavome šeškų. Mokėjo už kailį gerai, bet buvo nemalonu ~~darbas~~, ~~tai~~ kai reikėjo nulupti šeškui kailį, jis labai dvokė. Nebereikalo ir sakoma, kad dvokia kaip šeškas. ~~o dvokdavo gerokai~~. Naktimis metu visą daržą užvaldydavo šikšnosparniai. Jiems ~~buvo~~ ten reiškia geros sąlygos, nes namų palėpių buvo daug.

Parko pakraštyje, netoli šūnų, buvo vielinė tvora atitverta teritorija ir joje graži pašiūrė. Tai buvo stirnos valda. Greta jos buvo ~~atitvertas~~ nedidelis sklypas ~~su~~ labai aukšta tvora ir jos kampe būda. Tai buvo vilko valda. Kaip stirna, taip ir vilkas, buvo atgabenti dar maži. Išaugo tarp žmonių ir buvo nebaukštūs. Vilkiuką augino arklidėje. Vasarą vilkiuką išvesdavo į lanką ir pririšdavo prie tvoros, kuri buvo netoli vištidžių. Bet vilkas, nors buvo tarp žmonių, bet savo, vilkui įgimtą, ~~vilko~~ savybą turėjo. Prie stulpo iškasė duobą ir joje tūnojo. Vištos, o ypač kalakutai, nepastebėdavo, kad duobėje yra vilkas, prieidavo ir čia patekdavo į vilko nasrus. Dėl tokio vilkiško elgesio buvo perkeltas į parką ir tapo stirnos kaimynu. Kaimynas

tai nekoks, bet abiejų buvo vienodas likimas.
Tai dar ne visas žvėrynas. Šiltnamyje buvo
ežių šeima. Suradome parke ežį ir atnešėme
į šiltnamį, kuriame buvo pelių. Jis išgyveno ~~Buvo~~ ja-
me visą žiemą. Pagailo ir pavasaryje išlei-
dome į parką. Greit ~~Po kiek laiko~~ pastebėjo-
me, kad jis vėl randasi šiltnamyje, bet jau
ne vienas. Nutarėme nepersekioti, tegu gyve-
na dviese. Po dar mažo atsirado dar du
mažyčiai, ir jų šeima susidarė jau iš 4
ežių. Atėjo žiema, o toji dygliuota šeima
kraustytis nemano. Šiltnamio erdvės pa-
kanka ir jos negaila, bet pasidarė mity-
bos problema. Nešėme iš visų virtuvių
mėsos liekanas, o paskui tą problemą
išsprendėme kitaip. Šiltnamio prieangyje
pastatėme dvi dideles, skarda apkausty-
tas dėžes ir jose ~~ir~~ pradėjome auginti
baltas peles. Jos labai sparčiai veisėsi,
~~ir~~ Jomis maitinome ežių šeimą. Tų pelių
ežiams ~~jiems~~ neužteko, bet jie ėdė karpių delikatesą.
Pavasaryje visus ežius iškraustėme, jie ~~ir~~ ~~sau~~ mais-
to turėjo parūpinti patys, valgomo ~~kurio~~ parke ~~bu-~~
~~vo~~ rasti nesunku. ~~labai daug.~~ Rudenyje jie bandė į šiltnamį
prasiskverbti ir ~~jį~~ jame be rūpesčių
praleisti žiemą, ~~bet~~ Tai padaryti nepavyko,
nes durys buvo sandariai ~~slangiai~~ uždaromos.

Apylinkės nebuvo įdomios. Lyguma. Miškas
gana toli. Vasarai atėjus, nėra kur pasimaudyti.
Tvenkiniuose ~~Kanaluose~~ vanduo stovintis. Juose buvo girdomi
galvijai. Maudytis eidavome į Jiesią ~~tai~~ du kilomet-
rai už ~~kelio~~ arba į Nemuną už Parkonio 5 kilometrų ~~km kelio~~.
Kartais nukeliaudavome ~~nueidavome~~ į Girininkus. Maudytis eines pre melūno,

trenkiųnyje, kuriame vandenį tekė ~~mažas~~ upelis, ~~kuris~~ imas ~~pradėjo~~ prasidėjęs ~~buvo~~ dvaro laukuose. Išskylas darėme vieni ~~ir~~ tame būryje buvo berniukai ir mergaitės. Kartais ~~Tame būryje~~ dalyvavo ir dvarininkų duktė. ~~Tasai~~ Būrys ~~savo skaičiumi~~ susidarydavo pinačas, kartais ~~sie-kė~~ siekdavo virš dešimties dalyvių. Dažnai ekskursijas ~~darėme~~ darome su mažu vežimu, į kurį pakinkydavo kuinus (mažo ūgio arkliukai). Į tą vežimą tilpdavo 7 vaikai. Bet pati prašmatniausia pramoga ~~buvo~~ joti ant asilų. Parinkdavome de~~setką~~ simtį asilų, kurie tiko jojimui, ~~ir~~ juos nuvarydavome už dvaro sodybos, kokius tris kilometrus, ir pačiame gale sugaudavę ~~ir~~, pagal komandą užsikrapštydavome ant asilų nugaros, o tie ~~zovada~~ šuoliais lėkdavo link dvaro. Asilo nugara lygi, ~~ir čia~~ reikėdavo ~~Reikėd~~ parodyti visas menas jojimo, kad nenusiristum nuo asilo nugaros. Retai kam pavykdavo, bet kalis Vaclovas kartais būdavo nugalėtoju.
Žiemos metu ~~tai~~ mes leisdavomės rogutėmis nuo kalno. Toks kalnas buvo. Berniukai čiuoždavo ant užšalusių ~~prūdų~~ trenkiųnių. Mergaitės čiuožimo ~~sportu ne-užsiminėjo~~ nesiimdavo; nebuvo madoje.

Tėvas turėjo daug ~~liuoso~~ laisvo laiko ir jį ~~pa~~ iš-naudodavo medžioklei. ~~Jam draugavo~~ Medžiodavo su juo pas dvarininką gyvenantis ponas Machažynski, kuris buvo šeimininko pažįstamas ir dabar gyveno „ant loskaros duonos". Aukštas, laibas, ~~ir taip yra jam~~ peržengęs penkiasdešimt ~~desetką~~ dešimtį metų. Medžioklė vyko su šunimis ~~einant per~~ laukus. Medžiodavo zuikius ir kurapkas, kartais laukines antis. Medžioklėn imdavo ir mane. Mano pareigos buvo: eiti paskui tėvą ir krepšyje nešioti jo laimikį. Malonumas buvo mažas, kartais ir du zuikius su krepšyje ~~terboje~~ tampyti.

Nuvergdavom laimikį betapydamas. Retai kada grįždavom tuščiomis. Tėvas buvo geras šaulys. Kartą atitiko toks dalykas. Rudenį medžioklė vyko įvairiais apsėtame lauke. Machažynskis ir tėvas girdėjome šaukiant "jazda, jazda". Po to šūksnių pašoko zuikis. Machažynskis du kart šovė ir nepataikė. Tada tėvas jam su ironija sušuko "pojechał". Mat yra toks nerašytas įstatymas pas medžiotojus — garbė neleidžia šauti į gulintį zuikį. Pašautus zuikius ledainėje kabojo keletas, kad jie būtų tinkami valgiui, geriau būdavo kurį laiką pakabintus palaikyti, kol jie įgauna kvapelį. Mes, vaikai, nulupdavome kailį ir jį išdžiovindavome ant medinio dryžankio. Žydeliai supirkinėtojai už zuikio kailiuką mokėjo po 25 kapeikas. Tai buvo mūsų pajamos. Žiemą tėvas į laukus neišeidavo medžioti. Dienos metu pasižvalgydavo, kur zuikių yra pripėdinta ir naktį išeidavo su šautuvu padykoti. Tokios vietos buvo prie medelyno ir netoli dvaro, buvusiose kapinėse, kur stovėjo koplytėlė, joje palaidoti dvaro fundatorius ir jo giminės. Kai išgirsdavome šūvį, tai žinodavome, kad tėvas greitai ateis. Taip ir būdavo, tėvas ateina zuikį nešinas.

Vieną dieną atvažiavo į dvarą urėdnikas ir tiesiai nuėjo pas dvarininką surinkti žinių, kodėl sodininkas labai dažnai medžioja, neturėdamas leidimo laikyti šautuvą. Dvarininkas aiškino, kad sodininkas šautuvo savo neturi ir medžioja jo šautuvu, jam prašant. Tą

išgirdęs liokajus Mečislovas dvarininkui pa-~~nypštėjo~~ šnibždėjo, kad tėvas tokį leidimą ~~turįs~~ iš pradžių jam rodė. Paprašė, kad tėvas atneštų jo parodymo ~~leidimo leidimo~~. Tėvui urėdnikas padarė pastabą, kodėl tą leidimą neregistravo. Kaip išvažiavo, tai dvarininkas tėvui pareiškė savo nepasitenkinimą, kad buvo priverstas urėdnikui meluoti, nesakydamas jam, kad turi leidimą ir dar kokį – neterminuotą. Pastaba savo keliu. Bet dvarininkas buvo taip pat patenkintas, kad nieko nepešė urėdnikas, nors jis buvo sukalbamas, iš rankos valgydavo... Tėvas ~~taip~~ daug prišaudydavo zuikių, jų visų mes suvalgyti nepajėgdavome, tada dalį atiduodavome dvarininkui. O kuomet būdavo svečiai, tai mūsų zuikių alsega pereidavo į dvarininko virtuvę. ~~Bet ir čia~~ Virėjas raukėsi: daug darbo reikalaująs jų paruošimas.

Dvaro personalas buvo: urėdas, agronomas, raštininkas, sandėlininkas, kalvis, stalius, sodininkas, mechanikas, pienininkas, virėjas, šeimininkė, liokajus. Specialistai amatininkai turėjo padėjėjus. Sodininkas autonomijos teisėmis. Urėdai labai dažnai keitėsi. Per visą mūsų buvimo laiką tie patys savo darbą dirbo tik stalius, kalvis ir mechanikas, o visi kiti nei pusės metų neišbūdavo. Ne todėl, kad ~~gal~~ nesugyvendavo su šeimininku, bet visai nesuprantamais ~~motyvais ir~~ sumetimais. Virėjas svajojo patekti į Ameriką, ten uždirbti daug pinigų ir grįžęs mieste įsteigti savo kokią nors įmonę, būti laisvu. Jis ~~pasilinosavo~~ pasiprašė iš darbo visai atleidžiamas, savo šeimą apgyvendino Kaune, Šančiuose, o pats išvažiavo gaudyti dolerių.

Jo šeima susidėjo iš žmonos ir trijų dukrų. Save skaitė [laikė savo] lenkų. Šeima pusę metų iš jo neturėjo jokios žinios. Pirmame laiške parašė, kad Amerikoje aukso nerado. Naujai atvykusiems geresnį darbą rasti yra sunku. Dirba kokiam tai fabrike ir jo uždarbio vos užtenka skurdžiam gyvenimui. Bent kiek uždirbęs dolerių, grįš atgal. Tikrai, metams praslinkus, grįžo, ir atvykęs pas mus pasakojo apie amerikonišką gyvenimą, pabrėždamas, kad tai yra utėlių kraštas. Kuomet jis išėjo, tėvas su pašaipa pasakė, kad utėlės jį lydės visą gyvenimą, nes jis yra didelis tinginys ir prie to dar vagis: iš dvarininko virtuvės po žiemos tempdavo į namus visokį maistą ir dar nerandudavo, begėdis. Įdomi asmenybė tai buvo liokajus Mečislovas Konniža. Tai pagyvenęs žmogus, viengungis. Visą savo gyvenimą praleido liokajaus pareigose. Visada juodame kostiume, ir švarutėlis, nusiskutęs, ir turėjo gražią eiseną. Su dvarininku kalbėdavo ant „Tu". Pats girdėjau, kaip prie gonkų privažinodavo karieta jis lydė dvarininką ir jam sako „Turi pirštines, skrybėlę, ir gali važiuoti." Tėvas vakarais pas Mečislovą dažnai užeidavo ir kalbėdavo iki pusiaunakčio. Iš pirmo susitikimo jis darydavo labai gerą ir malonų įspūdį. Tikrai buvo labai tvarkingas, ir iš tarnaičių reikalaudavo darbą atlikti gerai, sąžiningai. Dvarininkas jį labai brangino ir net palaikydavo, kad neišeitų pas kitus.

Bet kiekvienas turėjo savo ydas. Vienos jos
būna didesnės, o kitos mažesnės. Mečislavas
laikotarpiais išvažinėdavo keletai dienų į
Kauną. Su Kaunu susisiekimas buvo nuola-
tinis, kiekvieną dieną veždavo pieną ir sviestą.
Praeidavo tos dvi ir dar dvi dienos, o Mečis-
lovo nėra. Visiems jau aišku, kad nubalia-
vojo ir per pieno vežėją tėvas gauna jo laiš-
ką, kuriame prašo atvykti ir jį „išpirkti".
Tėvas važiuoja ir „išpirktąjį" atveža. Mečisla-
vas Kaune apsistodavo „Liaudies namuose" ir su pažįsta-
mais pragerdavo visas savo, per kelis mė-
nesius gautą atlyginimą ir dar pasiskolinda-
vo. Per pirmąjį Lietuvos gyventojų surašymą 1923 m. rugsėjo 17 d.
buvau tos apylinkės surašymo vedėjas. Važinė-
damas keliu, Pagermonio dvaro žemėje, pama-
čiau, kad kažkoks tai senis gano žąsis. Iš tolo
atrodė, kad Mečislavas. Sustojau, priėjau
ir, tikrai, tai jo būta. Pasisakiau, kas esąs. Prisi-
minė ir teiravosi apie tėvą. Buvo labai susenęs
ir papasakojo, kad už žąsų ganymą jį maitina
ir duodavo kampą, kur pailsėti. Dvare iš visų išsiskyr-
davo šeimininkė. Ji buvo labai stora. Mes vaikai
ją saugodavome prie sandėlio obuolių. Kai ji
atrakindavo spyną, įeidavo į vidų, tai mes pas-
kui ją slinkdavom, iš lentynų paimdavome obuolių
ir, jai nematant, sprukdavome iš sandėlio.
Iš jos sandėlio obuolius ir kitaip traukdavome.
Sandėlis buvo oficinoje, kurio langas buvo
lygus su žemės paviršiumi. Dienos metu to san-
dėlio langą atidarydavo vėdinimui. Mes padarėme
ieties pavidalo lazdą ir per langą ją smeigdavome
į obuolius. Kartais silpnai užkabintas obuolys nuo ieties

nukrisdavo ~~ir~~ gulėjo būdavo ant grindų. Tėvui jis skundė-
si, kad sandėlyje žiurkės pradėjo žaloti obuo-
lius, prakanda ir taip palieka gulėti ant grindų.
Man buvo labai nesmagu, ~~ir~~ bijojom, kad
tėvas žiurkes išteisins, ~~ir~~ pasakys jai visą
tiesą, bet jis to ~~nepadarė~~ mūsų neišdavė. ~~Tikrai~~ Tai buvo vaikiš-
kos išdaigos: savo obuolių turėjome pakan-
kamai, ~~bet~~ vogtas – skanesnis... Įdomus bu-
vo mechanikas Vovielis. Jo šeima buvo gana
~~skaitlinga~~ gausi, jis, ~~su~~ žmona ir penkelas vaikų.
Nors buvo labai nagingas, darbštus, ~~bet~~ iš
savo ~~atlyginimo~~ išmaitinti tokią šeimą ~~buvo~~
sunku. Alkani nebuvo, bet ~~riboti išteklius~~
~~vertė galvoti, kaip savo būtį pagerinti~~. Mes
vaikai sekmadieniais dažnai pastebėjom mecha-
niką su ilgu geležiniu, aštriu virbalu
smaigstant ~~kalnelį~~ prie kelio esantį
kalnelį, kuriame augo šeši didžiuliai,
seni beržai. ~~Seni žmonės~~ Seneliai pasakojo, kad
tai Napoleono karių kapinės. Šalimais
tų kapinių buvo žvyrduobė ir joje, imant
žvyrą, rasdavo surūdijusių ginklų ir šiaip
kariškų reikmenų. Po to smaigstymo ka-
pinių, mes pamatėme, kad ~~kuriose~~ kai vie-
tose yra ~~padaryti~~ kasta ~~kasinėjimai~~, ieškant
lobio. Papasakojome tėvui, o tėvas – kitiems,
ir ~~taip~~ tai jau žinojo visas dvaras. Kalvis Ši-
manas, jaunas, pilnas išdaigų, sugalvojo iš
mechaniko pasijuokti. ~~Kur tai~~ Surado kažkur seną, iš
~~molio~~ molinį ~~indą~~ puodą ~~ir~~ unešė į kapines ir padėjo
kasinėtoje vietoje. Savo gizeliui ~~pavedė~~ liepė, kad
~~tas~~ pasakyti mechanikui ~~kaip~~ pasenytu paslaptį, kad Šima-
nas rado kapinėse pilną puodą prancūziškų,

auksinių pinigų. Po pasakymo tos paslapties
Mechanikas, tuojau nubėgo į kapines ir
grįžo labai nusiminęs, rankoje nešinas
tą molinį puodą. Mechanikas ilgą laiką
Šimanui nedavė ramybės, kad tas lobį
pasidalintų su juom, motyvodamas, kad
tą lobį smagstant rinkalas yra nustatęs,
bet kasinėjimą nebaigė, o čia Šima-
nas iš jo ponosės pagrobė. Šimanas aiški-
nosi, kad jokio lobio neradęs, bet juom
netikėjo. Dvare visi gardžiai gardžiai juo
kėse iš Šimano padaryto pokšto, o dar
daugiau iš mechaniko naivumo. Šima-
nas Kaune gavo darbą Šurålo fabrike
ir iš dvaro išvažiavo. Mechanikas visiems
tvirtino, kad Šimanas niekur nedirbs,
gyvens iš jo pagrobto lobio. Po to įvykio,
kiek laiko praslinkus, jam Šimano pokš-
tą pradėjo užmiršti, o čia mechanikas
vėl iškylo į paviršių, su savo naivumu.
Jis visiems pradėjo garsinti, kad prie plen-
to, netoli Šaltupio dvaro, ant kalno, yra
karčiama, kurią laiko žydas Joselis, ir
pas jį yra laikinai apsistojęs koks tai
garsusis aiškiaregys. Visiems nusako
praeitį ir ateitį. Jis pas jį buvo. Visą jo
praeitį kaip iš knygos paskaitė. Paminė-
jo, kad jam didžiulį lobį iš panosės
pagrobė, bet paguodė, kad ras dar didesnį,
gyvens ilgai ir bus turtingas. Tikrai,
tasai aiškiaregys labai pagarsėjo, ir žmonės
būriais plaukė sužinoti savo ateitį ir
išgirsti praeitį, kurią teisingai nusako.

Karčiamos savininkas lankytojus pats ~~priimdinėdavo~~ [priimdavo] ir jiems nustatydavo dieną, kada galės patekti pas pranašą. Jis ~~priimdinėdavo~~ [priimdavo] tik penkis žmones ~~vienoje dienoje~~ [per dieną]. Žmonėms buvo keista: ~~kuomet~~ [kai] tasai pranašas priimdavo lankytoją, tai už lentinės sienos karčiamininkas Joselis garsiai, žydiškai ~~kalbėjo~~ [kalbėdavo] poterius. Tai nebuvo jokia malda, ~~jis~~ [bet] ~~nupasakojo~~ [nupasakodavo] to lankytojo gyvenimo bėgį, [kurį labai gerai žinojo, kaip ~~vietinis žmogus~~] [būdamas vietinis, ~~žmogus~~ žydas], o pranašas mokėjo žydiškai. Tasai Joselio ir falšyvo pranašo darbas buvo iššifruotas. Pranašas ~~kur tai~~ [kažkur] dingo. Joselis [buvo] čia nieko dėtas, nes atlyginimą už pranašystes ne jis ėmė. Ieškok vėjo lauke... Mechanikas suprato, kad jis irgi buvo jo auka. ~~Teko~~ [Buvo] jam nemalonumų. [Gylio tie, kurie mechaniku] ~~iš tų, kurios~~ patikėjo, ir buvo pas pranašą ir sumokėjo po 3 rublius honoraro. Dvare apie Joselio sugalvotą uždarbį ilgai kalbėjo ir, kas dar jo nepažinojo, tai stengėsi tą karčiamą aplankyti ir patį gudrųjį Joselį pamatyti. O, kad pamatyti [pamatytum], tai reikia ir prisėsti, o sėdėti prie tuščio stalo taip pat nepatogu, reikia[n] išgerti. Taip Joselis pats save ~~išgarsino~~, ~~o jo~~ [ir] karčiamą [išgarsino.] ~~visiems buvo žinoma~~.

Visų buvo labai gerbiamas ir mylimas stalius Raganskas. Tai ~~buvo~~ vienintelis dvaro žmogus, kuris prenumeravo laikraštį, ~~Tai buvo~~ nedidelio formato, lietuvišką laikraštį, leidžiamą Rygoje. Tą laikraštį ~~dūrinėjo~~ [duodavo] ir kitiems paskaityti. ~~Jį~~ [Stalius] labai

51 lankė ~~visi,~~ žmonės, ~~nes jame~~ laikraštyje buvo smulkiai aprašoma, kaip vienuolis Macochas Čenstakavoje nužudė savo meilužę, ir teismas ~~ap rašymas~~. Dvare nebuvo tokio, kuris teisintų Macocho nusikaltimą. Tikėjo ~~tam~~ tuo, kas ~~kaip~~ buvo rašoma laikraštyje.

~~Šiaip~~ Dvare visi gyveno draugiškai, ~~bet~~ tačiau luominis pasiskirstymas buvo. Pats elitas – ~~tai buvo visi~~ dvarininkai ir jų giminės. Paskui ėjo administracijos personalas, o plebėjai ~~buvo~~ kumečiai. Kumetynai buvo už dvaro troros. Namai mūriniai, bet gyvenamas butas ~~susidėjo iš~~ vieno kambario. ~~kuriame~~ Prie įėjimo (į kambarį) buvo didžiulis pečius ir greta virykla-plyta su dviem fajerkomis. Kumečiai ~~daugumoje~~ dažniausiai buvo ~~su didelėmis~~ daugiavaikiai ~~šeimomis~~. Gyveno labai (drėgnai) ankštai, nešvariai, ~~niūriai~~ ~~ir net drėgnai~~. Apsišvarindavo ~~tai~~ tik ~~kunigui atvykus su kalėdone ir sekminėms~~ prieš kalėdas ir sekmines, kunigo belaukdami. Prie kumetyno buvo ir kumečių ~~jų~~ tvartai ~~kuriose~~ kuriuose ~~laikė~~ laikė karves ir kiaules. Vištas ~~laikė~~ glaudė gyvenamoje patalpoje. Kumetyno teritorijoje buvo nešvaru, gatvė negrįsta, žmonės brido per purvą. Nebuvo dvare pirties. Visi maudėsi kubiluose, savo bute. Vasarą eidavo į tiesą arba ~~kokiame~~ maudydavosi nors ~~prude~~ tvenkinyje. Daug kas eidavo žiemos metu maudytis į kiaulidės, bulvių šutinturų skyrių. Šutintuvuose buvo kaičiamas vanduo. Mūsų šeima ~~joje~~ ten maudėsi, nes buvo netoli mūsų buto. Dvarininkai ir jų tarnai rūmuose turėjo vieną kambarį, kuriame būdavo kaitinamas vanduo katile ir perpilamas į vonią. Dvaro fundatorius buvo vokietis, ~~turėtų būti švarus,~~ ~~bet atrodo, kad buvo labai dideliame konflikte su sanitarija.~~ tačiau ~~nepaisė~~ nelabai laikėsi (elementariausių higienos reikalavimų).

6) 52

~~Esant kokiai~~ Atsitikus nelaimei ~~visi vienodai~~ visas dvaras persigyvendavo. ~~Čia žmonėms nebuvo ribų~~ Tada nebuvo luominio pasiskirstymo. Dvarininkai mirusiam palaidoti ~~skirdavo~~ duodavo tam tikrą sumą pinigų, nemokamai būdavo padaromas karstas, leisdavo palydėti norintiems ~~numirėlį~~ mirusį iki kapinių, kurios buvo tik Pakuonyje, ~~keliolikos kilometrų atstume~~ už ... km. Sergančiam ~~jam~~ atveždavo gydytoją dvaro arkliais ~~ir pačią~~ gydytojo vizitą apmokėdavo iš dvaro kasos. Tas pats ir su kunigu ~~darydavo~~. Tai sunkiose valandose. Bet ~~esant~~ vykstant krikštynoms ir vestuvėms čia ~~buvo visai kitos~~ ~~pagal tam tikras~~ savos nusistovėjusios tradicijos. Dvarininkai būdavo nuolatiniais krikštatėviais; jis krikšto tėvas, o ji krikšto motina. Per vestuves jis svotas, o ji svočia. Tokiems ~~žygiams~~ šventėms iš dvaro kasos būdavo išduodamos ~~piniginės~~ tam tikros pinigų sumos. Abu dvarininkai tada ~~būvojo~~ daro kartu su kumečiais, ~~jų terpe~~, linksminosi, gėrė, valgė ir šoko drauge. Kartais jų dalyvavimas užtrukdavo gana ilgai. Savo tokiu demokratišku elgesiu visiems patikdavo ir buvo labai pagarsėję. Bet kiti dvarininkai juos smerkė, pašiepdavo, ir esant progai, įgeldavo. ~~Jie~~ Jiems kitų dvarininkų kas atsikirsdavo, kad niekad neverbuoja ~~sau~~ kumiečių. Nei ~~varant~~ jomis, ~~juos ir tai~~ iš jų neišeina. Tikrai kumečių tekammo nebuvo visai. ~~Buvo~~ Dar vykdavo tradiciniai pasilinksminimai, tai baigiant kirsti rugius, ir jau rudenyje derliaus nuėmimo šventė. Rugių kirtimo pabaigtuvių ~~šventei~~ labai rengtasi rūpestingai. Vasarą ~~mielai~~ į dvarą atvykdavo dragūnų daliniai ~~vasaros ganyklai~~ savo arklių ganyti. Jie užpirkdavo didelius plotus ~~užaugintų~~ dobilų. Dragūnai rugių pabaigtuvių šventei duodavo karinį dūdų orkestrą ir kareivių saviveiklos chorą.

53

Pabaigtuvės prasidėdavo ~~jau~~ dienos metu. ~~Merginos laukė~~ Nupintą vainiką iš rugių varpų merginos plačiai mojuodamos nešė savininkams. Bernai pakampėse jų tykodavo ir stengėsi merginas apipilti vandeniu. Tai jiems lengvai pavykdavo, nes slaptų kampų buvo daug. Nors merginos ~~buvo~~ sušlapdavo, bet vainiko iš rankų nepaleisdavo, ir jį įteikdavo savininkams prie rūmų gonkų laukiantiems, ~~su~~ urėdui dalyvaujant. Merginos, atnešusios vainiką, vaišinamos vynu ~~ir vaisiais~~ skanėstais. Pasilinksminimas vakare ~~buvo~~ vyko ~~daromas~~ ~~prie~~ rūmų esančioje terasoje, dvaro pusėje. Vaišėms buvo ~~buvo~~ perkamas Prienuose didelėse statinėse alus. Kitų svaiginamųjų gėrimų nebūdavo. Kiekvienai virėjas iškepdavo įvairių kepsnių. Jaunimas linksminosi iki vėlyvos nakties, kariniam dūdų orkestrui grojant. Dvarininkai kartu su dvaro darbininkais linksminosi ~~iki pat galo~~ ligi pabaigos pasilinksminimo. ~~Bet~~ Pabaigtuvės dažniausiai būdavo ruošiamos šeštadieniais. Pabaigtuvių šventės visi labai laukdavo, nes ~~tikrai buvo labai kultūringas sugyvenimas~~, visi bendrai šokdavo, linksmindavosi. Čia nesijautė, kad ~~vieni~~ patarnautojai, kiti plebėjai, visi buvo lygūs. Tai šventei tėvai ~~tekdavo ta~~ terasą papuošdavo, apšviesdavo. Kaune pirkdavo lampionus (įvairiaspalvius popierinius žibintus, viduryje su žvakute). ~~Tikrai~~ Atrodė kaip karnavale, ir mes vaikai jais dažniausia žavėdavomės. Pasibaigus šventei, mes lampionus rūpestingai nuimdavome, ir

kad galėtume panaudoti ir kitose Kitą kartą ~~šventėse~~
Derliaus nuėmimo šventė buvo ruošiama
rugsėjo mėn. prieš paskutinio sekmadie-
nio šeštadienyje. Ji pagal programą bu-
vo panaši į pabaigtuvių šventę, tik
jau nebūdavo kariško orkestro ir vie-
toje vainiko darbininkams buvo įtei-
kiamas didelis ir naujo derliaus duo-
nos kepalas. Grojo vietos muzikantai:
armonika, smuikas ir būgnas. Gerdavo
tik pirktą alų, nusigėrusių nebūdavo. Visi
buvo pakiliai nusiteikę ~~geroje nuotaikoje ir~~ linksminosi.
Tas šventes aš maloniai prisimenu ~~su didžiausiu~~
~~malonumu. Ar~~ Iš mano atminties išblė-
sti negalės, kaip ~~kad~~ darbininkai ~~taip~~ gražiai ~~gra-~~
~~žiai~~ mokėjo linksmintis be degtinės,
kurią labai pigiai buvo gavę nupirkti ~~galima gauti~~
~~iš~~ Jankšaičių dvaro bravore. Dar-vėly-
bame rudenyje buvo linų minimo
talkos. ~~Jos buvo labai įspūdingos, nes~~
Jos vyko vakare, jau sutemus. Prie
netoli esančio durpyno, ant kalnelio ~~kalnelyje~~ bu-
vo iškastos duobės bulvėms laikyti
žiemai. ~~mėlini~~ Tame kalnelyje buvo
ir linai minami. Ten ~~Buvo~~ paruoštos li-
nams džiovinti dvi duobės, ~~kurių dug-~~
~~no vieta~~ apšviesdavo, bet papildymui
~~dar~~ Būdavo sukuriamas laužas, į ku-
rį visą laiką ~~pa~~pildavo spalių. ~~ir~~ Di-
džiulė liepsna apšviesdavo ne tik duobes ~~pa~~
bet ir patį kalnelį, ~~duobes bet ir~~ jo apylinkę. Merginos
linus mynė staklėse ir dainavo dainas,
kurių ritmas ~~melodijos~~ sutapdavo su mintuvų

dūžiais. Po ~~pabaigtuvių~~. ~~Kurios~~ baigdavo-
si nakties metu. Visi talkos dalyviai
~~ėjo~~ ~~vaišyntis~~ į dvarą ~~ir ten~~ buvo paruoš-
tos kontoros patalpoje. Vaišės ~~buvo~~ su-
dėtinės. Motina ~~toms vaišėms~~ ~~paruošda-~~
~~paruošdavo~~ ~~iš~~ (15!) aukščiausios bravoro ~~gau-~~
~~ta~~ spirito skanų gėrimą, krupniku va-
dinamą. ~~Motina~~ tikrai mokėjo pagamin-
ti. Pridėdama medaus ir šiaip įvairių prie-
skonių, net šafrano ir muškato galkos.
Kitos, kurių linai talkoje buvo minami,
paruošdavo įvairių užkandų motinai va-
dovaujant. Vaišės užtrukdavo ilgai, ir jų
dalyviai išsiskirdavo paryčiui. Visi į talką
eidavo labai noriai, nes tai jau buvo
suburimas organizuotas, ir su svarbiais
patiekalais, kurių savo kasdieniniame
gyvenime neturėjo. Tokių talkų audėjų bū-
davo daug, nes linai derėjo ~~ir~~ jų daug sė-
davo. Dalis linų buvo parduodama, o kiti
sunaudota savo reikalams, nes pirkiniai
audeklai buvo brangūs ir ~~nebuvo~~ patva-
rūs, kaip naminiai. Mes vaikai talkose bū-
davome ~~noriais~~ ~~talkininkais~~ nuošdavome į pun-
dus išmintus linus bruktuvui. ~~Ta jau~~
Brukimą pačios šeimininkės atlikdavo ~~lino-~~
~~su~~ ~~laiku~~ namie, prie karvydės ar skiedry-
ne. Mums vaikams patikdavo linų minima-
kalnelyje nakties ~~vaizdas~~, dainos ir mini-
mo linų stuklių ritmas. Laužą prižiūrėda-
vome, kad jo liepsna būtų visą laiką vie-
noda ir ryški. O taš ~~mėnas~~ ~~susidarydavo~~
tik tada, ~~kaip~~ spaliai ~~buvo~~ ~~dedami~~ į laužą.

16 Buvo susidariusi tokia tradicija, kad Sekminių pirmą dieną buvo pagerbiami piemenys ir patys skerdžiai. Tas pagerbimas vyko taip: Dienos metu, atvarius karves iš lauko į dvarą jas pamelžti, Žalmargei ant kaklo uždedamas vainikas, ir toji su skerdžiumi ir piemenimis eina prie dvaro rūmų pasveikinti šeimininkus. Žalmargė jau taip buvo išdresiruota, kad kaip jai uždėdavo vainiką ant kaklo, niekam jos neraginant, kartu su savo ganytojais, pati būdama viduryje, gana energingai žygiuodavo prie dvaro rūmų paradinių gonkų. Priėjus sustoja ir sumykia, ir tuo laiku iš rūmų išeina šeimininkai, o, jų neesant, tai padaro urėdas, ir išneša didžiulį padėklą, ant kurio guli kepalas duonos, taip 3 kg. svorio, ir supjaustytas ir druska apibarstytas, bet riekės neatskyrtos nuo kepalo - tai Žalmargiai, o ganytojams gorčius degtinės - didelis butelis, kuriame kuriame tilpdavo 4 litrai, - tai ganytojams. Žalmargė savo duonelą (duodant jai riekėmis) suėda čia pat, su tokiu apetitu, kad, net seilės varva, nes duona su druska. Degtinę ganytojai pasiima su savim ir ją sutaršoja vakare, bandą į namus atvarius. Na, po truputį paima ir bandą išvarant į laukus, bet girtų nebuvo matyti. Toms iškilmėms atžymėti susirinkdavo gana daug smalsuolių, ypač pamatyti Žalmargę, kuri jau daugelis metų visų karvių vardu jų šventinę duonelę pati suėsdavo. Kaip tik jai uždėdavo ant kaklo vainiką, tai jau žinojo, kad tai jos šventė.

16) Man ~~asmeniškai~~ neužtekdavo to grožio ir ramu-
mo, kurį galima buvo gauti [patirti] dvarko parke, ~~kurio-~~ [o ten]
~~me~~ buvoti ne visiems buvo leista. Dar pava-
saryje mane ~~kiek~~ [su]žavėjo [davo] žalumynų šviežumas,
jų žydėjimas, bet, vasarai įpusėjus, mane ~~trau-~~ [pavilio-
~~kė~~ davo] laukų erdvė. Jei ~~man~~ kas ~~nors~~ [su manimi] nenorėjo
~~draugauti išeiti~~ [keliauti] į laukus, tai aš vienas trauk-
davau. Mane ~~žavėdavo~~ [patikdavo] ~~laukai, kur buvo nu-~~ [bulvių apsodinti laukai]
~~sodintos bulvės.~~ Koks ~~tai~~ ~~gražus~~ [puikus] reginys, kuo-
met jos žydi. O linų laukai! ~~Kaip~~ [Kiek] tik žmogaus
akys gali aprėpti - melsva, melsva, o dar esant
vėjeliui, [pučiant] lineliai banguoja kaip jūroje [a]. Koks
tai grožis, [valandų] valandomis žiūrėti nepakanka. Kiek
paėjus, didžiuliai plotai rėpsų. Jie turi stiprius
savo stiebus ir čia mažas vėjelis negali jų
priversti taip banguoti kaip ta daro su linais.
Bet, kiek stipriau papūtus vėjui, rėpsai su šla-
mesiu, lyg protestą ~~reikšdami~~ [uodami], palinguoja ~~ir~~
~~čia susidaro bangos~~ [sušilpija], o bitutės virš tų ~~bangų~~ [vilnių]
būriais sukraido ir bando [ant jų] nutūpti, medų iš-
čiulpti, ~~nes tame angale~~ [juose Rėpsuose] jo daugiausia yra.
O rėpsų laukas per patį žydėjimą atrodo, ~~kad~~ [tartum]
~~koks tai~~ [Kažkoks] dažytojas visą plotą šviesiai gelto-
na spalva [būtų] išdažęs. ~~O~~ [Gi] dobilai raudoni ir balti
~~bet~~ Jais grožėtis ~~daug~~ [ilgai] netekdavo, nes dragūnai
[vos] jiems pradėjus žydėti, [juos] nupjaudavo [arkliams] pašarui
~~savo arkliams~~. ~~Būnant lauke žavėjausi der-~~
~~lumu, bet~~ Man ~~būvo~~ [davo] malonu tokioje erdvė-
je ~~buvoti~~ šūkauti, lakstyti, dainuoti, šokinėti,
prieš vėją irtis. Tai buvo mano silpnybė, ir
dėl jos pavėl~~uodavau~~ [si/indavau] ~~kairiu~~ ~~ateiti~~ [grįžti] pietauti.
Kumečiai manė ~~skaitė~~, kad man ~~ko tai~~ [kažko] trūks-
ta, nes pats vienas po laukus žiūlioju kaip
aitvaras...

5K

Tėvų materialinė padėtis buvo gera. Turėjome dvi karves, 4 arklius, kuriems pašarą buvo gaunamas nemokamai iš dvaro. Kiaulių skaičių niekas neribojo, nes jos buvo išlaikomos savo lėšomis. Per metus nupenėdavo ketvertą kiaulių. Nemokamai pagal susitarimą gaudavom didelius žemės plotus bulvėms, ir daržovėms pasodinti ir linams pasėti. Šiems reikalams žemė buvo patręšta, ir paruošta sodinimui ir sėjai. Tėvai šiems darbams darbininkų nesamdė ir bulves pasodinti, apkaupti, ir nukasti mes vaikai su mama atlikdavom. Linus tik išrauti, išmlkti ir paliesti. Nemažas plotas būvo runkelių kanėkų ir morkų pašarui. Kopūstų ir kitų daržovių nesodinome, nes jų perteklius pasilikdavo neparduotų. Tai pats ir su obuoliais.

Mūsų šeimoje buvo nustatyta, ką mes vaikai mamai turėjome padėti. Jokių tarnaičių neturėjom. Kurą paruošimas, jį atnešimas į virtuvę ir butą apkūrenimas. Prinešti vandens šeimai ir gyvuliams. Be tų darbų mes dar turėjome ir papildomų, vienkartinių, tai gaminant maistą reikėjo ką tai trinti, maišyti, ataušynti. Buvo griežtai nustatyta paskirtu laikas visiems prie vieno stalo valgyti pusryčius, pietūs ir vakarienę. Pavakarės buvo laisvi, valgėme kada norėjome ir ką norėjome. Tėvai sėdėjo stalo galose, o vaikais šonose, nes stalas buvo pailgas. Griežtai žiūrėti valgant prisilaikyti taisyklių. Jei kuris to nepilaikė, mokydavo, o pabaudavo jei jų

59

[illegible]. Niekas vaikų negalėjo atsikel-
ti, kol kiti nepavalgė. Kaip prieš pradedant
valgyti, taip ir pavalgius turėjome persižeg-
noti, pasakyti ačiū, motinai ir
tėvui pabučiuoti į ranką. Po valgio
motinai padėdavome indus sunešti į
virtuvę. Virtuvėje motina tvarkėsi viena.
Pusryčiams buvo baltinta kava, sviestas,
baltas sūris, dešra ar kumpis, kiaušiniai
kiaušinienė arba omletas. Pietūs
iš trijų patiekalų – sriuba, antras, beveik visados
mėsiškas ir trečioji iš sal-
dainių, dažnai kas nors iš vaisių.
Vakarienei būdavo pienas ir
kiti pieniški patiekalai. Tėvas nebuvo mė-
gėjas pieniškų valgių. Jam duodavo mė-
siškus ir aš jam padėdavau dėl greitu-
mo. Broliai su motina noriai valgė pie-
niškus patiekalus. Pavakariai pagal pa-
sirinkimą. Aš mėgau gabalą juodos,
rūgščios duonos su dešra arba kumpiu.
Tai buvo skanumėlis! Vie-
noje rankoje – duona, o kitoje – gabalas
ko nors rūkyto – dešros, kumpio arba skilan-
džio. Mums negailėdavo, valgėme kiek no-
rėjome, bet buvo skaniau kuomet mes
paslapčiom iš motinos paimdavome rak-
tus nuo sandėlio, kur buvo rūkyta mė-
sa. Tas sandėlis buvo apie 20 m² ir
beveik visuomet pilnas. Ant kablių
kabojo rūkytos mėsos išdirbiniai ne tik
ant sienų, bet ir sandėlio viduryje, ant specialiai
padarytų karčių. Tai motinos kulinarija.

Bet prie jų pagaminimo mes vaikai savo darbu
daug prisidėdavome. Visi mėsos išdirbiniai iš
maltos mėsos, tai buvo mūsų darbas. Vieni
suko mašinėlę, kiti kimšo į žarnas. O jų
rūkymas, tai buvo mūsų darbas. Mes ži-
nojome kada reikia rūkalus pakeisti. Pra-
džioje pjuvenomis, o kad rūkyti mėsos
gaminiai įgautų žibančio vario spalvą,
paskutinius dvi paras rūkyti kadugiu. Tai mes darėme,
ir visi stebėjosi kaip mes tai mokame pada-
ryti. O su kadugiais tai buvo vargas; miško
arti nebuvo, reikėjo važinėti arkliais apie
10 klm. ir geroką vieną atvežti. Pamiršti ne-
galiu vieno atsitikimo su manim. Baisiai
mėgau rūkytą dešrą. Kelentiems iš Kvaro,
Kauno geležinkelio stotyje mūsų daiktus
krovė į prekinius vagonus. Tas buvo para-
kanyje, panorau be stoties dar miestą. Pa-
sileidau gatve į miestą. Toli nebuvau pa-
ėjęs, bet pamačiau dešrų parduotuvę ir
taip skaniai kvepėnčias dešras. Įėjau ir
pirkau svarą sausos krokovos dešros.
Taip laužydamas po gabaliuką tos dešros
suvalgiau be duonos beveik visą svarą.
Taip skani man ji buvo, bet paskui aš
neapsirgau, nes labai norėjau gerti. Kurį
laiką raičiausi, skaudėjo pilvą, bet tėvams
nepasakiau, kad apsivalgiau dešra, už ku-
rią sumokėjau 25 kap. Bet taip po dviejų
valandų skausmai praėjo, ir aš vėl buvau
sveikas. Po tokio apsivalgymo, žmogus gau-
na prie to produkto pasibiaurėjimą. Su manim
to neatsitiko. Pasenau, bet dešras mėgstu.

Motina buvo gera ~~kaip~~ šeimininkė~~, bet ir gera kulinarė~~. Iš turimų ~~maisto produktų~~ ~~maisto~~ valgio gamino įvairius patiekalus pasivaišinimui mums, vaikams, liepdavo iš savo karvelyno duoti tam tikrą skaičių karvelių. Mes karvelius auginome dvaro kiaulidėje. Apdorotus karvelius, ~~tušino~~ troškino grietinėje. Buvo labai skanūs. Pavasaryje visuomet varnos išperia varniukus, ~~ir jiems~~ iš jų. palaukinę prieš išskrendant, ~~iš lizdų~~ liepdavo mums ~~atnešti varniukų~~ išimti juos iš lizdų ir atnešti. Varnos dvaro sodyboje ~~bei~~ parke lizdų neturėjo, nes jas persekiojo, šaudė, kad nerogtų viščiukų ir ančiukų. Sako, kad varnos užnodžia ar unjančia, ~~visuomet~~ kas nori jas nušauti. Savo lizdus ~~vijo~~ suko dvaro laukuose, prancūzų kapinėse arba šio dvaro fundatorių kapinėse, kuri~~ame~~ose augo daug beržų, liepų, klevų ir uosių. Mes įlipdavome į tuos medžius, ~~išimdavome varniukus~~ išoegdavome varniukus ~~kiekį~~ ir juos atnešdavome mamai. Mama ir varniukus taip pat gamindavo, kaip ir karvelius. Varniukų mėsa būdavo juodoka, bet labai skani. Dvare ~~buvo~~ ~~gyveno~~ veisėsi labai daug žvirblių, ~~ir~~ Rudenyje jie būriais skraidė. Tam būriui ant medžių nutūpus, tėvas su labai smulkiais šratais šaudavo į ~~tą būrį iš~~ arba kaptais žemės ~~pakilusį~~ bekylantį ir ~~apie~~ ~~kokius~~ taip kokius ~~penkiasdešimt~~ penkiasdešimt žvirblių ~~nušaunama~~ nukrisdavo galas! Dar kartą pakartojus, turime jau virš šimto ir motina gamindavo žvirblienos patiekalą, ~~tušintą~~ troškintą grietinėje. Būdavo tik daug darbo ~~nuo jų pašalinti~~ nupešti plunksnas ir išvalyti vidurius. Rudenyje žvirbliai yra labai riebūs ir grie-

tinuje ~~išvirti~~ ištroškinti, skanėstas. ~~Pagaminus~~ Suvalgyti tas patiekalus iš varniukų ir žvirblių ~~jiems sutaisanti~~ doroti būdavo kviečiami artimieji, mokytoja, urėdas, raštininkas ir kiti. Viena kartą motina tuos patiekalus iš varniukų ir žvirblių specialiai pagamino dvarininkams, ir jie valgė mūsų bute. Jiems labai patiko. Paskui vinėjas priekaištavo motinai, kad ji žemina jo autoritetą dvarininkų akyse, a ~~teisindamasis~~ jis, ~~kad~~ jis neturįs tokių apsukrių berniukų, kokius turi sodininkas. Jis yra per senas laipioti į medžius ir krauslyti ~~varnienas~~ varnų lizdus. Jis ~~turėjo~~ buvo ~~tiesa~~ teisus. Šiltadaržiuose užaugintus ridikėlius, agurkus, salotas, arbūzus, melionus ir svogūnėlius, pirmiausia, paragaudavome mes, vaikai, o tik paskui dvarininkai. Tas pats buvo ir su uogomis, bet tėvas, mus ~~sugavęs~~ pagavęs ~~beoperant~~ beragaujant tą ~~darant~~, bausdavo, bet retai ~~tekdavo~~ jam pavykdavo mus sugauti. Iš mėsos gaminių tai garsėjo mamos pagamintas skilandis, ~~kuriame~~ į kurį buvo sudėta labai daug prieskonių – mairūnėlių, laukinio česnako, juodųjų ir raudonųjų pipirų ir dar kokių tai žolelių.

Vieną vasarą urėdas praneša, kad mo-latiniam darbui į dvarą atvyks dešimts šeimų, moterų nuo Lomžos. Paprastai, samdiniai būdavo keičiami balandžio mėn. 23 d., per Jurgio šventę. Darbo jėgos dvare pakakdavo. Tik per šienapiūtę laikinam darbui atvežtavo merginų iš Daršūniškio, kurie buvo už 10 km ~~atstume~~, o šiaip visus darbus ~~atlikdavo~~ suspėdavo atlikti laiku ~~ir~~ patys, sekmadienius,

Šventadienius švęsdavo, ~~nors ir būdavo klimatinės sąlygos ir sunkokos~~. Nors buvo pats darbymetis, bet penkiukis dvikinkius vežimus nusiuntė į Rauną parvežti lenkus mozūrus. Jų parvežimui pakaktų ir dviejų vežimų. Baldų jokių neturėjo, o tik skurdūs ryšuliai ir daug vaikų. Atvykusiems nurodė butus. Neturėdami jokių baldų gulėjo ant grindų. Porą dienų jiems davė susitvarkymui, o paskui jie turėjo eiti dirbti. Ar ubagui yra reikalingos laisvos dienos savo reikalams sutvarkyti? ~~Tarba~~ Krepšius perkelti iš vienos vietos į kitą pakanka ir penkių minučių. Žmonos savo vyrus paliko prie vaikų, o pačios būriu nužygiavo į Raunus. Grįžo nepatenkintos, nes pasak jų nieko negalėjo gauti. Tėvas paklausė, ką jos norėjo pirkti. Atsakė, kad visose krautuvėse buvo ir visur atsakė, kad „kašų" neturi. Mozūraiškai kruopos vadinama „kaša". Krautuvininkės žydės nugirsdavo, kad jos klausia ar turi „kasa". Kasa tai yra pinigas, dienos pajamos, atsakė, kad neturi ~~ir~~ ar jas paskaitė čigonėmis, kad jos ko gero tykoja ~~jos~~ kasą pagrobti. Tėvas paaiškino, kad tas produktas pas mus vadinamas kruopomis, o ne „kaša". Tegu žydė ir gerai nugirdo žodį „kaša" – košė, bet parduotuvėse košės neparduoda. Po dviejų dienų poilsio ~~į darbą~~ jie neišėjo, o tik paprašė vėl nuvežti į Rauną. ~~Jau~~ nuvežti Atgal jau pakako ir vieno vežimo. Viena šeima pasiliko. Tai Dūdos šeima, kuri anderį irgi išvažiavo.

67 Niekas negalėjo paaiškinti, kam toji mozūrų kolonizacija buvo reikalinga. Dvarininkai nebuvo nė a. "patriotais". Lietuvius labai vertino ir su jais labai susigyveno, o darbininkai dvarininkus mylėjo dėl jų demokratiškumo ir jų jautrios širdies, nelaimei ištikus ~~bėdoje padėti~~.

Dvarų žemės buvo labai derlingos. Vadindavo jas kvietine žeme. Žemės ūkis buvo vedamas su laiku sąlygomis labai racionaliai. Žemę suardavo ir suakėdavo arkliais ir jaučiais. Mašinos buvo: javams ir pievoms kertamosios, sėjamosios, grėbliai – visos arklių traukiamos. Kuliamos mašinos garo pečiais, lokomobiliu vadinamos, varomos. Tik kai kuriose lankose, kur nebuvo galima mašinomis kirsti, derlių kirsdavo dalgėmis. Bet tokių lankų buvo maža. Tręšdavo laukus vien tik organinėmis trąšomis. Mineralinių trąšų pirkdavo labai mažai, nes jų gauti ~~buvo~~ sunku ir jos buvo brangios. Vyraujanti ūkio šaka – tai pienininkystė. Grūdinė šaka buvo antraeilė. Sėdavo daug pašarinių kultūrų, kurių tik dalis buvo sau paliekama, o kitas parduodavo tebesančias laukuose ~~ant kelmo~~ kariuomenės kavalerijai, kuri vasaros metu atvykdavo į dvarus ganiavai. Tai buvo gana pelninga žemės ūkio šaka, nes pinigus mokėjo iš anksto ir nereikalavo daug darbo, nes žolines kultūras nupjaudavo kareiviai ir per stovėjimo laiką arkliai palikdavo nemaža mėšlo, kurio dvare trūkdavo. Mėšlas kaipo trąša buvo labai saugojamas. Trąšos buvo sudaromos iš visokių atliekų. Parke ir sode rudenį nukritusius lapus surenkama

ir suvežama į vieną vietą, porą metų pūdoma ir gauta kompostinė žemė naudojama sodininkystei, o likusioji išvežama į laukus kaip trąša. Po iškulimo ripsų šiaudai yra labai standūs, netinka nei pašarui, nei paklojimui. Jie būdavo suvežiami į vieną vietą, jūs sutrypdavo, kapotais smulkiai, sumaigomi, ir pūdomi trejetą metų ir kaip trąša išvežami į laukus. Agronomas tvirtino, kad tai yra labai aukštos kokybės trąša. Savaime dvaro žemė gera ir, nedaug pridėjus trąšų, derliai buvo labai gražūs. Grūdinės kultūros sėjamos: rugiai, kviečiai, miežiai ir avižos. Rugių lauke žmogaus galva vos buvo matoma, o kviečiai iki krūtinės. Mes, vaikai, rugių ir kviečių laukuose buvome nepastebimi, blogiau negu miške, ten horizontas didesnis, o čia jis po kojomis. Keliu einant, matai tik priešakyje, o šonuose derliaus mūras. Toks jausmas, kad tuneliu eini. Dvare pieno ūkis buvo gerai pastatytas. Pats dvaro fundatorius Šulcas tai šakai specialiai statė ir karvides. Jos buvo didelės, tilpdavo iki 150 galvų. Ėdžios karvidės viduryje, o iš abiejų pusių buvo rišamos karvės. Karvės stovėjo ir gulėjo ant grindinio, pakloto iš plytų su nuožulnumu, kad srutos nutekėtų į pagrindinius kanalus. Nebuvo karvių stovėjimo vieta klojama šiaudais arba kraiku. Kiekvieną dieną buvo plaunamos karvidės su žarninių šriaukštu. Taip reikalavo švara, be to, buvo reikalingos srutos kaip trąša. Srutos nutekėdavo į centrinį rezervuarą, jis buvo ištuštinamas. Karves šukuodavo ir, esant reikalui, kai kurias ir nuplaudavo šiltu vandeniu.

Sutarta pieno kiekį kiekvieną dieną bido-
nuose veždavo į Ranną. Iš nuliekamo pieno
dvaro pieninėje nugraibydavo iš surinktos grietinės ga-
mindavo sviestą. Sviestas buvo mušamas
specialiai pagamintame muštuve, ran-
kiniu būdu. Tai buvo gana sunkus dar-
bas. Tą muštuvą viena mergina nepajėg-
davo pasukti, reikėjo dviejų. Pasukas iš
nugriebtą pieną atiduodavo kiaulėms
šerti, iš jo sūrių neslėgdavo. Didžiai sei-
Didelės kumečių šeimos mės kumečiai nugriebtą pieną už ka-
peikas, pirkdavo, savo mitybai ir slėg-
davo sūrius, ar šiaip kur suvartodavo nes iš savos, vienos kar-
vės pieno visai šeimai neužtekdavo.

Visos bažnytinės šventės buvo
švenčiamos, su suburimais. Tokie subu-
rimai dažniausiai būdavo pas mus,
nes motina neblingėdavo pagaminti įvai-
rių patiekalų, o kartais net ir naujovių.
Svečiai buvo ir iš kitų dvarų. Ypač bu-
vo branginamas svečias iš Daukšagi-
rių dvaro degtindarys, nes jis iš dvaro
spirito varyklos duodavo nemokamai
spirito, iš kurio motina gamindavo
skanius iš gėrimus. Mokėjo linksmintis tada svesti, liaudi-
šokių šoko, dainavo, ir po tokių vaišių buvo visi linksmi,
šoko, dainavo, bet girtų nebuvo nepasitaikydavo. Nežiū-
rint į tą, kad dvarininkai tokių suburi-
mų nepersekiojo, o kartais net jose ir į juos kvie-
čiami ateidavo, bet daugiau buvo subu-
rimo dalyvių norai ai pageidaudavo, kad ir ankstesnių pamenės
nebūtų, nes, jiems jai esant kam nors iš jos kiekvienas yra
kiekvienas surašytas. Bet Dvarininkai tai gerai sup-

prasidaro ir ilgai neužsibūdavo. Kartais padirbo ja už pervietimą, bet neatvykdavo – negali, nes pas juos būna svečių arba vyksta kur nors į svečius. Kaip liaudies sakoma: „ožka ciela ir vilkas sotus." Dvarininkai pakviesti buvo, mandagumas išlaikytas, o, kad negali, tai jau kitas reikalas.

Kuomet mes atvykome į dvarą, tai dvarininkams priklausė keturi dvarai - Jokimiškių, Samapolio, Linstbergio (vėliau buvo vadinamas Linksmakalnis) ir Elsbergio. Po metų dvarai Linstbergis ir Elsbergis buvo parduoti. Pasiliko tik du - Jokimiškių ir Samapolio dvarai. Visi dvarai įpotekuoti - įkeisti Žemės banke už gautas paskolas. Dvarininkas dažnai, kur tai važinėjo, dvarų reikalus tvarkydamas. Kiti sakė, kad buvo didelis mėgėjas kortomis lošti iš pinigų. Vieną vasarą perkūnas trenkė į Jokimiškių dvaro klojimą, kuris buvo pilnas nekultų javų. Kitą metą Samapolio dv. arešį kuliant užsidegė klojimas ir visas sudegė. Buvo apdrausti, bet draudimo gauti pinigai negalėjo padengti tų nuostolių, kurie buvo padaryti gaisro. Tai buvo stichijos padariniai – gaisrai, bet gyventa prabangiai, ne pagal gaunamus pelnus, ir dvarininkų reikalai gerokai pablogėjo. Reikėjo ieškoti kelių iš bankroto nasrų ištrūkti. Nutarta Jokimiškių dvarą parduoti ir persikelti gyventi į Samapolio dvarą. Pradėjo lankytis dvaro pirkėjai. Jokimiškių dvarą pirko Lenkijos žydas

Pievarskis. Pagal to meto įstatymus Rusijoje žydams neleidžiama buvo pirkti ir valdyti žemės plotus. Suvalkija administracinių potvarkių priklausė Lenkijos karalystei, kurioje veikė Napoleono kodeksas, („Code Napoleon") ir jis nedraudė žydams turėti žemą. Buvo toks nemalonus dvarininkės pokalbis, valgant vakarienę su naujuoju to dvaro savininku. Dvarininkė pasakė, kad džiaugiasi, kad dvaras pateko ne į žydo valdą. O tas atsiprašė jos ir pasakė - deja aš esu žydas.... Teko parausti. Buvusių dvaro savininkų persikėlimas į Samapolio dvarą kiek užtruko, nes buvo kapitaliniai remontuojamas gyvenamas namas. Tame dvare nebuvo rūmų, tik gražios sodybos. Naujasis dvaro savininkas atgabeno savo šeimą, kuri nebuvo panaši į visus žydus, bet visi žydai į ją. Pirmoje eilėje, paprašė dar stipriau pririšti parke laikomą vilką, nes jis išlaisvinęs labai išgąsdins vaikus ir pareiškė norą jį sulikviduoti visai. Nelabai prielankiai atsiliepė ir apie stirnelę, nes ji turėjo ragus ir jais vaikams galėtų padaryti nemalonumų.

5 Parko Panelės šv. statulą. Buvusioji to dvaro savininkė pareiškė norą perkelti į Samapolio dvarą. Neprieštaravo Marija, nes pagimdė pirmą pasaulyje antisemitą

- Jėzų ir dabar kuni tarp daug pasekėjų, ir
dėl jo persekiojami žydai iki šiam laikui.
Panelės Šv. statula perkelta [illegible] kelio
ir pastatyta Samapolio dv. šalia kelio.

Dvaras gavo naują [illegible]. Naujam savi-
ninkui nereikalingas parkas, gėlės, šiltna-
mis, nes jie savininkui neduodavo jokio
pelno. Dvaras perėjo į naujo savininko
valdą pavasarį. Bet tėvas iš pirmo pa-
matymo pareiškė, kad jis pas žydą netar-
navo ir netarnaus. Tą pareiškė ir Pienkaus-
kui, kad rudenį, nuėmus derlių, jis
iš tarnybos pasitrauks. Nepasakysim,
kad tėvas buvo antisemitas ir, jeigu dar
būtų seni savininkai, tai kelerių metų
dirbtų, bet dar tas paskubėjo. Jo buvo
svajonė daugiau netarnauti. Būti visai
nuo nieko nepriklausomu. Širvintuose
pirktame žemės sklype pastatyti naują
gyvenamą namą ir imti paraugas prižiū-
rėti svetimus sodus arba naujus užveis-
ti. Tą vertė tėvą daryti ir mes vaikai, nes
mus mokytis gyvenant dvare nebuvo jokių
sąlygų, tik pradžios mokykla ir ją abu
broliai jau baigė. Būtinas buvo reika-
las keltis į didesnį miestelį arba gyven-
ti netoli didelio miesto. Naujasis dvarinin-
kas kalbino tėvą pasilikti, bet jis buvo
nesukalbamas. Rudenį, nuėmus derlių,
kurį iš tėvo atpirko naujasis dvarininkas
dvaro vežimais pervežė mus į Kauno
geležinkelio stotį, ir pakrovė į vagonus,
o iškrovė Žaslių stotyje ir čia vežimais

~~mus~~ pervežė į Širvintus. Dvare gyven~~ant~~damas tėvas sutaupė keletą tūkstančių auksinų ir pradėjo mostis ~~prie~~ naujo namo statybas. Tai buvo jo didelė svajonė. Abu broliai pradėjo lankyti Širvintų dviklasę mokyklą ir ją baigė, o aš joje išbuvau dvejus metus.

Pačios gražiausios mano vaikystės dienos ~~tai buvo~~ prabėgo dvare. Vėliau, jau gyvenant Kaune, teko sužinoti, kad buvęs dvarininkas Vladislavas Jakševskis desperacijos apiimtas Varšuvoje nusišovė. Koks likimas buvo jo žmonos ir dukros Zosienkos neteko sužinoti. Tekdavo skaityti lenkiškuose laikraščiuose ir klausytis per radio apie žymią skautų veikėją Zofią Jakševską. Pagalvodavau, argi tai bus ta pati, su kuria vaikystėje ~~ne kartą buvo mano labai~~ gerai bendraudavau ~~gera draugė~~. Gal ir taip.

Lietuvai tapus nepriklausomai, buvo žemės reformos įstatymu dvarai apkarpyti. Jokimiškių dvaro savininkui paliktas dvaro centras su 80 ha žemės. Piekarskis, nors turėjo 80 ha žemės, bet ir toliau vystė pieninkystę, sėdamas kaip ir anksčiau didžiulius plotus kukurūzų ir silosui pašarui. O kukurūzai nepaprastai derėjo, nes žemė buvo labai derlinga, ypač prie pat dvaro sodybos. Savo laiku mes vaikai kukurūzų plotuose ~~vedeme~~ žaisdavome karus. ~~Tai~~ Tie buvo mums ~~miškai~~ kaip miškai. Suaugusio žmogaus kukurūzuose nebuvo galima pamatyti, tai ką kalbėti apie vaikus. Man labai patikdavo siloso kvapas. Jo skanumą spręsdavau iš karvių ėdimo. ~~Ėdžiose~~ Suėdusios silosą karvės dar ilgai ~~laiką~~ ~~tuos~~ ėdžias laižydavo.

Slaptoji mokykla.

Pervažiavus mums iš Biršono į dvarą, įsitikinom, kad dvarininkas sakė tiesą, mokykla tikrai bus, nes jau mokykliniai suolai yra pagaminti, tik nenudažyti, bet dažyti ir neketina. Nedažytus bus galima plauti su šarmu arba muilu. Bet [illegible], tai dar negalima pasakyti, kad mokykla jau yra. Dvarininkas atatinkamai įstaigai padarė prašymą, kuriame prašė įsteigti pradžios mokyklą Jokimiškių dvare, nes mokyklinio amžiaus vaikų yra virš 30 ir artimose dvaruose yra dar tiek. Artimiausia mokykla yra Pennonio, ketunių kilometrų atstume, yra perpildyta, kurioje mokosi ūkininkų vaikai. Dvarininkas pažada mokyklai duoti nemokamas patalpas, įrengti savo lėšomis mokyklai reikalingą inventorių, duoti nemokamai kurą, šviesą ir sargieną, kuri valys ir apšenčians mokyklos patalpas. Nemokamas patalpas mokytojui, o jei bus mokytojas su šeima, bus leidžiama laikyti karvę ir jos šėrimui bus duota vasaros metu ganiava, o žiemos metu - pašaras. Dvarininkas pasakojo, toje įstaigoje priimant tą prašymą labai stebėjosi tarnautojai, jo altruizmu - aukodamas savo gerovę. Grįžęs buvo pilnai įsitikinęs, kad toks prašymas bus patenkintas ir Jokimiškių dvare bus pradžios mokykla.

Toji žinia visiems buvo labai džiugi, ~~ir~~ visi laukė leidimo. Praėjo pora savaičių, ~~po to prašymo padarimo~~, bet jokio leidimo nėra. Vyksta pats dvarininkas. O ten jam duoda atsakymą raštu, kad dvare mokyklą atidaryti neleidžia, nes nėra mokytojo. ~~Ten vietoje~~ Dvarininkas pirmas pareiškia, ~~kad~~ jei duodų jam leidimą mokyklą įsteigti, ~~o~~ tai mokytoją pats suras ~~ir~~ ir jam atlyginimą mokės iš savo lėšų. Leidimo neduoda, motyvuodami, kad toji mokykla nebus jų tinkle ir vaikus ten mokys visokių erezijų. Dvarininkas buvo su charakteriu, ~~ir~~ grįžęs iškilmingai visiems pareiškė, kad mokykla dvare bus. Kitą dieną jis išvyko, bet kur niekas nežino. Po penkių dienų grįžta su aukšta, liekna panele. Dvare pasklido žinios, kad tai mokytoja. Tikrai taip. Kitą dieną mokytoja užėjo į mokyklos patalpas ir ~~rado~~ įsitikino, kad jos visai atatinka visiems mokyklos ~~sąlygomis~~ egzistavimo reikalavimams. Toji patalpa buvo name, kur gyveno urėdas ir agronomas. (Agronomą perkėlė į kitas patalpas, o jo butą atidavė ~~atiduotas~~ mokyklai.) Tas butas turėjo du kambarius, ~~ir~~ Pirmasis ~~buvo~~ užėmė ~~gana didelis~~ apie 30 ~~kv. metrų~~ m2. Jame laisvai 30 mokinių tilpo. Kitas kambarys ~~buvo~~ mažesnis, ~~ir jis buvo~~ mokytojos kambarys. Jame ~~kuriame~~ ji laikė knygas, mokslo priemones ~~pan-kius~~, rašomąją medžiagą ir per ~~po to~~ pertraukas ilsėjosi. Mokykla pradėjo veikti rudenyje gana vėlai, nes dėl to leidimo ~~gavimo~~ buvo pavėluota. Mokykloje prasidėjo

~~reikti~~ be leidimo. Mokytoja ~~labai maloni, sim-~~ pamokos patiška, inteligentų šeimos, baigus moterų gimnaziją, mokėjo rusiškai, lenkiškai ir lietuviškai. Mokytojai dvaro rūmuose, kurioje buvo duotas pats gražiausias kambarys su langais į parką, ir saulėtoje pusėje. Maitinosi kartu su dvarininkais prie bendro stalo ir buvo ~~skaitoma~~ laikoma savo šeimos nariu.

Pirmoji mokyklos diena visiems yra atmintina. Mokinių buvo daugiau kaip trisdešimt. Norinčių buvo dar daugiau ir galvota daryti dvi pamainas, bet nuo to atsisakyta; ~~nes~~ pirma vienai mokytojai bus persunku, o antra ~~bus~~ esant didesniam įdėjimas, greičiau ~~sužinos~~ pastebės juos mokinius ir mokykla žandarai, o ~~mokykla~~ ji reikia be leidimo. Pradžioje buvo du skyriai: mames skyriuje vieni naujokai, kurių tarpe ~~ir~~ aš buvau ir jie buvo ~~skaitlingiausi~~ gausiausi. Antras ne skyriuje, tai tie, kurie „jau yra mokslo ragavę", ta me buvo ir mano broliai, ~~ir~~ jį lankė ~~buvo~~ apie ~~desetka~~ dešimt mokinių. Pamokos buvo pravedamos lietuviškai ir lenkiškai. Jei ne dvarininko dukrelė, tai ~~visi~~ mokomieji dalykai būtų dėstomi lietuvių kalboje, nes visi mokiniai mokėjo lietuviškai. Tik administracijos tarnautojai ~~šeimose~~ namie kalbėjo lenkiškai. Mat, ~~skaitė~~ galvojo, kad lietuvių kalba yra prasčiokų kalba. Taip buvo ir mūsų šeimoje, ~~ir~~ kalbėjome lenkiškai su tėvais ~~esant~~ girdint, o tarp savęs mes, vaikai, kalbėjome lietuviškai. ~~ir už tai~~ Tėvai mūsų ~~nebaršė~~ nedraudė ~~nepersekiojo ir nesmerkė~~. Dvarininkas ~~mokytojai net nurodymą davė~~ net pareikalavo, kad mokytoja dėstytų, kad lietuvių kalba ~~būtų~~

~~pagrindinė kalba~~, ~~pabrėždamas~~ nes jo, ~~kad jo~~ duktelė esanti yra vienintelė lenkė mokinių tarpe, o ~~šiaip dauguma~~ kiti yra lietuviai, ~~ar~~ Jai jų kalb~~oje~~a ir turi būti dėstoma. Pagaliau, duktelė laisvai kalbėjo lietuviškai, nes žaisdama su lietuviais išmoko lietuviškai. Rusų kalbos niekas nemokėjo ir ~~pagiau~~ ma, nji nebuvo reikalinga.

Dvarininkui kas tai pranešė, kad į dvarą žada atvažiuoti žandarai patikrinti, ar tikrai jame veikia slaptoji mokykla. Imtasi atsargumo. ~~Šios~~ patalpose Mokykla buvo visiems matoma ir, žandarams atvykus jos ieškoti, ilgai netektų. Nutarta ją užkonspiruoti – perkelti į dvaro ūkių oficinas. Taip ir padaryta. Slaptos mokyklos patalpa buvo ~~savo didumu~~ ne mažesnė, tik kiek žemesnės lubos – skiautai. Šviesos pilnai pakako, nes langai į parką, pietus ~~pusę~~. Įėjimas į ją buvo ~~per gana~~ tamsų olais koridorių ir, nežinant ~~tų~~ ten esančių patalpų išdėstymo geografijos, patekti į mokyklą ~~yra gana~~ sunku. Naujose mokyklos patalpose ~~buvo padaryti~~ vaikai mokonų ~~pralimai~~ kaip įrengtos slėptis, jei atvyktų žandarai. Planas buvo išdirbtas toks: ~~Mokykloje vykstant pamokoms~~ parko pakraštyje įrengti buvo du stebėjimo punktai ~~ir~~ ir vykstant pamokoms juose paeiliui turėjo budėti mokiniai. ~~Jiems~~ Pamačius ~~atvykstant~~ žandarus, skubiai pranešti mokytojai. Iš mokyklos ~~išeiti~~ pasprukti buvo galima net trys išėjimai: Vienu – laiptais ~~galima buvo~~ patekti į viršų, dvarininkų patalpas, antru – per apytamsį koridorių ~~galima patekti~~ į virtuvės patalpas, o trečiu ~~tai langais~~ pro langus į parką, kurie buvo

gana platūs ir ~~lauko pusėje~~ iš lauko pusės palangės ~~buvo~~ lygiai ~~su~~ vos iš žeme. Knygos ir sąsiuviniai, pavojui ~~esant~~ užklupus, sudedamos į ~~didelianne kufarą~~ didelę skrynią, kuri stovėjo po laiptais, ~~keliantis~~ vedančiais į viršų, dvarininko patalpas. Buvo padaryta keletas tokių pratimų, ~~ir jos~~ ir jie praėjo „aukštame lygyje". Tai pratimai. ~~Bet buvo~~ Įvyko ir tikrasis žandarų ~~atvyki~~ apsilankymas. Slapukai signalizavo ir, kol žandarai kelią, kuris buvo šalia parko, atvyko pas dvarininką, tai mokyklos patalpos buvo visai tuščios, o vaikai ištirpo tarp žmonių, dvare esančių. Žandarai panoro susipažinti su sūnų geografija, ir toks jų noras buvo išpildytas. Buvo nuėję į slaptos mokyklos patalpas ir pamatę mokyklinius suolus nudžiugo, kad mokykla tikrai veikia. Dvarininkas paaiškino, kad suolai yra padaryti anksčiau ir negavus leidimo taip ir stovi. Deginti ~~yra~~ per anksti, nes ~~toks~~ dėl leidimo ~~nedavimas~~ negavimas ~~yra apskųstas~~ yra pasiskųsta aukštesnėms instancijoms, ir tikimasi, kad leidimas bus duotas, ~~ir~~ o tada šie suolai bus reikalingi. Žandarai atsiklausė, jei mokyklos slaptos nėra, tai kam jis laiko mokytoją. Čia dvarininkas išėjo iš savo ribų ir pykčio apimtas užpuolė žandarus, kad jie imasi spręsti tokius reikalus, kurie nėra jų kompetencijoje – ~~drausti~~ uždrausti jam laikyti mokytoją, kuris moko jo dukrą. Kur yra toks įstatymas!? Žandarai atsiprašė už savo netaktą, nes su dvarininku tikto sueleginti nenorėjo. Ponas buvo visiems geras ir žandarai žinojo, kad bent koks konfliktas, tai nukentės pirmoje eilėje jų kišenės, kurios ir taip būna dažnai tuščios.

Po žandarų apsilankymo, dvarininkas ~~po poros dienų~~ greitai nuvažiavo pas juos ir „ant keturių akių kalbant" mokyklai leidimą gavo, pažadėjo daugiau tuo reikalu nevažinėti, o susitarimas buvo padarytas ~~pagal dėsnį~~ „Do ut des" (duodu, kad tu man duotum) principu. Nors toks žandarų žodinis leidimas ir buvo, bet atsargumo sumetimais slaptukų dežuravimas vyko ir toliau, nes galėjo atvažiuoti kas nors iš Suvalkų, aukštesnės valdžios. Mokykla veikė be sutrikimų, normaliai iki vasaros atostogų.

Naujiems mokslo metams, mes gavome naują mokytoją Vaivydaitę iš Ilukštės. ~~Ji, be~~ mokėjo ne tik rusų, lenkų, lietuvių ~~dar mokėjo latviškai~~ bet ir latvių kalbas. Į pirmąją mokytoją įsimylėjo urėdas, apsivedė, ~~pasilinksmino, ir ja~~ išsivežė ją ~~su savimi ir~~ kažkur. Ten po gimdymo ji mirė. Naujoji mokytoja ~~turėjo daug~~ buvo panaši ~~umo~~ į pirmąją, ~~bet buvo daugiau~~ tik energingesnė, ryžiška. Ji turėjo visus gerus mokytojos privalumus, ir ją mokiniai labai mylėjo, ~~ir~~ gerbė. Kalėdų ir Naujųjų Metų šventėms buvo ruošiamos eglutės su vaidinimais. Iš mano atminties neišblės toks „nelaimingas atsitikimas". Mokyklos patalpose papuošėme eglutę žvakutėmis, žaisliukais ir pernikais, kurių vienoje pusėje buvo priklijuotas ~~popierinis~~ paveikslėlis, ~~o kitoje piernikas~~. Mokyklos krosnį gerai iškūrenome, užrakinę išėjome. Kitą dieną atėjome ir radome visus ~~pernikus~~ meduolius su paveikslėliais ant grindų. Nuo didesnės temperatūros ~~piernikai~~ meduoliai suminkštėjo ir, iš pakabinamo siūlo išsinėrę, ~~ir~~ nukrito.

Visi mes dėl tokios nelaimės vos neverkėme. Mokytoja mus nuramino ir pradėjo nukritusius mednolius rinkti nuo grindų. Grindys buvo švarios, prieš uždarant mokyklą nakčiai, išplautos. Mednoliai paremontuoti vėl atsirado ant eglutės. Šiai šventei buvo pakviesti ir mokinių tėvai. Taip mes visi ir linksminomės.

Žandarų duotas leidimas buvo geras. Niekas mūsų nevargino, netikrino, negąsdino ir nepersekiojo. Dvarininkas savo pažadą šventai pildė – rudenį jiems nuveždavo grūdų ir statinaitę medaus. Atvažusiam žandarui duodavo rublį arbatpinigių. Tėvai dažnai su pašiepimu sakė, kad vietinis žandaras yra galingesnis, negu tie kurie sėdi aukštesnėse kėdėse. Reikėjo iš pradžių kalbėti su savais žandarais ir neįžeidinėti didesniųjų. O mano sąmonėje iš vaikystės paliko tokis įspūdis, kad išmokti skaityti, reiškia sudaryti konspiraciją, būti nuolatinėje baimėje, drebėti, dairytis į šonus, ar kas nemato, kai tu mokiniesi skaityti ir rašyti. Broliai tą mokyklą lankė tik dvi žiemas, nes ji turėjo tik tris skyrius. Toliau mokytis jie ėjo į Paknonio mokyklą, kuri buvo valdžios išlaikoma.

Naujasis dvaro savininkas toliau laikyti slaptąją mokyklą atsisakė. Mokytoja išsikėlė į Prienus. Mes ją vasaros metu lankėme ir buvome jai brangiais svečiais. Dirbo ji kokios tai prieglaudos vedėja, o tą prieglaudą išlaikė katalikiška organizacija.

Mano pradžios mokslas ~~buvo~~ vyko slaptoje dvaro mokykloje, ~~tikrąja~~ pogrindyje to žodžio prasme~~je~~ ~~pogrindyje~~, nes ~~tikrai~~ ji buvo dvaro rūmų pusrūsyje, tuo laiku vadinamoje oficinoje. Dažnai prisimenu dvarininką Vladislavą Zakšerskį, kaip~~o~~ retą žmogų, aukoda~~vus~~ jantį savo gerovę kitų laimei. Juk tai tikrai buvo nemokamas mokslas. Mokytojai mokėjo atlyginimą, (jis) maitino, davė patalpas mokytojai ir mokyklai. Nemokamai davė rankvedžius, sąsiuvinius, plunksnas, ~~paišelius~~ iestakus ir rašalą. Galima buvo pagalvoti, kad tai daro su tam tikru tikslu: lietuvių vaikus sulenkinti. Visai ne, pamokos buvo pa~~r~~edamos lietuvių kalb~~oje~~a. Skeptikai samprotavo, kad tai turėjo daryti dėl savo dukros, kuri buvo mokyklinio amžiaus. Jei taip tai mokytoja dvarininkaitę galėjo viena ~~rūmų patalpose~~ mokyti, be jokios konspiracijos, duoklės žandarams, ~~ir~~ atkaistų išlaidos mokyklos išlaikymui ir mokslo priemonėms įsigyti, kurios buvo ne taip jau mažos. O kas svarbiausia, tai dvarininko atkaklumas kovoje su caro satrapais, laikyti liaudį tamsoje. Dažnai yra smerkiami ir koliojami dvarininkai, kad jie smaugė, niekino ir išnaudojo darbo žmones. Mano sąmonėje tas tilpti negali, nes to nepatyriau, priešingai tik dvarininko dėka pradžios mokslą įsigijau ir su dideliu dėkingumu visą savo gyvenimą dvarininką minių, kaip aukštą asmenybę, o ne koliojamą asmenybę. Taigi, ne visi dvarininkai buvo blogi. Faktas.

Vilnius.

Tėvai mano atžvilgiu savo nusistatymą pakeitė. Nesistengė mane padaryti amatininku, o nutarė, kai ~~pabaigus~~ baigsiu Širvintų ~~2 kl.~~ Dviklasę mokyklą, ~~mane~~ leisti mokytis toliau. Tai patarė ir mokyklos vedėjas, ukrainietis Liečko. Tą nusi~~st~~statymą parėmė ir mano dėdė Svirskis, pabrėždamas, jei aš stosim į kunigų seminariją, tai jis finansuos ~~ap-šimą~~ mane iki jos pabaigimo. Taip susidarė sąlygos mokytis toliau. Vienintelė vieta ~~toliau~~ tęsti ~~mokytis~~ mokslą pasilieka tik Vilnius, nes jis yra arčiausia ~~atstume~~ – 49 klm. nuo Širvintų.

Tėvo medžiaginė padėtis pagerėjo, ~~nes~~ kadangi abu broliai iš mokinių ~~perijodo~~ perėjo į pameistrius ir gavo ~~gana~~ piniginę ~~primo-nėjimą~~ priemoką. Iš tuos pinigus galėjo sau nusipirkti ~~apsirengimą~~ drabužius ir apavą. Tai toks pameistrio laipsnis dar ~~neduoda~~ nesuteikdavo teisės ~~savistoviai~~ savarankiškai kur nors dirbti, ~~ir~~ dar neišdirbdamas diplomas. Broliai mokėsi Kaune, nes Vilniuje pas amatininkus buvo mokinių perteklius. Mokiniai nebuvo nemokamai maitinami ir nedavo jiems patalpos gyventi. Kaune buvo lengvesnės sąlygos. Mokinius amatininkai nemokamai maitindavo ir davė patalpą gyventi. ~~Apsirengimą~~ Drabužius ir apavą mokiniai turėjo savo. Tai, nors Kaunas ~~du~~ rangesi toliau, bet kur kas geresnės sąlygos. Todėl išvyko ten mokytis. Kuomet broliai pasidarė pameistriais o po kokių vienerių ar dvejų metų ~~bus~~ diplomus

amatininkai, jie pažadėjo medžiaginiai parem-
ti tėvą, jeigu jis mane leis mokytis toliau.
Vilniuje tuo laiku nebuvo bendrabu-
čių mokiniams. ~~Susidarė~~ Buvo problema
rasti man gyvenamą kampą. Vilniuje
gyveno motinos brolis Vaclovas, Sibiro
g-vė Nr. 8. Turėjo savo namuką, kurio
bendras plotas buvo ne didesnis kaip
24 ~~kv. metr.~~ m² ir jame gyveno 5 žmonės.
Priimti ~~pas save~~ mane gyventi jis sutiko, bet tėvas pats matė,
kad mokytis nebus sąlygų. Nuėjo pas
savo buvusį daržininkystės įmonės
savininką Keppą, pas kurį pats ~~[illegible]~~ mokėsi, pasi-
tarti, gal jis ką nors jo rūpesčiuose pa-
dės. Šis ~~Nu~~nuvedė tėvą pas savo pažįstamą
Toločką, kuris gyveno Pylimo g-vė 3. Jis tu-
rėjo butą iš 4 kambarių. Jame gyveno
jis, ~~pats su sūnumi~~ jo motina, dukra ir sūnus. Jo
žmona prieš pusę metų ~~tam atgal~~ mirė, ir
jis buvo našlys ~~padėtyje~~. Jis šv. Jurgio
prospekte (dabar Lenino) turėjo ~~parduotuvę~~ van-
dentiekio ir kanalizacijos reikmenų par-
duotuvę. Jis sutiko priimti mane gyventi į vieną
kambarį su savo sūnumi Zigmu. ~~Jis kaip tik~~ Mudu buvome kaip tik vienmečiai. ~~su manim vienmetis~~ Jis perėjo
į 3-čią klasę. ~~Sutarė~~ Toločka pasakė, kiek tėvas turės mo-
kėti už kambarį ir maistą. Vėliau už
kambarį nereikėjo mokėti, nes vasaros me-
tu Toločkos visa šeima ~~vasarojimui~~
atvažiuodavo vasaroti pas mus. Jiems mano tė-
vo sodyba labai patiko, nes prie ~~pat~~ pačios upės,
nors sodas dar jaunas, bet gražus. Jie turėjo
savo ~~valdoje~~ žinioje pusę namo, o į Jurgus keletas

žingsnių, kuriame produktai kur yra pa-
pigesni. O kas svarbiausia, ramumas. Labai bu-
vo vertinamas šviežias pienas, kuri gandaro
tik pamilžius. Gyvenant su Toločkos šeima
taip susigiminiavom, kad jam man nesant,
vokiečių okupacijos esant pats Toločka
buvo nuolatinis mūsų svečias ir išbūda-
vo ištisus mėnesius. Toločkos šeimoje bū-
ta gana liūdnų valandų. Toločkos dėdai
po 1863 m. sukilimo buvo ištremti į Sibi-
rą ir grįžo tik po Japonų karo. Ten jam
gimė Zigmas ir jo sesuo. Man jam gyve-
nant pas juos teko matyti dvi skaudų
smūgį jų šeimai, kuomet duktė, jau
būdama 6 klasėje, dėl nelaimingos mei-
lės nuo Žaliojo tilto šoko į Neris ir pa-
siskandino. Po dviejų valandų ištraukė
negyvą. Buvo labai iškilmingai palaido-
ta. Labai pergyveno senelė, nes tai bu-
vo jos numylėtinė. Jos kambarį atidarė
man vienam.

Baimintasi, kad gali nepriimti į gim-
naziją, nes kiekvienais metais stojančių-
jų eilės didėjo, o vietų skaičius pasilikda-
vo tas pats. Nors baigiau pirmūnu, ir
pažymiai vien penketukės, bet dėl visako
paprašiau pas Širvintų mokyklos ve-
dėją charakteristikos ir [illegible] tęsti
mokslą toliau Vilniaus gimnazijoje.
Buvau priimtas be jokių prieštaravimų
ir kitų pagalbos. Paprašiau inspektoriaus,
kad mane patalpintų tai klasėj, kurio-
je mokosi Zigmas, nes aš esu jo gimi-

naitis, ~~ir~~ su ~~jomis~~ juo kartu gyvenu. Peter-
kino mano prašymą. Dar taip pavyko,
kad mes su Zigmu sėdėjome viename
suole. Toje pačioje klasėje mokėsi ir
Jurėnas, ~~sūnus~~ namų savininkės po-
nios Jurgenson sūnus, pas kurią To-
ločka nuomavo butą ~~ir~~ ~~jame~~ kuriame mes gy-
venom. Zigmas, Jurėnas ir aš buvome
vienmečiai, vienos klasės mokiniai
ir gyvenome viename name. Abu vai-
kinai buvo labai aimti. Jie priklausė
„Sokol" organizacijai. (Ji) Vadinosi sporti-
nė organizacija, bet į ją būrėsi lenkai
~~ir~~ ten buvo ugdomi tautiniai jausmai.
Kalbino ir mane ~~tai~~ (įstoti į tą) organizaciją. ~~pri-~~
~~klausyti~~. Pasitariau su tėvais. (Jie) Nepatarė (man),
nes apie ją labai sukosi „ochrankos"
agentai, taip sakė dėdė Sperskis,
mamos brolis, kuris dirbo Vilniaus
miesto magistrate režiku. Pamokas
ruošdavom visi trys bendrai ~~pas~~ Zig-
mo arba mano kambaryje. Tai žiemą,
o pavasarį „Glinianskoje". Tai šalia
mūsų namo šlaitas taip buvo vadi-
namas, kuriame dienos metu ganėsi
ožkos, o sutemus porelės srajojo apie
~~a~~ mūrus, skėčiais ~~save~~ prisidengę (gusiai). Mes
dažnai ~~su~~ iš „ragatkų" išskėstus skėčius
apšaudydavome, ir iš po jų girdavome: ~~mes~~
~~apšaukiant~~ „szczeniuki" (kalės vaikai). Dabar
tasas šlaitas yra gražiai sutvarkytas ir, ~~jame~~
kur buvo tuščia įkalnė, pastatytas didelis
Petro Cvirkos paminklas, J. Mikėno darbas.

Gimnazijoje viskas vyko normalia vaga. Su~~kai~~trikimų jokių. Mokytojai buvo visi vienodi. Rusija ~~bent~~ visuomeniško darbo nesiėmė. ~~Mokyti~~ Šal iš jų to niekas nereikalavo, su mokiniais nebendravo, bet ~~ir~~ jų nepersekiojo. Savo politiško veido nerodė. Bažnyčias, cerkves, kirches ir sinagogas ragino lankyti ir melstis už carą. Bet jų nepersekiojo, kurie to nedarė. Egzaminams artinantis jaudinomės, bet tik dėl pažymio ~~dydžio~~, nes visi trys buvome pirmūnais. Ir taip ~~metas iš metų~~ kasmet mes ~~iki rusiečių okupacijos~~ buvome keliami į aukštesnę klasę. Bažnyčias lankyti mus ragino Toločkos motina, bet pati į jas nėjo, nes turėjo labai ~~sunkioje sla-ligoje reumata~~ sunkiai sirgo reumatu, kurį gavo būdama Sibire. Mes jauniai tą senutę labai mylėjom, nes ~~esant blogam orui~~ orui subiurus mes susirinkdavome jos kambaryje, o ji mums pasakojo apie sukilimus, net apie 1830 metų, nes jos tėvas jame dalyvavo. Buvo labai įdomiai pasakojama apie Sibiro klimatą, gamtą, žmones, papročius, gyvenimo sąlygas, gamtos išdaigas, fauną ir viršininkus, kurie tremtinius globojo. Jie buvo ištremti į Omsko sritį. Nepaprastai gražiai ir gerai ~~atestavo~~ atvaizduodavo vietos gyventojus. Tai žmonės su geromis širdimis: ~~ir gražiais jausmais žmogui varge esančiam padėti~~ žmogui varge visuomet padėdavo. Ji visados pabrėždavo, kad ir sunkiose klimatinėse sąlygose tenka gyventi, bet gerų žmonių tarpe ~~supratime~~ tai tenka pakelti ir nustumti lengvai ir greitai. Sakydavo, kad tai jos buvo

gražiausios gyvenimo dienos. Kuomet buvo
jiems leista grįžti į savo Tėvynę, tai dar
galvojo, ar važinėti. Važiuoti ją paragino
Tėvynės ilgesys. Grįžus į Vil-
nių, pasakoja senutė, aplankiau Aušros
Vartus. Norėdama Aukščiausiam padėkoti
keliais nuėjau nuo šv. Teresės bažny-
čios iki pačių Aušros Vartų ir atgal.
Senutė tą pasakodama graudžiai apsiver-
kia ir, ašaras šluostydama, dėkoja Ponui
Dievui už tremtinių globą. Mums jauniems
patardavo, nesipykti su Dievu. Jei jo
ir nebūtų, tai reiktų sugalvoti jį. Sunkiose
valandose yra visuomet lengviau, kuomet
esi ne vienas. Jei nėra fizinio, tai degu ta-
vo sąmonė sutveria draugą-nematomą.
Tada aš visiškai jos suprasti negalėjau, nes
man atrodė, kad persekiojamų nėra. Su-
brendau fiziniai ir tik tada įsisąmoninau,
kad tokie yra. Vieni, nepajėgdami kultūri-
nėmis priemonėmis kito sąmonę paveikti
pereiti į jo gardą, vartoja smurtą, prievartą
ir grąsina atimti gyvybę tuojau arba supū-
dyti dideliuose rūmuose, kurie neturi jokių
langų, pro kuriuos sušvytėtų bent kokia vil-
ties (kibirkštėlė, kad galėtų) paspruki iš barbaro nagų. Žmogų pa-
vergti atnešamos idėjos ir jos, tam, kuris
jas neša, atrodo gražios ir mielos, nes taip
pasakė tas, kuris jas davė. Bet dienos šviesos
bijo, nes objektyvumas jas sutirpdys. O kad tas
neįvyktų, ateina į pagalbą šantažas. Taip
tas šantažas milijonus priverčia galvoti ir
dirbti ne taip, kaip jie nori, bet taip, kaip tas, kuris
su šantažu nori.

Šiaip mūsų tarpe žiemos metu laisvą laiką praleisdavo čiuožykloje arba rogutėmis nuo kalno. Užgavėnės, pagal susidariusią tradiciją, pasisamdydavom vežiką su rogėmis porą valandų, jis turėjo mus vežioti po miesto gatves su skambalėliais ant arklio kaklo. Vasaros metu darėme iškylas į miesto apylinkes. Lankėme „kaziuko" jomarką, kuris būdavo kovo mėn. 4 d. Kelete dienų prieš jį ir po jo suvažiuodavo iš toli į tą jomarką daugybė svečių. To jomarko pats centras būvo Lukiškių aikštė (dabar Lenino aikštė). Žmonės prikraudavo labai daug įvairiausio dydžio baronkų ir pernikų. Skaniausios mažos baronkėlės, pagamintos Smurgonyse. Kas lankė jomarką, tas būtinai turėjo pirkti baronkų virtinę ir pasikabinti ant kaklo, vaikščiodamas pats valgė ir kitus vaišino. Tai būdavo labai įdomus reginys, visi baronkuoti ir kramtantieji. O tų baronkų gamintojai pirkėjų pavilioti tas baronkas vežė ant vežimų nepridengtais, jas taip sumaniai buvo kraunamos, kad nė viena virtinė su baronkomis nuo vežimo nenukrisdavo, nors jų aukštis nuo žemės siekdavo iki 3 metrų. Į jomarką suvažiuodavo įvairios kapelos, bet įdomiausia buvo smurgoniečių. Jomarke smurgoniečiai buvo garsūs savo muzikantais, skaniomis baronkomis ir pernikais. Čigonai rodė savo meną jodami, o čigonės

~~kortų~~ loš~~ime~~davo iš kortų, čigonai kraustė svetim~~us~~as kišen~~ius~~es. Net mūsų Jurėnas ~~buvo~~ tapo jų auka, paskutinį jam rublį ištraukė. Jis jaudinosi ir pyko ant savęs, kad taip gerai saugojo savo kišen~~ius~~ę ir nepajuto, ka~~d~~ip jose buvo čigoniuko pirštai. O ubagų armijos garsiai meldėsi ir savo suluošinimus garsino. Tai buvo jomarko klaikus kampas, kuriame sėdėjo ~~toji~~ armija. Paskutiniais melais suluošindavusius dažnai su policija tikrindavo, nes ~~ne~~kai kurie buvo sveiki, o žaizdos ~~sudarydavo~~ dirbtinės, jie tai darydavo, ~~kad daugiau padaryti jautrumo aukojančių tarpe~~ kad suminkštintų praeivių širdis.

Mūsų draugų ~~ne~~ ne tiek mudugnus jomarko apžiūrėjimas ~~mus~~ domino, bet iš balaganai, kuriuose buvo imtynininkai, gimnastai, fokusininkai ir visi kiti atrakcijonai. ~~Bet~~ Iš šėjimą į ~~apmokami~~ reikėdavo mokėti. Mes tam tikslui taupydavome pinigus, kuriuos uždirbdavome iš ~~mokinių~~ būdami ~~kaipo~~ ~~korepetitoriai~~ korepetitoriais. Tuo darbu verčiamės bendrai ir gautus pinigus laikėme bendro~~joje~~je kasoje. Tai daryti buvome priversti, nes iš tėvų gautų pinigų mums neužtekdavo visokiems savo malonumams ir smaguriavimams, tuo labiau, kad mano tėvo kišen~~ius~~ė, kaip sakant, buvo su skyle. Bendros kasos įsteigimas ~~tai~~ buvo mano idėja ir mano draugams ji labai patiko. Jau sporto įrankius, pačiūžas, rogutes ir kepur~~a~~es ~~sau~~ pirkdavome už savo pinigus. Mūsų korepeticija atsilikusių mo-

kinių tarpe buvo pagarsėjusi ~~ir ka su~~ jais
~~daug praktiškai darome laiko~~. Iš ~~jo~~ jų mes tu-
rėjome dvejopą naudą: pinigus ir ~~per-~~
~~kaitų~~ mokslų pakartojimą. Kuomet atsilikėliai
išlaikydavo egzaminus ir ~~buvo~~ būdavo per-
kelti į aukštesnę klasę, tai jų tėvai
mums atsidėkodavo dar vaiš~~ėmis~~ indami,
dovanomis, kartais ir gana vertingo-
mis. Bet vienas – Tiževski Sergėjus, ku-
ris turėjo Vilniaus g-vėje (dabar L. Giros.) manufaktū-
ros krautuvę ir siuvyklą, kai jo vaikų
mokymą apdovanojo naujomis kel-
nėmis visus. Turėjome ateiti į jo siu-
vyklą ~~išmetai~~ matui ~~paimti~~ nuimti ir prisi~~meta-~~ matuoti
~~vimui~~. Kelnės mums, dviems, buvo
labai reikalingos, nes jos greičiau
nusidėvė davo negu uniforminis švarkas.

Mano šeimininko materialinė padė-
tis blogėjo. Jo parduotuvėje parduodamos
kanalizacijos ir vandentiekio reikmenys
nelabai pirko ~~nebuvo plačiai naudojamo~~ jami, nes Vilniuje
~~buvo~~ tik ~~pradžia~~ prasidėjo (darbai) vandentiekio
ir kanalizacijos įrengimo. Tie darbai
buvo vykdomi tik miesto centre. Jis Turė-
jo pasiieškoti papildomojo darbo. Gavo
kokius tai darbus, kuriuos atlikdavo
namuose. Jo specialybė inžinierius. Mes
jauniai pastebėjome, kad Anrėko moti-
na ir Zigmo tėvas nebuvo abejingi ~~ir~~ vienas kitam,
(tarp jų buvo ~~palaikomi~~ daugiau negu draugiš-
ki ryšiai. ~~Viena~~ Ji buvo našlė, o ~~vidas~~ jis
našlys. ~~padelyje~~. Tolčeka jam tvarkė vi-
sus reikalus, kurie buvo susiję su namais

Jurgonsonienės sodyboje buvo trys dviejų aukštų mūriniai namai. Namų savininkė ~~amžiumi siekė apie 40 metų~~ buvo apie 40 metų. Tokio amžiaus buvo ir Toločka. Savininkės ~~materijalinei buvo aprūpinta gerai~~ materialinė padėtis buvo gera. Jos vyras, ~~buvo~~ rusų kariuninkas, vokiečių kilmės, ~~ir~~ žuvo Japonų kare. Ji gaudavo pensiją po vyro žuvimo. Jos ~~tautybė lenkės~~ buvo (tautybės lenkės). ~~Tai buvo~~ labai graži moteris, ~~ir~~ baigusi Petrograde ~~Smolnyj~~ kilmingųjų institutą, dvarininko duktė. ~~Jau karui esant~~ Vokiečiams užėmus Vilnių, pas Jurgonsonienę labai dažnai ateidavo nedidelio ūgio, liesnas vyras. Jo apsirengimas ir ūsai nebuvo tvarkingai išlaikomi. Kažkas mums pasakė, kad tai yra jo tėvo geras pažįstamas – Pilsudskis Juzefas ir jis Vilniuje organizuoja lenkų legionus. Dar patikslino, kad tai bus būsimoji laisvos Lenkijos armija ir dabar vadinasi trumpai „P.O.W." (Polska Organizacja Wojskowa – Lenkų karinė organizacija) Pilsudskis tos[2] organizacijos[3] yra[1] komendantu[4]. Tas laipsnis mums nieko nesakė, ~~ir~~ Mes vaikezai – ~~penkiolikamečiai~~ šešiolikamečiai buvome toli nuo tų reikalų. Juo labiau, kad ~~pats~~ Pilsudskio ~~su savo~~ išvaizda mūsų ~~[illegible]~~

pseudonimo ir į jį mes ~~ne~~ nekreipėme jokio dėmesio. Jo dažnas ~~lankymas~~ apsilankymas jos Jurgonsonienės ~~sudarė net ir~~ sužadino pasipiktinimą. Mes galvojome, kad ~~tai~~ atsirado konkurentas Zigmo tėvui ir galvojome, kaip jį ~~apie sudarymą~~

jo ~~asmenybei afrontą~~ jaučia. To labiau Jurėkas mums pasakė, kad jis yra vedęs. Neapykanta palaipsniui prieš Pilsudskį brendo, bet iš padorumo ribų mes neišeidavo ir, susitikę jį, visuomet sveikinome pirmieji. Mums tik atrodė labai keistu dalyku, kad kai tik ~~ateidavo~~ atsilankydavo pas Jurgonsonienę Pilsudskis, tai ateidavo jos tarnaitė, o kartais ir pats Jurėkas, kviesti Toločką ~~pas~~ pas ją ateiti. Tų trijų pasitarimas vyko viename kambaryje „prie uždarytų durų". Kiek vėliau tokie pasitarimai vykdavo ~~iš~~ esant didesniam skaičiui dalyvių. Mūsų tetjukė gyveno savo gyvenimu, ~~ir~~ Mums nebuvo įdomūs tų senių susitikimai. Viskam yra galas, buvo galas ir tiems slaptiems pasitarimams. Tai ~~buvo~~ įvyko 1916 metų pradžioje Toločka mūsų tetjukei pasakė, kad rytoj ~~-sekmadienyje~~ sekmadienį, pas Jurgonsonienę 6 val. vakare ruošiama arbatėlė, į kurią mes kviečiami ir joje dalyvaus Pilsudskis. Mus toks pakvietimas labai sudomino, ir pradėjome klausinėti Jurėką, ~~bet tas mažai ką žinojo~~ ką tai reiškia, nes jis daugiausia būdavo pas mus ir nežinojo, kokiam reikalui daroma arbatėlė. Kviečiamai arbatėlei apsirengėme išeiginiais drabužiais ir ~~prie~~ pro langą ~~žiūrėjome~~ stebėjome, kuomet ateis Pilsudskis, ~~ir tik~~ tada mes ir ~~eisime~~ eisime. Bet prieš paskirtą laiką pradėjo eiti gretimų ~~sodybų~~ namų vaikinai, su ~~kuriais~~ kai kuriais

mes ~~net~~ buvome pažįstami. Į kiemą įėjo ~~ir~~ Pilsudskis, ~~ir~~ Mes, kiek palaukę, nuėjome kartu visi trys. Mus pasitiko Toločka ir pristatė Pilsudskiui savo sūnų Zigmą ir manę. Pasakė, kad arbatėlėje dalyvauja ir lietuvių atstovas. Jis padavė man ranką ir pasodino mane šalia savęs, bandydamas raizgyti iš lietuviškų žodžių sakinį, norėdamas pasakyti, kad jis kilimo yra lietuvis. Bet ~~taip~~ tapo jam ir nepavyko pasakyti, ir mes pradėjom kalbėtis lenkiškai. ~~Tarp~~ Buvo jaunių, kaip mes. Bet buvo ir už mus ~~ir~~ vyresnių. Susirinko apie 20 vyrų. Buvome susodinti prie atskirų stalų ir staliukų. Šios arbatėlės šeimininkas ir organizatorius buvo Toločka. Iš gretimų ~~sodybų~~ namų jaunuolius pakvietė jis. Pradžioje arbatėlės niekas buvo susikaupęs ir galvojo, kuriam tikslui pakviestas. Bet po pusvalandžio ~~nežinojimo~~ paaiškėjo. Pilsudskis sėdėdamas kreipėsi į susirinkusius, kaip į tautiniai susipratusius lenkus, ir sakė, kad atėjo ~~toks~~ momentas Lenkijai atgauti nepriklausomybę. ~~Ją~~ Kad ją išlaikytų, reikia jau dabar turėti savo organizaciją, kurios dalyviai ~~turės~~ privalės ~~praeiti~~ išeiti karišką apmokymą. Padarė ~~to~~ esamo ~~laiko~~ momento, dviejų valstybių karų analizą ir aiškino, ~~kuri~~ kuri iš jų bus nugalėtoja. ~~Padarė išva-~~ Jo išvada tokia, ~~dą~~, kad abi pralaimės ir ant ~~padegėlių~~ degėsių ir griuvėsių Lenkija taps nepriklausoma

valstybė, nuo Baltijos iki Juodosios jūros
su demokratine ir socialistine santvarka.
Kaip man, taip ir kitiems jaunuoliams,
ne visai buvo suprantama, kas tai toji
demokratija ir socializmas. Niekas
mums apie jas nepasakojo ir papasako-
ti negalėjo, nes mes dar buvome pien-
burniai. Mums buvo kur kas ~~įdomiau~~
įdomiau erzinti čiuožyklos sargus,
kurie ~~jau~~ vėlai vakare norėdavo uždaryti čiuožyk-
lą. Mes jos neapleisdavome, ir jie su
šluotomis mus vaikydavo, ~~ir~~ norėjo pa-
šventinti, bet tai negalėjo padaryti, nes ~~ne-~~
~~galėjo~~ nepavykdavo mūsų sugauti. Jie seni, o mes, ~~vikrūs~~,
ant pačiūžų, patys prisivargdavome, bet
ir juos privargindavome. Paskui ~~pada-~~
~~rėme sutarimą~~ susitarėme: jie iš mūsų nereika-
laudavo bilieto, o mes ~~nuo~~ laiku apleis-
davome čiuožyklą.

Tos arbatėlės tikslas buvo suprantamas. ~~Nekurie~~ Kai kurie tos arbatėlės dalyviai ant
to kabliuko užkibo. Pats Toločka mums
pasakė, kad mums dar per anksti ir,
jei norėtume, tai nepriims, nes ką jie
darys su vaikais, o mums ~~dar~~ dar ne-
sukako 16 metų. Bet jau Pilsudskį
asmeniškai pažinojau ir pasikeitė tai
jukės nuomonę apie jį. Jau nepagalvojome, ~~kietoje gatvo~~
senos ~~komunentas~~ kad jis yra Zigmo tėvukas. Jis mums
pasidarė didvyriu, kuris ~~damasis~~ ari tokio
kilnaus darbo – žadinti tautą kovai su ~~taip~~ tokiais
galingais rusais ir vokiečiais, kurie Lenki-
ją yra keletą kartų porceliavę, ~~ir~~ smaugė

ir slopino jos tautinę sąmonę, ~~ir~~ Jis stengėsi padėti len-kams iš vergijos išsilaisvinti ~~pastangas iš vergų tarpo išsilaisvinti~~. Toločka mums dar papildė, kad jis buvo kalinamas ir ~~buvo~~ ištremtas ~~ištremime~~. Čia jam visai pavyko, kad ~~jo garbis~~ jis mūsų akyse ~~pastilimai ir~~ buvo dar labiau išaugtų ~~jis (mums~~ didelėsi ~~agumo~~.

Vieną vakarą ~~būdamas~~ vedamas pas Jurevą ~~ato-~~ jo Pilsudskis ~~ir~~ vėl užsimezgė kalba apie Lietuvą. Jis lyg ir simpatizavo lietuviams ~~turėjo kokį tai sentimentą prie Lietuvos~~. Čia įsimaišė Toločka ir pasakė, kad mūsų namuose gyveno lietuvių rašytoja Sofija Pšibiliauskienė, bet karui prasidėjus išvažiavo kur tai į Žemaitiją. O greta, Pylimo gvė 5, gyvena jos sesuo irgi rašytoja Marija Lastauskienė. Pridūrė, kad tai yra nusigyvenusio Žemaitijoje bajoro dukros. Pilsudskis jomis labai susidomėjo ~~susidomavo~~ ~~ir~~ pareiškė, kad ~~nora~~ nori susipažinti. Toločka pažadėjo, jeigu ras namie, tai atves, ir tuojau ~~tuojaus~~ išėjo. Po kokio pusvalandžio Toločka atėjo su Lastauskiene ~~ir~~ ir mus supažindino su ja, pabrėždamas, kad tai yra žymi Lietuvos rašytoja. Užsimezgė gana gyvas pasikalbėjimas jos su Pilsudskiu, o aš, nuo jų kiek toliau sėdėdamas, labai stebėjau rašytoją ir galvojau, kad čia yra koks tai nesusipratimas. Mano vaizduotėje ~~buvo susidariusi tokia nuomonė, kad~~ rašytojas ~~yra~~ buvo aukštos kultūros, gražus, gerai apsirengęs, o čia kaimo boba ir nedaro ~~jokio~~ įspūdžio, kad ~~tai~~ galėtų

būti rašytoja. Čia lenkų išdaiga/kaimieda padarė rašytoja. Nors jų pokalbyje nedalyvavau, bet juos abu labai stebiu ir klausausi, ~~jų pasikalbėjimo~~. Kalbėjo lenkiškai ~~ir~~ Rašytojos kalbėdama lenkiškas ~~dialektas buvo~~ labai artimas ~~persunktas~~ žemaičių ~~tiškumu~~. Pradžioje Pilsudskis apklausinėjo, kaip seniai sekasi gyventi Vilniuje. Kur gyveno anksčiau ir ką čia dabar daro. Ji atsakė, kur gyveno. Vilniuje jau bus 4 metai, kaip gyvena. Nuolatinio darbo neturi, bet dirba prišpuolamus darbus, o laisvu laiku rašo kartu su savo sesere Sofija slapyvardžiu - Lazdynų Pelėda. Seniau, kai prasidėjus, dėl savo silpnos sveikatos iš Vilniaus išvažiavo į ūkį Žemaitijoje. Kuomet ji pasisakė, kad rašo po slapyvarde - Lazdynų Pelėda, tai labai nustebau, ~~kad~~ juk tai tikrai ji yra rašytoja, nes jos raštinius esu skaitęs, dar būdamas pradžios mokykloje. Mano smalsumas ~~jam pasiekė buvo~~ išaugo nepaprastai ~~didelio aukšto~~ didelis. ~~Aš~~ laukiau, kada jų ~~trijų~~ pokalbis baigsis. Bet jis užsitęsė, ~~ilgokai~~. Vis ~~ir~~ tiek laukiau kambaryje, nors Jurėnas mane kelis kartus kvietė eiti su ~~juom~~ juo. Pilsudskis iš bendro pasikalbėjimo perėjo į politinę temą. Linksniavo žodį „federacija". ~~Aš~~ tik vėliau

~~iš to~~ ta pokalbį supratau, ~~kad~~ reiškia, Lenkijai
ir Lietuvai algarus nepriklausomybės
jos kaip ~~sau~~ lygios dar bus sujungtos
ryšiais, kaip yra susijungusi Austro-Ven-
grija (Austro-Vengrija). Rašytoja daugiau klausėsi Pil-
sudskio kalbos ir į jokias diskusijas,
~~ar~~ prieštaravimus bei replikas neįsi-
jungė. Susidariau ~~sau~~ nuomonę, kad
apie politiką ji turėjo tokį supratimą,
kaip ir aš. O gal jai, kaip dukrai
sulenkėjusio bajoro, tariamoji fede-
racija su Lenkija, kurią Pilsudskis
tuo laiku labai propagavo, patiko.
Po jųdviejų pasikalbėjimo, ~~jos su Pilsudskiu~~ aš
ją palydėjau per kiemą ~~ir per tą laiką~~
Ji išklausinėjo mane, kur aš mokausi, ~~ir~~ iš
kur esu kilęs. Atsisveikindama paprašė,
kad aš ją aplankyčiau. Pažadėjau, bet
neištesėjau, nes varžiausi. Ji jau gero-
kai pagyvenusi, o aš vaikėzas, koks čia
gali būti bendravimas. ~~Po to pirmo su-
sitikimo~~ Man teko su ja susitikti ir
pakalbėti, ~~bet tai~~ pokalbis vyko ~~konfront-
acijos~~ mandagumo ribose. Tačiau ji pasiguodė, kad
su Pilsudskiu jai teko susitikti net
keletą kartų, ir jis vis ragino ją po-
litinėmis temomis, jis sakėsi, ~~pasisakydamas~~,
kad ~~jis~~ jaučia ~~prie~~ lietuviams didelę mei-
lę, nes jo gyslose yra lietuviškas krau-
jas, Lietuvoje jis ~~jis~~ augo, mokėsi, o jo seneliai gerai
kalbėjo lietuviškai.

Pilsudskis pas Gruzonsonienę atei-
davo labai dažnai. Jurėnas vieną kartą

prasitarė, kad pas mamą yra slaptas lenkų susitikimo punktas ir jam tenka būti sargyboje, kuomet vyksta susirinkimai. Prašė mus, kad tai laikytume paslaptyje. Pažadėjome ir pasisiūlėme, jei bus reikalas, tai ir mes Juriukui padėsime pildyti jam pavestas pareigas. Bet to daryti neteko.

Pilsudskis, sutikęs mane, visuomet ~~po pasisveikinimo~~ užkalbindavo, klausdamas: – „Jak się powodzi Litwinie?" (kaip sekasi ~~ponas~~ lietuvi) Atsakydavau: – Świetnie (puikiai). Bet vieną kartą, ~~per pasikalbėji-~~ besikalbėdamas su manimi, jis ~~mą jis~~ ~~man per petį~~ ~~savo~~ ranka pabaks- ~~snojo~~ mano petį ir pasakė: „Słyszałem że jesteś zdolny. Będziesz prezydentem Litwy" (Girdėjau, kad esi gabus. Būsi Lietuvos prezidentu) Išgirdęs ~~jo~~ tokią atestaciją ~~apie mane~~, kiek sugluman, bet kartu buvau ir patenkintas. Juk tai yra pasakęs tuo laiku visų labai gerbiamas žmogus. Tik man buvo labai įdomu, iš ~~kurių~~ kur jis sužinojo apie mane. ~~šaltinių jis yra~~ ~~patyręs~~, ~~bet~~ ir Juriukas ~~nedarė~~ išdavė ~~tokios~~ paslaptį. Toks pokalbis buvo pas Jurgonsonienę ~~laike~~ vakarienės metu ~~per~~ Joločka pasakojo apie mano tėvus, brolius, na ir apie mane.

Karui vykstant, gimnazijoje mokslas ~~kiek~~ pakriko. ~~Ne~~Kai kurie mokytojai buvo mobilizuoti ir jų disciplinos niekas neskaitė, nes negalėjo rasti jokio mokytojo. Mokslo metai pasibaigė gegužės mėnesio pradžioje. Egzaminai buvo ~~pravesti~~ atlikti tik formaliai. Kitiems metams nebuvo palikta. Karas.

Karas.

Prasidėjus karui, kiekvienas sveikai galvojantis žmogus, iš jo ką nors gero gauti nesitikėjo. Visas gyvenimas aukštyn kojomis apsivertė. Kuomet rusai peržengė Vokietijos sieną ir ~~žengė~~ žygiavo jos gilumon, žmonės galvojo, kad karas bus greitai pabaigtas. Bet įvyko kitaip. Vokiečiai Prūsijoje rusų galingąją armiją galutinai sumalė ir pasiliko jos „rožku da nožku" (ragučiai ir kojytės) ir patys aistringi optimistai pamatė, kad riešutas kietas ir teks laužyti dantis. Mobilizacijos viena po kitos. Normalus gyvenimas buvo iš savo vėžių išstumtas. Didžiulės armijos permetamos iš vienos vietos į kitą. ~~Dangumoje~~ Daugiausia pėsčiomis arba vežimais ant dviejų ratų, ~~ir~~ iš vieno ~~kuiko~~ žmogaus tempiamas. Miesto gyventojai bėgo į kaimą. Ten saugiau, lengviau gaunami maisto produktai. Toločka kaimynas savo baldus ir kitus daiktus atgabeno pas tėvą į Širvintus, o mes dalį savo mantos nugabenome pas dėdę Svirskį. Jo viensėdis, iš visų pusių apsuptas miško ir dumpinu, per kurį vasarą ~~ga~~ neįmanoma praeiti. Taip atrodė, kad čia negali vykti joks mūšis. Įandenį, frontui artinantis, ~~aš~~ mudu su motina nuvykome pas dėdę, o tėvas nutarė iš savo namų niekur nesitraukti. Taip ir pasiliko vienas saugoti savo namą ir bityną, kuris susidėjo iš 20 ~~kaladėlių~~ kelmų. Tėvas pasakojo, kad per Širvintus žygiavo koks tai rusų pulkas ir trumpam laikui buvo sustojęs

poilsiui. To pulko kariai kuone visi subėgo į tėvo sodybą ir pradėjo ugnimi svilinti bites ir iš avilių grobti korius su medumi. Per pusvalandį bityno jau nebuvo. Tik pilnas sodas buvo bičių, kurios buvo išskridusios atnešti medaus, bet grįžusios nerado savo avilių, nes barbarai sunaikino. Tėvas pasakojo, kad tai buvo klaikus vaizdas. Sėdo prie namo ir verkė kaip mažas vaikas, netekęs bičių kurias taip mylėjo. Tuo laiku kai tėvas apverkė bites, prieš save pamatė kareivį, rankoje laikantį naktinį puodą ir prašantį jam duoti medaus. Nors ir ašaros riedėjo per veidą, bet tėvas buvo priverstas juoktis, pagalvojęs vien, kaip kareivis valgys saldų medų iš tokio bjauraus puodo, nežinodamas ką žmonės į jį deda. Tai būta kazoko iš Kubanės. Medaus tėvas nedavė, nes jo neturėjo, kareiviai išplėšė. Tėvas parodė jam, kad net aviliai išvartyti ir sudaužyti. Pats kazokas tokiu kareivių elgesiu labai pasipiktino. Pamatęs, kad mūsų namas yra tuščias ir jame gyvena tik tėvas, paprašė jo, kad jis priimtų gyventi 10 kazokų. Tai buvo kazokų dalinio kalviai. Jais tėvas buvo labai patenkintas, nes buvo jau pagyvenę, rimti vyrai. Buvo ir saugiau su jais gyventi, o, be to, tėvas iš jų produktų virė pietus ir nemokamai maitinosi. O tuo laiku su maistu buvo sunkoka.

Pas dėdę ~~ne tik aš su mama atvažiavome kaipo į labai saugą vietą~~ (kaip į saugią slėptą), bet suvažiavo ir daugiau giminių, pažįstamų ir kaimynų iš artimiausių kaimų. Iškasėme prie ~~pat~~ daržinės didžiulę slėptuvę su sėdimom vietom. Dairtus užkasėme ~~ir~~ lentomis išklotoje. Kaimynai (retkarčiais) praneša, kad gretimuose kaimuose jau yra kareiviai. Girdime susišaudymus. Reiškia suprasti, kad yra susidūrimai, frontas, mūšiai. Kas tik gyvas, ~~visi~~ sulindo į slėptuvę. Mane ima smalsumas. Bandau pro angą pažiūrėti, ~~bet~~ čia teta... kalbėdama rožančių, ~~be žodžių~~ (nieko nesakius,) rožančiumi smogė man per galvą, ir toliau pašnibždomis meldėsi: „Sveika Marija, malonės pilna...“ Rožančius mano smalsumo nenumalšino, ~~ir~~ galvą per angą iškišau, bet nieko įdomaus nepamačiau. Išėjau, apsižvalgiau ~~ir~~. Man atrodė, ~~kad~~ ramu, dėdės sodyboje tuščia. Pasiryžau nueiti, ~~nes~~ į sodybą, nuo slėptuvės ~~yra atstumas~~ apie 200 metrų. Čia pamačiau, kad bulinkas kopūstų darže. Nutariau jį išvaryti ir, bevarydamas už tvarto kertės, pamačiau raitelį, vokietį su kaske ant galvos ir pirštu šaukiantį ateiti pas jį. Nebijojau ir drąsiai priėjau prie jo. Jis sėdėjo ~~damas~~ ant arklio, gana stambaus, Belgų veislės, ir lietuviškai užklausė vietovės pavadinimą. Atsakiau, kad tai yra Viršuliškės vienkiemis. Jis pažiūrėjo į savo planšetę, kurioje buvo žemė-

Kapis, ~~ir~~ pradėjo minėti gretimų kaimų
paradinimus. Aš tuo laiku labai ~~smalsiai~~
~~iš~~ [illegible] žiūrėjau, nes pirmą kartą esu ~~pamatęs~~ sutikęs
gyvą rusiečių kareivį ir dar raitelį.
Jis paklausė ~~pas~~ manęs kelintą valandą,
nes buvo matyti, kad turiu laikrodį, nes
iš po švarko ~~buvo matytis~~ kyšojo ilgas, sidabri-
~~nis retežėlis~~ grandinėlė. Aš, nieko blogo negalvoda-
mas išėmiau ir žiūriu, ~~jis~~ Vokietis, sėdė-
damas ant arklio pasilenkė ir visą
sau ~~jį~~ ją stvėrė mano laikrodį su ~~retežėliu~~ grandinėle.
Pentinais paspaudė arklį, ~~ir~~ [illegible]
nujojo prie kluojimo, ~~prie~~ kurio lauke
dar 9 rusiečių raiteliai, ir visi nujojo į
mišką. Greitai negalėjau atsipeikėti po
tokio netikėto susitikimo, ~~ir~~ kas svar-
biausia, karys - vagis, plėšikas. ~~Sudariau~~ Mano
nuomonė apie rusiečių kareivį, kuris
į vakarus neša kultūrą, dorą ir artimo
meilę, pasikeitė. Tasai „kulturtrėgeris“ yra smulkus
vagišius: atėmė iš vaiko laikrodį. Žino-
ma, labai gailėjau to laikrodžio, ~~nes~~ jis bu-
vo tėvo, ir labai gerai ėjo, firmos „Paull
Bure“, šveicariškas, sidabrinis ~~ir jis buvo~~ Buvo
duodamas kariams kaip premija už gerą
šaudymą, ~~ir~~ jo dangtelio viduje išgraviruotas
toks užrašas: - „За отличную стрельбу“. Tėvas
tą laikrodį ~~buvo~~ gavo ~~kaip~~ dovaną iš
savo viršininko Keppo, pas kurį mokėsi
Vilniuje, už gerą ir sąžiningą darbą. Nete-
kau laikrodžio. Bet tėvas dar daugiau per-
gyveno, nes jam jis buvo labai brangus,
kaip dovana ir kaip geras daiktas.

Apkvaišęs einu į slėptuvę, nes joje esantieji visi mane matė, kad kalbėjau su vokiečiu. Eidamas galvojau, kaip tas bulinkas įlindo į jaunų medžių daržą. O gal rožančius tai nulėmė. Gavėnios nepapildžiau, kodėl taip smarkiai esu nubaustas. Taip padrikusios mintys mane kamavo ir galų gale padariau išvadą, kad toks mano likimas, neturėti gero laikrodžio. Prie slėptuvės visi mane apsupo ir pradėjo klausinėti, ką jis sakė ir ko klausė. Aš kiek patylėjęs, piktai pasakiau, ar jiems būtų įdomu, ką aš kalbėjau su plešiku. Visi suglumo, kad aš pasakiau žodį „plešikas". Atsegiau švarko rankovę ir parodžiau, kad turėjau laikrodį, o dabar jo neturiu, nes vokietis užklausė, kuri valanda ir, man bežiūrint, iš mano rankų išplėšė mano laikrodį. Kai tą pasakiau, visi nutilo, ir žiūriu, kad moterys pradėjo nusiimti žiedus ir juos slėpti užantin. Keletas vyrų irgi turėjo laikrodžius, ne taip jau gerus, kaip buvo mano, nes visi nustatinėjo pagal manąjį, irgi nuėmė nuo savo liemenės ir padavė savo žmonoms, o tos panarino į savo „slėptuves", galvodamos, kad vokiečiai neišdrįs ten rankos įkišti. Pamačiau ir motinos susirūpinimą, nes tėvas man davė tą laikrodį, tikėdamas, kad aš jį išsaugosiu, o dabar jo netekom. Tėvui tai buvo labai brangus daiktas. Jis didžiavosi, gavęs taip brangią dovaną ir jį kiekvieną dieną nenešiojo. Tik jau iš kufero išimdavo nepaprastomis dienomis, šventėms ar į svečius eidamas, ar pas save juos laukdamas.

Mums prie slėptuvės aptariant tą įvykį, pamatėm, kad nuo kalniuko, kurį vietos žmonės vadindavo „Žvedkalniu" kazokai atjoja visu greičiu, kaip tik gali arklys bėgti, nujojo, visi prisiglaudę prie arklių kaklų, į dėdės sodybą. Arklius paliko kluojime, o patys beveik šliaužte šliaužė į sodą, kuris buvo aptvertas stačiomis tvoromis ir, prie jų atsiglaudę, pradėjo stebėti mišką, prie kurio gyveno vienas mažažemis. Man buvo suprantamas kazokų pasalas. Nuėjau pas juos ir jų vyresniam pasakiau, kad čia buvo vokiečiai, o jų dešimts raitelių. Jie mane apiplėšė. Kazokų vyresnysis man pabaksnojo per petį ir pasakė: „otomstim" (atkeršysim). Prigulau prie tvoros ir aš. Kazokai man papasakojo, kad tasai vokiečių raitelių dalinys yra kokiu tai būdu į užnugarį patekęs ir plėšikauja. Kazokams pavesta juos persekioti ir sunaikinti. Pavakare man vienas kazokas bakstelėjo į šoną ir parodė pirštu į to mažažemio trobą. Aš pamačiau, kad iš jo išjojo raitas vokietis ir miško tankumyne prapuolė. Praslinkus keletai minučių, iš tos trobos, kurioje buvo vokiečių raitelis, mūsų sodybos link eina koks tai žmogus, o tai buvo pats savininkas to namo. Kazokams buvo duotas įsakymas, kad laikytųsi labai tyliai. Kaip tik įėjo jis į sodybą, kazokai jį už apykaklės ir pas vyresnįjį nuvedė. Jis pradėjo tardyti. Tas mažažemis rusiškai mokėjo, nes tarnavo armijoje. Iš pradžių gynėsi, kad jis čia atėjo vokiečių prašomas. Atėjo pas kaimyną pasiteirauti, kaip čia reikės daryti, nes

frontas artinasi, pasirodė kareiviai. Kazokų vyresnysis liepė etrykelį iškratyti. Kratant rastas vokiečių ~~monetinio~~ pinigėlis vienetas - markė. Kokiu būdu toji markė galėjo pas jį patekti? Čia vokiečių dar nebūta. Išvada visai logiška, gavo iš vokiečių raitelių, kurie pas jį buvo ir mes visi, būdami pasaloje, matėme. Šnipas. Visvien savo tvirtino, kad jis etrykų ne šnipinėjimo tikslu. Kazokų vyresnysis įsakė pakarti. Vienas kazokas nubėgo į dėdės arklidę ir atnešė ilgą virvę, kuria vežant derlių buvo veržiama kartis vežime. Jis pamatė, kad kazokai juokų nekrečia ir prisipažino, bet vyresnysis savo sprendimo nekeičia. Vienas iš jų įlipo į kriaušę, užrišti padarė virvės galą ir kilpą jam gatava. Pagailo man jo. Pradėjau prašyti vyresniojo, kad jam gyvybę dovanotų, o jis man atkirto, kam gailėtis to, kuris talkininkavo tiems, kurie mano laikrodį pagrobė. Sprendimas greitai buvo vykdomas, ~~ir~~ Praslinkus kuriam laikui mažažemio lavoną tik vėjas siūbavo. Tai buvo klaikus vaizdas; ~~kaip~~ žmogus už vieną markę pardavė savo gyvybę. Po egzekucijos kazokai išjojo, nes jau pradėjo temti ir nakčiai tame punkte nenorėjo pasilikti, ~~netgi ir~~ saugumo sumetimais. Sodyboje pasilikau vienas su pakartuoju. Nuėjau į slėptuvę ir papasakojau, kas įvyko su mažažemiu. Moterys pradėjo verkti. ~~bet~~ Mes ~~pradėjom~~ susi[illegible] ~~svarstyti~~ kad ~~ir savo saugumą~~

gali atjoti rusiečių raiteliai ir savo pyktį dėl kazokų pakelto mažažemio išlieti ant mūsų. Visų labai gerbiamas mūsų giminaitis Surgela iš Arizonų visus nuramino, kad rusiečiai patekę į užnugarį savo agresijos nerodys. Sunkiais visokiais būdais miškuose ir krūmuose, laukdami savo armijos ateinant. Praslinko jau keletą dienų ir mes nematėme nei rusiečių, nei kazokų. Girdėjom tik kur tai toli šaudant, net iš patrankų. Paryčiui iš miško pasipylė rusiečių pėstininkai ir mums pareiškė, kad pasitrauktume prie Šelkovščiznos dvaro apie 3 klm. ~~atstumo~~ nuo čia, nes čia bus kasami apkasai įsitvirtinimui, ir mums čia pasilikti bus nesaugu. Įsakymo klausyti reikia. Mes su savo vežimais, prikrautais maisto ir drabužių, pasidavėme to dvaro ~~krypties~~ linko. Atrykę pasiruoškome vietą, kur iškasti slėptuvę, o arklius su vežimais įstūmėme į durpyną, kuris tęsėsi iki dėdės vienkiemio. Slėptuvė buvo ilga ir joje tilpome visi. Mūsų būryje buvo virš 100 žmonių, ~~tai nemažas susibūrimas~~ ir mes baiminomės, kad gali mus ~~paskaityti už~~ palaikyti kokiu tai armijos daliniu ir pradėti mus apšaudyti. Naujoje vietoje išbuvome keletą dienų. Kaimynas, eidamas pro dėdės vienkiemį matė, kad prie gyvenamojo namo yra iškabinta vėliava-balta su raudonu kryžiumi viduryje. Spėjom, kad tai yra, ar medpunktas ar ligoninė.

Dėdė siuntė mane pasižvalgyti ir pažiū-
rėti, ar gali grįžti ir baigti derl~~iaus~~ių nu-
~~ėmimą~~ imti, nes dėl karo taisaro laiku padery-
ti negalėjo. Kai~~p~~ tik ėjau į sodybą, vokie-
tis mane už~~ap~~ apykaklės ir nieko neklau-
sęs nuvedė į vieną kambarį ir uždarė. Kai~~p~~
jau gerokai sutemo, nuvedė į svirną ir, ati-
daręs durį~~s~~, pastūmėjo į vidų. Dėdės svirno
geografiją žinojau gerai. Bandžiau ~~pavaikščio-
ti~~ žengti į jo vidurį ir čia suklupau, nes ant
ko tai užlipau. Pradėjau čiupinėti ir nu~~s~~-
stačiau, kad tai yra lavonas. Toliau eiti
jau nebandžiau. Prisiglaudžiau prie ~~pat~~
durų ir galvoju, ką daryti. Nutariau nieko
nedaryti, laukti, kas nors turi ateiti ma-
nęs paimti. Tai buvo nepaprastai ilga nak-
tis. Įtikinau save, kad lavonai nepavojingi.
Pavojingas yra tik gyvas. Taip susirietęs
tūnojau. Toji lavonų tyla būtų pakenčiama,
bet mano nervus dirgino tai dėdės katė,
~~kuri turėjo savo~~ ir jos maž~~uosius~~ iejie po svirno
grindim~~is~~ is ~~ir~~ jie buvo neramūs. Kai~~p~~ moti-
na su jais, ~~visokus~~ ramu. Motinai ~~nesant~~ išbėgus
jie cypdavo ir ~~nuskildavo~~ niurzgdavo. ~~Tie garsai~~ Ir atrodydavo man
~~atrodė~~ tada, kad lavonai atgyja, ~~ir~~ stenėdami
šaukiasi pagalbos. Laiko turėdamas galvo-
jau, kad į šią lavoninę galėjo patekti ir to-
kie, kurie su šiuo pasauliu nėra atsisveiki-
nę, per gydytojų klaidą čia ~~tik~~ pateko. Ir taip
begalvodamas sulaukiau ryto. Pro svirno ply-
šius pradėjo veržtis vidun dienos šviesa.
Tik dabar ~~pasidarė didelė baimė~~ baisiai išsigandau. Pilnas svir-
nas lavonų. Vieni visai nuogi, kiti su baltiniais

Yra ir apsirengusių, ~~būtų aprišta~~ bet jų ~~atrodo būtų~~ aprištos būtų galvos ar kitos kūno dalys. Nei vienas neramus ramiai, nes guli su išsikėstom rankom, kojom ir baisiais veidais, pergy~~ę~~venusiais skausmus, kraujuoti ir murzini. Taip, ~~buvo~~ baigėsi jų paskutinis žygis į rytus. Sulaukiau tos valandos, kai išleido iš svirno, bet eiti pas savus nelieidžia. Su vokiečiais susikalbėti negaliu, nes vokiškai nemoku. Pašaukia vieną kareivį sanitarą, kuris kalbėjo lenkiškai, nes buvo iš Silezijos. Išklausinėjo, kas aš būsiu. Pasakiau, kad tai mano dėdės ūkis ir ~~iš~~ kad jo prieš savaitę ~~tam atgal~~ vokiečiai mus išvarė, ~~nes~~ kadangi čia bus fronto linija ir kasami apkasai. Vokietis tam lenkui sanitarui liepė mane pamaitinti ir paimti ~~mane~~ sau pagelbininku lavonus užkasti. Lenkas mane pamaitino sočiai ir pažadėjo, kad pietūs bus dar geresni. Esu belaisvis. Pagalvojau, kad tuos, kurie svirne, tai per dieną sutvarkysime, nes duobių kasti nereikės, versime į iškastus apkasus ir darbas eis sparčiai. Bet kai ~~p~~ nuėjau į kluojimus, ~~ir~~ tai pamačiau ~~taip~~ daug sužeistų kareivių, gulinčių ant šiaudų, ~~kaipo sužeisti~~. Beveik kas antras jau negyvas, o tie kurie dar ~~ir~~ gyvi yra kandidatai į apkasus, ne kariauti, bet keliauti į... Lenkas sanitaras buvo mažo ūgio ir silpnos sveikatos. Aš paauglys, nebaigęs dar 16 metų. Pradėjome tvarkyti negyvus vokiečius. Kai ~~Ne~~kuriuos vos už~~p~~riogliname ant neštuvo. Apkasai netoli, bet, kelis nešant numirėlius ~~tekdavo~~ sustoti poilsiui 10 minučių.

Atnešė, prožonus neštuvo lavoną iš versdarome į apkasą. Ant jo versdaromekitą iš karto davė jam apypilnis apkasas, nuversdarome žemę, jos sluoksnis nebuvo storesnis kaip kokius 60 centimetrų. Dar prieš užverčiant žemę, mes abu su lenku lavonų rankas ar kojas, kurios buvo atsikišusios, traukėme, kad jos patektų po žeme. Bet kitą dieną mes pamatėme, kad daug lavonų atsirado virš žemės išspyruokliavo. Reikėjo taisyti. Per dieną visus lavonus nesuspėjome suversti į apkasus. Po vakarienės mes su lenku nuėjome miegoti į klojimą. Atsinešėme šviežesnių šiaudų ir savo guolį padarėme klojimo pradžioje. Buvome abu gerokai nuvargę, betvarkydami negyvus vokiečius, bet miegojome labai blogai, nes sunkiai sužeisti vokiečiai klykė, dejavo, stenėjo, šaukėsi pagalbos, kurios neprišaukė, nes tai buvo lauko ligoninė ir niekas negalėjo šaukiantiems padėti. Kitą dieną jau kiek buvo lengviau, nešdarome šviežiai mirusius. Seniau mirusius palaidojome pirmoje eilėje ir svirne esančius. Lenkas man paaiškino, kad svirne gulėję buvo ne eiliniai ir kai kuriuos išvežė palaidoti kitur. Tada aš pagalvojau, su kuo aš pirmą naktį praleidau. Jiems buvo vistiek su kuo po mirties teko praleisti naktį. Aptvarkius lavonus, pasakiau lenkui, kad mane paleistų. O jis man ramiai pasakė, kad galiu eiti, nes po pietų atvažiuos sanitarinės mašinos išvežti sužeistųjų ir tokio

medpunkto čia nebus. Reiškia, ir dėdė gali grįžti. Taip, gali grįžti – atsakė lenkas. Jis mane dar palydėjo ir pasakė, kad vokiečių neapkenčia, nes Silezijoje viskas niekinama, persekiojama, kas nėra vokiška.

Dėdė, mama ir kiti manęs labai laukė. Aiškinausi, kodėl negrįžau. Smalsiai manęs klausėsi, o paskui apibėrė klausimais apie vokiečius, ar jie yra tokie baisūs kaip ansai rašo ir pasakoja? Pasakiau, kad tie vokiečiai, kurių nešiau į buvusį apkasą buvo ramūs ir taikingi. O su gyvu, kai susitikau, tai jau žinote, koks jis buvo. Dėdė tuojau nuėjo kinkyti savo arklius ir važiavom namo. Jau buvome netoli namų, kai vokiečių mašinų vilkstinė apleido sodybos kiemą. Bet savo daiktų, kurie buvo paslėpti iškastoje duobėje neradom. Vėliau sužinojome, kad tai padarė to mažažemio šeima; kuomet atėjo unkabinti pakaitą ji ir pamatė, kad sodo pakraštyje visai šviežiai kasta žemė, ir suprato, kad toje vietoje yra kas tai paslėpta.

Vokiečiai, spausdami rusus, gana smarkiai žygiavo į rytus. Aš su mama grįžome pas tėvą. Jis mums pasakojo savo pergyvenimus, o mes jam savo. Vieni kitus raminome, kad karas per mūsų galvas nusirito, o mes esame sveiki ir gyvi. Dėl laikrodžio pagrobimo nieko nesakė, bet buvo matoma, kad gailėjo. Tik, praslinkus kuriam laikui, pasakodamas vienam pažįstamam pridūrė,

kad ne(si)tikėjo vokiečių taip žemos moralės. Tėvas sodininkystės mokėsi pas vokietį Reppą ir tas buvo labai sąžiningas, padorus žmogus. Jis galvojo, kad visi vokiečiai yra tokie. Po bityno išnaikinimo, tėvas, nors avilius tuščius ir turėjo, bet neišlengė ~~turėti~~ prisiprieiti bičių. Aiškinosi, matęs ~~tą vaizdą~~ kaip barbariškai buvo deginamos bitės, ir visą savo gyvenimą nepamirš ~~jis~~ vargšių, kurios nieko dėtos turėjo žūti. Sudar~~ant~~ydamas naują bityną, visuomet pri(si)mins tą žiaurumą. Nemalant ~~bitės~~ bičių, pamiršta(mas) ir ~~tas~~ laik(as). Sirvusius avilius sunešė į pašiūrę ir, taip stovėjo ilgą laiką, ir ~~jam~~ Tėvui mirus, teko tuos avilius atiduoti pažįstamiems bitininkams. Grįžus į Širvintus ~~tose~~ juose neteko ilgai būti. ~~Patekau į „Gefangenlagerį" Garnizonoje.~~ Pėsčias ~~nuėjau~~ nukeliavau į Vilnių sužinoti, ar bus galima mokytis toliau.

Vilniuje klaikus vaizdas. Vokiečiai Vilnių paėmė be didesnių mūšių, bet jame gyventojų žymiai sumažėjo. Daug kas pasitraukė į Rusijos gilumą, o dalis persikėlė į kaimą pas savus ar artimuosius, tikėdami, kad ten bus saugiau, o be to, lengviau bus gauti maisto produktų.

Dėdamos pastangos vietoje pasitraukusių mokytojų ~~jų vietoj~~, surasti kitus. ~~Tas davėsi atlikti su nedideliais sunkumais, nes~~ Iš buvusių šešių gimnazijų norima padaryti dvi ir mokytojų atrodo, pakaks. Mokytojai buvo išimtinai vietos žmonės,

~~save~~ pasirašiną lenkais. Rusai mokytojai veik
prievarta buvo išgabenti į Rusiją. Mokslas prasidėjo
~~dėtas su dviem~~ ~~dėl pavėlavimo~~ dviem mėnesiais ~~pavėlavimu ir~~ vėliau.
Mokestis už mokslą buvo žymiai ~~pakeltas~~ didesnis.
Gana sunkiose sąlygose teko mokytis. ~~Rusian~~
Paslugnidai mokytojai ir mokiniai tuos mokslo metus vokiečių okupacijoje ~~tuos mokslo~~
~~metus esant vokiečiams~~ baigė net kiek anks-
čiau negu paprastai baigdavo.

Šie mokslo metai ir mūsų korepetito-
rių trejukei skaudžiai atsiliepė: pajamos buvo mažokos, nes tė-
vai negalimus vaikus iš gimnazijos atsiėmė.
Nebuvo žiemos metu nei čiuožyklų, nei „Ka-
ziuko" jomarko. Visas miesto gyvenimas apmi-
rė ir ~~jame žmonės alkani, pusiau gyvi~~ pusalkaniai/pusgyviai žmonės kaip
šešėliai slankiojo po gatves, vis galvodami kur
ką nors gauti alkiui apraminti.

Toločkos ir Jurgensonienės šeimos savo
daiktus gabendavo pas tėvą į Širvintus, a ~~ten~~
~~ten~~ juos pas ūkininkus iškeisdavo į maisto pro-
duktus. Mes trys berniukai gautus produk-
tus ant savo pečių žinomais šunkeliais ati-
tempdavome į Vilnių. Toločka kaip inžinie-
rius įsidarbino kokiame tai vokiečių kari-
niame dalinyje ir mums išrūpino leidimus,
kuriuose buvo parašyta, kad ~~kad~~ mes ~~kaipo~~ mokiniai, nešame maisto pro-
duktus savo mitybai, o ne spekuliacijai. Be to,
~~to~~ Toločka gaudavo sau ir savo šeimai (moti-
nai ir sūnui) maisto korteles, kurios buvo
labai kuklios savo ~~kiekiais~~ turiniu, bet nuo bado mir-
ties buvo galima apsiginti. Jos buvo ~~labai~~ jiems rei-
kalingos, nes gyveno nepasiturinčiai ir jokių
sutaupų ar vertingesnių daiktų neturėjo.

Kur kas blogiau buvo Jurgensonienės

šeimoje [ai], kuri susidarė iš trijų asmenų: jos sūnus Jurekas ir tolima giminaitė iš vyro pusės. Caro valdžia jai mokėjo už žuvusį jos vyrą-karininką Japonų kare. Neblogos buvo pajamos ir iš turėtų namų. Vokiečiai už jos vyro žuvimą pensijos nemokėjo. Nuomininkai vokiečių okupacijos metu nuomos nemokėjo, nes neturėjo pinigų ir daug butų buvo tuščių ~~išsikėlusių gyventi kitur~~. Daug kas siūlė tuščius butus ~~užimti mokant~~ [už juos mokėti] produktais, bet tokių neatsirado ir taip tušti stovėjo veik per visą vokiečių okupacijos laiką.

Gimnazistų senoji uniforma visai nusidėvėjo, o naują [nusi]pirkti nebuvo kur, nes manufaktūra iš prekybos tinklo visai išnyko. Jei[gu] ir būtų, tai neturėta tiek pinigų spekuliacinei kainai. Mane išgelbėjo teta Emilija perleisdama man savo audimo milą, tamsiai pilkos spalvos, gana storą ir sunkų. Pasiuvo man kiek didesnį „užangimnį". Nebuvo jam toks gražus kaip ~~buvo~~ perkamas parduotuvėse, bet daug kas man pavydėjo, nes jis buvo grynos vilnos ir stiprus. Kiti lopė, dėdami lopą ant lopo, o paskui ir tų lopų pritrūko, o aš vaikščiojau [su] naujoje [a] eilutėje [e].

~~Būnant man~~ [Grįžęs iš] „Gefangenlager'yje" [io], ir ~~paskui~~ Marijampolėje ~~sugrįžęs~~ (tą eilutę radau) pas tėvus. Visai gerai, kad ją [pa]siuvo „užangimnį". Po trejų metų man buvo eilutė ~~visai gera~~ [kaip tik], nes per tą laiką sustambėjau ir paaugau. Grįžau ~~vai~~ apiplyšęs, nes ir ten buvo vokiečių okupacija ir manufaktūros ~~pirkti~~ [dirbinių] nebuvo galima [nusipirkti].

„Gefangenlager"

Pasibaigus mokslo metams, iš Vilniaus pas tėvus į Širvintus ir, kokią savaitę pailsėjęs, kaip visuomet, visai vasarai išvažiuodavau pas dėdę Petrą Sirvskį padėti ūkio darbuose. Jis turėjo vienkiemį Viršuliškės apie 100 ha žemės, ir gyveno pasiturinčiai. Jis turėjo tris dukras, bet jo svajonė negalėjo išsipildyti, nes jis norėjo turėti sūnų ir jį išleisti į kunigus. Sūnaus nebuvo. Kalbino mano tėvus, kad mane išleistų į kunigus, ir žadėjo finansuoti. Padėti dėdei žemės ūkio darbuose mes su tėvu kiekvieną vasarą važinėdavome, nes su vien samdiniais jam buvo sunku visus darbus atlikti. Dėdė už mūsų talkininkavimą atsilygindavo grūdais ir pašaru. Mes savo žemės neturėjome, tad karo laikais ji buvo mūsų maitintoja.

Frontas praėjo be jokių didelių mūšių. Man parūpo, kaip bus su mokslu. Reikia vykti į Vilnių ir sužinoti, ar veiks gimnazija. Jau Širvintose pernakvosiu ir kitą dieną vyksiu į Vilnių. Tik atvykau į Širvintus, atvyksta pas mus vokiečių perdėtinis ir paskelbia, kad aš esu mobilizuotas kelių remontuoti Širvintos-Maišiagala. Mūsų priešinimasis, kad aš esu nepilnametis, nieko nepadėjo. Rytoj, 9 val. aš turėjau atvykti pas „Kreishauptmann". Vokiečiai visi bijojo, juo labiau to viršininko Kellermanno, kuris buvo labai žiaurus ir kas jam nepatiko, nubausdavo. Viena moteriškė nuėjo pas jį su kokiu tai prašymu. Buvo apsirengusi kasdieniškais rūbais

~~kai~~ įplėšimu skverną. Nieko jai nesakęs, tą įplė-
šimą dar padidino ir, be to, pradėjo plėšy-
ti visus jos drabužius. ~~ir~~ Taip jos drabu-
žius suplėšęs, ją iš savo kabineto išstū-
mė į pasaulį, kad su visais taip pasielgs,
kurie pas jį ateis apiplyšę. Tai buvo tipin-
gas atstovas didingos nacijos. Visuomet
vaikščiodavo su špicrūta rankoje ir
monoklium akyje. Sakėsi, kad jis yra arti-
mas giminaitis rašytojo Kellermanno Bern-
hardo, kuris 1913 m. yra parašęs garsųjį
romaną „Tunelis". ~~Je~~ Romane buvo praves-
ta idėja tautų draugystės, bet jo giminaitis ~~to~~ nedarė.
Jo visi bijojo: ~~ir~~ ~~vietos~~ gyventojus jis terorizavo,
nieknino. ~~ir~~ ~~neapkentė~~ Neapkentė visko, kas tik buvo
nevokiška. Pamatę jį atvinantį, visi slėpėsi,
kur kas galėjo. Tai buvo pabaisų pabaisa.
Tokių, kaip aš, buvo 50 žm. ~~su~~surinkta.
Mus visus apsupo kareiviai ginkluoti
ir, surikiavę po 4, nuvarė Vilniaus link.
Jau praėjome ~~tame kelyje~~ Paširvinčių
kryžkelį. Kelių į Porų kaimus, ~~ir~~ mus vis
varo toliau. Praėjome mišką, kuris buvo
vadinamas „Šipurka" ir matome Jar-
nūnų kaimą, kairėje pusėje kelio. ~~ir~~
~~Neda~~ Nepriėjus Jarnūnų kaimo, visą mūsų
būrį nuvarė į Jarnunkos viensėdį,
kuris nuo kelio buvo 300 metrų. Iš
gyvenamo namo išėjo vokiečių kariškin-
kas, patikrino pagal sąrašą, ar visi pri-
statyti ir davė kareiviams įsakymą
mus suvaryti į ~~pastatą~~ klojimą, ~~kuris anksčiau~~
~~buvo klojimas o~~ dabar aptvertą spygliuota

viela ir ginkluotų vokiečių kareivių saugo-
mas. Prie vartų vėl mus suskaičiavo, įleido,
uždarė vartus, ~~vėl~~ taip pat spygliuota viela išpintus.
Čia jau mums ~~buvo žinoma~~ paaiškėjo, kur mes esame
ir kas mes esame. Įėjome į buvusį klojimą.
Dabar ~~mūsų būstinę~~ pamatėme, kad yra
padaryti dviejų aukštų ištisiniai iš lentų gultai ~~dviejų~~
~~aukštų~~ ir juose paklota šiaudų. Viduryje
stalas, sukaltas iš visai neobliuotų len-
tų, ir suolai, ~~padaryti~~, kurių pajudinti
iš vietos negalima, nes jų kojos giliai
įkastos į žemę. Vos spėjame apžiūrėti sa-
vo „rūmus", ~~kaip čia~~ „ir kai tuoj pas mus" atvyksta šios stovyk-
los viršininkas su vertėju ir paskelbia
taisykles. Taisyklės tos pačios, kaip ir be-
laisviams. Bet mūsų belaisviais nevadi-
na, bet vadina sulaikytais viešiems
darbams. Viešųjų darbų objektas yra
Širvintų–Maišiagalos kelias. Stovyklos
kieme kariška lauko virtuvė, lauke
mūsų, tai ir pietūs buvo virti. Bet čia
susidūrėme su tokiu sunkumu, niekas
neturėjo nei šaukšto, nei kokio nors
indo. Kareiviai paskolino savo kaulašus
ir šaukštus, kartu pastebėjo, kad mes tu-
rime turėti savus. Aiškinome, kad mes
nežinojome, kad tokie daiktai mums bus
reikalingi ir kaltinome tuos, kurie mums
nepasakė, ką reikia su savim paimti. Pietūs
buvo iš vieno davinio („eintopfe") džiovin-
tos bulvės ir kaučka su arkliena. Valgėme,
nes buvome gerokai išalkę. Prie pietų išdavė
kiekvienam po 200 gramų juodos duonos.

Vakarienei juoda kava iš degintų miežių ir 300 gr. juodos duonos. Laikas eiti miegoti, bet niekas, mums neduoda jokios patalynės. Primename, o jie mums atsako, kad neduos, o vasaros metu patalynė ir nereikalinga, gulėsite ant šiaudų, kurių yra pakankamai ant gultų. Pradėjus temti, tokių, kaip mes, dar 50 žmonių atvarė iš Molėtų, Riešės ir Maišiagalos. Jau mūsų didesnis būrys. Susipažįstame. Dalinamės savo įspūdžiais ir tariamės, kaip čia reikės gyventi.

Man tas spygliuota viela aptvertas narvas padarė labai slegiantį įspūdį. Esi kaip sugautas. Tikrai toks ir esi. Iš galvos negaliu išmušti, ką darys dėdė, kuriam mūsų su tėvu pagalba labai reikalinga ir jos negaus. Iš čia išsprukti, atrodo, bus be galo sunku. Apsauga labai stipri. Be to, čia su mūsų nesiskaito kaip su žmonėmis. Turėsi fiziniai sunkiai dirbti tik už džiovintų kaniūkų su arkliena dubenėlį sriubos ir pusę kilogramo juodos duonos, kurios yra pusiau su avižomis ir miežiais. Nežinau, ar mokės pinigais.

Rytojaus diena prasideda gana anksti, nors niekas mūsų nežadino. Visi jau ant kojų. Pusryčiams avižinė sriuba, kur-nekur plūduriuoja džiovinta bulvė. Gauname kiekvienas mūsų duonos pusę kilogramo visai dienai ir po 50 gramų marmelado. Štai vienos dienos davinys fiziniai dirbančiojo.

Darbo pradžia 8 val. Esame suskirstyti po
10 žmonių į grupes. Šaukiami pavardė-
mis. Išeiname iš tos spygliuoto narvo.
Mūsų dešimtukės sargybiniai pagyvenę vokie-
čių kareiviai. Vienas eina dešimtukės
pradžioje, o kitas - pabaigoje. Mūsų vora
išrikiuota po 2 žmones. Varo Širvintų
link ir, priėję Lipuvkos mišką, išgir-
dome komandą - „halt". Liepė sėsti.
Po kokių 15 minučių atvežė įrankius:
kirvius, pjūklus, kastuvus ir lamatus.
Pirmas darbas mūsų buvo: ~~tai pjovėme~~ pjauti
šalia vieškelio seną, storą beržą,
~~kurio~~ jo amžius ~~apie~~ siekė iki 200 ~~šimtų~~ metų.
~~Jie~~ Juos pasodino carienės Ekaterinos
laikais. Šis kelias žmonių ~~buvo~~
vadinamas „Ekaterinos traktu". Leido-
me ne visus ~~ketinome~~ medžius, nes dėl jų tan-
kumo saulės spinduliai negalėjo pa-
siekti kelio paviršiaus. Todėl tas
kelias buvo visuomet šlapias ir kliu-
dė eismui. Nuleistus beržus supjaustė-
me vieno metro ilgumo ir suskaldę
sudėjome į štabelius. Pradžiuvę bus
sunaudoti stovyklos apšildymui ir
virtuvei. Pietum atvarė į stovyklą. Pietūs
tokie patys, kokie buvo vakar. Neturint
šaukštų ir indų, pietų laikas užsitęsė.
Kai kurie jau suspėjo pasigaminti ~~savo~~
~~darbo~~ šaukštus. O su indais kiek sun-
kiau. Papietavus vėl nuvarė dirbti tą patį
darbą. Dirbome iki 19 val. Neįpratę taip dirbti,
~~tokį darbą~~ nuvargome gerokai.

Vakare mūsų stovykla padidėjo. Iš Vilniaus miesto atvarė 100 žmonių. Jų tarpe buvo ir pagyvenusių, bet daugumą sudarė jaunuoliai. Jie miesto gatvėse sugauti per „Łapankas". Čia jau kito susirašymo žmonės. Audresni, drąsesni ir sunkiai pasiduodą vokiečių disciplinai. Kai kurie jau patenka į lausmės kamerą. Toji kamera yra šalia mūsų stovyklos. Savininkas šios sodybos ją padarė ledainei, o dabar tinka žmonėms šaldyti. Šios sodybos savininkas iš savo gyvenamo namo iškeldintas į namą, kuriame anksčiau gyveno jo samdiniai. Jo vienkiemis turėjo virš 100 ha žemės. Dabar dėl darbo jėgos trūkumo išnuomavo kitiems. Nors, jei būtų dirbęs pats, vistiek nežinotų, kur tą derlių sudėti, nes pastatai buvo panaudoti stovyklai. Jo gyvenamas namas buvo panaudotas stovyklos administracijai ir sargybinių bendrabučiui.

Dirbant pirmą dieną, iš Vilniaus keliavo mūsų kaimynas žydas Michelis. Paprašiau jo, kad pasakytų tėvams, kad aš esu čia, Jaruniškoje, ir man yra labai reikalingas indas valgiui, šaukštas, muilas, rankšluostis ir baltiniai. Kitą dieną apie pietus pasirodė tėvas ir atnešė, ką prašiau. Kai pamatė mane, jam per veidą nuriedėjo graudi ašara. Jis pasakė – tai geros vasaros atostogos...

~~Taip~~ Su atneštais daiktais tėvas man padarė ką ~~tai~~ įvyniota į drobę ir paprašė – tai mama tau „antgreitųjų" iškepė. Atvyniojęs pamačiau, kad tai kugelis, kuris buvo dar šiltas. Tėvas pasakė, kad pas dėdę pats vienas eis ir, atsisukęs ranka parodė, kad jei taip tiesiai eiti, tai dėdės ~~vienkiemis~~ Viržuliškės bus ne daugiau kaip už 3 klm. nuo tos vietos, kur mes kalbėjome. Atsisveikinęs, pasakė, kad būdamas pas dėdę Svirskų mane aplankys, nes iš ten jo ~~ta~~ nel arčiau negu iš Širvintų.

Į stovyklos gyvenimą vilniečiai įnešė labai daug įvairumų. Pasirodė mėgėjai kortomis lošti. Daugiausia ~~mma~~ je iš pinigų, ~~ir~~ ~~čia~~ todėl būdavo labai daug barnių ir ginčų, kurie kartais baigdavosi net muštynėmis. Darbe vilniečiai atsilikdavo ir stovyklos administracija pradėjo taikyti sankcijas: nedarinėjo marmeliado porcijos blogai dirbantiems, mušdavo, į šaltąją sodindavo. Kartais tos priemonės buvo vaisingos, o kartais pablogindavo. Vilniečiai pradėjo bėgti iš stovyklos. Pabėgimai būdavo galimi, kai vykdavo rusiečių sunkvežimiai per mūsų remontuojamą kelią ir, jeigu kuris nors įgrimzdavo. Tokiais atsitikimais mes būrome varomi padėti tokiam sunkvežimiui išrėplioti. Po nepakaliniais ratais kišdavome pagalius, savas ir rankomis stūmėme. Čia susiburia mūsų ir daugiau

grupių, o Vokiečiai po sunkvežimio išgelbėjimo, kol surenka savus, žiūri, ar trūksta. Buvo net ir tokie pabėgimai, kuomet sunkvežimis išriplinkaja ir ima greitį, tuo metu, šoferiui nematant, įšokama į sunkvežimį. Nors saugotojas ir mato, kad bėglys yra sunkvežimy, bet nešauja, nes kulka gali pataikinti ne bėgliui, bet vokiečiui šoferiui. Pabėgimai vykdavo tik iš darbo vietos. Iš stovyklos narvo pabėgti nebuvo galima, nes matomumas labai geras saugotojams, jie įudėdavo pagal vielinę užtvarą.

Vilniečiams pabėgti iš stovyklos lengvai, jie niekuo nerizikavo. Jie buvo sugauti gatvėse. Dangumas nesakė net savo tikrosios pavardės ir vardo. Tuo laiku pifrecrai neturėjo. Tik mokėsi jiems išduoti. Tai, kai vilnietis pabėgdavo, niekas nesistengė jo ir ieškoti, nes nei jo tėvų, nei šeimos, nei jo paties adreso vokiečiai nežinojo.

Mes buvome blogesnėje padėtyje. Mus surašė vokiečių pareigūnai, talkininkaujant vietos padlaižiams. Vokiečiai pabėgusiojo šeimai taikė žiaurias sankcijas, net iki mušimo. Bet žiauriausioji bausmė tai neišdavimas talono druskai gauti. Buvo didžiausia blogybė, tai trūkumas druskos. Tuo laiku druska turėjo aukso vertę. Vokiečiai net oficialiai paskelbė, kad bus parduodama druska už rusiškus auksinukus. Žmonės nešė vokiečiams aukso dešimtrublines ir penkrublines, kad gautų druskos.

Vienas širvintiškis buvo pabėgęs, bet, praslinkus savaitei, vėl grįžo į stovyklą. Tėvams buvo pagrasinta, jei sūnus negrįš į stovyklą, tai bus atimta karvė. Tai buvo labai baisi sankcija tokiai šeimai, nes toji karvė maitino penkis žmones, tarp jų buvo du maži vaikai. Pagalvojau ir apie savo tėvus. Ką jie darytų, jeigu jiems atimtų karvę. Todėl vietos gyventojai nebėgo, nenorėjo stumti savo tėvus giliau į vargą. Visų nustebimui, kai kurie vilniečiai netrukus vėl sugrįžo į stovyklą. Grįžo niekam negrasinant, nes Vilniuje bedarbė, badas. Žmonės gatvėse miršta iš bado. Kas ką turėjo, tai jau suspėjo iškeisti į produktus. Bet jau nėra, ką iškeisti. Stovyklos gyvenimas blogas, bet yra maisto davinys, ir savo gyvybę žmogus gali palaikyti. Tokių atsirado net kelios dešimtys, juos vokiečiai net nesaugojo, leisdavo be palydovų vykti į Maišiagalą ir Širvintus. Tokius „kontežnikai" prikalbindavo, kad pirktų jiems žvakių, rūkalų ir [illegible]. Vienas net geroikai pelnėsi. Už žvakės naudojimąsi jis imdavo markę iš tų, kurie paimdavo „banką". Toks rezultatas – visi lošikai tapdavo prasilošę, be pinigų, nes tų bankų būdavo daug ir markutės sueidavo į žvakės savininko kišenių. Vokiečiai naktimis lankosi stovyklos barakuose nedrausdavo. Jrandė tik viduje užrakyti. Taip tasai niūrus stovyklos gyvenimas artinosi prie rudens.

Jau rugsėjo mėn. pabaigoje šalo. Nakties metu miegoti darosi šaltoka. Prie stovyklos pradėjo vežti plytas ir malkas. Galvojame, kad ir žiemą žada mus čia laikyti. Atėjo mūrininkai ir pradėjo viduryje barako statyti didžiulį pečių, panašų į krematoriumą. Dūmtraukį išvedė tiesiai per stogą. Stebime ir sukame galvas, kaip galės tas pečius apšildyti barakų kluojimą, jeigu jis neturi lubų, netinkuotas, pilnas plyšių, per kuriuos dangus matyti. Pradėjo kūrenti, ir spalio mėnesiui gal jo ir pakaktų, bet visai žiemai tai tikrai jo nepakaks. Spalių mėn. pabaigoje pajutome, kad žiemą čia tikrai sušalsime, kaip prancūzai prie Maskvos. Darome signalus vokiečiams, bet jie ramina, kad baraką aptvarkys ir bus šilta, tačiau savo pažado nepildė, o diena po dienos vis ėjo šaltyn. Mums kilo tokia mintis, kad reikia jį padegti ir, kai jis sudegs, tai iki žiemos kito nepastatys, o kitur mūsų perkelti negalės, nes šioje vietovėje panašaus punkto nėra. Nežinia, kodėl vokiečiai atvežė mums drožlių vietoje jau visai sutrintų šiaudų, kurie buvo ant gultų. Tai puiki medžiaga padegimui. Nustatėme, kad padegsime iš vidaus visų kertinių kampų, o patys bėgsime prie vartų ir vokiečiai turės mus gelbėti

Padegimą ~~nutarėme~~ numatėme, ~~kad reikia padegti~~ iš šeštadienio į sekmadienį, tikrai vakare, nes tą dieną kiti sargai po darbo kur tai buvo išvežami, ir ~~tik~~ likdavo keli ~~tas~~ vien tik stovyklę saugoti. Dažnai ir pats stovyklos viršininkas išvykdavo, nes sekmadienis buvo nedarbo diena. Dabar nepamenu kokia tai buvo diena, bet tai buvo spalio mėn. pabaigoje. Tiktai nuslaptėme, kad sargai ir pats viršininkas su savo pavaduotojais šeštadienio pavakare išvyko link Vilniaus. Stovyklos viduje buvo aliarmo stovis. Visi buvo perspėti, kad būtų pasiruošę, nes padegimas įvyks vidurnaktyje. Dalis stovyklos gyventojų buvo net nepatenkinti, kad nutarta padaryti tokią operaciją, kita dalis ~~tam~~ buvo gana pasyvi ir jiems buvo nesvarbu, kas čia įvyks. ~~O~~ Operatyviai veiklę ~~ir~~ viską organizavo mažas būrelis, gal ne daugiau kaip 20 žmonių. Tai buvo patys jauniausieji. Buriavosi, tarėsi, kas su kuo ~~ir~~ draugė bėgs, sudarinėjo bėgimo maršrutus. Aš nutariau bėgti vienas, be ~~savo~~ jokio ~~kokio~~ draugo, ir ~~pasirinkau bėgimo maršrutą, tai pasiekti~~ į Suvalkiją, kur mano tėvas ~~tarnavo~~ kadaise tarnavo ir turėjo labai gerus ~~draugus~~ bičiulius. Ėjau ~~Tikėjausi~~ pasiekti ~~ar~~ pastėrnų. ~~Čia~~ ~~ne~~buvo nesaugu, jokios garantijos, kad ~~kas~~ nors ~~nesuvarys~~ į kitą stovyklą, ~~ne~~ tokių stovyklų ~~tame~~ krašte gali buvo daug.

Padegimas įvyko ~~patiame~~ vidurnaktyje. Visus suvarėme prie pat kaosnies, kuri buvo viduryje barako.

Visuose barako kampuose liepsnojo padegtos drožlės, dūmai pradėjo verstis pro sto- gą ir mes per mažai pravertas duris [laukėme] ~~stebėjome~~, kuomet sargyba pastebės ir sukels aliarmą. Bet ji to nepadarė. Visai suprantama, nes jei ir pastebėjo kokius garus ar dūmus, tai tokie reiš- kiniai buvo kasdieniniai, nes, kū- renant krosnį, taip būdavo. Bet vidu- je jau buvo per karšta — visi puolė prie durų, o jas atidarius pasidarė trauka, ir [tuoj] ~~čia~~ liepsna apėmė visą ba- raką. Mes visi [puolėmės] prie vartų, o sargybi- niai visai sugluino. Vietoje mus sau- goti, paliko savo saugojimo punktus, nubėgo į greta esantį administracijos pastatą atnešti gesinimui įrankius. Aš tuo laiku šokau prie pirties ir moviau link pelkės, kuri buvo gero- kai aptamsinta dūmais, o jos pakraš- čiu [skubėjau] ~~paėmiau kryptį~~ link Bartkuškių d[varo] ~~-ro~~ į kelią, vedantį į dvarą, aš [patekau] ~~ėjau~~ tik [praėjęs] ~~praėjęs~~ netoli esantį kaimą. Kai aš jau buvau ant kelio, atsigręžiau pažiūrėti, kaip dega stovykla. Ji buvo a~~tstumas daugiau~~ [už kokio] ~~kaip~~ kilometro. Jau ~~nebuvo matyti~~ [nesimatė] jokios liepsnos, o tik gerai apšviesta vieta ir daug dūmų. Šūvių negirdėjau jokių. Stabtelėjau, kiek atsikvėpti, nes ėjau labai smarkiai ir klausiausi, ar kas nors manęs nesiveja. Tyla. Ir taip pasilsėjęs gal kokias 20 min. [(vien)] ~~pasidaviau~~ [pasukau] link dvaro. Kuomet bėgau

tai savo ~~medines~~ klumpes įkišau į ~~savo~~ mai-
šiuką. [Įdėjau] Nutariau iš[si]eiti ir ~~su pirštinėm~~ [apiauti], nes
kojoms buvo šalta. Bet čia vėl negerai, nes
einant su klumpėmis, girdėtis medinių pa-
dų kaukšėjimas. Nutariau ėjimą sulėtinti,
~~ir~~ pagalvojau, kad visai ~~yra~~ neįmanoma
rytis pabėgėlių, nes saugotojų pasiliko
nedaug ir jie ~~turės~~ [privalės] saugoti tuos kurie
nesiryžo bėgti, o iš vokiečių ~~atrydo~~ [neatsiuntė, kurie] gaudy-
tų pabėgėlius; ~~kažin ar bus~~.

Paryčiui priėjau prie Bartkuškio
dvaro, bet nutariau jame nesustoti, nes
tai buvo 6-7 kilometrai nuo Jarmumos
ir toji žinia, gyventojus pasiekus, kad
stovykla sudegė ir čia koks tai įtarti-
nas vyras buvo. Beto, paprastai, dvaruos
tarnė daug~~umoje~~ [iausia] vokiečiai, o gal ir
tą dvarą tarnė. ~~Paėmiau~~ [Pasukau] kryptį Kernavės
link. Ją pasiekiau apie pietus. Tai buvo la-
bai ramus kelias, nes jis ~~ėjo~~ [vedė] per mišką.
Tame miške pa[si]rinkau saugesnę vietą
netoli kelio ir nutariau ~~padaryti sau~~
~~poilsį~~ [pailsėti] ir kiek pasistiprinti. Mano mai-
šelyje buvo dar kiek maisto likučių,
nes, tėvas, neperseniausiai ~~buvo~~ aplankęs
mane, ~~ir~~ šį tą atnešė. Turiu pasakyti, kad
~~man~~ bū[damas] stovykloje aš tėvams ga-
lėjau padėti pinigais. Mums už darbą dar
mokėdavo po vieną markę už darbo dieną.
Mėnesiui aš gaudavau 25-26 markes, o
~~man~~ [jų] išleisti nebuvo kur ir aš jas atiduo-
davau tėvams. Tai buvo šiokia tokia parama.
~~Nes~~ Tais laikais kur nors uždirbti ~~nebuvo~~ [buvo sunku] ~~gali-~~
~~ma~~.

Kernavėje vienos žmogaus ~~tik~~ paklausiau, kur yra kelias į
Paparčius. Man patarė Kernavėje persikelti
į kitą Neries pusę ir keliauti upės kran-
tu pasiekti kelią Musninkai-Paparčiai, ir
tada nuo Neries iki Paparčių bus dar 5 km
kelio. Paklausiau. ~~ir jis~~ Mane valtimi
perkėlė per Nerį. Jis mane apžvelgė
nuo galvos iki kojų ir klausė, iš kur
aš esu. Pasisakiau, kad iš Vilniaus ir
Paparčiuose ~~turiu~~ pažįstamą. Noriu
ką nors pirkti iš maisto, nes Vilniuje
badas. Jis matyti patikėjo, nes norėjau
sumokėti už perkėlimą keletą pinigų, bet
jis ~~pinigus~~ priimti atsisakė. ~~bet tai~~
~~aš jų turiu atliekamų tai~~ Patarė, jei atliekamų atliekamus, juos
atiduoti ubagams, kurie sėdi prie Pa-
parčių bažnyčios. Pažadėjau ir tuo pa-
čiu paklausiau kas yra Paparčių
klebonu. Atsakė, kad kunigas Žemkus.
Toji žinia man buvo labai svarbi, nes
aš ir vykstu pas jį. Jis yra mano
tėvo geras pažįstamas. Kunigo brolis
turėjo ~~turėjo~~ folvarkėlį Vileikiškius,
nuo Širvintų 7 klm. Mano tėvas, ~~kaipo~~ būdamas
sodininku, Žemkaus sodą prižiūrėjo
už ~~tam~~ sutartą kainą. Tame folvarke
tėvui padėdavau ~~buvojau~~ ir aš. Pažinojau
kunigo brolio sūnų, kuris, [illegible] ~~karui~~ ~~esant~~
pasitraukė į Rusijos gilumą ~~kaipo~~ dar
gimnazistas. Nudžiugau, ~~kad~~ kun.
Žemkus tikrai mane priglaus. Eidamas
vis galvojau, gal Žemkaus Paparčiuose
nerasiu, nes kunigus labai kilnojo iš
vienos į kitą vietą. Pasirodo jis niekur neiškeliavo

Papračiai — nedidelis bažnytkiemis. Klebonija surasti ~~buvo~~ lengva. Suradęs ją, bandžiau įeiti per virtuvę. Pagyvenusioji moteris pamačius mane pirmoji prakalbėjo, kad jei pas ligonį, tai, pirmiausia, reikia eiti pas zakristijoną ~~kreiptis~~. Pasisakiau, jog ne, kad asmeniškai noriu pakalbėti su klebonu. Kiek pagalvojus, pasakė, kad klebonas po šventinių apeigų ilsisi, bet paprašė palaukti ir pati nuėjo pažiūrėti, ką jis daro. Grįžusi paprašė mane nusirengti ir nuvedė pas kleboną. Klebonas mane pažino ir nustebęs pradėjo klausinėti, kokiu būdu aš čia patekau. Papasakojau smulkiai apie savo žygius ir pergyvenimus stovykloje. Jau buvo pavakarys. Zimkus liepė savo šeimininkei vakarienę paruošti kiek anksčiau, nes svečias išalkęs. Tikrai valgyti norėjau. Nors Kernavės miške užvalgiau, bet nepasakysiu, kad turėjau apetitą. Vis dar buvau baimės apimtas, ar nesivejia kas ~~nors paskui~~ manęs. Turiu pabrėžti, ~~pažymėti~~, kad pabėgimas ~~suorganizuotas~~ ir ~~padegant~~ stovyklos barako sudegimas iš šeštadienio į sekmadienį ~~buvo~~ ~~išimtas~~ suorganizuotas tinkamai. Net kelyje mažai ką buvau sutikęs, ir tai ~~keletą~~ vos senų bobelių, kurios ėjo į bažnyčią pasimelsti. O jos man baimės ~~nesudarė~~ ~~ir~~ neįvarė, sutikdamos sakydavo: „Tegu bus pagarbintas"... O aš pagarbiai atsakydavau: „Amžių amžiams..." Savu paskaitė.

Prieš šventadienius visuomet budrumas yra silpnesnis. Net Hitleris užpuldavo (Lenkiją ir vėliau Tarybų S-gą) ~~darė~~ prieš išeiginę dieną.

Pas Zimkų vakarienę, kuri buvo gana kukli, užsitęsė gana ~~vėlai~~ ilgai. Buvo sudaromi įvairūs planai, net pasilikti pas kleboną dirbti zakristijonu. Gero noro vedamas senelis klebonas net pasakė, kad aš pasilikčiau pas jį, kaip giminaitis gyventi, ~~nebūnant~~ be jokių pareigų. Padėkojau už jo gerą širdį, bet pagalvojau, kad Paparčiai nuo Garnunkos yra nelabai toli. Kas nors pastebės, ir viskas išeis aikštėn. Būtinai reikia ~~pasidanoti~~ trauktis toliau. Pas Zimkų parėjęs kokią savaitę ~~laiko~~, sutariau ~~pasidanoti~~ keliauti į Suvalkiją ir ten prisiglausti pas tėvo gerus pažįstamus. O jei buvo net keletas Paparčiuose ~~būnant~~ būdamas aš iš klebonijos dienos metu neišeidavau.

Saugumo sumetimais Zimkus man įdavė laišką Žiežmarių klebonui, kad mane priimtų nakvynei. Šeimininkė kelionei įdėjo į mano ryšulį porą šviežių kiaušinių, ~~bonką~~ butelį pieno ir gerokai gabalą juodos duonos. Atsisveikinome abu labai sujaudinti. Jis man atsisveikinant pasakė, kad jo namo durys man yra visuomet atidarytos. Jei kitur nepatiks, tai prašau ateiti pas mane, pasakė. Išėjau gana anksti, ~~pritemusie~~ su tamsa. Greitai eiti negalima, nes reikia žvalgytis, ~~kas~~ stebėti

aplinkui darosi. Ypač atvirame kelyje. Kur geriau, einant miškais, čia greičiau galima prie kokio krūmo prisiglausti. Bet kelyje nieko ypatingo sutikti neteko. Apie pietus pasiekiau Žiežmarius. Nesiryžau juose apsistoti, nors ir laišką turėjau klebonui. Pastebėjau, kad kelyje Kaunas-Vilnius, kuris eina per Žiežmarius, didelis vokiečių kolonų judėjimas. Praėjau šonu ir patraukiau į Kruonį, kurį pasiekiau jau temstant. Kruonyje vokiečių nebuvo. Užėjau miestelio pakraštyje į vieną namą ir pasiprašiau nakvynei. Šeimininkė mane ištardė. Pasisakiau, kad einu į Birštoną pas pažįstamą. Priėmė nakvynei ir pasakė, kad nakvosiu viename kambaryje su jos sūnum, kuriam buvo gal kokia 15 metų. Po tokios kelionės suvalgius du kiaušinius ir batelį pieno, valgyti labai norėjau. Išėmiau dar nesuvalgytą duoną ir pradėjau ją krimsti. Paauglys tai pamatęs, nuėjo pas motiną ir atnešė man ąsotėlį tik ką pamilžto pieno. Pasisakiau, kad užteks man vien duonos, nes pinigų neturiu sumokėti už pieną. Jis užtikrino, kad nereikės mokėti, nei už pieną, nei už nakvynę. Prieš einant miegoti, visa šeima susirinko į vieną kambarį vakarinei maldai. Tai būta pamaldžios stačiatikių šeimos. Aš tą jų meldimąsi stebėjau. Pavydėjau jų pamaldumą...

Miegojau kaip užmuštas. Atsikėlęs ruošiausi kelionei, bet mane perspėjo, kad galėsim eiti tik pavalgius pusryčius. Pasilikau. Pusryčių buvo bulvienė, pienu pabaltinta. Sukirtau net dvejetą dubenėlių. Nuoširdžiai padėkojęs svetingai šeimai už suteiktą nakvynę ir maitinimą, išėjau. Greitai pasiekti Daršūniškius, ten persikelti per Nemuną, ten jau Pakuonis. Nuo jo kaip ranka pasiekti Garmų sodybą. Mano galvoje vis sukosi mintys, kad tikintieji moraliai stovi aukščiau už visus kitus. Ir ar reikia juos persekioti. Visame savo bėgimo kelyje susidūriau su tikinčiais: kalbininku, klebonu ir tais, kurie priėmė, tai ne tik nakvynei, bet dar ir pavalgydino. Daršūniškyje per Nemuną persikėliau be jokių sunkumų. Perkėlė kažkoks jaunuolis valtimi, ir vingiuotais kaimo keliais pasiekiau Pakuonį, o iš ten Garmaus sodybą.

Sugautųjų stovykla, kurioje aš buvau, tai bjauriausias pažeidimas žmonijos teisių. Nei iš šio, nei iš to sugaunamas žmogus, niekur nepadaręs jokio nusižengimo, uždaromas ir ginkluotų žmonių saugomas. Tai to dar maža. Jis paverčiamas belaisviu vergu, ir privalo dirbti tam, kuris turi ginklą. O tą ginklą žmogus turi todėl, kad galėtų priversti

beginklį žmogų daryti ~~tą~~ netai, ką jis nori. Aš
augau dvare. Mačiau, kad ~~Dvarininkas, kurio dvare~~
~~4 dvarus vienoje vietoje~~ ir jie ~~turėjo~~
~~nebuvo jaučiama, kad~~ santykiai sam-
dinio su savininku nebūdavo smurto ~~būtų~~ paženklinti. Tik-
rai, tokioje aplinkoje ~~kurioje~~ buvo ger-
biamas žmogaus orumas. Dar ~~mano~~
vaikystėje būdamas aš mačiau, ~~susiformavo pažiūra~~, kad ne-
ra išnaudojamųjų. Bet, kuomet aš pa-
tyriau smurtą ant savo kailio ir supratau,
kodėl „homo homini lupus est“ (*),
pradėjau galvoti, kaip padaryti, kad to nebūtų ~~pas mane formavosi pažiūra,~~
~~kad to nebūtų~~. O kaip tai iš gyvenimo
pašalinti, aš būdamas ~~dar~~ paauglys,
negalėjau sugalvoti, neradau tinkamos kovos
mūsų pavergimui susilpnyti. Viena man
buvo aišku, kad žmonių pavergimui
~~yra~~ tarnauja žiauriausias įrankis - ginklas. Vis-
ką reikia daryti, kad ~~visai~~ ginklo
nebūtų, bet kaip tą padaryti? Ot ~~taip~~ ir
mane kankino ta mintis, kaip ~~dėl~~ žmo-
gaus teisę apginti ~~apgynimo~~. Kuomet subren-
dau, ~~ir~~ tasai stovykloje prasidėjęs politinės ko-
vos formavimasis įgavo galutinę
formą: ~~o tai~~ Aš supratau, kad žmogaus ~~teisės apsaugotos~~ tik esant demokratijai ~~demokratinėje~~ ir socializ-
me, bet tikram, o ne pseudo...

...es apsaugoti gali-
ma

Stovyklos gyvenimas, jo režimas
~~ir~~ paskatino mane, dar paauglį,
~~esant~~, kovoti ~~kovoje~~ dėl žmogaus teisių, giliai
pasinerti politinio gyvenimo bangose.

Nardyti tenka ir dabar, o laimės
krantas dar toli, galima pasakyti, kad jo nematome.

(*) (lot.) žmogus žmogui vilkas.

Mokytojų seminarija

Pas Garmus aš patekau 1916 m. vėlai rudenį. Papasakojau savo pergyvenimus, padegimą karako, bėgimą, nakties kelionės ir, pagaliau, kas bus toliau. Garmus, viską ramiai išklausęs, nusišypsojo ir užklausė, kodėl aš atėjau pas jį, o ne pas kitus, nes tėvas turėjo ir kitus gerus draugus, tai Jankauskų šeima šalia Pagermonio dvaro. Aš kiek sugluman. Bet jis tuojau suprato mano pergyvenimą ir nuramino sakydamas, kad aš negalvočiau eiti kur kitur. Atsipeikėjęs papasakiau, kad aš atėjau pas jį todėl, kad su tėvais labai artimai draugavo. Būdavo, Garmus, turėdamas kiek liuoso laiko, atbėgdavo pas mus su motina palošti kortomis režima arba 66. Tėvas lošti kortomis nemėgdavo. Bet dėl kompanijos su dideliu nenoru nesišalindavosi. Dažnai belošiant, pasakydavo: verčiau padarykime po bravelę, ir čia duodavo komandą - Malvina, nešk užkandą, o aš pažiūrėsim, kuri tai bonkė geriau iš šaknelių yra daugiau pritraukusi. O tų bonkų su šaknelėmis buvo daug. Bet buvo tokia taisyklė, kad jam kitą dieną vakar ištuštinta vėl buvo pilna. Nebuvo čia jokios problemos gauti degtinės, nes bravoras buvo Dausegirių dvare, netoli Paknonio, ir iš ten buvo gaunamas nemokamai. Daugiau kaip valandą laiko jis klausėsi mano pergyvenimų keliaujant pas jį. O per tą laiką man parnošė pavalgyti. Buvau labai išalkęs ir viską, ką man davė, tai kaip sako „kaip už ausies užmete". Bet čia Garmus mane perspėjo, kad tuom tarpu

tarpu ~~daug nevalgysiu~~ neprisivalgysiu, vėliau duos daugiau.
Samdinei Onai liepė pašildyti pirtyje karšto
vandens, nes svečias po kelionės nori nusiprausti. Nusiprausti labai norėjau, ~~ir tą atlikau su labai dideliu malonumu~~ dabar daug geriau, kad galiu tai atlikti. ~~Čia~~ Man besimaudant
Garmus atnešė savo švarius baltinius ir čia,
pirtyje, ~~man jis sako~~ pasakė, kad yra būtinas reikalas susitarti, ~~kad~~ kaip mes vienodai meluosime
samdiniams ir kaimynams, ~~kad~~ Vadinasi, aš esu iš
Vilniaus. Ten mieste labai sunku su maistu,
~~tai ir dėl to~~ todėl atėjau pas jį pasisvečiuoti. Bet niekam nesakyti, kad aš pabėgau iš „Gefangenlagerio", ~~ir dar~~ jį padegęs. Tai buvo suprantama. Laimei, kuomet Garmus Jokimiškių
dvare buvo urėdu, tai viena patikima samdinė, dar tėvui gyvam būnant, ateidavo į
dvarą ir būdavo pas mus. Ji prisiminė, mane.
Bet niekam net į galvą neatėjo, kad galėjau
būti ~~gal~~ „suimtasis", ~~ir iš ten~~ pabėgau.
Nors man jau baigėsi 16 metų, bet, buvau
gerai kuangęs ir po nosim kalėsi ūsiukai.
Dar ir dabar negaliu susigyventi su ta
mintimi, kad keikėzas, ~~turėdamas ne~~ būdamas ne pilnai
16 metų, jau buvau politiniu kaliniu, ryžamsi ~~su~~ prieš galingus ~~galingais~~ okupantus ~~okupantais~~ stoti koron.
~~Pagyvenęs~~ Po 10 ~~savaičių laiko~~, ~~pats~~ Garmus ~~sakė~~ vėliau pasakojo,
kad, kai atvykau, buvau, labai išblyškęs,
sulysęs ir einant, net ramus vėjelis mane
blaškė. ~~O dabar~~ Po savaitės atsigavau: vėl skruostai raudoni, vyras
iš stuomens ir liemens. Pradžioje man nedavė
jokio darbo, bet vėliau pats prašiau ~~ką nors~~ savo mėnesį
~~man~~ kad man duotų dirbti. Garmus neragino dirbti.

Bet vieną kartą prasitarė, kad kaimynai teiravosi, ~~kad~~ ar aš esu pamokytas, ar negalėčiau jų vaikus pamokinti. Pakuonis netoli, bet vaikams žiemą per sniegą klampoti sunku. Juo labiau, kad Pakuonyje ~~yra~~ esančiam mokytojui ~~tai~~ vis vien reikia mokėti, nes iš gaunamos algos pragyventi jis negali. Tai būtų labai patogu, kad čia, ~~Papravose~~ vietoje ~~Antakalnyje~~, turėtų savo mokytoją. Veik visą naktį nemiegojau, galvodamas, kaip čia padaryti. Taip nieko ir nesugalvojau. Kankino mane visokios abejonės ir baimė. Reiškia, jei aš būsiu mokytojas, nevaldžios paskirtas, Pakuonio mokytojas neteks ~~kokių~~ mokinių. Jis sužinos, kad juos paviliojo koks tai atėjūnas iš Vilniaus. Bus skundas. Tiesiog vietoje ir kas gero prieis prie siūlo galo. Pavojinga. Tą savo išvadą išdėsčiau ir Garmui. Jis prisipažino, kad visai sutinka su mano galvosena. Reikia sėdėti ramiai. Bet pagalvojau, kad su Garmumi reikia pakalbėti visai atvirai. Gal čia ne mokykla ir kaimynų vaikai, ~~bet~~ be kokios naudos laikyti tokį berną, ar verta. Paliečiau tą klausimą, o jis man atsakė, kad žiemos metu visuose žemės ūkiuose yra mažai darbo. Bet daug netruks, žiūrėk jau pavasaris prieš akis, o tada bus darbo iki kaklo. Sako, būsi mano padėjėju. Ūkis stambokas apie 80 ha, o samdinių neperdaugiausia. Samdome iš šalies, bet visuomet darbo jėgos neužtenka.

Žiemos metu aš iš ūkio veik niekur nevažinodavau. Net į Pakuonį retai ėjau.

Bet mano tėvo pažįstamus aplankydavau.
Pas Jankšauskus kiek daugiau bu~~v~~odavau.
Tai labai aistringas bitininkas kaip ir mano
tėvas. Pamenu, kad jie susitikę kitos temos
neturėjo – Bitės, bitės ir dar bitės. Tai buvo
tikri bitininkai-bičiuliai. ~~Tėvo~~ Dvaro ~~kuri~~
bitynas, kurį prižiūrėjo tėvas siekė ~~avilių~~
200 ~~kaladžių~~ Kelmų? Išvažinodamas tėvas Jank-
šauskui perdavė labai daug reikalingų
įrankių bitininkystei. Jankš~~kevičius~~auskas su
savo kaimynais padėjo sukrauti mūsų vi-
sus rakandus į Kauną ir pakrauti į
vagonus. Aplankydavau Jokimiškių dva-
re seną tėvo pažįstamą Ragauską, ~~tai~~ jis bu-
vo labai malonus žmogus. Dvare dirbo
~~kaipo~~ staliumi, ~~gerai~~ apsišvietęs, ir jau tuo
laiku prenumeravęs laikraščius, leidžia-
mus Rygoje lietuvių kalb~~oje~~a. Pas Ragaus-
ką paviešėdavau net keletą savaičių.

Taip žiema ~~kaip~~ bematant ir praėjo.
Pavasaris, pasiruošimas sėjai. Dirbome
nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro.
Laikas bėgo nepastebimai. Taip ir vasara
prabėgo. ~~Kaip pats~~ Su šeimininku, ~~taip ir~~
~~aš~~ šienavome, kirtome rugius ir vasarojų.
Kur nors ~~važ~~ išeiti nebuvo jėgų ir, pagaliau,
ir noro. Tur~~int~~ėdamas kiek laiko, nosį įkišdavau
į knygą. Tai buvo pats maloniausias poil-
sis. ~~Bet tai buvo~~ Tačiau labai retos valandos.
Dirbdamas fiziniai, išaugau ir sustip-
rėjau. Maitino mane labai gerai. Rūpesčių
beveik jokių, ~~Tik man kis rūpėjo,~~ išskyrus vieną, ~~kaip~~ kad

mano tėvai pergyvena. Jiems, turbūt, pranešė,
kad sudegiau. Nutariau tėvams nepra-
nešti, kad aš esu gyvas ir gyvenu pas
gerus ~~tėvų~~ jų bičiulius. Tačiau ir nebuvo
kaip jiems pranešti. Nors paštas šiaip
taip veikė, laiškai ėjo, ~~bet~~ kas juose buvo rašoma,
tai svetimieji perskaitydavo anksčiau
negu pats adresatas. Čia jau paslap-
tis nebus išlaikyta ir, ko gero dar su-
ims. Nutariau tylėti ir tupėti kaip pelė
po šluota. Ir šeimininkas ~~tam~~ pritarė.

Rudens pradžioje šeimininkas, grį-
žęs iš Prienų, man papasakojo, kad vokiečių
valdininkai kreipėsi ~~pas~~ į klebonus, kad
jie iš sakyklos bažnyčioje praneštų,
~~kad~~ jog nuo spalio mėn. pradžios Mari-
jampolėje steigiama 2 metų (su sutrum-
pintu kursu) mokytojų seminarija. Į
tą seminariją priimami mokiniai ~~su~~
baigę ~~baigiam~~ 4 kl. gimnazijos ar to lygio spe-
cialios mokyklos. Duodamas visas ne-
mokamas maistas, butas ir patalynė.
Mokslas taip pat nemokamas. „Gal pagalvotum,
apie tą seminariją?" ~~nuvažiuoti~~ pasakė man šeimi-
ninkas. ~~Čia man buvo tokia~~ Tai bent staigmena!
~~kad~~ Iš pradžių viskas galvoje susimaišė,
~~ir~~ negalėjau susikaupti. Nuvažiuoti labai
norim, bet kaip, kaip... Keturių klasių bai-
gimo ir šešių klasių, kurias baigiau,
jokios pažymos neturiu, ~~bet čia save~~
Bet raminausi, ~~nuraminau~~, ~~kad~~ laikysim egzaminus.
Pasą čia išdavė prieš mėnesį ~~laiško~~, tai
svarbiausia, kad dvejų metų neišlaikys

mano drabužiai, baltiniai ir apavas. ~~Bet čia~~ Šeimininkas mane nuramino, sakė, kad jis visai naujai mane aprengs, apaus ir dar duos markių smulkioms išlaidoms. Dar pridūrė, jei maitins blogai, tai galiu tikėtis pagalbos ~~ir su maistu~~. Ką ir kalbėti. Nemiegu naktimis, vis galvoju, kokią laimą turiu. Yra galimybė būti mokytoju. O mokytoju būti seniai svajojau. Iš to džiaugsmo, pradėjau ~~prapuolė apetitas~~ mažai valgyti, kiek sulėsėjau, nervingas pasidariau. Šeimininkas parsivežė iš gretimo kaimo ~~parsivežė~~ siuvėją. Iš naminio milelio pasiuvo man švarką ir drejotas kelnes, mat vienos pora per du metu gali ir neišlaikyti. Baltinius šeimininkas davė savo. Kiek didokus. ~~Bet~~ Šeimininkas nuramino, kad aš dar augu ~~tai~~ ir per kokius metus bus kaip tik. Viena pora pusbačių davė savo, o kita pora pirko Prienuose. Bet su viršutiniu apsiaustu kiek blogiau. Pasiuvo iš avies kailių, namie apdirbtų, sukrandą, ka~~rvinės~~vos spalvos, ~~ir~~ gerokai dvokiančią „garbanios" chemikalais. Labai gražus nebuvo, bet buvo šiltas. Šeimininkas ~~žamino~~ aiškino, kad žiemai tos sukrandos užteks, o jau vasarą vis vien pas jį atvažinėsim ir tuomet pasiūs vasarinį apsiaustą. Dėl ~~tos~~ kailinukų iš pradžių ~~pradžioje~~ kiek pergyvenau, kad labai prastai atrodo, bet vėliau buvau patenkintas, nes kiti atvažiavo dar su blogesniais negu ~~buvo~~ mano.

~~Pasi~~Praliko ~~jau~~ tik savaitė laiko iki mano išvykimo. Kelionės draugai, naujoji vieta ir aplinka. Čia, ūkyje, galvoti nereikėjo, o ten ~~čia~~

reikės mokytis kalbėti. Baimė ~~ir su~~ dėl lietuvių
kalbos. Gimnazijoje jos mums nedėstė.
~~Gyvoje kalboje esu stiprus~~ Kalba gerai kalbėjau, bet su rašy-
ba nekaip. ~~Susižinojęs su~~ Žodynu Pelėda
Vilniuje ~~rašyboje jį~~ mano raštė, rasdavo klaidų.
Nors ir pati nebuvo labai stipri, žemai-
čiavo ir rašydavo tarmiškai. Mano
šeimininkas dėl visa ko iš klebono pa-
ėmė nuorašymą, ~~ir~~ kuriame dar pažy-
mėjo, kad esu baigęs 6 kl. gimnazijos.
Nors mokslas turėjo prasidėti spalio
mėn. 1 d., bet šeimininkas patarė nu-
vykti į Marijampolę keletas dvi die-
nas anksčiau. Taip ir padarėme. Išvyko-
me rugsėjo mėn. 29 d. 6 val. ryto. Važiavome
per Pienus, N. Ūtą ir Patilčius. Marijampolėje
mes buvo 18 val. N. Ūtoje gal 3 valandas
davėme arkliams pailsėti, ~~ir~~ juos pašėrė-
me. 70 kilometrų kelią nugalėjome per 10 val.
Per šėrimą arklių šeimininkas atrišo ir
savo maželį. Jis gerokai kirto, o man
nebuvo noro, vis jaudinausi, kaip bus
toje Marijampolėje, kurioje niekuomet
nebuvau. Apsistojome pas šeimininko
pažįstamą Černių, gyv. Tarpučiuose. Su-
pažindino, ~~ir~~ čia koks geras sutapimas:
~~nes~~ jos sūnus taip pat kelina stoti į tą pačią
seminariją. Jam kitą dieną jis mane
nuvedė į tas patalpas, kur vyko mūsų
apmokymas. Jis jau buvo priimtas ir
žinojo ~~pas~~ į ką reikia kreiptis. Pasikėlėme
į antrą aukštą to pastato ~~ir~~ Jis pamatęs
kariškį vokiečių uniformoje pasakė, kad

tai yra mokytojas Rimkus, kuris tvarko visus reikalus. Priėjau, pasisveikinau ir pasisakiau, kad atvykau mokytis ir padaviau klebono nukreipimą. Jis per akinius pažiūrėjo į mane gana atidžiai ~~godžiai~~, o paskui perskaitė klebono nukreipimą ir paprašė pažymos iš išeito mokslo. Pasisakiau, kad su savim neturiu, bet jei tas bus būtinai reikalinga, tai tegu išreikalauja iš tos įstaigos, kurioje mokiausi ~~mokinausi~~ Vilniuje. Bet aš ir dabar sutinku laikyti egzaminus iš 4 kl. programos. Na gerai, ir čia man uždavė klausimą: „Kaip vadinasi aukščiausias kalnas Europoje ir kaip vadinasi?" Atsakiau. Jis tuomet tarė: „gut". Kitas klausimas: „Kokia didžiausia upė Europoje, kaip vadinasi ir kur randasi?" Atsakiau. Tada jis tarė: „schön". Liepė sėsti ir uždavė išspręsti iš algebros uždavinį. Kiek pamenu, kad aš labai greitai išsprendžiau ir tą jam ~~jam~~ pakišau. Pažiūrėjo, ir ~~ca~~ tarė: „also richtig". Esi priimtas ir prašau savo daiktus nešti į bendrabutį, kuris yra šiose patalpose." Nurodė, kuriame kambaryje aš skaitysiu ~~skaitysiu~~, o miegoti reikės bursioje cerkvėje, kuri randasi šių pastatų dešinėje pusėje. Kadangi mokinių dar nėra, tai aš galėjau ~~sau~~ lovą toje bursioje cerkvėje išsirinkti pačią geriausią. Taip ir padariau: išsirinkau prie lango, šalia sienos ir netoli pečiaus. Sunešiau savo daiktus, atsisveikinau su šeimininku ir, rodos, nuo krūtinės nusirito didžiulis akmuo.

Dar tą pačią dieną ~~dar~~ atvažiavo mokytis į seminariją Steponas Kreminas iš Zarėnų, Telšių aps. (tuo laiku apskritis vadinosi „Kreizu"). Na jau kiek linksmiau. Nakvosim celvėje ~~jau~~ ne vienas. Pasirodo, mano naujas draugas labai linksmo būdo, gyvų judesių ir kandžių žemaitiškų jumorų. Tai buvo pats mano geriausias draugas iki mokslo ~~baigimo~~ baigimo ~~mokslo seminarijos~~. Jis ~~sau~~ gultą pasirinko greta mano. Mes jau ~~esame~~ tapome šios mokyklos auklėtiniais, ~~su~~ nemokamai išlaikomi, bet mūsų niekas nemaitina. ~~Dar~~ Valgyklos virtuvėje ~~daromas~~ remontuojama. Pilvas gi tai neatsižvelgia ir savo ~~duo~~ duonelės reikalauja. O tuo laiku mieste neveikė jokia valgykla ar arbatinė. Bet čia nenusimenam. Mum gerokai ryšulį su maistu paliko šeimininkas, o be to, kai tai atnešė prieš išvažiuojant Jaunušauskas. Nutarėm pažiūrėti, kas jame yra ir atrišęs nustebau: ~~jo turinium~~. Didžiulis gabalas rūkytų lašinių, penketas naminių kaimiškos dešros, sviesto ir kampas kumpio rūkyto. Bet kaip ~~čia~~ valgyti, nė vienos plutelės duonos. ~~Bet čia~~ Mane išgelbėjo Kreminas. Jis turėjo pusę kepalo rupios, žemaitiškos, juodos duonos. ~~Čia~~ Mes vienas kitą pradėjome vaišinti. Pavalgėme labai sočiai ir nutarėme apžiūrėti Marijampolės miestą, kuriame abu esame pirmą kartą. Jis lygina su Telšiais, o aš su Vilniumi ir Kaunu. Tuo laiku

Marijampolė atrodė nekaip. Judėjimas mažas. Gatvės miesto centre nors ir grįstos, bet atrodė riedulėmis išmuštos ir niekas nesirūpino jų taisymu. Šaligatviai mediniai ir einant judėdavo. Pati plačiausioji ir gražiausioji ~~tai~~ buvo Varšavinė g-vė, prie kurios buvo ir mūsų mokslo rūmai.

Pirmą naktį mes su draugu miegojome kaip užmušti. Iš vakaro mums išdarė patalynę dvi ruskelės, kurios čia dirbo ~~kaip~~ valytojomis, ~~ir~~ jas ~~čia~~ atvežė komiečiai iš Rusijos okupuotos srities. Jos buvo patenkintos savo likimu, nes turėjo pastogę, jas maitino ir dar mokėjo atlyginimą. ~~Bet~~ Rugsėjo ~~spalio~~ mėn. 30 d. mūsų patalpose ir viene judėjimas buvo ~~gana~~ didelis. Suplaukė gana didelis būrys ~~mokinių~~ žmonių. Kartu su jais tėvai, seserys, broliai. Nepriimti nešė rokiačiams dovanas. ~~Ant~~ Vienų priėmė, ~~kito~~ kitų-ne. Maišatis ir, iš šalies žiūrint, negalėjai suprasti, kas ką skriaudžia. Tik vakare mokytojų kambaryje pakripo skambumų kvapas, ir ~~jaune~~ netilpęs veržėsi į koridoriaus erdvę. Tame kambaryje pasigirdo dainos, bet ne lietuviškos, šūkavimai, juokai ir smuiko stygų garsai. Bet lygiai 24 val. pobūvis pasibaigė.

Spalio mėn. 1 dieną prasidėjo mokslas. Studijuojančių buvo virš 60 žmonių. ~~Buvo~~ Jie suskirstyti į dvi grupes. Pirmojoje grupėje buvo tie, kurie rusiškai geriau mokėjo, o antroje - kiek silpniau. Toje grupėje, kur rusiškai mokėjo silpniau, buvo padidin-

Mas vokiečių kalbos pamokų skaičius. Paskaitos buvo ~~vedamos~~ skaitomos lietuvių kalba. Mokytojai Kairys, Kuršat (Kuršaitis) ir Rimkus kalbėjo laisvai lietuviškai ~~kuršiška tarme~~. Jie buvo ~~kil-mo~~ Mažosios Lietuvos, nuo Tilžės, ~~mokytojai~~. Dėvėjo vokiška uniforma, nes buvo mobilizuoti, o dabar iš kariuomenės ~~buvo~~ atkomandiruoti pamoš~~inni~~ti mokytojus lietuviai. Vietos mokytojai buvo kun. Ant. Šmulkštys, Kundulis, Kasakaitis ~~ir kiti~~ Bendorius ir kiti. Mokytojas Kairys gyveno Vilniuje ir buvo kokiu tai vyresniuoju švietimo srityje prie Vokietijos okupacinės valdžios Lietuvoje. Savo paskaitas skaityti specialiai atvažinėdavo iš Vilniaus, bet Kuršaitis ir Rimkus pastoviai gyveno Marijampolėje. Rimkus turėjo savo kambarį seminarijos pastate. Kuršaitis gyveno mieste. Jie visi ~~trijų~~ trys buvo 35-40 metų amžiaus. Kairys buvo didelio ūgio, stambus, bet visuomet švariai apsirėdęs, gražia kario laikysena, plataus žingsnio eisena, su pensne. Kalbėjo ramiai, pusbalsiai, aiškiai tardamas žodžius ~~pusbal-siai~~. Visuomet gerame ūpe ir saldžia šypsena. Kuršaitis – apypilnis, vidutinio ūgio, eisena lygi ir rami, kalbėjo ramiai, pusbalsiai. Visuomet buvo išlaikytas, ~~ra~~ ramaus būdo. Kiek mažiau kirčiuodavo, ~~turėjo ak-cento kalbant kuršiškai~~. Aiškinosi, kad jam teko mokytojauti netoli Lietuvos sienos ir jis tokiu būdu pašvarino savo ~~i~~gimtąją kalbą. Jie visi trintino,

kad vaikystėje su savo tėvais kalbėjo lietuviškai. Rimkus apypilnis, vidutinio ūgio energingas, ėjo kiek sunkiodamas, ~~be karinės laikysenos~~ laikydavosi ne kariškai bet visuomet geroje nuotaikoje ir ~~pilnas~~ kupinas humoro. Nešiojo akinius, bet dažnai žiūrėdavo pro akinių viršų. Nepaprastai darbštus. Jis tai buvo ta figūra, apie kurią viskas ir sukosi. Jis suspėdavo laiku paskaitas skaityti, tvarkyti ūkiškus reikalus ir dar vakarais kur tai nueiti ir iš ten sugrįžti, net gerokai užgėręs. Rimkų visi labai gerbė. Jis mokėjo su kiekvienu tėviškai pakalbėti. Niekas iš jo negirdėjo jokių užgavimų. Tai buvo tikras gaspadorius. Buvo dar vienas, bet tai jau tikras vokietis, kariškis Kepp. Jis dėstė vokiečių kalbą ir literatūrą. Buvo labai ramus žmogus, išauklėtas, iš profesijos mokytojas. Iš lietuvių mokytojų, tai pati svarbiausia figūra buvo kun. Antanas Šmulkštys (Paparonis). Jis dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, na ir tikybą. Tai labai didelis jėzuitas. Nors mokytojas Rimkus jam didelės valios neduodavo, bet jis visus eksternus į knygą įrašydavo ir per išleidžiamus egzaminus mažindavo pažymius ne iš tikybos, bet ~~na būn tai silpnas~~ iš lietuvių kalbos, būk tai silpnas. ~~Bet~~

Tačiau Šmulkščiui čia neišdegė, mes jo klastą iššifravome ir pranešėme Rimkui, o tas perdavė Kaiziui. Taip, kad išleidžiamus egzaminus išlaikė visi, o Šmulkštys net žadėjo rašyti savo atsiminimus bet neparašė.

seminaristų daugumą sudarė ~~išimtinai~~ suvalkiečiai. [kiečiai]
Vilnietis buvau tik aš. Du buvo iš Šiaulių, vienas iš
Telšių ir du iš Utenos apskrities. Šventėms visi iš-
važinėdavo į namus, o mes bežemės turėjo-
me jas švęsti vietoje. Rimkus per šventes
mus visus ėmė savo globon ir šventėme ben-
drai. Ta proga duodavo net ir išgerti, bet labai
žiūrėdavo saiko. Darydavo su mumis iškylas.
Mėgo labai gamtą. Kai po švenčių visi su-
važinėdavo, tai daug kas Rimkui atveždavo
dovanų įvairiam pavidale, kas antį, kas
žąsį, kumpį, sūrį, kiaušinių. Jis tas dovanas
~~dažn. iaurio~~ dažniausiai
~~daugumoje~~ atiduodavo mums, kurie šventes
šventėme čia, niekur nevažinėdami. Jis turė-
jo tokį paprotį, ~~kad~~ prieš ką sakant visuo-
met sakydavo: „also". Aš buvau jo mylimas.
Toji meilė atsirado tokiose aplinkybėse. ~~Kaip~~
pačiame pastate, kur ~~buvo~~ mūsų darbo kam-
barai, taip pat ir kur miegamieji, ~~buvo~~ jos vietos nebuvo
~~taip bendrai išeinamoji vieta buvo~~
ji buvo atskira ~~me pastate~~, kieme, kairėje pusėje
pastato. Nakties metu man prireikė išei-
ti, Nusileidęs laiptais žemyn, žengiau per
~~leisdamasis laiptais žemyn ir žengiant~~
slenkstį durų slenkstį,
per ~~durys~~, netyčia ~~aš~~ suklupau ~~ir~~ ant kažko
apgraibaliojęs, pajutau, esama
~~kaukomis pajutau, kad čia būta~~ žmogaus.
Tikrai tai buvo Rimkus. Pakėliau jį ir ~~veik~~
ant savo pečių ~~jį~~ per laiptais ~~laiptus~~ jį ~~už~~tempiau
į jo kambarį. Išgėręs buvo geronai, bet mane
pažino ir padėkojo, kad jam padėjau. ~~Kitą~~ manęs
Išryto pasišaukė mane pas save ir paprašė
Kad aš smulkiai papasakočiau, kaip ~~aš~~ jį aptikau
ir kurioje vietoje. O tai ~~buvo~~ įvyko žiemai įpusėjus.
Paklausė, ar kas matė, kaip aš jį girtą tem-
piau į antrą aukštą. Pasakiau, kad niekas
nematė, ~~ir~~ apie tai niekam nesakiau ir nesakysiu.

Čia jis mane apkabino, smarkiai prispaudė
prie savo krūtinės ir tarė: „Esi puikus vyras."
Tikrai jo [jis] ~~sentimentas~~ [juto man] ~~prie manęs~~ [simpatiją,] ~~buvo labai~~
~~didelis. Be sentimento~~ ~~aš jam~~ [tai] ~~pajutau~~ [jaučiau,] [labai] ~~ir gy-~~
~~venimo realibėje~~ [realiai]. Prie seminarijos, kieme, vie-
no aukšto mūrinuko [mūrinukyje] buvo pradžios mokyk-
la, kurioje mes atlikdavome praktiką. Tos
mokyklos vedėja mokytoja Matulaitytė dažnai
susirgdavo. Kimkus, jei susirgus mane siųs-
davo ją pavaduoti. Reiškia eiliniams pavaduoti
nesiunčia. Jei siunčia Kimkus, tai esu vertes-
nis. Ir tikrai, man dėstomi bendri dalykai jau
buvo žinomi, ~~ir~~ aš [juos] tiktai kartojau. Nauji daly-
kai ~~tai~~ ~~man buvo~~ metodika, pedagogika ir
psichologija. Tos paskaitos man buvo naujos
ir mokytojo profesijai reikalingos. Kolei lan-
kydavau (paskaitas) lietuvių ir vokiečių kalbų
Kimkus dažnai mane kviesė pas save į kam-
barį ir paresdavo, ką nors jam padėti atlik-
ti. Taip bedirb~~ant~~ [dami!] kalb~~ames~~ [ėdavome]. Teira~~vosi~~ [udavosi] apie
mano tėvus. Sakiau, kad gyvena Vilniuje
ir tėvas dirba sodininkystėje. Turiu du brolius.
Vyresnysis mobilizuotas ir randasi Rusijoje,
o kitą vidutinį vokiečiai iš Kauno, kur jis
mokėsi, išvežė į Vestfaliją, anglių kasyklą.
Nesusirašinėjame, nes jis nežino, kur aš esu
o aš jo adreso irgi nežinau. Čia Kimkus
užrašė jam reikalingas žinias apie brolį,
kuris yra išvežtas į Vokietiją ir pažadėjo
padėti man jį surasti. Nepraėjo gal ir de-
šimties dienų, kai jis šaukia [mane] pas save
ir pakeltu balsu rėkia: „Also! brolį su-
radau, ir štai jo tikslus adresas." Jis tai

padarė per Kairį, kuris surado mano brolio Vaclovo adresą perkeltųjų asmenų iš Lietuvos vyr. įstaigoje, kuri buvo Vilniuje. Tuojau sėdau ir parašiau broliui laišką. Laiško turinys buvo labai santūrus. Apie savo žygius ir pergyvenimus nerašiau. Kiekvieną dieną vaikščiojau į paštą, kuris buvo Varšavinėje g-vėje ir skaitydavau sąrašą, ieškodamas, ar yra mano vardu laiškas. Tuo laiku laiškininkų, kurie išnešiotų laiškus į namus, nebuvo. Tokios dienos aš sulaukiau. Gavau iš brolio laišką. Rašo, kad neblogai uždirba, sveikas, pasiilgo savųjų, teiraujasi apie tėvus, brolį Vytautą. Pradžiai išsiuntė man 100 markių. Tai tuo laiku didelė suma pinigų. Tai eilinio mokytojo mėnesinis atlyginimas. Jau pasidariau „turtuoliu". Iki to pinigų aš neturėjau, buvo tikras bankrotas. Šeimininkas man davė smulkioms išlaidoms 50 markių. Žadėjo vėliau daugiau atsiųsti. Naujiems metams šeimininkas kokiais tai reikalais buvo Marijampolėje ir atvežė iš savęs ir Janušausko maisto ir pinigų 50 markių. Keletą dešimčių markių gavau už pavadavimą sergančios mokytojos Matulaitytės. Bet tų pinigų vis vien neužtekdavo. Savo lėšomis reikėjo pirkti rankvedžiams, sąsiuvinius, rašalą, plunksnas. Be to, baltinių skalbimas, kojinės ir kitos nenumatytos išlaidos. Mano finansinė padėtis mane labai kankino. Stengiausi gauti pamokų, bet ir jas buvo sunku gauti. Kiekvienas

kiek galėdamas savo ~~budzėta~~ išlaidas mažino, nes visas gyvenimas buvo apmingęs karui vykstant. Ypač miestelėnai vargo. Jie savo daiktus tempė į kaimą, už kurios gaudavo iš ūkininkų maisto.

Maitino seminarija mus savo valgykloje, kuri buvo kieme vieno aukšto mūriniuke, dešinėje pusėje pastato. Pusryčiams buvo sriubos, Pietūs iš vieno patiekalo ~~kuriame~~ buvo mėsos. Vakarienei – taip pat įvairios sriubos. Normos nebuvo, valgyk kiek telpa. Duona taip pat nenormuota. Rimkus sakė, kad tai yra savo kaloringumu kareiviškas davinys. Rimkus buvo ne tik geras mokytojas bet ir geras ūkiškas vadovas. Jis prie valgyklos iš atliekų numaitindavo 5-6 paršus 150-160 kg. ~~svorio~~ ir, juos paskerdus, visą mėsą ir taukus suvartodavo maistui pagerinti. Tiesa, maistas buvo gana vienodas, bet niekas alkanas nebuvo. Tie, kurie turėjo netoli savo tėvus, į valgyklą užeidavo pavalgyti tik sriubos, o papildymui ~~naudojo~~ sukirsdavo iš namų atvežtą maistą.

Pavasarį, Kairiui vadovaujant, ~~buvo~~ įvyko mokytojų pasitarimas, kuriame buvo nutarta pakeisti mokslo programas ~~pakeitimą~~. Sumažintas pamokų skaičius fizinio lavinimo, rankiečių-tinybos, dainavimo, o padidintas pamokų skaičius ~~iš~~ metodikos, psichologijos ir pedagogikos. Padaryta tam, kad dviejų metų programos kursą būtų galima baigti greičiau. Motyvai buvo tokie: labai reikalingi liaudies mokytojai, nes jų labai didelis trūkumas, o antra pastatas, kuriame ~~gaminami~~ ruošiami mokytojai, yra reikalingas

steigiamai „Žiburio" gimnazijai. Po to posėdžio jau ~~paisiejo~~ privalėjome ir susiglausti, nes dalį to pastato, veik pirmą aukštą, reikėjo perduoti „Žiburiui".

~~Reikėjo~~ Po tos reformos teko visiems pasitempti. Krūvis buvo gana didelis. Išsenė jėgos, atbuko atmintis. O čia pavasaris taip vilioja, kur nors išeiti į gamtą. Visur sužaliavo, ~~pavasaris šypsojo~~. Rimkus davė komandą: visiems eiti maudytis į Šešupę. Visi tą priėmė kaip Rimkaus pokštą. Susirinkome visi prie pastato, o jis pasakė: „Einam!" Jis eina tiesiai prie Šešupės, kuri čia ~~greta~~ pro šalį teka. Vėl komanda: „Nusirengti!" Vieni pradeda nusirengti, gi kiti galvoja, mautis kelnes, ar ne. Vėl komanda, kad nusirengti turi visi. Nusirengę. „Na o dabar šokite į vandenį!" „Beprotybė!" pagalvojau, ~~ir~~ Visai nuogas atsistupiau ant Šešupės kranto ir drebu sušalęs. Tik pajutau, kad kas tai mane iš užpakalio smarkiai pastūmė ir aš atsidūriau Šešupėje. O tai darė Rimkus, negrąsins jėga stumdinėjo į vandenį. Pats būdamas ant kranto, vandenyje esantiems, liepė judėti, plaukioti. Tikrai, pajutau, kad ~~vandue~~ pasidarė ne taip jau šaltas, ir pa~~čiam~~ vand~~enyje~~uo buvo šiltas. Mat, oda nuo šalto vandens susitraukė, o judant vandenyje, viduryje pasidarė šiluma ir ~~susidarė~~ visai pakenčiama padėtis, nenorisi net išlysti iš upės, nes oras, atrodo, šaltesnis. Rimkus liepė skubiai apsirengti ir jau ~~bėgti~~ nuo Šešupės kranto bėgti prie pastatų gana stačiu kalnu aukštyn. Čia jau nebuvo bėgimo, bet ropliota keturiomis aukštyn.

Visi įsitikinome, kad toks atsigaivinimas Šešupėje tikrai naudingas. Naudodamiesi juo be jokių raginimų, ypač prieš einant gulti. Šešupė čia pat ir, kad geriau iš jos krantų išliptume ir įliptume, padarėme iš lentų pandopą. Pats pastatas buvo kiek toliau nuo gatvės, baltutėlis, dviejų aukštų, sodas-parkas, aptvertas metaline tvora. Vartai [illegible] gana gražūs. Pastatas didžiulių medžių apsuptas, atrodė lyg būtų didelio dvaro sodyba. Priešingoje pusėje gatvės buvo belaisvių stovykla. Dviejų aukštų pastatas, mūrinis, spygliuota viela aptvertas ir kareivių saugojamas. Caro laikais tame pastate buvo mergaičių gimnazija. Iš kairės pusės, prie pat gatvės, gotiško stiliaus kirchė. Graži kaip gulbė. Mūsų pastatas stovėjo ant skardaus Šešupės kranto. Vasaros metu gera buvo ramu, pasimokti pamokoms ir egzaminams geresnės vietos ir surasti nebūtų galima. Taip laikas bėgo, pamokos nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro. Ir štai staigmena: visai netikėtai atvažiavo Kairys, su kažkokiais pareigūnais ir pranešė, kad bus išleidžiamieji egzaminai. Reiškia: galas studijoms. Dabar jau mes kitus mokysime. Aš jau antrą mėnesį be pertraukos pavaduoju sergančią mokytoją Matulaitytę. Rimkus man davė pasiūlymą pasilikti mokytoju toje mokykloje toliau. Pastebėjau, o jei neišlaikysim egzamino? Jis mostelėjo ranka ir pasakė: jau išlaikei, jei dirbi šioje mokykloje. Egzaminai vyko labai ramiai, be jokios agresijos nei iš Šmulkščio pusės.

Išleidžiamuosius egzaminus išlaikė visi. Jau besimokant silpnesniems buvo ~~paskiriami~~ stipresni, ~~kad jie jiems padėtų~~. Bet tokių buvo tiktai keletas ir į pabaigą geroka pasitempė ir ~~nekuriems~~ nebuvo jau reikalingi ~~net~~ globėjai, kuriuos mes vadindavome „buksirais". Šis metodas rodos buvo Rimkaus sugalvotas. Po egzaminų buvo išrašomi atestatai ir skirstomi į vietas. Čia Rimkus prie Kairio sako, kad mane paliktų Marijampolėje vietoje Matulaitytės, nes ji dėl ligos sekančiais metais vargu ar galės mokytojauti. ~~Pas mane~~ ~~nebuvo~~ ~~noro~~ pasilikti su kapsais dirbti. Jie pasipūtę, išdidūs ir net ~~skupūs~~, ~~kad~~ net žąsį už kojos prie šulinio pririšą. O čia koks anuslaitis vaikus mokys. Pagaliau, pasiilgau savo krašto, tėvų. Prašau, kad mane paskirtų į Širvintų apskritį. Čia Kairys kreipiasi ~~prie~~ Rimkaus ir sako: „Mums svarbiau Vilniaus kraštas, nes jame ~~yra~~ didelis trūkumas lietuvių mokytojų. O Marijampolėje ne tiek svarbu, čia visi lietuviai, — gal ir Matulaitytės sveikata pasitaisys iki mokslo metų pradžios." Kairys kiek pagalvojęs, sako: „O jei į Gelvonus. Ten yra mokytojas, bet mes jo darbu nepatenkinti. Jau senai galvojam jį pakeisti." Aš ilgai negalvojęs sutikau, Gelvonys nuo Širvintų tiktai 15 klm. Beveik kaip namie. Rašo paskyrimą į Gelvonis, ir ~~karta~~ padnoda man atestatą.

Bepiga čia vietiniams, ~~juos~~ jus paimti atvažiavo savi. O mes, šešetas, turime namo važinoti traukiniais. Aš jau buvau su pinigais, nes 300 markių gavau iš brolio, ~~ir~~ bet sumokėjo už paradarimą mok. Matulaitytės. Kiekvienam buvo išduotas 25 markių avansas algos sąskaiton ir parūpinta geležinkelio bilietai iki ~~galutinės~~ paskutinės stoties. Mano buvo Vilnius. Parūpino mums pastotes, ~~ir~~ Mus nuvežė iki Vilkaviškio. Kaune turėjau persėsti.

Prieš išvykdamas iš Marijampolės, nuėjau pas Rimkų atsisveikinti. Jis buvo labai sujaudintas mano ~~[illegible]~~ draugiškumu. Net su ašaromis akyse nusiskundė, kad ne visi su ~~jomi~~ juo atsisveikino. Pasirodo, kad ~~nekurie~~ kai kurie, net ~~gaudami~~ atsiimdami atestatus ir pasvyrimus, ~~ženklan padėkos~~ atsisveikinant ~~net~~ atsisveikindami rankos nepadavė. Vieni ka tai burbtelėjo po nosim, o kiti ir nebubtelėjo, ramiai išėjo iš kambario. Rimkus labai sielojosi, kad tai yra padarę mokytojai, kurie švies ~~ateities~~ jaunąją kartą, patys kultūros užnominos neturėdami. Rimkus net pats save kaltino, kad toji spraga jo buvo nepastebėta.

Atsisveikinti nuėjau pas kun. Ant. Šmulkštį, Bendoaių, Rasanaitį, Krutulį. Kun. A. Šmulkščio neradau, bet pasakiau šeimininkei, kas buvo atėjęs atsisveikinti. Pas Kuršaitį ir Keppą nebuvau, nes jie po egzaminų ~~yra~~ išvyksti į savo karinius dalinius.

~~Iš mano atminties~~ Iki ~~šiam laikui~~ šiolei negaliu Rimkaus kaip mokytojo ir žmogaus ~~negalia~~ pamiršti. Tai buvo tikras žmogus, bet su ~~jo~~ juo ~~mi~~ daugiau niekur neteko susitikti ~~ir~~ Koks jo buvo likimas?

Besimokinant Marijampolėje man krito į akį, kad miestas buvo paliestas sulenkinimo bangos. Tai kapsų sostinė neatsilaikė nuo tos bangos. Ypač miesto centras, kuriame gyveno elitas. Toji banga negalėjo paliesti Degučių, Tarpučių ir kitų miesto perkrašių, nes ten gyveno darbo žmonės ir nesižavėjo gerais tonais, kurie veržėsi iš visų pusių. Tai paradoksas, kad Vincas Kudirka mokėsi Marijampolėje ir joje nesijautė lietuviu esančiu. Sulietuvėjo, kuomet mokėsi Varšuvos universitete. Tokiame apsupime buvo ir Panevėžys. Lietuvai būnant nepriklausomai, dar iki antrojo karo, Panevėžyje dar buvo lenkų gimnazijos.

Su manimi besimokinant Marijampolėje garosi kitaip. Mokinausi Vilniuje ir tikrai lenkiškos buvau orjentacijos ir pasekėjas jų kultūros. Tokia tuo laiku buvo aplinkuma. Lenkinimo banga ėjo visais barais. Tie, kurie suprato tos bangos reikšmingumą, svarstė tik savo artimųjų tarpe, bet plati kova nebuvo vedama. Tik Marijampolėje subrendau tautiniai ir pasidariau aktingu kovotoju su lenkais dėl jų kėslų lietuvius sulenkinti.

Pas mus dažnai leidžiamas koks nors leidinys, tai būtinai stengiamasi net istorinius faktus rašyti „pagal planką". Niekas to nereikalauja dargi iš tie, kuriems norima įtikti. Turiu galvoje J. Kirlio parašytą knygutę, 1967 „Šimtametė mokykla". Joje puslapyje 40 rašoma: „Tokiomis sąlygomis 1916 m. vasarą Marijampolėje buvo atkurta gimnazija. Senieji rūmai vis dar tebebuvo okupantų užimti." Tikrai tie rūmai buvo užimti. Tose rūmose vokie-

151

čiai įkūrė mokytojų kadrą – mokė mokytojus liaudies mokykloms, lietuviškoms mokykloms. Tuo laiku mokytojų buvo labai didelis trūkumas. Be Marijampolės mokytojų seminarijos buvo įsteigti dar kursai Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose. O vasaros atostogų metu buvo mokytojų kursai kiekvienoje apskrityje tos apskrities mokytojams. Ne tik Marijampolėje, bet ir kitur nebuvo niekas vokietinamas. Paskaitos buvo skaitomos lietuvių kalba. Vokiečių kalba buvo skaitoma kaip svetima kalba. Mokytojai buvo lietuviai iš Mažosios Lietuvos, bet ir jie nesudarė daugumos. Būtų blogai vokiečiai padarę, jei gimnazijos rūmai būtų paversti kareivinėmis ar sandėliais. Tačiau tai nebuvo. Buvo užimti, tačiau geram ir kilniam tikslui: mokė mokytojus lietuviškoms mokykloms. Reikia būti objektyviais ir tą faktą kaip istorinį gerai įvertinti. Čia nereikia smerkti už gerą darbą.

Besimokydamas Marijampolėje, turėjau gerą ir nuoširdų draugą Stepą Čeminą, kuris atvyko iš Žarėnų, Telšių apskr. Baigus mokslus 1918 m. pavasarį, išvykdami iš Marijampolės, Kauno geležinkelio stotyje su Čeminu atsisveikinau, nes turėjau persėsti į traukinį, kuris vyko į Vilnių. Kuriais tai metais atsitiktinai buvau sutikęs jo brolį, grįžusį iš Tarybos s-gos ir dirbantį med. felčeriu. Jis pasakojo, kad jo brolis Stepas mokytojauja Žemaitijoje. Bet kur, pamiršau.

Praslinko veik 50 metų, kaip mes su Ereminu Kauno gelež. stotyje atsisveikinome ir atsisveikinome visam gyvenimui. Skaitome „Tiesos" Nr. 300 (8178) iš 1969. XII. 27 d. 4 psl. Petro Zelvio straipsnyje „Mokytojas...", kad tasai mano geras draugas, ~~kuo laiku~~ kaime ~~vykstant neramumams~~, steigiant kolūkius, buvo nužudytas 1948. XI. 17. Jei tasai žudikas yra dar gyvas ir tą nusikaltimą yra padaręs ~~ne~~ savo iniciatyva ~~bet~~ ar kitų pasiūlas, turi prisipažinti, kad negalima žmogui atimti gyvybės už tai, kad jis kitaip galvoja. Ereminas neklydo. Steigiant kolūkius, Kaimynų lauku ežios buvo didžiausiai stabdžiai žemės ūkio progresui, ~~kamet~~ motoras kaimo pradėjo vyti kuinus, velkančius žagres ir arklus. Gal tasai žudikas iš pasalų to kolūkio, kurio jis nenorėjo, yra dabar ne tik narių, bet ir nemenku pareigūnu įsitikino, kad mokytojas Steponas Ereminas buvo tolregis, kad žemės ūkio eksploatacijos forma yra geriausia - susibūrimas visiems į stambesnį vienetą, nesvarbu koki tas susibūrimo vienetas turės pavadinimą.

Nežudykime ir nepersiekiokime tų, kurie kitaip galvoja negu mes. Nežudykime!!!

Mokytojas.

Važinojant iš Marijampolės traukiniu su persėdimu Kaune, Vilnių pasiekiau dienos metu. Su Širvintais vienintelis susisiekimas buvo „balagola". Tai kiek didesnis vežimas su sėdynėmis, ir buvo traukiamas trejeto arklių. Jomi buvo vežami ne tik keleiviai, bet ir prekės. Jų stotis buvo Pylimo g-vėje (dabar Komjaunimo) Suradau širvintiečius pažįstamus žydelius, kurie išimtinai tik vers-tu važinėjo, ir pasakė, kad išvyks vakare, ir kelionė vyks nakties metu. Mano pasirodymas buvo labai nustebin-ti. Tėvams buvo pranešta, kad aš Jarniuškoje, degant stovyklos barakui, esu sudegęs. Ši „sensacija" Širvintuose buvo priimta su dideliu liūdesiu, taip pasakojo Širvintų žydeliai, kurie žadėjo mane nuvežti. Iki išvykimo aplankiau savo gerus pažįstamus, Toločkos šeima, kuri gyveno taip pat Pylimo g-vėje Nr. 3 (dabar to namo nėra, per karą buvo sugriautas. Toje vietoje yra P. Cvirkos skveras) Kuomet mokiausi Vilniuje, tai pas juos gyvenau. Pasirodžius šioje šeimoje, buvo labai nustebinti, nes ir juos pasiekė žinia, kad sudegiau. Šioje šeimoje jau neradau Mano geras draugas dingo. Išėjo į lenkų legijonus. Vėliau sužinojau, kad žuvo 1920 m. ginant Varšavą. Neradau ir senutės

~~Kurį buvo~~ Zigmo babūnės, po 1863 m. sukilimo Sibiro tremtinės. ~~Iš~~ Pasiliko tik vienas Zigmo tėvas, bado ir vargo iškamuotas, vos gyvas. Jis ~~mane~~ maloniai sutiko. Jo butas buvo ~~vyravo~~ tuščias ~~tuščiava~~. Turėtus daiktus ir baldus jis iškeitė į maistą. Padaviau jam 10 markių ir paprašiau, kad ką nors gautų iš maisto. Abu mes buvome alkani. Toločka išėjo ir po pusvalandžio atnešė dartinos dešros ir duonos. Valgėm ją pasiskonėdami ~~su labai dideliu apetitu~~. Jis man papasakojo apie mano tėvus, ~~pas~~ kuriuos neseniai buvo aplankęs. Džiaugiančio nieko ~~nepasakė~~ nepasakojo, ~~bet~~ tik pasakė, kad jie yra gyvi ir sveiki. Labai džiaugėsi, kad esu gyvas ir vis kartojo, kaip ~~apsidžiaugs~~ nudžiugs mane pamatę tėvai. To namo šeimininkė ponia Jurgenson ~~yra~~ taip pat gyva ir jos sūnus Jurėkas ~~taip pat~~ išėjo į lenkų legionus. ~~Kaip~~ Zigmas, ~~taip ir~~ Jurėkas ir aš buvome vienmečiai ir vienklasiai. ~~Tai~~ Jie buvo mano labai geri draugai. Kaimynystėje, Pylimo 5, gyvenusi ~~gyveno~~ Lazdynų Pelėda - Marija Lastauskienė dėl labai sunkių pragyvenimo sąlygų iš Vilniaus išvažiavo ~~kur tai~~ kažkur į Žemaitiją. ~~bet~~ ~~nes~~ Adreso jos Toločka neturėjo ~~nieks~~. Prisiminė Toločka tuos laikus, kada pas šeimininkę to namo ponią Jurgenson ateidavo Pilsudskis ir ten buvo daromi susirinkimai jaunimo. ~~Buvo kad~~ ~~Jis organizavo Pilsudskis, kad jam~~ ~~jaunimą užverbuoti į~~ ~~lengvai užverbuoti~~ ~~legionus kurių organizatorius buvo pats~~

Jis jam būdavo padėdavo jaunimą verbuoti į legionus, kuriuos pats organizavo.

~~Pilsudskis, kuriose~~ juose susitikimuose ir aš dalyvaudavau. Prisimenu Toločka kaip Pilsudskis panoro susipažinti su Lazdynų Pelėda ir po susipažinimo susitikdavo su ja dažniau. Dabar viskas pasikeitė. Lazdynų Pelėda išvyko, o Pilsudskis ~~patek-pintas~~ pateko į Magdeburgo kalėjimą. Vilnius buvo aptuštis. Gyventojai iš Vilniaus išsigabeno, jį apleido, nes kadaise ~~tą~~ padaryti privatė. Pavakare Toločka mane palydėjo į „Balagolos" sustojimo ~~stotį~~ vietą. ~~Po to susitikimo~~ vėliau kartą ar du su Toločka teko ~~dar daug kartų~~ matytis ir net pas jį nakvoti. ~~teko~~.

Pradėjus temti mes išvažiavome iš Vilniaus. Naktis pasitaikė nešalta. Iš Vilniaus iki Maišiagalos buvo plentas, tai tarpais vežėjas arklius kiek greičiau pavarydavo, ~~ir kiek pavažiuodavom greičiau~~. Maišiagaloje dviem ~~2~~ val. ~~buvo~~ sustojome, kad ~~atostas~~ arkliams ~~poilsis~~ būtų galima jiems pailsėti ir pasėdavo ~~jūros~~. Tai pusiaunaktis. Pajudėjome po 12 val. nakties. Prisiartinom prie garsios Garniūkos. Dar buvo tamsu. Kaip atrodė po gaisro, pamatyti negalėjau. ~~Bet~~ Pradėjau klausinėti vežėją, koks likimas tų vyrų, kurie buvo iš Širvintų, kur pabėgo ~~pa~~ stovyklos barakui sudegus. Paminėjau tų vyrų pavardes. Vežėjas man atsakė, kad jie visi gyvi ir gyvena Širvintuose. Po gaisro į kitas stovyklas jų nevarė. ~~Ir~~ Kai kurie jau apsivedė ir su savo šeimomis gyvena laimingai.

Širvintus pasiekėme jau pradedant švisti. Vežėjas gyveno netoli mūsų sodybos.

Išlipau ir lėtu žingsniu artinuosi prie
tėvų ~~mano tėvo~~ sodybos. Gyvenamą namą su-
po jaunas sodas. Aš jį su tėvu sodinau.
Dabar, po dvejų metų, ~~nebuvimo~~ jis taip
išbujojęs ~~ir~~, savo šakomis gyvenamą
namą apglėbęs. Minutei prisėdau ant
suolelio. Tėvai dar miegojo. Nesinorėjo jų
taip anksti žadinti. Bet ir buvau labai pasiilgęs ~~Pasiilgimas~~ jų ~~mane~~
ir neiškenčiau. ~~ragina tą padaryti.~~ Kaip mane sutiks? ~~Pasimosim iš tėvų~~
~~pusės didelio pergyvenimo. Grįžo iš~~
~~ano pasaulio...~~ Patylomis prieinu prie
miegamojo ~~kambario~~ lango. Lėtai vienu
pirštu pabeldžiu į lango stiklą. Tyla.
Kartoju. Išgirdau šlamesį ir tėvo balsą:
„Kas?" Atsakiau: „Aš." Nors jau pradė-
jo švisti, bet manęs negalėjo atpažinti
ir dar kartą pakartojo: „Kas?" Atsakiau. ~~Pakartojau~~
~~Iš čia~~ pamačiau, kaip tėvas persižegno-
jo ir ištarė: „Bezinskas..." ir nuo lango
pasitraukė. Nuėjau prie paradinio įėjimo, bet
man durų niekas neatidaro. Kelnės apmau-
ti tiek laiko nereikia ~~nereikalinga~~. Negaliu suprasti,
kodėl neatidaro. Pagaliau išgirdau žings-
nius ir duryse (sukrizdėjo) ~~raktas girgždėjimą~~. Tėvas šluostosi
akis ~~savo ašaras ir čia~~ ir mudu ~~vienas kitą~~ apsika-
bina~~m~~, bučiuojamės, ir verkiame. Tėvas ~~sako, kad~~ grei-
tai durų negalėjo atidaryti, nes mama
apalpo. Turėjo jai šalto vandens paduoti.
Žmonės alpsta visokiais atsitikimais,
džiaugsmo ir skausmo apimti. Mama,
mane bučiuodama, pasakė, kad jau bu-
vo atlaikytos bažnyčioje mišios už mane, ~~Kaip~~
~~už~~ žuvusį. O čia sugrįžau ~~iš ano pasaulio...~~

Kalbom nebuvo galo. Tik prabėgom jiems papasakojam savo žygius, pergyvenimus ir pagaliau, kad saro pasiekiau – esu mokytojas ir turiu paskyrimą ~~mokytoju~~ į Gelvonus. Daug tėvams džiaugsmo suteikė žinia, kad brolis Vaclavas ~~yra~~ gyvas, sveikas ir mane šelpė pinigais. Savo laiškuose brolis man ~~rašė~~ skundėsi, kad tėvai į jo laiškus neatsako. O tėvai pasisakė, kad nuo jo jokio laiško nėra gavę. Karo metai. Ar kam ~~tai~~ rūpėjo, kad adresatą laiškų negaudavo. Karui vykstant, viskas iš normalių vėžių iškrypsta. Karas, karas.

Mums džiaugsmingai bekalbant, į mūsų sodybą ateina vokiečių žandaras lydimas civilinių perdėtinių. Jis pareikalavo mano asmens dokumentų. Padaviau savo pasą. Iš kur atvykau ir kur taip ilgai slapsčiausi. Padaviau jam paskyrimą, kad esu Gelvonų pradžios mokyklos mokytojas. Žandaras paėmė mano pasą, ~~ir~~ paskyrimą ir išėjo su savo palydovu. Motina ~~iš to~~ susijaudino, ~~net~~ apalpo. Tuo laiku nuo apalpimo vienintelis ~~buvo~~ vaistas ~~tai~~ buvo vanduo. Motiną atgaivinam, raminam, kad čia nieko blogo neįvyks. Motina stengėsi laikytis, kuo ~~kiek~~ ramiau, bet savo pergyvenimą paslėpti negali. Praslinkus gal pusei valandų, žandaras ateina vienas, paduoda man paskyrimą ir pasą. Sako, kad buvo paskambinta į Vilnių ir ten patvirtino, kad tikrai taip yra, kaip aš sakiau. ~~ir davė~~

x) Bet padarė pastabą, kodėl atvykęs neužėjau į apskrities valdybą (Kreisamt) švietimo skyr. vedėjui pas ponui Raschne prisistatyti. Paaiškinau, kad tai ~~tuoj~~ padaryti ~~su~~, ~~bet~~ kad nesuspėjau, nes tik ką atvykau. Žandaras man pareiškė, kad ponas Raschne įsakė jam, kad man duotų pastogę ir be jokių atidėliojimų, tuojau ~~tuoj~~ važiuotų į Gelvonus. O kaip bus su prisistatymu? Žandaras pasakė, kad tai atliksim kitą kartą. Mamos veidas prašvito, o tėvas ~~net~~ šypsojo nusišypsojo, kad iš to didelio debesio ~~gavosi labai~~ mažas lietus. ~~Čia~~ Greit prie namo privažiavo ir pastogė. Žandaras pasidarė kiek švelnesnis ir mandagesnis. Leido mums neskubant ~~pa~~sikrauti į vežimą mano daiktus ir, atsisveikindamas ~~nant~~ atsiprašė už sudarytus mums rūpesčius, ~~sakydamas~~ – „Dienst ist Dienst", x).

pasakė. ~~Dėl~~ Po to padaryto triukšmo, praslinkus gal kokiems 3 mėnesiams, Kairys vizituodamas Širvintų mokyklas, sutikęs mane ~~man~~ papasakojo ~~man~~ smulkmenas pasikalbėjimo su Raschne. Raschne padarė pastabą Kairiui, kodėl nepranešė jam apie mano paskyrimą. Kairys jam ~~pasa~~ atsakė, kad toks pranešimas ~~yra~~ buvo išsiųstas, o, kad jo Raschne negavo, tai jis čia niekuo dėtas. Kairys ~~sakė~~ pasakojo, kad jis Raschne ~~daug~~ pasakė ~~apie~~ mano adresu daug ~~labai~~ šiltų žodžių ir prašė jo mane globoti, nes aš esąs vienintelis Širvintų aps. ~~esu~~ kritikuotas ~~cenzuotas~~ cenzuotas mokytojas ~~su cenzu~~. Tuo galima patikėti, nes Raschne

x) (vok.) tarnyba yra tarnyba.

visuomet su manim buvo labai draugiškas
ir ~~net~~ paslaugus.

Kaschne buvo Širvintų aps[krities] ~~švieti-
mo skyriaus~~ vedėjas. Iš profesijos mo-
kytojas. Mokytojų seminariją baigė
Poznanėje. Laisvai kalbėjo lenkiškai,
bet lenkų labai neapkentė. Greičiausia
kad jis buvo ~~lenkas~~ [suvokietėjęs]. ~~ir~~ Suvokietėjo
dėl karjeros. Dėjosi dideliu lietuvių
draugu ir lietuvių su lenkais kovoje
jis visuomet palaikydavo lietuvius,
lenkams 2 pabrėždamas 1, kad šio krašto
šeimininkai yra lietuviai ir ~~ta~~ [kad šiame] krašte
[jie] ap[si]gyve~~ndino~~[no] daug amžių dar prieš
mūsų erą. Lenkai čia yra tik atėjū-
nai, kaip ir Poznanės srityje?... Kas
lietė Lietuvos, tai lenkai nutylėdavo,
bet dėl Poznanės apylin~~karo~~ [vodavo] smarkiai.
[Jis] ~~Šiaip~~ (Gyvenime ~~ir~~ tarnyboje) ~~buvo~~ [laikėsi] ko-
rektiškai, mandagiai, ~~ir~~ noriai pildė
savo pareigas. [Buvo vidutinio ūgio.] Visuomet ~~buvo švariai~~
apsirėdęs švariai, [kariškai pasitempęs.] ~~ir turėjo karišką lai-
kyseną būdamas vidutinio ūgio.~~ Kas
~~liečia~~ [dėl] jo simpatijų lietuviams, tai ~~pas~~ [aš nuta-]
~~mane~~ [riau] ~~susidarė. tokia nuomonė~~, kad
jis palaikavo Kairiui, nes ~~jis~~ [šis] vedė la-
bai smarkią kovą su lenkais. Buvau
liudininku, [kai Kaschne norėjo skirti lenką mokytoją] ~~dėl paskyrimo mokytojo~~ į
[į tą apylinkę, kurioje] ~~tokią apylinkę kuriose~~ gyventojai ir
jų vaikai kalbėjo tik lenkiškai. ~~Kaschne
net buvo nuolaidesnis ir norėjo skirti
tai mokyklai mokytoją lenką.~~ Bet Kai-
rys nesutiko, ir buvo paskirtas lietuvis.

Kad tuo laiku buvo protegruojami lietuviai, tai gal ne vieno Kaizerio nuopelnas. Pačios Vokietijos buvo interesas turėti įstiprinus kaimynus tuo labiau Lietuvą, nes su ja nebuvo ginčytinų rubežių, o su Lenkija ginčo objektais buvo Silezija, Pomeranija ir dalis Prūsijos. Kaip tikrai buvo, tai tegul pasisako istorikai, bet tuomet Vokietija, kuri buvo okupavus visą Lietuvos teritoriją, lietuvių atžvilgiu buvo užsilaikiusi gana draugiškai. Tą momentą lietuviai gerai suprato ir tinkamai išnaudojo. Sielojamasi, kad tuo laiku švietimą užgrobė klerikalai su savo „Žiburiu". Kitaip ir būti negalėjo, nes tuo laiku visuomenę formavo tik bažnyčia. Todėl ir teko tą pirmą vagą išvaryti kultūriniame bare kunigams. Bet jų vadovavimą mame bare papūtė kiti vėjai. Esant laisvoms sąlygoms visuomenė pradėjo grupuotis į politinius susigrupavimus.

Pabuvęs pas tėvus apie 7 valandas, turėjau skubiai išvykti į Gelvonus, nes taip Kaselnė panoro. Bet šis atsisveikinimas su tėvais nebuvo jau toks liūdnas, nes sekantį sekmadienį, būdamas laisvą dieną, pas tėvus atvyksiu. Ūkininkas, kuris mane vežė buvo iš gretimo kaimo. Sakė, kad atstumas tarp Širvintų ir Gelvonų yra 16 klm. Šituo keliu niekad nebuvau važiavęs. Nebuvau

161 nei Gelvonyse, nei Bagaslaviškėse, per ku-
rias kartinai reikia pravažinoti, važino-
jant į Gelvonus. Diena pasitaikė la-
bai graži. Pabaiga balandžio
mėnesio. Pavasaris pradėjo veikti. Jau
pušienos prasidėjo. Vyturiai savo melodijas
ištraukė. Viskas atbunda.
Pavasaris turi būti mano gyvenime. Bet koks
jis bus, parodys ateitis. Važinojame
lėtai, kelias nelygus, neišdomus, nekoks. Pašnekovas ne-
mažai kalba. Po 4 valandų va-
žiavimo pasiekėme Gelvonis. Įvažino-
jant į juos, gana tvarkingos kapinės,
akmenine tvora aptverta. Miestelio pati
svarbiausioji gatvė išgrįsta. Namai
mediniai, išskiriant bažnyčios, sina-
gogos ir kunigo klebonijos. Tie pastatai
vienas nuo kitų labai skiriasi, mūriniai. Pir-
ma sutiktą paklausiau, kur gyvena
mokytojas. Neaiškino, bet sutiko su mu-
mis nuvažinoti pas mokytoją. Moky-
toją suradome namie. Jis rišo savo
daiktus į pundus. Rytoj žadėjo visai išva-
žinoti. Pastotą atleidau. Nakvy-
nei mane priėmė mokytojas. Pasistiprino-
me mamos įdėtu maistu. Moky-
tojas Guzikas neturėjo mokytojo išsilavi-
nimo. Ukmergėje baigė 4 klases gim-
nazijos, dar caro valdžiai esant. Jam
darbui jį parinkė klebonas Bunyslas.
Buvęs mokytojas vasarą, sakėsi, tėvui žemės ūkyje padė-
siąs, o rudenį stosiąs, kur nors mokytis
toliau. Besikalbant paaiškėjo,

kad mani stoti į kunigų seminariją.
~~man pasakė~~, kad vaikus jam Gaiziko
vasaros atostogoms, ~~nes~~ gan(y)rai paleido
dėjus, patys ūkininkai užslojo. Mokyklos
~~ti~~. Vieni savo galvijus, ~~pradėjo~~ ganyti
viti nusisamdė pas kitus. Iš 24 mo-
kinių lankė, tik 4 ir tie buvo iš
miestelio. Mokyklos pastatas yra užim-
tas rusiečių. Ten apsigyveno kareiviai,
Gelvonų įgulos. Mokykla ~~patal pinta~~ randasi
senamne mūriniame name, bu(vu)siame vienuo-
lyno sandėlyje. Tame pastate buvo lietu-
vių ~~mokykla~~ ir žydų, net dvi. Viena –
bendro lavinimosi, o kita – talmudistų,
ortodoksinė, ir joje mok(i)nėsi net iš kitur
atvykę.

Kitą dieną ~~iš pat~~ rytą ~~mok.~~ atvyko ~~tėvas, ir gaunoti~~. Su abu nuvažiavo. Gaiziko
kambarį su
namų savininku sutikus, užėmiau aš.
~~Pirmoje eilėje~~ Prisistačiau vietiniai val-
džiai, kurią čia vadino „Bezirku" ir
jos vadovą „Amtsvorsteher"-į. Priėmė
mane maloniai. Pasakė, kad vakar jam
pranešė iš Širvintų, kad aš esu paskir-
tas mokytoju vietoje Gaiziko. Iš ~~savo
pusės~~ Pranešė ir čia pat mane įrašė
į sąrašą, ~~kad aš~~ gaunančių ~~gausiu~~ natūra pusę
svaro (200 gr.) sviesto nemokamai. Atsiimti
jį Gelvonų dvaro pieninėje, kuri yra už kelio km.
~~1 klm. atstume~~ nuo miestelio. Gausiu
taip pat nemokamai, kambarį. Alga už mėnesį
~~kaipo~~ cenzuoto mokytojo ~~su cenzu~~ 105 markių
(necenzuotiems cenzo mokėjo 90 markių mėn.).

nemokama ~~kuri~~ bus ir kuras, šviesa. ~~Iš Gelvonų galim~~
~~pasišalinti tik gavus leidimą~~ ~~iš jo~~ ~~Gelvonų galim~~
tant kur, turiu teisę gauti pastogę. Tas
sąlygas man papasakojo ~~Marijampolėje~~,
w Rairys ~~Ro do~~ Nuvykau su vizitu pas
kleboną Buivydą. Pasisakiau, kas
esu. O jis, mane apžvelgęs nuo galvos
iki kojų, ~~ar pa~~ ~~pa~~klausė, ar lošiu
preferansą, nes ~~trūksta~~ pritrūksta ~~trečio~~ ketvirto lošiko.
Pasakiau, kad taip. Nudžiugo labai,
~~u~~paprašė mane šįvakaro preferansui.
Pažiūrėjau į laikrodį ir ~~t~~ mano 15 minučių ~~laikas~~ ~~pirmas~~ vizitas eina
prie galo. ~~bet~~ Klebonas nusišypsojo ir
pasakė, kad nebūčiau toks skrupulingas ~~ir minutėmis~~ ~~save~~ nesivaržyčiau.
Jei taip, tai ~~neinant iš nuotaikos~~ ~~ribų~~
paprašiau šiandien ~~savo~~ einąšiuoni, nes
Gelvonyse, ~~kit~~ išskyrus kleboną, niekas neturi.
Jis tuojau pašaukė savo berną ir liepė jam
aprūpinti mane šiandais. ~~Paskui~~ Vėliau padariau vizitus savo kolegoms-žydų
mokyklų mokytojams ir provizoriui.
Tai ir visa Gelvonų inteligentija.

Kadangi mokykla neveikė, tai aš ~~pas~~
~~mane buvo~~ turėjau labai daug laiko. Tą laiką
~~sunaudojau~~ praleidau susipažindamas su ~~pažinimui~~ Gelvonais ir jos
apylinkėmis. Pirmiausia, rūpestingai apžiūrėjau miestelį, kuriame ~~buvo~~ gyveno apie
500 gyventojų. Prieš karą Gelvonyse buvo ~~_ klasė~~ dviklasė mokykla. Rusinimui buvo
pastatyta cerkvė, ~~ir~~ joje nuolat gyveno popas
su savo nuolatiniais tarnais. Dabar

cerkvę rokiečiai pavertė sandėliu. Gelvonų
istorija yra tokia: Šešioliktame amžiuje
po ~~[illegible]~~ iškirtus čia buvusią didelį, ~~čia esančio~~ miško,
pradėjo kurtis gyvenamoji ~~vietovė~~ vietė. ~~Čia~~
Pirmieji įsikūrę pasistatę kalvinai kirkę. Pir-
mo ~~tine~~ ji katalikų bažnyčia 1686 m. buvo
perdaryta iš kalvinų kirkės ir prie jos
apsigyveno vienuoliai pranciškonai-kon-
ventualai. Jie pasistatė vienuolyną ir
1700 m. dar medinę bažnyčią, kuri 1897 m.
sudegė kartu su visu archyvu. Vie-
nuoliai čia valdė dideles už žemės plotus ~~apylinkes~~
ir turėjo daug privilegijų, bet 1727 m.
rusų valdžia iš jų vienuolyną atėmė
~~ir~~ Jame apgyvendino paliegusius
atsargos karius. Pats vienuolynas sto-
vėjo dabartinės bažnyčios užpakalyje
ir buvo milžiniškas, masyvus, dviejų
aukštų mūrinis pastatas, užimąs
apie 900 m², ~~a~~. Jo viduje buvo gerai
įrengti rūsiai, sandėliai ir celės. Ša-
lia jo ~~buvo~~ mūriniai sandėliai,
arklidės, ~~ir~~ pirtis ir didelis sodas.
1897 m. degant medinei bažnyčiai, su-
degė ir vienuolynas, kurio niekas
net gesinti nemėgino. Liko tik ark-
lidės ir sandėliai, kuriuose dabar
yra mokykla. Vienuolynui sudegus,
iš Gelvonų išnyko ir minėta rusų
invalidų kolonija, kuri buvo įsteig-
ta rusinimui. 1898 m. grafo Pliaterio
lėšomis ir rūpesčiu buvo pastatyta
dabartinė, mūrinė, baroko stiliaus

bažnyčia. Daug kam užsidaro į akis, kad
~~dėl~~ bažnyčia neturėjo bokšto. Pažinojo visus
gr. Pliateris pasakojo, kad ~~pas~~ jis ~~jis~~ ~~turėjęs~~ ~~buvo~~
tokią idėją fiks (idée fixe) ~~manijų kad~~ jis žūs, prislėgtas
sugriuvusio pastato. Ir, kad tasai pa-
statas ~~bai~~ bus bokštas. Man viena pada-
rė Kulniškių prad. žūs mokyklos mokytojas
Waclawas Čižiūnas, ~~kuris~~ ~~yra~~ vietinis
gyventojas ~~jis~~ prieš karą ~~yra~~ baigęs
Gelvonų mokyklą. Tai visapusiškai
šlavingas ~~išlavintas~~ vaikinas. Man negrįžus
toliau mokytojauti į Gelvonus, jis
buvo paskirtas mano vieton. Vėliau
persikėlė į Kauną ir baigė jame universi-
tetą. Dabar gyvena JAV.
Iki pabaigos mokslo metų Nors mo-
kykla ir neveikė, bet aš turėjau
linkti. Dienos metu lankiau įdomesnes
vietas. Sabališkių dvare radau pažįs-
tamą Steponą Butkevičių, kuris vienų ~~savo~~
metu ~~karu~~ buvo Jokimiškių d-re agrono-
mu, o čia ~~jis~~ ~~yra~~ valdytoju. Susidrau-
gavau ~~gavome~~ ir su jo broliu Broniumi,
jis ~~kuris~~ Sabališkiuose dirbo agronomu.
~~Nes labai susidraugavom (nors jis už~~
~~mane buvo vyresniu)~~ keliais 14 me- – pusę savo svieto
jis buvo mane apie 14 metų vyresnis
~~Bet~~ jis tragiškai žuvo 1919. III. 18. Savo normą
turėjau atsiimti kiekvieną savaitgalį ~~gale~~ ~~turė-~~
~~jau nueiti į~~ Gelvonų dvare, ~~pa~~ ~~parvesti~~.
Tą dvarą valdė vokiečiai, nes savininkė
Rosakanskienė kažkur buvo pradingus ~~padėjusi~~.
~~Tai~~ ~~Ta~~ Dvaro rūmai-palocius per karą
sudegė. Vokiečiai, to dvaro šeimininkai,

buvo gana dosnūs: man sviesto duodavo daugiau, negu buvo nustatyta. Vokiečių kareiviai, kaip Gelvonų, taip ir dvaro šeimininkai, buvo senyvo amžiaus, arti 50 metų, nekariškai nusiteikę, ramūs. Tikri „bavariai". Atrodė labai apsileidę. Bet savo darbu ir likimu buvo patenkinti. Geriau čia, dvaro kumetynėje, negu Rytų fronto žemumose, iš kurių ne visuomet galima galvas išnešti. Iš dvaro į Šarkaičių kaimas, iš to kaimo, vaikas, lankė mokyklą. Jo mama, visuomet būdama Gelvonuose, atnešdavo mokytojui „gastinčiaus". Bardavau ją, bet niekas nepadėjo, ji vykdė tą „nusižeminimą" toliau. Tačiau tos dovanos buvo labai neprošalį, nes 105 mėnesinių net kukliam gyvenant, buvo mažoka. Taip iki mokslo metų pabaigos – gegužės mėnesio vidurio, dienos metu dažnai išvykdavau į apylinkes, o vakarais pas kleboną – „pulkutį". Dažniausiai trise: klebonas, zakristijonas Dangėla ir aš. Ketvirtasis partneris kartais būdavo Bagaslaviškių klebonas Bartulis. Lošiant kortomis pas kleboną, vakarienė jau būdavo garantuota, o tai mano biudžetui turėjo reikšmės. Pagaliau jau prisiartino vasaros atostogos, ir aš pralinksmėjęs išvykau pas tėvus, į Širvintus.

167

Kursai

Porą savaičių pailsėjęs pas tėvus, Širvintuose prisnolamai sutikau Kaschne ir jis man papasakojo, kad Širvintų apskri~~ties~~ties mokytojams organizuojami 3 mėnesių Širvintuose kursai. Man šie kursai neprivalomi, jie yra tiems mokytojams, kurie neturi mokytojo cenzo. Birželio mėn. pirmą dieną Susirinko apie 40. ~~į Širvintus prigužėjo mokytojų.~~ Jie visi man buvo nepažįstami, išskyrus ~~-ant~~ Vacl. Čižiūną. ~~Jų buvo~~ apie ~~40 žmonių~~. Jiems davė ~~buvo duotos~~ nemokamas patalpas gyventi ir kareivišką ~~sąnkąs~~ maisto davinį. Į pirmą paskaitą atėjau ir aš. Man buvo įdomu susipažinti su visais mokytojais. O kas svarbiausia, ~~kad~~ mokytojai buvo dviejų tautybių: lietuviai ir lenkai. Kaschne savo pirmoje paskaitoje paskyrė daugiausia organizacijai. Papasakojo ~~Aiškino~~ kurso lankytojams apie jų teises ir drausmę. Paaiškino, iš ko susideda sąmusas davinys ~~ta-zys~~ ir kur reikės jį gauti. Pastebėjau, ~~Man krito į galvą~~, kad davinyje yra balta duona. O aš jos ~~taip~~ labai ~~esu~~ pasiilgau ~~nes~~. Esant vokiečių okupacijai, jos niekur nebuvo matyti. Po paskaitos priėjau prie Kaschne ir paklausiau jo, ar aš galiu savanoriu įstoti į tuos kursus. Jis

atsakė, kad toks mano noras yra ~~labai~~
pageidautinas ir dar pabrėžė, kad prog-
ramoje esu įtrauktas pravedimui esti pa-
vyzdingas pamokas mokykloje su kai-
santais. ~~Ir tai~~ Jis ~~[illegible]~~ padėkodamas man paspaudė ran-
ką ~~ženklan padėkos~~ ir tuojau įrašė
į sąrašą gaunančiųjų sausą davi-
nį. ~~Greta jo~~ savo ~~stovinčiam mokytojui vo-~~
~~kiečiui Witrer pristatė mane susipa-~~
enti ~~žinimui ir pabrėžė, kad aš esu sava-~~
~~noris.~~ Visą kursų programą ~~išpildė~~ atliko
Kaselune ir Witrer. Svarbiausios
paskaitos programoje buvo metodi-
ka, pedagogika, psichologija, organiza-
ciniai klausimai, dainavimas, vokie-
čių, lietuvių ir lenkų kalbos. Vokiečių
kalbą dėstė Witrer, o lietuvių ir len-
kų kalboms neturėjo dėstytojų, ~~ir~~ Kas-
~~e~~lunė pasiūlė, ~~kad~~ išrinkti dėstytojus
iš savo tarpo. Lenkai savo grupei iš-
rinko Paberžės mokytoją Joną Kovalskį.
Mes lietuviai kitaip susitvarkėme: Išrin-
kom 6 mokytojus, ~~silpnesnius~~ geriausiai mokantiems ~~lietuvių~~
kalb~~oje~~ą ~~ir~~ jie paeiliui dėstė lietuvių
kalbą silpniau mokantiems. Tą šešiu-
ką sudarė: Antanas Kučinskas-Kučingis,
Vincas Aksomaitis, Bernardas Brazdaitis,
Monika Narijauskaitė-Senkurienė, Vac-
lavas Čižiūnas ir aš.
Paskaitos vyko ~~visai~~ ~~normalia~~ įprasta tvarka.
Tiktai vieną kartą tas ramumas buvo
sudrumstas. Mokytojas Witrer per vieną

[..]pažindino mane
[gr]eta stovinčiu
[vokie]čių mokytoju
[Wi]tver, pabrėžda[mas]
[..], kad esu sa-
[vano]ris.

(169) dainų pas~~kaitą~~ moką, pradėjo mokyti dainuoti ~~kokia tai~~ karišką dainą. ~~Ji pradedant~~ Mokytojas Vincas Auksomaitis atsistojo ir pasakė: – „Wir haben keine Lust dieses Lied zu singen“ x). Vokietis suglumo ~~dėl tokios sleigmens~~, ~~o~~ iš jo rankų iškrito smuikas ~~ir~~ Nekalbėdamas nė žodžio išėjo iš klasės. Na, dabar Mes [illegible] išsigandome ~~bus daug nemalonumų~~. Po kiek laiko atėjo Raschke ir labai ramiu tonu visiems mums paaiškino ~~apie~~ V. Auksomaičio padarytą netaktą ir paprašė daugiau to nedaryti. Visi buvome labai nustebinti Raschke metodu: ~~savo~~ nesusipratimus neišnešti iš savo trobos ~~ūkio~~. Tuo labiau, kad vokiečių reikalai fronte ir okupuotose srityse nebuvo [illegible]. Ypač ~~sris~~ užimtose srityse labai pakilo tautinis susipratimas. Sekančioje savo ~~paskaitoj~~ pamokoje ~~pa~~ Witwer tos dainos nemokė ~~tino~~ ir taip tarkėsi lyg ~~dainuota~~ ir ~~sudarė tokia~~ nuotaika, ~~kad būtų tai~~ tai nebūta jokio nesusipratimo. Lenkai mokytojai buvo labai sužavėti lietuvių drąsa, jų susipratimu ir tautiniu pakilimu.

Pavyzdingų pamokų pravedimas atiteko man. Tuo laiku buvo ~~vasaros~~ vasaros atostogos, ir teko kai ~~kuriose~~ kuriose ~~mokyklų jam~~ apylinkėse sukviesti mokinius į mokyklas, kad būtų galima pravesti reikiamą pamoką. Taip buvo Matukų, Gudelių ir kitose mokyklose. Pačiose Širvintose tai padaryti nebuvo galima,

x) (vok.) mes neturime jokio noro tą dainą dainuoti.

, nes ~~nebuvo mokytojos kuri tuos kursus lankytų.~~ tų kursų nelankė Širvintų mokytoja. Tokios ~~išvykos kartu su mokytojais~~ iš išvykos turėjo gegužinių nuotaiką. Suradę gražesnį gamtos kampelį gana ilgai ten linksmindavosi. O lietuviai, taip sakant, grojo pirmu smuiku. Mūsiškių mokytojas Ant. Kučinskas-Kučingis kilimo iš Mauručių, Veiverių. Mokytojų seminarijos antro kurso auklėtinis, turėjo gabumų muzikoje, ~~ir dainavime~~. Savo tarpe suorganizavo chorą ir kapelą, pats grojo smuiku. ~~Beveik~~ Jei būdavo kovos sukūrimas, tai svarbiausią programos dalį sudarydavo lietuvių saviveikla. Gal pirmą kartą per visą Širvintų egzistavimo laiką buvo suvaidinta komedija „Velnias – ne boba". Keraičio rolę vaidinau aš, o Keraitienės – mokytoja Monika Narijauskaitė-Senkuvienė. Vaidinimas turėjo labai didelį pasisekimą. Tačiau jo pakartoti nebuvo galima, nes vaidinome ~~viename didesnėje salėje~~ ~~viename antrajam aukšte namo. Namas buvo senas ir~~ viename seno namo salėje, antrajame aukšte. Kadangi namas buvo netvirtas, tai vietos valdžia nepatarė pakartoti, nes galėjo įlūžti grindys. Tikrai, ~~toji~~ baimė buvo pagrįsta. Tačiau, ta komedija jau tokiame sąstate buvo kelis kartus suvaidinta Gelvonuose.

~~Intelektualiai~~ Lietuviai viršijo lenkus ne tik saviveikloje, bet visais ~~kitais~~ kitais atžvilgiais: kaip išsilavinimo, kultūros ir savo profesijos srityje. Taip pat savo išvaizda ir laikysena. Lietuvių grupės darnumą su-

darė vyrai, o lenkų grupėje ~~moterys~~. ~~Čia ir~~
~~išsi~~įsipainiojo meilės reikalai. Išvažino-
jant į savo mokyklas, per atsisveikini-
mus, buvo išlieta nemaža ašarų ir
~~padaryta~~ l~~abai~~ gilių [atsidusta] ~~iš pat širdies~~, ~~gi-~~
~~lumos~~ ~~dūsavimų~~ [atsidusimų]. Mokytojas Br. Barz-
daitis net vedė vieną lenkų mokytoją
Eleną Heibo. Mok. Chondzinskaitė iš len-
kų mokyklos perėjo mokytojauti į
lietuvių mokyklą Vierio apylinkėje.
~~Bet~~ [Pamokytojavus] ~~po~~ keletą metų ~~mokytojavimo~~ ištekė-
jo ir mirė nuo plaučių uždegimo.

Lenkų grupėje labai ~~iš visų savo~~
~~tarpo~~ ~~mokytojų~~ išsiskyrė Paberžės
mok. J. Kovalskis. Tai buvo labai tau-
~~aus~~ [ios jautrios sielos] žmogus, ~~su labai jautria siela~~.
~~Paprastai~~ [Tuo laiku] ~~T~~[to]autinis an~~t~~[ta]gonizmas
tarp lietuvių ir lenkų pa-
siekė labai aukštą laipsnį. Tai buvo
jaučiama kiekviename žingsnyje.
Pats būdamas lenkas, savo tautiečius
~~ugciaro~~ [ragino] su lietuviais gyventi draugiš-
kai, pabrėždamas, kad ~~ji~~ [lietuviai] šio krašto
šeimininkai, o vietos lenkai yra lietu-
viai, ~~bet~~ [tik] ~~per istorijos bėgius~~ ~~yra~~ sulen-
kinti. Jis lenkų tarpe buvo autoritetu
ir, tikrai, per visą Kuasų laiką nebuvo
~~antagonizmo~~ ~~[illegible]~~ [tarp lenkų ir lietuvių nedraugiškų atsišokimų]. Labai dažnai
savo tautiečiams [jis] patardavo mokytis iš
lietuvių. Pats mok. J. Kovalskis ~~savo~~
gyvenimą ~~pa~~baigė tragiškai. Būdamas
Paberžėje mokytoju, kokiame tai dva-
re pareme streikuojančius kumečius

ir lenkai jį sušaudė kaip bolševiką 1921 m.

Lietuviai mokytojai po karo grįžo į savo mokyklas, bet ne visiems teko jose dirbti. Mok. Ben. Baradaitis buvo perkeltas Širvintų aps. pradžios mokyklų inspektoriumi, iš Vilniaus, o paskui į Kauno, mums atrėždavo algas, o inspektoro mokyklas tapo miškininku, o per antrąjį pasaulinį karą, vokiečių okupacija, sušaudė jį vokiečiai. Jis agitavo valstiečius neduoti okupantams pyliavos. Ant. Kučingis ir Vinc. Aksomaitis stojo savanoriais į karo mokyklą Kaune. Kučingis pagarsėjo kaip operos solistas ir gyvena Kaune. Aksomaitis demobilizavęsis dirba Vilniaus Maisto prekyboje. Marijanskaitė-Senkuvienė, bemokytojaujanti Skriaudžiuose 1941 m., su vyru išvežtė į Sibirą. Su Benediktu Senkumi kartu mokiausi Marijampolėje ir palaikiau su Senkais draugiškus santykius. Senkus mirė Sibiro stovykloje, o jo žmona grįžo. Gauna pensiją, gyvena Kaune. Vacl. Čižiūnas 1944 m. išvažiavo į Ameriką ir dirba ne pagal savo profesiją. O kitų likimo nežinau. Aš pats buvau gyvenimo vėtytas ir mėtytas. Dabar tik prisimenu tuos laikus, kuomet buvau pilnas energijos ir ryžto duoti visuomenei daug, labai daug gero, bet tiems mano norams atsirado jėgos ir pastojo mano gyvenimo kelią. O tas kelias buvo demokratija ir socializmas, tikrasis.

Per visą kursų laiką mokytojas Jonas Kovalskis gyveno pas mano tėvus. Buvo daug laiko su ~~juo~~ juo pabendrauti, pakalbėti apie ~~...~~ lietuvių-lenkų santykius. Jis nepaprastai stebėjosi lietuvių gabumais. Šiuose kursuose buvo 21 lietuvis. Visi mokėjo lenkiškai ir rusiškai. Pusė jų laisvai kalbėjo rusiškai. Tiek pat buvo ir lenkų. Tačiau jų trečdalis tik ~~mane be savo kalbos tik trečdalis~~ šiaip taip grabaliojo rusiškai. O ir lenkiškai kalbėjo taip, jog klausant rausti tekdavo. ~~lietuva lenkų kalbos, tai kaip jie kalba rausti reikia.~~ ~~Jaleisime~~ Sakytume, kad jie kalba vietine tarme. Bet mokytojai ~~jau~~ privalėjo ~~turi~~ bent gramatiškai kalbėti ir rašyti, o to ~~nėra~~ nebuvo. Čia Kovalskis prisiminė ~~tokį~~ šį epizodą. ~~Kad~~ Per lenkų kalbos pamoką mokytojas Markevič ~~linksniuodamas~~ žodį „Słowik" (Lakštingala) klaidingai linksniavo, o aš ~~kaip tai pripuolamai~~ netyčiai pakilęs iš klasės ~~ir~~ ištaisiau jo padarytas klaidas. ~~Po mano~~ Man išėjus iš klasės, pasakojo Kovalskis, jam teko su mokytojais lenkais šį pakalbėti visai rimtai. ~~Nes~~ Sakė, kad ~~nebuvo didesnės~~ lenkų mokytojui gėda ~~tokio~~ nemokėti savo kalbos ir kad lietuviai taisytų ~~pasmerkimo lenkų mokytojų kurie nemoka savo kalbos gramatikos ir ją taiso lietuvis mokytojas~~ lenkus, dar baisiau. Tačiau, jie atsikirto ~~savo~~ Kovalskiui, jie sakė, ~~kad~~ Petrauskas yra lenkas, mokėsi ~~mokinosi~~ su lenkais, todėl ir ~~užtat~~ gerai moka lenkiškai. Jis ~~o~~ dabar tik „persimetė" ~~pas~~ į lietuvių grupę. Kovalskis aiškino jiems ~~toliau~~, ~~kad~~ gerai, ~~pa~~

salygsim, jūs galvojat, kad ~~gal jū [illegible]~~ Cezaris „persimetė" dabar. Aš gyvenu pas Petrauskus, jie šeimoje kalba lietuviškai. Tai ir tėvai „persimetė"?... Kovalskis, turėdamas kiek laisvo ~~[illegible]~~ laiko, stengėsi išmokti lietuvių kalbos. Aš buvau jo pirmuoju mokytoju. Tai buvo didelio, ~~[illegible]~~ sveiko proto žmogus. Žuvo nuo klasinio priešo rankos.

~~Dėl aiškumo~~ Ždonių, Kokiu būdu iš Suvalkijos pateko mokytojai į Vilniaus sulenkintą kraštą? Poz. A. Kučinskas, Ber. Baradaitis, Vinc. Aksomaitis, M. Marijonskaitė, Šiekštė ir kiti?, ~~Vilniaus sulenkintą kraštą~~. Tai sovietų politikos vaisiai, o ypač nepaprastai didelis nuopelnas ~~yra~~ Kairio, kuris būdamas Mažosios Lietuvos lietuvis, labai rūpestingai vykdė tą sovietų valdžios nusistatymą. Jis davė parėdymą Suvalkijoje esantiems švietimo skyriaus vedėjams mobilizacijos keliu prisiųsti tam tikrą skaičių lietuvių mokytojų Vilniaus kraštui. Tie tą patvarkymą išpildė, ir tokiu būdu Vilniaus kraštas pasipildė lietuviais mokytojais. Gerai padarė Kairys, kad panaudojo mobilizacijos metodą, nes ~~kaip tai~~ kitaip Suvalkiečiai į sulenkintus kraštus ~~labai nenoriai~~ nebūtų važiavę. Buvau liudininku, kai Marijampolėje po išleidžiamųjų egzaminų visokiais būdais jie išsisukinėjo, kad tik pasilikti Suvalkijoje. Čia net ir mano ryšulėliai lėmė jų likimą... Jie per daug dideli patriotai savo parapijos!

Vargo mokykla

Prieš pradėdamas naujus mokslo metus, surašiau mokinius; ~~užsirašymas~~ atsirado apie 30 vaikų. Tokių pamokų laužiau sau galvą, kokią čia išgalvojus metodiką, be rankvedžių vaikus mokyti. Dar kursuose buvo keliamas klausimas, ką daryti, jei trūksta ~~trūkumo~~ elementorių, ~~dalykams~~ rankvedžių. Pirmąją visą pamoką ~~pilnai~~ pašvenčiau kiekvieno mokinio išegzaminavimui, susekti, kokias žinias jis turi ir nustatyti, į kurį skyrių. Buvo trys skyriai. To dar maža. Mokinius, gal jis turimas žinias, sugrupavau, bet iškilo kitas klausimas, ką daryti, jei mokiniai nevienodo amžiaus? ~~Tai to skyriaus mokinių nelygus amžius.~~ Vykstant karui ir okupacijai, mokyklos nereikė, ir ~~čia~~ atsirado perangos ~~su~~ 2-3 metų skirtumu. Teko kuriam laikui padaryti pakeitimus, keliant mokinius iš vieno skyriaus į kitą. Tai ~~jau~~ atlikau ~~padariau~~ praėjus kokiam mėnesiui, žinodamas ~~ir gavęs~~ mokinių žinių bagažą ir jų gabumus. ~~Neesant elementorių ir kitų rankvedžių,~~ Teko visus mokyti ir mokiniams ~~visiems~~ iš mano vienintelio ~~vieno pas mane esančio~~ elementoriaus ~~tik~~ klasėje, o rašyti ant lentos. Lenta tai buvo, bet nebuvo kreidos. Vietoje kreidos naudojome degintas kalkes sumaišytas su moliu ~~kietesniame~~ pavidale. Vargšai mokiniai iš tos nelemtos padėties sugalvojo padaryti hibridą. Jis gaunamas ~~Jis~~ maišant

kalkes su šviesiu moliu. Kartais išeidavo nebloga rašymo priemonė. ~~Bet~~ Tačiau ~~ji~~ ken-kdavo lentos paviršiui. Tekdavo labai dažnai mokyklinę lentą atnaujinti. Įtirto ~~rašalo~~ plunksnų ~~pasietlų~~ prestukų ir sąsiuvinių, bet krautuvininko Dangėlos sumanu~~mu~~ umo dėka kanceliariniai dalykai jo ~~krautuvės~~ lentynose atsirasdavo. Nebuvo galima ~~dau-~~ ~~ta~~ jokių uždavinių užduoti į namus, vien tik dėlto, ~~nes~~ kad nebuvo elementorių ir kitiems dalykams vadovėlių. Tik metų mokslo viduryje pasirodė elementorius, ~~ir~~ spausdintas Vilniuje, ir kiek palengvino mokslą ~~pirmo~~ skyriaus mokiniams, ~~ku-rie~~ jie sudarė apie 60% visų ~~lankančių~~ mokyklos mokinių.

~~Esant tokiai būklei~~ Aš, dažnai žiūrėdamas į Petro Rimšos kūrinį „Vargo mokykla", pavydėdavau tam mokiniui, kuris sėdėdamas prie verpiančios ~~mamos~~ ~~verpenčios ratelio~~ „slebizavojo" iš elementoriaus. Mes ~~to~~ jo neturėjome. Turėjome tiktai gerus norus ir ryžtą visomis jėgomis iš tamsos prasiveržti į šviesą. Tą ~~mano~~ savo elementorių, iš kurio Getronų mokyklos mokiniai 1918 metais mok~~ynosi~~ ėsi, ~~kaip~~ ~~laisviau~~ ~~pas save~~ saugojau, kaip brangų istorinį eksponatą, ~~bet~~ tačiau, deja, jo netekau 1948 metais, ~~kuris kiemui~~ kažkam jis tai pasirodė šlamštu ir atsidūrė šąšlaryne.

Taigi ~~M~~mokslas Getronuose vyko normalia vaga. Vokiečių valdžia Getron~~yse~~uose niek pasireiškė, pasidarė gyventojų atžvilgiu ~~tolerantingesnė~~ tolerantingesni ir

Po Naujųjų metų, kurių tai dieną visi apleido Gelvonus. Kaip tai dar prieš išvykdami pasitarė, kad būtų gera, kad vietos gyventojai sudarytų savo vietos valdžią. Tuo laiku jau ir kitur buvo kuriami Parapijiniai Komitetai. Tos iniciatyvos ėmėsi klebonas Bujrydas. Talkon pakvietė Liudą Butkevičių, kuris grįžęs iš Rusijos, apsigyveno pas savo brolį Steponą Sabališkių dvare. Iš professijos mokytojas, baigęs Veiverių mokytojų seminariją, Didžiajam karui prasidėjus, buvo mobilizuotas ir 1916 m. siunčiamas į Vilniaus karo mokyklą, perkeltą į Poltavą. Tas komitetas buvo suorganizuotas ir jam vadovavo L. Butkevičius. To Komiteto sekretorius buvo Andrius Deltuva, Butkevičiaus švogeris. Vietos valdžiai Vilniuje paskelbus karininkų mobilizaciją 1918. XI. 14. Butkevičius išvyko. Jo vieton buvo išrinktas mažažemis Žukauskas.

Suorganizavus Komitetą, gautas iš Vilniaus patvarkymas, kad į Gelvonus yra keliama ligoninė iš Aglonos (Letgalijoje), kurioje vyr. gydytojas Juozas Buzelis. Keliamai ligoninei vokiečiai apleido buv. mokyklos patalpas, kurias buvo užėmę, o patalpos – buvusio vienmokyno sandėliai, kuriuose buvo lietuvių ir žydų mokyklos, jos perkeliamos pas privatininkus.

Gelvonuose susispietė nemažas būrelis inteligentų. Susiorganizavo saviveikla. Gelvonų istorijoje iki pirma karta buvo

suvaidinta komedija „Velnias – ne boba“. Buvo ~~draromos~~ skaitomos paskaitos ir po jų – šokiai. Klebonas ~~kaip~~ tai laikėsi nuošaliai, bet ne merkilo ~~nedarė~~. Fronto nebuvo, ~~bet~~ tačiau priešingų armijų daliniai pasirodydavo. Lunkonių ir Sabališkių dvarų savininkas Gružerskis grasino lietuviams lenkiškais legijonais, ~~kad~~ kadangi jie savavališkai vietos valdžią yra paėmę į savo rankas. Lietuvos Tarybai Vilniuje sunkiai sekasi sudaryti valdžią. Iš rytų gaunamos žinios, kad V. Kapsukas žygiuoja į Lietuvą. Šiek tiek bijota ir lenkų legijonų. Vietos komitetas turėdamas anksčiau paminėtus ~~davinius~~ žinias nutarė pasiskelbti Revkomu ir prie jo (savo) pastato iškelti raudoną vėliavą. Vietos lenkai įsiūto dėl tokio nutarimo. Komitetas organizavo srities miliciją ir apsaugos būrį, kuris trukdė lenkams organizuoti legionierius, o vokiečiams rekvizuoti ir išvežti gyventojų turtą.

1918 metų pabaigoje vokiečiai iš provincijos pradėjo trauktis. Pasitraukė ir iš Širvintų. Vietos srities Komitetas visą valdžią paėmė į savo rankas. Pradžios mokyklų inspektoriumi skyriamas Statkūnų mokytojas Bernardas Barzdaitis. Lietuvos Taryba Vilniuje Širvintų apskričiai prisiuntė savo įgaliotinį veterinarijos gyd. Kanelerį-Drapą Gustą, kuriam priklausė Kazliškių palivarkas, kariškių. Gruodžio mėn. šaukiama Širvintų aps. mokytojų konferencija. Be einamųjų klau-

siųi, buvo rinkimas atstovo į šaukiamą Lietuvos pirmąją mokytojų konferenciją Vilniuje 1918 XII. 28 d. Buvau išrinktas aš. Konferencija vyko Lietuvių gimnazijos rūmuose, (dabar valst. konservatorijos rūmai, Lenino pr. 42). Konferencija buvo gana skaitlinga ir įdomi, nežiūrint į politinius apsiniaukimus Vilniuje. Vilniuje dar buvo vokiečiai, bet jie gyveno ~~išsėdę~~ savo paskutines ~~buvimo~~ dienas. Lietuvos Taryba jau persikėlė į Kauną. Varnų g-vės Nr. 9, (dabar Komunarų 11), komunistai įsteigė ~~sudarė~~ štabą ir laukė V. Kapsuko ateinant. Nakvojau pas savo gerus pažįstamus Pylimo 3 (dabar Komjaunimo) Toločkus. Iš ryto gruodžio mėn. 31 d. einu į konferenciją ~~suvažiavimą ir kas tai~~. Gatvių sankryžose jaunuoliai su labai ilgomis milinėmis ir šautuvais kūrena laužus ir ~~ap~~ prie jų šildosi. Kai kada jie sulaiko ir patikrina dokumentus. Iš manęs nereikalavo. Konferencijoje paaiškėjo, kas ~~pe to-rie~~ tie jaunuoliai. Konferencija savo darbą tęsė toliau. Pirmininkaujantis pranešė, kad į konferenciją atvyko Laikinosios Lietuvos Vyriausybės ~~laikinosios~~ Ministrų Tarybos pirmininkas Mykolas Sleževičius ir jam suteikiamas žodis.

?

Į tribūną pakilo uniformuotas (caro armijos) ~~uniformuota~~ karininkas ~~uniformoje su~~, ~~labai~~ smarkiai nudėvėtais batais ~~žmogus~~ labai ~~judriais~~ gyvas, judrus. ~~gestų~~ – Pirmoji ~~eilėje~~ rausva pasveikino mokytojus, atvykusius į šią konferenciją. ~~ir toliau~~

Ragino visus mokytojus, ~~bet~~ saro dalgius, bet kad jie neliktų dirbtų
180 ir kelti visą tautą kovon ~~su lenkais ir~~
komunistais, kurie kėsinasi į mūsų
nepriklausomybę. ~~Stot~~ Ragino stoti savanoriais
į organizuojamą kariuomenę ir, jeigu
neturės ginklo, tai tegu šaunikas ima
dalgius, šakes, o jei ir to neturi, tai
tegu ima ~~vėtas~~ basliją, ~~pabaigus~~ kai baigė kalbėti
sam smarkiai ~~pa~~plojo. ~~Dėl~~ (Sležerienės kalba)
~~kalbos~~ Turėjom daug vertėjo (versti) darbo, nes kon-
ferencijoje dalyvavo ir lenkai moky-
tojai. ~~Ne~~ Jie visi lietuviškai mokėjo, ~~tai~~
Nemokantiems lietuviškai turėjom
atpasakoti, ką tas žmogus taip aist-
ringai ~~yra~~ Kalbėjo ~~pasakęs~~. Kai kuriems
nepatiko, kad lenkus sugretino su
komunistais. Po kiek laiko į suva-
žiavimo salę su šautuvais ant pe-
čių įsiveržia 2 lenkų raiteliai, ku-
rie gatvėse šildęse prie laužų. Pa-
klausė, koks čia vyksta susirinkimas.
Pirmininkaujantis Pr. Mašiotas paaiš-
kino, kad tai mokytojų konferencija.
Mokytojai lenkai, konferencijos
dalyviai patvirtino, kad tai tikrai
taip yra. Atsiprašė, salę apleido. Kon-
ferencija baigė savo darbą. Tačiau
gatvėse švaistėsi ginkluoti raiteliai.
Varnų g-vė apsupta. Apšaudomi na-
mai, kuriuose yra užsibarikadavę
komunistai. Jie ginasi didvyriškai. Len-
kai jaudinasi ir skuba, nes, jų žiniomis,
į pagalbą skubiai artinasi raudonarmiečių pulkai.

Nors konferencija pasibaigė, galėčiau Vilniuje pasilikti toliau, nes mokiniams yra duotos Kalėdų atostogos iki 7 sausio. Bet nejauku, gatvėse vis girdisi šūviai. Mano klasės draugai Jurėkas ir Zigmas išėjo į lenkų legionus, o pats Toločko iškamuotas bado ir vargo. Nutariau 2 sausio išvykti, ir taip vakare aš jau buvau Širvintuose. Ten nemažesnis sąmyšis. Įgaliotinis Kanceleris-Drapas išvažiavo per Ukmergę į Kauną, nes artinasi raudonarmiečių daliniai. Išskyrus jį, niekas kitas nebėgo. Su inspektoriumi Baradaičiu nutarėme, kuomet sušauksime savo apskrities mokytojų konferenciją, kurioje išnešim padaryti pranešimą apie padarytus nutarimus Vilniaus konferencijoje.

Žudynės.

Per kalėdin~~ės~~[es] atostogas, grįžęs iš Vilniaus jau būdamas Širvintose sužinojau, kad sausio m. 5 dieną [vėliau] Raudonoji armija lenkus sutramdė ~~Vilniuje~~ ir įved~~ama~~[ė] tarybinę santvarką. ~~Aš~~ Išvykau į Gelvonus. Čia man praneša, kad ~~yra patvarkymas nesenai~~ į Gelvonus [nesenai] atkelta ligoninė su visu personalu [per]keliama į Zarasus kiek unsimeniau nes sumažės inteligentinės jėgos. Teks saviveiklos veikimą ~~kiek mažinti~~ [silpninti.] Mokyklai Atgaunu ~~jai~~ priklausančias patalpas, kurios buvo pastatytos dar caro laikais. Revkomas dirba pilnu tempu. Parasaje [iš] žada dvarininkų dvarus dalinti ir duoti žemės jos visai neturintiems arba ~~jos~~ mažai turintiems. Dvarai apdėti mokesčiais ir pyliava grūdais, ~~kuri~~ [ji] išdalinama ~~biednuomenei~~ [varguomenei.] Dvarininkas Gružėvskis sauson.

Sausio mėn. ~~būdamas~~ [mane, viešint] pas tėvus Širvintuose, aplankė ~~mane~~ Širvintų rajonui paskirtas politinis komisaras Jonas Norkus. Kilimo iš Pilviškių, studentas, ~~ir čia~~ dar dėvėjo studentų uniformą, ~~mažai kalbantis~~ [nekalbus.] ~~Iš Širvintų retai kur nors išvažinėdavo.~~ Nors tarnybiniai ~~tai daryti turėtų.~~ [reikalai į [illegible] verpdavo,] ~~Tai~~ man ~~susidarė tokia nuomonė~~ [vis mutariau], kad [jis] pribijo, ypač po to įvykio, kai Širvintų rajono Vykdomojo komiteto pirmininkas Lukoševič tarnybos reikalais buvo išvykęs į rajoną ir susidūrė su vokiečių raiteliais, ~~buvo~~ [Ten jis] nuš~~autas~~[ovė.] Tokių vokiečių ~~bastančių~~ [bastūnų] buvo dar daug, nes ~~nebuvo kas juos~~ [neišdrįso niekas]

galėtų sutramdyti. ~~Jis~~ buvo iškilmingai palai-
dotas Širvintuose. [Kuktiškėse] Su Norkumi man teko
daug tartis dėl mokyklų padėties.
Jis ~~tuo reikalu~~ niekuo padėti negalėjo. Pažadėjo
tuo reikalu kalbėtis su V. Rapšunu. ~~Bet~~ Jau
tėn, kad jis čia, į Širvintus, pateko per klai-
dą. Vėliau paaiškėjo. Nors Širvintų rajo-
ną valdė tarybiniai pareigūnai, o mokyto-
jams algas mokėjo Laikinoji ~~diktatūros~~ vyriausybė,
esanti Kaune. Atlyginimus kiekvienam
mokytojui atveždavo Bazdeitis, kuris
sugebėjo niekieno nekliudomas keliauti į Kauną
ir atgal. Kuomet baltalenkiai 1919 m. balan-
džio mėn. 21 d. užėmė Vilnių, kur tai dingo
ir Norkus. [1] Tardais pačiais metais Norkų
sutikau Kaune ~~ir jis jame~~ Kaune jis gyveno iki
1960 m. pabaigos. Buvo palaidotas kaip
mokytojas nusipelnęs. Gyvendamas Kaune,
mokytojavo įvairiose mokyklose, kraše
raunkredžius ir iš ne proletarinių lėšų
Vydūno alėjoje pasistatė sau namą.

Gelvonai gerokai ištuštėjo. Ligoninė
išsikėlė į Zarasus. Artinosi pavasaris.
Mano gyvenime ~~yra~~ labai atmintina die-
na 1919 m. kovo m. 18 d. Tai buvo darbo
diena. Iš ~~pat~~ ryto ~~prabudęs~~ atėjusius vaikus ~~jau~~
~~atėjusius~~ į mokyklą, paleidau namo.
O pats nutariau vykti į Širvintus. ~~Po mano~~
~~tokio pasitarimo dojam~~ Jiek man vaikus išleidus atvyko ~~pas ma-~~
~~nę~~ Gelvonų srities apsaugos būrio vadas
Bronius Butkevičius paklausti kas ga-
~~lėjo atsitikti~~, kad taip staiga ~~mes vykimas~~ vykstu
į Širvintus. Vakar ~~dar~~ drauge vakare buvome, praleidome

~~vakare~~, kodėl tada ~~a bet tai~~ nieko nepasakojau ~~nesakiau~~ ~~nieko~~. Paaiš-
kinti kodėl tai verkimo užsibrauti ~~visiems~~ ~~tokį~~ ~~savo žygį~~ ~~jam~~ ~~nesiryžau~~ nenorėjau ~~negalėjau~~
~~Bet~~ Buvau nepermaldaujamas. Butkevičius
siūlė man ~~savo~~ kelionę atidėti rytdienai, nes jis
tarpgal vyks ras į Širvintas ~~tarnybos~~ reikalais ir mane galės
nuvežti ir atvežti. Jis sakė ~~motyvas~~ ~~buvo~~, kad
sunku man bus nueiti ~~vargą reikės~~ 16 kilometrų, ~~kelio~~ ~~nežinogs-~~
~~nojant~~. Paaiškinau, kad žygiuosiu ~~eisiu~~ per pel-
kes, ~~kurios~~ ~~dar~~ jos dar ~~yra~~ šalčio sukaustytos,
ir tokiu būdu kelią sutrump ~~ėsiant~~
net 4 kilometrais, ~~negu tai~~ žinojant vieš-
kelių per Zudalių kaimą būtų reikėję. ~~Per visą~~
~~mano pasiruošimą kelionei~~. Butkevičiems
buvo pas mane, (kol aš ruošiausi) ~~ir taip po~~ apie 10 val. Jis
dar mane palydėjo ir, atsisveikindamas ~~atsisveikinant~~ pa-
mani, pasakė, kad rytoj iš ~~būdamas~~ Širvintuose
mane pavėš į Gelvonus. ~~Tai~~ ~~jo~~ Buvo tai paskuti-
nis jo atsisveikinimas su manimi. ~~Jau~~
~~jį~~ Mačiau jį, praslinkus 3 dienoms, bet
jau negyvą Gelvonų kapinėse, į duobę ~~leidžiant~~ leidžiant
amžinam poilsiui. Negaliu suprasti ir
paaiškinti, iš kur atsiranda ~~kad yra~~ toks ~~tai~~ nujautimo
jausmas, žmogus taip perspėjamas prieš ~~kurį prieš~~ artėjančią nelai-
mę, ~~žmogus yra perspėjamas~~. Tikintieji
~~čia~~ stengsis teigti ~~paaiškinti~~, kad kiekvienas
žmogus turi savo angelą sargą, ir tas
perspėja žmogų. Bet aš esu ~~ateistas~~, todėl ir ~~aš~~ tokių ~~ir~~ sargų
negaliu turėti. Sunku pasakyti ar man
~~būnant~~ Gelvonuose ~~buvo~~ grėsė pavojus gyvybei
ar ne, bet faktas, kad vokiečiai, užval-
dė komiteto būstinę, kuri netoli buvo
~~nuo~~ mokyklos ~~vokiečiai~~, ~~buvo~~ ~~bu~~ atėjo

į mokyklą ir čia, surado pasislėpusį mano kambaryje milicininką unšorę. Tas rusiško užpuolimas buvo organizuotas lenko dvarininko Gružėrskio prieš lietuvius ir Keikia ~~linkėti~~ manyti, kad ~~aš~~ ir aš, nes ~~to~~ ~~labiau~~ rusietis paklausė ~~pas~~ sargienės, ~~kur~~ yra mokytojas ir gavęs atsakymą, kad esu išrykęs į Širvintus, nuėjo pas savuosius. Mahometonai tą atsitikimą pavadintų „kismetu"-likimu. Taip, tai buvo man lemta tą dieną nebūti ir išvengti to, kas įvyko tą dieną.

Išėjęs iš Gelvonų, patraukiau ~~per pelkę~~, praėjau laisvai, ~~nes~~ šaltis ją buvo dar gerokai sukaustęs. Perėjus ją, lūktinai turėjau užkopti į aukštą kalną, ant kurio augo trys pušys. Nuo ~~Iš~~ to kalno nepaprastai gražiai atrodė Gelvonai ir jo apylinkės. Labai dažnai specialiai ateidavau, kad pasigrožėčiau tuo reginiu. Ir šį kartą to kalno viršūnėje prisėdau ir grožėjausi. Besėdėdamas ~~Besėdint~~ kalne, išgirdau ~~girdėjau~~ šūvius, ~~ir~~ lyg tai bombos sprogimą. Pamaniau, kad Bronius su savo milicininkais atlieka ~~dar~~ šaudymo pratimus. Gal pusvalandį pailsėjęs ~~pasilsėjau~~, su nauja energija rykau į Širvintus. Juos ~~Vakare~~ pasiekiau pavakary.

Kitą dieną, dar man gulint lovoje, tėvas grįžo iš miestelio ir papasakojo, kad naktį rusiečiai užpuolė Gelvonus ir visus milicininkus iššaudė. Nepatikėjau ~~tam~~. Vakar ten buvau. Kada (tai) galėjo padaryti? Atsikėliau. ~~ir~~ Nutariau vykti pas Nork-

sužinoti, kas vakar dėjosi Gelvonyse. Bet tik išėjau į kiemą, pamačiau mūsų sodyboje tik ką atvažiavusį ilgą, drikiuotą vežimą, kuriame buvo Andrius Delkura su žmona, dviejais vaikais ir šrogerka Anelė Butkevičiūte. Iš jų veidų supratau, kad kas nors negero. Visi suėjo į namus ir pradėjo pasakoti, kaip vokiečiai užpuolė Gelvonus. Delkura su visa savo šeima gyveno nuomojamo name, kitame gale. Ten pat gyveno ir Bronius Butkevičius. Dešimt vokiečių raitelių atjojo keliu, kuris ėjo iš Šilkonių dvaro. Be jokio sustojimo prijojo prie nuomojamo namo, kuris buvo miestelio pačiame pakraštyje, apsupo ir per langą į vidurį sviedė granatą, kuri sprogdama sunkiai sužalojo pirmininko Zukausko nugarą. Viduje esantieji mėgino bėgti, bet pamatę, kad yra apsupti, sulindo į rūsį. Tik viduje pasiliko Br. Butkevičius ir And. Delkura. Vokietis atstatė branningo tūtą į Delkurą, bet Delkuros sūnus 2 metų amžiaus kurį laikė savo glėbyje tėvas, isteriškai sušpiegė. Čia vokietis suglumo ir paklausė: – Das ist Ihr Sohn?" Gavęs atsakymą, kad taip, vokietis tik pastūmė Delkurą su sūnumi į šoną ir nuėjo į kitą kambarį. Tuo laiku Delkura su sūnumi įlindo į rūsį. Reikia galvoti, kad vokietis buvo tėvas ir jam pagailo to mažo berniuko, kuris niekam dar nėra nusikaltęs, nuėjo žudyti. Karkais ir žudynėse tėviški jausmai ir sąžinė...

Tai yra ... sūnus?

Ilgai rokiečiai čia šeimininkauti negalėjo, nes milicininkai iš įvairių kampų pradėjo apšaudyti. Traukdamiesi su savim paėmė Br. Butkevičių. Vietos gyventojai pasakojo, kad rokiečiai vykdami per Luokonių dvarą, jame trumpam laikui buvo sustojo, matomai norėjo parodyti, kad Gruževskio neapkenčiamas Butkevičius yra jų rankose ir už jo suėmimą gavo sutartą atlyginimą. Vyko toliau Čiobiškių link. Butkevičius buvo surištas.

Pabėgėlius iš Gelvonų priglaudė mano tėvas. Tuojau atvyko Norkus. Prašėme jo, kad jis nusiųstų į Gelvonus kariuomenės dalinį apsaugoti vietos gyventojus ir išvaduotų Butkevičių. Norkus pažadėjo tą padaryti, jei tam gaus sutikimą iš Vilniaus. Pavakary pranešė, kad sutikimą turi, į Gelvonus [illegible] siunčia kareivių kuopą, 100 žmonių. Toji kuopa bus Gelvonyse tik rytoj pavakary. Nutarėme į Gelvonus vykti trise: Dilkus, Butkevičiūtė ir aš. Kovo mėn. 21 dieną, pavasarį, kelias nekoks, bet mūsų vienkinkis vežimas, [illegible] tempiamas prisiartino prie Gelvonų. Butkevičiūtė pamatė kapines ir tose, ką tai laidoja. Isteriškai pradėjo rėkti: Bronių laidoja. Bronių!! Skubiai prisiartiname ir pamatėme, kad tikrai yra laidojamas Bronius. Pašarvotas buvo Sabališkių dvare, ten kur jis dirbo agronomu o jo brolis Steponas yra to dvaro valdytojas. Vietos žmonės matė, kaip rokiečiai iš vežiaro iš Luokonių, gavo atlyginimą už

Butkevičiaus suėmimą, kiek pavažiavę, prie pirmo miškelio sustojo ir liepė Broniui eiti. Bėgančiam ~~ir~~ šovė ~~jam~~ į nugarą. Mirtinai ~~nebuvo~~ ne šovė ~~nušautas~~. Tad pribaigė jį, ~~jį~~ perdurdami galvą. Įsitikinę, kad ~~yra~~ jis jau negyvas, jo lavoną nutempė į miško pakraštį, o patys nujojo. Gyventojai atpažino Butkevičių ir pranešė jo broliui Steponui, kur yra Broniaus lavonas. ~~ir~~ Jis suruošė laidotuves ~~laidotuvias~~. Bronių Butkevičių visi gerai pažinojo, kaipo gerą žmogų, tauraus lietuvio ir vargšų užtarėją, ~~ir~~ jų interesus kovotoją. Būdamas Gelvonų srities komiteto apsaugos būrio vadu, tvarkė lenkų komiteto veikimą, legionierių verbavimą ir ginklų rinkimą.

Palaidoję Bronių, visi nujokome į Sabališkius. Gelvonuose ~~Gelvonyse~~ raudonarmiečių tarpe buvo ir Norkus. Jis pasakė, kad knopa sutemus persikels nakčiai į Mikolajūnų kaimą. ~~Tas buvo padaryta tam, nes~~ Knopa nebuvo labai ~~gausi~~ ~~skaitlinga~~ didelė ir pasilikus Gelvonuose ~~Gelvonyse~~ ~~savisaugos~~ sumetimais nepajėgs miestelio apsaugoti. Mikolajūnų kaimas buvo pusiaukelyje tarp Gelvonų ir Sabališkių. Pažymėtina, kad Gelvonų gyventojai tada pirmą kartą pamatė raudonarmiečius. ~~tada~~ Buvo vedamas karas nefrontinis, bet, užėmus kokią nors vietovę, skaitėsi, kad jos ~~ap~~srities taip pat priklauso tiems, kurie yra jau užėmę tos srities vietovės punktą. Frontinio karo tuo laiku niekas negalėjo vesti, nes kariaujančio

pusės/ ~~nebuvo~~ netūrėjo ~~skaitlingos~~ gausios saro armijos ~~nis~~. Jei Gelvonus nebūtų užpuolę vokiečiai, tai Gelvonų gyventojai nebūtų matę raudonarmiečių. Kuopa pabuvojus ~~pas~~ penkeles dienų Gelvonuose ~~ir~~ Mikolajūnų kaime, nuėjusi grįžo į Širvintus. Ir vėl Gelvonai pasiliko be ~~jokios~~ valdžios. Pirmiau, nors buvo vietos srities komitetas, savarankiškai pasiskelbęs revkomu, o dabar nebuvo jokios valdžios. Jei Gelvonuose būtų anarchistų, ~~idėjos šalininkų~~, tai jų svajonės būtų išsipildžiusios: nebuvo valdžios ir nebuvo kam kištis į laisvos visuomenės santvarką.

Sabališkiuose – laidotuvinė nuotaika. Po vakarienės, ~~ir~~ visų patirtų įspūdžių, Kalbų, ~~atpasakojimo~~ ruošėmės nakties poilsiui. Tai buvo jau pradžia vidurnakčio. Man buvo paruošta lova didžiajame ~~deliame~~ kambaryje. Nusiaudamas ~~savo~~ pusbačius pastebėjau, kad kas tai yra iš lango ~~lauko pusės~~. Užgesinau šviesą ir pamačiau paauglį. ~~Pasakiau~~ Gretimame ~~esančiam~~ kambaryje buvo Steponas. ~~apie~~ Jam pasakiau, kad pamačiau ~~kaž tai, į~~ lange žmogystę. Steponas, skubiai apsirengęs, išėjo į lauką. ~~ir~~ Aš per langą mačiau, kaip tasai jaunuolis susijaudinęs kažką pasakojo ir ranka rodė link Linkonių dvaro, kuris nuo Sabališkių buvo ~~atstume~~ apie du km, nepilno kilometro.

Sunerimęs Steponas ~~susijaudinęs~~ mums pasakė, kad Linkonių dvare vokiečių kareiviai.

130 Tie patys, kurie terorizavo
ir nužudė Bronių, dabar vietos, gyventojus
žerskių puotauja. Vaikinas pasakė, kad
jų yra apie 20 žmonių, ir ~~jau~~ jie ~~jau~~ gero-
kai įkaušę. Aš paskubomis apsirėdžiau,
ir, niekam nieko nepasakęs, sprukau
į lauką, ir ~~per laukus~~ tiesiai bėgau
į Mikolajūnų kaimą, kuris buvo apie
pusę kilometro. Prisiartinus prie kaimo,
Sargyba mane sulaikė. Prašau, kad ~~jie~~ sku-
biai mane nuvestų pas kuopos komi-
sarą. Nuvedė. Komisaras ir Norkus
buvo viename kambaryje. Norkui pa-
sakojau lietuviškai apie vokiečių buvimą Linkonių
dvare. ~~lietuviškai~~. Komisaras lietuviš-
kai ~~nesuprato~~ nemokėjo, bet iš mano jaudini-
mosi, kalbant ~~pasakojimo~~ suprato, ~~kad~~ kad
kažkas ~~yra~~ atsitiko nepaprasto. Norkus trumpai
Komisarui išpasakoja mano pranešimą.
Komisaras ir Norkus sutaria vokiečius
pulti. Dalis kuopos pasilieka Mikolajū-
nų kaime, o staršinai įsako kovai pa-
mosti dalinį iš 30 kareivių ir vieną
kulkosvydį „Maksimką". Šiai operacijai
vykdyti pavesta Norkui ir kuopos star-
šinai. Praslinkus pusvalandžiui, kovos
dalinys jau buvo kovos ~~parengtyje~~ pasirengęs.
Žygiavome iki Sabališkių ~~kartu~~ draugė, ~~bet~~ nuo
Sabališkių iki Linkonių dvaro kelias
buvo iš abiejų pusių apsodintas klevais
ir uosiais. Staršina kareiviams įsakė
eiti pirmyn, ~~su mažais~~ perbėgant ~~perbėgimais~~ uno

191 vieno medžio prie kito. Medžiai buvo stori,
šimtamečiai, ir, taip einant, sunku nel
pastebėti, ~~x~~ slapukui. O, kad sargybiniai
dvaro pakraštyje ~~yra~~ išstatyti, abejonės
nebuvo. Dalinio priešakyje eina Norkus
ir aš. Jis su šautuvu, o aš ~~x~~ ~~x~~ pli-
~~qomis~~ komis rankomis, bet suspandęs ~~x~~ kum-
ščius. Pasidariau naujuoju Susaninu, tik
~~su tokiu~~ skirtum as toks, kad tasai klastin-
gai veikė, o aš ėjau ~~keršingo~~ jausmo
~~vedamas~~ atkeršyti už nekaltai, žiauriai nukan-
kintą mano gerą draugą. Staršina ėjo
dalinio gale, ir vis ragino kareivius sku-
bėti. Kareiviai ~~kaip tai~~ nenoriai ėjo.
Mūsų neapsirikula. Vokiečiai savo ~~apsau-~~
~~gai~~ sargybinius buvo išstatę. Dvaro
geografija yra tokia: Dvaro ~~palocius~~ rūmus
su visais ūkiškais pastatais skyrė
didelės ~~slėnys~~ dauba, ~~ir~~ Tos daubos
pradžioje stovėjo buvusioji karčiama,
~~bet dabar neremontuojama~~ gerokai ~~yra~~
apgriuvusi. Mes su Norkumi ~~mo~~ savo
dalinio nutolome gerokai ~~į~~ prasiveržėme pirmyn. Nor-
kus staiga sustojo ir, ~~be žodžių~~, ~~man~~
bakstelėjo man į šoną, parodė pirštu į vokie-
čių sargybinį stovintį prie karčiamos
kampo. ~~Jis~~ Norkus nieko nelaukęs, priklaupė
ant vieno kelio ir ~~paėmė taikyti~~ nutaikė tiesiai į sto-
vintį vokietį. Pasigirdo šūvis, vokietis
sukniubo. Staršina savo kareivius
suguldė už medžių, ~~to~~ prie karčiamos sie-
nų, ir buvo duotas įsakymas ~~per~~ ~~sugrįžti~~

~~mą~~ dauža, skirianeiją (ėkrano) nuvus ir mus, apšaudyti. ~~Pras-~~
pliupo šūviai iš šautuvų ir kulkosvaidžio.
Pasigirdo atsišaudymas, bet greitai nu-
tilo. Nutarta trauktis. Pagal strateginę tak-
tiką, reikia trauktis atsišaudant, ~~tačiau~~
~~čia nebuvo tas padaryta~~. Kareiviai
~~eidami~~ ėjo į kovą nenorom, ~~taktiką~~ o atgal skubėjo, ~~nes~~
~~jnos~~ buvo galima, jų ~~sulėtinti~~ sustabdyti, ~~sulėtinti, nes tran-~~
trau~~k~~kiant „Maksimą“. ~~buvo labai atsilie-~~
~~kama.~~ ~~Pasiekę~~ Sabališkiuose aš pasilikau,
o Norkus su savo daliniu nužygiavo
į Mikolajūnus. Sutarėme, dėl viso ko,
jei vokiečiai bandytų nakties metu
pulti Sabališkius, tai tegu šauna, ~~ir~~
šūvis bus signalu. Steponas medžiok-
linį šautuvą turėjo. Bet visi mes buvo-
me tos nuomonės, kad tai padaryti
vokiečiai neišdrįs. Bet, dėl viso ko
Mikolajūnuose kuopa visą naktį buvo pasirengusi
~~pasitikti priešą, pasirengusi,~~
~~kovos parengtyje~~

St. Butkevičiaus šeimoje ~~pasidarė~~ kiek
~~geresnė~~ nuotaika pagerėjo, linksmesni buvo ~~ir~~
visų veidai. Butkevičiūtė papasakojo,
~~kokia buvo~~ ką jie pagalvojo, ~~susidariusi nuomonė~~ ~~kuo~~
~~met~~ Kai aš pusrubomis apsirengiau ir, niekam
nieko nepasakęs, sprukau iš namų. Pagal-
vojo, kad aš išsigandau ir pabėgau vi-
sus palikęs. Kitaip tariant, ~~pasidariau~~
dezertyr~~u~~avau. Bet po pusvalandžio aš jau
~~buvau~~ tapau jų ~~tarpe~~ akyse ~~dideliu~~ ~~didvyriu~~ didvy-
riu, nes ~~matė~~ pamatė mane, žygiuojantį kartu su ~~vedant~~ raudonar-
miečius, ~~užpulti vokiečius~~. Labai stebėjosi,

Kada ~~kaip~~ aš galėjau suspėti nuvykti į Gelvonus,
Kadangi, ~~nes~~ dargi tiesiai per laukus einant, ~~ir tai~~ yra
133 virš 2 kilometrų ~~atstumas~~, o čia, nė valan- ~~praslin~~
dai ~~vos~~ nepraslinkus ~~ne pilnai~~ valandos aš jau žygiavau
mušti rusiečius. Paaiškinau, kad kuopa
buvo atresta nakties metu; Mikolajū-
nus. ~~Padarė~~ Subarė mane ~~man~~ ~~priekaištus~~ kodėl ne-
pasakiau ~~apie tai~~ jiems. Paaiškinau,
kad tai buvo karinė paslaptis, ~~ir apie~~
jos buvimą žinojau aš ~~tik vienas~~. Jei
daug kas žinotų, tai jau nebūtų paslap-
ties. Po to žygio ~~jaučiau~~ pajutau didelį nuovar-
gį. Steponui pasakiau, ~~kaip sutarėme~~
mudu su Norkūnu koks duoti signalą sutarėme
jeigu rusiečiai mėgintų užpulti Sabališkius.
Jis padarė savo medžioklinį šautuvą vienam
paliktam kumečiui ir paaiškino,
kuriam tikslui, ~~jis jį gauna~~. Atsigu-
liau, užmigau, bet miegodamas ~~miegant~~ vis rusie-
čius persekiojau. Nors poilsis buvo
neilgas, bet atsikėliau tvirtesnis ir
~~su~~ gera išnešos nuotaika. Po pusryčių nuvy-
kau pas Norkų, kuris su savo kuopa
jau buvo Gelvonuose. Tariausi dėl atei-
ties. Jis man pasakė, kad rytoj rau-
donarmiečiai apleidžia Gelvonus ir
vyksta į Širvintus. Patarė man ir
Stepono Butkevičiaus šeimai čia ne-
pasilikti. Rusiečiai keršys. Vyk~~stant~~damas
pas Norkų į Gelvonus, sutikau ~~pamačiau~~ važiuo-
jantį kleboną Buivydą netoli Mikola-
jūnų kaimo. Pamatęs mane vežėjas pra-
dėjo skambinti varpeliu, ženklas, kad jis ~~vyksta~~

su visais sakramentais ~~atjusta~~ Keliauja pas ligonį.
~~Tuojaus atvėjais~~, Sutiktasis turi atsiklaupti ir žegnotis. Jis žinojo, kad aš kaip ateistas to nepadarysiu, bet išvengs pasikalbėjimo, nes kunigui taip daryti draudžiama vežant sakramentus. ~~Kaito mani gatvas nesklandumas.~~ Pas ligonį veža kunigą paprastai to kaimo ~~kaus noas~~ žmogus. O čia vežė Klebono ~~jo~~ bernas. ~~Ta neaiškumą~~ Paaiškėjo viskas miestelyje. Klebonas pabėgo pas Čiobiškio kleboną.

Sabališkėmo nekantaiai manęs laukė. Pasakiau Norkaus nuomonę. Pasakiau, kad aš Gelvonus apleidžiu. Dabar turi apsispręsti Stepono šeima. Apsisprendė Sabališkius apleisti ir dar šiandieną, be jokių delsimų. Kumečiai atrykę iš Linkonių papasakojo, kad per vakarykštį susišaudymą buvo nušauta pagyvenusi moteris, karvė ir vienas vokietis, kurį pats Norkus asmeniškai nušovė. Paryčiui buvo atrykę tie patys vokiečiai, paėmė kareivio lavoną, ~~ir~~ palaukė, kol paskubomis Gružerskis susikraus savo daiktus ir ~~vokiečiams lydint~~ visi drauge išvažiavo Čiobiškių link. ~~Prasidėjo~~ Pakrovėme Stepono šeimos daiktus, ~~pakavimas.~~ Vienas buvo vienkinkys vežimas, kuriuo atvažiavome iš Širvintų, ir ~~turėjau~~ aš turėjau būti vežėju ~~vežiotinuoti~~ ~~ir~~. Dar du dideli, dvikinkiai vežimai ir jų vežėjais bus Stepas ir ~~kito~~ Delfina.
Mano vežimas buvo paskirtas maisto

produktams. Kaip pradėjo kráuti į mano ve-
žimą kumpius, dešras ~~skilandžius~~, lašinius, sūrius
tus ir neraikytus, pradėjau baimintis,
kad nesutilps. Sutalpino, tačiau ~~bet~~ klausimas,
ar arklys patrauks tokį režimą. Traukė,
bet labai sunkiai. Teko dažnai sustoti,
duoti ~~duodant~~ arkliui pailsėti. Sabališkius
apleidome, ~~jau~~ pietus paragę. Susto-
jome Gelvonuose, ~~Gelvonyse~~ Paėmiau savo daik-
tus, kurių nelabai daug ir turėjau.
Atėjo su manim atsisveikinti mano
mokiniai. Man gaila jų buvo. Aš ~~kaip~~ po
mokytojaudamas ~~mokytojas~~ nedaug tegalėjau ~~ka~~ jiems
duoti. Vis tie neramūs laikai. Tai karai,
tai banditizmas, sumatas, žudynės iš-
sdumia gyvenimą iš normalių vėžių.
Pravažiuodami ~~Pravažiuojant~~ pro kapines, sustojome.
Dar kartą atsisveikinome su Broniumi.
~~Nors mano~~ Gyvendamas ~~Gyvenant~~ ir būdamas ~~būnant~~ ne-
toli Gelvonų, Broniaus kapą aplan-
kydavau. Tokio gero ir ištikimo
draugo, koks buvo Bronius, aš savo
gyvenime neturėjau.

Pavakare pasiekėme Širvintus. Mū-
sų sodybos kieme vos tilpo visi veži-
mai, ir trante-arkliai. Pabėgėlių kartu
su manim buvo net 11 žmonių. O
mūsų šeima dar susidėjo iš 4 žmonių.
Nors namas netaip jau mažas, bet
esant tiek žmonių, pasidarė ankštu.
Pabėgėliams atidarėme savo namo
visą galą. Prinešėme šiaudų. Ant jų ~~ant~~
~~ant~~ miegodavo pabėgėliai. Tokis gyvenimas

tęsėsi apie 10 dienų. Paskui, pasikrovę visą savo mantą į turimus vežimus, Butkevičiaus ir Deltuvos šeimos patraukė link Kauno per Musninkus ir Žiežmarius.

Gelvonų srities komiteto pirmininką Žukauską, kuriam smarkiai suardė nugarą vokiečių per langą mesta granata, teko ~~gydymui~~ nuvežti į Kauną ~~ten~~ gydytis. Pasigydęs apie 3 mėnesius, pasveiko visai ir grįžo į savo Gelvonus. Kuriam laikui praslinkus, Kaune sutikau kunigą Buivydą. Prisipažino, kad jis buvo mane sutikęs prie Mikolajūnų ir bijojo kalbėti, nes aš ~~veikiau~~ su raudonarmiečiais. Nudarė, būk važinojąs pas ligonį, ~~bet~~ o iš tikrųjų ~~tik-~~ ~~senybėjo~~ bėgo. Bijojo labai komunistų, nes jie ~~buvo tai~~ žudas kunigus.

Po tos tragedijos Gelvonuose aš persikėliau į Širvintus. ~~ir~~ Mane paskyrė Širvintų rajono vykd. kom. švietimo skyriaus vedėju.

Lietuvoje išleistoje Mažojoje tarybinėje enciklopedijoje yra parašyta, kad Gelvonuose ~~vietos gyventojai~~ buvo sudarytas pirmasis ~~sudarė~~ Revkomas. Taip vietos srities komitetas, artinantis Raudonajai armijai, pasiskelbė revkomu, bijodamas, kad bus nauji rinkimai ir čia gali pralysti lenkai. Visi tie, kurie tame revkome darbavosi ir jį tvėrė, ~~visi~~ kaip vienas atsidūrė Kaune. Tai buvo šlykštus dviveidiškumas. Tas pats ~~net~~ Širvintų rajono politinis komisaras Jonas Norkus, tarybinei valdžiai traukiantis iš Lietuvos, ~~jis~~ „paslydo" ~~kelyje~~, vietoj patraukti į rytus, jis patraukė į vakarus.

Petras Ruseckas 1939 m. surinko medžiagą ir suredaga-
vo knygą „Lietuva didžiajame kare", knygoje
atpasakota vokiečių žiaurumai ~~būnant~~ Lie-
tuvoje. Toje knygoje buvo ir mano aprašy-
mas – „Buvau įsitikinęs vokiečių kultūrin-
gumu", ~~kuriame~~ jame ~~aprašiau~~ papasakojau, kaip pirmas
sutiktas vokiečių raitelis mane apiplėšė,
~~atimdamas~~ atėmė laikrodį. Apie jų elgesį ~~man bū-~~
~~nant~~ „gefangenlageryje" Garnminkoje, kuriame aš buvau, ir ne-
kaltų žmonių žudymą Gelvonuose, lenki
Gružčevskiui prašant, taip pat papasakojau. 1941 metais, vokiečiams
antrą kart okupavus Lietuvą, rudenį, ku-
ria tai dieną buvau išvežtas į gestapą.
Gestapininkas Šveicer man pakiša Petro
Rusecko knygą ir atskleidęs tos knygos
puslapį, kur buvo mano straipsnis, ~~ir~~
ir klausia: „Jūs rašėte tą rašinį?" „Taip,"
~~atsakiau~~ kiek suglumo, bet paskui pra-
dėjo man skaityti notacijas, kad aš ap-
šmeižiau vokiečių tautą. Kai jis pa-
baigė, aš, lyg pasiteisinti norėdamas, ~~aš savo pasiteisinimui~~ pasakiau,
kad aš rašiau apie kaizerinius vokie-
čius, kuriuos Hitleris nušlavė. ~~Mano~~
~~bus padarytas nusikaltimas, jei aš dabar~~
~~blogai atsilieptčiau apie vokiečius. Bet~~
~~to nėra, tai kaltinti už praeitus laikus~~
~~visai nesiderina tuo labiau, kad keiserio~~
~~nėra ir tuo pačiu žuvo ir žiaurumai...~~ Ges-
tapininkas Šveiceris išėjo. Pasilikau jo ka-
binete vienas. Nejauku. Galvoju, ar man
pavyks iš šio narvo ištrūkti. Atėjo ir pasakė,
kad galiu eiti namo. Išėjau, bet supratau,
kad esu paimtas „ant ~~paišelio~~ pieštuko". Tikrai taip.

Broliai

Gruodžio mėnes~~yje~~io Kažin ~~kurį~~ dai ryts ~~atsivė-~~
~~lęs~~ nutariau nuvykti į Širvintus. Vaikus
paleidau namo. Papusryčiav~~au~~ęs ~~ir~~ nuėjau
pas vokietį „amtforsterį“ paprašyti pas-
totės. Sutikau jį savo būstinės kieme.
Pasakiau, kad vykstu į Širvintus, ~~ir~~
man reikalinga pastotė. Jis paklausė,
ar labai skubus reikalas. Patvirtinau,
kad taip, nes grįžo mano broliai. Tai
buvo melas. O ~~ta~~ Tačiau aš ~~turėjau~~ tai padaryti, nes
buvo nustatyta tokia tvarka: pastočių
gauti užsakymai duodami iš vakaro.
Pastotę gavau ir vykstu rogėmis ne-
labai išvažinėtu keliu. Pravažiavus
Bagaslaviškius, ~~kelyje~~ prasilenkiant
pamačiau, kad važiuoja mūsų kai-
mynas ~~totorius~~ Barananskas. Pamatęs
mane, ranka ~~man~~ davė ženklą, kad
sustočiau. Sustojome ir neišlip~~ant~~ęs iš
rogių jis man ~~sako~~ sušuko: „Jūsų šeimoje
didelis džiaugsmas - grįžo abu broliai!“
Aš jam nieko nepasakiau, netgi ačiū.
~~Buvau~~ Visai suglum~~ęs~~au išgirdęs to-
kią malonią žinią. Prisiminiau savo nujautimą, kt ~~Pradėjau svarstyti~~
~~apie savo nujautimą~~, juk aš vokiečiui
nesumelavau. Iš kur tasai nujautimas?
~~ryšis~~. Vokiečiui paklausus, be jokio
galvojimo, instinktyviai ~~kaip dar kokiam instinktui~~
~~diktojant~~ ~~pasakiau melą~~ pamelavau. O čia, pasirodo, ne melas,
bet tikrovė. Ir dabar ~~dar~~ dažnai ~~aš~~ prisi-
menu tą momentą ir stebiuosi ~~mano~~ savo

to laiku esama intuicija. Tikrai, tai būta labai stiprios. Kiek vėliau jį pagirkantojo tai rokiečiams užpuolus Gelvonys, 1919 III 18 d.

Turėdamas

Šitokiai (pas mane esančiai intuicijai aš neduriam jokių kompromisų ir drėjo-mų sunkiose valandose mano gyvenime. Buvo labai sunkių ir vargingų valandų. Gal toji intuicija ir apvyde bet kartu tam pačiam stalom klausima, kad dar jos paxyprus. Gal būtų dar blogiau, su tragiškomis pasėkomis. Nėra tokių svarstyklių, kurios parodytų svorį blogų ir gerų valandų.

Iš mūsų kaimyno išgirdęs tokią džiugią žinią man pamuo atrykti greičiau. Prašiau savo vežėją raginti arklį. Vaizduotėje tėvų džiaugsmą ir mūsų visų. Įvažiavus į sodybą motina sutikau prie tvarto, ir mane pamačius nustebus paklausė, kas man pranešė apie taip mūsų didelį džiaugsmą, kuris šiandieną yra mūsų pastogėje. Nieko neaiškinau, bet pasėmiau motiną paranku ir vedu į butą. Jei aš aiškinsiu apie kokią tai intuiciją, nesupras, vis vien bus įsitikinus, kad tai viskas yra Dievo galybė ir globa. Sveikinamės. Vieni kitus spaudžiame stipriai prie krūtinės. Broliai ideniai akimis apžiūrinėja mane nuo galvos iki kojų. Stebisi, kad paliko vaikėzą, o dabar vyrą iš stuomens ir liemens. Netiki, kad aš atvykau nujantimo vedamas. Netiki jokioms intuicijoms. Bet

pasakoja iš savo supuolimą, kaip [kelyje]
iš Vilniaus ~~kelyje~~ į Širvintus, „balagoloje" sėdint [važinodami, abu broliai] susipa-
žino. Tikrai įdomus supuolimas. Vyresnysis
brolis Vytautas grįžta iš Rusijos, atvažiavęs,
kitas vidutinis – Vaclovas grįžta iš Vokietijos, Vestfalijos
kasyklų, kur kasė anglį. Išvežtas 1915 m.
privalomiems darbams iš Kauno, kur mo-
kėsi pas garsųjį Karčerskį, mėsos ir ~~dešrų~~
išdirbinių įmonėje, dešrų gamybos ~~profe-~~
~~sijos~~. Su Širvintais vienintelis susisiekimas
tais laikais buvo „balagola", kurios stotis
buvo Pylimo gatvėje, Vilniuje. Tuo transpor-
tu ~~tas~~ žmonės ~~buvo alternatyvas~~ naudojosi naktį ~~metu~~, nes
tada buvo vėsesnis oras, na, ir kelias laisvesnis.
Dienos metu vykdavo prekių pervežimas.
Pavakary susėdo keleiviai į vežimą.
Greta sėdintieji susipažįsta, ~~iš~~ užsimezga kalba. ~~tarp~~
~~savęs kalbas~~. Vytautas paklausia šalia ~~greta~~ sėdinčiojo
~~Vaclovo klausia~~, kur važiuoja. Gauna
atsakymą, kad į Širvintus. Pas ką? ~~seka~~
~~klausimas~~. Pas Petrauską – atsako. Vytautas
apkabina brolį Vaclovą ir pasisako, kad
jis Vytautas, jo brolis. Vaclovas papasakoja,
kad jis buvo išvežtas. Kasė anglį. Vytautas
to žinoti negalėjo, nes karui prasidėjus, buvo
mobilizuotas Kaune, kur mokėsi pas Sa-
dauską, Mickevičiaus g-vėje tapicierių
amato (minkštųjų baldų apmušėjų). O Vaclovas
pasiliko Kaune ir, kai vokiečiams užėmus
Kauną, buvo išvežtas. Apie tėvus Vaclovas
nieko negalėjo papasakoti, nes nieko apie
juos nežinojo. Pasakė, kad susirašinėjo su
manimi, kai mokiausi Marijampolėje. Kovo

tolimesnis mano likimas, jis nežinojo. Aš, būdamas
gelzon~~yse~~ [uose] jam rašiau, ~~bet~~ [Jaetaa] esant karui, paštas
beveik ~~kaip~~ ir neveikė. Veikė tik kariškas paštas.
Tikrai Petrauskų šeimoje toji diena buvo pati
laimingiausioji. Taip susiklostė [gerai] visų likimai,
kad mes visi ~~kartu~~ [šiuomet], ~~ir~~ sveiki ir gyvi. Tiek me-
tų nesimatę, kalboms, pasakojimams, įspū-
džiams nebuvo galo. Mama dažnai sirgi-
~~nėjo~~ [liavo], ~~po~~ ~~pagimdymo~~ ~~manęs~~ [mane pagimdžius], bet šiuo mo-
mentu jautėsi ~~gyva~~ [sveika] ir pilnos energijos.
Tai buvo tiktai pirmieji įspūdžiai. Mano
[pasi]svečiavimas buvo ribotas. Pagaliau lan-
kė manęs ~~gimtinę~~, ~~o rytoj vaikams~~ [Rytoj vaikai susirinks į mokyklą.] Pa-
sakiau, kad į ~~mokyklą~~ ateisiu, ~~ir~~ pamo-
kos vyks nustatyta tvarka.

Tėvas ~~mūsų~~ [labai norėjo] ~~ūkininko gyvenimui~~, taip
kad [mūsų] nei vienas turėtų specialybę. ~~Bet~~
~~mums patardavo~~ [jis leido] pasirinkti kokia tik
nori specialybę, bet [nepatarė —] tokiu būdu! — ~~rinktis~~
~~ūkininko~~ [ne] sodininko ~~specialybės~~. Jis [pa]~~at~~
~~guodavo~~ [bręsdavo], kad sodininkas turi labai
daug priešų, ~~jo darbo vaisiams yra~~
~~priešai~~ — saulė, lietus, vėtra, šaltis,
gyvuliai, paukščiai, kirmėlės, valdžiai
ir ~~visi kiti~~, ~~nes~~ jie ~~jo~~ daro ~~sodininkui~~ [sodui]
žalą nesąmoningai, ~~bet daro o~~ [ypač padaro] sodinin-
kui, ~~daugiausia~~. Kuomet broliai baigė
Širvintų dviklasę mokyklą (šiais laikais
prilygsta 8 kl. vidurinės mokyklos) tėvas
pa~~reiškė~~ [klausė] broliu~~ms~~, kokią pasirinko
specialybę, ~~ir~~ jis ~~piešnos~~ [padės susitvarkyti], kur galės
[jie] tos specialybės išmokti. Vytautas pasirin-
ko tapiecorians, o Vaclovas mėsininko.

Vytautas mokėsi vidutiniškai, o Vaclovui mokslas ėjosi sunkokai. Visuomet reikėdavo padėti. Aš mokiausi labai gerai, ~~ir būdamas pats jaunia-sias~~. Dažnai ypač Vaclovui padėdavau. Tėvas jam ~~darydavo priekaištus~~ priekaištaudavo, kad jaunesnis moko vyresnįjį. ~~Jis~~ Vaclovas stengėsi mokytis, bet ~~tiesiai~~ jam nesisekė. Bet šiaip buityje buvo sumanus ir darbštus. Turėjo tėvo būdą: karštas, kiek kerštingas, bet greitai atvėsdavo. Vytautas ir aš turėjome motinos būdą – taikingi, ramūs, išlaikyti ir sugyvenami. Vytautas ~~mobilizuotas~~ iš savo dalinio buvo nusiųstas į praporščikų mokyklą Gardine, kurį vokiečiams artinantis buvo perkelta į Nižnij-Novgorodą (dabar Gorkis). Ją baigęs buvo pasiųstas į gurguolę ir veik visą karą išbuvo Austrų fronte, Karpatų kalnuose. Griuvus caro sostui, pats vienas per didelius sunkumus grįžo į savo kraštą su mažu ryšulėliu. Vaclovas grįžo iš Vokietijos, Vestfalijos anglių kasyklos, su keliais lagaminais (čemodanais) ir pinigais. Savo likimu nesiskundė. Mokėjo jam gerai ir, nors buvo išvežtas prievarta, bet gyveno laisvai, bendrabučiuose, kuriuose buvo visi patogumai. Laisvai kalbėjo vokiškai. Karui pasibaigus, nusprendė važiuoti į savo kraštą. Kalbino jį pasilikti ir žadėjo jam pakelti atlyginimą. Bet

brolis pagalvojo, kad grįžti visuomet galės, jei savo krašte neturės sąlygų gyventi. Kasykloje atlyginimas buvo mokamas pagal išdirbį. Vaclovas fiziškai buvo gerai išsivystęs ir turėjo atletišką figūrą, tiesus, judrus. Labai kovingas. Mes, Idami kur nors, kai būdavome dar mokiniais, žinojome, kad niekas mūsų neužgaus, nes visi bijojo brolio. Jis pirmas nepradės, bet, jei kas nors tai padarys, tai jam laisvykis [?]. Jis pasisukdavo savo liežuvį iškišdamas, laikant jo mažąjį galą, kuris būdavo net matomas, ir visus švaistė į visas puses. Ypatingai jo bijojo miestelio žydukai. Kai jie pamatydavo Vaclovą upėje maudantis, tai pasukdavo į šalį. Jis nebuvo antisemitas, bet jų nekentė, kadangi šie triukšmaudavo ir spiegdavo.

Broliai, kiek pailsėję, padėjo tėvui dirbti paranguose. Tėvas savo žemės neturėjo. Namas visas šeimos užimtas. Kartais su tėvais gyvendavo giminės iš motinos pusės. Tai būdavo moksleiviai. Sodas nors nemažas, bet dar jaunas, vaisių nedaug duodavo. Tėvas pragyvenimui pinigus užsidirbdavo prižiūrėdamas svetimus sodus, kurių apylinkėje buvo nemažai. Arba užveisiant naują sodą. Daugiausia tai buvo dvaruose, kurie nelaikė savo nuolatinio sodininko. Tėvas turėjo tokių parangų 5-6 sodų, prašėsi ir kiti, bet tėvas neapsiimdavo, nes pats vienas nepajėgdavo. Už tokių

sodų priežiūrą imdavo natūra ir pinigais.
Jų suma metams viršydavo tūkstantį
rublių. ~~Dirbant sode~~ vieni pinigais be natūros buvo dar duodamas
nemokamas maistas ir patalpa nakvynei.
Broliai viešėdavo ir pas mane. Turėjo
didelį pasisekimą, nes matė pasaulyje daug
naujo ir galėjo smalsuoliams daug ką
papasakoti. Vytautas buvo geras šokėjas,
merginos sukto, varžėsi dėl jo. Vacloras
~~to neturėjo~~ ne taip sekėsi, nes ~~mažai~~ ne kalbus, kuklus.
Pagaliau žiemą praleidę pas tėvą nutarė savo
gyvenimą ~~išeitį~~ toliau [illegible] ateitimi pasirūpinti. Gegužės
mėn. pabaigoje ~~pradžioje~~ per Gelvonus išvažiavo į
Kauną. Jie stojo savanoriais. Vytautas
buvo priskirtas prie I Pėstininkų pulko,
kurio būstinė buvo Ukmergėje, o Vaclo-
ras į II Pėstininkų pulką, kuris buvo
formuojamas Kaune A. Panemunėje.
1920 m. kovodamas su lenkais Vacloras žuvo.
Mes visą laiką apgaudinėjome mamą, kad
Vacloras pateko pas lenkus į nelaisvę ir,
neturint su lenkais jokių ~~sant~~ santykių,
negali nei ten nuvykti, nei laišką parašyti. Pradžio-
je mama tikėjo, bet paskui suprato, kad jo
netekome. Dažnai minėdavo jį. ~~nes~~ ~~pas~~
~~jis nebuvo~~ jį nemylėjo, kad kurį nors iš mūsų vieną daugiau
~~mylėtų~~, o kitus mažiau. Jai visi buvo
vienodai mylimi. Kuomet suvažiuodavo-
me ~~visi pas~~ abu broliai su savo šeimomis pas tėvus
mama, žiūrėdama į mus niekam nie-
ko nesakydavo, bet per jos skruostus nu-
riedėdavo gaili ašara. Mes gerai suprasda-
vome ją, kodėl toji be žodžių ašara nuriedėjo.

Administracija

Būdamas Širvintų rajono švietimo skyriaus vedėju supratau, kad tas yra administracinis vienetas. Administracijos nesimokiau niekur. Supratau, kad į mano pareigas įeina visi to rajono mokyklų ūkiški reikalai, mokytojų paskyrimai, perkėlimai, ir viskas kas yra susyta su mokykla. Supratau, kad esu ne toks jau menkas pareigūnas. Bet, kaip sakoma liaudyje, pagal jungą turi būti ir kepurė. Ta kepurė reikia suprasti perkeltine prasme. Pareigūnas tai esu nemažas, bet neturiu vietos, kur dirbti. Rajoninis komitetas neturėjo savo patalpos. Jis buvo skaitomas ten, kur pats pirmininkas gyveno. O pirmininkai savo butus keitė ir sangumo sumetimais. Jie savo apsaugos, milicijos neturėjo. Tačiau to laiko gyvenimo ašimi buvo Politinio komisaro J. Norkaus butas. Bet tasai butas susidėdavo iš vieno kambario, kuriame beveik nebuvo jokių rakandų, be gerokai aplūžusio tapčano. Pats gyvenimas privertė savo darbo vietą padaryti tėvo name, kuriame jau aš gyvenau kaipo nuolatinis gyventojas. Tėvo sodyboje ir name padidėjo didesnis judėjimas. Iš dalies jam patiko, kad jo sūnus yra nemažas pareigūnas, pas kurį daug kas kreipiasi, bet iš kitos pusės tie lankytojai pažeidžia jo ramumą.

Vieną kartą atėjo pas mane, kai aš kažką rašiau ir leisdamas iš pypkės dūmus, kiek patylėjęs man pasakė, kad būtų geriau mano būstinę iškelti kitur, nes ~~dėl~~ prie didelio judėjimo nėra pripratęs. Sutikau, kad ~~tai yra~~ nenormali padėtis, bet visa bėda, neranda tinkamos patalpos rajoniniam komitetui. Jis pradėjo minėti, kokie namai yra tušti, kuriuos būtų galima užimti. Pritariau, bet jam pasakyti teisybės negalėjau, kodėl komitetas neturi nuolatinės patalpos. Turint patalpas, gali pasikartoti Gelvonų tragedija. Neperseniai rajono komiteto pirmininkas Dukaševič buvo užkluptas vokiečių ir nužudytas. Jis buvo išėjęs į rajoną tarnybos reikalais ~~ir~~ vietos žmonės, pamatę vokiečius, jį paslėpė už pečiaus. Bet atsirado išdavikas, ~~kuris~~ vokiečiams pašnibždėjo ir tie, atėję pakartotinai, jį surado.

~~Dėl nenormalios padėties mokytojų, kurie pusbadžiai gyveno~~ Su Norkumi sunkią mokytojų būklę, jie pusbadžiai gyveno, apsvarstėme, ~~bet neradome jokio recepto~~ iš tos padėties išeiti. Sutarėme kurią dieną nuvykti pas V. Kapsuką, kurį asmeniškai Norkus gerai pažinojo. Tokios dienos sulaukėme. Pastotininkas mus nuvežė į Vilnių. Nuėjome, pirmiausia, į „Žoržo" viešbutį (dabar „Vilniaus" viešbutis). Ten buvo Ministrų Taryba ir dar keletas komisariatų. Mane Norkus paliko laukiamajame, ~~kambaryje~~ o pats nuėjo ieškoti V. Kapsuko. Jis buvo kokiame tai posėdyje. ~~ir bus galima~~

Vadinasi, su juo pasimatyti teks ~~pamatysi~~ tik vakare. Nutarėme laukti. Norkus pašoko ir nusivijo ~~kokį tai~~ kažkokį žmogų su ~~nespėtna~~ dailia barzdele ~~ir~~ su kuriuo ~~kurį laiką kalbėjo~~ [illegible]. Atsisveikinęs su ~~juom~~ juo Norkus, atėjo pas mane ir pasakoja, kad tai yra Vaclovas ~~Biržy~~ Biržiška, kuris pora mėnesių pildė švietimo komisaro pareigas, o dabar yra švietimo komisaro pavaduotoju. ~~Tai~~ Jis yra mūsų tiesioginis viršininkas ir gal būtų ne pro šalį su ~~juom~~ juo pakalbėti. Norkus man pasakė, kad priminė jam kokiu reikalu mes atvykome ir prašė, kad mūsų išklausytų, ~~bet~~ šis prisipažino, kad yra bejėgis ir, jei kas galės ~~padaryti~~ kuo nors padėti, tai tik V. Kapsukas. Ir tik su V. Kapsuku reikia kalbėti. ~~Gerokai~~ Vėlai vakare V. Kapsukas priėmė Norkų ir mane savo darbo kabinete. Kabinetas gana kuklus. Senoviški baldai, gerokai nudriskę, iš kur tai atgabenti. Paprašė mus prisėsti ant ~~šale~~ greta stovinčios sofos prie ~~kurios~~ jos stovėjo senoviškas, ant vienos kojos stalinkas. Norkus atpasakojo, kokiu reikalu esame atvykę. Trumpai pasakė, kas aš esu ir kur baigiau mokslus. Kuomet Norkus paminėjo, kad baigiau mokslą ~~pereitais metais~~ Marijampolėje, tai nors V. Kapsukas buvo gerokai nuvargęs, ~~bet~~ išgirdęs žodį „Marijampolėje" krūptelėjo, nušvito jo akys ir pasidarė žvalesnis. Norkui pabaigus savo pranešimą, V. Kapsukas pradėjo mane klausinėti, kaip dabar atrodo miestas, jo apylinkės, žmonės. Mano pasakojimą jis ryte rijo. Labai

nustebo, kad aš mokiausi tose pačiose rūmo-
se, kuriose caro laikais buvo gimnazija ir
jos joje mokiausi. Praėjo geroka laiko,
bet V. Kapsukas gana gerai prisiminė tų
rūmų geografiją. Kiek susiraukė, kuomet
pasakiau, kad prie tų rūmų dešinėje pu-
sėje su gražiais mediniais ornamentais
kur caro laikais gyveno tos gimnazijos
direktorius. Dabar jame niekas negyve-
na, apleistas, neremontuojamas ir pavers-
tas sandeliu. V. Kapsukas net paminėjo
to direktoriaus pavardę, kuris ten gyveno.
Bet dar daugiau nustebo, kuomet papa-
sakojau, kad tose rūmuose vokiečiai
padarė mokytojų kalvę, kad mokytojai
buvo iš Mažosios Lietuvos, nemokamai
davė maistą, bendrabutį, o po išleidžia-
mųjų egzaminų tuos rūmus užvaldė
„Žiburio" gimnazija.
Po šitokio pasikalbėjimo perėjome prie
mūsų rūpimų reikalų. Aš padariau ga-
na smulkų pranešimą apie visai nepaken-
čiamą mokytojų būklę, kuri susidarė
dabartiniu laiku. V. Kapsukas išklausė ma-
no pranešimą labai ramiai. Man baigus, jis
savo kalbos pradžiai paglostė savo barzdelę,
ir užraitė gana nemažus ūsus, V. Kapsukas
visai atvirai pasakė, kad padėtis ne tik
su mokytojais Širvintų rajone, bet ta pati
padėtis yra ir kitur. Tarybinei valdžiai yra
nepaprastai sunku piliečiam gerbūvį pakelti,
kuomet vokiečiai traukdamiesi veik viską

~~susarinį~~ išsireiškė, o ko negalėjo išreikšti, tai
sunaikino. Mums pagalbos ranką ištiesė
Ukraina ir kitos tarybinės respublikos. Da-
lį jau gavome, o kita dalis yra kelyje. Mes
Lietuvą radome visai nualintą. Pradėjome
kraštą atstatinėti. Priešų turime daug.
Lietuvos buržuazinė valdžia esanti Kau-
ne, vokiečių remiama, smarkiai sukruto.
Su jais susidoros patys darbininkai, kurie
sausyje pradėjo ~~trečią~~ tarybinę santvarką ir tai sėkmin-
gai atliks. Bet su lenkais nejuokai, tuo la-
biau, kad paskutiniu ~~laiku~~ metu, mūsų žiniomis,
lenkams pavyko susitarti su vokiečiais,
ir jie pradėjo visu frontu mus pulti ~~po~~
tokiu preketstu, kad Tarybų S-ga užėmus
dalį rytų Lietuvos, ~~papildė~~ įvykdė agresiją. Lenkai
užėmė Slonimą, Pinską ir artinasi prie Vil-
niaus. Kaip jau žinote, prieš keletą dienų ~~tam~~
~~atgal~~ yra paskelbtas karo ~~stovis~~. Šiandie-
ną viskas prieš lenkus. Mes šiandieną
ilgai posėdžiavome ir priėmėme daug nutari-
mų, ~~kad~~ lenkams su duoti per snapą. Po
tokio paaiškinimo ~~mums~~ mudviem (Norkui ir man) ~~su Norkum~~
buvo aišku, kad ir pats V. Kapsukas mūsų
rajono mokytojams padėti negali. Atsi-
sveikindami patvirtinome, kad tikrai situaci-
ja ~~yra~~ sunki ir komplikuota. Lydėdamas ~~mus~~
mudu ~~prie~~ link durų V. Kapsukas dar manęs paklausė,
iš kokios Suvalkijos vietovės aš esu kilęs.
~~mo~~. Aš atsakiau, kad ~~aš~~ esu Vilniaus
krašto pilietis, ~~ir~~ gimiau Širvintuose. „Tai esi
vietinis, o kodėl ~~bu~~ šneki suvalkiečių tarme?"
paklausė V. Kapsukas. „~~Tai man~~ mokyklos kaltė" ~~davė mokykla~~ - atsakiau.

Tasai mūsų pasikalbėjimas su V. Kapsuku buvo balandžio mėn. viduryje, ~~gal keleta dienų ir anksčiau~~ ir truko apie valandą laiko. Buvo jau vėloka ~~laikas~~, mes ir ruošėmės į Širvintus važiuoti rytoj. Aš nuėjau nakvoti pas Toločką į Pylimo gatvę, o Norkus – į „Narutčio" viešbutį. ~~Tas~~ Jis „rezervuotas" buvo tarybiniams pareigūnams. Toločkai papasakojau, kokiu reikalu esu atvykęs, ir kad kalbėjau su V. Kapsuku. Tai išgirdęs Toločkos veidas pasidarė piktas, jis burbtelėjo po nosim: „Rado su kuo kalbėti!" O vakarieniaujant supratau, kad lenkai ne juokais mošiasi Vilniuje pamatyti Pilsudskį ir jo legionus. Aš ~~asmeniškai~~ pagalvojau, kad tarybinė armija lengvai nepasiduos, kova bus labai arši, miestas nukentės, o daugiausia teks tai miesto gyventojams. Atsisveikinęs su Toločka, ~~nuėjau~~ nuėjau į viešbutį, kur suradau Norkų. Jo taip dienos viduryje su savo pastotininku išvykome į Širvintus. Vakare jau buvome pas savus. Vakarienės metu papasakojau, kaip man ir Norkui teko kalbėti su V. Kapsuku. Pasakojau, kad jis buvo labai užimtas ir teko laukti. Tėvas paklausė kokia kalba mes kalbėjom. Atsakiau, kad lietuviškai, kad jis yra tikras lietuvis, iš Suvalkijos, senas komunistas, ~~ir~~ visą savo gyvenimą yra pašventęs revoliucijai. Visi ta žinią priėmė neatidžiai. ~~be jokio atsidūmo~~. Tik tėvas, kiek patylėjęs, ~~pasakė~~ tarė: ~~kad~~ visi sako, kad jis yra žydas. Juk ir žydai moka lietuviškai.

~~Po tos misijos~~ Vilniuje nuo to nelaimingo ~~teko susitaikyti~~ ėmė su
~~tomis~~ senomis sąlygomis, ~~kur teko~~ jau įgimta gyventi. Dan-
kiau artimesnes mokyklas. Mokytojams
ka nors žadėti negalėjau. Nežadėjo ir
V. Kapsukas, o frontas pasilieka frontu.
Vietos gyventojai namiai laukė kokių
tai permainų. Nesitikėjo gero, nei iš Tary-
binės ~~valdžios~~, nei iš Lietuvos valdžios,
esančios Kaune. Daugiau simpatizavo
lenkams ir jų laukė. Per dvarus ir klebo-
nijas buvo sulenkinti. ~~Aš buvau~~ Manęs dvigu-
bai neapkentė ~~neapkenčiamas~~ kaip lietuvį ir ta-
rybinį pareigūną. Teko labai dažnai išgirsti
~~ti~~ kaip praeinantieji siuntė mano adresu ~~sim-~~
~~tė~~ tokį epitetą: - „przeklenty litwin"
(prakeiktas lietuvis). Be to epitetą dar sraidė
akmenimis. Širvintai ~~tai~~ buvo sulenkinti ~~kaip sala~~
~~sulenkinimo~~ ir tarp kaimyninių lietuviškų parapijų, kaip sala. Kaimyninės parapijos: —
Gelvonai, Bagaslaviškiai, Šešuoliai ir
net Musninkai buvo lietuviškos. Kad sulen-
kėtų ~~kinimui~~ pakako net penkiasdešimties
metų. Man teko išgirsti tokį Kazusą
(atsitikimą). Dėdė, taip penkiasdešimties
metų amžiaus vasaros metu ėjo per
savo laukus vienas ir, rankomis mosi-
kuodamas, sako lietuviškai: „čia daviau
daugiau trąšų ir derlius geresnis" Jis
manęs nematė. Turėjo paprotį „su savim
kalbėti". O kuomet jam priekaištaudavome
tai jis atsikirsdavo: Mėgstu su protingu
žmogumi pakalbėti. Šeimoje jis kalbėjo tik lenkiškai
ir vaikai jam lietuviškai nesuprato, ~~ir~~
~~nemokėjo kalbėti~~. Bet ~~jo sąmonėje~~ ir gal-

ro~~žtuoje~~ ~~yra~~ lietuviškai [būdamas | vienas jautėsi lietuviu] ~~dvasia~~ ir ~~savo~~
vi~~enumos būklėje jis yra lietuvis~~. Per
lietuviškas mokyklas [jau] buvo atstatomas
lietuviškumas. Vaikai, lankantieji lie-
tuviškas mokyklas, su [savo] seneliais kalbė-
daro lietuviškai, o su tėvais nesusikalbė-
davo. Vidurinioji karta jau buvo sulen-
kinta. ~~Taip~~ [Prie to] sulenkinimo daug prisi-
dėjo ilgametis Širvintų dekanas Norkevičius.

Balandžio mėnesio viduryje į Širvin-
tus atvyko naujų raudonarmiečių dali-
niai. Buvo išskirstyti pas vietos gyven-
tojus. Teko ir mano tėvui penkis karei-
vius priimti. Tai buvo jaunuoliai mobi-
lizuoti. Vakare tuščiame aikštėje išvirino-
~~tiems~~ [us kareivius] komisarai švietė politiškai. Pasigirs-
davo ir nedraugiškos replikos. Komisarai
aiškindavo, kad dabar vyksta karas, bet
po jo bus visiems geriau. [Tik reikia] dabar pa-
imti Berlyną, ir karas bus užbaigtas.
Čia net ~~keleta~~ necenzūriškų pasigirdo rep-
likų. Po tokio nepritarimo politinis lavini-
mas buvo nutrauktas. Netoli stovintieji
vietos gyventojai tas replikas ir nepasiten-
kinimus girdėjo. Girdėjau ir aš. Nepatiko
man nei pats metodas politinio lavini-
mo valandėlės, nei tos replikos. Drausmės
nėra. Drausmė – pergalės laidas, o jos nematyti.
Ypač būtina kariuomenėje.

Pas tėvą gyvenantieji ~~kareiviai, mobili~~
~~zuoti, ūkininkų~~ [mobilizuoti ūkininkų] vaikai. Svetimoje vietovėje
jiems viskas [buvo] įdomu ir ~~nekurie~~ [kai] dalykai
atrodė [jiems] keistai, net juokingi. Tai sėdėti

kambaryje ir valg~~ant~~ gyti be kepurės. Stebėjosi,
kad mes visi kalbame ~~trijomis~~ trimis kalbomis.
Vienas iš jų kreipiasi ~~pas~~ į mane su prašy-
mu, kad aš parašyčiau jam komandiruo-
tę. Paduoda man lapą popierio, kurio vir-
šuje yra dalinio štampas ir apačioje dali-
nio antspaudas. Aiškina, kad to dalinio raš-
tininkas yra kur tai išvykęs, o kitų raštingų
nėra ir jis sugalvojo, kad aš tą jam padary-
siu, nes rusiškai moku rašyti. Aš nieko
blogo negalvodamas, rengiausi tą paslaugą
padaryti. Bet tą pasikalbėjimą girdėjo bro-
lis Vytautas, jis pašaukė mane į šalį ir nepatarė
tai daryti: ~~nes~~ gal jis tą blanką parodė, ar kas
kitas jam darė, o ~~kad~~ tai jei kelyje kas nors
jį sulaikys, jis teisinsis, kad nėra dezertyra-
vęs, bet vyksta su komandiruote, ~~tikslu~~.
~~Mat~~ Brolis gnos gerai pažinojo ir ~~įminė~~ suprato
jo kėslus. Atsisakiau tą paslaugą padaryti,
~~bet~~ o jis ant manęs ir nepyko. Tik pasakė,
kad jam padarys koks tai Vanka. Kitas
~~padarė~~ pasiūlė ~~pasiūlymą~~, ~~kad jis~~ už 120 rublių
atvesti mums arklį, kuris stovi jų dalinyje
~~ir juomi~~ jo negali naudotis, nes ~~nes~~ kama-
nos ~~yra~~ labai nutrynė jam nugarą, ~~ir didelė~~
žaizda didelė ir ilgai negyja. Brolis Vacłovas užsi-
degė pirkti, bet Vytautas jo aistrą numal-
šino. Jis paims pinigus ir arklį atves,
bet kitą dieną ateis kitas kareivis, ~~ir~~ tą
arklį atsiims ir dar apkaltins, kad karinį
turtą vogiame. O už tokius darbus šaudo.
Iš čia Vytautas ~~įminė~~ perprato ~~galimus~~ jų kėslus.
~~Šaltai~~ Gerai visi pagalvojome ir ~~atsisakėm~~ nutarėme nepirkti.

Kareiviai, kurie gyveno pas tėvą, greitai išsi- ~~ilgai nebu-~~
~~vo~~ kraustė. Gyveno nedaugiau kaip 5 dienas. Skubiai
išvyko Vilniaus link ne tik jų dalinys, bet
papildomai su jais išvyko ir Širvintų kuopa.
Širvintai pasiliko be kariuomenės. Iš Vilniaus
atvykusiej pasakoja, kad lenkai artinasi
prie Vilniaus. Tarybinė armija stiprina sa-
vo pozicijas. Širvintuose, nors ir nėra jokios
armijos, bet gyvenimas eina normalia vaga.
Balandžio mėn. 19 d. Norkus vakare atėjo
pas mane ir pranešė, kad lenkai puola
Vilnių. Kovos vyksta mieste. Tarybinė vyriau-
sybė su V. Kapsuku randasi Maišiagaloje.
Dabar supratau, kodėl skubiai iš Širvintų
raudonarmiečiai išvyko Vilniaus link.
Kitą dieną mūsų nepasiekė ~~jokios~~ naujos
žinios, ~~kurių~~ o jų mes labai laukėme. Jau ba-
landžio mėn. 21 dieną, iš pat ryto, Norkus
atsiuntė savo žmogų pas mane, prašyda-
mas, kad ateičiau. Paklausiau to žmo-
gaus kas įvyko svarbaus, kad turiu grei-
tai ateiti. Jis man pasakė, kad nežino,
bet pas Norkų yra atvažiavę kokie tai
svečiai. Svečiai iš ~~pat~~ ankstaus ryto, nesupratau.
Atėjau, ~~ir~~ pirma sutikau Norkų. Jis man
pašnibždom pasakė, kad jo kambaryje
yra V. Kapsukas ir Z. Angarietis. Įėjau ir
pasisveikinau su V. Kapsuku, o jis padavęs
man ranką, kreipiasi ~~pie~~ į Z. Angarietį: ~~ir~~
~~sako:~~ - Tai ~~yra~~ tas pats mokytojas-entuzias-
tas, apie kurį Tau pasakojau. Jis mokėsi
Marijampolėje ir tuose pačiuose rūmuose, kur
ir mes mokėmės. Z. Angarietis padavė man

215

~~savo~~ ranką ir ištarė: ~~[illegible]~~ „malonu". Prašė sėstis. Kaip V. Kapsukas, taip ir Z. Angarietis, buvo blogame ūpe, ~~beto~~ ~~buvo~~ labai nuvargę. ~~Ištisą~~ Ištisą naktį nemiegojo. V. Kapsukas man tik pasakė, kad Vilniaus nelaikome. Mums buvo sunku kovoti su lenkais, kuriuos remia vokiečiai. O, be to, miesto jaunuoja buvo priešiškai nusiteikusi prieš Tarybinę santvarką, aktingai lenkams talkininkavo užimant Vilnių. Taip man prisiminė Toločka, kuris smarkiai ~~[illegible]~~ dainas išklausė mano pasakojimą ~~pasisakymą~~, kad buvau pas V. Kapsuką. Mes su Norkumi paprašėme, sveikų ~~kad~~, ~~[illegible]~~ jie pailsėti, pamiegoti. Sutiko. Paabudo jie tik vakare ir, išgėrę po stiklą arbatos, vėl atsigulė. Norkų parsivedžiau ~~paėmiau~~ pas save. Kitą dieną abu, pailsėję, buvo žvalesni. V. Kapsukas nors pasidarė žvalesnis, bet protarpiais susimąstydavo. Ką tai planavo, galvoje ~~mąstė~~ ir mošėsi, ką tai rašyti. Z. Angarietis buvo kiek judresnis už V. Kapsuką ir vedė kokius ten ~~tai~~ reikalus su vyrais, kurie karts nuo karto atvykę, bet apsigyveno gretimame name. Buvo matyti, kad ūkiškus reikalus tvarkyti buvo pavesta Z. Angarietėni. Mityba organizuoti tuo laiku buvo labai sunku. Produktus nusipirkti buvo galima tik pas ūkininkus kaime. Į turgų jų nevežė. Ūkininkai ~~Bijota~~, kad jiems ~~bus~~ sumokės kerenkomis (~~Tai~~ buvo mokėjimo vienetas, dar pasilikęs iš Kerenskio laikų). Jie ~~Bendrai~~ ~~savo~~ ~~išvaizda~~ ~~nedarė~~ nekazin Kaip atrodė ~~jokio~~ ~~pasitikėjimo~~ nešteigė, nes buvo spausdinami dideliais lapais (40×50 cm) ir iš tų lapų iškirp-

daro banknotą reikalingai sumai. Žmonės jas vadindavo „paklodėmis". Kiek didesnis buvo reiškiamas pasitikėjimas ~~tai~~ rusiečių išleistams okupuotiems kraštams „ostmarkėms", bet jos V. Kapsuko įsakymu iš apyvartos prieš mėnesį ~~tam atgal~~ buvo išimtos. Iš ~~a~~ mas įdomios operacijos, buvo bandžiamas.

Po pietų V. Kapsukas pasišalino į vieną kambarį ir kažką ~~tai~~ rašė. Dar prieš rašydamas paprašė Norkų, kad jo ~~nekuri laiką~~ niekas netrukdytų. Prie to kambario durų Norkus ne tik dežuravo, nieko neleido, bet ir visus prašė ramiai elgtis, nes rašomas labai svarbus raštas. Po kokių ~~trejetą~~ trejų valandų V. Kapsukas iš to kambario išėjo, laikydamas rankoje paketą laiško formos ir paprašė, kad pašauktų vieną draugą, kuris buvo apgyvendintas gretimame name. Pašauktąjį V. Kapsukas įvedė į tą kambarį, kuriame rašė. Po kelių minučių tas draugas išėjo, laikydamas rankoje tą paketą, kurį mes matėme V. Kapsuko rankoje. Kiek vėliau man Norkus pasakė, kad tasai paketas, tai buvo raštas Leninui, kuriame buvo atpasakota, kaip lenkai, rusiečiams padedant, užėmė Vilnių, ~~ir~~ kaip gintasi ir sudaryta ~~buvo~~ Gynybos Taryba, kurią ~~sudaro~~ sėjo Stickeričius - V. Kapsukas, Unšlichtas ir Kalmanovičius. Kas ~~tie buvo~~ jie atrodė tie du ~~be V. Kapsuko~~ nepažįstamieji ~~mums nebeko žinoma.~~ mes nežinojome ~~jų matyti~~. Gal jie buvo tarpe tų draugų, kurie gyveno gretimame name, ~~ir~~ atvyko kartu su V. Kapsuku.

To dokumento turinys buvo paskelbtas vie-
šai 1968 m. gruodžio mėn. 22 d. („Tiesa" Nr. 296 (7871). Jo turinys toks:

„Širvintos, 1919 m. balandžio 22 d.

LKP. Leninui

Skubiai, be jokios eilės.

Grėsminga padėtis, paaštrėjusi po fronto pralaužimo prie Lydos, siekiant kuo greičiau ir vieningai perduoti įsakymus, paskatino Liaudies Komisarų Tarybą naktį iš balandžio 18 į 19 d. perduoti visą valdžią Gynybos Tarybai, kurią sudaro Mickevičius, Unšlichtas ir Kalmanovičius. 19 d. rytą baltagvardiečių būriai, atvykę nuo Kenos, padedant geležinkelininkams, užėmė geležinkelio stotį. Nepaprastai greitai veržiantis baltagvardiečiams į miestą, Gynybos Taryba buvo priversta perduoti vadovavimą visoms karinėms operacijoms drg. Morozovui, nes divizijos vadovybė sutriko ir neparodė jokios iniciatyvos. Nuo 19 iki 21 d. vyko kova už miesto paėmimą be pastiprinimų, be artilerijos prieš savo jėgomis ir apsiginklavimu pranašesnį priešą, kuriam padėjo buržuazinė šunauja, šaudžiusi į kovojančius raudonarmiečius iš namų langų. Buvome priversti su visais mūšyje dalyvavusiais daliniais palikti miestą ir pasitraukti į Maišiagalą. Būdama atkirsta nuo visos šalies teritorijos ir išorinio pasaulio, Gynybos Taryba siūlo Minsko gubernijos Revoliuciniam komitetui pranešti Maskvai viską, kas čia išdėstyta ir užmeg-

ti ryšius su Gynybos Taryba.

Gynybos Tarybos Pirmininkas

Mickevičius.

CVSRA. f. 130. ap. 3. b. 600. l. 38-39."

Tame pačiame „Tiesos" numeryje yra paskelbta V. Lenino ~~raštas~~ telegrama, kurią jis reagavo gavęs iš Širvintų V. Kapsuko raštą. Jis yra ~~toks:~~ davęs telegramą Vyr. kariuomenės vadui ir Vakarų fronto revoliucinei karinei tarybai. Telegramos turinys yra toks:

Serpuchovas. Vyriausiajam kariuomenės vadui

Vakarų fronto revoliucinei tarybai

Po Vilniaus netekimo Antantė dar labiau sužaliėjo. Būtina išvystyti maksimalų greitumą, siekiant per trumpiausią laiką susigrąžinti Vilnių, kad neleistume baltiesiems pritraukti jėgas ir įsitvirtinti. Paspartinkite einančių pastiprinimų žygiavimą ir veikite energingiau. Lauko štabui su visokeriopai padidintu dėmesiu sekti, kaip vykdoma operacija šia kryptimi.

Gynybos Tarybos Pirmininkas

Leninas

1919 m. balandžio 24 d.

V. I. Leninas. Raštai. V. t. 35, 1955 p. 324."

~~Ko parašymo~~ Išsiuntus raštą Leninui, vedėme bendrą pasikalbėjimą, kuriame dalyvavo ir V. Kapsukas. Jis ~~siūlė~~ ~~reikala~~ pasiūlė aytoj sušaukti vietos gyventojų mitingą. Pritarėm. Mitingui vietą nuslatėme dangaus aikštėje 3 val. po pietų.

Jokių skelbimų nedaryti, o ~~pavesti~~ liepti raudon-armiečiams, kad tie paeiliui vaikščiotų į kiek-vieną namą ir praneštų gyventojams ~~kad eitų~~ apie į mitingą. Mums aptariant mi-tingo rengimą, pirštas Z. Angarietis ~~su~~ pirštu veidu (šėjo) ir sako V. Kapsukui, kad yra ~~dideli sunkumai~~ labai sunku su maistu. Vyrai alka-ni, reikia juos ~~maitinti~~, o už „kerenkas" nieko negalima nupirkti. Jei būtų „ostai", tai už juos būtų galima šį tą pirkti. V. Kap-sukas įkišo ~~savo~~ ranką į savo švarko kišenę ir ištraukė iš jos gana storą pundelį prašomų piniginių vienetų ~~ir~~ neskai-čiavęs, ~~tęs, sako~~ pirštais iš to pundelio atskyrė nemažą kiekį banknotų ir padavė Z. Angariečiui. Tasai tarp pat neskaičiavęs skubiai mus apleido. Ta matęs ilgai sau lau-žiau galvą ir pagaliau padariau ~~savo~~ išvadą, kad fronte ne visus įsakus ~~pilnumoje galima~~ privalu pildyti. Kartais juos ~~yra~~ būtinas reikalas apeiti ar visai juos ne-pildyti. Karui vykstant, mūzos ~~nereikia~~ tyli. Reikia dar pridėti, kad kartais ir įsakai nereikia.

Kitą dieną Angaus aikštėje buvo padaryta tribūna kalbėtojui. Kalbėti tu-rėjo V. Kapsukas. Paskirtas valandas pradėjo rinktis žmonės, raudonarmie-čių paraginti, bet sustoja kiek toliau nuo tribūnos. Į tribūną įlipa V. Kapsu-kas ir rusiškai paklausia: „Kokia kalba susirinkusieji nori, kad jis kalbėtų? Gali kalbėti, rusiškai, lietuviškai ir lenkiškai." Tyla. V. Kapsukas dar pakartoja. Vėl tyla.

Tada V. Kapsukas pasako, kad čia yra lietuva ir jis kalbės lietuviškai. V. Kapsukas išdėstė komunizmo ideją, principus, kovos būdus, imperializmo užmojus užgniaužti, tarybinę santvarką. Nepagailėjo lenkų buržuazijai grąsinimų. Užtikrino, kad Vilnius bus išlaisvintas iš lenkų šunaujos ir jis bus tarybinis. Baigė savo kalbą įprastais šūkiais. Paklausė, gal dar kas nori kalbėti, bet tokių neatsirado, ir mitingas buvo baigtas. Jis tęsėsi apie 2 valandas. Po mitingo buvo padarytas pasitarimas savų draugų ratelyje, bet į jį Norkus nebuvo pakviestas.

Sekantį dieną neturėjo jokios programos. V. Kapsukas iš lovos išsirito ~~se~~ gerokai pavėlavęs. Po to didelio nuovargio, be miego praleistų naktų, dabar atrodė, ~~kad~~ jėgas atgavęs ir jaučiasi gerai. Su V. Kapsuku man teko daug kalbėti. Jis ~~įdomavosi~~ domėjosi Širvintais, kuriuose niekad anksčiau nebuvo, bet daugiausia turėjau pasakoti apie Marijampolę, net iki smulkmėnų. Jam viskas buvo įdomu, kas tik buvo surišta su Marijampole ir Suvalkija, ~~Jo~~ vokiečių okupacijos laikotarpis, jų elgesiu ~~santykius~~ su gyventojais. Turiu pasakyti, kad V. Kapsukas ~~kaip~~ pašnekovas buvo įdomus, ~~jis turėjo ta jausmą~~ patrauklus, ~~prie savęs~~ ir ~~buvo~~ atviras, malonus, ne ~~taip~~ toks kaip kiti suvalkiečiai-kapsai, kurie savo išdidumu visus nuo savęs atstumdavo.

Z. Angarietis buvo jau kito sukirpimo. Mažai kalbantis, panūręs, netgi piktas. Per ~~visą~~ mudviejų bendravimo laiką, jis tik pasisveikindavo ir tuoj duodavo nurodymą ~~tik pasisveikinti ir iš jo gauti atsakymą~~. jis buvo toks. Galvojau, kad yra pavargęs po tų peripetijų. Gi V. Kapsukas tą patį yra pergyvenęs, bet su visais buvo malonus ir kalbus. Būna įvairių charakterių, bet paniura tegu į veikėjus nesiveržia. Žmogaus šypsena veide, tai jo vėliava. Bet Z. Angarietis komunizmo idėjoms buvo labai atsidavęs. ~~pilnai~~. Buvau labai nustebintas kai jau sužinojau, kad, Stalino asmens kultui esant 1937 metais Z. Angarietis buvo nužudytas. Gal ir ten ~~tame atsitikime~~ jo likimą nulėmė jo charakteris. Netikiu, kad jis buvo persimetęs į kitą lagerį.

Bendrame pasikalbėjime buvo aptartas ir vakarykštis mitingas. V. Kapsukas stebėjosi klausytojų ramumu ir netgi abejingumu. Teko paaiškinti, kad miesto gyventojai lietuviškai nesupranta ir vienodai neapkenčia lietuvių ir komunistų. jie prijautė lenkams ~~palankūs~~ ir jų laukė. Vilniaus užėmimas, tai jų šventė ir net kai kurie džiaugsmingai ją atšventė. Pavakare V. Kapsukas, ~~iš kur tai~~ gavęs ~~kokį~~ iš kažkur kokį tai pranešimą ir jį perskaitęs, kreipėsi pas Norkų, kad jis parūpintų pastoges, nes rytoj išvyks į Ukmergę. Norkus kiek susimąstė ir sako V. Kapsukui, ar pakaks dešimties vienkinkių vežimų. V. Kapsukas atsakė, kad pilnai pakaks net dviejų. Norkus kiek su-

glumo ir bandė aiškinti, kad visi netilps. V. Kapsukas patvirtino, kad grėbyklai ir asmeniški daiktai, kurių visai mažai turi, pilnai tilps dviejuose vežimuose, o mes eisime pėsti. Rieu. palankus V. Kapsukas paėmė už Norkaus studentiško švarko atlapą ir pasakė: "Dabar sėjos laikas ir neleidžia ūkininkus nuo to darbo atitraukti." Mes su Norkum suglumome ir net paraudonavome ir stebėjomės tokiu V. Kapsuko susipratimu ūkininkų atžvilgiu. 1969 m. pavasarį buvo sušauktas visos Lietuvos aktyvistų suvažiavimas Kauno sporto halėje, kad pritartų padarytiems Tarybų S-gos ~~komunistų~~ partijos plenumo nutarimams. Vienam partiniam žymiam veikėjui papasakojau tą V. Kapsuko pasielgimą ir pareiškiau, ar tokiu laiku verta, sėjos metu, kuris vyksta su dideliu pavėlavimu dėl klimatinių sąlygų, ~~tokiu laiku~~ šaukti tokį suvažiavimą. Tai galima buvo padaryti sėjos sezonui praėjus. Jis man atsakė: "V. Kapsukas neturėjo tokio mastabo, kokį mes dabar turime..." O visgi aš pasilikau prie savo nuomonės, kad V. Kapsukas turėjo žymaus veikėjo užmojus ir turėjo ~~buvo su~~ ūkišką nuovoką visais ekonomiškais klausimais.

Balandžio mėn. 25 dieną prie rajoninio komiteto būstinės jau stovėjo dvi pastotės, į kurias krovė kokias tai bylas ir asmeninius daiktus. Tų asmeniškų daiktų tiktai buvo labai maža. Vykstančių

būrys buvo apie 20 vyrų. Moterų nebuvo. Mes su Norkumi visus palydėjome iki Akmenių kaimo, kuris yra vieno kilometro nuo Širvintų, Ukmergės kryptimi. Atsisveikindami vieni kitiems palinkėjome greito pasimatymo ir sveikatos. Taip visi reikalai susiklostė, kad daugiau mums susitikti neteko. Tiktai 1961 metais buvo išleista V. Kapsuko knyga „Buržuazinė Lietuva" joje radau perspausdintą iš „Lietuvos Žinių" 1931 m. sausio mėn. 12 d. mano straipsnį pavadintą „Liūdni reiškiniai" kuriame rašiau, kaip yra išnaudojamos darbininkės papirosų ir tabako fabrikuose.

Palydėję, grįždami namo, pamatėme, kad raudonarmiečių dalinys žygiuoja keliu Šešuolių link, o kitas Giedraičių link. Širvintai pasiliko be jokios kariuomenės, kitaip sakant niekieno žemė.

Kitą dieną rytą pas mane atvyko Norkus atsisveikinti, nes jam čia nėra kas veikti. Supratau, kad jis vyks į Ukmergę. Bet vasaros metu aš buvau Kaune ir jis man pasakė, kad, atsisveikinęs su manimi, privažiavęs Viesų tiltą per Širvintą, vietoj vykti į Ukmergę jis pasuko kairėn per Bagaslaviškius, Kauno link. Tada man prisiminė posakis, kad iš skęstančio laivo visos žiurkės bėga.

Taip Širvintai – nieku žemė, be jokios valdžios išbuvo iki Gegužės mėn. pradžios. Vietos valdžiai sudaryti ėmėsi iniciatyvos vietiniai lietuviai, niekam nepadedant.

Sekretorius.

Kaip tai mes, vietos lietuviai, negalėjome susigyventi su ta mintimi, kad esame ~~gyventi~~ be jokios valdžios. Vieną vakarą susirinkome ir nutarėme vietos valdžią sudaryti. Tą vietos valdžią gavo tokį pavadinimą: „Širvintų miesto magistratas". Jos burmistru išrinktas Povilas Žukauskas, buvęs savo laiku zakristijonas. Bet tie, kurie būna arčiau bažnyčios yra toli nuo Dievo. Taip atsitiko ir su Žukausku. Jis tapo ateistu ir buvo iš zakristijono pareigų ~~pasitraukti~~ pašalintas. Duoną sau pelnės ~~kaip knygrišys~~ rišdamas knygas. Turėjo labai mažą ir aptriušusį namuką. Gyventojų tarpe buvo gerbiamas ir mylimas. Sekretoriumi išrinko mane. ~~Kontorai~~ Savo įstaigos parinkome namą, kuris ~~yra~~ buvo kitoje pusėje bažnyčios. Žukauskas, būdamas knygrišiu, turėjo atskirai po vieną ~~perines~~ švinines raides, kuriomis ~~buvo reikalingos knygų apdarose spausdintomis raidėmis padaryti knygos pavadinimą~~ ant knygos apdaro atspausdavo raides. Jam ~~kilo~~ dingtelėjo tokia mintis, kad iš tų ~~…~~ raidžių galima padaryti antspaudą. Ėmėsi ~~to~~ tuoj darbo. Surado patroną nuo elektros lemputės ir jo viduje su cemento pagalba sustatė ~~jame~~ ir pritvirtino raides, ir taip gavosi apvalus ~~nas~~ antspaudas, nors ir didokas, su tokiu tekstu „Magistrat miasta Szyrwinty" (Širvintų miesto magistratas). Mūsų įstaiga atrodė solidžiai ir visiems imponavo, ~~Savo solidiškumu mes visiems imponavom~~ nes turėjome ~~savo išlaikytą~~ nuolatinę patalpą, kurioje buvo ir šiokie tokie baldai, o, kas svarbiausia, dar turėjome antspaudą. Tiesa, įgi iš ko tai padarė Žukauskas.

Alkani vilniečiai būriais ėjo į šiaurės Lietuvą pirkti maisto produktų. Užeidavo pas mus ir mes jiems duodavome leidimus vykti į jų prašomą vietovę. Supraskite, ką tai reiškė, toks leidimas, parašytas lietuviškai ir dar su antspaudu, nors kaime buvo ir ne lietuvis. Išplūdo gausybė žmonių. Aš vienas, kaip sekretorius, nespėdavau rašyti. Pagalbon gavau žmogų.

Užėmus Ukmergę, kitą dieną į Širvintus atvyko 1 Pėstininkų pulko kuopa iš 50 kareivių. Jos vadu buvo karininkas Antanas Pošiūnas, Širvintų komendantu. Mes visi lengviau atsidusome, nes vis bijojome, kad į Širvintus gali įsiveržti lenkai, ir mūsų lietuviška veikla bus užslopinta. A. Pošiūnas apsigyveno pas kleboną, o kareiviai atskirame name. Mes pirmą kartą pamatėme kareivius ir patį karininką lietuviška uniforma, ypač karininko kepurė, ji turėjo panašumo į prancūzų. A. Pošiūnas buvęs caro armijos karininkas, ramaus būdo, kilęs iš Ukmergės.

Vietos lenkai pradėjo reikšti savo nepasitenkinimą, kad Širvintus užvaldė lietuviai. Vieną popietę į Širvintus atjojo lenkų raitelių būrys iš 15 raitelių. Padarė vizitą karininkui A. Pošiūnui ir teisinosi, kad jie atvyko tampriems ryšiams palaikyti kovoje su bolševikais. Paskui teko sužinoti, kad buvo toks susitarimas su lenkais, jei kurie iš jų užims kokią vietovę pirmieji,

tai kiti į tą vietovę
negalio veržtis.
susitarimas iš lenkų pusės buvo pažeistas. Čia jau tas
A. Pošiūnas kaip tai nesugebėjo
kad Širvintus apleistų paprašyti len-
kus, kad Širvintus apleistų. Širvintuose jau atsi-
radė dviejų valstybių kareiviai. Tas
tęsiasi keletą dienų. Kranjas nesiliejа, bet
trinimasis jaučiamas. Lenkų raiteliai rašo
raštus, pažymėjimus ir ant jų mūsų pis-
šo kodėl mūsų antspaudą. Kodėlam. Kaip
tai Zukauskui atėjo į galvą, kodėl mes esa-
me lietuviška įstaiga, o antspaudo teks-
tas lenkiškas. Niekam nesakęs vakare
savo namuose išardė antspaudą, perstatė
raides ir jo tekstas pasidarė toks: „Širvintų
miesto burmistras". Iš pat ryto lenkų raite-
liai atnešа savo raštus ir ant jų dedame
antspaudą jau su lietuvišku tekstu. Pra-
slinkus kiek tai laiko, į mūsų raštinę
atėjo ginkluoti lenkų raiteliai, areštuoja
Zukauską ir mane. Mus apkaltina antspau-
do padirbimu. Veda mus į seną klebonija,
kuri randasi kiek toliau nuo bažnyčios
ir joje lenkai raiteliai yra apsistoję. Kada
uo mus viename kambaryje ir pastato
prie durų ginkluotą lenką mūsų saugoti.
Bet Tame kambaryje buvo laikoma suareštuotoji
Širvintuose gerai žinoma savo palaidu
gyvenimu Markevičova, rusų tautybės. Toji
Išleista bėgte nubėgo pas mano tėvus
pranešti, kad aš su Zukausku esame areš-
tuoti. Zukauskas laikosi ramiai. Galvoja-
me ar A. Pošiūnas bus toks lepšis, kad ne-
ras jokių priemonių mūsų išlaisvinti.

Valandos slenka, o mes sėdime, ir niekas mus nevaduoja. Žukauskas pradeda nervintis. Jis antspaudo tekstą pakeitė su niekuo nesitaręs ir tikrai gali mums prikibti. Aiškinu, kad čia yra ieškojimas priekabių. Mūsų antspaudas ir ką mes norime, tą ir darome. Kitas reikalas, jei mes tą padarytume su jo antspaudu. Tai tada tikrai būtume padirbėjais. Mes savo saugotojo nematome, bet jaučiame, kad jis yra kartais niūniuoja, švilpauja, žingsniuoja po kambarį, ir užuodžiame rūkalų kvapą. Girdime, kad sargybinis su kažkuo pakalbėjo, ir paskui pasidarė tyla. Klausomės, gal užsnūdo. Knarkimo jokio, mirtina tyla. Išgirdome kažkieno žingsnius ir mūsų kambario durų girgždesį. Tai buvo klebono bernas. Tarp durų atsistojo ir mums pasakė, kad jam yra pavesta mus sušaudyti. Tą darbą jis nutarė padaryti vakare, o dabar leidžia mums nueiti pas savus atsisveikinti. Supratome, kad tai jo sąmojis ir einame į savo kontorą. Prie jos priėję pastebėjome daug kareivių, visai nematytų. Iš naujos klebonijos išeina A. Pošiūnas ir dar vienas karininkas, tai buvo Džimrė. Paaiškėja šio incidento smulkmenos, jei tą viską galima pavadinti smulkmenomis. Prieš mus grasuojant, lenkų karininkas nuėjo pas A. Pošiūną ir pareiškia, kad jis yra internuotas ir paliekamas naminiam arešte. Tuo laiku per Širvintus žygiavo karininkas Džimrė su savo kuopa į Giedraičius. Sustojo poilsiui. A. Pošiūno viršila Džimrei papasakojo, kad

prieš dvi dienas ~~tam atgal~~ atjojo 15 lenkų raitelių ~~kurie~~
~~jie išviso jų yra 15 žmonių~~ ir pradėjo čia daryti
savo tvarką. A. Pošiūnui uždėtas naminis areštas,
o burmistras Zukauskas ir sekretorius Pet-
rauskas yra suimti ir sėdi po užraktu se-
noje klebonijoje. Džiuvė paprašė viršilos
parodyti, kur yra apsistoję lenkai ir davė
savo viršilai įsakymą – išsirikiuoti kuopą ko-
vai. Ta pati liepė padaryti ir A. Pošiūno viršilai,
bet ją išvesti kovai tik gavus jo įsakymą.
Džiuvė su savim paėmė 10 kareivių ir nuėjo
pas lenkų karininką, kurio būstinė buvo
senoje klebonijoje, sustojo kieme ir papra-
šė lenkų karininką, kad jis išeitų. Po kele-
tas minučių pasirodė lenkų karininkas. Džiuvė
pasisveikino kariškai ir užkimusiu balsu
(jis visuomet buvo užkimęs) lenkui pasakė, kad
lenkai iki 14 val. turi apleisti Širvintus. Tuo
laiku kaip jis sakė tai buvo 12 val. Džiuvė
savo įsakymą pasakė lietuviškai. Lenkas
skėstelėjo rankomis ir pasakė „nierozumiem" (ne-
suprantu). Džiuvė liepė savo vienam kareiviui
išversti jo pasakymą lenkiškai. Kai pasakė
lenkiškai jam, kad jie turi Širvintus apleisti, jis
bandė aiškintis, kad jie čia privalo būti ryšiams
palaikyti su lietuviais. Džiuvė atkirto: „geri ryšiai",
Kai Lietuvos karininkui naminis areštas uždedamas.
Dar pakartojo, jei iki 14 val. jie iš čia neišsinešdins,
bus suimti, o jei dar suimant priešinsis, tai bus
pavartotas ginklas. Vertėjas ir tai jam išvertė. Nors
lenko veidas buvo išpudytas, bet buvo matyti kai jis dar daugiau
išbalo. Džiuvė savo kareivius paliko senos klebo-
nijos kieme, o pats nuėjo pas savo kuopos ryšius.

Lenkai pamatė, kad čia su jais nesiseka juokų krėsti, iš klebonijos patalpų pasipylė kareiviai po arklydes ir skubiai mošėsi išjoti. Tam užteko net pusvalandžio, ir pasigirdo komanda: – „Panowie na koń!” (Ponai ant arklių!) Į šiaurę Vilniaus link reikia išjoti į svarbią gatvę. Jie išjojo laukais į pamiškę ir ties Juodeliais kaimo pasuko į kelią, kuris veda į Vilnių. Matomai per miestą joti bijojo, ar gal dėl to, kad negarbingai turėjo apleisti Širvintus. Tokiu būdu mes su Žukausku atgavome laisvę. Dzimrė mums paaiškino, kad tai dar negalas ir lenkai stengsis dar kokią išdaigą iškrėsti savo garbės išlaikymui. Vieni kai pasilikome kontoroje, A. Pošiūnui pasakiau, kad jis yra lepšis, jeigu lenkų karininko jam uždėtą naminį areštą šventai pildė. Jis teisinosi, kad kariuose yra priimta drausmės nelaužyti. Žinoma, jei tai padaro tiesioginis viršininkas. Čia tai padarė lenkas, lietuvių priešas, tai kokia čia gali būti drausmė. A. Pošiūnas po to pasikalbėjimo jautėsi nepatogiai, juo labiau, kad jį pasmerkė ir pats Dzimrė. Mes visi iš lenkų nelaisvės buvome išlaisvinti tik atsitiktinumo dėka, tai Dzimrei tuo momentu vykstant į Giedraičius. Jei to nebūtų, tai nežinoma, ką lenkai su mumis būtų padarę. Tas pats lenkų karininkas vieną kartą, mane sutikęs gatvėje, privedė prie vienos skelbimo lentos, ant kurios iškabintas potvarkis lietuvių kalba. Jis padarė man pastabą, kad skelbti potvarkius vien lietuvių kalba negalima, nes ne visi moka lietuviškai. Aš pasakiau, kad moka. Tada jis atsiliepė, kad

parydžiui, jis nemoka. O mes rašome potvarkius tik vietos gyventojams, o ne atėjūnams! Iš pasakęs apsisukiau ir nuėjau. Nepatenkintas jis bumbelėjo kažką mano adresu, bet ką nenugirdau.

Džimrė visą tą Širvintų įvykį raportu pranešė savo pulko vadovybei ir prašė duoti nurodymus, ar jam su savo kuopa vykti į Giedraičius ir Molėtus ar laukti Širvintuose, kol lenkų atslūgs norai įsiveržti į Širvintus. Gavo iš Ukmergės tokį potvarkį: Pusę kareivių savo kuopos nusiųsti į Giedraičius, o su kita pasilikti Širvintuose. Ir, tik lenkams aprimus, persikelti į Molėtus. Džimrė, buvęs caro armijos karininkas, turėjo nemažą kovinį patyrimą. Iš Širvintų išvytų lenkų labai užgautas „Polski honor" (lenkų garbė). Jų daliniai dažnai laikėsi netoli Širvintų, bet įjoti į miestą neturėjo drąsos. Kurią tai dieną pats Džimrė atveda vieną pilietį ir įsako savo viršilai, kad įkrėstų tam piliečiui dešimt bizūnų. O jei neprisipažins, tai dar dešimt įkrėsti. Pasirodo, kad pakako net dvejų ir jis prisipažino, kad lenkai jį atsiuntė išsnipinėti, kiek yra lietuvių kareivių ir ar yra tas karininkas, kuris kalba užkimęs. Džimrė viršilai įsakė užbaigti jam paskirtą bausmę (trūko dar 8 kirčių) ir atvesti pas jį. Viršila įsakymą išpildė. Atvestasis pas Džimrą drebančiomis rankomis laikėsi už sėdimos vietos ir labai dejavo. Džimrė jam pasakė, kad jis yra laisvas, gali vykti pas lenkus ir jiems patvirtinti, kad tasai karininkas su užkimusiu balsu yra ir jo įsakymu

jam, kaip šnipui, buvo įkrėsta, ~~ir~~ jei netikės,
kad buvo įkrėsta, tai leidžiama nuleisti ~~kel-~~
nes ir parodyti lenkų karininkui tą vielą,
kurią dabar laiko ~~abi~~ jiedviem
sai šnipas, gavęs bizūnų ir vedamas ~~po įkrėtimo~~ ~~dvejomis~~ rankomis. Ta-
rininką galvojo, kad jam galas, ~~kiaunet rede~~ pas ka-
~~šnipui~~ lens įvykdyta ~~kaip~~ mirties bausmė. O čia toks huma-
niškas sprendimas. Nors ir sutvarkyta sėdy-
nė, bet gyvas. Stovi vieloje suglumęs ir neti-
ki ~~tam~~ tuo, ką Džimrė ~~yra pasakęs~~ pasakė. Imrejo jam pa-
kartoti, kad tikrai jis ~~yra~~ laisvas. Atsipeikėjęs
puolė ant kelių ir pradėjo bučiuoti ~~jam~~ Džimrei
kojas. Džimrė liepė viršilai jį išvesti į gat-
vę ir paleisti. O ~~jis~~ šis iš gatvės vėl atėjo pas
Džimrę ir ~~savo~~ prašo, kad jį priimtų sava-
noriu į jo kuopą, jis tokiu būdu savo kaltę
išpirks. Džimrė jam pakeltu balsu jam
įsakė eiti pas lenkus ir tą viską išpasako-
ti. Jis atėjo pas mane. Aš jam patariau iš
Širvintų skubiai pasišalinti, nes Džimrė
~~yra~~ geras žmogus, bet kaip jam įkyrėsi,
tai gali labai užpykti ir net sušaudyti.
Patikėjo. Ir taip jam viena ranka laikyda-
sis už sėdimos vietos, lėtai ~~žingsniais~~ nu-
pėd~~ino~~ Vilniaus link į Maišiagalą, kur
stovėjo lenkų dalinys, ~~kurio~~ iš ~~buvo~~ jį užverba-
vęs. To šnipo padėtis tikrai buvo kebli. Šnipus
baudžia ir tie, kurie siunčia šią, ~~už tą~~, kai jie iššifruojami ~~kad~~
~~leidosi~~ prieš būti greitai iššifruotu. ~~Logiškai~~ jis suprato gal-
~~vojant~~ kad bus baudžiamas. Todėl ir pasisiū-
lė stoti savanoriu. Šis įvykis vietos žmonių
tarpe buvo noliai aptariamas, ~~ir~~ jie padarė ~~išvadą~~ išvadą, kad
lietuviai nėra tokie žiaurūs, kaip lenkai trimitina.

Džiukė Širvintuose išbuvo nepilnas dvi savaites. Lenkai savo kariuomenę daugiau koncentravo prieš raudonarmiečius, kad atlaikytų jų spaudimą. Savo veržimąsi į Lietuvos teritoriją sulėtino. Džiukė su savo kareiviais, bet ir A. Lošiūnas su savo kuopa patraukė į rytus, į Zarasus, pasipriešinimo ~~ofenzyvos užimant Zarasus iš jų apylinkės.~~ Širvintuose pasiliko tik dalinys ~~siekiantis~~ 20 kareivių. Lenkai savo dalinį iš Maišiagalos permetė į rytus.

Taip mes su Žukausku Širvintus traukime iki birželio pabaigos. Aš visą laiką skaičiausi ~~kaipo~~ Gelvonų mokytoju ir man mokyklų inspektorius B. Baredaitis sumokėjo algą ir už tuos mėnesius, už kuriuos aš negavau, tarybinei valdžiai esant. Vasaros metu Kaune buvo ruošiami mokytojams 2 mėnesių kursai. Tie kursai nebuvo privalomi, bet aš nutariau į juos važinėti, planavau į Gelvonus negrįžti, o pasilikti Kaune ir siekti aukšto mokslo. Nuo 1919-1920 m. mokslo metams mano vieton Gelvonuose buvo paskirtas mokytojas Vaclovas Čižiūnas.

Po mano išvykimo iš Širvintų mano vieton ~~kaipo~~ sekretoriumi buvo paskirtas vietos gyventojas Jočys. Širvintų apsaugai buvo organizuojami šaulių būriai. ~~Jais~~ Jiems vadovauti, Šaulių S-gos Centro V-bai reikalaujant, brolis Vytautas iš kariuomenės buvo atleistas. Jis buvo labai reikalingas Širvintams, – nes gerai pažinojo ir žmones ir apylinkes, ~~kadangi buvo vietinis gyventojas.~~ ~~kaipo vietos žmogus.~~ Dėka stipriai organizuoto šaulių sąjungos būrio lenkai neišdrįso į Širvintus įžengti. Po garsių Širvintų ir Gied-

naičių mūšių tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo
nustatyta demarkacijos linija. Širvintos pate-
ko į tos linijos vidurį. Vietos valdžios parei-
gūnus sugrąžė Tautų S-ga. Širvintams viršinin-
ku buvo paskirtas Povilas Žukauskas, o mi-
licijos
apsaugos viršininku Vytautas Petrauskas.
Vietos lenkai pasiuto, kad juos tvarkys abu
lietuviai. Suskato organizuoti savo ginkluo-
tus būrius. ~~Jais~~ Vienas pradėjo vadovauti iš Kauno
pabėgęs, apsivogęs Kauno miesto policijos vadas Vir-
balis. Ten jis pasivadino Sortonu ir pradėjo
puldinėti Širvintus ir jo apylinkes. Brolis
Vytautas iš I Pėstininkų pulko gavo 200
drąsių vyrų — Virbaliui likviduoti visai.
1923 m. vasario mėn. 24 d.
Virbalis buvo nušautas, o jo bendražygiai iš-
blaškyti. Taip visi lenkų žygiai Širvintus už-
valdyti nuėjo niekais. Nors aš buvau Kau-
o vėliau vadinamais partizanais,
ne, bet su Širvintų šauliais, palaikiau labai
tamprius ryšius, lyg būdamas jų atstovu
prie Lietuvos vyriausybės Kaune. Vasaros atos-
togas visuomet praleisdavau Širvintuose.
kiek
Apie kovas dėl Širvintų plačiau aprašiau
1936 metais „Lietuvos Žiniose", net ~~penkiose~~
~~atkarpose~~. Dabar dažnai prisimenu tuos laikus
ir pagalvoju, kad pasiryžimas gali ir kalnus
nuversti. Pov. Žukauskas, mažai kalbantis, ra-
sau ne
maus būdo, stojo kovon ~~ne~~ su ~~savim~~ lygiu ir
išėjo nugalėtoju. Mirė. Palaidotas Širvintuose.
Ant jo antkapio, nėra net jokio užrašo, kad
čia ilsisi didelis vyras, lietuvis, karžygis.
O tai būta žmogaus ~~su~~ ~~taip~~ gražia praeiti-
tojo
mi, kovojant su lenkais dėl lietuvio teisių
savo Tėvynėje Lietuvoje. Ilsėkis po didelių žygių!

Partizanka

231 Lietuvos sulenkinimas ėjo per dvarus, ~~o~~ priimus krikštą – per klebonijas. Sulenkinimo banga ~~pirmoje eilėje~~ greičiausiai palietė Lietuvos pietus, nes šventieji keliavo iš Lenkijos su savo mokslu apie krikščionybę. Širvintuose sulenkinimas vyko sparčiau, nes ~~pa~~ ~~paskutiniais metais~~ devynioliktojo šimtmečio pabaigoje, taip jau istorijos lapas susiklostė, ~~kad~~ juose kunigai buvo lenkai ir jų paskutinis, pasiskelbęs lietuvai nepriklausomai, ~~buvo~~ dekanas Jonas Noviekas. Jis iš bažnyčios išgujo lietuvių kalbą ir paliko tik lenkų, kas nebuvo padaryta gretimose parapijose ~~kaip~~ Gelvonuose, Bagaslaviškio, Pašilės, Šešuolių, Giedraičių, Musninkų ir Čiobiškio.

Lietuviai Širvintuose, vietiečiams pasitarus iš Lietuvos, pradėjo reikalauti savo teisių, kad jie nebūtų kampininkais, o tikrais krašto šeimininkais. Klebonija nenorėjo pasiduoti ~~tam lietuvių~~ reikalavimui. Tada susipratę lietuviai susibūrė, ~~ir~~ Širvintų valsčiaus administracijos aparate atsirado lietuviai. ~~ir~~ Viršaičiu buvo išrinktas Povilas Žukauskas, vietos žmonių labai gerbiamas, veiklus ateistas, buvęs zakristijonas ir vedęs kunigo giminaitę.

~~Man sugrįžus~~ Grįžęs iš Marijampolės, kur ~~pabaigus~~ baigiau mokytojų seminariją, aktingai prisijungiau prie lietuvybės atstatymo Širvintuose. ~~Esant~~ Būnant tarybinei santvarkai, buvau vykdomojo komiteto švietimo skyriaus vedėju.

1919 metais, man išvykus į Kauną mokytis, Pov. Žukauskas tęsė toliau tą kovą su lenku kunigu J. Novieku. Bet nežiūrint į (tai)

kad aš buvau Kaune, su Pov. Žukausku palaikiau labai tamprius ryšius, dažnai atvykdavau į Širvintus ir aptardavom organizacinius reikalus.

Kai lenkai buvo sutriuškinti ties Širvintais ir Giedraičiais 1920 metais ir, padarius 10 km pločio neutralią zoną, mes lietuviai supratom, kad šeimininku Širvintų rajono taps kunigas Navickas. Laimei, Santarvės kontrolinė komisija šiam rajonui viršaičiu paskyrė Pov. Žukauską. Jis paprašė I pulko vado, karininko V. Skorupskio, kuris irgi buvo širvintiškis, kad atleistų iš kariuomenės Vytautą Petrauską, mobilizuotą karininką, grįžusį iš Rusijos. Tas jo prašymas buvo patenkintas, ir brolis Vytautas buvo demobilizuotas.

Gana greitu laiku Širvintuose atsirado ginkluota jėga iš 20 milicininkų. Kaip tas viskas vystėsi, aprašiau smulkiai, nors buvau Kaune, bet skaičiausi Širvintų „valdžios" atstovas prie Lietuvos vyriausybės Kaune. Palaikiau labai tamprius ryšius su partizanais, o atostogų laiką praleisdavau kartu su partizanais Širvintuose, vedžiau smulkų metraštį apie partizanų kovas su lenkais. Jam buvo lemta išlikti. Tekdavo spaudoje apie partizanų kovas Širvintų-Giedraičių rajonuose rašyti, bet ne viską. O tai puikus mūsų istorijos lapas, tos partizaninės kovos su lenkais Širvintų rajone. Apie tai visuomenė mažai žino.

1920 metais lapkričio mėn. 19 d. ties Giedraičiais ir Širvintais gavo pylos, o paskui papildomai dar neutralioje zonoje lenkus triuškino lietuviai.

Štai tasai mano rašytas kovos metraštis:

Po istorinio 1920 m. lapkričio mėn. 19 d. mūšio ties Širvintais ir Giedraičiais, kur mūsų kariuomenė davė mirtiną smūgį Želigovskio armijai, lenkai pakrikę bėgo Vilniaus link. Mūsų kariuomenė juos persekiodama jau buvo ant pačio Vilniaus slenksčio. Bet atsirado Santarvės kontrolės komisija, kuri liepė karo veiksmus sustabdyti visame fronte nuo lapkričio mėn. 29 d. Minėta komisija jau nustatė tarp abiejų kariuomenių 10 kilometrų pločio neutralią zoną. Ta zona turėjo būti neliečiama iki bendro lietuvių lenkų susitarimo. Lapkričio mėn. 30 d. abi kariuomenės pasitraukė iš savo užimtųjų pozicijų. ~~Palikdamos~~ Liko 10 ~~kilom.~~ km pločio zona be kariuomenės.

Nustačius neutralinę zoną, Širvintai ir Giedraičiai pasiliko toje zonoje. Vietos gyventojas Povilas Žukauskas Santarvės kontrolės komisijos buvo paskirtas Širvintų viršaičiu. ~~Kuris~~ Jis buvo atsakingas ~~prieš~~ asmuo ~~jį~~ ir turėjo plačiausius įgaliojimus toje neutraliojoje zonoje. Viršaitis Pov. Žukauskas, būdamas to rajono pilnas šeimininkas, ~~visai~~ suprato, kad vietos gyventojų apsaugai yra būtina suorganizuoti vietos miliciją. Milicijos organizavimą jis pavedė mano broliui, Vytautui Petrauskui, kuris prieš du metu grįžo iš Rusijos, ~~kaip~~ karinių ~~karo~~ dalyvis. Jam pavyko per trumpą laiką miliciją suorganizuoti, ~~ir~~ iki pat galo buvo jos vadu ir apdovanotas „Vyties kryžiumi" už kovas su lenkų partizanais.

Lenkai pamatę, kad tame rajone lietuviai visą valdžią turi savo rankose ir dar suorganizavo stiprią ~~savo~~ miliciją, ilgai nedelsę pradėjo organizuoti lenkų partizanus, kurie turėjo Pov.

Žukausko ir Vyt. Petrausko „valdžią" nuversti, ir patys paimti Širvintų rajoną.

Kaip viena pusė, taip ir kita, nesnaudė, organizavosi, ginklavosi ir mokėsi tą ginčą išspręsti ginklu.

Lietuviai suprato, kad suorganizuotos milicijos Širvintams išlaikyti nepakaks. Buvo organizuojami šauliai. Tie patys šauliai, kurie vėliau buvo pavadinti partizanais, apginkluoti šautuvais, kulkosvaidžiais ir granatomis.

Lenkų partizanus organizavo Virbalis-Sartonas, kuris apsiginklavęs pabėgo iš Kauno. Jis buvo Kauno miesto policijos vadu. Lenkų partizanų būstinė įsikūrė Grižonių kaime, 5 km. nuo Širvintų į pietus. Lenkams nevisai sekėsi organizuoti partizanus iš vietos žmonių. Todėl jie gavo reguliarinės lenkų kariuomenės kareivių, perrengtų civiliniais rūbais. Jie vėliau visiškai nesislėpė ir nešiojo lenkų kariuomenės uniformą.

Jau pabaigoje 1921 m. Širvintų-Giedraičių rajone lenkų partizanai nedideliais būriais nakties metu puldinėjo mūsų partizanus, tačiau visuomet buvo priversti pasitraukti su užmuštais ir sužeistais.

Mūsų partizanai tuose susidūrimuose, taip pat turėjo nuostolių, kad ir nežymių, lengvai sužeistų partizanų ir ramių vietos gyventojų.

Lenkų partizanams pulti Širvintus buvo labai lengva, nes miestelis iš abiejų pusių

yra apsuptas miško. Iš jo lenkai visuomet stengėsi mūsų partizanus užklupti. Širvintų miestelis, iš jo aventuelė gatvė iš nepercalio. Pats tęsiasi apie 3 kilometrus, gatvė turėjo ir tam tikrą „strateginę" reikšmę.

Lenkų partizanai šitą dėl savo nepasisekimų ėmėsi rimtai ruoštis su dideliu skaičiumi būrių partizanų Širvintus užimti. Tokiu būdu įvyko 1-sios žymesnės neutralioje zonoje mūsų partizanų kautynės su lenkais 1922 metais birželio mėn. naktį iš 12 į 13 d.

Tą naktį partizanų vadas Kavaliauskas su mažesniąja dalimi partizanų budėjo Širvintų pietų vakaruose, jis pastatė penkis postus; pats su vienu partizanu liko budėti milicijos patalpoje pietinėje miestelio dalyje. Likusieji partizanai su partizanų vadu Juknu sudarė rezervą ir budėjo Okmianenose. Apie 1,30 val. pasigirdo pirmieji lenkų šūviai. Greitai po to iš vakarų pasirodė lenkų grandinė su lengvuoju kulkosvydžiu. Pamažu ji artinosi, apšaudydama žydų kapines, kur stovėjo mūsų postas. Greitai buvo pastebėtos kitos dvi lenkų grandinės, taip pat su lengvaisiais kulkosvydžiais, kurių viena slinko nuo Kielių kaimo, kita nuo Paširvinčio dvaro. Mūsų postų sargybiniai traukėsi į pietinę miestelio dalį, iš kur apie 2,30 val. pradėjo bendrai veikti prieš lenkų grandines, slenkančias iš pietų pusės. Besilaikydami pietų dalyje, mūsų partizanai pasijuto atkirsti nuo šiaurinės miestelio pusės, nes

lenkų grandinė, slinkusi žydų kapinių link ir at-
stūmusi mūsų postą, iš ten, įsiveržė į miestelį
ties bažnyčia. Dabar ~~pasirodė~~ partizano vado
Karaliausko jėgos apsuptos lenkų iš trijų pusių
~~lenkų~~ ir atkirstos nuo savo rezervo. Ta-
čiau Karaliauskas, pasinaudojęs ankstyvo ry-
to tamsa, prasiveržė Kimnėių link. Pasiekęs
mišką, sustojo ir pradėjo kontrpuolimą
lenkų grandinės jau buvo įsiver-
žusios ir užėmusios pietinę Širvintų pusę.

Tuo pačiu laiku mūsų partizanų vadas Iniekas,
padalinęs savo rezervą į dvi dalis, pradėjo puoli-
mą taip: Viena grupė su lengvuoju kulkosvy-
džiu, kuriai jis pats vadovavo, prisiartinus
prie Širvintos upės pakraščio, netikėtai ataka-
vo lenkus iš rytų pusės; antra grupė, vadovau-
jama partizano Dorydėno, puolė lenkus vieš-
keliu. Dabar jau lenkus ~~buvo~~ apsupo iš trijų
pusių mūsiškiai: iš vakarų – partizanų vadas
Karaliauskas, šiaurės – partizanas Dorydėnas
iš rytų – part. vadas Iniekas, savo grupėmis
spaudė juos. Kontrpuolimo lenkai neišlaikė.
Nors jų vadai stengėsi sulaikyti rėkdami:
„Naprzód", „Naprzód", kartais šaukė net lie-
tuviškai: „Valio!" norėdami suklaidinti mū-
siškius, ~~o tuo tarpu~~ atsišaudydamiesi pasku-
bomis traukėsi visos trys susimaišiusios jų
grupės į pietų pusėn, Kielų kaimo link. Sku-
baus lenkų traukimosi dėka, vienas iš
dviejų mūsiškių, pakliuvusių į lenkų nelais-
vę, part. vadas Karaliauskas, buvo atimtas.
Kitą, gi, partizaną Aleksandrą Mali lenkai
spėjo sušaudyti. Mūsų partizanai

~~Labiausia gaila~~ buvo ~~netekti~~ labai gailėjosi drąsaus, sumanaus
partizano Jono Dorydeno, kuris, jau būdamas
mirtinai sužeistas, nušovė vieną lenką.

Lenkų nuostoliai, gautomis iš patikimų vie-
tinių gyventojų žiniomis, buvo tokie: 3 nukauti, 3 sunkiai
sužeisti ir 8-10 lengvai. Šiose kautynėse len-
kų jėgos buvo 5-6 ~~sykius~~ kartus viršijančios mūsų
jėgas (apie 150 asm.). Daugumas jų ~~buvo~~ uni-
formuoti ulonai.

Šių kautynių metu miestelis gerokai
nukentėjo: buvo nukautas iš vietinių gyven-
tojas, žydas; ~~keletas~~ keli žmonės lengvai sužeisti, ~~Sužeis-~~
~~ta taipgi keletas~~ gyvuliai.

Po šitų nepasisekusių kautynių, ~~kurių~~ me-
~~tu~~ lenkai norėjo ~~paimti~~ užimti Širvintus, jie ~~ėmėsi~~ pradėjo
ruoštis naujam žygiui.

2-os kautynės dėl Širvintų įvyko 1922 m.
rugpiūčio mėn. 22 d. 17 val. Lenkų partizanai
Širvintus pradėjo pulti ~~trimis~~ 3 grupėmis: vie-
na grupė, apie 30 vyrų su lengvuoju kulkos-
vaidžiu, išlinko iš rytų-pietų pusės per kai-
mus Maceinunus, Kazliškius; antra grupė,
apie 60 vyrų, su bombosvaidžiu ir dviem
sunkiaisiais kulkosvaidžiais, traukė iš pie-
tų pusės per Paširvinčio dvarą; trečia grupė
apie 40 vyrų, su vienu kulkosvaidžiu, pasi-
rodė iš vakarų-pietų pusės pamiškio.

Pradžioje lenkai, ypač jų vidurinė gru-
pė, paleisdama stiprią ugnį, atkakliai me-
tėsi pirmyn. Mūsiškiai pastebėję lenkų silp-
nesnes sparnines grupes, paleisdami kul-
kosvaidžio ugnį, pradėjo kontrpuolimą šių
grupių, kurios be žymesnio priešinimosi pra-

dėjo trauktis atgal, pasiimdama savo užmuštuosius ir sužeistuosius.

Lenkų nuostoliai, kaip kitą dieną sužinota iš gyventojų Bielių kaimo, buvo tokie: ~~buvo~~ 4 užmušti, 3 sunkiai sužeisti. Lengvai sužeistų skaičiaus sužinoti ~~neteko~~ nepavyko, nes šiame kaime jų tik dalis ~~buvo~~ sustojo, persirišti. Šiose kautynėse beveik pusė lenkų ~~dalyvavo~~ buvo ~~visoje uniformoje~~ uniformuoti ulonai.

Mūsų nuostoliai mažesni: vienas nukautas ir 4 sužeisti; be to, vietos gyventojai 3 sužeisti. Čia ypatingai pasižymėjo part. vadas Kavaliauskas ir part. kulkosvaidininkai: Jasiūnas, Leketa, Vainštonas ir Šuleas.

Šitą patį vakarą, kada lenkai buvo atmušti, iš vietinių gyventojų buvo gautos žinios, kad lenkų komendantas Sartonas-Virbalis, kuris vadovavo paskutiniame puolime, gavo iš Vilniaus 70-80 ulonų (areštuotų nusikaltėlių). Iš tų ~~pat~~ pačių gyventojų sužinota, kad Sartonas tuos ulonus apgyvendino Romaškanių kaime, ~~kur turėjo būti pirmutinė jų kariuomenė~~.

Mūsų partizanų vadai nusprendė ~~neduoti~~ neleisti jiems ten apsigyventi ir pasiruošė tą pačią naktį ~~padaryti~~ puolimui. Tokiu būdu įvyko 3-os kautynės naktį iš 22 į 23 dieną rugpjūčio mėn. 1922 m.

Šiam puolimui part. vadas Juievas pasiruošė tik 30 vyrų, ~~su jais~~ ~~paimta~~ paėmė du kulkosvaidžius ir apie 24 val. išvyko per Bojarų kaimą Romaškanių link. Kada prisiartino, ~~iki~~ juos skyrė tik vienas kilometras nuo to kaimo, mūsų partiza-

nai pasidalino į dvi grupes ir persiskyrė taip: pirma grupė, part. vado Iniecko vadovaujama, turėjo pulti šiaurės-vakarų kaimo dalį; antra – su part. vad. Karaliansku, turėjo apeiti kaimą iš pietų-rytų ir jį pulti. Pagal sutartą ženklą, abi grupės be šaudymo pradėjo artintis prie kaimo. Lenkai pastebėjo tik Iniecko grupę, ir susitvarkę pradėjo ją pulti. Mūsiškiai pasitiko juos šautuvų ir šompolinių granatų ugnimi. Tuo tarpu Karaliauskas su savo grupe, nepastebėtas, prisiartinęs prie lenkų, atidarė ugnį į jų dešinį sparną iš šautuvų ir šompolinių granatų. Tas netikėtumas ulonus taip išgąsdino, kad jie, viską metę, bėgo iš kaimo, palikdami 8 nukautus ulonus. Paimta 20 ~~lenkų~~ šautuvų. Šiose kautynėse ~~iš lenkų pusės~~ dalyvavo tik lenkų ulonai.

~~Iš nedaugelio nukentėjusių~~ Mūsiškių nedaug nukentėjo. Pažymėtinas, greit miręs nuo žaizdų, narsus partizanas Aleksas Matėjaitis. Ypatingai pasižymėjo šiame puolime partizanų vadai Inieckas ir Karaliauskas. Eiliniai partizanai Kaz. Zakarevičius, St. Staškus, Al. Matėjaitis, Fil. Orlovas, Vac. Daunušys, V. Kulikauskas ir kiti.

Iš vietinių mums palankių gyventojų pranešimų sužinota, kad daugumas išvaikytų ~~ulo~~ ulonų tą pačią dieną išvažiavo atgal į Vilnių. Jie atvirai keikė Sartorių, sakydami, kad jis tyčia davęs jiems pirmą nakvynę Ramaškonių kaime, kad lietuviai galėtų juos sužeisti ir išnaikinti. Po to lenkų partizanai nebemėgino apsigyventi tame kaime iki pat padalinimo, neutralios zonos.

4-os kautynės įvyko 1922 m. vasario mėn.

16 diena.

Rytmetyje lenkai pasinaudojo piliečių vežimais, važi~~uojančiais~~ važiavo Širvintų turgun, kad paslėptų juose savo ginklus. Patys ~~po pridanga~~ vaizduodami piliečius, vykstančius turgun, sėdėjo vežimuose arba ėjo greta jų. Tokiu būdu apie 40 lenkų prasiskverbė pro mūsų partizanų sargybas ir pradėjo ~~šaudymą, jas~~ jas apšaudyti iš užpakalio. Tai buvo ~~tikras~~ savotiškas Trojos arklys. ~~Su tuo skirtumu, kad tame mediniame arklyje buvo graikų kariai, o Širvintų ūkininkų vežimuose buvo lenkai.~~ Tuo pat metu žymiai didesnis jų skaičius ~~pradėjo puolimą~~ užpuolė Širvintų miestelį iš vakarų pusės. Trečia lenkų grupė, ~~buvusi~~ pasislėpusi pamiškyje, į rytus nuo Šnipanių kaimo, atidengė smarkią ugnį į mūsų sargybas, buvusias tarp Akmenės ir Šnipanių kaimų, kad tokiu būdu neutralizuotų pagalbą mūsų partizanams (tuose kaimuose stovėjo mūsų reguliari kariuomenė ir tie kaimai nepriklausė neutralizuotai zonai).

Mūsų partizanai išsiblaškė, ~~ir~~ pritrenkti savotiško lenkų prasiveržimo į Širvintus, greit susibūrė sutartoje vietoje, arti tilto, susitvarkė ir pradėjo kontrpuolimą, vydami lenkus jau spėjusius užimti pietinę miestelio dalį. Lenkai ne~~i~~atlaikė mūsų partizanų ~~taip~~ staigaus, sutartino puolimo. ~~Atsišaudydami~~ Jie atsišaudydami pasiėmė savo nukentėjusius partizanus ir pasitraukė miškan, į vakarų pusę.

Nors lenkų nuostolių nepavyko sužinoti, bet turėjo būti žymūs, sprendžiant iš to, kaip ~~ka~~ jie nešėsi su savim nukentėjusius, dalį ~~net~~ ~~nu~~vežė vežim~~uose~~ais Kielių kaimo link.

Mūsų nuostoliai buvo: (sužeisti 9). Iš jų du sunkiai. ~~Iš piliečių~~ gyventojų – ~~sužeistas~~ nukentėjo dvi moterys ir vienas vyras. Šiose kautynėse ypatingai pasižymėjo partizanų vadai K. Tarnuška, J. Tamavičius, eilinis partizanas J. Snobaitis ir kiti.

Iš piliečių, lenkams artimųjų, patikimų, buvo gautos žinios, kad lenkai stiprina savo jėgas ir ruošiasi dar šiomis dienomis pakartoti puolimą, ~~kad~~ būtinai užimtų Širvintus.

Žinios apie lenkų ruošimąsi visai pasitvirtino, nes lapkričio mėn. 19 d. lenkai kartojo puolimą ir tokiu būdu įvyko 5-os kautynės.

Lenkai puolimą darė vėl trimis grupėmis, kurioms vadovavo uniformuoti karininkai. Pirmoji jų grupė prisiartino iš šiaurės-vakarų pusės, antroji – keliu nuo Kielių kaimo ir trečioji – mišku iš pietų-rytų pusės. Visose grupėse, be šautuvų ir granatų, lenkai turėjo po du kulkosvaidžius. Susišaudymas, nakties tamsos dėliai, vyko iš artimų distancijų. Vidurinioji jų grupė, būdama daugiau atviroje vietoje ir todėl turėdama žymesnių nuostolių, nuo mūsų ugnies, bėgo atgal, palikdama savo užmuštuosius ir sužeistuosius, pasukdama į dešinę, kad greičiau pasiektų arti esantį mišką. Jų šiaurės-vakarinė grupė po smarkių šaudymų kelis ~~sykius~~ kartus kartojo puolimą, bet mūsiškių apmėtoma rankinėmis granatomis, nekvieną ~~sykį~~ kartą priversta buvo pasitraukti ~~atgal~~. Galų gale lenkai, nebesulaikomi savo karininkų, bėgo atgal į mišką. Trečioji jų grupė pasi-

tenkino vien tik šaudymu iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Kada mūsiškiai pradėjo į juos mėtyti granatas, jie netvarkingai, pariemini traukėsi ir bėgo atgal.

Susirėmimai su lenkais ~~toliau~~ darėsi vis aršesni ir žymesnėmis jėgomis. Mūsų palyginti neįžymus partizanų būrys be pertraukos ~~turėjo nešti ne tik kiekvieną valandą pavojingą tarnybą~~ buvo nuolat pavojuje, bet ir ~~sunkiai~~ neįsivaizduojamai varginguose gyvenimo sąlygose: naktimis turėjo budėti, pasiskirstę ~~į sargybų~~ būreliais, reta naktis praeidavo be lenkų šaudymų iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Dargi dienos metu didžioji partizanų ~~pusė~~ dalis ~~turėjo~~ galėjo ilsėtis apsirengusi. Pavalgyti nustatytu laiku dažniausiai ~~nebuvo galimybės~~ negalėjo ir beveik visada reikėdavo pasitenkinti šaltu valgiu arba užkandžiais. Tokiose sąlygose, ~~kad~~ ir stipriausi, drūčiausių nervų vyrai, ~~pasidarė~~ tapo liguistais, buvo išblyškę, išvargę, ~~ir net~~ apžėlę barzdoti ir undlėti. Tačiau, ~~nebuvo kada~~ netekdavo savo sveikata rūpintis, nes buvo gautos žinios, kad lenkai savo ~~žinias~~ jėgas ~~didina~~ stiprina ir žūt būt nori Širvintus užimti. Mūsų partizanai taip pat savo jėgas ~~didino~~ stiprino ir laukė tos žūtbūtinės kovos. ~~bet~~ Širvintų Nutarė neatiduoti.

6-tos žymios kautynės įvyko naktį iš sausio mėn. 4 į 5 d. 1923 metais.

Mūsiškiai, ~~norėdami įspėti lenkų~~ puolimą su ~~naujai~~ sustiprintomis ~~jėgomis~~, pasiryžo ~~juos~~ lenkus sumušti ir išvyti juos iš pačios svarbiausiojo punkto neutralioje zonoje, būtent:

iš Arižonių kaimo. Tenai buvo lenkų jėgų štabas.
Tenai ~~buvo~~ daromi ~~ir~~ puolimo planai. Lenkų
jėgos tame kaime nuolat keitėsi, bet puolimo
metu jų ten buvo nemažiau kaip 100 vyrų, su
2 bombosvaidžiais ir 5 kulkosvaidžiais.
Mūsų partizanai, apie 150 vyrų, kad pultų len-
kus pasidalino į tris grupes, vadovaujamas par-
tizanų vadų: I grupė - K. Tarnuška, II grupė - J. Tu-
maričius ir III grupė eilinis J. Šnobaitis. 1) Da-
rydami manevr~~uodami~~inį laipsnišką apsupimą Ari-
žonių kaimo, jie pradėjo puolimą. ~~Apsupimą~~ Kad yra ti
lenkai pajuto tik už 150 žingsnių ~~atstume~~, kada vie-
nas J. Tumaričiaus grupės žvalgų, nejučiomis
prisiartinęs prie lenkų sargybinio, nukovė jį.
1) ~~Dežūruojančioji~~ Budinčioji lenkų dalis bandė apsiginti,
šaudydama iš bombosvaidžių ir kulkosvai-
džių. Prie jų greitai prisidėjo ir kiti lenkų
partizanai, ~~kurie buvo pusiau apsirengę~~ nespėję visiškai apsirengti.
Susišaudymas buvo trumpas, bet labai smar-
kus. Mūsiškiai pradžioje panaudojo šautuvų
ugnį, bet prisiartinę apmėtė rankinėmis ir
šompalinėmis granatomis. Lenkai, panikos
pagauti, bėgo Kielių-Kontromiškių kaimų
link. Lenkų partizanai, buvę Gudelių kai-
me, mėgino ~~duoti~~ suteikti pagalbą, bet mūsų I-ji
grupė kulkosvaidžių ugnimi juos sulaikė
ir privertė pasitraukti ~~atgal~~.
Lenkų nuostoliai: 12 nukautų, apie 10 su-
žeistų, 3 belaisviai (sušaudyti). Į mūsų par-
tizanų rankas pateko 2 bombosvaidžiai,
2 sunk. kulkosvaidžiai „Maksimo" sistemos,
60 šautuvų ir daug šovinių. Mūšio metu
sudeginta keletas gyvenamų ir negyvenamų

trobesių. Buvęs ten lenkų partizanų ginklų sandėlis sudegintas, iškraustytas, kadangi ~~teko~~ laukti lenkų susijungusių grupių kontrpuolimo iš Kielių ir Juodelių kaimų.

Mūsų nuostoliai: 2 nukauti ir 9 sužeisti.

Po tokio smūgio lenkų ir lenkuojančių ~~pa~~ ūpas visai nupuolė. Jie niekad nesitikėjo, ~~ta~~ kad lenkai būtų taip lengvai lietuvių sumušami. Vietiniai kaimiečiai, dargi lenkams prijaučiantieji, pradėjo priešintis geruoju ir piktuoju, neleido lenkų partizan~~ams~~ų apsigyventi.

Nakčia sausio iš 10 į 11 d. 1923 metais įvyko j-tos kautynės prie Krzyvolaidžių kaimo. ~~Šiame~~ Čia lenkų partizanai rinkosi ir ruošėsi pulti Giedraičius. Tuo laiku Giedraičiuose mūsų partizanų jėgos buvo visai nežymios, nes iki tol čia n~~ebuvo jaučiama~~ nesijautė didelis pavoj~~aus~~us. Greičiausiai lenkai nerodė didelių pretenzijų į Giedraičius ~~imti~~ todėl, kad čia dauguma gyventojų kalba lietuviškai, kuomet Širvintose daug kas kalbėjo sudarkyta lenkų kalba.

Partizanų vadas St. Eidukaitis, sužinojęs apie lenkų bruzdėjimą ir ruošimąsi Krzyvolaidžių kaime, pasiryžo perspėti pavoju Giedraičiams. Jis ~~pa~~surinko drąsesnius partizanus, padalino juos į dvi grupes. ~~Vienų~~ Vienai pats vadovavo, o kitą pavedė partizanui Šipavičiui. ~~ir~~ Jis prisiartino iš dviejų ~~šonų~~ pusių. Nors lenkų tenai buvo ~~kelis~~ Kartus sykius daugiau, bet tamsumoje, nežinodami mūsų jėgų, ~~ir dėliai netikėtumo~~ staigiai mūsų užklupti, panikoje bėgo iš kaimo beveik be jo kio pasipriešinimo,

palikdami vietoje dalį šautuvų, amunicijos ir du minkautus. Mūsiškiai nuostolių neturėjo.

Sausio mėn. pradžioje mūsų partizanai sužinojo, kad į pietus nuo Širvintų visus kaimus pripildė lenkų reguliariosios kariuomenės kareiviai, dargi uniformuoti. Vietiniams gyventojams įvažiavimas į Širvintus lenkų uždraustas. Kontromiškių kaime, viename pirkioje, įvyko slaptas lenkų karininkų pasitarimas. Iš jų kalbų galima suprasti, kad tarpe susirinkusių yra majorų, kapitonų ir poručikų. Iš šių pranešimų ir bendrai iš visko nesunku buvo atspėti, kad lenkai rimtai ruošiasi Širvintus užpulti. Vienas lenkų vadas šiame susirinkime išsireiškęs, kad jų vadovybė trukdanti partizanams kovoti su lietuviais. Todėl esąs pašlijęs lenkų partizanų vardas tarp vietinių gyventojų, kurie anksčiau visai kitaip į juos žiūrėję. Priminta, kad jų neutraliosios zonos komendantas Sartongas-Vizbalis esąs jau senai išrinktas ir Širvintų viršaičiu (prievarta), bet ikišiol nesiseką Širvintus užimti ir perimti valdymą.

Mūsiškiai, visa tai žinodami, laukė lenkų partizanų keršto, ypač jų vadų ir pasiruošė juos tinkamai pasitikti. Tam tuo laiku mūsų partizanų skaičius padidėjo iki 200 vyrų.

Matyti, mūsų partizanų suduotas smūgis lenkams prie Kryžvolaidžių kaimo pagreitino puolimą Širvintų, nes sekančią savaitę iš 11 į 12 d. sausio mėn. 1923 metais įvyko 8-tos kautynės Širvintuose mūsų partizanų su lenkais.

Trumpai suglaudus, jos vyko taip: sausio 11 d. 22.30 val. mūsų partizanų slapukas, buvęs pamiškėje į pietus nuo Kabaldos kaimo, išgirdo atjojant iš Pusdelių kaimo lenkų raitelius. Po 1-2 min. pastebėjo visą jų būrį, kuris prijojęs kryžkelę, Maciūnus, pasuko į ten. Dar praslinkus 15 min., tas pat slapukas pastebėjo besiartinančią lenkų kuopą nuo pavieškelin ir kitą kuopą, einančią iš kairės, pamiške. Kada lenkų kuopos prisiartino apie 150 žingsnių nuo mūsų slapukų, jie paleido į lenkus dvi šautuvines granatas ir patys leidosi bėgti į Širvintus, kad įspėtų mūsiškius apie pavojų. Ir iš tikro, praslinkus 20 min., priešais mūsų sargybas pasirodė trys lenkų grandinės. Mūsiškiai laukė pasiruošę, prisileido lenkus nuo arčiausiai ir atidengė smarkią ugnį iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Lenkai sugulė ir prasidėjo iš abiejų pusių smarkus šaudymas, trukęs valandą laiko. Lenkai, gulėdami atviriau, daugiau nukentėjo nuo mūsų ugnies. Pradžioje jų atskiri žmonės, paskiau mažais būreliais, pradėjo nedrausmingai trauktis miškan. Jų viršininkų noras sulaikyti rėkavimais ir keiksmais nieko negelbėjo. Tik miške susitvarkę pakartojo puolimą. Šį kartą pasirodė drauge lenkų nauja grandinė, išbėganti iš miško, iš vakarų nuo Šnipaniu kaimo. Ji čia buvo sutikta kryžmine ugnimi. Lenkai nespėjo net ugnies atidengti. Buvo priversti greit ir netvarkingai trauktis miškan.

Lenkų sumanymas ir paruoštas manev-

Širvintus užimti baigėsi jų visišku pralaimėjimu. Šį kartą atvirai veikusios lenkų reguliariosios kariuomenės kuopos (nemažiau bataliono) negalėjo įveikti mūsų partizanų ir su žymiais nuostoliais priversti buvo pasitraukti. Mūsų nuostoliai palyginti nežymūs.

1923 m. vasario mėn. 3 d. Tautų sąjunga padalino neutralią zoną lenkams ir lietuviams. Tuo padalinimu svarbiausieji punktai - Širvintai ir Giedraičiai - priskirti Lietuvai. Nemažiau apsidžiaugė ir vietiniai gyventojai, tikėdamiesi nuo šios dienos sulaukti ramumo ir galo nuolatiniam pavojui, ir drebėjimui nuo užpuldinėjimų ir apšaudymų.

Partizanai jautėsi atlikę tikrai karžygišką patarnavimą savo tautai ir tėvynei, išlaikydami iki laimingo galo savo rankose Širvintus ir Giedraičius.

Šis neutralios zonos padalinimas lenkų tarpe, ypač veikusiųjų prieš mus Širvintų ir Giedraičių rajone, iššaukė didelį nepasitenkinimą ir neapykantą, kuri pasireiškė jų paskutiniu Širvintų užpuolimu žymesniais kariuomenės ir partizanų jėgomis, kurioms vadovavo pulk. Virbalis-Sartonas, karininkas Dicas ir kiti.

Tokiu būdu įvyko 9-tos pačios aršiausios ir kruviniausios kautynės vasario mėn. 24 d. 1923 metais anksti rytą, trims savaitėms praslinkus po padalinimo neutralios zonos.

Prieš kelias dienas buvo jaučiamas lenkų mošimasis pulti. Apylinkės kaimų gyvento-

jams buvo uždrausta važinėti į Širvintus. Tie
kaimai buvo pripildyti lenkų kareivių ir par-
tizanų. Jų puolamosios jėgos, kaip ir visada,
buvo padalintos į tris grupes. Dešinioji jų gru-
pė vasario 23 d. vakare buvo prisiartinusi prie
Širvintų iš šiaurės-rytų pusės, užimdama miš-
ko pakraštį į šiaurę nuo Verbiliškių kaimo.
Ši grupė turėjo suderinti savo veikimą su vi-
durinią ja. Tokiu pat būdu jų trečioji grupė
prisiartino iš pietų-vakarų Širvintų pusės,
užimdama rytų miško pakraštį.

Vasario mėn. 24 d. rytą, dar tamsoj, prieša-
kinės dalys vidurinnosios grupės ant kaimie-
čių pastočių prisiartino prie miestelio ir puolė
mūsų sargybas. Tuo pačiu metu pradėjo savo
puolimus abi šoninės grupės. Po smarkios
granatų kovos mūsų priešakinės sargybos
buvo priverstos žymiai viršijančių prie-
šo jėgų pasitraukti beveik iki vidurio
miestelio. Dalis lenkų tuojau pradėjo plėši-
kavimą ir turto grobimą iš krautuvių ir
butų. Kita jų dalis, nesutikdama iš mūsiškių
pusės žymesnio pasipriešinimo, vis slinko
pirmyn į šiaurinę miesto dalį.

Po 40-50 minučių mūsų partizanai su-
sirinko prie tilto; susitvarkę, šaukdami „valio",
metėsi ant lenkų kontrpuoliman. Prasidė-
jusios kautynės gatvėse tęsėsi dvi valandas.
Lenkai, vilkdami išplėštą turtą, traukėsi iš
miestelio. Tas gobšumas pražudė juos galu-
tinai. Apleidę miestelį ir patekę į atvirą vie-
tą, lenkai priversti buvo mesti ne tik turtą,
bet šautuvus ir granatas ir netvarkingai bėgti

Kielių kaimo link. Mūsiškiai, šaudydami į juos, persekiojo- vijosi iki pat to kaimo.

Visas kelias nuo Širvintų iki Kielių buvo kraujuotas. Užmušti ir sužeisti gulėjo pakelyje. Ties Paširvinčių dvaru gulėjo nukautas pats „neitrali~~nės~~os zonos komendantas" (pats taip pasiskelbęs) ir lenkų partizanų vadas Sartonas-Virbalis, kurį nušovė mūsų partizanų vadas Kostas Dulksnys (vėliau buvo gen. štabo pulk. leit. gen. štabo valdybos II skyriaus viršininkas). Kryžkelėje į Gudelius gulėjo nukautas lenkų karininkas greta su šešiais nukautais kareiviais. Mūsiškiai grįždami, surinko visą išmėtytą turtą, šautuvus, granatas. Turtas ~~sulig galim prigulmybės~~ tuojau buvo grąžintas jų savininkams / Širvintų gyventojams.

Šis paskutinis žygis lenkams ypatingai brangiai kainavo. Vien užmuštų pakelėje į ~~Kielių~~ Kielių kaimą buvo ~~pa~~suskaityta 21. Vietinių gyventojų pareiškimu, lenkus) mūšiliko ~~jų buvo suriunt~~a pas ūkininką Kunigėlį (Kielių km.) kur kas daugiau. Sunkiai sužeistų buvę 18 ir kur kas daugiau lengvai. Tam tikrais sumetimais Sartono-Virbalio lavonas buvo pergabentas į Ukmergę, kame ir palaidotas.

Mūsų nukautųjų tarpe buvo narsus, pasižymėjęs partizanas Tomas Matijošaitis. Tarp sužeistųjų ~~pasirodė~~ mūsų jaunas, drąsus, vienas iš partizanų vadų Kazys Petkevičius. Pradžioje kautynių mūsų partizanai neteko vieno sunkiojo ir vieno lengvojo kulkosvaidžio. Iš vietos gyventojų trys moterys buvo sunkiai sužeistos.

Šiose kautynėse daugiausia pasižymėjo

partizanų vadai: Kostas Dulksnys, Kazys Petkevičius, Kazys Tarnuška, Jurgis Tumavičius ir daug eilinių partizanų.

Patirto smūgio lenkai[1], neypatingai partizanų pasimošinti, buvo verčiami apleisti mūsų užimtus, bet mums vasario mėn. 3 d. priskirtus kaimus. Prie to prisidėjo ir vietiniai gyventojai, padrąsinti mūsų pasisekimo; jie atvirai reikalavo, kad lenkai išsikraustytų, grasindami mūsų partizanais. Jau antroje kovo mėn. pusėje visi mums priskirtieji kaimai Širvintų-Giedraičių rajone buvo apvalyti nuo lenkų partizanų ir kareivių.

Širvintų-Giedraičių partizanai dar nebuvo demobilizuoti iki 1923 m. birželio mėn. 14 d. Nors pusę neutraliosios zonos kaimų Santarvės kontrolės komisija priskyrė mums ir juos užėmė mūsų reguliari kariuomenė, bet tačiau partizanai dar buvo palikti prašant vietos gyventojams, nes bijota, kad lenkai, keršydami, Širvintus puls.

Širvintų partizanai gyventojų tarpe turėjo labai didelį pasitikėjimą ir daug simpatijų, nes jų narsumas ir karžygiški žygiai garantavo gyventojų neliečiamumą ištisus 2 metus.

Partizanų vadai buvo šie: Petras Jnieкas, Domas Karaliauskas, Kazys Tarnuška, Kostas Dulksnys, Kazys Petkevičius, Jurgis Tumavičius, Benediktas Grylas, Alfonsas Antanaitis ir Stasys Eidukaitis. Šie vyrai ir buvo sudarę partizanų štabą. Jie bendrai sudarydavo puolimo ir gynimosi planus. Jie visi stojo į partizanus

partizanų vadai: Kostas Dulksnys, Kazys Petkevičius, Kazys Tarnuška, Jurgis Tumavičius ir daug eilinių partizanų.

Po ~~gauto~~ patirto smūgio lenkai[1], ~~be~~ neypatingai ~~įžymesnių~~ mūsų partizanams pasimošius ~~...~~, buvo verčiami apleisti užimtus, bet * mums * vasario mėn. 3 d. * priskirtus kaimus. Prie to prisidėjo ir vietiniai gyventojai, padrąsinti mūsų pasisekimo; jie atvirai reikalavo, kad lenkai ~~išsikraustyti~~ išsikraustytų, grasindami mūsų partizanais. Jau antroje pusėje kovo mėn. visi mums priskirtieji kaimai Širvintų-Giedraičių rajone buvo apvalyti nuo lenkų partizanų ir kareivių.

Širvintų-Giedraičių partizanai dar nebuvo demobilizuoti iki 1923 m. birželio mėn. 14 d. Nors pusę neutralinės zonos kaimų Santarvės kontrolės komisija priskyrė mums ir juos užėmė mūsų reguliari kariuomenė, tačiau partizanai dar buvo palikti prašant vietos gyventojams, nes bijota, kad lenkai, keršydami, Širvintus puls.

Širvintų partizanai gyventojų tarpe turėjo labai didelį pasitikėjimą ir daug simpatijos, nes jų narsumas ir karžygiški žygiai garantavo gyventojų neliečiamumą ~~per~~ ištisus 2 metus.

Partizanų vadai buvo šie: Petras Jniekas, Domas Karaliauskas, Kazys Tarnuška, Kostas Dulksnys, Kazys Petkevičius, Jurgis Tumavičius, Benediktas Srylas, Alfonsas Antanaitis, ir Stasys Eidukaitis. Šie vyrai ir buvo sudarą partizanų štabą. Jie bendrai ~~išdirbdavo~~ ~~sustatydavo~~ sudarydavo puolimo ir gynimosi planus. Jie visi stojo į partizanus

savanoriais. Jie ~~turėjo~~ buvo įėję specialų, kariškų, mokslų
ir jau ~~buvo~~ dalyvavę mūšiuose ~~ir~~ bei kovose dėl
mūsų Nepriklausomybės. Todėl visi jų mūšiai
su lenkais buvo sėkmingi.

Santarvės kontrolės komisija, kuri buvo
apsigyvenusi neutralioje zonoje Šešolkos dvare
(tas dvaras randasi tarp Širvintų ir Giedraičių),
visa tą žinojo ir matė. Darė visokius žygius,
kad tą karą neutralioje zonoje likviduotų,
tačiau visos jų pastangos nuėjo niekais. San-
tarvės kontrolės komisija ~~su~~ grasindama ~~grąsinimais~~ rei-
kalavo iš Povilo Zukausko ir Vytauto Petrausko,
kad partizanus likviduotų. Tačiau ~~tai~~ komi-
sijai šie vyrai ~~buvo visuomet~~ atsikirsdavo, kad
tasai reikalavimas pirmiausia ~~pirmoje eilėje~~ turėtų būti
pareikštas ~~taikomas~~ lenkų partizanams, bet ne lietuvių.
~~Be to~~ Iš komisijos ~~jos~~ buvo pareikalauta garantija, kad
likvidavus partizanus, lenkai neužgrobs ~~tų~~ Šir-
vintų, Giedraičių ir to rajono kaimų. Tokios
garantijos komisija ~~duoti~~ nesutiko, ir taip apsiprato su
esama ~~ta~~ padėtimi. Tik po kautynių atvykdavo į
vietą surinkti žinių savo raportams.

Reikia pažymėti, kad partizanų tarpe
buvo labai draugiški santykiai. Nepavalgę,
sušalę, purvini, neišmiegoję, bet visuomet
gerai nusiteikę ~~geriausioje nuotaikoje~~. Ar tai dienos, ar nak-
ties metu visuomet matei partizanus pa-
siruošusius kovai, nes kiekvienam žings-
nyje – frontas.

Partizanams ginkluoti ir maitinti Įvairios
organizacijos ir geri žmonės davė pinigų 1) kos-
unmas buvo nemažas. Dalis ~~jų~~ partizanų pajamų susida-
x rydavo, ~~iš sugautų~~ begaudant kontrabandininkus.

Padalinus neutralią zoną ir likvidavus partizanus, Lietuvos vyriausybė, įvertinus to kampelio karžygių žygius, partizanų vadus ir eilinius partizanus apdovanojo įvairiais laipsniais Vyties Kryžiais. ~~Tokių~~ ~~buvo~~ 50 žmonių. (Jų tarpe dvi moterys: M. Kaušynaitė-lietuvė ir žydė Miednikienė. Abi Širvintų miestelio gyventojos.)

Ir koks ~~gavosi~~ paradoksas. 1941 m. vokiečiams okupavus Lietuvą, (masiniai buvo) naikinami žydai. ~~Tame skaičiuje~~ Prie Ukmergės, Pivonijos miške, Miednikienė (rankoje laikydama) buvo Vyties Kryžiaus ordiną, (sužvėrėjusių hitlerininkų ~~buvo~~ sušaudyta.

Įdomus faktas. Anomet lietuvių partizanai pradėjo smarkiai organizuotis, kad apgintų Širvintus, lenkai norėjo geruoju kaip nors paveikti Pov. Žukauską ir Vyt. Petrauską, kad jie liautųsi organizavę partizanus. Virbalis-Sartonas rašo laišką lietuviškai milicijos vadui V. Petrauskui, kad jis su P. Žukausku ~~[illegible]~~ savo pareigų atsisakytų ir geruoju atiduotų Širvintus lenkams, garantuodamas, kad Širvintus ~~prie~~ lenkų ms. užėmus (~~[illegible]~~)bus neliečiami. Nesulaukęs iš V. Petrausko jokio atsakymo, siunčia savo vieną patikimą žmogų, kad šis praneštų ~~su pasiūlymu~~, jog ~~kad~~ jis, Virbalis-Sartonas, V. Petrauskui ir P. Žukauskui duos Širvintų dvarą, kad tik jie atsisakytų ~~[illegible]~~ savo pareigų ir Širvintus geruoju atiduotų lenkams. Toks pasiūlymas Virbalio-Sartono buvo ~~priimtas~~ sutiktas su pašaipa ir atsakyta dar smarkesniu organizavimusi.

Širvintų m. ir apylinkės gyventojai, baimės apimti, kad P. Žukauskas ir V. Petrauskas neina

į jokius kompromisus. 1922 m. gegužės mėn. 27 d. ~~buvo~~ slaptai sušaukti ~~padaras~~ iš žymesnių asmenų ~~tų~~ iš jų pylinkės susirinkimas. ~~Tas~~ Širvinją iš kunigo J. Novickio ir kitų, kuri vyktų pas išrinko delegaciją Vilbalį-Sartoną vesti derybų, kad ginčą išspręstų „geruoju". Derybos nuėjo niekais, kadangi Sartonas išdidžiai ir ultimatiškai pareikalavo, kad partizanai ir milicija tuojau apleistų Širvintus ir neutralią zoną. O delegatai neturėjo tiek galios ir šlakos, kad priverstų P. Žukauską ir V. Petrauską, miliciją ir partizanus likviduoti.

Milicijos vadas V. Petrauskas, sužinojęs, kad tokia delegacija savavališkai nutarė ~~pasiėmė~~ išspręsti Širvintų klausimą, davė įsakymą milicijai ir partizanams, grįžtančių „delegatų" neįleisti į Širvintus. Tokiu būdu „delegatams" teko keletą valandų užtrukti šalia Širvintų, kol pateko namo... Labai maldavo, kad įleistų...

Dar pačioje pradžioje, organizuojant partizanus, lenkai viešai paskelbė: kas nužudys Lov. Žukauską, Vytautą ir Cezarį Petrauskus, gaus ~~už kiekvieną~~ ~~po~~ 5 tūkstančius zlotų (10 tūkst. litų) premijos už kiekvieną galvą. Premijuotos galvos ant mūsų pečių ir niekas iš to „pasipelnyti" negalėjo. Tada Sartonas atsiuntė į Širvintus teroristus, kad nužudytų šią trejukę, tačiau ir čia nepavyko: teroristai buvo sugauti. Vienas teroristas dar norėjo papirkti vieną partizaną, kuris jį varė areštuotą į milicijos būstinę, ~~duodamas~~ siūlydamas 6 tūkstančius zlotų kyšio, kad jį paleistų. Tačiau, į miliciją buvo pristatytas ir teroristas ir 6 tūks. zlotų. Vietoje kitų

galvą jis neteko savos... Po tų visų kombinacijų nepavykusių, lenkai nutarė Širvintus jau užimti jėga ir tuomet prasidėjo tos garsios kautynės.

Buvo ir tokių kurjozų... ~~[illegible]~~ ~~kad~~ Vieną kartą jų žmogus sukrovė lenkų partizanų štabo knygas ir bylas į du maišus ir pristatė mūsiškiams. ~~Tos~~ Lenkus ta išdavystė labai sukrėtė, nes tuose maišuose buvo ~~išduotos~~ jų visos paslaptys. ~~buvo~~ ten buvo labai vertingi dokumentai, iš kurių ~~te~~ mūsų ~~daviniai~~ duomenys apie jų organizaciją. Mūsiškiams pa~~ko~~ sužinota lenkų strategijos planai ir jų gyventojai iš to įvykio ~~kuriėjo~~ gardžiai ~~gardaus~~ pasijuokė.

Pažymėtinas nuopelnas vaistininko Juozo Semenavičiaus, kuris visą laiką iš neutraliosios zonos niekur nebuvo pasitraukęs, teikdavo sužeistiesiems partizanams pirmąją pagalbą, nes daktaro ten nebuvo. Už suteiktą pirmąją pagalbą sužeistiesiems jokio atlyginimo neėmė ne tik už savo darbą, bet ir už vaistus ir tvarstomąją medžiagą. O jo žmona Jadzė slaugė sužeistus partizanus. ~~[illegible]~~

Taip pat pažymėtina, kad partizanus rėmė ir jiems padėjo mokytojos-seserys Elena ir Stefanija Čepaitės. Jos mokytojenti atvyko į Širvintus, dar esant vokiečiams. Jų tėvai sargavo Vilniuje o jos mokėsi lenkų gimnazijoje. Atvykusios į Širvintus lietuviškai nemokėjo, bet prisiminė, kad jų tėvai tarp savęs, šeimoje, kalbėjo lietuviškai. Suprato, kad jos yra lietuvaitės ir ėmėsi mokytis tėvų kalbos. Joms pavyko greitai išmokti lietuviškai ir mokykloje pamokas

vedė lietuvių kalba. Mokykla, kurioje jos gyveno, buvo antru partizanų štabu. Pasibaigus partizani veiklai, Stefanija ištekėjo už Vyt. Petrausko o Elena už partizano Voverio.

Tai kaip Širvintų ir Giedraičių partizanai gynė tą kampelį nuo lenkų, kurie buvo nepalyginamai stipresni už mūsų partizanus, tačiau mūsiškiai savo pasiryžimu ir narsumu daugiau kaip 2 metus tą atkaklią kovą vedė su lenkais ir tikslą pasiekė:- Širvintai ir Giedraičiai ir to rajono kaimai buvo prisijungti prie Nepriklausomos Lietuvos.

Tasai milžiniškas darbas buvo padarytas pačių žmonių, kuriems kartais nenorima duoti teisės galvoti ir dirbti.

E. M. Remark, aprašydamas savo knygoje didžiojo karo baisumus, pabaigoje rašo, kad kuomet vyriausias štabas savo pranešimuose pažymėjo - „Vakarų fronte nieko naujo" - tai tą pačią dieną buvo nukautas jo draugas.

Širvintų-Giedraičių fronte buvo kiek kitaip. Kuomet visi pradėjo ramų gyvenimą, tai tame rajone daugiau kaip dvejus metus vyko aršiausios kovos, apie kurias tik retkarčiais mūsų spaudoje pasirodydavo trumpos žinutės kaip apie susirėmimus su lenkais, ir daugiau nieko.

Per tuo laiku tame rajone dar daug buvo supilta naujų kapų, žuvusiųjų kovose dėl Lietuvos teritorijos.

Mano viešėjimas Širvintuose labai savotiškas. Tėvo namuose mes su broliu nenakvojom, nors Širvintos buvo gerai saugojamos.

Kaip jau minėjau, ~~kad~~ mūsų dviejų galvos buvo įpremijuotos ir jų vertė ~~buvo~~ siekė 15 tūkstančių zlotų. Keitėm nakvynių vietas ir miegojom su parabeliais po ~~paduška~~ pagalve.

Vieną dieną, ~~mes~~ po pietų mes sėdime prie savo namų ir žiūrime, kad į mūsų sodybos kiemą įėjo koks tai žmogus ir paprašė atsigerti vandens. Motina duoda jam vandens puoduką. Brolis man mirktelėjo. Supratau. Pabaigus gerti, mes abu į jį atrėmėm savo brauningų šūtas, o brolis sušuko „rankas aukštyn". ~~Paduotai komandai~~ Pakėlė rankas, ~~padarė~~ be jokio prieštaravimo. Brolis ~~padarė~~ apkratė jį, ~~pas jį kratą~~. ginklo nerado, tačiau ~~brolis~~ liepė jam eiti kartu, perspėdamas, jei bėgs, bus nušautas. Po valandos brolis grįžo ir papasakojo, kad partizanų būstinėje, darant smulkią kratą, rasta užrašų knygelė ir jos viename lapelio, kampučiuje smulkiai užrašyta: „mieszkanie Piotrowskiego" (Petrausko butas) ir kitoje eilutėje „ilość milicjantów" (milicijos skaičius). To pakako, aišku kokiam tikslui jis buvo atsiųstas. Jam daug įkrėsti nereikėjo, prisipažino, kam jį Sartonas-Virbalis buvo atsiuntęs. Jis ~~aiškinosi~~ pasakė, kad jam buvo pavesta tik surinkti ~~davinius~~ žinias apie mūsų namą, o teroristinius aktus turėjo ~~padaryti~~ atlikti kiti. ~~Tam~~ Jis įrodinėjo, kad nemeluoja, ~~tvirtino, kad~~ juk jis tai neturėjo, ~~su savimi~~ jokio ginklo. Fronte tokiems aiškinimams netikima, ir taip Sartonas jo nesulaukė.

Lenkų puolimai visuomet buvo nesėkmingi, nes Širvintos radosi neutralioje zonoje [illegible] linijos - Ormenenų kaimo, kuris buvo jau Lietuvos

pusėje ir jame buvo reguliari kariuomenė. Atstumas iki Širvintų nuo to kaimo nepilnas kilometras. Gretimuose kaimuose. Šnipanuose ir Zybaluose — ugi jose buvo lietuvių kariuomenė ir laike puolimo tie kariniai daliniai stovėjo pasiruošę kiekvienu momentu, jei būtų reikalinga, suteikti lietuvių partizanams pagalbą. (Tačiau, apsieita be jos.) Lenkai tai žinojo ir užpuolimus darydavo staigiai, bet trumpam, skubėdami pasitraukti, bijodami apsupimo.

Lenkų partizanų padėtis tuo atžvilgiu buvo blogesnė, nes jų buveinės būdavo nuo lenkų reguliarios kariuomenės už 4-5 kilometrų.

Niekas negalėjo numatyti Lietuvos ateities. Istorijos ratas taip pasisuko, kad jos siena nepasiliko ties Širvintais ir Giedraičiais, bet nusikėlė toli į rytus. O tada, kaip rodo mano rašytas kovų su lenkais metraštis, kovota, aukotasi, lietas kraujas už kiekvieną sprindį Lietuvos žemės, nes tai tikrai buvo lietuvių žemė, tik turint blogą kaimyną, reikia dėti ir aukotis. Tuo labiau, kad kaimyninė valstybė buvo ponų didikų, o ne pačios liaudies valdoma.

Po tų kovų namie ar jas dažnai analizuojant, aiškėjo, kodėl lietuviai, būdami ne tokie gausūs, kaip lenkų, juos visur daužė, ir lenkai paniškai bijojo lietuvių. Gal todėl, kad lietuvių partizanai buvo iš vietos žmonių, nors jie nemokėjo net lietuviškai ir savo būryje iš pradžių kalbėjo lenkiškai, kol pramoko lietuviškai. O tai jiems pavyko gana greitai, nes ausys

prie ~~tos~~ lietuvių kalbos buvo pripratusios, ~~mes~~ jų
su savo tėvais dar kalbėjo lietuviškai.
čia ~~pas~~ lietuviuose lenkų neslopintas tauti-
nis jausmas prabudo, ~~ir~~ diktavo, kad reikia
eiti su savais prieš atėjūnus. Gal ir tas, bet,
mano supratimu, tai lėmė ~~jų požiūris į~~
praktiškoji pusė. ~~kurią jie matė pas lie~~
~~tuvius~~. Pirmoje eilėje lietuvių kuklumas,
narsa ir jų paprastumas, o ne ~~be jokio~~ tuš-
čias ~~tuščias~~ pasididžiavimas, skyrė lietuvius nuo ~~mus~~
~~atskyrė mus nuo lietuvių~~ lenkų. ~~Labai~~ Lietuvių partiza-
nų vadai, turėdami karinį išsilavinimą,
valgė, gėrė ir miegojo su eiliniais parti-
zanais. ~~Kas~~ Lenkai darė ~~buvo~~ kitaip. Ten net
seržantas turėjo savo tarną-dieninį. Lė-
mė ir ši ~~lietuvių~~ demokratija, bet, svarbiausia,
tai duoti pažadai, kad, lenkus išvijus,
lenkų ~~jų~~ dvarų žemė bus išdalinta jiems.
Kaip ~~pas~~ visur, taip ir ~~pas~~ lietuvių par-
tizanų, pirštai ~~rankų delnų pirštai~~ buvo lenkti
į save, o ne atbulai. Lenkai savo partiza-
nams nieko nežadėjo, todėl ~~ir~~ jie kaip tai savai-
me išnyko, ir jų vieton buvo priversti at-
siųsti reguliarios kariuomenės karius, ~~ir~~
~~tai daugiausia~~ daugiausiai ~~buvo~~ ulonus, pradžioje per-
rengtus, o vėliau ~~dėvėjo~~ pilna lenkų ka-
riuomenės uniforma. Jie tiktai visur šūka-
vo ir ragino mušti „przeklętych Litwinów"
(prakeiktus lietuvius).

Prasiskverbdavo žinios, kad Lietuvoje
žmonės geriau gyvena ir mažiau yra be-
darbių. Tasai faktorius labai ~~lėmė~~ padėjo apsi-
spręsti ~~sprendimui~~ su kuo ~~mi~~ reikia eiti.

Lietuvių partizanams ~~narsumui daug~~ būti narsiems aplinkybė, kur buvo lenkų padėjo dar viena ~~apsigyvenę~~ kaimuose, ~~tai~~ ~~buvo~~ gyveno partizanai, mano motinos artimieji, giminės, o jų būta labai daug, pradedant seserimis, pusseserėmis, pusbroliais ir dar ir dar...

Nebuvo varžomas gyventojų judėjimas neutralioje zonoje. Toks giminaitis eina ~~po pretekstu~~ į Širvintus, būtinai į krautuvę, į vaistinę, pas kunigą, į bet pas brolį Vytautą ar nebuvo ateidavo ir smulkiai nupasakodavo apie lenkų kareivių ir karininkų skaičių, nurodydamas kur, kokioje troboje, jie apsistoję ir kiek jų. Vėliau lenkai suprato, kad tie „ligoniai" ir „maldininkai" lietuviams išpasakodavo visas paslaptis. Uždraudė jiems eiti į Širvintus, o uždraustasis vaisius yra skanesnis, ir nakties metu pakrūmėmis jie eidavo į Širvintus ir papasakodavo mūsiškiams apie lenkus, ~~visus drebėjimus~~.

Užpuolė Romaškanių kaimą 70-80 ulonų, kurie atvyko dienos metu, rugpiūčio mėn. 22 d. o jau nakties metu lietuviai juos užpuolė, daug jų žuvo, likusieji ~~[illegible]~~ paniškai pabėgo. Tai vienas geradaris, motinos pusseserės vyras, pranešė mums, kad atvyko ulonai. ~~ir~~ Ilgai nelaukus lietuvių partizanai nutarė jiems neduoti susišildyti ir ~~[illegible]~~ kuo greičiau išvyti. Toks visai nelauktas net lietuvių užpuolimas lenkams, esantiems kituose kaimuose, įvarė labai daug baimės.

Lenkai, užpulti kaime, ~~sėdo~~ bėgdavo ~~apsigyvenimui~~ gintis

~~pasisinvedavo~~ į tvartus. Lietuviai tada ugnį nu-
kreipdavo į tvartus, ir per susišaudymą nuken-
tėdavo gyvuliai. Ūkininkai dėl nukentų gyvu-
lių labai nepergyveno, nes už juos lietuviai su-
mokėdavo, ~~be jokių priestaravimų~~ nepriestaraudavo. Toks lie-
tuvių elgesys ūkininkų ~~tarpe~~ ~~buvo~~ labai ge-
rai įvertinamas. O jei ~~būdavo~~ pasitaikydavo) paprastai užmuštas kai-
mietis, ~~nebūdamas~~ ne lenkų partizanas, lie-
tuvėms būdavo išduodamos pašalpos laido-
jimui laidojamas Širvintų kapinėse, ~~ir~~ jeigu tai lie-
tuviai partizanai ~~dalyvaudavo~~ ~~pagerbimui~~ relionės pamaldose ir vienas iš vadų
pasakydavo kalbą. Vietos žmonėms tai la-
bai imponavo ir lietuvius ~~vertino~~ laikė ~~taipo~~
labai geraisiais žmonėmis. Lenkai ~~taip~~ nesielgdavo.

Geradarys, kuris sukrovė į maišus lenkų
štabo visas bylas ~~į maišą~~ ir pats atvežė lietu-
viams, ~~tai~~ irgi motinos artimas giminaitis.

Tie geradariai buvo labai vertinami, nes
jų paslaugos ~~buvo~~ labai ~~vertinga~~ naudingos. Nebuvo
ne vieno lenkų užpuolimo, apie kurį lietu-
viai iš anksto nežinotų. Visuomet ~~buvo~~ įspėti jie ~~kur~~ su-
manyti ~~kovodavo~~ ir lengviau nugalėdavo. ~~pergalė lydėjo lietuvius partizanus.~~ Būdavo to-
kios dienos, ~~kad~~ kai iš anapus ~~nebuvo~~ niekas
neatėjdavo, ~~atėjęs~~ ~~tai~~ lietuviai žinojo, kad bus užpulti.
Lenkai neleisdavo prieš mūšį gyventojams ~~nueiti~~ eiti į Širvintus
ir pranešti kam reikia.

Pasibaigus partizaniniam judėjimui,
partizanus apdovanojo ne tik pasižymėjimo ženklais, bet ir
~~be~~ ~~žymenų~~ apdovanojimų partizanų ~~ne~~
~~buvo užskaityti~~ jie, kaip savanoriai ~~ir~~ pravedant žemės reformą, visi ~~ems~~ ~~buvo~~ gavo ~~duota~~
žemės ir piniginės pašalpas trobesiams pa-
statyti ir gyvuliams pirkti.

Praneš~~ėjai~~ inėtojai buvo prilyginti prie savanorių ir viską gavo, ką gavo buvusieji partizanai. Buvusių partizanų ir praneš~~ėjų~~ inėtojų tėvai nuo sero sūnūs arba dukros ~~dalinamų~~ išparceliuojamų dvarų gavo žemės ~~perėles~~ sklypus.

Širvintų žydai lietuvių partizanus labai rėmė, nes ~~tai~~ jie buvo jų gynėjai nuo lenkų grobikų. Lenkai įsiveržd~~ami~~ę į Širvintus, pirmoje eilėje grobdavo žydų turtą, ~~juos~~ pačius žydus niekino. Tyčiojosi ~~iš~~ iš jų juos dažnai. Taip ~~buvo~~ ~~parodytas~~ pasireiškė ponų charakteris.

Šiam partizaniniam judėjimui ~~1935~~ m. širvintiškiai ~~susuko~~ pastatydino paminklą. Skulptorius Robertas Antinis ~~paminkle~~ iškalė a~~tvaizdavo~~ motinos statulą, ir ant jos rankų nuo žaizdų mirštantį partizaną. Jo atidaryme dalyvavau ir aš. Pasakiau kalbą, ~~kurioje~~ ji nepatiko lenkams ~~nado~~, nedraugiška ~~mo~~, - taip man pasakė T. Katalbachas.

Tas paminklas ~~buvo~~ ~~lemtai~~ išstovėjo ~~nepilnus~~ ~~dvejata~~ du dešimtmečius, ir jis buvo nugriautas ~~ne~~ ~~tai~~ tik todėl, kad kuriam tai šone, buvo įrašyta, „motinos papėdėje“, ~~kad~~ jog jis yra pastatytas atminimui kovei su bolševikais. Jei toks buvo klaidingas įrašas, ~~tai~~ tikrai klaidingas, nes visai neatitinka istorinei tiesai, tai gal būtų pakakę ~~pakanku~~ vien mažo plaktuko su kaltu tam užrašui pašalinti, ~~nega~~ nereikėtų dėžės sprogstamos medžiagos ir viso paminklo ~~pa~~ sunaikinti.

Man labai gaila, kad netekome jo ~~dėl~~ tik dėka klaidingai manančių žmonių. Juk ~~kai~~ jis buvo pastatytas atmin~~imui~~ti lie-

tuvių partizanų kovoms su lenkais. Tai labai gražus istorijos lapas, Lietuvos karių išlaikant lenkų veržimąsi nagrobti Nepriklausomybę. [O lietuviai jūs sulaikė ir išsaugojo] Kam yra brangi Nepriklausomybė, turėtų tą paminklą atstatyti, nes jo panaikinimas ~~yra~~ tai įžeidimas tautiškų jausmų tų, kurie dėl jos kovojo ir dėl jos žuvo.

Skulptorius Robertas Antinis ~~lengvai~~ galėtų ~~nesunkiai~~ tą paminklą atkurti.

Širvintai ir Giedraičiai lietuviui yra tiek brangūs, kaip rusui patriotui Borodino.

E. Vorevienė, tarybinei santvarkai esant, mokytojavo Širvintose. Buvo išrinkta Lietuvos Aukščiausios Tarybos deputate 1945 metais. Suteiktas jai nusipelniusios mokytojos vardas. Mirė 1965 metais ir palaidota Širvintose.

J. Semenavičius, Vorevos ir Vor. Žukauskas mirė, esant tarybinei santvarkai. Palaidoti Širvintose.

Brolis Vytautas Petrauskas 1944 m. su savo šeima ~~pasidarė~~ pasitraukė į Vakarus. Pateko į JAV ir apsigyveno Čikagoje. Mirė 1970 metais rugsėjo mėn. ir palaidotas Čikagos kapinėse.

Profsąjunga

~~Pabaigus karą~~ Pasibaigus kovoms dėl Lietuvos nepriklausomybės, valstybinių įstaigų tarnautojų tarpe brendo mintis įsteigti ~~savo~~ savo profsąjungą, ~~savo interesams ginti~~.

Susidarė grupė iš ~~kurioje buvo~~ Ant. Pranaitis, Cez. Petrauskas, Pr. Jagminas, J. Smelstorius, J. Šaikūnas, V. Marcinkus ir Z. Buračas, ~~kurie~~ sukūrė ~~sudarė~~ Sąjungos įstatų projektą ir įteikė jį kaip steigėjai Kauno miesto ir aps. viršininkui registruoti.

Po įregistravimo S-gos įstatų buvo sušauktas 1922 m. liepos mėn. pabaigoje Kauno skyriaus steigiamasis susirinkimas. Į tą susirinkimą ne visi Kaune dirbantieji valdininkai atvyko. Tačiau jų susirinko daugiau kaip 300 žmonių, kurie su dideliu pasiryžimu įsirašė tos Sąjungos nariais ir išrinko laikinąją Kauno skyriaus Valdybą, pavesdami jai organizuoti skyrius provincijoje ir jau esant bent 5 skyriams, sušaukti Kaune pirmąjį skyrių atstovų suvažiavimą.

Į tą laikinąją Kauno skyriaus Valdybą buvo išrinkti: Ant. Pranaitis, Cez. Petrauskas, Ig. Olšauskas, Vin. Marcinkus ir Zig. Buračas.

Pirmasis Profsąjungos skyrių atstovų suvažiavimas įvyko Kaune 1922 m. rugsėjo mėn. 12 d. ir į Centro Valdybą buvo išrinkti: Ant. Pranaitis, Pr. Jagminas, Cez. Petrauskas, J. Smelstorius ir J. Šaikūnas. Reikalų vedėju buvo paskirtas Ignas Olšauskas.

Antrasis Sąjungos skyrių atstovų suvažiavimas įvyko Kaune 1923 m. kovo mėn. 21 d. ir, be Centro V-bos išrinktų pirmame suvažiavime, buvo dar ~~d~~ išrinkti L. Epšteinas, Z. Buračas, Palubinskas ir Narbutas.

„Valstybinių ir Savivaldybių Įstaigų Tarnautojų Profesinės Sąjungos" skyrių atstovų 3-sis suvažiavimas vyko Kaune 1924 m. balandžio mėn. 5-7 d.

Pirmieji du skyrių atstovų suvažiavimai gal pasižymėjo gausingesniu atstovų skaičiumi. Bet tų dviejų suvažiavimų reikšmė turėjo daugiau organizacinio pobūdžio. Juose buvo išdirbti nuostatai ir daug dėmesio ~~buvo~~ atkreipta į organizacijos sustiprinimą. 3-sis suvažiavimas, tiesa, neišvengė nepajudinęs organizacijos sustiprinimo klausimų, bet jame, dviejų metų patyrimo dėka, jau imtasi konkrečių priemonių Sąjungai stiprinti.

Šiame suvažiavime, be 10-ties skyrių atstovų (Kauno, Vilkaviškio, Šakių, Tauragės, Rokiškio, Šiaulių, Joniškio, Utenos, Marijampolės ir Pasvalio) dalyvavo taip pat 3 Klaipėdos krašto „Centralinio Darbo Susivienijimo Valdininkų ir Valdiškųjų Tarnautojų Sąjungos" atstovai.

Suvažiavimas tęsėsi 3 dienas. Darbotvarkėje buvo 17 punktų. Buvo išklausyti skyrių atstovų pranešimai. Iš jų paaiškėjo, kad dėl etatų sumažinimo, dėl kai kurių narių pasyvumo, kai kur, ir vietos viršininkų nepalankaus nusistatymo, kai kuriose skyriuose narių skaičius sumažėjo.

Iš Klaipėdos krašto tarnautojų Sąjungos atstovų pranešimo galima buvo įsivaizduoti, kaip ten žmonės energingai dirba Tarnautojų Sąjungos eilėse, ten yra daugiau kaip 90% visų tarnautojų. Sąjunga leidžia mėnesinį organą, pavadintą „Sąjungos Žinios". Šis organas eina lietuvių ir vo-

kiečių kalbomis. Be to, Klaipėdos krašto atstovai supažindino suvažiavimą su Sąjungos organizaciniu susitarimu, kuris pasižymi tuo, kad atskirų tam tikrų profesijų tarnautojai yra sukūrę dar atskiras S-gas, kaip tai: mokytojų, muitinės, pašto, savivaldybių, policijos ir t.t. Šios atskiros sąjungos jungiasi į tris dideles S-gas, o šios savo ruožtu į „Centralinį Darbo Susivienijimą", kuris atstovauja visiems Klaipėdos krašto tarnautojams.

Centro V-ba yra dėjusi pastangų tarnautojų reikalams ginti ir rūpinosi organizacinio darbo sutvirtinimo skyriuose. Daugiausia Centro V-ba rūpinosi valstybinių įstaigų tarnautojų atlyginimu. Jai teko keliolika kartų tuo reikalu kreiptis į Ministerį Pirmininką ir Finansų Ministerį, kad pakeltų atlyginimą ligi egzistencinio minimumo, būtent, 268 litų viengungiams. Įvesti žmonoms priedą sumoje 100 litų; vaikų priedą iki 6 metų – 25 lit., iki 14 metų – 45 lit. ir iki 21 metų – 65 lit. ~~sumoje~~ Be to, buvo reikalaujama, kad Seimas priimtų Centro V-bos teikiamas prie tarnybos projekto pataisas. Vyriausybės atstovai pareikšdavo, ~~kad~~ jie supranta valstybės įstaigų tarnautojų sunkią ekonominę padėtį, bet susidėjusios finansinės sąlygos neleidžiančios ūmai pagerinti valdininkų padėtį. Buvo žadėta nuo 1924 metų sausio mėn. 1 dienos pakelti visų algas, bet neištesėta. Vietoje sunkdžios algos mokant siūlydavo, vietoje litų, ~~gauti~~ nuo karo užsilikusias tuščias statinaites karo intendantūros sandėlio senus kariškus kaliošus.

Seka~~mas~~ntis klausimas, į kurį Centro V-ba

atkreipė ypatingą dėmesį, buvo tarnybos įstatymo išleidimas. Nuo Lietuvos valstybės įsikūrimo pradžios valstybinių įstaigų tarnautojų teisinė padėtis nebuvo jokių įstatymų tinkamai ginama. Buvo duota didelė laisvė atskirų viršininkų nuožiūrai. Sąjunga nuo pat pradžios savo įsikūrimo, nuolat kėlė reikalingumą, kad kuogreičiausiai valstybės tarnybos įstatymą išleistų. Bet deja, jo projektas vis redaguojamas, vis dar taisomas.

Toliau teko Centro V-bai daryti žygių atitinkamose įstaigose dėl neteisėtų tarnautojų ~~pa[illegible]~~ atleidimų ir nevisur tiksliai vedamo etatų sumažinimo, nes daugelis tarnautojų buvo tokiu būdu atsidūrę labai sunkioje padėtyje.

Centro V-ba yra užmezgusi ryšių su Latvijos Pašto Telegrafo ir Telefono Tarnautojų S-ga, su Tarptautine Pašto, Telegrafo ir Telefono S-ga, su Tarptautiniu Darbo Biuru Ženevoje ir su Lietuvos Mokytojų Profesine S-ga. Su pastarąja palaikyti tamprūs ryšiai, ypatingai derinta žygiai atlyginimo klausimu.

Revizijos komisijos vardu padarė pranešimą atstovas Lipšas iš Šiaulių skyriaus.

Buvo svarstomas atlyginimo klausimas ir buvo priimtas Ministeriui Pirmininkui ir Seimo frakcijoms adresuotas raštas dėl valstybės tarnautojų atlyginimo pakėlimo. Išrinkta delegacija tam raštui įteikti. Šios delegacijos misija ne visai pasisekė, nes nei Ministeris Pirmininkas [Ant. Tumėnas], nei Finansų Ministeris [Vyt. Petrulis]

delegacijos nepriėmė. Seimo frakcijoms raštas buvo įteiktas, ir kai kurių frakcijų atstovai (Valstiečių liaudininkų ir Socialdemokratų) pasižadėjo išdėstytus rašte reikalavimus paremti ir aprūpintis kuoggeriausiai atlyginimą pakelti.

Labai charakteringas faktas: Darbo federacija prieš renkant Seimą įnešė įstatymo projektą kumečio-ordinarininko atlyginimui nustatyti. Krikdemai Seime turėdami daugumą išleido įstatymą, kuriame garantuojamas jiems metinis atlyginimas natūra ir pinigais.

Spaudos bendradarbis Adolfas Klimas (jo pseudonimas- A. Kelmutis) apskaičiavo kiek jis vertas litais. Vidurkis mėnesiui išėjo 289 litai, o tarnautojai prašo mėnesiui atlyginimo minimumą tik 268 litus. Tas buvo padaryta grynai tokiam tikslui, kad kumečiai per rinkimus balsuotų už „geradėjus"- Darbo federaciją. Tačiau tasai įstatymas gyvenime nebuvo vykdomas ir kumečiai už federantus nebalsavo, nes tai buvo bučius balsams gaudyti. Skurdo kumetis, skurdo ir valdininkas, bet pas visus ~~susidarė~~ buvo nuomonė, kad kumečio karvė yra kur kas geriau aprūpinta negu pats valdininkas.

Trečiame skyrių atstovų suvažiavime buvo į Centro Valdybą išrinkti: J. Smelstorius, A. Pranaitis, Gen. Petrauskas, J. Šaikūnas, L. Epšteinas, J. Paižgintas ir A. Raslanas. Į Revizijos Komisiją: Pr. Jagminas, J. Viliūnas ir J. Kipšas. Į Garbės Teismą: P. Janulevičius, K. Matusevičius ir V. Marcinkus.

1924 m. rugsėjo mėn. pabaigoje buvo paskirti

rinkimai į Kauno miesto savivaldybės Tarybą.
Sąjungos Valdyboje buvo aptartas rinkimo reika-
las, nes pagal surašymą gyventojų mieste buvo
90.000 gyventojų, tame skaičiuje 7.000 valdinin-
kų. Tą skaičių reikia padidinti dvigubai, turint
omenyje šeimos narius, kas sudarys 13,3% vi-
su Kauno gyventojų. Atskiro savo kandidatų
sąrašo nutarta nestatyti, o eiti sąrašais Social-
demokratų ir Valstiečių liaudininkų, duodant
savo kandidatus tiems sąrašams. Taip pada-
rė klaipėdiečiai pereitais - 1923 metais ir pravedė
6 savo atstovus. Centro V-ba patarė taip padary-
ti ir savo skyriams provincijoje.

Sąjungos laikraštyje „Gyvenimas ir Darbas"
Nr. 6 - 1924. IX. 15 d. prieš pat rinkimus buvo at-
spausdintas savo nariams toks atsišaukimas:

„Kiekvienas susipratęs valstybės tarnautojas
supranta savivaldybės organų reikšmę. Jis žino,
kaip sunkią kovą tenka vesti visiems krašto
demokratiniams elementams už apsaugojimą
jų neliečiamybės ir normalaus gyvenimo. Jis
žino, kad savivaldybių organuose, laisvose
nuo policijinės globos, jis gali betarpiai daly-
vauti svarstyme ir rišime klausimų, liečian-
čių jo sunkų, pilką kasdieninį būvį.

Atiduodant savo balsą, jis pirmiausiai žin-
ni, katrame jų randasi jo materjalių ir dvasi-
nių reikalų gynėjai. Jis renka tuos, kas su-
juo pakelini, kas nepeni jį tuščiomis fraze-
mis ir iliuzijomis, kas gyvena ir dirba taip,
kaip ir jis pats. Jis balsuoja už savo draugus,
o ne priešus, nes savas „už" neatiduodama

tam, kas prieš jus. „Už" arba „Prieš" turi būti gerai apgalvoti, nusverti ir pasirinkti.

Visi fizinio ir proto samdomieji darbo žmonės yra darbininkais ir jų visų reikalai bendri ir tie patys, todėl Valstybės tarnautojai ir darbininkai eina į rinkimus savivaldybėms tarybų, su tomis partijomis, kur jų balsas, kaipo darbo žmonių, negali ir neprivalo palikti balsu tyruose šaukiančių, ir nebus sunaudotas jų interesų priešų naudai."

Šio atsišaukimo autorius buvo „Lietuvos Valstybinių ir Savivaldybių Įstaigų Prof. Sąjungos" Centro Valdybos Pirmininkas Jonas Smelstorius. Dirbo Lietuvos Pašto, Telefono ir Telegrafo Valdyboje. Dar prieš pirmąjį pasaulinį karą buvo išvykęs į Ameriką ir ten buvo aktyviu veikėju profesiniame judėjime.

Kauno miesto savivaldybės Tarybos nariais buvo išrinkti, Socialdemokratų sąrašu valdininkų S-gos nariai: J. Smelstorius ir L. Epšteinas, o Valstiečių liaudininkų sąrašu Cez. Petrauskas.

1924 m. rugsėjo mėn. 28 d. įvyko Klaipėdos krašto valdininkų, valdžios įstaigų tarnautojų ir pensionuotų valdininkų visuotinis suvažiavimas, Klaipėdos Šiaulių namų salėje, dalyvaujant 1.000 atstovų iš visų centro ir krašto valdžios įstaigų.

Suvažiavimą organizavo Klaipėdos krašto valdininkų centralinė s-ga, į kurią įeina 4 sąjungos: Valst. Klaipėdos krašto įstaigų valdininkų s-ga; Klaipėdos krašto autonominės valdininkų s-ga; Vokietijos paliktųjų vokiečių

valdininkų ir valstybės valdininkų s-ga.

Į tą suvažiavimą, ~~atstovai~~ iš Centro Valdybos buvo siunčiamas Ant. Pranaitis, o iš Kauno skyriaus Valdybos Bez. Petrauskas.

Į suvažiavimą buvo pakviesti: gubernatorius Budrys, Krašto prezidentas Gailius, Krašto direktorius Paunaras, burmistras Šulcas, Krašto policijos direktorius Toleikis ir kiti.

Ant. Pranaitis sveikino Didžiosios Lietuvos organizuotų valdininkų vardu. Paskui sveikino Budrys, Gailius ir Šulcas. Paskutinis buvau aš ir sveikinau Kauno skyriaus vardu.

Suvažiavimas buvo vedamas vokiečių kalba, bet iš vokiečių kalbos į lietuvių ir atvirkščiai kalbėtojų kalbas labai vykusiai vertė Vite.

Klaipėdos krašto valdininkų profsąjungos veikė savi~~stoviai~~ organiškai, mūsų S-gai nepriklausė, tačiau su Didžiosios Lietuvos Profsąjunga, bendrų interesų verčiami, palaikė tamprius ryšius ir ~~kai~~ ~~po~~ svečiavosi vieni pas kitus dažnai ~~buvodavo~~.

Po suvažiavimo buvo pobūvis-vakaras su vaišėmis ir šokiais. Aš su A. Pranaičiu buvome pasodinti prie to stalo, kur sėdėjo Klaipėdos krašto valdovai. Šalia sėdinčiam gubernatoriui Budriui-Polovinskui išliejau daug karčios teisybės ~~dėl~~ apie kriukdamų avinyčią jo daromus tamsius darbelius – sacharino kontrabandos, amerikoniškų lašinių suktimą, mano ministerio Vyt. Petrulio darbelius, kuris buvo apiplyšęs, kada buvo eiliniu valdininku, o dabar, tapęs Finansų ministeriu, su senais pažįstamais vengia sveikintis. Pasakiau, kad supuvusiam kūne, supuvusi sąžinė

ir drąsią. Budrys neprieštaravo, viską ramiai išklausė. Bet sutikęs A. Traunaitį, „ant keturių akių" pasakė, kad manyje įsisiveisė bolševistinė bacila ir, kad aš esu nedraugiškai nusiteikęs esamos valdžios atžvilgiu, būdamas neeiliniu valdininku Finansų ministerijoje. Tuo laiku aš buvau Fin. ministerijos, pajamų sekcijos viršininku, X. kategorijos valdininkas. Traunaitis jam patvirtino, kad pas mane yra tokia „natūra" teisybę drožti tiesiai į akis, nieko neslėpiant.

Sekančią dieną (mes) Kauno atstovai buvome pakviesti pas Centro V-bos II pirmininką Peteraitį į namus pietums (I pirmininkas buvo Ambrosius), o vakare apie 5 val. visi Valdybos nariai susirinko en bloc „Viktorijos" restoranan Kauno svečiams išleisti. Po vaišių visi mus palydėjo iki stoties ir traukiniui pajudėjus, buvo šaukiama „iki greito pasimatymo".

Iš Kretingos buvo siunta telegrama-padėka už svetingumą ir šilumą, kurią patyrėme, būdami svečiuose pas brolius klaipėdiečius.

Grįžę, darydami savo pranešimus apie įvykusį Klaipėdos krašto valdininkų susirinkimą, pabrėžėme, kad jie, organizacijos nariai, savo aktyvumu galėtų būti geru pavyzdžiu daugeliui Lietuvos valdininkų, kurie paprastai tik laukia, kad kiti už juos kovotų, o pasyvus jų laikymasis savų reikalų atžvilgiu nemažai pakenkia ir pačios mūsų Sąjungos Valdybos veikimui. Mūsų valdininkijai patartina kuodaugiausiai skaityti Klaipėdos krašto valdininkų Sąjungos organą, o gal (pasyvumas) ir mūsų galima būtų

kiek sumažinti. Klaipėdos krašto valstybinių įstaigų tarnautojai aktyviai savo organizacijos Valdyba palaiko. Reikia pasakyti, kad jom ir daug kas iškovota. Jiems pripažintas brangenybės priedas, bet piniginiai ir kiti teisėti jų reikalavimai turės būti patenkinti.

Laikas ir mums klaipėdečius pasekti, organizuotis visiems taip, kaip ir jie, nežiūrint tautybės, tikėjimo ir politinių pažiūrų skirtumo, ir bendrai kovoti už savo būvį.

1924 m. gruodžio mėn. gavome laišką iš Latvijos valdininkų profsąjungos, kurie sumanė sekančiais metais sušaukti Pabaltijo valstybių-Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Suomijos valdininkų atstovų Konferenciją. Centro Valdyba Latvijos valdininkų sumanymui pritarė ir paprašė jos, kaipo iniciatorės, organizacinį darbą Konferencijos pravesti iki galo, pačiai nustatant sušaukimo dieną. Pritaria taippat sumanymui Konferenciją sušaukti Latvijos sostinėje Rygoje.

Kuriam laikui praslinkus, Latvijos valdininkų profsąjunga mums pranešė, kad tokia Konferencija įvyks Rygoje, 1925 m. vasario mėn. 13-15 dienomis, jos Sąjungos patalpose.

Į tą Konferenciją iš Lietuvos atstovais buvo išrinkti: Ant. Pranaitis, Cez. Petrauskas, Ign. Olšauskas, Just. Baltrušaitis, J. Pėža ir J. Kipšas. Iš Klaipėdos krašto atstovavo Petenaitis ir Švelnius.

Kadangi Lietuvos valdininkų atstovų tarpe yra J. Kipšas, Šiaulių skyriaus narys, tai mes kauniečiai nutarėm, vykdami į Rygą, kuriam

laiku sustoti Šiauliuose ir ten, esant visam sąstatui, aptarti Konferencijos dienotvarkę ir pasiskirstyti, kas kokiose komisijose dalyvaus.

Taip gerai susiklostė, kad pagal traukinių tvarkaraščius, nuo vieno iki kito traukinio, vykstančio Rygos link, turėjome 8 valandų tarpą. Klaipėdos krašto atstovai į Konferenciją vyko tiesiog iš ten. mes, jau Rygoje būdami, juos supažindinome, kas buvo sutarta Šiauliuose. Pritarė visiems klausimams.

Mūsų delegacijos vadovu išrinkome Ant. Prancikį, sekretoriumi Igną Olšauską.

J. Kipšas laisvai kalbėjo latviškai. Po visų aptarimų jis pasiūlė mūsų atstovą J. Pėžą pakrikštyti kita pavarde, nes jo pavardė latviškai reiškia moters vieną apatinę kūno dalį. Nutarėme jį vadinti Režaku. kai kurie būdami Latvijoje pamiršdavo, tai jį pavadindavo tikra pavarde, latviai, tai išgirdę, labai nustebdavo, kad mes „neišauklėti, nesilaikom gero tono", viešai keiksnojam... ne taip švankiai...

Konferencija vyko Latvijos valdininkų profsąjungos patalpose, Voldemars ielaje (gatvėje). Konferencijos pirmininku buvo išrinktas latvis Ramats. Lietuvos profsąjungos vadovas A. Prancikis padėkojo Latvijos profsąjungos vadovams už pasiimtą iniciatyvą sušaukti minėtą Konferenciją Rygoje. Tą patį padarė ir Estijos atstovai. Suomijos profsąjunga šioje Konferencijoje nedalyvavo, dėl nežinomų priežasčių, tačiau savo stebėtoją į Konferenciją prisiuntė.

Mandatų komisija pranešė, kad Konferencijoje dalyvauja atstovų Latvijos 16,

Estijos – 12 ir Lietuvos 8 – viso 36 atstovai.

Lietuvos įgaliotas Ministeris Latvijai p. Aukštuolis, Estijos bei Suomijos diplomatiniai atstovai pasveikino Konferenciją savo Vyriausybių vardu. Be to, gautė pasveikinimai Latvijos Prezidento, Ministerio Pirmininko, Miesto Burmistro ir kitų

Konferencijai svarstyti pateikti šie klausimai:

1) Valstybinių įstaigų tarnautojų teisinė padėtis,

2) Savivaldybių tarnautojų teisinė padėtis,

3) Profesinių s-gų organizacija ir disciplina,

4) Atlyginimai, kategorijos ir darbo dienos nustatymas,

5) Tarptautinės s-gos dėsniai ir organizacija.

Antruoju klausimu nutarta, kad savivaldybių įstaigų tarnautojai būtų savo teisėmis ir atlyginimu sulyginti su valstybiniais tarnautojais.

Trečiuoju klausimu Konferencija nutarė, kiekvieno krašto s-gos teritorialės teisės prisilaikant centralizacijos dėsnio bei už įsteigimą kiekviename krašte s-gos pagalbinių kultūrinių ir ekonominių įstaigų, nustatant privaloma kiekvienam s-gos nariui disciplinarinę savo organizacijos priklausomybę, atskiriame atsitikime galutinai apie tai sprendžiant garbės teismui.

Penktuoju klausimu nutarė sudaryti Pabaltijos Valstybinių ir Savivaldybių Įstaigų Tarnautojų Tarptautinę Sąjungą, su Biuru priešakyje. Jo buveinė Rygoje. Į jį įeis po du atstovu, nuo Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Visi tarp atskirų valstybių ryšiai bus palaikomi tarpininkaujant šiam Biurui. Jo užlaikymui kiekviena organizacija kiekvienoje valstybėje skirs lėšas lygiomis dalimis.

Ketvirtasis ir pirmasis klausimai buvo sujungti[276] į vieną klausimą ir padalyti į tris dalis.

Pirmoji dalis tai tarnautojų tarnybos civiliniai įstatai. Tie įstatai Konferencijos nusistatymu turėtų apimti tarnautojų priėmimą ir atleidimą iš tarnybos, atostogas, schematinį atlyginimo nustatymą (pagrindinė alga, vaikų ir žmonos priedai, švietpinigiai, metų ištarnavimo priedai, dienpinigiai, persikėlimo į kitą tarnybos vietą pašalpos ir t.t.) pagalba ligoje, draudimas tarnyboje, pakėlimus tarnyboje ir panašius klausimus.

Čia tenka pastebėti, kad visi klausimai, priimti Konferencijoje, buvo mūsų S-gos 3-io skyriaus atstovų suvažiavimo nutarimai, kuris vyko 1924 m. balandžio mėn. 5-7 dienomis Kaune.

Nustatyta, kad vyriausybės lėšomis privalo būti gydomi patys tarnautojai ir jų šeimos iki 2-os giminystės linijos imtinai (tėvai, broliai, seserys).

Antroji dalis – tai administratyvinių ir disciplinarinių kamerų bei teismų įsteigimas. Čia pravesta mintis, kad visus tarnyboje prasižengimus gali spręsti tik administratyvinis teismas, sudaromas pariteto pagrindais iš vyriausybės ir tarnautojų s-gų atstovų, pirmininkaujant teismo paskirtam teisininkui.

Trečioji dalis – tarnautojų pensijos. Nustatyta, kad pilna, 100%, pasukutinės mėnesinės algos dydžio pensija būtų mokama, ištarnavus 25 metus.

Laikino Pabaltijos valst. ir sav. tarn. s-gų Biuro pareigas eiti pavesta kolegoms latviams. Estija ir Lietuva turi tam laikinam Biurui pranešti išrinktųjų 2-jų atstovų į nuolatinį Biurą pavardes.

Negalima pamiršti to draugiškumo, svetingumo, ~~kurį~~ ~~dėl~~ ~~kurį~~ ~~pareikšto~~ ~~ir~~ kurį parodė ~~mums~~ mums broliška tauta. ~~pas..~~ Negalima nepaminėti, kad Konferencijos darbai parodė didelį visų Pabaltijos valstybės tarnautojų reikalų vienodumą. ~~Tuo gal daugiausiai pasireiškina ir tas, kad~~ Ir visi Konferencijos nutarimai buvo vienbalsiai priimami.

Konferencijos dalyvi~~ų~~ams pagerb~~imui~~ti, Nacionaliniame operos teatre buvo pastatyta opera „Samsonas ir Dalila". Žiūrovai, kurie sėdėjo ložėse, nepasigailėjo Konferencijos dalyviams katučių, pasveikinimų ir draugiškų šūkių.

Pasibaigus Konferencijai, Lietuvos atstovas Latvijai p. Aukštuolis pakvietė mus, visus atvykusius iš Lietuvos, būti atstovybės svečiais, minint Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo – Vasario 16 dienos šventę.

Vasario 16 dieną, po pietų, Rygos Biržos salėje buvo Justo Paleckio paskaita tema: „Lietuvos Nepriklausomybės Diena". Po paskaitos atstovybės patalpose vaišės, kurios tęsėsi iki pat ryto. Buvo jose sakomos kalbos ir keliami tostai. Konferencijos atstovų vardu kalbėjo Justas Baltrušaitis. Per vaišes susipažinau su Justu Paleckiu, ~~ir~~ ~~kėno~~ ~~su~~ ~~juomi~~ bekalbėdami palies~~ti~~ėm kriukdemų (?) smurtą Lietuvoje. Jis prisipažino, kad ~~jis~~ yra liaudininkų šalininkas. Prisipažinau, ir aš, ~~kad~~ ~~jau~~ sukako 6 mėnesiai, kai ~~aš~~ tapau liaudininkų sąjungos nariu.

Vasario mėn. 17 d. Latvijos kolegos rodė mums Rygos miestą. Išlydėjo mus, ir jau vasario mėn. 18 dieną buvome Kaune.

Pervažiavus Latvijos ~~ar..~~ sieną, iš Joniškio

buvo duota tokio turinio telegrama:

„Brangūs kolegos!

Pasiekę savo gimtinę, prisipažįstame, kad mūsų širdys ilgesiu ilgisi mūsų brangių draugų latvių. Pergyvenusių mums tokio nuoširdumo, kokio niekuomet dar nebeteko pergyventi. Nėra atsiteisti, kaip tik Jus patiems pas mus kuo greičiausiai atsilankius matyti!

Širdingiausių linkėjimų profesijos draugams. Jūsų neapsakomas rūpesnis apie mus amžinai paliks mūsų širdyse."

Kovo mėn 15 d. Konferencijos dalyviai visuotiniame susirinkime Kauno Rotušės salėje padarė pranešimus apie įvykusią Konferenciją Rygoje. Susirinkusieji dėkojo atstovams už jų vaisingą misiją. Patvirtinė Centro Valdybos nutarimui į Pabaltijo Valst. ir Sav. Įst. Tarn. Tarptautinės Sąjungos Biurą nuolatiniais ~~atstovais~~ ~~[illegible]~~ dietuvos nusiųsti Ant. Pranaitį, ir Cez. Petrausko.

~~Į ta Biurą~~ Man tekdavo su Ant. Pranaičiu vieną kartą į du mėnesius vykti Rygon į Biuro posėdžius. Dažniausiai tokie posėdžiai buvo daromi sekmadieniais, arba nedarbo dienomis. Tuose posėdžiuose dauguiausia buvo aptariami organizaciniai klausimai. Visų trijų respublikų valdininkų interesai ir rūpesčiai buvo vienodi. Labai nepatiko reakcionieriams profsąjungų ~~[illegible]~~ autorius veikimas, bet dar daugiau nepatiko, ~~kai~~ sudarymas Pabaltijo valstybių valdininkų Tarptautinės S-gos. Visur linksniavo, kad tai yra komunistų padaras, ir tuo baubu visus baugino.

Prie profsąjungos glaudėsi pažangus elementas, tačiau ne visi toje kovoje galėjo išlaikyti, daugelis iš tos kovos lauko pasitraukdavo, arba pasilikdavo pasyviais. Visų trijų respublikų profesinėje kovoje potencialo nebuvo. Biuro posėdžiuose vieni kitų išklausydavo pranešimų ~~iš kaip~~ Tokie posėdžiai tęsėsi apie metus laiko, o vėliau susirinkdavo rečiau – kelis kartus į metus.

1925 metais, vasaros metu, Latvijos valdininkų profsąjungos organizuota ekskursija atvyko į Lietuvą. Nuvykau į Rygą jų pasitikti. Rodėme Kauną ir juos vaišinome savo klube, kuris buvo Laisvės Al. 48. Ekskursijos vadovas paprašė mane, kad pasakyčiau pavardes tų s-gos narių, kurie yra aktyvūs veikėjai profsąjungos ~~veikloje~~, juos latviai nori apdovanoti garbės ženklais. Pasakiau. Tokių buvo 10 narių, latvis skaito jų pavardes ir prašo pa~~sikelti~~ lypėti ~~ant~~ į sceną. Pakilo tik 9 nariai, o šaukiamo pavardė Rėža nėra. Supratau, kad tai ~~buvo~~ mūsų Pėža, ~~jis~~ latvis sąmoningai pakeitė pirmąsias raides. Aš nušokau nuo scenos, ėmiau Pėžą už rankos ir pasakiau, kad tas Rėža yra tas pats Pėža. Gavo tuos garbės ženklus, latviams negirdint, garsiai pasijuokėme, kaip kartais ~~tenka~~ ~~turėti~~ būna daug nesmagumų, turint ~~su~~ tokią pavardę, kuri svetimoje kalboje reiškia ~~daro~~ ~~kita ne retai žmonių tarpe tariama~~ dalyką, kurį ne visuomet ~~pasakoma~~ išdrįstama pasakyti.

~~Bendrai~~ Važinėjant į Rygą, tekdavo ~~sutik~~ patirti įvairių netikėtumų. Vieną kartą mano bendradarbė prašo ~~mane~~, kad aš nuvežčiau jos tėvams, gyvenantiems Rygoje, laišką. Sutikau tą paslaugą padaryti. Padavė man laišką ~~ir~~

Ant voko užrašytas tikslus adresas. Atvykęs vakare, drauge su A. Pranaičiu imu vežiką ir sakau, kad pirmiau tegu veža mus į Elenos iela 8, o paskui į „Central" viešbutį. Vežikas kiek sumišo ir klausia:

- Elenos iela Nr. 8? Bet koks buto numeris ir kam?

Pasakiau buto numerį ir adresato pavardę.

- Tą laišką parašė mano duktė. Prašau atiduoti man ir ten nereikės važinoti - pasakė.

Atidaviau jam tą laišką, nes jis pasakė savo dviejų dukrų pavardes ir vardus, ~~kas~~ Visai atitiko, ~~ir~~ tas asmeniškai pažinojau.

Antras atsitikimas taip pat turi kiek panašumo. Su A. Pranaičiu važinojame vežiku. Kalbame lietuviškai. Vežikas savo kuiną ragina, kad greičiau trauktų ir vis klausosi, ką mes tarp savęs kalbame. Kiek varžydamasis lietuviškai mus užklausia:

- Jus iš Lietuvos, gal iš Kauno?

- Taip - atsakome.

- Turbūt, pažįstate mano žentus.

- O, kas jie tokie? Jų pavardės?

- Jie abu Kaune yra gerai žinomi. Vienas žymus kooperatininkas, o kitas advokatas buvo, o dabar dar universitete studijuoja, bet kitais metais baigs. Jų pavardžių nepaminėjo.

Sumokėjom vežikui, ~~ir~~ ~~mums~~ ~~daug~~ ilgai galvos ~~sukti~~ ~~nereikėjo~~ nesukom, kas tie jo žentai, ~~kuriuos~~ labai gerai pažinojome abu.

Nieko čia ypatingo nėra. Jis ~~kaip~~ vežikas būdamas, sąžiningai ir padoriai ~~sau~~ duonos kąsnį užsidirba. Kiek daugiau mums buvo keista,

kad jo dukros Kaune vaidina dideles ponias, ir labai veržėsi prie tų laivų diduomenės ir darbo žmogų nelaikė pilnateisiu žmogumi.

Grįžęs į Kauną, tai panelei, kuri prašė ir davė jos tėvui įteikti laišką, nesakiau, kaip aš tai atlikau, nes ji visiems sakėsi, kad jos tėvas yra aukštas latvių pareigūnas... Gal kiek teisybės ir buvo, nes vežėdamas jis visuomet sėdi aukščiau vežamų keleivių... Tegu būna taip...

Vienas keistuolis man pasakojo, kad Rygoje vežikai ir sargai yra tik lietuviai. Kad vežikais, tai aš įsitikinau, nes su jais teko susikalbėti, o su sargais neteko. Priėjome su A. Pranaičiu tokios išvados, kad važinėjant Rygoje vežiku, paslapčių lietuviškai sakyti nepatartina.

Latvių ekskursijos dalyviams parodėme Kauną ir jo apylinkes. Grįžimo maršrutas buvo per Klaipėdą. Garlaiviu plaukėme žemyn. Sustojome Zapyškyje ir Veliuonoje. Aiškinau baltų atsiradimą, jų kovas su kryžiuočiais ir kitais. Artinamės prie Tilžės. Latviai dainavo savo dainas. Pamačiau, kad iš Tilžės bėga žmonės ant tilto, kuris jungė abu krantu Nemuno, Vokietiją su Lietuva. Praplaukiant nuo tilto pasipylė kruša akmenų. Niekas nebuvo sužeistas, bet tai jau chuliganizmas. Vokietukai grasino latviams kumščiais, o latviai koliojo vokiečius. Įplaukėm į Kuršių marias. Pakilo vėjas, ir bangos pradėjo mūsų garlaivį gerokai mėtyti. Klaipėdą pasiekėme, gerokai pavėlavę. Klaipėdos krašto valdininkų profsąjunga pakvietė ekskursantus kuklioms vaišėms. Latviai nusigando ir prie vaišių

stalų nesėdo. Atsisakė ir mano viešbučių. Paprašė, kad aš leisčiau jiems nakvoti garlaivyje iki traukinio išėjimo į Rygą.

Nežinojau, kad toks didelis antagonizmas tarp latvių ir vokiečių. Toks, kaip mūsų ~~pas pas~~ lenkų. Latvius engė baronai, o lietuvius-bajorai. Istorija to malonumo nepasišykštėjo, nei latviams, nei lietuviams.

Palydėjau latvius iki jų sienos ~~ambasadoriaus~~, ~~iš~~ per Mažeikius, Šiaulius grįžau į Kauną.

1925 metais balandžio mėn. buvau išvarytas iš tarnybos ir krikdemai galvojo, kad nebūdamas valdininku, turėsiu išeiti iš profsąjungos. Čia apsiskaičiavo. Aš ~~kaip~~ po Kauno miesto tarybos buvau išrinktas nuolatiniu prie Kauno m. mokesčių inspekcijos komisijos nariu. Darbas apmokamas, ir aš tapau savivaldybės tarnautoju ir galiu būti profsąjungos nariu.

Lietuvoje užvirė arši kova - nustumti krikdemus nuo valdžios vairo. 1926 metais gegužės mėn. 8-10 d. rinkimai III Seimo. Visos jėgos buvo mestos į provinciją, nes tik valstiečiai ir darbininkai savo balsais gali padaryti, kad Lietuvoje būtų šventė-lių dieną. ~~ta~~ Darbą, kurį aš Valdininkų profsąjungoje atlikdavau, atliks kiti. ~~Iš to darbo turėjau~~ Todėl pasitraukiau ir pasinėriau į mitingų karštį provincijoje.

Aš ~~kiek man profsąjungos darbo atitrukau.~~

Tai padarė ir kiti, kurie priklausė socialdemokratams. Veiklesnius, neperkintus veikėjus krikdemai pradėjo terorizuoti, bauginti, ir profsąjungos veikimas apmirė.

1925 metais liepos mėn. 18-19 dienomis, Kaune įvyko Lietuvos Valst. ir Sav. Įstaigų Tarn. Profsąjungos

IV skyrių atstovų suvažiavimas. Suvažiavimas po didelio krikdemų teroro ir persekiojimo nebuvo skaitlingas. Centro Valdyba palikta senoji ~~sąs.~~ ~~fale.~~ Profsąjunga apmirė visai.

Po III Seimo rinkimų, 1926 m. liepos mėn. 27 d. Profsąjungos reikalų vedėjas V. Vaitkunskis per „Lietuvos Žinias" prašė skyrius pranešti apie savo skyrių veikimą, tikslu atgaivinti Profsąjungos veiklą ir pasiruošti V Profsąjungos skyrių atstovų suvažiavimui. Toks suvažiavimas buvo numatomas sušaukti 1927 metais sausio mėn., tačiau gruodžio mėn. 17 dienos perversmas tai ~~padaryti~~ įvykdyti sutrukdė.

Esant smetoninei ~~iai~~ diktatūrai, Profsąjungos veikimas buvo suspenduotas ~~ir~~ jau kaipo „neveikiančia", 1929 metais gruodžio mėn. 31 d. su visais skyriais ~~buvo~~ uždarė ~~uždaryta~~ visai.

„Lietuvos Žinios" ir „Socialdemokratas" redakcijos maloniai talpindavo valdininkų Profsąjungos visus pranešimus ir informacijas, tačiau to nepakako, ~~ir~~ sugalvojom leisti savo dvisavaitinį laikraštį, - organą „Gyvenimas ir Darbas". Jo pirmas numeris išėjo 1924 m. birželio mėn. 15 d. Savo įžanginiame straipsnyje „Mūsų uždaviniai" rašė taip:

„Gyvenimas ir darbas - du pagrindai, kurie savo formomis charakterizuoja valstybės būseną. Šitą obalsį iškeldami, mes nuo šios dienos viešai pasireiškiame, norėdami tuo būdu iškelti aikštėn tų ypač valstybės organizmo elementų gyvenimą ir darbą, kurie yra surišti su mumis bendrais uždaviniais.

Tie mūsų uždaviniai yra šie:

1) Mūsų Sąjungos sutvirtinimas ir visų valsty-

bės bei savivaldybių organų tarnautojų suvienijimas į vieną stiprią profesinę šeimyną.

2) Mūsų profesinių, kultūrinių ir socialinių interesų gynimas.

3) Mūsų klasinio susipratimo didinimas.

4) Suėjimas į artimą kontaktą su tomis darbo organizacijomis, kurios turi panašių uždavinių.

Nusibrėžę tokius uždavinius, mes stojame į nepartingumo platformą. Mes esame įsitikinę, kad kiekvieno žmogaus sveikas instinktas, neatsižvelgiant į jojo politines bei religines pažiūras, turi nurodyti jam tą kelią, kuriuo privalo eiti, kad galėtų savo reikalus tinkamai ginti. Tai solidarumo kelias. Solidarumas jungia vienodus elementus. Solidarumas bei vienybė moko gintis ir kovoti. Kova dėl gyvenimo laimės yra natūralinis dėsnis. O savo kova mes visų pirma norime pareikšti taip, kad galėtume išgauti normalų exzistencminimumą, medžiagišką aprūpinimą ištikus ligai, nesveikatai, senatvei, ir nustojus darbo. Visa tai, bendrai imant, sudaro tarnautojų socialinį draudimą, kurį vyriausybė turėtų įvykdyti įstatymo keliu. Tokiems svarbiems klausimams mes kreipsime ypatingos domės.

Toliau mūsų pastangos bus kreipiamos į tai, kad tarnautojams įsikurtų vartotojų kooperatyvai. Dabar mes ne tik menkas algas gauname, bet dar permokame pirkdami prekes įvairiose krautuvėse, nes be fabriko nustatytų kainų, mes dar turime sudėti pirkliams gražų pelną. Mūsų kooperatyvus turėtų šelpti vyriausybė ir prekių kainos šiose kooperatyvuose turėtų būti mažesnės nariams, negu pašaliniams pirkėjams.

Apie vartotojų kooperatyvų svarbą ir reikšmę teks dar mums kalbėti sekančiuose mūsų organo numeriuose.

Pagaliau, mūsų organo programon turės įeiti organizacijos ir kultūros klausimai. Mes turime žinoti ir atminti, kad geriausi mūsų materialinių ir dvasinių reikalų gynėjai esame mes patys, nes kiekvienas pats savo reikalus geriau pažįsta. Todėl mes turime stengtis, kad turėtume savo atstovų Seime ir kitose svarbiose įstaigose, kur mūsų reikalai būna liečiami. Mes jau esame patyrę, kad kai kada žmonės nieko bendra su mumis neturi, apsimeta mūsų reikalų gynėjais, bet pagaliau nieko mums gera nepadaro. Daug kas tokiems apsimetusiems mūsų reikalų gynėjams buvo patikėjęs. Daugelis gal ir dabar jais pasitiki. Bet juk kiekvienam žmogui nedraudžiama daryti nesąmonių; kiekvienas gali elgtis kaip tinkamas ir gali būti bet kokių sąjungų narys; gali net ir į vienuolyną stoti. Bet kaipo tarnautojas, kaipo atskira dalelytė to neskaldomo ir gyvo organizmo, kuris vadinasi „Valstybės ir savivaldybių tarnautojų sąjunga", privalo, jis aktingai dalyvauti savo profesijos organizacijoje. Išsiskaidymo ir nesutikimų neturi būti mūsų organizacijos viduje. Kiekvienas valstybės tarnautojas turi būti sąjungos narys; bet būdamas narys jis nenustoja buvęs valstybės pilietis.

Tai taip statykime mūsų gyvenimą ir darbą ant išmintingų pamatų. Mūsų organo skiltys yra atskleistos visiems tiems, kam svarbu yra ginti

mūsų sąjungos teisės ir profesiniai reikalai, kam svarbu yra padėti protiniam, profesiniam ir mo[...]nialiniam klestėjimui, kad iš visa to būtų naudos visuomenei ir valstybei.

Bet mūsų darbo ir mūsų uždavinių sėkmė pareis nuo to, kiek visa tuo bus suinteresuoti valstybės ir savivaldybių organų tarnautojai. Ligi tarnautojų tarpe vyraus tas elementas, kuris niekur savo piršto nenori prikišti, ligi tol sąjungos reikalų gynimas bus kaip šauksmas dykumoje. Bet „dezertyrų" esti ten, kur trūksta sveiko nusimanymo. O mūsų tarpe tų „dezertyrų" neturi būti ir tikimės, nebus."

Profsąjungos leidžiamame laikraštyje „Gyvenimas ir Darbas" mes laisviau ir griežčiau galėjom pasisakyti rūpimu klausimu. Mes nesidangstėm jokiomis slapyvardėmis, bet ėmėme už pakarpos visus tuos, kurie pelnėsi iš valdžios iždo. Tai buvo geras rimbas visokiems prisiplakėliams prie valstybės lobio.

Dėl valdininkų varginingos būties varstėme ministerijų duris. Savo kabinetuose ramiai tūnojo, bet priimti Profsąjungos delegacijos nesiteikė. Taip padarė Ministeris Pirmininkas ir Finansų ministeris.

Bet savo įžūlumu viršyjo visus, ~~tai~~ Ūkininkų s-gos vadas d-ras E. Draugelis, kuris būdamas Seimo sekretorius, grąžina Profsąjungos raštą kaip „netinkamos formos"... Dėl formos, tai subjektyvi pažiūra, bet, kad jis būdamas labai pamaldus, dažnai eidamas išpažinties, neprisipažino, kad amerikoniškus lašinius sunkti ir valdžios iždą [illegible]ti yra visai „netinkama ne tik forma", bet ir nuodėmė, už kurią reikėdavo atgailauti. Šio rašto turinys su mūsų pastabomis buvo toks:

„Seimo Prezidiumas ir Centro Valdybos raštas atlyginimo klausimu."

Š. m. spalių 30 d. S-gos Centro Valdyba buvo įteikusi Seimo Prezidiumui raštą atlyginimo klausimu. Lapkričio mėn. 24 dieną Seimo Kanceliarija raštu 3784 Nr. grąžino tą Centro Valdybos raštą su sekama Seimo Prezidiumo sekretoriaus rezoliucija:

„Grąžinti raštą autoriams algal kaipo netinkamos formos. J. Draugelis. 18/XI. 24 m.

Palei kas mato Prezidiumo elgesio komentavimo susilaikome ir tik talpiname skaitytojų žiniai visą tą mūsų atlyginimo klausimu raštą su Seimo Prezidiumo pabraukimais ir klaustukais. Redakcija:

Aukštai Gerbiamam Seimo
Pirmininkui.

Jau ne vieną sykį valstybinių įstaigų tarnautojai kreipėsi į Vyriausybę ir Seimą su prašymu pagerinti jų medžiaginę bei drasinę padėtį. Jau ne vieną sykį, sąryšyje su vis augančia brangenybe ir neatatinkamu pragyvenimo minimumui atlyginimu, jie kalbėjo apie savo nepakenčiamą ekonominę padėtį. Ir kreipiant dėmesio į visus tuos prašymus ir ilgą su dideliu pasišventimu atliktą darbą, kad sukūrus ir sutvirtinus dienuros Valstybą, jie - valstybės darbininkai - pusiau alkani ir negalėdami suvesti galą su galais vis daugiau lenda į skolas.

Ar atkreipė Seimas kuomet nors savo

dėmesį į vargingą valstybinių įstaigų tarnautojų
padėtį? Ar susipažino jis su jų vargais? Ar
gali būti, Seimas skaito, kad valstybinių įs-
taigų tarnautojai ganėtinai aprūpinti?
Visais tais atvejais pasirodė, kad nei vyriau-
sybė, nei Seimas nenori imtis griežtų priemo-
nių valstybinių tarnautojų padėčiai pagerinti.
Gaunamas dabartiniu metu algas negalima
kitaip žiūrėti, kaip į socialą pagalbą. Bet tai
moralės užgavimas, nes, esant valstybinėje tar-
nyboje, jie ne bedarbiai ir todėl socialės pa-
galbos nereikalingi.

Materialė valstybinių įstaigų tarnautojų
padėtis kiekviena diena darosi vis blogesnė.
Pragyvenimo reikmenų kainos, žiemai artinan-
tis, vis auga. Butų nuoma, Seimui priėmus
naują įstatymą (prieškarinis rublis vietoje
75 centų prilygintas 3 lit.), net sulig Butų
Sekvestro Komisijos apkainavimo padidėjo
4 syk. Pragyvenimo minimumas 150 litų su-
moje net ir nevedusiam, kokiose aplinkybė-
se jis negyventų, neganėtinas. Išlaidos butų
nuomai, kurui ir šviesai dabartiniu metu
sudaro apie 65 %, gaunamo pragyvenimo mi-
nimumo. 60-70 litų mėnesini geriausiu at-
veju lieka maistui, avalynei, rūbams ir kitoms
~~ms~~ reikmenims. Bet už 60 litų mėnesini
galima nupirkti tik duonos (sausos duonos) ir
daugiau nieko.

Aišku, kad nustatytas 150 litų sumoje
pragyvenimo minimumas jokiais realiais da-
viniais nepagrįstas. Toksai fantastinis pragyve-

nimo minimumas gali valstybinių įstaigų tarnautojus paversti į elgetas arba į kriminalinius prasižengėlius. Vienu ir kitu atveju moralė atsakomybė pilnai turėtų nešti vyriausias šalies organas - Seimas.

Nei vienoje privačioje įmonėje tarnautojų ir darbininkų darbas nėra taip labai eksploatuojamas, kaip valstybinėse įstaigose. Niekur gaunamas atlyginimas nėra taip mažas, kaip valstybinėse įstaigose. Apie metus laiko atgal vyriausybė atliko etatų 15-20% mažinimą. Bet tas sumažinimas nei kiek nepagerino likusiųjų tarnautojų medžiaginės padėties ir tik padidino bedarbių ir prostitučių kadrus.

Valstybinių įstaigų tarnautojai reikalauja, kad Seimas, nustatęs savo nariams ir vyriausybei tinkamą atlyginimą, susirūpintų ir valstybinių įstaigų tarnautojų medžiaginės ir dvasinės padėties gerinimu. Pragyvenimo minimumas turi būti nustatytas, atsižvelgiant į kiekvieno kultūrinio žmogaus reikalavimus iš vienos pusės ir į pragyvenimo reikmenų kainas iš kitos. Nevedęs tarnautojas turi papildomų išlaidų pagamintam maistui (pietus ir t.t. valgyklose) įgyti, o vedęs - šeimynai užlaikyti. Be to reikalinga viena ir kita aprūpinti butu, kuru ir šviesa. Bet toms išlaidoms reikalingos ir lėšos. Valstybinių įstaigų tarnautojai savo sąjungos suvažiavime nustatė, kad pragyvenimo minimumas yra lygus 268 lt. Tą pragyvenimo minimumą, kaipo duodantį galimybę ekonominius ir dvasinius reikalus patenkinti, ir prašome

ingti pamatan, valstybinių išlaigų tarnautojų atlyginimą nustatant.
Priedas: pragyvenimo minimumo apskaitliavimo lentelės.
Centro valdybos pirmininkas (parašas Jonas Smelstorius)
Sekretorius (parašas Jonas Šaikūnas)
("Gyvenimas ir Darbas" Nr. 12-13, 1934. gruodžio mėn. 31 d.)
Tame pačiame „Gyvenimas ir Darbas" numeryje, švenčiant mūsų Sąjungos gyvenimo trijų metų sukaktį, linkėjimus S-gos nariams ir skaitytojams Naujų Metų proga (parašiau straipsnį, kurio turinys buvo toks:
„Mūsų pradalgė".
„Štai švenčiame mūsų Sąjungos gyvenimo trijų metų sukaktuves!
Nors tai buvo vargo, bėdų, lūkesčių ir sunkios kovos už būvį metai, bet jie taip greitai sumegzo, kad kaip tik mintimis grįžti vien praeitin, rodosi, dar vakar buvome kupini to ūpo, pasišventimo ir energijos, kuriais šarvuoti stojome darban, kad kūrus, stiprinus ir gynus savo nepriklausomąją valstybę. Rodos, dar vakar suskambo mums tas šauksmas: „Vyrai, prie darbo!... kūrybos darbo!..."
Atsakymui į tą tėvynės šauksmą metė, kas žagrą, kas šakę, kas mokyklos suolą bei knygą, tvėrėmės, kas plunksnos, kas skeityduvo, kas šautuvo ir ėmėmės už darbo, kad kūrus ir įkūrus gyvenimą. Nesiklausta, ką valgysim, kuo dėvėsim, arėsim, kame sau pastogę rasim - alkis, skurdas ir šaltis vilėm ir ūpo bangose skendo...

Išvijome priešus, sutvarkėme ir sustiprinome visą valstybės organizmą, bet laukiamas žadėtasai už jį atlyginimas vis tebeliko tik žadėjimu. Tuo tarpu gan greit pastebėta, kad ne visi alksta, ne visi apiplyšę ir šaltį kenčia... Kad, visuomeninio gyvenimo kopėčiose aukščiau palypėję, už savo darbą tinkamą atlyginimą gauna ir visai pamiršta tuos, be kurių pagalbos nebūtų galėję savo vietų pasiekti.

Tie tai faktai, ne kas kitas, įkvėpė ir mums mintį, kad savas teises ginti ir savo darbo vertę parodyti privalo patys skriaudžiamieji.

Taip gimė reikalas organizuoti savo profesinę Sąjungą.

Jau trys metai sukako, kaip bendromis jėgomis, legaliais būdais kovojame už savo teises ir žmogiškus reikalavimus. Deja! Dar ir po šiai dienai nei mūsų teisės nėra patikrintos, nei mūsų sunkus ir vertingas darbas nėra tinkamai įvertintas. Dar ir šiandieną mūsų aukščiausios valstybės Seimo prezidiumui pasiųstas sąjungos raštas, reikalaujantis pripažinti valstybės ir savivaldybių įstaigų tarnautojams nors tokį pragyvenimo minimumą, be kurio joks gyvas žmogiškas organizmas egzistuoti negali, Seimo sekretoriato grąžinamas atgal, sumargintas raudonu pieštuku ir klaustukais, tarsi Seimo sekretoriatas nesugebėjo suprasti, ką reiškia žodžiai „valstybės tarnautojai", ką reiškia „reikalauja algos, kuri duotų galimybės palaikyti savo gyvybę"! Nejaugi nežino, kas tie valstybės tarnautojai ir mano, kad valstybė gyvuoja tik ponui dr-ui Drangeliui Seime sekretoriaujant. Kad visas

valstybės aparatas veikia dėka gyvųjų mašinų -automatų, kuriems maistas, drabužis ir pastogė
nėra reikalingi. Tačiau Seimas visgi sužinojo apie valstybės ir savivaldybių įstaigų tarnautojų teisėtus reikalavimus ir paskutinėmis dienomis svarstydamas įstatymo projektą, reikalaujantis nustatyto pragyvenimo minimumo, pasinaudojo mūsų sąjungos tam minimumui paskaičiavimais dariniais...

Jau iš šito pavyzdžio galima matyti, kad mūsų kova už būvį ir savas teises nėra lengva. Visus tos kovos etapus išnarstinėti perdaug laiko ir vietos siauruose mūsų organo skiltyse užimtų, norim tik pabrėžti, kad sąjunga sunkiausiais kliūtis sau iš kelio visgi pašalino, gal jau netolima ta ateitis, kad ir mūsų Valstybės Vyrai pripažins ją de jure ir neklausys sau klausimų, ką reiškia valstybės tarnautojai?

Reikia pridurti, kad valstybės ir savivaldybių įstaigų tarnautojų profesinė sąjunga sau tikslu pasistatė ne vien algų pakėlimo reikalą, bet siekia pačios valdininkijos tobulinimo, kultūrinimo, o per tai ir viso valstybinio aparato gerinimo ir pačios vyriausybės autoriteto kėlimo.

Turint tatai omenyje, man taip ir skverbiasi tūlas dialogas, skaitytas baltarusių eilėraštyje, kame gudas klausia kito, su kuo gi jis keliauja? Gauna atsakymą: - su reikalavimais! Kokie gi tie tavo reikalavimai? Gal nepriklausomybės? Dalinai ir taip, bet pirm viso ko „štob nas ludzmi zvali”...

Kaip analoginga su mūsų sąjungos istorija ir siekimais! Pirm visko siekiama to, kad ir mus žmonėmis laikytų, žmonėmis, kurie turi ne vien gyvūno reikalavimus, bet dvasinius ir kultūrinius reikalus. Sąjunga reikalaudama savo nariams ir net ne nariams, medžiaginės padėties pagerinimo, turi galvoje, kad be tinkamo už jų darbą atlyginimo tarnautojai savo dvasinius bei kultūrinius reikalus patenkinti neturi galimybės.

Nusiminti, kad po trijų metų mūs bendros organizuotos kovos vaisiai dar maži, nėra reikalo. Reik pasidžiaugti ir tais, kokius turime. Sąjungos narių skaičius, kad ir nesparčiai visgi didėja. Tie žmonės, kurie gal su pašaipa ir ironija žiūrėjo ar dar tebežiūri į mūsų kovą, anksčiau, ar vėliau supras, kad ta pašaipa bei ta jų ironija kaip tik jiems patiems priklauso. Jeigu, kiekviena organiška gyvybė už savo išlikimą ir savo egzistencijos teisę kovoja, tai žmogus, kuris save protingu skaito, šaiposi iš kovojančiųjų už žmogaus teises ir kultūrą, tuo savo elgesiu pats sau liūdymą išrašo; pats sau jį perskaitys ir pamatys, kaip žemai save statė. Tokių tai žmonių nesusipratimas mums tenka nugalėti.

Kad ir sunkus mūsų darbas, bet pradėtą savo pradalgą mes varome pirmyn iki galo.

Tūkstančiai vienminčių jau mūsų pusėje. Kitus tūkstančius atvarys į mūsų eiles pats gyvenimas ir mūsų pradėtas darbas ~~būtų daugiau įvertintas ir atlyginimas~~ bus varomas tolyn.

Reikalavimas, kad mūsų darbas būtų daugiau įvertintas ir atlygintas, negu ordinarninko kar-vės, yra neginčijamai teisingas ir pilnus reika-lavimas. Tąjį reikalavimą turės suprasti ir tie, kurie dar šiandieną jo nesupranta. Taigi nenu-leiskime ilstančių rankų, bet atmindami mū-sų garbingo poeto paraginimą:

„Į darbą, į darbą su norais plačiais!
Jis laimės šaltinį mums atidarys..."

Varykime savo pradalgę pirmyn! Kiti paseks mus!"

Kad mes išdaisome viešai savo organe dantero E. Draugelio proto kapšinką paskelbti viešai, kri-demai visai įtūžo. Savo patrankų tūtas nutaikė į mane. Jo sąmonė diktavo, kad Profsąjungoje pir-muoju smuiku griežiu aš. Tuo laiku buvo Ministrų Pir. Ant. Tumėnas, o Finansų ministru Vyt. Petrulis, tai mano ministeris. Jam įsakyta mane sutramdyti. Reikalai klostėsi taip, kad mes susitikome Prienuose, mitinge. Po jo kalbos man nebuvo duota kalbėti, bet aš toje vietoje atidariau savo mitingą. Vyt. Petrulis mano kalbos neklausė, nuėjo į kleboniją skaniai papietauti. Jam buvo smulkiai atpasakota, kaip aš murdžiau Ūkininkų s-gos veikėjus, kurie ameri-koniškus lašinius sukto. Juk E. Draugelis ir Vyt. Petrulis, Ūkininkų s-gos svarbiausi tūzai.

Neapykantos stafinė karčios teisybės buvo pil-na ir pradėjo veržtis per jos viršų, kaip Profsąjun-gos organe „Gyvenimas ir Darbas" 1925 metais vasario mėn. 15 d. Nr 3-4 (16-17) iškėliau viešumon, kaip ankštieji valdžios pareigūnai, valdininkų vardu nešvariu būdu pelnėsi.

To straipsnio turinys buvo toks:

„Akcinė B-vė be akcijų..."

„Nevienam piliečiui bei valst. įst. tarnautojui teko
sužinoti, kad yra įsteigtas „Valstybinių Įstaigų Tar-
nautojų Klubas" Kaune ir pats jojo atidarymas pra-
ėjo su nepaprastai [illegible] ir linksma atidarymo
programa. Neapsieita ir be savotiškų pažiūrų. Laine-
atidarymo išmestas iš klubo p. Harbačevskis, ku-
ris buvo tai nenorėjo pakelti tosta už d-ra kunigą
A. Juriekio išteisinimą. Buvo atidarytas valst. įst.
tarnautojų klubas, bet kiekvienam atėjo į galvą,
iš kur tie žmonės paėmė tiek piniginių atidaryti
ir įrengti su keliais atskirais kabinetukais, požе-
miniu baru ir gan erdviu kortoms lošti kam-
bariu? Ta visos šitos mintys ir gandai sukasi
aplink L.V. ir S.Į.T. Prof. S-gos Kauno skyriaus Val-
dybą ir jos autoritetą. Kiekvienam atėjo į galvą
jos siekiai, jos kova už geresnį valdininkų būvį...
ir čia staiga įsisteigė po priedanga savo iškabos
„Miramara-Trokadera" valst. įst. tarnautojus iš-
naudoti su „kabinetukais" ant sienų „zigzeliu-
kais", požeminiu urvu, vadinamu baru, prie
gramofoninių simfonijų.

Idėja graži, paremta „biznių"...

Klubo įsteigimo istorija šviesos akyvaizdoje
ir jos ryšis su Prof. Sąjunga yra toks:

„Pereitais metais, kada kooperacijos rūmų sa-
lė, tuščia stovėdama, labai viliojo ir erzino „ge-
šeftmacherių" apetitus, sugalvota ar negalima,
kaip nors iš jos padaryti sau lengvą „egzistavimą".

Bet kaip?... nu gi paprastos knaipos arba trak-
tieriaus iškaba neduos taip jau laukiamo ir
labai pageidaujamo pelno. Reikia galvoti kitaip.

Ir štai genijalė mintis – įsteigti klubą!!! Bet
kieno vardu? Invalidai turi savo „Loto Klubą”,
duoti dar jiems kitą, būtų perdaug... Nugi, ~~didžiau~~
didžiausia valdininkų armija su išalkusia „dū-
šia” laukianti klubo. Reikia susibičiuliuoti. Bet
kaip?... Yra Sąjunga, bet toji nesutiks ant „ka-
binetukų”, požeminių urvų, „baro” ir įvairių
„negazartinių” lošimų... Ji tuojaus pradės kal-
bėti apie kokias tai „gazietas”, knygas, skaityk-
las, bibliotekas, arbatą, kavą, selterį, ragutį, Birš-
tono vandenį, o juk iš jų nieko nepelnysi? O, kor-
tos, „kabinetukai”, grafinčikai, – tai kitas dalykas.
Per du mėnesius „išrenėysi” įdėtus pinigus. Rei-
kia pamedžioti, ar neatsiras tokie žmonės, ku-
rie už kiek litų galėtų duoti savo iškabą pelnin-
gam bizniui.

Ieškota ir rasta. Už poros dienų Kauno m. ir
aps. viršininkas skaito sugalvoto klubo įstatus
ir jų pačiame gale parašus Šabanavičius, P.
Misiukevičius, Jasinkaitis, A. Survila ir L. Aba-
ravičius.

Po įstatų užtvirtinimo pasiskirstyta parei-
gomis ir plk. Muravskis su adjutantu fon der
Lei jau pradėjo prie to klubo „išreikavimo”
ir atskirų kabinetukų įrengimo, gaudami
septyniems metams Valstybinių Įstaigų ~~Įstai-~~
Tarnautojų Klubo iškabos koncesiją ir visai
pigiai, tiktai penkiems ponams garantuojant
kiekvienam po 500 litų kiekvieną mėnesį ir
„užkandžius”... Žmonių pikti liežuviai plakš-
kia, kad ponas koncesionierius Muravskis, mažai
pinigų tam reikalui turėdamas, pardavė žmoną,

iti, kad Klaipėdoje antelkoje išloši. Bet aš visai
nelabai tikiu tokiems liežuviams. 295
Kam čia parduoti žmonų ir taip nutiurintam
bizniui, kuriame galima „viską" daryti visą
naktį. Kiekvienas biznierius galės duoti tokiam
bizniui pinigų, o čia dar iš Valdybos išsiderėta,
kad visur ir visuomet koncesininką gins...
O tie ponai su taip dideliais „činais" – Tardyto-
jas, Policijos Referentas, Pilietybės Referentas,
Ministerijos Kanceliarijos Viršininkas ir paga-
liau Akcizės Revizorius. Visi baro „zaščiščate-
liai" – vyrai, kaip tvirtovės, nei viena popierinė
bomba – protokolas neims, o priešingai...
Kam čia tie gražūs tikslai, etika, dora ir den-
gel tikslančių tarnautojų autoritetas, bet mums
penkiems gera... Sulig vieno klubo valdybos na-
rio uupasakojimo pats klubo įrengimas kaina-
vęs apie 40.000 litų, be to 33.000 litų metinės
nuomos, valdybai alga ir kiti patarnavimai,
patentai ir taip toliau. Juk tai milžiniška
pinigų suma. Ogi pats koncesionierius „čelo-
viek nie derevo" irgi gyventi nori.
Reiškia gi įdėtus klubo įrengimui pinigus
su pelnu „išrenčyti". Bet iš ko, iš tų vargšų
tarnautojų, pusbadžiai gyvenančių. Žinoma, to-
kiai padėčiai esant, mums valdininkams dar
turintiems geros valios ir nenupuolusią dorą,
su tokiu įsteigtu biznierišku klubu nepake-
liui, o priešingai, kad nedemoralizuotų pa-
čius tarnautojus ir nenieкintų jų autoriteto,
turime imtis visų priemonių iš mūsų dirvos
piktžolę išrauti su šaknimis ir sudeginti ant

gėlos lanžo.

Jie ponai, kurie tame biznyje užinteresuoti, kuriems giliai susimegzti ir duoti aleskeita tam kuriam jie tyki ir dar po kelis kartus krikš-tyjosi. Toks jų darbas negerina tarnautojų pa-deties, bet priešingai stumia į vargą pašali-nius piliečių naudai. Dar laikas iš pakrydimo grįžti... mes dori žmonės lankiame iš jūsų...

Dauguma mano, kad toki kluba yra įstei-gusi V. ir Sav. Įst. Tar. Prof. S-ga, bet Sąjunga jo-kiu būdu nemanė ir nemano, ką nors įnodo steigti. Su tais, kur yra purvas ir doros neger-bimas, Sąjungai nepakeliui. Mūsų Profesinės Sąjungos uždavinys, siekiai ir tikslas yra visis-kai kitas, - viską įgyti tiktai laikingu, švariu ir aiškiu būdu ir skelbti amžiną karą tiems, kurie kėsinasi valst. įst. tarnautojus ir jų var-dą išnaudoti.

Tuo būdu mes prieisime prie savo užbrėžto tikslo. Cezaris Petrauskas."

Krikdemams ir jų sėbrams - reakcionieriams nebe prie širdies, nei Profsąjunga, nei jos organas „Gyvenimas ir Darbas". Jam senai buvo galanda-mi kardai, kaip tai organizacijai nukirsti ne tik sparnus bet ir galvą.

Po mano straipsnio „Akcinė B-vė be akcijų" tos lindynės steigėjai mane patraukė teisman už jų apšmeižimą. Kauno Taikos teisėjas St. Hernbavičius 1925 m. kovo mėn. 27 d. nubaudžia ma-ne 3 parom naminio arešto. Skundėjai teisėjo sprendimu dėžiugavo. Padaviau apeliacijos skun-dą Kauno apygardos Teismui, ir tas savo posėdyje

1925 m. rugpiūčio mėn. 16 d. mane išteisino. Klubo steigėjai bylą kasoja į Vyr. Tribunolą ir tas Kauno apygardos Teismo sprendimą patvirtino. Kaip Apygardos Teismas, taip ir Vyr. Tribunolas savo sprendimo motyvuose parašė, kad straipsnyje paminėti faktai teisingi o kas liečia užgaulingo straipsnio stiliaus, tai to baudžiamasis statutas nenumato, kad tai yra nusikaltimas.

Liaudyje sakoma: - Jei ponas nori savo pavaldinį mušti, tai lazdą suranda. Teismo keliu, tokios lazdos lindynės steigėjai mane mušti negavo. Nueita policinių keliu o juo eiti buvo labai lengva, nes lindynės steigėjai yra net Vidaus reikalų ministerijos aukšti pareigūnai, plius pats Vidaus reikalų ministeris Ant. Endziulaitis, krikdemų tūzas, kuris nekentė visų, kurie nepritarė jų avinyčiai.

Padaromas nutarimas Profsąjungos dvisavaitinį laikraštį - S-gos organą „Gyvenimas ir Darbas" sustabdyti dėl savo priešvalstybinės pakraipos - komunistinės idėjos skleidimo.

Kalbant su tais, kurie tokį nutarimą padarė buvo prašomi nurodyti, kur jie rado tos idėjos skleidimą, ~~tai~~ buvo nurodyti mano straipsniai. Jiems ~~buvo~~ pasakyta, kad aš esu Valstiečių liaudininkų S-gos narys. Jie savo tvirtino, kad po liaudininkų širma dangstausi, o pagal savo įsitikinimą esu komunistas.

Centro Valdyboje buvo svarstoma, ~~kad~~ vietoje uždaryto, leisti laikraštį su kitu pavadinimu. Visi buvo vieno įsitikinimo, kad to laikraščio kelias bus erškėčiais klotas. Kuomet patekom į pono nemalonę, tai teks pakelti

302

Labai daug sunkumų, tai viena medalio pusė. Kita pusė—tai finansiniai sunkumai. 3 tūkstančių narių įnašas negalėjo padengti visų išlaidų. Reikėjo ~~nedatekliaus~~ nepriteklius / primokėti Profsąjungos pajamomis, ~~kurie~~ tai buvo ~~iš~~ narių mokesčiai, gautas pelnas iš [illegible], maskaradų, gegužinių ir paskaitų.

Laikraštis - Profsąjungos organas „Gyvenimas ir Darbas" egzistavo tik 8 mėnesius, išleista 17 numerių. ~~Jo~~ Labai trumpas egzistavimo laikotarpis, bet jis atliko didelį darbą, organizuojant valdininkų Profsąjungą. Man jo buvo labai gaila, nes jame buvo ~~žurnalistikos~~ ~~aš jame~~ pradėti ~~pradėjau~~ mano, kaip žurnalisto ~~srityje~~ pirmieji žingsniai. Neapsiėjusim pasakęs, kad mes, keturi žmonės, - J. Smelstorius, A. Klimas-Kelmutis, Ign. Olšauskas ir aš - 2/3 laikraščio prirašydavom. Mes jokio honoraro negaudavom. To laikraščio administracija irgi buvo mano bute, Gedimino 33.

Kuomet aš atėjau į „Lietuvos Žinias", tai žurnalistikoje nebuvau naujoku ir buvau priimtas kaipo žurnalistas aštrios plunksnos ir aktyvus kovotojas dėl liaudies teisių.

Dažnai prisimindavau tą laikotarpį, kuomet man teko ~~aktingai~~ gyvai veikti valdininkų Profsąjungos dirvoje. Į ją buvo susibūrę apie 7 tūkstančius narių, tačiau tą armiją teko aikinoti keletai žmonių. ~~Iš jų~~ Kai ~~ne~~kuriems teko pasitraukti iš to garbingo darbo, ir jos veikimas ~~[illegible]~~ apsikrėtė, galima sakyti, letargija ~~miega~~. ~~Tai~~ Į tą būseną patenka ne tik ~~fiziniai~~ asmenys, bet ir juridinės organizacijos. Ten dažniausiai pasitaiko, kur žmonių laisvė negerbiama

persekiojama ir daromi nepaprastai dideli nuostoliai visuomenės kūrybei. Mūsų istorija moko, kad vergas niekuomet nieko nėra sukūręs. Nesukūrė todėl, nes vergo jausmas apsiriboja tik kasdieniniais smulkiais reikalais - savo gyvybę išlaikyti. Jam atrodo, kad tasai minimalus kasdieninis poreikis, apvainikuojamas jo dideliu darbu ir laime būti gyvųjų tarpe ir dar sulaukti kitos dienos, gyvam esant. Dažniausiai jie dar apmodijami religinių traukų, jam sakoma, kad yra kokstai pomirtinis gyvenimas ir, ten patekęs, jis taps laimingu. Žmogus paperkamas pažadais, kurie nieko nekainuoja tiems, kas juos skleidžia. O traukų būna labai daug ir įvairių. Yra net ir tokių, kurie netiki pomirtiniam gyvenimui, žada tą rojų čia pat žemėje sudaryti, bet dar niekam nepasisekė tai padaryti, teisinasi, kad tai kliudo padaryti žmonių nesąmoningumas. Svarbiausia, kas ryžtasi tą darbą nuveikti, tegu nuodugniai išstudijuoja pirmoje eilėje pati žmogų-talkininką, koks jis tikrenybėje yra. Tai yra tokia būtybė, kurio delnų pirštai yra lenkti į save ir, veik kiekvieną dieną, jis, maudamas kelnes, o ji, vilkdama suknelę, žiūri, kad tie kasdieniniai daiktai būtų jų pačių ir gerokai skirtųsi nuo visų kitų. Savo delnų ir lenktais į save pirštais pabraukia pilvą, kad įsitikintų, ar jis yra pilnas. Jo pilvas yra pirmoje vietoje. Kiti pilvai jam nerūpi.

Turint tokį talkininką, darant naujas reformas visame pasaulyje, negalima susilaukti gerų rezultatų. Nepasisekus tai gar-

[ta]ingai misijai, tasai reformos darbas tęsiamas ir toliau su tais pačiais vadovais, kurie viešai, kaip vadai, tos misijos visiems nupasakoja ~~savo~~ jų idėjų gerumą ir gražumą, tačiau patys asmeniškai dar yra surausyti seno pasaulio ~~[illegible]~~, ne tampa geru pavyzdžiu savo talkininkams, neatlenkia ~~ni~~ savo piršto į priešingą pusę - savo artimo pusę.

Tam naujam pasauliui yra reikalingas naujas žmogus. O jis turėtų būti toks, kurio galvosena būtų kolektyvinė, be seno pasaulio užnuomių, egoizmo ir be kišenės, kuris yra svarbiausias stabdys pereiti į naują gyvenimą, gyvenimą ~~[illegible]~~ be ižpesėm ne tik šią dieną bet ir sekančiomis dienomis, visą savo gyvenimą.

Reikalingas naujas žmogus. Žmogus idealas!!!...

Iš Profsąjungos veiklos darau tokią išvadą, kad turėjome „Valstybinių ir Savivaldybių Įstaigų Tarnautojų Profsąjungą", taip jau su gražiais tikslais, siekiais ir kilniais pasiryžimais, bet ji, neturėdama sąjungininkų, o todėl ~~[illegible]~~ ir apsaugos savo būsenai, nuodingam reakcijos kvapui kvėptelėjus, nuvyto, sunyko, kaip ir kitos mūsų Profesinės Sąjungos, kiekviena atskirai neturinčios pakankamai jėgų prieš reakciją atsispirti. Manau, kad neklystu taip galvodamas.

Klaidas daro visi. Bet bus jau didelis laimėjimas, ~~[illegible]~~ bus mažiau, jei tokių, kurias darėme mes, būdami veikėjais, Profsąjungos gyvenime ~~bus~~.

Prisimenu tuos laikus, žavimosi savo darbais, nors jie nebuvo taip vaisingi, apie kuriuos aš svajojau bedirbdamas ~~bedirbant~~, reakcijai siaučiant Lietuvoje.

Vieno iki šio ~~[illegible]~~ laiko aš negaliu suprasti,

15 ~~[illegible]~~ Kokių šaltinių sėmiausi ~~kurie tai buvo~~ energijos; ~~šaltiniai~~ ~~tai veikulai~~

Parandavo 2-3 valandų miego. Po tokios poilsio pozicijos būdavau vėl rikiuotėje, kovoje dėl savo gražios ateities. Manau, neapsirūksim pasakęs, kad greičiausiai ir kiti gandarome energijos, bedirbdami savo artimo labui, dėl gražaus rytojaus, kuriame visi bus lygūs tarpe lygiųjų, be vergų, išnaudotojų, persekiotojų, skriaudžiamųjų, būklėje be kalėjimų, stovyklų, sienų ir kitų įstaigų, kurios varžytų žmogų. Žmogus būtų šioje žemėje tikras šeimininkas ir rašomas iš didžiosios raidės „Ž".

Kas pripažinta, tai totalizmas visus savo pasekėjus ir savo idėjai prijančiančius rikiuoja ir veikimo gaires nustato pagal vieno asmens, ar tai būtų „dučė", „fiureris" ar dar kitais vardais.

Kolektyviniame gyvenime irgi yra kiek panašumo, bet čia tos organizacijos gyvenimą ir veikimą tvarko keli asmenys. Taip buvo ir Profsąjungoje. Jos smegenys – trys žmonės: Ant. Pranaitis, J. Smelstorius ir aš. Savo politinėmis pažiūromis buvome skirtingi. J. Smelstorius – Socialdemokratų partijos narys. Aš – Valstiečių liaudininkų s-gos narys, o Ant. Pranaitis buvo narių „Atgimimo draugijos". Tai buvo tokia senių draugija, kuri Lietuvos politiniame gyvenime nevaidino jokios rolės, bet jai buvo priskaitoma apie 100 žmonių ir savo susirinkimuose dalinosi atsiminimais, kokie buvo jų praagyventame laikotarpyje.

J. Smelstorius mirė Lietuvoje. Ant. Pranaitis mirė Sibire, o aš, po visokių peripetijų, likau gyvas ir rašau savo labai banguoto gyvenimo atsiminimus tiems, kurie jau gyvens laimingą gyvenimą.

Alma Mater

Dirbau Finansų M-joje Valstybinių pajamų skyriaus viršininku, Kauno miesto Tarybos nariu ir jos atstovu Mokesčių komisijoje, nuolat veikiančioje prie Kauno miesto mokesčių inspekcijos. Jos posėdžiai vykdavo popiety, jau ne darbo metu. Tai įstaiga, kurioje darbas buvo apmokamas. Tačiau be jų, dar turėjau visuomeniško darbo krūvį. Buvau aktyviu veikėju Valstybinių ir savivaldybių tarnautojų profsąjungos Kauno skyriaus pirmininku, Centr. Komiteto nariu ir Pabaltijo valst. biuro nariu. Kaip Valstiečių liaudininkų s-gos narys buvau veik nuolatiniu Kauno kuopos pirmininku ir Kauno miesto ir apskrities Komiteto pirmininku.

Nepaisydamas tokio didelio krūvio, nusprendžiau dar stoti į universitetą, kuris nuo 1922 m. vasario mėn. 16 d. iš Aukštesnių kursų valdžios įsaku buvo paverstas į Lietuvos Universitetą Kaune ir 1930 metais, minint Didž. Lietuvos kunigaikščio Vytauto penkių šimtų (1430-1930) metų mirties sukaktį, universitetas gavo pavadinimą „Vytauto Didžiojo universitetas" ir jo būstinė - Pirmieji rūmai - buvo Donelaičio ir Mickevičiaus g-vių kampe.

Šis pastatas buvo pastatytas prieš I karą ir jame buvo įsikūrusi komercinė mokykla, o vokiečių okupacijos metu, šį pastatą užėmė karinė ligoninė. Tie rūmai, ir Lietuvos valdžiai esant, taip pat buvo palikti ligoninei bet, tik prieš įkuriant universitetą, šie rūmai kapitaliniai atremontuoti. Tie naujai įsteigtam universitetui visai tiko, nes turėjo daug ir gana erdvių auditorijų, o, kas svarbiausia, tai didžioji auditorija, kurioje tilpdavo apie 500 žmonių. Platūs kr

ridoriai, patogūs laiptai, kylant į II aukštą ir žemyn, į rūbinę ir bufetą. Tačiau, šiuose rūmuose visi fakultetai negalėjo tilpti ir buvo išmėtyti po visą miestą.

Pirmuoju universiteto rektoriumi buvo išrinktas prof. J. Šimkus. Iš pradžių universitete buvo 6 fakultetai: teologijos-filosofijos, humanitarinis, teisių, gamtos-matematikos, medicinos ir technikos. Centrinį pastatą užėmė rektoratas, skaitykla, biblioteka, teisių ir humanitarinio fakulteto auditorijos. Kasmet universitete tuo laiku mokėsi 3-4 tūkstančiai jaunuolių. 1922-1936 m. laikotarpyje universitetą baigė 2551 specialistas. Profesūros didesnę dalį sudarė lietuviai. Tik pradžioje, kol neatsirado tiek lietuvių profesorių ir dėstytojų, kiek reikia dėstomoms specialybėms, buvo kviečiami svetimtaučiai.

Steigiant universitetą, sunkiai sekėsi parinkti lektorius. Buvo toks atsitikimas humanitariniame fakultete. Viename dekanato posėdyje visa eilė asmenų siūlyta kandidatais į lektorius. Nutarta disciplinai „Lietuvos literatūra", kad tinkamiausias kandidatas bus poetas Liudas Gira, ir pavesta prof. St. Šalkauskiui apsilankyti pas Girą, paprašyti, kad jis paduotų pareiškimą šiai vietai užimti. Profesorius St. Šalkauskis, po dekanato posėdžio išėjęs į koridorių, pamatė ateinantį Liudą Girą. Apsidžiaugęs, kad taip greitai galės atlikti jam pavestą uždavinį, stvėręs Girą į glėbį, sušuko.

- Kokie dievai tave čia atnešė?

- Atnešiau pareiškimą į rektoratą, kad mane priimtų universitetan laisvu klausytoju - atsakė Liudas Gira.

Prof. St. Šalkauskis suglumo ir, Liudui Girai

nepasakęs, koks yra dekanato nutarimas, tuojau grįžo į dekanatą ir papasakojo tą įvykį kitiems. Gardžiai pasijuokta ir vėl pradėta linksmintis kandidatų pavardes tai vietai užimti. Apsistota prie Juozo Tumo-Vaižganto. Bet, prieš pakviečiant Tumą-Vaižgantą, įpareigojo prof. St. Šalkauskį sužinoti, ar kartais tas nėra padaręs rektoratui pareiškimo, kad priimtų jį į universitetą laisvuoju klausytoju. Bet pasirodė, kad Tumas-Vaižgantas nebuvo padaręs pareiškimo. Taip jis tapo dėstytoju ir skaitė paskaitas su labai dideliu pasisekimu. Jo paskaitas lankė visi, kas mėgo literatūrą. Jo paskaitos būdavo net linksmos, nes jis bekalbėdamas dažnai įterpdavo posakių rytų aukštaičių tarme, visai neįprasta tuo laiku forma, ir dažnai pasakodavo, ką nors juokinga iš kunigų, davatkų ir turtuolių gyvenimo.

Stojant į universitetą, nereikėjo jokių charakteristikų, rekomendacijų, leidimo iš tos įstaigos, kur esi įsidarbinęs, ar kitų panašių dokumentų. Stojant reikėjo tik paduoti raštišką pareiškimą rektoriaus vardu, kuriame nurodai, ką nori studijuoti. Tikraisiais studentais priimdavo tuos, kurie prie pareiškimo pridėdavo gimnazijos baigimo atestatą arba vidurinės mokyklos, kurios programa atitinka gimnazijos programai. O stojant studijuoti laisvuoju klausytoju, užtekdavo tik pareiškimo rektoriui. Gavus leidimą iš rektoriaus ir pristačius mokesčio kvitą už mokslą (už vieną semestrą reikėjo mokėti 150 litų. Mokslo metai turėjo du semestrus ir buvo vadinami rudens ir pavasario semestrais) raštinėje būdavo išduodama studijų knygelė. Joje įrašyta vardas ir pavardė, kurio fakulteto studentas, gimi-

mo metai, mėnuo, diena ir į universiteto įstojimo data.
Mano studijų knygelėje yra atžymėta, kad įstojau 1924 metais rugsėjo mėn. 21 d. Studijuoju teisę.
Jau po dviejų mokslų metų universitete susidarė pastovesnė profesūra ir atsirado studijuojamos literatūros, rankvedžiai-paskaitos, kurias gamindavo studentai, kad lituvių prižvejodų.

Pasirinkau studijuoti teisę. Turiu prisipažinti, kad tai ne pagal norą. Mano svajonė buvo botanika. Esu diplomuoto sodininko sūnus. Labai daug laiko praleidau su tėvu šiltadaržiuose, parkuose, sodnuose. Būdavau drauge, kai tėvas išvesdavo įvairias gėlių ir daržovių atmainas. Bet mano noras studijuoti botaniką negalėjo išsipildyti, nes gamtos mokslų fakulteto paskaitos būdavo dienos metu. Tada reikėtų mesti darbą- pragyvenimo šaltinį. O aš turėjau .. šeimą, kurią reikėjo išlaikyti. Teisę studijuoti man buvo labai patogu, nes veik visos paskaitos skaitomos po pietų, vakarais.

Pirmosios studijų dienos - tai užsirašinėjimai dienų ir valandų, kada skaitys norimas paskaitas ir kokiose auditorijose, naujos pažintys su kolegomis ir kolegėmis. Kai kuriuos pažinojau asmeniškai, kitus mačiau miesto gatvėse, o likusieji, tai atvykusieji iš provincijos. Juos labai nesunku atskirti iš masės studentų pagal laikyseną: kuklūs, nedrąsūs, mažai kalba, susidomėję žiūri į tavo apsirengimą, eiseną, žvilgsnį. Patys rengiasi labai kukliai, dažniausia, namie austu mileliu, blogai pasiūtu.

Tai mūsų kaimas atvyko gilinti savo žinių ir mus, miestiečius, pralenkti. Prisiminiau, kai aš pirmą kartą patekau į Vilnių. Taip pat nelabai gerai

jaučiausi tarp miestiečių, tuo labiau tarp lenkų, kurie į mane žiūrėjo tarsum į žemesnės rasės žmogų, nes aš buvau blogiau apsirengęs, nemokėjau jų saldaus, lenkiško mandagumo, be to, kalbėjau lenkiškai šiek tiek su klaidomis ir tarsena skyrėsi nuo varšuvietiškos. Todėl buvau lenkų pramintas „litewski niedźwiedź" (lietuviška meška).

Kai kurie profesoriai jau spalio mėn. pradžioje pradėdavo paskaitas, nors imatrikuliacijos akto dar nebuvo. Skelbimų lentoje būdavo pranešama, kad tokią dieną ir valandą didžiojoje salėje bus tas aktas. Tą valandą didžiulė spūstis. Kiekvienas norėjome į tą salę patekti, savo akimis pamatyti ir išgirsti tuos, kurie privers veikti įtemptai mūsų smegenis, kurie nurodys mums kelius į siekiamą idealą... Pro šalutines duris į salę įžengė Teisių fakulteto dekanas prof. Petras Leonas. Jį lydėjo profesoriai. Kai jie užėmė vietas salės paaukštinime, prof. P. Leonas kreipėsi į susirinkusius, pažymėdamas šios valandos reikšmę ir svarbą, pabrėždamas, kad mes, studentai, iš Alma Mater nesitikėtume ko nors nepaprasto. Universitetas mums nurodys tik šaltinius, iš kurių mes galėsime pasisemti mums reikalingų žinių. Bet, kad tai pasiektume, privalome daug dirbti, pašvęsti labai daug brangaus laiko. „Jūs esate savo gyvenimo kalviai. Gerai kalsite, gerai turėsite" – baigė profesorius. Po tos kalbos kitas profesorius supažindino mus su universiteto reglamentu. Pasibaigus aktui, sugiedojome studentų himną „Gaudeamus igitur"...

Po tų iškilmių vieni studentai skirstėsi namo,

kiti, ypač atvykę iš provincijos, pas pažįstamus, nes dar nerado nuolatinio, kuklaus kampo gyventi. Buvo labai didelė problema jį gauti. Labai trūko butų, todėl jie buvo brangūs. Bendrabučių - maža. Į juos priimdavo tik savuosius. Reikėjo rašytis į tam tikras korporacijas, veidmainiauti, kad gautum bendrabutyje kampelį, ir tik garbinti tuos dievus, kuriuos bendrabutyje garbino.

Mūsų būrelis 5 studentų nukeliavo į 16 Vasario g-vėje gana kuklią karčiamą atžymėti tokią dieną, išgerti po bokalą alaus. Žinoma, kiek pagurkšnojus alaus, mūsų liežuviai atsirišo ir pasileido... Gal iš šalies, kas klausėsi mūsų „išminčių", ir sprendė, koks šių dienų jaunimas. O buvome pilni energijos: kalnus nuverstume, klonius išlygintume ir jūras išsemtume. Prisiminus dabar tą vakarą, liūdna darosi. Būta didelio pasiryžimo. Bet kalnai stovi vietoje, kloniuose kaip tada, taip ir dabar, ganosi ožkos. O jūra? Jūra pasiliko toje pačioje vietoje. Tik ryžtingi vyrai per tą, išsemti žadėtą, jūrą iškeliavo kitur. „Sudiev Lietuva, man linksma buvo..."

Nors buvau labai apkrautas darbu, tačiau universitetą lankiau gana sąžiningai. Per trumpą laiką mes, studentai, gerai išstudijavome visų mūsų profesorių ydas, t. y. jų silpnas vietas. O tai mums buvo labai aktualu.

Romėnų teisę skaitė prof. Baloga (Balogh Elemer, vengrų žydas). Savotiškas. Visuomet vaikščiojo su lietsargiu ir termosu. Šie daiktai buvo neatskiriama jo dalis. Su jais Balogą pamatysi universiteto koridoriuose, auditorijose - visur, visur,

net ir ten, kur karalius pėsčias eina... Paskaitą skaitė iš konspekto lietuviškai, nors pats lietuviškai kalbėti nemokėjo. Tai buvo linksmos paskaitos, lyg kokia kakofonija. Mes, teisininkai turėjome tą patį konspektą ir sekėme tekstą, labai tyliai sėdėdami: nes, jei kas nors prunkštelės, tai žinok, kad per egzaminus kirs. Tos „gražios balogiškos kalbos" ateidavo pasiklausyti ir humanitarai. Kartais, kuris nors pradeda leipti iš juoko ir Baloga tokiam svečiui lietuviškai vokišku akcentu ir pakeltu tonu pasako: „čia universitetas, o ne restoranas"...

Vieną[2] dieną[3] klausausi[1] Balogos paskaitos. Gerokai paskaitai įpusėjus, įeina į auditoriją studentė Butkevičienė. Pamačius mane, prisėdo greta. Ištiesė kaklą ir labai atidžiai klausėsi. Paskui pakreipė galvą į šoną, pakrapštė ausį ir kreipėsi į mane:

- Kokia kalba jis skaito?
- Lietuviškai - atsakiau.
- Kolega, gana juoktis. Lietuvoje yra gana daug tarmių, bet tokios tai negirdėjau.

Bet prof. Baloga, ar tai per egzaminus, ar už įskaitas, nebuvo priekabus. Mes visi žinojome, kad per egzaminus reikia kalbėti greitai ir drąsiai ir jis, mažai mokėdamas lietuviškai, galvojo, kad gerai moka ir visuomet rašydavo pažymį „gerai".

Koks jo buvo tolimesnis likimas, nežinau, nes paskutiniais metais neteko jo matyti.

Politinę ekonomiją skaitė doc. Petras Šalčius pagal Tugan-Baranovskį. Skaitė gana nuobodžiai, monotoniškai. Turėjo keistą ydą. Jo paskaitos vyko didžioje salėje ir jis sėdėdamas prie nedidelio

stalo, kilnojo vis kojas, nuo vienos ant kitos ir taip vėl iš pradžių. Kad neužmigtume, mes skaičiavome, kiek kartų jis perkelia savo kojas per visą paskaitą, kuri tęsiasi 45 min. Skaičius siekė net iki 50 kartų, tai yra viena karta per minutę ir dar trupučiį. Per egzaminus buvo labai santūrus ir kartais, jei kuris netvirtai žinojo, tai jis lyg tai duodavo mintį, kaip reikia pasakyti. Jis buvo liberalių pažiūrų žmogus ir žymus įvairių kooperacijų veikėjas.

Labai įdomiai rusų kalba skaitė tarptautinę teisę prof. Aleks. Jaščenko. Senos kartos žmogus, atsidūręs emigracijoje, duoną pelnė Lietuvoje. Į jo paskaitas ateidavo ne tik studentai, bet ir pašaliniai žmonės. Tai senos rusų inteligentijos palikuonis. Emigravęs iš Rusijos, prieglobstį gavo Paryžiuje. Jį pakvietė skaityti paskaitų į Lietuvą. Mirė 1934 metais Berlyne.

Iš pradžių baudžiamąją teisę skaitė Vyr. Tribunolo teisėjas Vl. Mačys. Jo paskaitos buvo nuobodokos, nes skaitė labai tyliai, kaip studentai sakydavo, „po nose murma". Bet nebuvo priekabus, veik visi studentai išlaikydavo egzaminus. Jis studentų tarpe pagarsėjo, kad vietoje reikalingo rankvedžio apie baudžiamąją teisę, 1929 metais parašė anekdotų rinkinį, pavadintą „Pasimokykime ir juokdamies". Tačiau ir tie anekdotai paseną ir neįdomūs.

Prof. Albinas Rimka skaitė statistiką. Buvo kresnas, kankinamas astmos, visuomet uždusęs. Jį visi studentai mylėjo, nes savo sritį labai gerai žinojo ir skaitė paskaitas vaizdžiai, nors disciplina sausoka. Egzaminams buvo gera anoštis,

nes prof. A. Rimka išleido knygą „Statistika".

Prof. Antanas Tumėnas dėstė Lietuvos valstybinę teisę. Labai susiraukęs senelis. Buvęs advokatu Zarasuose. Kaip aktyvus krikščionių demokratų veikėjas už nuopelnus partijai iškeltas į Kauną ir net kurį laiką buvo gana aukštame poste. Kalbėjo užsimerkęs, tyliai, labai lėtai tardavo žodžius, glostydamas savo sidabrinę barzdelę ir ūsus. Nebuvo priekabus.

Doc. Alfonsas Moravskis skaitė pirmame kurse apie Lietuvos visuomeninį ūkį. Senos kartos žmogus, kilęs iš bajorų, jau pereitame amžiuje nusigyvenusių. Buvo labai ramaus būdo. Paskaitos metu, net esant dideliam triukšmui auditorijoje, jis neišdrįsdavo ką nors piktai pasakyti, sudrausti, bet tokiais atsitikimais nustodavo skaitęs ir pro akinių viršų padarydavo grimasą. Tai studentai jau gerai žinojo, liaudavosi triukšmavę. Jis labai dažnai, baigiantis savo paskaitai, kviesdavo savanorius įskaitai gauti. Tema laisva. Vieną kartą ir aš pasiryžau visai nepasiruošęs. Studentas Matas Šalčius (prof. Petro Šalčiaus brolis) pareiškė, norįs įskaitą gauti. Temą pasirinko: „Stambiojo ir smulkaus žemės ūkio rentabiliškumas". Jis įrodinėjo, kad Lietuvai yra rentabiliškiausias žemės ūkis 12-15 ha, kuris apdirbamas savos šeimos, nesamdant darbo jėgos iš šalies. Įskaitą gavo. Dabar jau buvo mano eilė. Pareiškiau, kad kolega Šalčius pasirinko temą iš žemės ūkio, o aš prie to noriu pridurti apie žemės reformos istorijos pradžią Lietuvoje. Minėjau, kad „Varpo" laikotarpyje buvo keliamas klausimas apie būtiną žemės reformą Lietuvoje. Vėliau tas

klausimas buvo jau kartojamas „Tėvynės Sargė“,
katalikiškoje spaudoje, o būtinu tapo po Rusijos
revoliucijos. Lietuvoje ypatingai aktualu pasidarė,
kai Lietuvos dvarininkai nedraugiškai nusiteikė
Lietuvos liaudies atžvilgiu ir organizavo P.O.W.
Lietuvoje. Pasigirdo skambutis, pertrauka. Doc. Mo-
zarskis paprašė mano studijų knygutės ir
kad aš jo palaukčiau prie išėjimo iš didžiosios
auditorijos. Nusdėrau išgirdęs tokį jo norą. Man
dingtelėjo mintis, gal ką ne taip pasakiau, o jis
nenorėdamas manęs kompromituoti, pasakys
man vienam. Tikrai taip. Salėmi tai įskaitą
knygutėje visiems matant pasirašė ir jam ją
sugrąžino. Docentą studentai užlaikė, kažko klausi-
nėjo, o aš stoviu, laukiu ir nervinuosi. Pagaliau
jis mane veda į dekanatą, prašo sėsti. Į mano
knygutę įrašo įskaitą, paduoda ją ir prašo
tą viską, ką sakiau auditorijoje, surašyti ir
jam įteikti, pabrėždamas, kad tai labai brangi
ir įdomi medžiaga. Pažadėjau. Paskui pagalvo-
jau, kam aš tą temą pasirinkau, dabar reikės
nemažai laiko jai paruošti. O tasai laikas buvo
paskirstytas jau veik visą mėnesį pirmyn.

Pradėjau raustis „Aušroje“, „Varpe“, peržiūrė-
jau komplektus „Tėvynės Sargo“. Bet vertingiausią
tai temai medžiagą suteikė man rašytojas Petras
Ruseckas, Albinas Rimka, Felicija Bortkevičienė,
d-ras Kazys Grinius ir kiti. Tasai rašinys parei-
kalavo net 2 mėnesių. Dar kartą peržiūrėjęs da-
viau mašinistei perrašyti. Net pats džiaugiausi, ra-
šinys buvo vertingas, apie 1-ą lanką. Išspausdino
trijuose egz. Dabar pasiliko tik įteikti doc. Mozars-
kiui.

Nutariau tai atlikti ne universiteto rūmuose, bet nunešti į jo darbovietę — Finansų M-jos Prekybos D-tą, kuriame jis dirbo ekonomistu. Aš irgi dirbau tuo laiku toje pačioje ministerijoje, bet tik Finansų D-te. Taigi mes abu tos ministerijos darbuotojai. Atsimenu, nuėjau anksti rytą. Jis buvo labai patenkintas, stipriai spaudė man ranką, reikšdamas savo dėkingumą. Na, aš irgi buvau patenkintas, kad duotą žodį išlaikiau. Galvojau, kad jau baigtas reikalas.

Kitą dieną prasiveria mano kabineto durys, pamatau doc. Moravskį. Vėl dingtelėjo mintis, kad jam kas nors liko neaišku. Bet pasirodė visai kas kita. Doc. Moravskis lėtais žingsniais prisiartino prie mano stalo ir tyliai sako:

– Perskaičiau jūsų rašinį ir nutariau ateiti asmeniškai dar kartą padėkoti už kruopštų darbą, kuris yra labai vertingas dar ir tuo, kad nurodyti šaltiniai, iš kurių ėmėte žinias. Reikšdamas savo padėką prašau man leisti to rašinio medžiagą pasinaudoti, paskelbti ją savo paskaitose, kuriose bus kalbama apie žemės reformą Lietuvoje. Žinoma, aš tose paskaitose paskelbsiu jūsų pavardę.

– Prašau, prašau, ponas docente, atsakiau.

– Bet to dar maža – tęsė docentas, – Už jūsų rašto darbą būtų maža vien įskaitos, norim kompensuoti egzaminu. Padaviau savo studijų knygelę, ir jis grafoje „egzaminų pažymėjimai" įrašė „labai gerai". Pasirašė ir parašė datą.

Tokiu docento elgesiu buvau labai sužavėtas ir neslėpiau savo pasitenkinimo, papasakojau apie tai kitiems.

Visi studentai žavėjosi docento kilnumu ir pagar-
biai elgdavosi su juo. Tikrai, skaitydamas apie že-
mės reformos istoriją Lietuvoje, pažymėdavo, kad
medžiagą yra paėmęs iš mano rašto darbo ir sa-
kydavo mano vardą bei pavardę.

Ne tik doc. Moravskis, bet ir kiti profesoriai
įkinkydavo studentus rinkti medžiagą iš įvairių
sričių ir tas žinias panaudodavo savo paskaitose.
Visai suprantama, per trumpą nepriklausomybės
laikotarpį nebuvo galima visko sužinoti, surinkti.
Tik tokiu keliu vėliau atsirado rankvedžiai,
vadovėliai, jom spausdinti.

Deja, per mano gyvenimo peripetijas, dingo
doc. Moravskiui rašyto rašinio spausdintas nuo-
rašas. Pagaliau, ar reikalinga žemės reformos isto-
rija Lietuvoje, kuomet tos parcelės buvo suvieny-
tos į didesnius vienetus kolūkio sistemoje.

Doc. Moravskis II kurse skaitė paskaitas apie
Lietuvos finansus. Kaip finansai, taip ir statistika,
buvo sausos ir nuobodžios disciplinos. Per tas pas-
kaitas būdavo labai mažai studentų.

Doc. Moravskis padavė pareiškimą rektoratui,
prašydamas jam suteikti profesoriaus laipsnį, nes
iš docento atlyginimo jis negali išmaitinti savo
šeimos, kuri susideda iš 7 asmenų. Mokslinis per-
sonalas savo tarpe su šypsena komentavo, kad
profesoriaus laipsnis suteikiamas už mokslinius
darbus, o ne už miegamojo kambario malonumus...
Jis turėjo penketą vaikų. Mirė 1941 metais Lietuvoje.

Gausiai rinkdavosi į paskaitas prof. Augustino
Janulaičio (1878-1950) kuris skaitė Lietuvos teisės
istoriją. Jis buvo pilnas energijos, graži iškalba

mokėjo sudominti klausytojus, pateikdamas daugybę smulkių įdomių istorinių faktų kovoje dėl nepriklausomybės. Jis, senas socialdemokratų veikėjas, senatvėje atsidavė istorijos mokslui. Studentų buvo labai mylimas.

Civilinę teisę skaitė prof. Simonas Bieliackinas, baltarusijos žydas. Baudžiamąją teisę skaitė Vladimiras Stankevičius, rusų tautybės, caro armijos karininkas ir Kerenskio laikais buvo įgaliotinium karo fronte. Po Spalio revoliucijos pabėgo į Lietuvą. Nors Rusijoje buvo žymus „narodnikų" veikėjas, bet Lietuvoje nepriklausė jokiai politinei grupuotei. Kaip Bieliackinas, taip ir Stankevičius, būdami svetimtaučiai, gana greitai išmoko lietuviškai ir paskaitas skaitė valstybine kalba. Jų paskaitos buvo įdomios ir jie patys studentų mylimi.

Lietuvių kalbą dėstė prof. Juozas Balčikonis, o vokiečių kalbą privatdocentas Studerus Gottlieb'as, šveicarietis. Tai buvo kuklūs dėstytojai, be didelių pretenzijų. Balčikonis daugiausia dėmesio kreipė į kirčiavimą.

Teismo ~~de~~ mediciną skaitė san. plk. d-ras med. Kazys Oželis. Savo žmonių-seksualiniai iškrypimai - tos paskaitos pritraukdavo daug studentų. Tik tų paskaitų būdavo nedaug.

Dėl anksčiau paminėtų paskaitininkų studentai buvo ne vienos nuomonės. Vieni patikdavo, kiti - ne. Apie prof. Petrą Leoną ir Mykolą Römerį ~~taip~~ pasakyti negalima. Juos visi gerbė ir mylėjo. Čia buvo tik viena gera nuomonė. Prof. Leonas skaitė Teisės enciklopediją. Per jo pas-

kaitas studentai laikydavosi didžiausio tylos ir godžiai gaudydavo jo pasakytus žodžius. Jis skaitė lėtai ir svarbesnes vietas kiek pakeltu balsu pabrėždavo. Atrodė, kad jis skaitė tas paskaitas su dideliu įsitikinimu ir pasišventimu. Tai senas „narodni-kų" narys ir paskutinės carinės Dūmos atstovas. Bet, būdamas Lietuvoje, politine veikla neužsiėmė, tačiau savo pažiūrų nesidrovėjo ir fašistuojantiems jas pareikšdavo tiesiai į akis. Tautininkai jo nemėgo. Jis turėjo didelį autoritetą liaudyje ir jo priešams teko labai sunki kova. Egzaminas buvo gera mokslo iš jo atspausdintos knygos „Teisės enciklopedija". Per egzaminus nebūdavo priekabus. Jis leisdavosi į „derybas arba kompromisus". Būdavo, studentas pagal ištrauktą bilietą laiko egzaminą. Profesorius ramiai klausosi ir, studentui baigus kalbėti, pasako, kokį pažymį jam gali parašyti. Studentui pasiūlo ateiti kitą kartą, tada gal turės daugiau laimės, ištrauks laimingesnį bilietą ir galės pagerinti pažymį. Taip atsitiko ir su manim. Jis pasakė, kad iš egzaminuojamo dalyko gali parašyti tik „gerai". Aš nepatenkintas pasakiau, kad ateisiu egzaminų laikyti pakartotinai. Bet ir šį kartą man neišdegė: per pakartotinius egzaminus įvertino – „gerai", nes ištraukiau bilietą, dar sunkesnį už pirmą. Kiti iš manęs pasijuokdavo, kad aš labai išrankus, nepasitenkindavau, gavęs „gerai", dar geriau norėjau. Kitiems pilnai pakakdavo pažymio „patenkinamai". Jie buvo labai praktiški žmonės. Juk aš profesūrai nesirengiam. Tačiau, jei

ir taip, tai net su geriausiais įvertinimais, negalėčiam ten patekti, nes jų „dievams" nesimeldžiam.

Kita stambi figūra — prof. Mykolas Römeris, kuris skaitė Valstybinę teisę. Jo paskaitos visuomet vyko didžioje salėje ir visuomet, jau 15 min. prieš paskaitos pradžią salėje, sėdimos vietos buvo užimtos, o pasivėlinusieji turėjo stovėti susigrūdę. tai buvo dar laimingieji. Dauguma stovėjo koridoriuje ir klausėsi paskaitos pro atidarytas duris. Profesorius-vyras stambaus sudėjimo, plataus veido, su pagurkliu, pensnė, tvarkingai pakirptais ūsais, vidutinio amžiaus. Kalbėjo garsiai, skardžiu falcetu, bet visuomet vienodai, be jokio banguvimo. Eisena guvi, tik dešinysis petis kiek pakeltas ir išstumtas į priekį. Kalbant visuomet vartojo priedėlį „va" ir jį vartojo dažnai. Visuomet buvo labai mandagus, ir tas mandagumas nebuvo toks, kaip lenkų perimtas-saldus. Ar per įskaitas ir egzaminus, ar studentas atsakė gerai, ar blogai, ar visai neatsakė, Römeris jam visuomet pasakys „ačiū". Ir gana garsiai. Kai studentai išgirsta žodį „ačiū", tai visi sužiūri į Römerį, nes jis tuo laiku savo žurnale įrašo pažymį, pažymėdamas taškais. Jis taip pat mėgdavo įskaitas atlikti paskaitų didžioje salėje. Bet ne taip, kaip darydavo doc. Moravskis, kuris leisdavo temas pasirinkti laisvai. Römeris pats temas duodavo. Prisimenu, kaip man jis pasirašė įskaitą. Norintieji gauti įskaitas, užima pirmuose suoluose vietas. Aš buvau suole antruoju iš eilės. Profesorius pirmame suole sėdinčiam studentui, karininkui kapitono laipsnyje,

uždavė tokį klausimą: „Kokią naudą duoda vals-
tybei socialinės sąjungos, tarp savęs bekovodamos?"
Į tą klausimą tasai studentas - karininkas neatsa-
kė. Iš pradžių pradėjo kažką aiškinti, nesurišda-
mas savo minties. Paskui nutilo, nuleidęs galvą.
Bet kaip visuomet, taip ir šį kartą, profesorius
pasakė savo „ačiū" ir paprašė sėstis.

- Tai gal jūs atsakysite į tą klausimą? - pa-
klausė profesorius.

Aš atsistojau ir pradėjau šiais žodžiais:

- Socialinės s-gos, tarp savęs bekovodamos,
sudaro valstybei medžiagą reguliuoti ginčy-
jamąjį reikalą... - ir čia, dar nebaigęs, išgir-
dau profesoriaus žodžius, jam ne vieną, net
du „ačiū". Jis paprašė mano studijų knygu-
tės. Taip 1925. V. 28 d. atsirado įskaitos įrašas.

Prof. Römeris turėjo nepaprastą atmintį.
Jis visų studentų žinojo ne tik vardus ir pavar-
des, bet kai kurių net tėvo vardą. Profesorius
iškabindavo skelbimą, kad galima užsirašyti
laikyti Valstybinės teisės egzaminus. Tai atlik-
davo Kaune. Vasaros metu egzaminus įrašus
laikančiųjų sudarydavo dekanate. Pats profeso-
rius vasarą būdavo savo dvare, netoli Obelių,
Rokiškio aps. Kuomet susidaro grupė iš kokių
20 studentų, dekanatas praneša profesoriui,
kada tie studentai pas jį atvyks, o tai būda-
vo sekmadienį. Studentai važinodavo trauki-
niu per Panevėžį. Prieš pietus jos stotyje pasi-
tikdavo, dažniausiai, pats profesorius. Pasisvei-
kina, kiekvienam paduodamas ranką ir suskai-
čiuoja, kiek atvyko. Visi važiuoja drauge į jo

dvarą. Jis prie palociaus pasikviečia savo senyvą šeimininkę, vardu Emiliją, ir pasako jai, kad pietaus tiek svečių. Iki pietų dar daug laiko. Profesorius parodo savo valdas. Pirma pradeda nuo vištidės, kurioje didžiuliai kalakutai panašūs į patį šeimininką. Paskui karvidės, arklidės, kiaulidės, na taip ir priartėja pietų laikas. Pietūs 14 val. Stalas padengtas tokiam skaičiui žmonių, kiek svečių. Profesorius užima pačią garbingiausią vietą, o svečiai pagal savo pasirinkimą. Pietūs, galima sakyti, kuklūs, be jokių svaigalų. Per pietus kartais padiskutuojama, bet labai ramiai, ir t. t. Papietavus visi svečiai kviečiami į erdvią verandą, ten ir prasideda egzaminai. Egzaminai baigiami 19 val. Iki traukinio išvykimo pasilikdavo pusvalandis. Jo dvare egzaminai būdavo savotiški, gana įdomūs, nes visi išlaikydavo, tik gal gaudavo skirtingus pažymius. Jei kuris nevykusiai egzaminą laiko, profesorius atiduodavo jį šefuoti kokiam nors studentui, kad jis su juo parepetuotų. Baigiantis egzaminui, tokį išklausinėdavo ir, ir įrašydavo „patenkinamai".

Studentai, kurie buvojo jo dvare, pasakodavo, kad dvaras nekoks: derliai vidutiniai, trobesiai apleisti. Kaip vienas vietos lenkas yra išsitaręs, „Błyszcząca nędza" (žybantis vargas).

Kaune profesorius gyveno Žaliajame kalne, neišgrįstoje gatvėje, ir neturėjo savo bute telefono. Kaip sakoma, didieji visuomet turi savo keistumų. Rengėsi savotiškai, bet švariai. Lenkai sako: „Choćiasz ubogo ale chendogo" (nors ubagiškai, bet švariai). Jo originalumas pasireikšdavo visur ir, nors buvo lenkas, bet su lietuviais

taip susigyveno, kad visur lietuvius ir Lietuvą šlovino. 1906 metais jis pareiškė, kad lenkai turi atsisakyti idėjos, jog Lietuva turi būti su Lenkija unijos ryšiais surišta, o reikia duoti patiems lietuviams apsispręsti, kokia turi būti Lietuva. Pilsudskis, įžengęs 1919.IV.19. į Vilnių, pasiūlė Römeriui, kad jis sudarytų valdžią ir tokiu būdu priverstų Lietuvos Tarybą su tuo faktu skaitytis. Römeris sutiko sudaryti tokią valdžią, tik gavus lietuvių pritarimą, sudarant lenkų-lietuvių federacinę valdžią. Atvykęs į Kauną, Römeris tarėsi su J. Vileišiu ir Steponu Kairiu, kurie buvo opozicijoje. Jiems nepritarus, Römeris Pilsudskio pasiūlymą atmetė ir pats iš Vilniaus pervažiavo gyventi į Kauną ir čia buvo Vyr. Tribunolo teisėju, lenkų kalba leido savaitinį laikraštį „Litwa".

Nuo 1929-1933 m. buvo Valstybės Tarybos nariu. 1932 metais birželio mėn., svarstant Klaipėdos krašto bylą Tarptautiniame teisme Hagoje, iš Lietuvos pusės buvo teisėju, ir ši byla buvo išspręsta Lietuvos naudai.

Prof. M. Römerį išrinko universiteto rektoriumi 1927-1928, 1933-1936 ir 1936-1939 mokslo metams.

Mirė 1946 metais (1880-1946).

Jam mirus, paaiškėjo, kad prof. Mykolas Römeris Lietuvoje buvo masonų ložės pirmininku.

Tai tokios nuotrupos apie profesūrą Teisių fakultete, bet ir kituose fakultetuose pasitaikė profesorių, taip pat su keistumais.

Toks buvo prof. Žilinskas, žymus keistuolis. Jis savo žmoną-studentę per egzaminus sukirto net 3 kartus. Ji pareikalavo kelių profesorių komisijos. Tokia komisija buvo sudaryta, ir studentė

Žilinskienė egzaminus išlaikė. Jos vyras prof. Žilinskas dėstė anatomiją. Per egzaminus liepdavo studentams iš jo švarko kišenės išimti kokį nors kaulinuką (jų būta kišenėje gana daug) ir pasakyti, iš kur jis ir jo lotynišką pavadinimą. Buvo griežtai nusiteikęs prieš moteris; teigė, kad tos lyties atstovės medicinai studijuoti netinkamos. Per įskaitas vienai studentei uždavė tokį klausimą: „Žmogaus kūno dalis per veiksmą padidėja 7 1/2 karto. Kuri tai bus?" Studentė, pasiturinčių tėvų dukra, puošeiva, suglumo. Kiek patylėjus atsakė, kad žino, bet visai auditorijai girdint, nedrįsta pasakyti. Pasakys jam vienam. Čia profesorius, visai auditorijai girdint, pareikalavo atsakyti, nes medicinoje nieko nėra, ko nebūtų galima sakyti viešai. Studentė suglumo, paraudonavo ir viešai pasakyti atsisakė. Tuomet profesorius jai liepė sėstis, ir tarė: „Tai, ką jūs galvojate, per veiksmą padidėja tik 2 1/2 karto, o 7 1/2 karto padidėja vyzdys - akies lėlytė."

Po tos nemalonios įskaitos studentės tėvai skundėsi dekanui prof. Vl. Lašui, kad Žilinskas „žiaurus".

Studentė nustojo lankyti Kauno universitetą ir išvažiavo studijuoti į Berlyną. O studentai neteko objekto, kuriam galėtų uždoti klausimą: kiek kartų didėja per veiksmą...

Prof. Žilinskas per lavono skrodimą darė tokius eksperimentus: atnešdavo bulkučių, buterbrodų, juos valgydavo skrosdamas. Nesuvalgytą kąsnį padėdavo ant lavono. Jis tai darydavo, kad sušvelnintų studentų pasibjaurėjimą lavonu.

Humanitariniame fakultete, kuris buvo

Pirmuose rūmuose, drauge su humanitarais
pasiklausyti paskaitų jam to laiku pagarsėjusio atsidarome
Augustino Voldemaro. Profesūra jo nemėgo, kadangi prof.
jis buvo išdidus, negerbdavo rektoriaus, dekano ir kitų.
skaitė savo disciplinas (graikų lit.) neįdomiai, o kas
svarbiausia, buvo nepunktualus.

Antanas Smetona skaitė stilistiką. nuobodžiai.
Klausydamas jo paskaitų studentas labai nejan-
kiai jausdavosi, nes A. Smetona kalbėdavo užsimerkęs.

Turėjo didelį pasisekimą prof. Mykolaičio
-Putino paskaitos. Jų pasiklausyti ateidavo studentai
ir iš kitų fakultetų.

Bet buvo ir tokių paskaitininkų, kurie turėjo
nemaža sadizmo. Studentai, eidami gauti įskai-
tas ar laikyti egzaminų, labai pergyvendavo.
Toks buvo Feteranskas Gustavas, kuris ekonomis-
tams skaitė draudimą. Mes teisininkai, ekono-
mistam atėjome į pagalbą. Buvo išdirbtas pla-
nas, kaip padaryti, kad pajustų pats dėstyto-
jas ant savo nugaros, kas yra sadizmas. Pla-
nas buvo toks: Teisininkai ~~Finansininkai~~ ir humanitarai
dar prieš paskaitą auditorijoje užima pirmas
vietas. Kaip Feteranskas įeis į auditoriją ir
atskleis savo konspektus, bus užgesinta elekt-
ros šviesa. Sėdintieji pirmuose suoluose turi
jį apmušti. Taip ir buvo. Puolamoji kuopa
Feteranską gerokai apdaužė. Jis, sprukdamas
iš auditorijos, atsimušė į sieną ir praskėlė sau
kaktą. Bėgdamas per koridorių dar smarkiai
rėkė „banditai". Šioje operacijoje ekonomistai
nedalyvavo, vien tik todėl, kad neatpažintų.
Mano pareiga buvo užgesinti elektros šviesą

koridoriuje ir neduoti niekam uždegti kol „smogikai", išbėgę iš auditorijos, dar nėra pasislėpę. Auditorija pačiame gale ir „smogikams" buvo labai patogi po „žygio" pasislėpti, nes čia pat išeinamoji vieta ir kambarys rūkyti.

Feteranskas, pralydamas sukruvintą savo kaktą, ėjo į dekanatą ir, pamatęs mane koridoriuje, nusiskundė, kad kažkokie banditai-chuliganai sužalojo. Pareiškiau jam „užuojautą", nes mes buvome pažįstami: dirbome drauge Finansų ministerijoje. Jis buvo Valstybės draudimo įstaigos valdytojas. Visoms tuo laiku esamoms politiniems partijoms pataikavo ir plačiai gyveno. Daug kas sau galvas suko, iš kur jis semė pinigus, būdamas, galima sakyti, „kuklios" įstaigos valdytoju.

Šis studentų „žygis" buvo dekanato tiriamas. Bet išdavikų neatsirado, o pačiam Feteranskui patarta su studentais ateityje elgtis humaniškai. Veik visą mėnesį jis savo paskaitų neskaitė, žaizdas gydė. Toji operacija davė labai gerų rezultatų.

Ne tik Feteranskas pasidarė visais atvėjais kitoks, bet ir kiti, kurie turėjo sadizmo.

Įsitikino, kad studentai moka savo teises apginti ir kumštimi, jei tai reikia.

Studentai

Studentų kontingentas buvo labai margas. Universitete galėjai matyti pagyvenusį studentą ir greta jo tokį jaunuolį, kurį mamytė išlydėdama apverkė, nes mieste jis galėjo pasiklysti, o dar tokiame, kaip Kaunas. To meto [illegible] jis buvo pats didžiausias.

Jaunuoliai – išimtinai atvykę iš provincijos. Studentai-dėdės daugiausiai karo viesulo išblokšti iš gyvenimo [illegible], dabar susirinkę papildyti savo žinių bagažą aukštesnioje mokykloje. Pagaliau tai daugiausiai buvo priversti, nes daugumą užėmė tokias vietas įstaigose, kurias užimti galėjo tik žmogus su aukštuoju mokslu. Jei jis [illegible], tai jaunoji karta per ketverią metų bus su aukštojo mokslo diplomais, ir žmogus be jo bus priverstas savo kėdę užleisti jaunam diplomuotam specialistui.

Gal pats seniausias buvo studentas Vincas Grigaliūnas-Glovackis, pulkininkas.

[illegible] iš [illegible], jis žiauriai elgdavosi su žmonėmis kairiųjų pažiūrų. Ant to seno studento sąžinės buvo ir kairiojo socialdemokrato, 1905-1907 metų revoliucinio judėjimo dalyvio, Jurgio Smolskio-Smalsčio mirtis. Jį nušovė iš pasalų 1920 m. pradžioje. Tasai senis studentas ateidavo į paskaitas uniformuotas. Jo uniforma buvo gerokai sumaigyta, dėmėta ir apdribusi. Iš po jos išsikišęs gerokas pilvas. Glovackis visuo-

net drovėdavo degtinę. Nešiojo juodais že-
mais avinins, laikėsi nekariškai. Mes davė-
me jam pravardę „Sumaišys". Visi studen-
tai gerai jį pažinojo. Su juo niekas neben-
dravo, net [illegible] jo šalinosi. Di-
delis mėgėjas išgerti, tačiau neatrasdavo
draugų, nors geriant sąskaitas jis apmo-
kėdavo, pinigų turėjo daug.

Jis mokėsi labai gerai, penkiukėmis, per
4 metus gavo diplomą. Vėliau buvo paleistas
į dimisiją, advokatavo Kaune.

Dar belankydamas universitetą apie jį gal-
vojau, kad jis žmogus su [illegible]
pimais. Toji nuomonė pasitvirtino, kuomet man
teko būti jo bute, jam palėgus į užsienį. Pama-
čiau ten didžiulę dėžę, pilną panaudotų kam-
ščių nuo degtinės, ir jo visos [illegible] žmonos
portretą, gana didelio formato. Tasai portre-
tas, ar padidinta fotografija, jo darbo, ar
kieno kito, kabojo valgomajame. O žavėtis
nebuvo kuo. Jo žmoną galėjai dažnai pama-
tyti gatvėje su septyniolikos-aštuoniolikos me-
tų sūneliu, kurio išvaizda priminė nenorma-
laus žmogaus išvaizdą. Jis nė per žingsnį ne-
atsitoldavo nuo mamos. Mieste apie jį ėjo toks
anekdotas. Viena panelė pagaliau atsitiktinai įsi-
mylėjo Glovackiuką. Dengtoje verandoje, jį pa-
tykojusi, jį apkabino ir pasakė aistros pagauta:
- Imk ką nori... O jis pažiūrėjo į šalia stovintį
dviratį ir pasakė: - Aš imu šį dviratį...

Universitetą lankė labai daug kariškių, pra-
dedant pulkininkų, baigiant eilinių kareivių. Ne-
mažas būrys valdininkų, lankė. Jie laikėsi savų
tarpe. O saugumiečiai buvo vos ne visi su
savo politinio skyriaus viršininku Fabijo-
nu Boffkevičium priešaky. Jis visuomet
būdavo švarutėlis, tvarkingu kostiumu, plaukus

gražiai apkirptas ir uniškusias
perkalbantis, bet nolus paskarty santūrus, mažai
civiliškai apsirengęs, gelsvo veido, juodbruvis, geros
laikysenos, aukštesnis už vidutinį ūgio. Visuomet
buvo vienišas. Ar tai toks jo buvo charakterio
bruožas, ar to reikalavo jo profesija, sunku pasaky-
ti. Svarbiausia, kad mes žinojom, koks tai
paukštis. Mes saugojomės jo, o jis mūsų. Buvo la-
bai daug saugumiečių išsigiųoti, bet buvo ir
tokių, kurių mes nežinojom. Buvo mano kai-
mynas, toks Mecianas Motiejus, kilimo iš Vil-
niaus krašto. Dirbo saugume. Sakėsi, kad
jo arelės-lenkai. Bet tam tikėti negalima,
jei jis sako, ka gano. Gano visus. Per paskai-
tas jis visuomet sėsdavo viduryje auditorijos,
o vėliau vietos neieško. Jis man visuo-
met sako, kad jo bijoti nereikia, nes jis nieko
blogo nepadarė ir padaryti nenelina. Po Tau-
ragės neparyrusio pučo, kuomet aš sėdėjau
saugume, tai jis tai sužinojęs, nuėjo į krau-
tuvę, pirko man maisto ir pats asmeniš-
kai perdavė. Pasakė, jei ka reikia perduoti
žmonai, tai jis perduos. Paskui teko jį sutik-
ti, kuomet jis baigė universitetą ir gavo jam
diplomą, pasisakė, kad nori iš saugumo sis-
temos išeiti, bet neleidžia, motyvuodami,
kad saugumas jam sudarė sąlygas baig-
ti universitetą, ir dėl to turi dirbti pas
juos. Jam yra tokia taisyklė, kad kas ten
patenka, tai žinok, kad iki grabo lentos
turėsi dirbti. Jeigu išeina iš tos įstaigos,
tai dar tam tikėti negalima. Ryšys palai-
komas labai tampriai su ta institucija.
Daug kam krisdavo į akį, tai vidutinio
ūgio, graži barzda, švariai apsirėdęs, su ka-
riška laikysena, visuomet mandagus, jam
galima sakyti peržengęs 40 metų amžiaus
studentas, kaduno sunkiųjų darbų kalėjimo
viršininkas Mečislavas Reivala. Jį aš pažį-
nojau dar prieš įstojant į universitetą teisės
studijoti. Jis majoro laipsnyje išėjo iš 1 pest.
pulko Ukmergėje į atsargą. Aš tuo laiku gyve-
nau jo brolio Antano name, Maironio g-vėje.
Vakare, prie stiklo arbatos, jis tarėsi su manim

į brolin Antaną, kur eiti dirbti. Pasisakė, kad jam
siūlo Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo viršininko (etatai)
ir Vid. Reikalų M-joje Socialinio aprūpinimo vyr.
inspektoriaus. Kaip aš, taip ir jo brolis, be jokių
ilgų svarstymų patarėme, kad eitų dirbti kalėjimo vir-
šininku. Paklausė ~~ir~~ 1925 m. spalio mėn. 10 d. ~~už kelių savaičių~~, mes
jau buvome pas jį jo kvartirėse (jo butas buvo
kalėjimo ribose) ir aplaistėme jo paskyrimą.
Aš patariau jam būti viršininku grynai ~~su~~ iš
išskaičiavimo, gerai žinodamas, kad kalėjimas
tai antras mano butas. Taip ir buvo. ~~Aš~~ Į kalėjimą,
kur viršininku ~~yra~~ mano geras pažįstamas,
patekau greitai. Bet iki patekimo ten, mes,
nedidelis studentų būrelis, ~~pas~~ Reikalas bute
dažnai susirinkdavom pasimokyti ir ruoštis
ir egzaminams. Jis buvo labai svetingas ir
pertraukų susitikimus išgerdavom ir skaniai
pavalgydavom. Valgį mes patys parnešdavom,
nes Reikala buvo viengungis.

Kiekvienas jaunimas pilnas entuziazmo.
Ne kitoks turėjo būti ir Lietuvos universitetas.
~~Ir jo~~ Studentų, ~~knygų~~ ~~įsitikinimus~~ pažiūras formavo
profesūra, grynai liberalinė dvasia, bet ~~tuo ta-~~
~~kiu~~ ir kitoms politinėms srovėms buvo
galima ~~buvo~~ pasireikšti, nes universitetas
turėjo autonomiją. ~~teisą.~~

~~Beveik iš~~ Jau ~~pirmųjų dienų~~ universiteto gyva-
vimo ~~jau~~ pasireiškė politinių pažiūrų pa-
siskirstymas į kelias korporacijas. Pirmieji,
berods, susiorganizavo ateitininkai, ~~paskui~~ katali-
kiškos pažiūros organizacija, paskui dasistojanti
neolituanų korporacija, tautininkų s-gos remiama,
Socialistų studentų draugija, socialdemokratiškų
pažiūrų jaunimas, varpininkai - liberališko įsitiki-
nimo ir remiami Valst. liaudininkų s-gos. Skaitlingiau-
sia tai buvo ~~savo nariais~~ ~~tai~~ ateitininkai, kurie
turėjo savo žinioje įvairių pavadinimų draugovių.
Neatsižvelgiant savo narių gausumą, ateitininkai uni-
versiteto gyvenime buvo pasyviųjų rolėje. Reakcin-
giausi buvo neolituanai, nors narių turėjo ne-
perdaugiausia. Pirmuoju smuiku politiniame uni-
versiteto gyvenime grojo Socialistų studentų
d-ja, varpininkams pritariant. Jie mėgo poli-
tinėmis temomis paskaitas ir į oponentus kritis-

daro ateitininkus, neolituanus ir kitus. Tokios paskaitos su diskusijomis sutraukdavo labai daug ne tik studentų, bet ir ne studentų. Iš tokių disputų oponentai išeidavo sumurdyti ir savo kerštą kaupė prieš kairiuosius studentus. Toji diena atėjo. Socialistų studentų d-ja vieną sekmadienį, 1925 m. lapkričio 8 d., 3 val. po pietų, universiteto salėje surengė viešą diskusiją paskaita tema „Studentų teisės ir jų atstovavimas". Turėjo skaityti Vl. Karosas. Salė buvo pilna. Toji tema buvo pa(si)rinkta prieš rinkimus studentų atstovybės ir ~~nieko~~ čia nebuvo ~~kno~~ ko įsižeisti. Dar nespėjus pranešėjui išeiti į tribūną ir prabilti, ateitininkas, Matulionis paprašė žodžio dėl tvarkos, ir jo dar negavęs ėmė isteriškai šaukti, kad draugija, kuri neseniai protestavo prieš „bolševiko, žydo nužudymą", negalinti universitete anosti paskaitos, kad juos „visus socialistus, bolševikus, reikia išvyti iš universiteto, o dabar iš salės juos pro langus išmesti". ~~Ta pasakęs~~ Iš pirmųjų suolų šoko ateitininkai ir neolituanai, ~~ir~~ pradėjo atakuoti pirmininką ir pranešėją. Studentai socialistai ir varpininkai ėmė ginti užpultuosius draugus. Prasidėjo aršios muštynės. Didžioji auditorija ir greta skaitykla ėjo iš vienų rankų į kitas. ~~Aš~~ Pamenu, ~~kad~~ Kai aš su savo armija atakavau skaityklą ir mums pavyko mušeikas iš jos išmušti, ~~bet~~

Starga ~~žiūriu~~ pamačiau, kad neolituanų vadas ir svarbiausias mušeikų vadovas, Juozas Steponaitis karininko uniformoje ir, kaip Krašto Aps. ministerio adjutantas, su auksibantais ant peties, stovi už ilgo skaityklos stalo. Aš puoliau jį, o jis mėgino šokti per stalą.

~~o to momentu~~ Aš
studentas Motiejus čiupau už akselbantus, o
švarko prisiūtinto Strimaitis už jo kariško
mūsų adnun kišenių ~~bet jis~~ iš
~~pasilikom~~ pasiliko pašnurko ~~su~~ tada ~~mes su Strimaičiu~~
~~Steponaičio~~ atplėštas kišenės. ~~Jo rankose buvo~~
~~ankojo~~ adjutanto akselbantai ~~o mano~~
besigrumiant, išbalęs pasirodė rektorius ~~Bet~~ taip čia
prof. Petras Avižonis ir prorektorius prof.
Mykolas Biržiška, kuris dusliu balsu pra-
dėjo šaukti: „Kamilitonai! kamilitonai!“
Studentai aprimo ir jis kreipėsi į studentus,
kviesdamas gerbti save, savo Alma Mater
ir skirstytis namo. Paklausyta. ~~Bet~~ ~~Tiktai~~
Per tą muštynę labai nukentėjo universiteto
didžiosios salės ir skaityklos inventorius.
Viskas buvo sulaužyta, sujaukta, tikras
karo laukas po didelio mūšio.

Tiesiai iš „karo lauko“ nuvykau į „Lietu-
vos Žinių“ redakciją, kad ~~padaryti~~ parašyčiau skaityto-
jams pranešimą, kas vyko universitete.
Į redakciją atėjo ir kiti to mūšio daly-
viai ir stebėtojai. ~~ir~~ Priėjom prie tokios
išvados, kad mušeikos laimėjo ~~kam~~ tik tai, kad
neįvyko paskaita, bet ~~kaip jie norėjo~~ vi-
sus kairiuosius studentus iš universi-
teto patalpų išmesti ~~tai tas~~ jiems nepa-
vyko, ~~nes~~ Ateitininkai, nors ir smarkiai
puolė, bet kovos neišlaikė ~~ir iš kovos~~ lau-
~~ko~~ dezertyravo, a Su neolituanais lengvai
apsidirbome, ~~ir~~ atvykus rektoriui, ~~jau~~
mušeikos jau buvo išmušti iš auditorijos,
~~ir~~ skaityklos ir ~~buvo~~ stumiami ~~per~~ laip-
tais žemyn prie garderobo. Reikėjo rekto-
riui tik pavėluoti 15 min., ir jis mušeikas
būtų radęs Mickevičiaus g-vėje. Vykstant
mūšiui policija buvo atvykus, bet į uni-
versiteto rūmus nedrįso įžengti. Mat,
universitetas autonominė įstaiga. Pasitenkino

tik sargojimu universiteto iš lauko pusės.
Vakare, grįžęs namo, nusimečiau švarką,
kad galėčiau nusiprausti ir nusileisti, mano marškiniai ~~visai~~ ~~kaskuntas~~ skutais pertrūko.
Stebėjausi, kaip čia galėjo gautis. Marškiniai visai nauji. Švarkas nesuplėšytas, ~~tik~~ nepaisant sagų išplėšta su „mėsa", o marškiniai neišlaikė. Kruopščiai apžiūrėjau ~~mano~~ savo kūną.
Jame nei mėlynių nėra. Visai nesuprantu, kodėl ~~visai~~ suyro marškiniai.
Universiteto rūmai ~~tai~~ buvo laisvų minčių tribūna. Jeigu kas nors už universiteto rūmų įvyksta, tai ~~jau~~ studentai jau komentuoja, svarsto, daro sprendimus. Kitą dieną ~~Iš to~~ garsaus mūsio universitete ~~vieta diena~~ ~~varpininkai~~ pažangiųjų studentų draugijos – Socialistų, „Varpo", Kultūros būrelio, Žemaičių susivienijimo ir kitų, susirinkusios į bendrą posėdį, konstatavo, kad įvykdytas užpuolimas yra chuliganiškas smurtas, organizuotas aktivistininkų ir kandidatų. ~~Už tai~~ Todėl skelbiamas boikotas smurto organizatoriams ir jo dalyviams.
Šie įvykiai sujaudino ne tik studentus, bet sukėlė pasipiktinimą ir protestus plačiose gyventojų sluoksniuose. Pasipylė protestai iš visos Lietuvos kampų, tuo labiau, kad tas įvykis buvo ~~vėl~~ III seimo rinkimo išvakarėse. Krikdemai ir tautininkai savo spaudoje plūdo studentus socialistus, varpininkus ir kitus pažangiuosius studentus ir reikalavo jiems drakoniškiausių bausmių. Reikėjo stebėtis tokiu akiplėšiškumu. Patys įvykdė smurtą, o bausti reikalavo tuos, kurie gynėsi. Visai suprantama, nes jiems buvo pikta, kad universitete pralaimėjo ~~savo~~ gerai ~~uprantata~~ opozicija ~~ir~~ dabar šaukėsi kitų pagalbos.
Ir ką? Universiteto senatas, krikdemų valdžios spaudžiamas, lapkričio 12 d. svarstė

susidariusią padėtį, nutarė: Socialistų studentų organizacijos narius K. Borutą, Vl. Karosą, B. Paulinkevičių, K. Lukšą, G. Norką ir V. Povilėnį pašalinti iš universiteto iki 1926 m. - sekančių mokslo metų pradžios. O smurtininkai išėjo sausi iš tos sudarytos bylos. Pradžioje senatas buvo pašalinęs ~~iš~~ juos iš universiteto iki 1926 m. rugsėjo mėn. 1 d. Bet, matyti, spaudžiamas iš viršaus, kitame posėdyje senatas pašalinimą smurtininkams pakeitė paprastu papeikimu.

Dar daugiau papiktino studentai ir visuomenę ~~tai~~ Kauno miesto komendanto nutarimu, ~~kuris~~ studentus socialistus K. Borutą, Vl. Karosą, B. Paulinkevičių, J. Lukaševičių, K. Lukšą, T. Stonį ir V. Pavilėnį ~~dar~~ nubaudė ~~po vieną mėnesį~~ kalėjimu. Tai buvo jau supersmurtas iš [illegible] pusės. Universitetas turi autonomiją, kuo čia dėtas komendantas. Jis galėjo bausti tuos, kurie ~~buvo~~ nusižengę padarą už universiteto ribų. ~~Įvyki~~ Tas vyko tik universiteto ribose. Reakcionieriams nuo bausmių apgynė „savieji", bet morališkai ~~buvo~~ jie buvo sužlugdyti. Neprotingus pasmerkė visa doroji studentija ir visuomenė. Pažangiajai studentijai buvo reiškiamos simpatijos, o nubaustiesiems studentams plaukė aukos. Po to ~~smurto~~ daugelis studentų, ~~kurie buvo bešališki~~ apsisprendė ~~ir tuomi~~ padidėjo kairiųjų studentų gretos.

~~Po jam taip galima~~ Be šio, sakyti, pačio garsiausio įvykio buvo labai daug studentiškų susirėmimų. Vieną sekmadienį studentas J. Baldauskas skaitė paskaitą tema „Ar yra Dievas?" Į tą paskaitą ateitininkai atėjo gana gausiai. Pradžioje laikėsi ramiai. Paskui įsidrąsino ir pradėjo prelegento adresu siųsti nešvankias replikas. Buvo perspėti. Nenu-

rimo. Tuomet pažangieji studentai prisiglino
prie jų ir pradėjo juos stumti iš auditorijos.
Čia jau susidarė du frontai. Paskaita nu-
trūko. Toks stumdymasis truko apie valan-
dą laiko. Jėgos buvo beveik lygios. Jei vie-
ni grupė išblaško kitą, tai „nukentėjusioji"
pradeda giedoti himną „Lietuva tėvynė
mūsų". ~~Per tą laiką~~ Giedant himną pešty-
nės liaujasi, ir visi stovi išsitempę. Po jo
vėl susigrupuoja ir peštynės tęsiasi toliau.
Bet visų nustebimui iš gatvės į univer-
siteto rūmus atėjo du policininkai ir
vienas iš jų sušuko: „liaukitės!" Tiesa, peš-
tynės liovėsi, bet čia įvyko visai netikė-
tas įvykis. Koks tai studentas policinin-
kams numušė nuo galvos ~~šlemus~~ [šalmus], kurie
buvo iš anglų policijos pasiskolinti kaip
uniformos atributas. ~~Šlemai~~ [Šalmai] atsidūrė
ant grindų ir ~~čia~~ pasidarė ~~abiejų~~ [abi] grupės
„~~vienybė~~ susivienijo ir prasidėjo futbolas, žinoma,
vietoje sviedinio buvo policijos ~~šlemai~~ [šalmai].
Šis linksmas įvykis užgesino abiejų gru-
pių [po kovos] aistras. ~~Iš po pasišalinimo iš~~ [illegible] dviejų
policininkų, ~~nors jiems išeinant iš rūmų~~ [illegible]
~~abiems~~ nuspardyti ir sulamdyti ~~šlemai~~ [šalmai]
buvo atiduoti, ~~bet toliau~~ peštynės ne-
buvo tęsiamos, ~~bet~~ abi grupės dalinosi
įspūdžiais ir [džiaugėsi] ~~savo~~ žygiu, ~~kaip~~ [ir kad] buvo
universiteto autonomija apginta, nuo
policijos įsiveržimo. Tiesa, tie du policinin-
kai nežinojo, kad jiems, [uniformuotiems,] į universiteto rū-
mus ~~uniformoje~~ įeiti draudžiama. Jiems
~~už bausmę~~ teko su Kauno miestu ~~teko~~
atsisveikinti, nes už bausmę [juos] perkėlė į pro-
vinciją. Universitete studijavo ir policijos pa-
reigūnai, bet į paskaitas ateidavo civiliai ap-

sirengę. Po to didelio mūšio kelių nužudė kariuninkams ir kareiviams uni-
versitetą lankyti uniformomis. Tikrai buvo labai
nepatogu, kad jo adjutantas po to didelio
mūšio grįžo į universiteto rūmų su uniforminio švarko kišeniais
ir uniforminio švarko kišenėje bet akselbantų
maža, buvo dažomas. Jo dar
mato, kad kariškis turi teisę panaudoti sau-
domąjį ginklą, jei jis yra fiziniai užpultas, užgautas. Aš
asmeniškai nematčiau, bet kiti pasakoja, kad
Steponaitis tarpais grąsino revolveriu. Matomai
Matomai buvo pavojingame apsupime, jei jam
buvo reikalingas ginklas. Tasai tarnybinis aksel-
bantas pas mane buvo gana ilgą laiką. Aš jo
netekau 1948 metais. Labai abejoju, ar surašant
mano daiktus jis pateko į sąrašą. Greičiausia,
kad ne. Pasisavinta be jokių raizginių. O jis
turėjo nemažą vertę, jei tasai raizginys bū-
tų istoriniame muziejuje ar vitrinoje.

Universiteto pažangiųjų studentų
elitą sudarė: Kaz. Boruta, Matas Ryngeris,
Jonas Lukoševičius, J. Baldauskas, Kaz. Jurkša,
Justė Kairytė, Balys Sirvinskas, Br. Bielinskas, Jonas
Kalnėnas, ir kiti.

Išrinkta Studentų Atstovybė, kas met ją turėja
prieš rinkėjus atsiskaityti. Tai būdavo gana
triukšmingi susirinkimai. Pamenu, kad ateitinin-
kas darė pranešimą-ataskaitą, kur buvo sunau-
dotos lėšos. Pranešėjas pasakė, tiek ir tiek
yra išleista reprezentacijai ir kam yra pateisina-
mieji dokumentai... O aš iš salės pasiunčiau
repliką: „tuščios bonkos"... Visi prapliupo juo-
ku, o ateitininkai ir neolituanai pradėjo rėkti
iš vietų, kad Cezarį-bolševiką išmesti per lan-
gą. Bet čia pasigirdo ir kiti balsai: „paine-
ginkite"! Buvau labai nemėgiamas reakcio-
nierių. Per rinkimus į Seimą Utingnose teko
susidurti su ateitininkais. Visuomet juos nu-
džiau. Juo labiau, kad jie visuomet klausyto-
jams nepaaiškindavo, dėl savo žinių bagažo,
menkos inteligencijos ir jautėsi, kaip sugauti. Tai buvo
tikri Dievo avinėliai, uosi politikavusių kunigų pastumdėliai.

Nors mano kainas buvo labai ribotas, bet universitete būdavau dažnai. Buvau mėgiamas savųjų dėl savo gyvo būdo ir kandaus jumoro, ~~bet buvau mėgiamas, kad aš buvau „pasiutęs" studentas ir visuomet neatsisakydavau „užgrandyti" alučio. O alučio mėgėjų atsirasdavo gana daug. 1969 m. vasarą sutiktas (Palangoje) prof. R. Klauda, kurį studijų metais asmeniškai nepažinojau, pasakojo, kad pažangieji studentai gėrėjosi mano apsilankymu universitete dėl savo laikysenos apsisaugojimo ir [illegible] aplinkybės.~~

Universitetas buvo neliečiamumo zona, tai apsaugos kamera. ~~Universitetas buvo savo neliečiamumo zona tai apsaugos kamera.~~ Studentai buvo visuomet jautrūs visiems politiniams klausimams. Dažnai iš universiteto patalpų išeidavo į gatves pareikšti savo žodžio. O tas dažnai įvykdavo, Smetonos diktatūrai esant. Policija tokius demonstrantus gatvėje išvaikydavo ir organizatorius suimdavo. Nuo policijos gaudynių studentai sprukdavo į universiteto patalpas, nes čia jie ~~saugesni~~ apsaugoti. Būdavo tokie vaizdai, kai ~~kad~~ studentai užsibarikaduodavo universitete, pro langus, koliodavo esamą valdžią, o ~~kartais net~~ pro langą ~~universiteto~~ koks ~~kalbėtojas~~ drožiadavo kalbą. ~~visai savo turinyje~~ antivalstybinę. Policija tokiais atvejais praeiviams neleisdavo sustoti. ~~Bet tokiais atvejais~~ Kaip tyčia, tuomet ~~visuomet~~ labai ~~padidėdavo~~ praeivių, ~~studentams kalbant~~ jie stengėsi eiti labai lėtai. Čia policija tokius praeivius vis ragindavo pasiskubinti, bet mažai kas to klausė ir sraunus praeivių srautas slinko ~~labai~~ lėtai. Kadangi tokiais atvejais policijai tekdavo išgirsti daug nemalonių žodžių savo adresu, tai po tokio „mitingo" kai

kurie studentai nesistengdavo greitai iš universiteto patalpų išeiti. ~~Būdavo~~ Ištikdavo, kad universitete išbūdavo net savaitę, ~~laiko~~. Nakvodavo net kelelą dienų ir šiaip kokiam kampe. Nakvodavo aulinėje ar kiti studentai. Maistą atnešdavo būdavo studentų draugais. Universiteto tarnautojai stengdavosi nakties metu per tamsius „užšaldytus" kampus išvesti į laisvę, policijos slapukams nematant. O vienam net savo uniformą yra paskolinęs. Policija buvo labai įtūžusi, ~~kad~~ universiteto neliečiamumas jiems labai daug sudarydavo nereikalingo rūpesčio. ~~Bet~~ Savo pikti išliedavo, kai pagaudavo kokį studentą suimti. Tada savo nagus parodydavo.

Studentų korporacijos turėdavo savo buveines mieste. Ateitininkai turėjo savo namą Laisvės al. 3b, „Neo-Lithuania" Parodos g-vė 23. „Studentų „Varpas" d-ja buvo prisiglaudusi prie akc. b-vės „Varpas", Gedimino 38, o studentų socialistų d-ja ~~buvo~~ Gedimino 36a ~~kurie~~ Jie turėjo savo valgyklą ir kiną. Buvo palaikoma tokia tradicija, ~~kad~~ jei kas patekdavo į kalėjimą iš studentų šalpos d-jos, kurios buvo narim, tai jam į kalėjimą atnešdavo nemokamus pietūs. Tokius pietus ~~studentai~~ tos d-jos nariai -studentai nešdavo į kalėjimą iš eilės, ~~pagal~~ alfabeto tvarka ~~eilę~~. Tokius pietūs tekdavo nešti ir man stud. Michalinai Navikaitei ir Marlynui Gudeliui.

Studentų d-jos ir korporacijos savo nepasiturintiems studentams ~~medžiaginei~~ materialiai padėti ruošdavo apmokamas paskaitas, gegužines, balius. Tokiems subuvimams bilietai buvo platinami asmeniškai apsilankant pas pasiturinčius. Tą darbą tekdavo atlikti studentams. Parenkami būdavo ~~jau~~ dažniau apsitrynusius, kurie mokėjo ne tik pasiūlyti

priimti pakvietimą ir gauti pinigus, bet dar
ir pasikalbėti įvairiomis temomis. Tokie su-
buvimai turėjo ne tik medžiaginę pusę, bet
turėjo ir auklėjamąją ~~prasmę~~. ~~O tas~~ Tai buvo
net būtina ~~reikalu~~. Studentas, baigęs univer-
sitetą, gauna diplomą, o buityje jis pasilieka
nemokša. Padori~~oje~~ šeim~~oje~~a net privengia
tokį kviesti pas save, nes jis nemoka, kaip
reikia elgtis ~~kur~~ šeimoje, prie stalo, svetainėje
ir net viešose vietose, kavinėse, restoranuose.
Pamenu, kad studentų „Vargo" d-jos viena-
me valdybos posėdyje ši problema ~~buvo~~
svarst~~oma~~ė. Buvo net pasiūlyta baigiantiems
padaryti prie uždarų durų mandagumo
ir gero elgesio paskaitas. Buvo už ir prieš.
Bet išeitis ~~buvo~~ surasta ir davė gana
gerus vaisius. Pirmoje eilėje buvo sudar-
ytas sąrašas, kuriems toks „mokslas"
yra būtinas. Po to nuvykdavom pas savo
gerai pažįstamą inteligentišką šeimą ir
paprašydavom, kokią toji šeima turės
padaryti paslaugą. Būk toji šeima kviečia
pas save X studentą pietums, pusryčiams ar
vakarienei. Tą pakvietimą ~~suteikdami~~ dar-
~~kui atvykti į tokią šeimą~~ pietums, šei-
mininkam būsimam ~~...~~ mokslo vyrui
ir ~~...~~ ~~darome~~ duodame tėvišką patarimą: „Mielas
Petrai, ~~toks~~ pakvietimas ~~sudaro~~ teikia jau ~~...~~
~~labai~~ didelę ~~pagalbą~~ garbę. Bet žinok, kad tai
inteligentiška šeima, ji griežtai prisilaiko
gero tono taisyklių. Patariam ~~tokioje~~ pa-
~~dėtyje esant, būti labai~~ laikytis santūriai, neda-
ryti neapgalvotų judesių ir būti pastabiam.
Prie stalo susėdus, pirmam nepradėti val-
gyti, bet žiūrėti, kaip tai daro šeimininkai ir
~~taip daryti. Taip kaip daro jie~~ pačiam taip daryti. Stebėjomės, kad
ši priemonė davė labai gerus rezultatus ~~ir po to~~
~~jų pratybos buvo geriau išspręsti buityje~~. Mūsų
studentai greitai išprusо!

~~Bendrai pažvelgus~~ iš to laiko į mūsų naujojo ~~turi pripažinti~~ galima inteligentinio jaunimo išvaizdą, kurie apvalūs ios, taip sakant, pripažinti. Jaunuoliai-ės šaunūs, „mens sana in corpore sano". Bet čia būtinai reikėdavo padaryti ~~pastatyti~~ dangtiašką.

Taip agiau tekdavo ~~sveiki su~~ pasitikti inteligentinę ~~jaunimą~~ jaunimą ~~mūsų išvaizda sudarydavo~~ pasitaikydavo, kad būdavo nemažas kontrastas su vidaus kultūra ~~jaunimo~~. Sveikame kūne buvo neišlavintas protas ir pirmykštybės liekanos. Galima atgodyti labai ponišku, bet būti ~~labai neišlavintas protas~~ mažai kul~~tūrišku~~. nebūti kultūringu.

Mūsų jaunuoliai ir jaunuolės labiausiai kreipdavo dėmesį į išorę ~~kultūrišku~~, kultū- ~~rišumą~~ ir todėl buvo labai panašūs į pliką australietį su lordo cilindru.

Jaunimas knygų mažai beskaitė. ~~Beto~~. Lietuvių kalba knygų buvo maža, todėl ~~nežinodamas~~ nemokėdamas nė vienos svetimos kalbos, žmogus turėjo likti ko atžvilgiu analfabetu.

Nereikia užmiršti, kad net objektyviosios ~~ios~~ Lietuvos sąlygos buvo labai nepalankios jaunimui lavintis ir vystytis savo proto ~~jėgos~~ sugebėjimus.

Jaunuolis, baigęs gimnaziją kur nors šalyje ~~važinodamas~~ rūpindamasis važinėti į universitetą, pirmą kartą mato „gyvą" traukinį. Kaunas jam padaro nepaprastą įspūdį. Laisvės Al. dviejų aukštų lūšnos jam atrodė nepaprastai gražiais didžiausiais rūmais. Kavinės, kinai ir senojo ~~ir~~ teatro „restoranai" ~~ir kad~~ pervilioja jo fantazijas [illegible] visus „majestotinga" skubiais įspūdžiais ir „sielos tuos

„džiaugsmo" jam įnirtdavo ~~pašė~~ išleisdavo atskira knygele, nors ~~pagaliau~~ eilėraščius, net jos mokės ~~tos eilėraščiams~~ ja ~~sveik~~ skaitydavo.

Todėl ~~vėra nieko~~ ne stebėtina, kad ~~toks~~ jaunuolis pamatęs eilinę palėdą, sako savo draugui: „štai stransas".

Kanne jaunoliai beveik nematė inteligentinio aimtumo pavyzdžių. Čia „inteligentiško" pažymiu buvo laikomas – naujoviško žodžio mokėjimas.

Visokie fokstrotai, tango ir t.t. jaunuoliui atrodė Edisono išradimais, kultūros viršūne ir jis žūt būt ryžosi tapti „europiečiu".

Pasismulkdęs kelis metus universitete, prisirinkęs profesorių parašų ir parašęs blankų „diplominį darbą" – jaunuolis su savo fokstrotais „važiuoja" dirbti valstybės darbą ir ~~pasidaro~~ tampa „didelis žmogus" – valdančios partijos veikėjas.

Jam pakako išsilavinimo, nes aplink jį tokie pat inteligentai.

Gaudamas nesvarią atlyginimą ir galėdamas pasiekti viso to, kas jo akyse buvo „idealu" būtent: teatrą, kino, restoraną jis daugiau nieko nenorėdavo.

Kad ~~galimumą~~ tai kad gali naudotis „idealu" jis pasiryžęs buvo padaryti viską, ką tik reikalaus tokių „idealų" davėjai.

Jam buvo vis vien kur jis yra, kas jį valdo, kas aplink darosi.

Jis „ponas", jis „septintame danguje" ir daugiau nieko nenorėjo.

Nors ne visi tokie buvo, bet jie visgi sudarydavo ~~veik~~ daugumą.

Tai buvo – kūnai be galvų. Progresyvus jaunimas juos vadindavo „vistiktiekais" nuo žodžių – „man vistiek"...

Tekdavo juos viešai vanoti už jų šalinimąsi nuo kovos už geresnį visuomenės gyvenimą, pertvarkant ~~to~~ sengęsį pasaulį demokratijos ir socializmo pagrindais.

~~Nevienis~~ Kai kuris iš to supuvusio, seno gyvenimo atsisakė. Bet jų buvo nedaug. Gaila...

Kaip visuomet, jaunimas ir studentai yra labai ekspansyvūs, jautrūs visuose reiškiniuose. Nesvarbu, iš kurios vietovės yra atvykę ir jų socialinė padėtis. Šisai jausmas nėra svetimas ir studentiškame gyvenime. Bet išimtys būna. Ateitininkai kaip korporacija pati skaitlingiausia, bet jų susirinkimai būdavo labai ramūs. Gal čia lėmė tai, kad 60% narių moterys, o jos gyvenime būna ramesnės negu vyrai. Bet gal čia tą ramumą sudarė fanatiškas atsidavimas Dievui. Jei jaunimo katalikiškieji vadai pasako, kad pagal tikinčiųjų dogmas yra būtina tai padaryti, tie jau kito sprendimo nepadaro, tai buvo katalikiškos avinyčios avys.

Kiek kitaip vykdavo susirinkimai korporacijoje „Neo-Lithuania". Joje buvo susispietęs fašistuojantis jaunimas. Net pavadinimas skolinys. Nerasta tinkamo lietuviško pavadinimo. Korporacijoje pirmuoju smuiku traukė karininkai, kurie buvo nemažą, paskui vaikai aukštesniųjų valdininkų, stambiųjų ūkininkų vaikai, na, ir vietos dvarininkėlių vaikai, kurie buvo jau lenkiškos kultūros ir orientacijos. Neolituanai patriotizmą pripažino savo monopoliu, nors jų dauguma nemokėjo net taisyklingai kalbėti lietuviškai. Kaip tas lenkai yra pasakęs: – „kompania dosyć porządna – ksiądz proboszcz, Mańka k.... i ja". (Kompanija gana padori – kunigas proboščius, Mańka k.... ir aš). Viešai ~~kur pasirodyti noriai tą darė.~~ Jie pirmieji iš korporacijų narių įvedė nešioti uniformines studentiškas kepuraites ir tautiškas juosteles skersai krūtinės. Jų gyvenimas buvo gana palaidas. Be saiko išleisdavo pinigus. Jų pritrūkdavo. Tai kai neolituanai įvykdydavo net bankelių provincijoje apiplėšimą

padarės Adv. Kaz. Mačiulionis, apiplėšęs Vilkaviškio
smulkaus kredito bankelį, „didelis Lietuvos patriotas, neolituanų“ jam tai padarė radasi.
Gyvenime taip yra, kad iš pradžių daromi smulkūs nusižengimai – tai bankelio apiplėšimas, o paskui pereinama prie stambių – tai bankelio lėšų išeikvojimas – daromas 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas, ir nuverčiama teisėtai per visuotinį, slaptą balsavimą liaudies išrinkta valdžia.

Iki demokratinės valdžios nuvertimo ateitininkai ir neolituanai sugyveno gana darniai, bet valdžioje nepasidalinus kėdėmis, vienybės kelią perbėgo juodoji katė. Suskilo ir neolituanai. Dalis pasiliko ištikimi Smetonai, kiti garbino Voldemarą, ir vieni kitus pradėjo sprogdinti. Esmėje tos organizacijos nariai buvo vilko charakterio, bet paskui jau virto „geležiniais vilkais“ ir jiems jau prireikė geležinių pančių ar sprogstamos medžiagos.

Studentų „Varpo“ d-ja, kurios ir aš buvau narių, gyvenime buvo gana tolerantiška, ištikima demokratijai ir socializmui. Kovojo su visokiais oportunistais, ieškančiais kokių tai naujų kelių, demokratijos su socializmo atsparų. Teigė, kad demokratija ir socializmas yra pati geriausia valdymo forma. Jos susirinkimai buvo gana ramūs ir korektiški. Kartais, jei kai kurie per valdybos posėdį norėdavo parodyti savo retorikos sugebėjimus ir bandė taip atlikti ji jam ne normos ribose, tai labai dažnai kas nors pasiūlydavo, kad diskutuojama klausimą atidėtų kitam posėdžiui. Dauguma pritaria ir čia „aukščiausiai“ yra priversti pasiduoti daugumai. Tokiais būdavo Marijonas Gregorauskas ir Aldona Gruzytė. *)

Socialistų studentų d-joje buvo susibūrę skirtingų pažiūrų žmonės - eseriškų, esdekiškų ir komunistinių įsitikinimų. ~~Jos~~ Susirinkimuose ~~buvo labai daug aistų~~ vieni kitiems įrodinėjo savo tiesą ir nuolat kildavo principinių bei taktinių ginčų. ~~Jie~~ Kad išvengtų ~~jos~~ nariai pagal pažiūras buvo susiskirstę į atskiras sekcijas. Susicementuoti nepavykdavo, ir čia buvo kaip Krylovo pasakėčioje - „Лебедь, щука, рак".

Po chuliganiško užpuolimo turėjo įvykti vienybė, glaudžiau sutelkti studentus socialistus. Muštynės, bausmės, kalėjimas, laikinas d-jos uždarymas nesuartino, ~~o~~ dar labiau pagilino skirtumus. 1926 m. sausio mėn. 31 d. susirinkime įvyko skilimas. Socialistų studentų draugija, gyvavusi universitete nuo 1922 m. nustojo veikti. Kūrėsi naujos d-jos (žaizdrininkai, aušrininkai), tačiau jų veikla labai susilpnėjo, ~~o pati studentų veik-~~ ~~la~~ veik visai apmirė. Politinis gyvenimas buvo tik korporacijų valdybose svarstomas bet viešumon nepatekdavo.

Po Socialistų d-jos suskilimo ~~kiek~~ ~~paaiškinus~~ buvo susiorganizavusi draugija ~~su~~ pavadinimu „Atžala", ~~save jie atestavo kaipo~~ vienij~~ančius~~anti pažangius studentus. Pradžioje jų veikla buvo, galima sakyti, silpna, bet po seimo rinkimų 1926 m. gegužės mėn., kuomet prie valdžios priėjo liaudininkai ir socialdemokratai, buvo paskelbta politiniams kaliniams amnestija, komunistai išėję iš kalėjimų suaktyvino savo veiklą, ir to pačio suaktyvėjo ~~veikla~~ ~~ir~~ „Atžalos" veikla. Bet buvo labai trumpas laikotarpis, ~~ir tuo labiau~~ „Atžalos" nariai vasaros atostogų metu daugiau darbavosi įmonėse, o akademiniame gyvenime veik ir nepasireiškė. Po perversmo „Atžala" buvo uždaryta, o jos nariai perėjo į ~~gilų~~ pogrindį, o kiti įsigąsdinti ir suguūsti į kalėjimus. Bendrai, po perversmo bent koks politinis reiškimas universitete buvo neįmanomas.

Rinkimai

Esant Valstybėje, demokratinei santvarkai, tam tikrais laikotarpiais buvo renkami parlamentai. Pagal Lietuvos struktūrą pati aukščiausia respublikos institucija tai Seimas, kuris buvo renkamas kas 3 metai visuotiniu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu. Į Seimą renkami 85 atstovai.

Nors rinkimai į III Seimą turėjo įvykti 1926 m. vasarą, bet politinės partijos rinkimo kompaniją pradėdavo anksčiau. Jau 1925 metų pradžioje tokia rinkiminė kompanija prasidėjo pilnu tempu, nes, būnant valdžioje krikdemams, visuomenės gyvenimas, kaip politinis, taip ir ekonominis, labai pasunkėjo. Gyventojai rinkimų labai laukė. Jie savo balsą galėjo atiduoti tai politinei grupuotei-partijai, kuri paimtų valdžios vairą į savo rankas, tvarkytų teisingai krašto visus reikalus. Pagal praėjusius rinkimus į I ir II Seimą Lietuvos socialinis pasiskirstymas buvo toks: 75% ūkininkai-valstiečiai ir tik apie 25% darbininkai ir tarnautojai. Per rinkimus darbininkų reikalus atstovauti Seime buvo pasišovę socialdemokratai-pažangūs žmonės ir Darbo federacija-katalikiškos orientacijos. Ją rėmė ir savo balsus atiduodavo, davatkos, tarnaitės ir visi tie, kurie sukosi aplink bažnyčią: vienuolynus ir kunigus. Socialdemokratai bazavosi darbininkais, kurie dirbo fabrikuose ir tarnautojais privačiose įmonėse ir valdžios įstaigose.

Komunistų partija buvo už įstatymų ribų. Ji keletą kartų bandė savo atstovų pravesti pagal „darbininkų" arba „kuopininkų" sąrašus, bet tie sąrašai buvo anulinojami kaipo komunistinės pakraipos. Tik, kuomet po III Seimo rinkimų valstiečiai liaudininkai buvo valdžioje, 1926 m. gruodžio mėn. 4 dieną komunistų partija buvo legalizuota, pasivadinusi „Lietuvos Darbininkų partija". Tokį partijos pavadinimą pasirinko patys komunistai. Kodėl vengė pasivadinti komunistais, daug kam buvo neaišku. ~~Mat~~ Tuo laiku komunistų tarpe Lietuvos buvo pasireiškęs frakcionizmas.

~~Aš dar~~ Bedirbdamas Finansų ministerijoje, 1925 m. pradžioje išvykdavau (o tai dažniausiai įvykdavo sekmadieniais arba šventadieniais) į provinciją su pranešimais į kokį nors valstiečių liaudininkų suvažiavimą, susirinkimą arba mitingą. Tuo laiku Finansų ministru buvo Vyt. Petrulis - krikdemas. Nors aš išvykdavau su pranešimais į provinciją bet į darbą grįždavau laiku. ~~Buvau~~ Mane stropiai sekė. Gerai žinodamas, kad aš V. Petruliui ~~esu~~ krislas akyse, nes, be liaudininkų politinės veiklos ~~esu~~ dar labai užsiėmęs buvau ir ~~didelis~~ ~~veikėjas~~ „Valstybinių ir savivaldybių tarnautojų profesinės s-gos", kuri dažnai V. Petrulį pakutendavo. Tarnybiškai prie manęs prikibti negalėjo, bet krikdemų blokas griežtai pareikalavo, kad V. Petrulis mane iš ministerijos išvarytų. 1925 m. kovo mėn. 25 d. man buvo įteiktas įsakymas, kad aš esu iš tarnybos ~~paliuosojamas~~ atleidžiamas „kaipo departamentui nereikalingas". Tasai „nereikalingas" ~~vėliau~~

buvo melagingas, nes mano vietai - pajamų sekcijos vedėju buvo paskirtas tarnautojas Leveris ir jam savo pareigas perdaviau. Jokio protesto dėl neteisėto ~~paliuosavimo~~ atleidimo nedariau, tik „Lietuvos žinios" parašė apie krikdemų ~~apie~~ toleranciją, kaip jie elgiasi su tais, kurie nepučia į jų katalikišką dūdą. Profesinė s-ga mane ragino protestuoti. Nuraminau, kad grįžtu ~~man~~ į savo seną darbą, man nėra naudinga: tada Negalėsim daug laiko pašvęsti rinkiminei kompanijai į III Seimą. Nuo ~~paliuosavimo~~ atleidimo dienos aš esu Valstiečių liaudininkų S-gos Centro Komiteto instruktorius su didesniu atlyginimu, negu aš turėjau ministerijoje. Čia taip išėjo, kad lydeka už bausmą buvo numesta į ežerą. Paskui krikdemai suprato savo klaidą, bet jau buvo vėlu. ~~Buvo~~ ~~pasiūlas~~ turėjo jie ir tokį projektą, mane komandiruoti į Berlyną, kad likviduoti buvusį prekybos skyrių, ~~kuris savo laiku buvo~~ prie Lietuvos atstovybės. Nors jau buvau iš ministerijos atleistas, bet ~~man~~ į liaudininkų CK man skambino Finansų m-jos kanceliarijos viršininkė M. Gulbinaitė ir siūlė važiuoti į Berlyną mažiausiai metams likviduoti tą buv. prekybos skyrių. Sąlygos ~~buvo~~ labai viliojančios, bet čia nulėmė partijos disciplina. Važiuoti atsisakiau, nors ~~tą pasiūlymą~~ siūlė man ~~kartojo~~ keletą kartų. Aš buvau su ~~tuo~~ prekybos skyrium Berlyne supažįstas tik tiek, ~~kuomet~~ kai vokiškos firmos, kurios prekiavo, ~~ir~~ ~~po to~~ skyrių likvidavus paduodavo savo pretenzijas, tai man tekdavo ~~paresdavo~~ ~~jas~~ tą išnarplioti, nes dalis dokumentų

ir buhalterijos knygų buvo Lietuvos Užsie-
nių reikalų ministerijos archyve. Jau ne-
būdamas valdininku, finansų ministerijai prašant,
apsiėmiau keletą bylų narplioti. Bet už tai man mo-
kėdavo, pristačius sąskaitą.

Įdomumo turėjau gana daug. Tai
įrodo toks įvykis, mitinguojant Prienuose.
Prienai buvo krikdemų tvirtovė, didelis
davatkynas, o to miesto burmistras
M. Šalčius darbo federacijos žymus
veikėjas. Jei kas atvyksta iš opozicijos,
tai jam mitinge sutaisydavo tokį kačių
koncertą, kad imk ir užsikimšk ausis.
Daug kas bandė kalbėti, bet tik pabandė,
o baigti negalėdavo. Iš liaudininkų mėgino
kalbėti keletas Seimo narių. Nepasisekė.
Nuvyko pats liaudininkų pirmininkas adv.
M. Sležerevičius, jam taippat kalbėti labai trukdė
ir baigti neleido. Automašinai, kuria
atvažiavo M. Sležerevičius į Prienus, su-
piaustė padangas. Nusikaltėlis buvo policijos
suimtas. Prisipažino, kad jam liepė tai
padaryti darbo federacijos vietos
žymus veikėjas ir žadėjo duoti bonką deg-
tinės ir užkandą. Darbą jis atliko, bet žadė-
to atlyginimo negavo ir abejoja, ar gaus.

Prienų valsčiaus liaudininkų kuopos
pirmininkas, mokytojas Ant. Karpavičius prane-
šė, kad sekmadienį, po pamaldų, bažny-
čios aikštėje krikdemai rengia mitingą.
Kalbės koks tai ministeris. Prašo atsiųsti
kalbėtoją-oponentą. Pasisiūliau važiuoti.
Nudžiugo, kad aš toks pasiryžęs, drąsus ir energingas

Nuvažiavau į Prienus šeštadienio vakare. Su mokytoju Ant. Karpavičiumi aptarėm savo strategijos planą. ~~Jis susidarė~~ Buvo keli ~~iš kelių~~ variantai. Dėl visa ko nutarėm rytdienos milicijoje išgauti leidimą savo mitingui. Jeigu ~~po~~ jiems pakalbėjus, mums neduos kalbėti, tai mes, turėdami leidimą, toje pačioje vietoje atidarysime savo mitingą.

Sekmadienį bažnyčios aikštės skelbimo lentoje perskaičiau skelbimą, kuriame parašyta, kad kalbės Finansų ministeris Vytautas Petrulis. Štai tau boba ir devyndinės. Vyt. Petrulis yra mano ministeris. Vienas kitą gerai pažįstame. Mokytojas Ant. Karpavičius pataria man nekalbėti, nes ~~po~~ oponavus galiu aptureti ~~būti~~ nemalonumų tarnyboje. Pasisiūlė ~~, kad jis~~ būti už mane oponentu. Pasakiau, kad Lietuvoje ~~pas mus~~ demokratija. Laisvė viešam žodžiui. Dėl tarnybos visai nebijau. Man, ~~kaipo~~ valdininkų prof. s-gos atstovui, su V. Petruliu tekdavo smarkiau susirėmti, bet mane iš tarnybos neturėjo drąsos išvaryti. Pamaldos pasibaigė, ir žmonės artinosi prie tos vietos, kur bus mitingas. Kunigų apsuptas atėjo ir V. Petrulis. Abu maloniai pasisveikinome, ~~vienas kitam~~ paduodami rankas. Kunigai, tai pamatę, prisiartino prie manęs, ir gi man padavė gerokai nupenėtas rankas. Mane ~~paskaitė~~ palaikė savo žmogumi, nes V. Petrulis su manim sveikinosi. Paskui, savo būrelyje, kažką pasikalbėję, visi sužiuro į mane piktais veidais.

Išsifravo. Storokas klebonas palypėjo ant paaukštintos pakopos, pranešė, kad mitingas atidarytas ~~ir~~ jame kalbės toks ir toks. V. Petraulis pradžioje kalbėti nelabai sekėsi, ~~ka~~ ~~kai~~ dažnai nosine ~~vis~~ valėsi aprasojusius ~~sato~~ akinius ~~nuo užrasojimo~~, mirkčiojo ir vis šluostėsi ~~vale~~ ~~sau~~ nosį, ~~susipetarle~~. Iškalbos V. Petraulis neturėjo. Dikcija buvo ~~dar~~ prastesnė ~~silpnesnė~~, balsas duslus, gal nuo ~~ir~~ nusipenėjimo. Pasakojo, kas reikia ~~pa~~daryti kad gyventojų pragyvenimo lygį būtų galima pakelti. Minioje, kurią sudarė vein išimtinai ūkininkai, pasigirdo nepalankios replikos krikdemų adresu. Kažkas iš minios gana skardžiu balsu ~~paeplikavo~~ sušuko ~~ir~~: „Papasakok, kaip sekasi skusti amerikoniškus lašinius?“ V. Petraulis sugluma, parandonavo, padarė mažą pertraukėlę ir tęsi toliau, bet apie skutamus lašinius neprasitarė nė vieno žodžio. Minia banguavo, ~~ir~~ vienas kitam ką tai piktai aiškino. Žiūrėdamas į minią, ~~padariau~~ ~~išvadą~~ supratau, kad kalbėtojas minios neužvaldė. ~~Čia~~ Reikia tik ~~mažos~~ sensacingos kibirkšties ir visa minia bus su tavim. Kalbėtojas, jau neturėdamas ką pasakyti, kartojosi ir iš veido buvo matyti, kad ~~yra~~ norįs užbaigti. Jo kalba truko apie pusantros valandos. ~~Po to~~ Jam baigus, ant pakopos palypėjo klebonas, ~~ir~~ nori uždaryti mitingą. ~~Čia~~ Priėjau prie jo ir prašau žodžio. Man nieko neatsakęs, ~~ir~~ į mano nekreipdamas jokio dėmesio, paskelbia, kad mitingas ~~yra~~ uždarytas. Kai klebonas nulipo, ~~nuo pakopos~~, aš tuojau užšokau ant tos pakopos, ~~iš~~ nuo kurios kalbėjo

V. Petrulis ~~ir~~ Kankope (laikydamasis ir) rodydamas miniai leidimą mitingui pravesti, skardžiu balsu paskelbiu, kad ~~aš~~ atidarau ranją mitingą. Visi nutilo. Kreipėsi ~~prie~~ į tą klebonas, kuris mitingą atidarė ir uždarė, kad aš po savo pranešimo, iš anksto pranešu, žodį visiems duosiu, kas tik to panorės. Miniai pasakiau, kad kažkas iš minios prašė ~~pasakyti~~ papasakoti, kaip sekasi skusti amerikoniškus lašinius, tai kalbėtojas nudarė, kad negirdėjo. ~~Tai~~ Aš jums papasakosim, kaip ūkininkų s-gai sekasi skusti amerikoniškus lašinius, nes pats mačiau, kaip prie Marijampolės, Krietiškių dvare buvo skutami tikrai amerikoniški lašiniai. ~~Tai pasakius~~ Vos baigiau sakinį, o davatkos kad pradėjo nežmonišku balsu spiegti ir staugti. Darau mažą pertraukėlę. Staugimas ir spiegimas dar didėja. Aš nuo pakopos nepasitraukiu. Matau, kaip Vyd. Petrulis su savo žmona sėdasi į savo lengvąją mašiną ir išvažiuoja. Matau, kaip ūkininkai pradėjo supti spiegiančias davatkas. Tos spiegti nustojo, bet pradėjo ne savo balsu šaukti pagalbos, nes apsuptos ir buvo įpykusių ūkininkų tramdomos, ~~imdami~~ čiumpamos už blauzdų. Čia pasirodė ir klebonas. Vienas ūkininkas, jam gerokai pagyrenęs, ~~iš klebono~~ pareikalavo, kad klebonas savo davatkas iš čia nusivestų, nes jų ~~jų~~ neliečiamybė ~~čia~~ nėra garantuota. Klebonas ~~tam~~ ūkininkui pažada, įvesti ~~jo reikalavimą išpildyti~~, jei aš neblevyzgosim apie tikinčiuosius. Jam pareiškiau, kad nebus laiko blevyzgoms, nes apie lašinius vien papasakoti ~~bus maža~~ nėra daug laiko.

Klebonas prie minią prasiveržė ~~pas~~ davatkų kažką pasakė joms į ~~nes~~ jos draugė ~~ribos~~ su juo apleido „Koros lauką". Susidarė normali padėtis. Aš pradėjau pasakoti visą lašinių skutimo istoriją. Papasakojau, kad kažkas anoniminiu laišku pranešė „Lietuvos žinių" redakcijai, jog skutami amerikoniški lašiniai ir paskui intendantūrai priduodami, kaip lietuviški. Kad man asmeniškai teko važinėti į Vilkaviškį ir paskui į Marijampolę išaiškinti, ar tikrai taip yra. Vietoje tikrinant, tas skutimas pasitvirtino. ~~To~~ finalas to skutimo buvo toks: ~~kad~~ karo prokuratūra lašinių skutėjus patraukė į baudžiamąją atsakomybę. Kaltinamajame suole bus pasodinti ūkininkų s-gos aukščiausi vadovai, Seimo nariai: F. Mikšys, E. Drangelis, P. Jasiukas, B. Sakalauskas ir kiti, jau ne Seimo nariai. Mano pranešimas buvo klausomas su nepaprastu smalsumu, juos sudomino ~~nes šaka kriminų buvo~~ toks kriminalas respublikinio masto, bet jo įvykio ~~vykdymo~~ vieta buvo Marijampolė, o Prienai nuo Marijampolės tik apie 50 klm. Tas kriminalas vyko jų apskrities centre, tai tuo labiau jiems buvo svarbu žinoti visas smulkmenas ~~apie~~ lašinių skutimo aferos. Antrasis mitingas, tai yra užtruko apie 2 valandas. Tai buvo ištimano, užtruko apie 2 valandas. Tai buvo iš tikro lašininis mitingas, ~~ir~~ jame kitų svarsai lašininis mitingas, ir jame kitų svarbių reikalų negalėjau paliesti, nes abu mitingai užtruko apie 4 val. ~~ir~~ Buvo matoma, kad klausytojai besėdėdami gerokai išvargo, ~~ir~~ jau buvo laikas vykti į namus. Po mano

pranešimo ~~buvo~~ manęs dar užklausė ~~[illegible]~~, bet ir tie klausimai buvo lašininio turinio. Prieš uždarydamas mitingą pasiūliau žodį ~~tam~~ klebonui, kuris mitinge nesiteikė man duoti žodžio, ~~pirma~~ jis nieko man nesakė. ~~bet~~ tik papurtė galvą, duodamas suprasti, kad ~~jo nenori~~ nekalbės. Jo atsisakymą pranešiau mitingo dalyviams, kurie vienu balsu prilarė, kad jis neturi argumentų atremti. ~~Bet čia~~ Prie manęs priėjo sulnošinta žmogysta ir paprašė ~~jam duoti~~ žodžio. Apleidau savo pakopą jam. Jis kategoriškai paneigė, kad toks amerikoniškų lašinių skutimas yra, tai liaudininkų piktas išgalvojimas. Supirktus iš ūkininkų lašinius ūkininkų s-gos sandėliuose buvo rūšiuojami ir apvalomi, nes tai padaryti reikalauja sanitarijos teisyklės. Kalbėtojas buvo M. Šalčius, žymus darbo federacijos veikėjas Prienuose. Po ~~jo~~ tokio paneigimo ūkininkai ~~taip~~ smarkiai sujudo ir su kumščiais veržėsi prie tribūnos, vis klausdami, kur tie lietuviški lašiniai, iš ūkininkų ~~buvo~~ supirkti ir dar nešvarūs. Kalbėtojas paaiškinti negalėjo, o minia įtūžo ir kai kurie jam pasakė, kad kaip federantas, ūkininkų s-gos bernas, pats lašinius skuto, dabar ~~nori~~ savo kaltę ~~permesti~~ numesti ant svetimų pečių, pliauškia, ~~kad~~ tai ~~yra~~ liaudininkų piktas išgalvojimas. Kuomet minia įsiuto, prie manęs prisiartino milicijos pareigūnas ir paprašė, ~~kad~~ mitingą uždaryti, nes gali įvykti peštynės. ~~Net~~ Aš pats buvau tos nuomonės, kad ~~tai~~ jos galėjo įvykti, ~~ir~~ todėl mitingą uždariau. ~~bet~~ Ūkininkai tą federantą dar ilgai atakavo.

Nežinia, koks jo būtų likimas, jei milicija nepaimtų savo globon. Pasibaigus mitingui daug ūkininkų priėjo prie manęs, dėkojo, spausdami ranką, kad aš tą lašinių skutimo aferą iškėliau viešai. Mes žinojom, kad skuta, bet viešai kalbėti bijojom. Tasai suskis federantas net Jums išdrįso prieštarauti, o mus vabalėlius sumaigytų, kad jokio ženklo net nepaliktų. Federantas nukulniavo namo, nors ir iš tolo, bet milicija dar jį stebėjo, kad apsaugotų. Kai kurie ūkininkai prieš išvažiuodami namo, užsuko į restoraną atsivėsinti nuo įtūžimo ant lašinių skutėjų, o mudu su mokytoju Ant. Karpavičiumi nuėjom į jo butą, Kranto g-vė, šalia malūno.

Nuotaika buvo gera. Prienų krikdemų tvirtovę paėmėm paimti kitiems nepavykdavo. Mok. Ant. Karpavičius iš džiaugsmo visą laiką trynė delnus. Džiaugsmui nebuvo galo. Pietaujant prisiminėm net visas mitingų smulkmenas. Vakare pas Ant. Karpavičių susirinko veik visi valst. liaudininkų s-gos Prienų kuopos nariai. Apsvarstėm organizacinius reikalus ir pasiruošimą rinkimams, kurie įvyks 1926 m. vasarą. Bus renkamas III Seimas.

Pirmadienio rytą autobusu iš Prienų išvažiavau į Kauną. Neprivažiuojant Kauno, autobusas sugedo. Pravažiuojantis autobusas sugedusį paėmė ant buksyro. Leidžiantis nuo Aleksoto kalno, sugedęs autobusas buvo velkamas ne ant štangos, bet tik prikabintas grandine. Velkamo autobuso

stabdžiai staiga ~~sušlubavo~~, ~~ir~~ mes atsitrenkėme į telefono stulpą. Visi keleivinio autobuso langų stiklai sudužo ir krisdami stiklai ~~kai kuriuos~~ keleivius sužeidė. Mano ~~buvo~~ kairioji ranka buvo gerokai sutrenkta, ~~ir~~ įdrėksti pirštai. Iš autobuso išlipau mieste ir paskubėjau į tarnybą. Tikėjausi, kad būsiu patikrinamas, ar nepasivėlinau į darbą. ~~Taip ir buvo~~ Ispėjau. Jau buvau ~~jau~~ savo vietoje be dešimties minučių 8 val. Lygiai 8 val. prasivėrė mano kabineto durys, ~~ir jose~~ pasirodė ministras Vytautas Petrulis. Pasakė man: „labas rytas" ir uždarė duris. ~~Net~~ Nepasitikėjo kitais! Pats patikrino mane. ~~mano punktualumą ir tą padarė pats~~. Bet nieko nepešė. ~~O jei~~ Dėl autobuso katastrofos galėjau tą dieną ir neateiti į darbą, ~~bet~~ būčiau ~~pateisintas~~ palaikytas pravaikštininku, ~~ir~~ tada įrodinėk, kad taip įvyko ne dėl tavo kaltės. Po to patikrinimo man pasidarė aišku, kad ~~mano~~ čia mano karjera bus baigta. Ilgai laukti neteko. ~~Ir~~ Praslinkus gal vienam mėnesiui, jau ~~buvau~~ tapau „departamentui nereikalingas". Bet buvau kitur net labai reikalingas. Tikrai reikalingas, nes III Seimo rinkiminė kompanija ėjo plačiu mastu. Krikdemams daug kraujo nuleisim ir ~~patys~~ jie greitai neatsipeikės. Tęsėjau.

Valstiečių liaudininkų s-gos CK ir „Lietuvos žinių" redakcijai ~~per~~ telefonu pranešiau, kaip vakar man sekėsi Prienuose. Tai buvo labai trumpas pranešimas, bet sensacingas, ~~kad~~ nes krikdemų tvirtovė įveikta. Paprašė ~~ima~~ kad ~~ne~~ aš vakare užeičiau į redakciją ir Centro Komitetą papasakoti visas smulkmenas. Nuėjau.

Ten mane (atėjo) lankė visas būrys Seimo narių, redaktoriai Centro Komiteto nariai ir pats pirmininkas adv. M. Sleževičius. Papasakojau smulkiai, kaip vyko du mitingai. Po pranešimo Liaudininkų s-gos sekretorius Jonas Strimaitis Centro Kom. vardu padėkojo man už ~~taip~~ puikų uždarinio atlikimą, kai ~~nei vienam iš kairiųjų~~ Prienuose (nei vienam kairiųjų ~~davatkos~~) ~~ne~~ nedavė kalbėti, o čia Cezaris, studentas, 25 metų amžiaus, ta ledą pralaužė. ~~Kalbėjo ir~~ M. Sleževičius ~~jis savo kalboje~~ labai stebėjosi mano sugebėjimu. ~~kas~~ Jam, advokatui, mokančiam gerai ir gražiai kalbėti Prienuose prieš davatkas atsilaikyti nepavyko. ~~negalėjo~~.

Po tų visų pagyrimų paprašiau žodžio. Pirmoje eilėje padėkojau už komplimentus, šiltus žodžius ir padėkas. Toliau priėjau prie analizės, kodėl Seimo nariai ~~ir~~ tame skaičiuje ir M. Sleževičius, Prienuose negalėjo kalbėti, o čia studenčiukas tas užtveras sugriovė. ~~Čia Nedidelės~~ Nedidelė paslaptis ~~nėra~~. Visokie pasisekimai ir strateginiai laimėjimai ~~yra lydimi palankiai~~ vyksta, susiklosčius ~~tam tikrom~~ palankioms sąlygomis. Aš laimėjau, ~~dėka to~~ nes, ~~kad~~ į viršų išplaukė sensacinga lašinių skutimo byla. Kada kiti kalbėjo, ~~tai~~ tokios bylos nebuvo. O toji byla turėjo sensacingą pobūdį. Daug kas žinojo apie ją, bet niekas viešai nekalbėjo. Kutuzovas 1812. IX. 7 d. prie Borodino sudaužė Napoleono armiją tik ~~susidariusių tuo laiku palankių sąlygų dėka~~, nes prancūzai buvo toli nuo savo bazių, ~~per~~pražygiavę tokius tolius kariai buvo pavargę, patekę į šaltesnes klimati-

nes sąlygas, neturėjo šiltesnių drabužių, neteko ūpo ir to paties kovingumo. Ponia Felicija Bortkevičienė mano adresu pasakė: „veni, vidi, vici" (Atvykau, išvydau, nugalėjau) taip pranešė Cezaris senatui apie savo laimėjimą prieš Ponto karalių Farnaką. ~~Čia~~ Kažkas dar papildė, kad „Ponto" lietuviškai ~~vadinasi~~ reiškia „Prienai." ~~Po tos geros~~ Šėrai nusiteikę redaktoriai ~~nuotaikos~~ iš mano pranešimo padarė ~~redaktoriai~~ laikraštinę korespondenciją.

Būti politiniu veikėju, reiškia turėti didelį bagažą žinių iš visų sričių. Visas mokslo sritis ~~mokėti~~ apžėpti tobulai ~~tas visai yra~~ neįmanoma. Bet, ką tokios mokslo šakos reiškia gyvenime, kiekvienas ~~išprusintas~~ inteligentas turi žinoti. Politiniam veikėjui yra būtina ~~mas~~ būti mandagiu ir paslaugiu. Be savo gimtosios kalbos, ~~ko~~ ją reikia mokėti gerai ne tik žodžiu, bet ir raštu, privalomos kelios ~~dar keletą~~ svetimos kalbos. Būti švariai apsirengusiam ir dažniau lankyti kirpyklas. Barzdos skutimas yra privalomas kiekvieną dieną. O geru kalbėtoju tai ~~yra~~ būtinas dalykas. Be tos ~~būti~~ ypatybės politinis veikėjas yra lygus stalui, kuris neturi abiejų rankų. ~~Čia dar mažoda~~ Maža turėti, kad ~~ko turi~~ gerą kavariną, ~~gali gražiai kalbėti~~ ~~bet~~ jei toks neturės kalbėjimo kultūros, tai ~~tas~~ pasisekimo neturės klausytojų tarpe. ~~Laiėšingai~~ ~~Toks~~ ~~sudaro~~ nemalonų ~~jausmą~~ jai nutelkia, ~~ir tampa antipatišku~~, net ~~sa~~ būna ~~apšvilpimas~~ apšvilpiamas. Gero kalbėjimo ~~įgimta~~ dovana nekiekvienas turi. Bet ~~ja~~ galima retorinio meno ~~įgyti~~ pramokti vaidybos mokyklose arba studijose. Ten visus kalbos defektus šalina. Lietuvos teatro istorijoje ~~turėjo vietos~~ buvo toks atsitikimas:

Vienas dramos artistas, molat gludindamas savo sceninę techniką, ~~jis~~ pasiekė didelio vaidybinio meistriškumo. Artistas turėjo negražiai išaugusius priešakinius dantis. ~~Tai~~ Jie kenkė ~~ir~~ tarsenai ir veido grožiui. Nors, atkakliai dirbant, sceniniai reikalai pagerėjo, bet tarsenos trūkumų nepavyko pašalinti. ~~Prireikė~~ Reikėjo dantų chirurgo pagalbos. ~~Jis~~ Artistas nedvejodamas pasiryžo sunkiai operacijai ~~kurios dėka~~. Buvo pašalinti nors ir sveiki, bet nereikalingi dantys ir tinkamai sutvarkyti likusieji. Po tos operacijos viskas pakrypo gerojon pusėn. Jis taip įvaldė tarsenos paslaptis, kad ne tik pats aiškiai, ~~ir~~ gražiai kalbėjo, bet mokė ~~mokino~~ ir kitus to meno.

Būdamas mokyklose universitete aš ~~pasižymėjau~~ išmoktas pamokas ~~paskaitas~~ atsakinėjau suglaustai ir kuo trumpiausiai. Mano dikcija buvo labai gera ~~aiški ir skambi~~. Mokytojų seminarijos chore, Marijampolėje, aš dainuodamas ėmiau oktavą ~~ir~~ Mokytojas Jonas Bendorius labai žavėjosi. ~~Viešai kalbėti susirinkusiems man~~ Teko dažnai kalbėti Valstybinių ir savivaldybių tarnautojų prof. s-gos susirinkimuose, darant ataskaitinius pranešimus arba dalyvaujant diskusijose. Tai buvo mano pirmoji viešo kalbėjimo mokykla. Mano kalbos stilius ir turinys buvo piktokas. Jei kuris patekdavo ant mano „danties", tai jam gydytis reikėjo gerokai. Nemėgo manęs aukštesnieji pareigūnai. Nemėgau ir aš jų. Dažniau į tribūną ~~tekdavo lipti~~ daviau, kai 1924 metais buvau išrinktas į Kauno miesto savivaldybės tarybos narius.

Kalbėjimo menas man buvo žinomas tik iš praktikos. Klausytojai sakydavo, kada aš kalbu, tai jiems malonu klausyti, ir jie noriai išklausydavo mano kalbos iki pabaigos. Jų pasisakymus priimdavau abejodamas. Galėjo juos sužavėti kalbos turinys, o ne stilius. Su didžiausiu įdomumu klausydavau gerų oratorių kalbų. Žavėjausi kalbomis kun. M. Krupavičiaus. Man patikdavo jo kalbos stilius, laikysena ir dikcija. Nors jis buvo mano idėjinis priešas, bet, kaip kalbėtojas, jis mane žavėjo. Kiti mūsų meto žymūs politiniai veikėjai ir mokslo vyrai kalbėdavo, galima sakyti, neįdomiai. Jei, kaip kurių viešos paskaitos ar mitingai sutraukdavo daugiau klausytojų, tai tik todėl, kad jis pasakys kiek kitaip negu dar pasakytų kiti, arba išgirs visą virtinę blevyzgų apie užkulisinį gyvenimą idėjinio priešo. Mistikams labai patikdavo Š. Herbačauskas su savo gyvomis ir negyvomis dvasiomis. Prof. A. Voldemaras klausydavosi jo savotiško apibūdinimo politinių problemų ir ateities prognozių. Kunigas J. Tumas-Vaižgantas buvo įdomus kad kalbėjo aukštaitiška tarme, buvo originalus, nieko neslėpė, kas dėjosi klebonijų užkulisiuose. Advokatų tarpe irgi nebuvo tokių, kurie galėtų teisėjuose gailesčio jausmą sužadinti. Tai buvo eiliniai kalbėtojai, savo kalbas iš anksto neparengę.

Jaučiausi savamoksliu kalbėtoju. Man daug galėtų duoti vaidybos mokyklos arba studijos. Ten gaunama daug teorinių žinių ir kalbos kultūros. Nutariau stoti į Juozo Vaičkaus dramos studiją. Toji studija tiktai pradėjo veikti. Jos nuolatinė būstinė buvo Kauno katedros teritorijoje, tame name, kur gyveno katedros vargonininkas, muzikas Juozas Naujalis. Patalpa buvo didelė, kurioje vyko pamokos ir praktikos darbai - vaidinimai. Priimdamas mane į tą studiją, J. Vaičkus paprašė, kad aš ką nors padeklamuočiau. Pasirinkau V. Kudirkos „Labora". Pakišo man kažkokį veikalą ir nurodė vietą, nuo kurios aš turėjau paskaityti garsiai. Paskui liepė man improvizuoti ubagą prašantį išmaldos. Susikaupti davė man 10 minučių. Atlikau. J. Vaičkus man paplojo per petį ir pasakė, kad jam tokie vyrai yra reikalingi. Supažindino su paskaitų tvarka, kuriomis dienomis ir valandomis vyksta paskaitos. Patekęs į tos studijos pirmą pamoką, labai nustebau, nes lankytojai buvo kažkoks kondingentas, neprotiamas būsima artistų profesija. Jų laikysena, kalba ir elgesys atrodė, daug turi panašumo į kunigus. O vienas tikras aiškus kunigas. Jis buvo kokių esmės iš žemaičių viduriniojo vyras, 26 metų amžiaus, drūčkis, tai kun. Juška. Net lengviau pasidarė, kad aš ne vienas lankau tą studiją.

kuri~~oje~~ gaminami scenos darbuotojai. Jiems kaip ir man labiausia rūpi retorika. Bet buvo ir tokių, kurie norėjo tapti dramos artistu. Studijoje buvo ~~mo~~ dėstomam improvizacija, vaidyba, scenos teorija, grimas, estetika, ~~ir net~~ plastika, akrobatika ir sceninė kalbos kultūra. Ši disciplina buvo man pati svarbiausiai, nes ~~joje aš radau, kas yra~~ ji supažindina su tais elementais, kurie reikalingi kultūringam kalbėtojui.

Studijoje paskaitos ir praktika vyko ~~pa~~ įprasta vaga. Veik visas disciplinas skaitė pats J. Vaičkus. Studijos mokiniai Tilmanso salėje suvaidino J. Šreisto veikalą „Savanoriai" ir Valstybės teatre veikalą Gejermanso „Du keliai". Recenzijos spaudoje buvo neblogos. Toji studija egzistavo apie metus ~~laiko~~ ir turėjo lankytojų 25-30 ~~žmonių~~. Niekas iš tos studijos dramos artistais netapo. Moterys išdekėjo ir vaidino savo bute, virtuvėje arba miegamajame ~~scenose~~, o vyrai kaip tai visuomenėje ištirpo. ~~Nebuvo girdėti~~ Neteko išgirsti, kad ~~kur tai~~ kažkur net provincijos saviveikloje pasireikštų. Tai gal tik viena Dragūnaitė ~~aiemniųenė~~ scenoje ~~tokią~~ duoną pelnė. ~~Ją~~ Ji studiją lankė ~~ne su dideliu stropumu~~ nestropiai. Retkarčiais užeidavo į studiją pasiklausyti paskaitų ~~tuo laiku jo~~ ~~buvo~~ Valstybės dramos artistė Papalinaa Jendžinlytė-Skrebutėnienė. Po ~~nekurio laiko paskui~~ 8 metų išdirbusi dramos teatre, 1931 m. sausio mėn. 3 d. ji išvyko į Ameriką. Vieną kartą J. Vaičkus (kalb~~ant~~ėdamas ant keturių akių) paprašė mane būti atviru ir pasakyti teisybę. ~~Pas jį susidarė tokia nuomonė~~ Jis galvoja, kad aš į jo studiją patekau pripuolamai

361

ir nesirengiu daryti artisto karjeros. Pasa-
kiau atvirai, kad tikrai taip. Lankau uni-
versitetą, teisių fakultetą, ~~ir man šioje stu-~~
~~dijoje~~ ~~į domanją~~ mane domina retorika, kalbos kultū-
ra, nes tai mano būsimai profesijai ~~yra~~
labai reikalinga, o ~~to~~ universitete mums
~~nedavoda~~ nedėsto. Baigus universitetą, man yra
garantuota ~~dviems~~ metams stipendija
pasitobulinti ~~mui~~ ~~į~~ užsienyje (Lenkijoje arba
Tarybų S-goje. Tai išgirdęs, J. Vaičkus, kiek pa-
tylėjęs, pasakė: „Skersai jūsų būsimosios
karjeros kelio atsistoti negaliu, ~~bet~~ tapti
žymiu artistu ~~pas~~ jūs ~~yra~~ turite visus ~~darinius~~ duomenis!”
Dramos studija man davė daug teoretinių
žinių, bet jas gyvenime reikėjo derinti
prie esamų sąlygų.

Vykdamas ~~Vykstant~~ kur nors daryti pranešimą,
visuomet stengiausi į tą vietą atvykti kiek
anksčiau. Net ir dieną anksčiau ir dar
iš vakaro ~~su~~ ~~nakvyne~~. Su vietos žmonėmis susitik-
ti, su jais laisvose sąlygose pakalbėti. Suži-
noti jų užpimus reikalus. Tai medžiaga bū-
simam pranešimui. ~~Bet~~ Toks išankstinis
susitikimas su vietos gyventojais turi
ir kita labai didelę reikšmę: ~~ir tam, kad~~ su jais
bendrauji, (vadinasi, neišpuikęs esi.) ~~Leisdavau sau~~
Jų kompanijoje ir taurelą išgerti, ~~bet~~ lenkdavau, ~~lai-~~
~~kiausi~~ griežtai ~~išgėrimo saiko~~ saikingai. Šis mano
metodas turėjo didelį pranašumą ~~su~~ prieš krik-
demų kalbėtojus ~~jais~~, nes jie karlais irgi iš anks-
to atvykdavo ir sustodavo nakvoti ~~nakvynei~~ klebo-
nijoje, kuri ne visiems buvo prieinama; ~~ir~~
jos durys atsidarydavo tik saviems. Betgi

klebonėliai labai vaišingi ~~ir~~. Taip besirai-
šypsant išanksdaro, be jokio poilsio Kalbėtojai ~~eida~~ eidavo
daryti pranešimą. Visai suprantama, kad
jis, ~~dargi~~ pusgirtis, ne~~gali~~ pajėgia suvaldyti mi-
nios ir ~~čia sau~~ išsikasa duobę. Tokias aukas
aš labai mėgdavau. Jie labai gerai pasi-
tarnaudavo opozicijai. Tai būdavo vanduo
~~ant~~ svetimam malūnui. Išankstiniame susi-
tikime iš ūkininkų sužinai labai įdomių
vietos pletkų ir keistenybių. Tave apiberia
visokiais klausimais. Paaiškini, ~~bet~~ kartais yra
tokių, kad negalėjai ~~jam~~ duoti tinkamo pa-
aiškinimo. Tokiais at~~sitikimais~~vejais pažadėda-
vau, kur jis ~~gali~~ turi kreiptis, kad gautų ~~gauti tinkamą~~ išaiškini-
mą. ~~Bet~~ Būdavo ir tokių klausimų, į kuriuos ~~duo-~~
~~davo~~ atsaky~~mus~~ davau laišku ~~jo~~ nurodytu adre-
su. Tokie atsakymai buvo rūpestingai paruoš-
ti, pasikonsultavus ~~pas tos~~ su tos srities specialist~~us~~ais.
Tai irgi savotiškas agitacijos metodas. Ūkinin-
kai ir neūkininkai labai didžiuodavosi, gavę
tokį laišką, mašinėle parašytą. Tą laišką ne
jis vienas skaito. Skaito jo kaimynai, draugai
ir nedraugai, beveik visas valsčius ir dar
~~dideli plotai~~ kiti valsčiai. Ne į visus prane-
šimus galėdavau atvykti anksčiau. Tekda-
vo atvykti tokiu laiku, kuomet jau ~~pasiseko~~ turėjau
~~laikas~~ pradėti. Tokiais atsitikimais, ~~savo~~
~~akimis~~ apžvelg~~damas~~ęs susirinkusius, tik pradėda-
vau ~~savo~~ pranešimą, sakydamas kokį nors
komplimentą netoli nuo tribūnos ~~esančioms~~ stovinčioms
moterims. Šie komplimentai būdavo gana
banalūs, bet jau ~~pačioje~~ iš pradžių ~~je~~ ~~susidaro~~ įsiviešpatauja
gera nuotaika ir ~~glaudus~~ atsiranda ryšys su klausytojais.

Žinoma, niekvienas sąmojis, komplimentas ar šiaip koks posakis turi būti kultūringas, neužgaunantis. Veik visus pranešimus aš darydavau ne pagal šabloną, kaip dauguma ~~taip~~ darydavo. Pradėdamas stengiausi klausytojus gerai nuteikti ~~gera nuotaika~~, o jau paskui palaipsniui pereiti prie pranešimo turinio. Kalbėdamas visuomet stebėjau klausytojus, ar jie beklausydami nepavargo. Tačiau, dėl visa ko ~~kalbant~~ įterpdavau ką nors linksmo, ~~kai pasakio formoje~~ ar kokią nors patarlę. Bet, kuomet pranešimas trukdavo daugiau kaip 2 val., tai ~~čia jau~~ būtina ~~buvo~~ leisti atsigaivinti, ~~nes didesnį nuotaikai sudaryti injektą~~ nuotaiką pakelti. Labai dažnai ~~naudojau~~ sakydavau tokį anekdotą: Vieno valsčiaus gyventojai įteikė Seimui peticiją, kad kunigams leistų laikyti gaspadines ne jaunesnes kaip 40 metų amžiaus. Kadangi dabar Lietuvą valdo kunigai, tai tą peticiją svarstė ir jai pritarė, bet padarė pastabą, kad išimties keliu, ~~kai~~ jei nebus galima gauti gaspadinės 40 metų amžiaus, tai leisti pasisamdyti dvi po 20 metų amžiaus. Šis anekdotas atgaivindavo senus ir jaunus. O moterys kikendavo iki apalpimo. Kartais papasakodavau ir tokį: Mokytojas mokykloje per gramatikos pamoką aiškina, kad daiktavardžiai yra matomi ir nematomi. Stalas, kėdė langas yra matomi, o vėjas, šaltis, dūšia yra nematomi. Vienas vaikas mokytojui ~~replikavo~~ atsakė, kad dūšia yra matoma. Mokytojas paklausė, kur jis matė dūšią? Jis ~~sako~~ atsakė, kad užvakar auštant

mūsų klebonas per langą išleido vieną mergą ir paplojo ~~damas~~ per petį ranka: „Sanė, kada dabar ateisi, dūšele." Bet toji „dūšia" labai panaši į mūsų Klingių Magdę... Padarius tokias injekcijas ~~injektus~~ moraegimi pašalinti, savo kalba būtų galima tęsti dar tiek valandų. Bet tokius anekdotus ~~pašalinimui~~ ~~gi ne dažnai~~ pasinaudodavau ~~naudodavau~~, tik esant ~~tam~~ būtinam reikalui. Savo pranešimo ~~kalbos~~ konspektą sudarydavau taip, kad pačią įdomiausią medžiagą palikdavau ~~pasilikdavau~~ ~~į pranešimo~~ pabaigai. Tuo metu ~~laiku~~ svarbus ~~buvo pati~~ esencija buvo ~~kaip~~ ūkininkų s-gos byla, kaip bylai ūkio amerikoniškų lašinių su ... štampus „USA" ir pristatydavo karo intendantūrai kaip lietuviškus, uždėdami Klaipėdos skerdyklos antspaudą. ~~Mat~~ Pagal sutartį lašiniai turėjo būti lietuviški. ~~Lašinius~~ Lašinių siuntimas ~~tai~~ tai ūkininkų tema ir interesas. ~~Šioje dalyje~~ Bepasakojant apie juos visi klausytojai susidomėdavo ir labai atidžiai klausydavosi tos aferos. ~~Buvo~~ Tai visai suprantama ~~jų susidomėjimas~~, nes tuo laiku ~~jis~~ ūkininkas už pagamintą produktą gaudavo centus, o ~~kas~~ pats, jei ką pirkdavo, ~~jam buvo brangu~~ ~~jis~~ mokėjo labai brangiai. Toks buvo santykis: ~~kad~~ pieninės ūkininkui už vieną litrą ~~pieno~~ mokėdavo 7 centus, o ūkininkas ~~savo atsigaivinimui~~ už pusės litro ~~tol-~~ ~~bonka~~ buteli gazuoto vandens turėjo mokėti 50 centų. Gazuotas vanduo ūkininkui tai prabanga, jo gali nepirkti, bet be druskos, cukraus, žibalo, geležies, vinių ir kitų daiktų ~~be kurių ūkininkas~~ jis negali apsieiti.

jis turėjo mokėti labai brangiai. Be to, ~~buvo~~ ūkininkui buvo sunku savo gaminius parduoti: turgūs užversti produktais. Miesto gyventojai jų suvartoti negalėjo, o valdžia užsienio rinkų neieškojo. Esant tokiai padėčiai, kai ~~kuomet~~ paliečiamas ūkininko kišenius, tai vykstant mitingui, jei jis ir būtų užmigęs letargijos miegu, vis vien pabustų. Jis ir klausydavo, kai kalbi apie užsienio politiką, švietimą, administraciją, bažnyčią ir santykius su savo kaimynais, bet dėl tų ~~kokių~~ nesklandumų jis ne labai ~~ne~~ pergyveno ir ~~nesi~~jaudinosi. Visai suprantama, kad savi marškiniai yra arčiau kūno. Šitoje dalyje leisdavau savo liežuviui laisviau suktis.

Per pačius susirinkimus ir mitingus ~~buvau veik visai išsimušęs~~ labai pavargdavau ~~iš jėgų~~. Dienos metu kalbi kur nors viešame mitinge, o vakare kur nors kitoje vietoje net ~~atstume apie~~ apie 50 klm nuo tos vietos, kur kalbėjai dienos metu. Net pirmą ~~dieną~~ Seimo rinkimo dieną, 1926 m. gegužės mėn. 8 dieną, aš kalbėjau 10 val. Seredžiuje, o 13 val. Balbieriškėse. Tai buvo mano paskutinės priešrinkiminės kalbos. Jau kalbant Seredžiaus turguje pradėjo ~~nuo~~ iš ~~nuovargio~~ nuovargio svaigti galva ir akyse ~~tokios~~ tai žvaigždutės pradėjo mirgėti. ~~Bet tuo~~ Gerai, kad tuo ~~mane užklausė~~ momentu nuo didžiojo karo atsilikęs buv. kareivis, lenkų tautybės, ~~paprašė jam paaiškinti~~, kaip jam ~~galėtų~~ grįžti į savo kraštą. Kol jis suformulavo savo klausimą, o lietuviškai jis silpnai

kalbėjo, ~~tai per tą momentą~~ aš atsipeikėjom ir tęsiam kalbą, ~~toliau~~ prieš tai ~~davęs~~ jam paaiškinęs ~~nimą~~ ką jis turi padaryti. Prieš ~~tai~~ pačius rinkimus, kai Nemunas tik ~~atsipalaidavo~~ išsilaisvino nuo ledo, spėjus buvo sudarytas mano pranešimų maršrutas: Vilkija, Žem. Panemunė, Lekėčiai, sutrai ir Lukšiai. ~~kur~~ Ten turėjom kalbėti dienos metu viešose vietose, o vakare kur nors kaime, kur buvo ūkininkų s-gos kuopa arba pas tuos, kurie ūkininkams prijausdavo. Žem. Panemunėje ūkininkų kuopos pirmininkas Mamaitis man davė pabalnotą savo arklį, kad aš galėčiau lengviau pasiekti ~~mano~~ mus ~~maršruto~~ vietoves. ~~Tai~~ Buvo graži, saulėta pavasario diena. Jojau per miškus, kiek aptingęs ir užsisvajojęs, ~~ir čia~~ staiga mano žirgas ~~staiga~~ sustojo, ~~ir~~ metėsi nuo kelio į šoną ir vos manęs nenu~~metęs~~ trenkė, ~~ir~~ pradėjo pamušti. Vargšas pabūgo gyvatės, kuri ant didelio kelmo ~~pasimėgaudama~~ šildėsi saulėje, pagaliau ~~saulės spinduliais~~ po ilgos žiemos ~~ir tik~~ ~~pagaliau~~ gal išsliaužus iš savo ~~žie~~ ~~mos~~ guolio. Toliau jojau ~~su didesniu~~ budresnis ~~atsargumu~~, nes tokių netikėtumų gali pasitaikyti ir gyvenime. ~~toliau~~ daugiau. Pasiekęs Lekėčius ~~man~~ vietiniai ~~žmo~~ ~~nes~~ man papasakojo, kad aš jojau per didelį gyvatyną. ~~Dar keisčiau man pasidarė, kad~~ Lekėčiuose suradau ūkininkų s-gos kuopos pirmininką ~~yra~~ ir nustebau — tai vietos bažnyčios vargoninkas. Jis paaiškino, kad klebonas nepersekioja kitaip manančių. ~~Viskas~~ Vyko toliau normaliai, pagal sudarytą maršrutą, be jokių ypatingų nuotykių ar netikėtumo. Grįžau į Lekėčius ir per

ta pati gyvatyną ~~patekau~~ nusidanginau į Žem. Panemu-
nę. Mamaičiui ~~am~~ grąžinau arklį ~~ir~~ jis mane
ne laiveliu perkėlė per Nemuną. ~~ir~~ ~~pės-~~
~~čiomis taip~~ 8 klm. kelią ~~turėjau~~ pėsčias praėjau ~~pasiek~~
kol pasieksiu Vilkiją. Eidamas sutikau vietos eigulį, ~~ir~~
jis paklausė, kaip jaučiuosi. Pasakiau,
kad jaučiu turįs kiek daugiau tempe-
ratūros. Jis paprašė prisėsti prie jo namų,
~~ir jis~~ tuojau pakinkė arklį ir nuvežė
mane į Vilkiją pas liaudininkų kuopos
pirmininką Paulauską, kuris turėjo na-
mą. Viename namo gale gyveno jis pats,
o kitame buvo paštas. Šitoje vietoje mano
filmas nutrūko. Neatsimenu nieko ir tik
po didelės temperatūros, kuri tęsėsi net
apie 3 dienas, atgavau sąmonę. Mane gydė
vietos gydytojas, žydų tautybės. Jo pavardę
pamiršau, ~~ir~~ Kaip jam sustiprėjau, leido man
garlaiviu plaukti į Kauną. Paklausiau jo,
kiek turiu mokėti už gydymą, jis atsakė,
kad jis neima jokio atlyginimo iš savo
idėjos draugų. Padėkojau, ~~ir~~ Paskui man
tekdavo su ~~jomi~~ juo susitikti dažniau. ~~Jis poli-~~
~~tinei~~ save ~~skaitė~~ laikė socialistu. Plauk~~damas~~iant
garlaiviu, mane nepaprastai kankino troš-
kulys. Daviau garlaivio bufetininkui uždirb-
ti, nes išgėriau apie 12 ~~bonkų~~ butelių alaus. Kele-
tą dienų pabuvęs namuose, kiek sustiprėjęs,
vėl įsijungiau į priešrinkiminę kompani-
ją, nors mano sveikata buvo gerokai pašli-
jusi ir gydytojai patarė nuo tokio krūvio
atsisakyti. Pagalvojau, kad dabar pasitraukti
iš kovos lauko negaliu, reikia laimėti rinkimus.

Krikdemai pajuto, kad provincijoje visur liaudis jiems per rinkimus savo balsų neduos. Dar toji nelemtoji skutimo lašinių byla visai susmukdė jų autoritetą. Opozicija labai smarkiai išvystė savo veiklą, visiems aiškindama jų daromas šunybes. Krikdemai sugalvojo opozicijos veiklą sutrukdyti ir 1925 metais birželio mėn. 26 d. paskelbė įstatymą, pagal kurį susirinkimai negalėjo būti ~~daromi~~ atvirame ore, viešo naudojimosi kelinose, gatvėse, aikštėse ir kitose vietose. Jie gerai žinojo, kad provincijoje yra parapijinės salės ir jas valdo ir eksploatuoja vien tik krikdemai. Opozicijos grupėms ir organizacijoms jų nenuomodavo. Tačiau, krikdemai sudarė patys sau. Visuomenė gerai suprato, kad šios priemonės yra daromos užslopinti laisvą žodį. Net vietos pareigūnai, tai policija, žiūrėjo pro pirštus ir netrukdydavo rengti mitingus net ir viešose vietose. Man teko tokį mitingą surengti Kaunonyje, lentpjūvės teritorijoje. Aš, ~~kaipo~~ kalbėtojas, ir keletas klausytojų buvome po stogu, kur buvo benzaginė, o kiti ~~buvo~~ atviroje vietoje, ~~ir~~ sėdėjo ant rąstų, ~~ir~~ labai patogiai, erdviai, gryname ore, ~~sėdėjo be jokio trukdymo kurio visuomet buvo uždarose~~ patalpose. Kiekvienam susirinkimui ar mitingui pagal įstatymus turėjai ~~turėti~~ išgauti leidimą iš apskrities viršininko įstaigos. Anksčiau pakakdavo pareiškimo vietos policijai, kad ten ir ~~ten~~ tokią tai valandą daryti pranešimą, paskaitą arba mitingą, ir

Tai pilnai pakakdavo. ~~Tas~~ Pareiškimas buvo reikalingas ~~tam~~ nes ~~kad dėl~~ ~~trečkart palciky~~ ti būtinas ~~reikalingas~~ policijos atstovas. Padariau pareiškimą Kauno m. ir aps. viršininkui, kad per šv. Antano atlaidus (birželio mėn. 13 d.) man leistų surengti mitingą Kampiškėse ir nurodžiau mitingo laiką. Kampiškės buvo kitoje pusėje Nemuno, priešais Rumšiškes. Dabar toje vietoje yra Kauno marios. Leidimo vis man nedavė, nes viršininko nėra ir nėra kam pasirašyti leidimo. Tai buvo daroma visai sąmoningai, kad ~~nutęstų~~ leidimo išdavimą, kad nesuspėčiau. Gavau tik 12 val., o mitingas turėjo įvykti 13 val. Galvojo, kad per vieną valandą aš nuvykti nesuspėsiu. Apsiriko. Suspėjau, nes dviratį turėjau, ~~su savim~~ ir jį apžergęs, 23 klm. išspaudžiau. Po pamaldų manęs laukė žmonės. Kampiškėse visi liaudininkų susirinkimai ir mitingai vyko visai kitokioje atmosferoje. Klebonas nepritarė krikdemų vedamai politikai, ir buvo jų nemylimas ~~jo~~ dėl savo ~~jo~~ atžagareiviškumo. Net ir ~~šitame~~ mitinge jis ~~yra ... pelnas, nes~~ iš sakyklos paskelbė, kad žmonės žinotų, jog po pamaldų bus mitingas. Man tribūna buvo parnešta pačiame šventoriuje, o klausytojai už šventoriaus tvoros. ~~aptverimo~~. Aš tik vienas buvau šventoriuje, o klebonas viduryje minios klausėsi mano pranešimo iki pabaigos. Kalbėdamas neužmečiau ~~Savo pranešime nebuvo~~ „sodrių" žodžių kunigų adresu. Priešingai, ~~turėjau~~ klausytojams pabrėžiau tą skirtumą, kuris buvo, palyginus, Kampiškių klebono su kitais kuni-

gais, (jo tolerancija ~~su kitaip manančiais~~.
Mano pasisakymai buvo nuoširdūs, nes
dai rėti kunigai. Kampiškėse gana veikli
buvo liaudininkų kuopa, kurią sutvėrė
vietos gyventojas Manjokas, grįžęs iš armi-
jos, karinę prievolę atlikęs, jis tos kuopos
buvo pirmininku. Klebonas buvo gana
ak~~tingas~~tyvus tos kuopos veikime, bet jos na-
riu nebuvo. Bijojo, nes tada dar daugiau
bus persekiojamas. Veikė pusiau slaptai.
Po ~~mitingo~~ susibūrimo pietavom pas Manjoką, ~~kuria-~~
~~me~~ dalyvavo ir klebonas. Tai buvo paratiš-
ki atlaidai, kuriuose nedalyvavo gretimų
parapijų kunigai, boikotuodami ~~kaip~~ jo
atžagareivį. O jis per pietus pasakė, kad
gerai, ~~kaip~~ kad nėra svetimų kunigų, kurie
brangiai kaštuoja, nes daug geria, ~~ir pas-~~
~~kui~~ visą naktį kortomis lošia. Aš neva-
žinoju pas juos, o jie pas mane, sakydavo.
Vakare jau buvau Kaune. ~~Kaip tai~~ Pri-
puolamai sutikau Kauno m. ir aps. viršin-
inko įstaigos valdininką Senkanską,
kuris sąmoningai vilkino leidimo išda-
vimą, ~~kuriam~~ pasakiau, kad grįžtu iš
Kampiškių po mitingo ir vaišių. Jis bu-
vo labai nustebintas. Kitą dieną paskam-
bino Rumšiškių policijai, ar tikrai vakar
Kampiškėse buvo mitingas, ir ar kalbė-
jau aš. ~~Gavo~~ Patyrė patvirtinimą, kad tikrai
mitingas buvo ir jame kalbėjau aš. Lei-
dimas mitingui buvo įteiktas policijos
pareigūnui, kuris buvo nusiųstas per
atlaidus į Kampiškes tvarkai palaikyti.

~~Savo laikais sakomus~~ Ankstesniais darydami viešus pranešimus ar mitingus, ~~tai jose~~ kalbėtojai turėjo laisvai kalbėti, improvizuoti. Ne taip, kaip dabar yra priimta skaityti iš puslapio, jam parašytą iš anksto, dažniausiai kito parašytą ir dar ne vieno asmens, bet nemažo kolektyvo, ~~ir kitų~~ gerokai pabraukiant ir pakoreguojant. Tai blogas paprotys pasiliko ~~nuo~~ iš tų laikų, kuomet žmonės stojo prie valdžios vairo mažai raštingi ir ~~savo~~ kad apsidraustų, ~~stuk~~ nepasakytų ~~kad~~ ~~pasakė~~ kitaip negu reikėjo pasakyti, tai ~~jam~~ tos kalbos turinį kiti padarydavo rėmus. Mes, senos kartos žmonės, turėjom visai kitą mokyklą viešai nuomonei reikšti. Tiesa, nebuvo kam ataskaitos daryti dėl pasakytos kalbos turinio ir stiliaus. ~~Ka nors~~ Jei netiesybės pasakiei ar ką įžeidei, tai atsakai teisme. Net tam prieš konspektą „špargalkos", kad ~~savo~~ kalbėdamas ~~kaip~~ ką nors nepraleisčiau, irgi nenaudojau, nes ~~pats tomi perodai save, kad ne esi anksčiau~~ pasirodyčiau, kad nesiruošiau pats ~~tuvoje~~ šiame mene. Pranešimą reikia mintinai sustatyti, ~~iš kurios~~ medžiagos (Privalu žinoti puikiai), tai yra pranešimo pagrindą, ir ~~tai~~ susidaryti, ~~o kalbant~~ ~~pagrindan dėti~~ improvizuoti. Tiesa, ne visiems tai pavyksta. ~~Užtad~~ Todėl reikia būti savo atžvilgiu savikritišku, o jeigu tai padaryti ~~negali~~ nesugebi, pasiklausk kitų, kurie tave gerai pažįsta, ir jie pasakys visą teisybę. Aš labai gailėjausi ateitininkų, kurie nemokėjo kalbėti viešose vietose ir tapo mano aukomis. Vargšą nusiųsdavo į kokį Lietuvos kampelį pamitinguoti ir ~~čia~~ ten avinėlis suklupdavo, nes neturėjo jokios mokyklos kaip tai reikia ~~daryti~~ atlikti. ~~ir kaip kalbėti~~

Vykstant žinmonei kompanijai, ~~būdavo ga-~~ ne kartą ~~na~~ įdomių ir linksmų ~~vaizdelių~~ nuotykių. ~~kurie gavosi visai natūraliai, be jokio dirbtinumo arba iš anksto paruošto. Taip jie gavosi sirvi-me.~~ Zapyškyje buvo ~~kokie tai~~ kažkokie atlaidai-parapijinio maštabo. Vietos liaudininkai paprašė ~~mane~~, kad aš atvykčiau padaryti pranešimą, nes Zapyškyje liaudininkai niekuomet nemitingavo. Pažadėjau. Paskirta diena plaukiu garlaiviu į Zapyškį tokiu ~~tokiu apskaičiavimu~~, ~~kad~~ kuris maždaug būna ~~jau būti~~ apie 13 val., nes apie tą valandą bažnyčioje baigiasi pamaldos. Plaukiu. Diena labai graži. Žavimos Nemuno gražiais krantais, o čia jau ir Zapyškis, kur turiu išlipti. Laikrodis rodo 11.30 val. Išlipus į krantą mane pasitinka gana simpatiškas policijos pareigūnas ir klausia, ar aš atvykau čia daryti pranešimą? Patvirtinau, kad tikrai aš. Jis man pataria paskubėti, nes klebonas sužinojęs, kad čia bus liaudininkų mitingas, nutarė pamaldas atlaikyti greičiau, kai-ką praleisdamas, todėl jos bus trumpesnės, ir ūkininkai išsiskirstys po namus, ~~ir~~ nelaukę mitingo. Nuo garlaivio prieplaukos iki bažnytkaimio bus apie vienas kilometras ~~atstumas~~. Bėgam abu. Matom, kad žmonės išeina iš bažnyčios, bet ir mes su policijos pareigūnu esame jau vietoje. Nepavėlavom, nors ~~o tai~~ buvo jau keletas minučių prieš 12 val. Klausiu to policininko, kurioje vietoje čia daromi mitingai. Jis man parodė šalia bažnyčios

nama ir pasakė, kad pakypėčiau ant to namo gonkų ir pradėčiau kalbėti. Aš tai padariau, o jis su vietos liaudininkais ragina ūkininkus eiti prie to namo gonkų. Kaip jau visi prisiartino, pradėjau kalbėti. Kalbėjau apie įvairius aktualius to laiku ~~įvairius~~ klausimus. Klausytojai labai ramiai klausėsi ir tie, kurie dar rūkė savo pypkes, nebepapsėjo ~~ir~~ užgesino, kad nepraleistų nė vieno mano žodžio. Jau gerokai įpusėjęs, ~~savo kalboje~~, paminėjau ūkininkų sunkumus, norint gauti paskolos savo ūkio našumui pakelti arba dalims išmokėti. Nėra Lietuvoje tokio banko, kuris ūkininkams deiktų paskolas su žemais procentais. Toliau ~~savydamas~~ kalbėdamas taip išsireiškiau: - yra toks Ūkio bankas, kurio savininkai ~~yra~~ broliai Vailokaičiai, bet ir ~~jame~~ norint gauti paskolą, tai reikia nors kokios kunigo gaspadinės gera rekomendacija turėti. Iš savo pečių išgirdau tokį protestą: - ant mano gonkų ir tokius niekus kalba. Atsigręžiau, ~~ir~~ pamačiau tau, ~~kad ta yra pasakęs~~ klebonas. Kiek sumišau, bet ~~tai~~ klausytojams neparodžiau, ir tęsiau savo pranešimą toliau. Toliau kalbėdamas ~~kalbant~~ pajutau, kad pro mano šoną gana akiplėšiškai nori kas tai prasiveržti. ~~Daviau galimybę~~ Leidau iš po mano užpakalio klebonui prasiveržti. ~~ir~~ Jis veik bėgte nubėgo prie vieno namo, kuris stovėjo netoli pačios bažnyčios.

Aš kalbu toliau. Minioje mažas sumišimas.
Visų veiduose saldūs šypsniai. Po kelėtą mi-
nučių pamačiau kleboną ~~einantį~~ grįštantį su bū-
riu pagiegusių moterų. ~~Prieteli~~ Prisiartinęs prie klausy-
tojų, ~~ir savo~~ visas būrelis ~~būrelyje~~ pražiojo ~~savo bur-~~
~~nas ir~~ unisonu ~~vienodu balsu, bet~~ gar-
~~sėjas~~ vis garsyn pradėjo uzgti: „ū-ū-ū-ū-ū". Minioje
~~susidarė linksma~~ [illegible] ~~nuotaika~~. Nekreipda-
mas į tokią klebono sudarytą obstrukciją,
kalbu toliau, ~~bet~~ kiek garsiau. Minioje esan-
~~tieje~~ tys jauni vyrai pradėjo vienas kitam
pirštais ~~dalinėti~~ nurodymus ti, kad reikia susiburti
į vieną vietą. Kalbu ir stebiu, ką tie vy-
rai sugalvojo ~~pa~~daryti. Jų būrys ~~susidarė~~
gana didelis. Prisiartino prie tų davatkų
~~vienas vyras~~ vyrai, kaivydamiesi ~~rankom~~ už rankų, apsu-
po ~~jas ir~~ davatkas ir pradėjo jas spausti. Jos, ~~pradėjo~~ gerokai
suspaustos, ėmė isteriškai ~~rėkti~~ spiegti. Ir kas svar-
biausia, davatkų suspaustų viduryje atsi-
dūrė ir klebonas. Čia visi plaplinpo
juoktis. Darau pertrauką. Stengiuosi nesi-
juokti ~~iš susidariusios~~ situacijos, ~~bet~~
Tačiau sunkiai ~~man~~ tas ~~duodasi~~ pavyksta. O vyrai, man
nustojus kalbėti, dar stipriau pradėjo
spausti davatkų būrį, kurio~~je~~ viduryje
stovi klebonas, ~~laikydamas~~ iškėlęs ~~savo~~ savo rankas
viršum galvos, ~~rėkdamas~~ kiek galėdamas rėkia: „nustokite"!!!
Jam į pagalbą Aš atėjau. Paprašiau
vyrų atpalaiduoti davatkas ir kleboną. Vy-
rai paklausė. Davatkos, taisydamos savo
sijonus, nušlubavo į bobinčių, o klebonas
pradėjo ieškoti savo vieno pusbačio, nes
~~davatkos~~ iš spaudžiamas, netyčiomis nusa-

arė ir per tampymąsi nusvedė ~~kur kas~~ kažkur
Paryžo rasti. Nuėjo į klebonija bet jam ne pa-
~~ne~~ paradines duris, per virtuvę. Kuo-
met aš ~~pa~~dariau pertraukėlę, šalia manęs
buvo vienas ūkininkas ~~ir~~ pamatęs kle-
boną, spaudžiamą su davatkomis ~~ir~~ iš-
keltomis rankomis virš ~~savo~~ galvos,
(šyptelėjo ir draugiškai)
kimšdamasis į pypkę taboką, pasakė:
„Labai vylbrėdnas (atkaklus), gerai progai pa-
sitaikius, nenori senai davatkai paimti iš
blauzdos. Pripratęs imti jaunos..." Šiai ko-
medijai pasibaigus, aš dar kalbėjau, bet
jau kiek programa pasikeitė. Jos kalbos
dalį pašvenčiau ~~čia dėl~~ įvykusios ne-
malonios situacijos, ~~man~~ ~~darant~~ (atsitikti) ~~praneši-~~
~~ma iš klebonijos gonkų~~. Pabaigus kalbėti,
atsidaro klebonijos durys, ir klebonas svei-
kina mane su pergale. Padėkojau ~~už~~ jam už
sveikinimą ir klebonijos gonkas.

Ūkininkai skirstėsi į namus. Liaudinin-
kų kuopos pirmininkas Podenis ir policijos
pareigūnas patenkinti mūsų pergale. Aš
policijos pareigūno paklausiau, ar jis man
sąmoningai nurodė klebonijos gonkas, ar
~~tas gavosi~~ atsitiktinai. Jis man paaiški-
no, kad ino tų gonkų visuomet kalbė-
davo kzikdemai, tai kodėl negali kalbė-
ti ir kiti. Pagaliau tai pati geriausia vieta.

Dalin~~damiesi~~ ~~savo~~ (amės) įspūdžiais, Mano drau-
gai mane lydi iki garlaivio prieplaukos. Pa-
matėm, kad klebonas ant dviračio mus
vejasi. Priartėjęs sustojo ir prašo manę
ir mano draugus pas save pietums, nes

garlaivis atplauks už 3 valandų. Padėkojau,
bet jau pietauti ~~eiti pas kleboną~~ atsisakiau.
Negalėjau suprasti, kodėl jis ~~to~~ pakvietė ~~pakvietimo~~. Bet pas-
kui paaiškėjo. Sužinojo kurija ir klebonui
padarė pastabą už netaktišką elgesį. Po-
licijos pareigūnas iš Zapyškio buvo iškel-
tas į ~~kontą del~~ kažkokį Lietuvos ~~tamsų~~ užkampį.
~~Į šį juokingą vaizdelį~~ Atsitiko ~~Buvo~~ ir kitas
panašus at~~sitikimas~~ įvykis Stakiuose. Per joni-
nes ar petrines Stakiuose atlaidai. Prašo
atsiųsti kalbėtojų, nes per atlaidus krik-
demai rengia mitingą. Paveda man nu-
vykti su Seimo nariu Šleiviu. Sutarėme,
kad ~~pa~~atsiųs mums arklius į Raudonę, ~~pa~~nu-
vežti iš prieplaukos iki Stakių, kurie yra
už 16 klm. ~~atstume~~. Parūpins leidimą mitingui.
Sekmadienio ~~je~~ rytiniu garlaiviu su Šlei-
viu plaukiam iki Raudonės, ~~a paskui
arkliais iki Stakių~~. Diena buvo labai gra-
ži. Tuo garlaiviu plaukia ~~labai~~ daug stu-
dentų ateitininkų. ~~Bet~~ Veik kiekvienoje
garlaivio prieplaukoje ~~po~~ keli ~~keleta~~ ateitinin-
kai išlipdavo. Mums buvo aišku, kad jie
vyksta tuo ~~to~~ pačiu tikslu, kaip ir mes, miti-
nguoti. Priplaukėm Raudonę ir mes išli-
pam. Tik nusileidom trapais nuo garlai-
vio ~~[illegible]~~ prie mūsų priėjo jaunas vaikinas
ir klausia, ar mes vykstam į Stakius
mitinguoti. Patvirtinam, kad mes. Veda mus
prie savo vežimo. Sėdamės. Pasikeliam
į kalną, kad įvažiuotume į kelią, kuris eina
į Stakius. Sėdėti paruošta patogiai. Arkliai
neblogi. Mūsų vežėjas jaunas ir nedrąsus.

Pokalbis nesiriša. Pusiaukelyje mūsų vežėjas pasidarė kiek drąsesnis. Pradėjo pasakoti, kaip vikaras jo labai prašė, kad nepavėluotų nuvažiuoti mūsų pasivežti. Šleivis į mane nustebusiomis akimis pažiūrėjo, o aš į jį. Toliau kalbėdamas pasisakė, kad jis yra Stakių pavasarininkų skyriaus pirmininkas. Mums pasidarė aišku, kad mes patekom ne į tą vežimą. Pusiaukelyje išlipti nesinori. Pėsčiomis eidami, pavėluosim į mitingą. Važiuojam ir tylim. Netoli Stakiai, ir jis mus nuveš į klebonija. Reikia, kaip nors išlaviruoti. Įvažiavę į Stakius prašom jo sustoti. Pasakom, kad norim nuo dulkių apsivalyti. Taip eiti nepatogu. Pasitinka mus liaudininkų kuopos pirmininkas. Papasakojam savo nuotykį, kaip mus atvežė pavasarininkas. Vežimas, kuris buvo nusiųstas mūsų atvežti, grįžta tuščiomis. Du ateitininkai studentai eina pešti, sukla, prakeitinėja, piudi. Be jų krikdemai mitingo neatidaro. Laukia jų atvykimo. Nutariam savo mitingą atidaryti. Leidimas yra gautas. Žmonių labai daug. Laukia mitingo. Pirmoju kalba Seimo narys Šleivis. Klausytojai atydžiai jo klausosi. Tai ūkininkas iš Kėdainių kalba apie ūkininku vargus ir negerovės, kurios atsirado krikdemams valdant Lietuvą. Pamačiau netoli stovintį pavasarininkų pirmininką, kuris mus atvežė iš Raudonės į Stakius. Labai išraudęs, jaudinasi kokius čia kalbė-

tojus jis atrėžė, kad dergia kunigus ir jų valdžią. Po Šleivio aš lipu į tribūną ir po kokio pusvalandžio pamatau einančius ateitininkus, su kuriais plaukėm viename garlaivyje ir išlipom Kandonėje. Nuvargę, išprakaitavę, švarkus nešasi rankoje ir vis šluostosi nuo veido dulkėtą prakaitą. Kažką tariasi su kunigais. Vienas ateitininkas priėjo prie Šleivio ir kažko paklausė. Išgirdau tik Šleivio patvirtinimą: – žinoma, jei tik norėsite, balsą duosime, kai pabaigs kalbėti mano idėjos draugas. Ateitininkas, patenkintas atsakymu, nuėjo pas savus. Supratau, kad jie savo mitingo nepradės, o dalyvaus mūsų. Savo pranešimą pradėjau trumpinti, nes bus diskusijos, ginčai, replikos, labai įdomi dalis. Pabaigęs kalbėti, paklausiau, gal kas nori gauti balsą. Priėjo tasai vienas ateitininkas studentas, dar vis prakaitą šluostydamasis, ir pareiškė, kad jis nori kalbėti. Daviau jam žodį. Įlipęs į tribūną pirmoje eilėje nosine nušluostė akinius ir ta pačia nosine nuo veido nusibraukė prakaitą. Pradėjo tokiais žodžiais:

– Čia tik ką kalbėjo Valstiečių liaudininkų s-gos Seimo nariai. Kritikavo kunigus, [illegible], valdžią, dėdamiesi nekaltais avinėliais, bet jų žodžiai nuo darbų labai skiriasi ir dar labai. Štai šiandien, kaip jie negražiai padarė, jauną visai nekaltą pavasarininkų pirmininką apgavo. Jis buvo

nusiųslas į Randonę mūsų atvežti, o jie
jis pasigavo, įtikino, kad jie yra tie patys vež-
bėtojai, kurie šiandiena kalbės mitinge.
- Ir tikrai kalbėjo - pasinėčiau repliką.
Toliau miniai papasakojo, kaip jiems te-
ko 16 ~~klm~~ pėsčiomis eiti. Jam taip pasako-
jant, klausytojai kikeno ir vienas rep-
likavo, kad jauniems ~~pėsčiam~~ eiti - tai
geras sportas, o ~~vienas~~ Seimo narys jau
yra pagyvenęs (~~tai~~ šlejarys), tai jam ir
reikėjo važinoti. To ateitininko pasakoji-
mas nuteikė labai linksmai klausytojus
~~Jis~~ Pats suprato, kad jis tapo pašaipos
objektu ir toliau nekalbėjo. Į tribūną
pakilo šiandininkų vietos veikėjas
ir papasakojo, kaip žioplys parapijinink
pirmininkas suklaidino, bet tiems „mo-
stoliams" padengti jis pažada savo ar-
kliais tuos ateitininkus iš Stakių į Ran-
donę nuvežti. Visi praplupo juokais. Palypėjęs
į tribūną, dar patikslinau, kad mes su-
žinojom, ~~kad~~ esąme ne savo režime, tik
įvažiavus į Stakius, ir tuojau išlipom.
Vėl visi leipo ~~iš~~ juokais. Toliau, kad studentus
nuvež į Randonę, pagyriau bet, kad būtų
pilnas atlyginimas, tai paprašyti juos dar važino-
ti ir jų tuščias režimas, nes taip buvo važino-
jant iš Randonės, na, o mes turėtume eiti
pėsti. Kadangi mes vyksime kitur, tai
tas mus atpalaiduoja nuo tos kelionės.
Tai buvo labai linksmas mitingas. Ūkininkai
skirstėsi į namus ~~su~~ pakelta nuotaika.
Vėliau, man būnant Šakių apskr. viršininku

ir jau kuriam laikui praslinkus, prašydavo gyventojai patikrinti, ar tikrai toks įvykis yra buvęs. Tikrinam, kad tikrai tas buvo Stakiuose. Įdomu, kaip tas nuotykis pasklido veik po visą Lietuvą.

Buvo ir kiti, bet jie kiek ~~dirbtini~~ kitokie. Troškūnuose turgaus aikštėje darbo federacijos lyderis Kaz. Ambrozaitis sugalvojo pamitinguoti. Daryti mitingą yra reikalinga bent kokią aikštė, kurioje galėtų stovėti klausytojai. Policija atėjo pagalbon ir tokią aikštelę padarė, keletą vežimų su bekonais ir lašininėmis kiaulėmis nustūmė toliau. ~~Kalbai~~ Tribūnai pats Kaz. Ambrozaitis parinko vieno ūkininko vežimą, kurio viduryje buvo dėžė ir joje ~~buvo kiek~~ paaugęs paršas, atvežtas parduoti. Turgaus administracija visiems suvažiavusiems į turgų paskelbė, kad tokią tai valandą turgaus aikštėje bus Seimo nario Kaz. Ambrozaičio pranešimas einamais klausimais. Tuo laiku Troškūnuose buvau ir aš. Nuėjau su vietos liaudininkų veikėjais. Kaz. Ambrozaitis, pamatęs mane, pasisveikino ~~su manim~~ ir paklausė, ar specialiai atvykau į jo mitingą. - Atvykau atstatyti buvusį vienuolyną, kurį ~~jūs~~ caras savo laiku panaikino. - atsakiau. Iš visos krūtinės ~~garsiai~~ nusijuokė ir, skėstelėjęs rankas, pasakė: - sveikintinas dalykas, kad liaudininkai nuo griovimo perėjo į statybą...

Kaz. Ambrozaitis užlipęs ant tos dėžės

kurioje buvo parašas, pradėjo mitingą. Tai buvo žmogus labai didelis, apyplėša, bet turėjo plačią burną ir skardų balsą. Savo kalboje gyrė visus kaitdemu padarytus potvarkius. Jam bekalbant, prie manęs priėjo vienas jaunas vyrukas ir savo, kad jis Ambrozaičiui padarys „kačių koncertą". Kadangi į turgų kačių parduoti niekas neatvežė, tai jas paradnos kiaulės. Pagalvojau, kad vaikinas kiek užgėręs, niekus plepa. Kad nuo jo atsikratyti, pasakiau, gerai, gerai, padaryk." Ambrozaitis beria žodžius lyg iš kokios geldos. Jis visuomet, prieš kalbant, paimdavo dėl drąsos geroką burnelę. Šį kartą jis paėmė daugiau kaip vieną burnelę. Ambrozaitis kalba, o aplink jį, visuose vežimuose esančios kiaulės, nepaprastai pradėjo kriukti, vienu metu, kaip susitarusios. Iš pradžių nesupratau. Galvojau, kad tai atsitiktinumas. Mano draugai leipsta iš juoko. Prašau jų laikytis rimčiau, o jie dar daugiau pradėjo kvatotis iš mano naivumo. Vienas man pasakė, kad tai „kačių koncertą" atlieka kiaulės. Tada prisiminiau tą vaikiną. Tikrai koncertas ir dar koks. Koks darnumas - visos vienu kartu ir dar taip garsiai, kad savo kriukimu nustelbė gerokai užgėrusį Seimo narį Kazimierą Ambrozaitį. Ambrozaitis suprato, kad čia yra kažkieno padaryta išdaiga. Nebaigęs kalbos, priėjęs prie manęs, [illegible]

~~mas~~ pirštu į mane ir pasakė, esi velnių pri-
putęs, ir nuėjo su savo draugais į klebonija
dar daugiau gerti. Aš čia niekuo dėtas.
~~dėl to koncerto~~, paprašiau savo draugų
man paaiškinti, kaip čia tas viskas įvy-
ko. Savaime tai pasidaryti negalėjo. Yra
prie to kažkas ~~kas tai~~ prisidėjęs. Vienas man
pasakė, kad tasai koncertas kaštavo
tik 10 litų. Tasai ~~jaunas~~ vyrukas yra vie-
tos gyventojas, labai prašmatnus, niekur
nedirba, nes tėvas turi namą ir gukšines ~~prašmat-~~
~~nes~~ rankas, ir verčiasi nedidelėmis pa-
jamomis. Jis labai nekenčia kunigų,
prijaučia socialdemokratams. Tai jo su-
manymas to koncerto padaryti, jis su savo
draugais įvykdė ~~tokiu~~ būdu: penki jaunuai,
vaikėzai, prisiartinę prie gretimų vežimų,
kuriuose buvo dėžės su kiaulėmis, per
dėžės plyšį įkišo ranką ir suko kiau-
lei ausį, o toji iš skausmo spiegė ne sa-
vo balsu. Ir tokių „solisčių" buvo pen-
ketas. Tikras išradingumas, ~~bet~~ tai prie-
monei nepritariau. Buvau pasiruošęs
Kaz. Ambrozaičiui oponuoti ir būtų di-
desnis efektas. Būtų dar pasiteisinama,
jei nebūtų žmogaus, kurs galėtų jam oponuoti, o ~~čia~~ taip pi-
giai susidorota su ~~savo~~ jos idėjos priešu.
~~mane~~ Aš buvau nepatenkintas, pabariau. O jie vis
kartojo liaudies posakį — kokia mėsa,
toks ir peilis.

Man teko Sibire kurį laiką su Kaz.
Ambrozaičiu gyventi viename kambaryje.
Ten turėjom labai daug laiko atsimini-

mams. Buvo prisimintas ir tas įvykis Troškūnuose, ne „kačių" koncertas, bet kiaulių. Aiškinau, kad apie jo suorganizavimą nieko nežinojau. Visiems, ir Sibire ~~tėv~~ būnant, man nepatikėjo. Pasakojo, kad aš krikdemams rinkiminėje kompanijoje buvau baisiu baubu. Studentai ateitininkai atsisakydavo vykti į tas vietas, kur aš galėjau būti, tai II apygarda - Kauno, Vilkaviškio, Šakių ir Trakų apskrityse, motyvuodami, kad aš ~~turiu~~ naudojus ~~kartu tai~~ hipnozę ir klausytojus kerėjus. Tikrenybėje, ~~tas~~ tik todėl ~~jie~~ jiems nepasisekdavo ~~kiemas buvo tame~~, kad jiems trūko iškalbos ~~pas juos~~ kalbos kultūros, ir orumo, ~~net~~ kultūringos išvaizdos, ~~iškalbos~~ ir geros laikysenos ne tik kalbant, bet ir esant žmonių tarpe. O kas svarbiausia jiems gadino ~~tai~~ klebonijų prieglobstis. Klebonijos ~~tai buvo~~ būstinės visų blogumų, o ypač tuomet viešumon išplaukė lašinių siuntimo byla.

Vertas paminėti ~~jimui~~ atsitikimas ~~įvykis~~ ~~kurs~~ ~~įvykęs~~ Gelvonyse. Krikdemai sumanė vieną sekmadienį pamitinguoti Gelvonyse. Liaudininkų veikėjas Feliksas Čižiūnas paprašė, kad aš atvykčiau oponentu. Pažadėjau, bet kartu paprašiau išrūpinti leidimą mano mitingui. Negavus žodžio, o ~~tai~~ (buvo krikdemų) prezidentuojama opozicijai jo neduoti, ~~tai~~ turint leidimą ~~sero~~ mitingui, toje pačioje vietoje atidarom savo mitingą ir gerokai juos paplakda.

Mitingui vieta buvo parinkta klebonijos so-
de. Kalbėtojui po obelimi buvo pastatyta ta-
buretė, ant kurios turėjo stovėti kalbėtojas.
Mitingą atidarė klebonas ir žodį davė at-
sykusiam ateitininkui. Kalbėti jam nesi-
sekė, mikčiojo, stenėjo, dažnai minėjo
Dievą ir visus šventuosius, bet apie ūkinin-
kų varginguos reikalus visai neužsimi-
nė. Kas tai iš minios ~~replikavo~~ paklausė, kaip
sekasi sukti amerikoniškus lašinius.
Bet jis nudavė, kad negirdėjo tos repli-
kos ir taip savo kalbą baigė. Priėjau
prie klebono ir paprašiau žodį. Tas pik-
tai į manę pažvelgė ir paskelbė, kad mi-
tingas uždaromas. Tada F. Čižiūnas vi-
siems paskelbia, kad atidaromas liaudi-
ninkų mitingas ir kalbės savo laiku bu-
vęs Gelvonų pradžios mokyklos mokyto-
jas, o dabar studentas Gen. Petrauskas.
Susirinkusieji man paplojo. Kuomet už-
lipau ant taburetės ir ~~aš~~ kreipiausi ~~prie~~
kleboną ir ateitininką, kuris tikrai kalbė-
jo, kad po ~~mano~~ savo pranešimo ~~aš~~ jiems žo-
dį duosiu, nes aš nebijau tiesos žodžio
ir kritikos. Vėl man klausytojai paplojo.
Pabaigęs kalbėti, paprašiau klebono ~~imti~~
~~žodį ir~~ kalbėti. Jis davė ženklą ateitinin-
kui, kad tas kalbėtų. Jis savo kalboje
daugiausia pradėjo niekinti socialistus,
komunistus ir netikinčius, kad jie pasau-
lį privers prie katastrofos, nes Dievas už-
sirūstinęs tai gali padaryti. Jam kalbant
tokius niekus, ~~kas tai~~ kažkas iš po jo kojų išmu-
šė taburetę. O jis begrimzdamas ~~begrimzdant~~ sugriebė obels ša-

~~dviejomis~~ abiem
rankomis ir pakilęs ore, kalba toliau,
koliodamas visus netikinčius, gąsdindamas pasaulio
galu. ~~Susidarė~~ Komiška padėtis. Šalia jo
stovintieji pradėjo jį kalantį sučiupti, ir
Gerokai išsimūlavęs jis nuvirto ant žemės
ir ~~kiek~~ išdrėskė ~~sau~~ veidą. Vienas klausy-
tojas jam pasakė: kitus gąsdinai Dievo
bausme, o jis tave pirma nubaudė. Taip
tas nuotaikingas mitingas baigėsi liau-
dininkų dainuotu.

Dienos metu kalbėjom Lukšiuose, Šakių
aps., o vakare turėjom kalbėti viename kai-
me. Buvau perspėtas, kad toje vietovėje
yra komunistuojantieji ir jiems ~~tai~~ vadovauja
mokytojas Paanaitis, su kuriuo ~~mai~~ mokiau-
si Marijampolės ~~mokytojų~~ mokytojų seminarijoje ~~Marijampolėje~~
~~esant~~ rusų okupacijos metu. Apie jo veiklą
žinojau iš kitų, kad kous tai separatiz-
mas. Maskvos komunizmo nepripažino, bet
nepripažino ir kitų. Tai buvo savotiškas
komunizmo Robinzonas ir jo sala buvo Luk-
šių miškuose. Į tą kaimą vykom pėsti per miš-
ko tankumynus, šuntakiais. Mano pranešimo
pasiklausyti susirinko labai daug klausytojų.
Priversti buvom atidaryti langus, kad lauke
stovintieji galėtų girdėti. Vietos liaudinin-
kai su Paanaičio šalininkais nesipešė, bet,
kad būtų gera draugystė, ~~taip~~ pasakyti
negalima. Mano pranešimas vyko labai
ramioje atmosferoje. Pabaigus kalbėti, man
buvo uždota Paanaičio pasekėjų kelti ~~keletas~~
politikos ~~klausimų~~ teoretiniai klausimai. ~~Tai buvo~~
~~padaryta tam, kad~~ je norėjo sužinoti mano išpažinsi-

nimą politinėje srityje. Galėjau neatsakyti,
nes atvykau ne egzaminų laikyti, bet vi-
sai kitu tikslu. Atsakiau. Net pagyrė.
~~kad esu aukštumoje~~ Nors ~~tas~~ buvo išeita
iš ribos (temos), bet ~~tam~~ aš neprieštaravau, nes
klausytojai palaikytų neatsakius mane neišprususiu politikai ~~kai autoritetą~~
~~nemokšiškumą politikoje~~ ir taip pakenktų
mano autoritetui. Jei man būtų duo-
tas toks klausimas, kuris liečia medici-
ną, techniką ar kitas mokslo šakas, ku-
rių ne esu specialistu, tai mane nepasmerktų,
bet politikos garde turiu būti aukštumo-
je. Tame susirinkime pačio Raanaičio ne-
buvo, nes buvo iškviestas į Kauną dėl
savo ~~aktingos~~ veiklos, kuri išvystė toje
gyvenvietėje. Vietos liaudininkų veikėjams
daviau nurodymą su Raanaičio grupe
neiti į jokius konfliktus, nes jų veikla-
dai vandeo ~~ant~~ mūsų malūnui. Kartais
ir vienas lašas vandens yra labai vertingas.

Kauno aps. yra tokia Vandžiogala ir
Lapės, kuriose gyventojų daugumą sudaro
lenkai ir rusai. Rusai atvežti, kaipo kolo-
nistai, ir lenkai-tuteiši yra sulenkinti
lietuviai. Tai juose dariau mitingus ~~dve~~ trejomis
~~jomis~~ kalbomis, lenkiškai ir rusiškai.
Jie visi mane gerai pažįsta iš veiklos Lapių
žemės ūkio draugijoj, kurios būstinė Kaune
Vilijampolės priemiestyje, o aš buvau tos
draugijos valdybos narys ir jos visuotiniuose
susirinkimuose buvau vedėju, o jei tekda-
vo daryti kokį nors pranešimą, tai daryda-
vau ta kalba, kurią susirinkusieji pageida-
vo.

Man šiandieną būtų sunku pasakyti, kiek kartų ir kur kalbėjau. Vieną tik galiu pasakyti, kad po kiekvienos kalbos ~~išeidavau~~ jausdavau pasitenkinimą. Niekur nebuvau nušvilptas, nudumtas, išjuoktas, apšmeištas arba kitais būdais išniekintas. Negaliu paslėpti, kad mano idėjos priešai manęs nemėgo, ~~bet~~ ~~net~~ prisipažįstu, smarkiai nekentė; už tai, kad juos vanojau be jokio pasigailėjimo. Tai kova, kurioje jokiems sentimentams nebuvo vietos.

Labai maloniai mane nuteikė ir liko iki šiol atmintyje vienas mitingas, kuris buvo Lem. Panemunėje per šv. Onos atlaidus ~~mano atmintyje pasiliko iki šiam laikui aukščiausiam pasitenkinimo laipsnyje~~. Į tą mitingą nuvykau su Seimo nariu Kostu Kregžde. Diena buvo nepaprastai graži. Maldininkų suplaukė į atlaidus ~~nepaprastai~~ daug. Pilna bažnyčia, šventoriuje ir aikštė prie bažnyčios. Sukau ~~sau~~ galvą, kaip čia tokiai didelei miniai reikės kalbėti. Kiek šone, prie bažnyčios aikštės, pastatėme stalą, ~~ir~~ kalbėti turėjau aš, nes sako, kad mano labai geras balsas - skambus. Pradėjau. Per mano kalbėjimo laiką, o tai tęsėsi beveik tris valandas, klausytojai ramiai ~~stovėjo~~ ~~sėdėdami~~ ir atidžiai klausėsi. ~~Tuo laiku~~ ~~Kalbant~~ ~~gavau nepaprastai didelį~~ ~~jaučiau~~ Kalbėjau su įkvėpimu ir net pats savimi buvau patenkintas, kad galėjau tokią didelę minią ~~krasiniai~~ užvaldyti ir ~~taip~~ išlaikyti iki ~~mano~~ savo pranešimo galo. Kiti tvirtino, kad ~~jį~~ minią ~~buvo~~ ~~savo~~ sudarė

~~skaičiumi~~ apie 8 tūkstančiai žmonių. ~~Tikrai~~ Tokiai didelei miniai aš kalbėjau pirmą ir paskutinį kartą. Daugiau man tokios laimės nepasitaikė. Pabaigęs savo pranešimą, paprašiau Rosto Kregždės, kad jis papildytų. Jis mane apibarė, nes po mano kalbos jis su savo silpnu balseliu sugadins visą reikalą. ~~Tai būtų degūto šaukštas į statinę medaus.~~ Gal ir taip. Norinčių kalbėti neatsiradus, mitingą uždarėm.

Į tuos atlaidus buvo atvažiavęs ir žemės ūkio ministras kunigas Mykolas Krupavičius. Mes su R. Kregžde buvome tikri, kad jis mūsų mitinge dalyvaus ir bus oponentu. Bet po pamaldų jis su kitais gretimų parapijų klebonais nuėjo nugerti ir skaniai pavalgyti. Vėliau man papasakojo, kodėl ~~kam~~ per tuos atlaidus jis atvyko į Žem. Panemunę. Kaip M. Krupavičius tik buvo paskirtas ministru, viešėjo pas vietos kleboną. Klebonija ~~su~~ dvaro sodyba greta. Jam buvo įdomu pažiūrėti iš dvaro parko, kaip atrodo ~~at~~ kitoje pusėje Nemuno vietovės. M. Krupavičius kunigiškos sutanos nedėvėjo. Parke to dvaro savininkė Zanienė sutiko Krupavičių ir padarė jam pastabą, kad jis be jos leidimo savavališkai įsiveržė į parką. Toji ~~jam padaryta~~ pastaba jam labai nepatiko ir, grįžęs į Kauną, liepė pirmoje eilėje dvarininko Zano dvarą Žem. Panemunėje paimti į žemės reformos fondą be jokių

privilėgijų. Dabar jis atvyko į vietą pažiū-
rėti, kaip vykdomas jo įsakymas. Jo įsa-
kymas buvo stropiai išpildytas. Dalinant
žemą, to dvaro nebuvo nuskriaustas ir
vietos klebonas. Kaip paliejamas ant
žemės pienas, tai jo pakanka visoms
katėms. Pakako ir vietos klebonui.
Dvaro centrą nuo Zano atpirko broliai
Gustainiai, Valentinas ir Antanas. Gus-
tainis Valentinas buvo ilgus metus „Lie-
tuvos aido" vyr. redaktorius, o vėliau to
laikraščio korespondentu Lenkijoje ir pa-
rašė knygą „Lenkai ir Lenkija". Tai ~~[illegible]~~
brangiai kaštavo dvarininkui Zanui iš-
varymas M. Kaupariečiaus iš ~~savo~~ dvaro
parko, į kurį savavališkai įslinkino ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ gražių vaizdų mylėtojas...

Kaip kam atrodys keistu dalyku, kadi ~~kaip~~
Lietuvos politinės partijos tarp savęs varžėsi.
Kur yra demokratija ir socializmas, ir rin-
kimai vyksta, esant laisvoms sąlygoms, ~~skaitoma~~ laikoma
visai normaliu dalyku, ~~jei randa sau vietos~~
~~ir tokie dalykai kaip~~ kad idėjos priešui tenka
mitinguoti nuo klebonijos gonkų, arba va-
žiuoti į mitingą svetimame režime, o de režimo
šalininkai yra priversti 16 kilometrų pėdinti.
~~Gyvenime~~ Viskas, kas vyksta be kraujo pra-
liejimo ir dargi su komiškais niuansais, tai
~~yra~~ gyvenimo pozityviosios pusės. Iš gyvenimo tako tuoj
pasitraukti silpnesnis, atsilikėlis. O kova per
rinkimus – tai filtras, panašus į upėje tekantį van-
denį ~~tekmei~~. Visuomet tekantis vanduo yra
švaresnis negu baloje. ~~storintis~~. Jis storint ėdamas

praūgsta, drokia.. Visos rinkiminės išdaigos, jei jos būna be ankų, materialinių nuostolių valstybei arba atskiram piliečiui nepažeidžia jokių moralės dėsnių yra leistinos ir kartais paliečia viena dieną Joną, o kitą – Antaną. Čia tik laiko skirtumas. Svarbu, kad viskas neišeitų iš kultūringumo ribų ir kito piliečio gerbimo, nors jis ir kitaip galvoja ir meldžiasi kitam dievui. Šautuvas yra nuo užpuoliko apsiginti. Su šautuvu negalima versti, kad kitas galvotų, kaip galvoja tu, kurio rankoje šautuvas.

Balsavimas parodė, kad liaudis Lietuvą tvarkyti paveda kairiosioms partijoms. Krikdemams pareikštas nepasitikėjimas. Be tiesioginės įtakos ir agitacijos per bažnyčias, skelbė, kad nebalsuotų už liaudininkus ir socialdemokratus. Didelį vaidmenį, agituojant už krikdemų bloko kandidatų sąrašus seimo rinkimų kompanijos metu, suvaidino vyskupai, kunigai, vienuoliai ir davatkos. 1926 m. gegužės 2 d. visose Lietuvos bažnyčiose viešai buvo skaitomas naujai paskirtų Lietuvai vyskupų su archivyskupu priešakyje paskelbtas Lietuvos katalikams „ganytojiškas" laiškas, kuriame buvo raginama balsuoti už krikdemų bloką, tame skaičiuje ir už ūkininkų s-gą, kuri skusdama amerikoniškus lašinius negailestingai skriaudė Lietuvos ūkininkus. Kunigai per pamokslus, išpažinties metu agitavo žmones balsuoti

tik už krikščionis demokratus. Lietuvos konstitucija draudė bauginti gyventojus seimo rinkimų metu, o krikdemai prieš rinkimus išleido „Lietuvos fašistų kovos komiteto" pasirašytą atsišaukimą, kuriame buvo rašoma, kad tuo atveju, jei krikdemų blokas pralaimės Seimo rinkimus, tai fašistai tuoj paleis baisų gaisrą visoje Lietuvoje, kardu ir ugnimi aplankys visas vietas ir tada „patekės kraujo upeliai ir nušvis miestų ir kaimų padangės dideliais gaisrais".

Lietuvos piliečiai nepabūgo tų grąsinimų ir savo balsus atidavė toms partijoms, kurios savo idėjomis grindžia kelią į geresnį ir gražesnį rytojų, į socializmą, ten smurtas ir prievarta yra svetimi.

Po rinkimų Ramo m. ir aps. viršininkas Pranas Morkus man atpasakojo, ką jam yra pasakęs krikščionių demokratų partijos lyderis kunigas Mykolas Krupavičius. Jis sakė, jei jie turėtų du tokius Cezarius, kaip buvę liaudininkai, tai jie nuo valdžios ėdžių niekomet nebūtų nustumti. Atestacija nebloga. Ačiū už ją...

Prezidentas.

1926 metų birželio mėn. 7 d. III Seimas balsų dauguma išrinko daktarą Kazimierą Grinių respublikos prezidentu. Naujasis prezidentas Seimo rūmuose turi priimti priesaiką, ~~kuri yra surišta su~~ [atlikti jos] ceremonijų ~~jahu~~. Tą dieną ~~iš~~ naujai išrinktą prezidentą [nuo] buto iki Seimo rūmų lydi husarų būrys. ~~naujai išrinkta prezidentą priimti priesaiką~~. Kaz. Grinius gyveno Laisvės Al. Nr. 49 ir priesaiką turėjo primti [birželio mėn. 8 d.] Seime 12 val. [antradienį] Nuo jo buto iki Seimo rūmų jau nuo 10 val. Laisvės Al., Prezidento ir Seimo gatvių šaligatviai buvo apgulti gyventojų, kurie alėjo pagerbti Kaz. Grinių. Minia nerimavo, ~~nes~~ žiūrėdama į tą pusę, iš kurios jis turėjo važiuoti, o čia jo [kaip nėra] ~~vis nėra~~ ~~[illegible]~~ [matyt, kaip] nematyti. Tasai mažas pavėlavimas ~~gavosi~~ ~~ne~~ [įvyko ne] dėl Kaz. Griniaus kaltės. Jo artimųjų būrelis atvykos ~~[illegible]~~ jo butą [ne tik] įslydėti, [jį pasveikinti] ~~ne vien tik~~ kuriuozijos vedami, bet ir padėti jam tinkamai apsirengti tokioms iškilmėms. Kaz. Grinius sirgo katarakta ir silpnai matė ~~ir gyvendamas viengungio gyvenimu, nes jo žmona~~ ~~laike~~ [per] ~~revoliucijos Rusijoje žuvo~~ [jo pasirinkti negalėjo] negalėjo nepastebėti kokios [nors] smulkmenos, kuri menkintų [jo] išorę ir tuo pačiu iškilmes. ~~Su pagalba~~ jo ~~sūnaus~~ artimųjų jam išvykstant, nepastebiant [mes] mes ~~savo~~ akimis apžvelgėm [jį] ir ~~radom~~ [pastebėjom], kad jo skrybėlė [šiam momentui] nors ~~savo~~ ~~sp~~ juoda ~~spalva~~ [ir] tinka, bet jau ~~yra~~ gerokai padėvėta. Paklausiau, ar kitos

neturi. Jis man pasakė: „O kuo ji bloga, juk tai mano." Aš tą skrybėlę paėmiau ir mo-riau per duris. Laisvės Al. ~~kaimyniniame~~ greti-mame name, Nr. 47, buvo M. Segalsono skry-bėlių ir galanterijos krautuvė. Parodžiau jam seną skrybėlę ir paprašiau duoti naują, panašią į šią. Pasakiau, kam toji skrybėlė ~~yra~~ reikalinga. Jis ~~patvirtino~~ pasakė, kad senoji skrybėlė irgi ~~yra~~ pas jį pirk-ta. ~~Pažiūrėjęs~~ Pažiūrėjęs, kokio dydžio skrybėlė, ~~dydžio~~ duoda man ~~skry-bėlę~~ naują, tokią pat, kaip ~~ir~~ senoji. Sumoku ~~jam~~ už 50 litų, skubu su dviem ~~jomis~~ skrybėlė-mis. Manęs laukė visi stovintieji ~~ir~~. Visų veidai nušvito, kai pamatė, kad aš atnešiau naują ir tokią, kokią jis mėgo nešioti. Nusišypsojo ir pats Kaz. Grinius. Užsidėjo naują skrybėlę ant galvos ~~ir~~ pažiūrėjo į veidrodį ir taip su nauja skrybėle nu-ėjo sėsti į automobilį. Pajudėjus automobiliui, jis tą skrybėlę nuo galvos nusiėmė, nes gyven-tojai entuziastiškai sveikino jį ir jis lin-gavo ~~savo~~ galva į abi puses gatvių. O prie Seimo rūmų tiek ~~taip daug~~ susirinko žmo-nių, kad ir policija buvo bejėgė ~~tvarkyti~~ minią sutvarkyti ir Kaz. Griniui teko iš automobilio iki rūmų durų praeiti labai siauru take-liu. „Valio, valio!" šaukė ~~sakė~~ žmonės ~~nebuvo~~ be galo.

Šis Seimo posėdis dar buvo ypatingas ir tuo ~~jame buvo naujovė~~, kad naujai išrinktas prezidentas Kaz. Grinius ~~prisiekdamas priėmė~~ davė ~~eidamas~~ iškilmingą pasižadėjimą be mal-dos, žegnojimosi ir kunigų. (Kitaip elgėsi ~~elgdavosi~~ prezidentai iki Kaz. Griniaus.) Tai buvo naujovė

Prezidentas Kaz. Grinius turėjo persikelti gyventi į Prezidentūros rūmus Prezidento g-vė Nr. 8. Ten gyvendamas jis priimdavo interesantus. Be paskirtos priėmimo dienos ir valandos jis būdavo visuomet ir visiems prieinamas, kai tik jis būdavo laisvas. Po miestą vaikščiojo be jokio palydovo. Dažnai buvo matomas Laisvės Al. ir kokiame skvere sėdintis ant suolo ir kalbant su kuo nors. Jis buvo labai populiarus gyventojų tarpe. Visi jį pažinojo ir sutikę sveikinosi. Jis buvo aukšto ūgio, laibas, su lazdele, juodais akiniais ir skrybėle. Eidavo lėtai, atsargiai. Daug kas jį sulaikydavo g-vėje, o ypač Laisvės Al., nes ten einant viduriu nebuvo saulės spindulių, kurie kenkė jo regėjimui, vėsu ir saugu. Man teko matyti daug kartų sėdintį Laisvės Al. ant suolo. Kiekvienas pilietis jį sulaikė ir prisėdęs šalia ant suolo, dėstė savo reikalus. Prezidentas Kaz. Grinius, jį išklausęs duodavo patarimą, ką reikia padaryti, jei tai būdavo jo kompetencijoje, tai čia pat spręsdavo.

Man teko matyti tokį epizodą. Prezidentas Kaz. Grinius, jis ėjo iš kokio tai pasivaikščiojimo ar buvimo pas pažįstamus vakarienės metu, į namus – į Prezidentūrą. Ėjo Laisvės Al. viduriu, gana lėtai, saulei leidžiantis. Ties miesto sodu naktinės panelės medžiojo klientus. Kaz. Grinių dvi naktinės nimfos sustabdė ir kažką jam sako. Bet viena greitai pasišalino. Kiek toliau paėjus

prisišliejo pric medžio, rankomis ~~rodydama~~
kviesdama savo draugę ~~eiti prie jos~~ (ranke, „Manka chodź tu" (Manka
eik čia)" Bet anoji ~~tuoj~~ į jos šauksmą nekreipia
jokio dėmesio ir pokalbis vyksta toliau.
Tas pokalbis ilgai neužtruko, Kaz. Grinius
nužingsniavo toliau, o Manka atėjo pas
savo draugę. Šioji ją pasitinka ir sako:
- To wiesz kto? To był prezydent. (Žinai kas?
Tai buvo prezidentas) Toji išklausius eidama
pasakė: - Szkoda. Taki stary grzyb dobrze pła-
ci..." (Gaila. Toks senas grybas gerai moka.)
Užkalbintas Kaz. Grinius praeivės, galvojo, ~~suprato~~,
kad šį ~~jam~~ kokį prašymą ar klausimą, susto-
jo. Iš pokalbio suprato, kad jos norai visai
nesiriša su prezidento pareigomis ~~postu~~, ją paliko ir
nužingsniavo namiai ~~į~~ namo. O toji apgailestavo,
sakydama „gaila"...
Tą epizodą mes ~~aš~~ matėm ~~mačiau~~ dviese su Kauno miesto
tarybos nariu Leiba Chodosu, eidami iš
mokesčių komisijos posėdžio. Abu leipom
iš juoko. L. Chodosas buvo aršus priešas de-
mokratijos. Sekančiam komisijos posėdyje
L. Chodosas papasakojo tai, ką mes užvakar
matėme ir padarė priekaištą demokratams,
kad jie yra dviveidžiai. Aiškindamas, kad
toji naktinė nimfa per rinkimus tikrai agitavo, balsavo
už demokratus. Dabar jie, ~~kurie~~ jų ~~ja~~ bal-
sais patekę į valdžios viršūnę, nenori jom ~~ja~~
atsidėkoti..." Jau Kaz. Griniui nebūnant pre-
zidentu, dirbant Kauno miesto savivaldybė-
je sveikatos skyr. vedėju, L. Chodosas jam pri-
minė tą mūsų matytą vaizdą ir jis prisi-
minė, kad tokių atsitikimų jo prezidentavi-
mė,

mo laiku buvo ne vienas. Vienas mėgėjas išgerti visuomet budėdavo prie prezidento durų ir pasitikdavo prezidentą prašydamas paskolinti keletą litų, nes jo sergą žmona, ar vaikai ar dar kas. Paskutinį kartą sutikęs, pasisakė, kad „bankrutavo" ir kaip bankrotėlis prašė sušelpti... Tą jo bankrotą savo K. Grinius sutikau labai džiugiai ir pasiūliau jam darbą „Pieno Lašo" draugijoje. Nuo to laiko daugiau jo nematėm. Matyti susirado kitą auką.

Kartą Komercijos banke turėjau reikalų. Išeidamas iš jo pamačiau prie perlaidų langelio stovintį prezidentą Kaz. Grinių. Priėjęs prie jo, pasisveikinau ir paklausiau kam nori persiųsti pinigus. Atsakė, kad nori persiųsti savo sūnui, kuris studijuoja Karo akademijoje Belgijoje. Jis prie langelio stovėjo trečiuoju. Nutariau jo palaukti, nes banko operacijos salė yra antrame aukšte ir laiptai silpnai apšviesti, padėsiu nusileisti: jis blogai mato. Laukiu jo gale prie laiptų. Atlikęs pinigų persiuntimo operaciją, prisiartina prie durų. Aš jį pasitinku ir sakau: - Daktare, ar negalėjote tą operaciją pavesti savo kokiam nors pareigūnui atlikti ir pačiam nevargti? Jis, man trumpai atkirto: - Savo asmeniškiems reikalams savo pavaldinių nenaudojau niekad, nenorėjau naudotis ir būdamas prezidentu. Nieko nepasakiau jam, palydėjau iki Laisvės Al. vidurio. Atsisveikinęs ilgai galvojau, ar reikia būti visur

ir visada ~~galima taikinti~~ skrupulingu bet ne visada ~~jį galima taikinti~~ ji tiek naudinga. Tai ~~yra~~ gera savybė, Stov~~int~~ėti banke prie langelio, ~~būnant ligonim~~ ~~Jam be~~ galėjo ~~atlikti ir~~ eilinis pilietis. ~~Bet~~ prezidentas ~~jis yra~~ pirmas asmuo respublikoje, ~~ir~~ jo funkcijos svarbesnės, jam reikia tvarkyti valstybės reikalus, ~~nega~~ ~~Ones~~ ~~savo asmeniniais ir jų atlikinant darbo metu~~ ~~pasilikau prie atskyros momanės~~ savo

[gali atlik[illegible] [illegible] jo.]

Skrupuli~~atas~~ngasis ir originalas vienos motinos vaikai, ~~ir tarsi~~ vienodai ~~vertą~~ vertinami, negyveniški.

Brolienė, mokytoja, svečiavosi pas mane, Ji prašė, kad jai parodyčiau, kaip atrodo caro laikais pa~~dirbti~~statyti fortai, kurie buvo vertinami pirmos rūšies. ~~Pasiūliau~~ Nutariau jai parodyti I ir II fortą. Tai buvo sekmadienį. Parodžiau pirmoje eilėje I fortą. Iš ten žygiuojam prie II forto, ~~ir~~ prie jo randam prezidentą Kaz. Grinių. Jis irgi turi tokį patį svečią iš provincijos, kaip ir aš, kuris savo akimis nori pamatyti, istorinius įrenginius. Pasisveikinom. Supažindinau su broliene. Jis fortus apdė savo giminėms, o mes su broliene ~~niek~~ stovėjome atitolam. ~~ir~~ Ji manęs klausia, kas tas senas ponas. Pasakiau, kas jis toks. ~~Ji iš to smalsumo ir netikėto susitikimo su Lietuvos resp. prezidentu buvo taip nustebinta~~ ji taip sumišo, net ~~kad~~ jos veidas ~~para~~ raudonas ~~pasidarė~~ mane. Ją daugiausia stebino, kad jis vaikšto be jokios apsaugos ir dar ~~kur~~, miesto pakraščiuose, kur niekas negyvena. ~~Pradėjo daryti~~ Palyginau, ~~kad toks~~ su J. Pilsudskiu, kai jis gyven~~damas~~ Vilniuje, tai toje gatvėje, kur jis gyveno sustabdė visą judėjimą ~~su~~

saugumo sumetimais. Brolienė mokėsi Vilnuje, tai matė savo akimis. Brolienė buvo labai sužavėta prezidentu ir didžiavosi, kad jei buvo lemta besisveikinant jam paspausti ranką. Tą ranką, grįžus į Širvintus, ne visiems paduos...

Po perversmo visoks politinis veikimas apmirė, nes tie, kurie nepūtė į smetoninę dūdą, buvo žiauriai persekiojami. Valstiečių liaudininkų Kauno kuopa miesto Rotušėje rengė paskaitą, kurią skaitys buv. prezidentas d-ras Kaz. Grinius, tema: „Džiovos simptomai". Su prašymu nuėjau pas Kauno m. ir aps. viršininką plk. Julių Čapliką gauti tai paskaitai leidimą. Jis pareikalavo jam pristatyti tos paskaitos tezes. D-rą Kaz. Grinių radau „Lietuvos Žinių" redakcijoje ir pasakiau, kad reikalauja paskaitos tezių. Jis paėmė gabalą popierio ir jame parašė tezes ten pat vietoje. Kaz. Griniaus braižas labai stambus ir lengvai įskaitomas, bet rašinio eilutės nelygios, padrikusios. Nunešiau J. Čaplikui tas tezes. Jis pažvelgė į jas ir man sako, kad tai yra pasityčiojamas iš valdžios pareigūnų, taip netvarkingai parašytas. Aš sėdžiu ir tyliu. Jis dar smarkiau pradėjo burnoti ir tas tezes man sviedė. Aš jas paėmiau ir atsistojęs pasakiau, kad jas nunešiu pačiam tezių autoriui, d-rui Kaz. Griniui, ir pasakysiu, kad viršininkas J. Čaplikas pavadino jas šlamštu ir nemokšos parašytomis. Čia J. Čaplikas suglumo, tas tezes pasiėmė,

ir paprašė mane jam tą nesakyti. Teiravosi apie Kaz. Griniaus sveikatą ir nujautė. Man išeinant jis dar kartą prašė Kaz. Griniui nesakyti, kas buvo kalbama jo kabinete. Pažadėjau. Paskaita turėjo didelį pasisekimą. ~~ir~~ Norinčių patekti ~~toks didelis~~ tiek daug, kad daug eilių ~~kam~~ teko stovėti, ~~ir dar dideliame susigrūdime~~ smarkiai susispaudus. Po paskaitos jam ilgai plota. Tas plojimas ~~paskaityta~~ atrodė kaip~~o~~ demonstracija prieš smetonišką fašistinę diktatūrą.

Lietuvoje esant Tarybinei santvarkai, d-rui Kaz. Griniui buvo paskirta personalinė pensija 1.000 rub. mėnesiui.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, jis buvo išvežtas su šeima į Rytprūsius, ~~ir~~ vokiečiams traukiantis pabėgo į Ameriką.

Mirė 1950 metais Čikagoje. Lietuvos demokratinė visuomenė savo aukomis pastatė didžiulį, gražų paminklą jo atminimui.

Tai būta tauraus demokrato ir socialisto.

Mirė 84 metus ~~einančius~~ eidamas.

Savisauga

Po III Seimo rinkimų, sužinojus balsavimo ~~davinius~~ duomenis gavosi ~~kokia tai~~ kažkokia tuštuma. Per balsavimą visuomenė buvo pasis~~kyrusi~~irsčiusi į du priešingus lagerius. Iki balsavimo valdžioje buvo krikdemai-sutannoti reakcionieriai, opozicijoje – liberalai, ~~ir~~ socialistai ir pogrindyje esantieje komunistai. Rinkimo ~~daviniai~~ duomenys parodė, kad visuomenė išreiškė savo norą pakeisti šeimininkus. Kairysis frontas džiūgavo ~~savo~~ laimėj~~imais~~ęs, ~~nors jis~~ rinkimai praėjo arši~~oje~~ai kov~~oje~~ojant su reakcionieriais, kurie būdami valdžioje administracinį aparatą apstatė savo žmonėmis, o bažnyčių sakyklos išimtinai tarnavo klerui. Iš jų, ~~niekam be~~ išskyrus klebonus, niekam neleidžiama kalbėti. Reakciniams „pamokslams" oponuoti negalima. Tai klero monopolis, tai jų tvirtovė. Tačiau, ~~turint~~ nors ir turėjo to- tokias tvirtas pozicijas, taikingoji visuomenė nepabūgo, nei jųjų nei Dievo bausmės, nei klero grąsinimų. Liaudis ~~kaip~~ – krašto šeimininkas per rinkimus savo norą pareiškė. Per rinkimus ~~kai~~ dar ~~kur~~ bandyta pažeisti demokratinius dėsnius, bet visumoje jie praėjo laisvai, viešai ir slaptu balsavimu. Persiekiojimo vajus buvo ~~tik~~ prieš komunistus, ~~tuo motyvu, kad~~ jie nebuvo legalizuoti ir savo krašte per rinkimus kitoms politinėms grupotėms neduoda išstatyti kandidatų. Liaudininkai, būdami valdžioje, to nepaisė ir komunistams leido oficialiai veikti, registruo~~jant~~ jų organizaciją „Lietuvos Darbininkų partijos" vardu.

1t., 333 fd.

23

Po pralaimėjimo renkant Seimą, reakcingasis elementas pradėjo sukti sau galvą, kaip toliau pasilikti prie valdžios ėdžių. Jų galvose kilo įvairūs sumanymai. Perversmas, tuo laiku nebuvo populiarus. Kairiųjų pažiūrų žmonės nepeperkami. Vienintelę priemonę rado, tai terorą ir smurtą. Dar prieš rinkimus kaikdemai išleido „Lietuvos fašistų kovos komiteto" pasirašytą atsišaukimą, kuriame buvo rašoma: „Fašistai jau yra pasiruošę. Mes turime tūkstančius žmonių pradusių vartoti ginklą. Mes turime kareivių, mes turime karininkų ir generolų. Mes turime ir ginklų!..." Šis atsišaukimas buvo gausiai išplatintas po visą Lietuvą. Visuomenė jo nepabūgo. Balsavo savo sąžinės vedama ir pasakė- Vagys lauk!...

Reakcionierių tarpe nutarta panaudoti terorą prieš įtakingus asmenis. Pirmieji teroriui buvo parinkti d-ras Kaz. Grinius ir adv. Myk. Sleževičius. Juos nužudyti labai patogu, nes abu gyveno Laisvės alėjoje 49 nr., antrame aukšte. Kaz. Griniaus kambarių langai buvo į kiemą, o M. Sleževičiaus į miesto sodą. Teroristų tarpe visgi atsirado Judošius gana padorus žmogus. Valstiečių liaudininkų s-gos Cent. Kom. anoniminiu laišku pranešė, kad prieš tuos žmones ruošiamas pasikėsinimas, atimti gyvybę su pragaro mašinos pagalba, pritvirtinant ją iš sodo pusės prie M. Sleževičiaus miegamojo kambario lango, kuris yra antrame aukšte. Apie tokius žygius mieste buvo plačiai kalbama, o

čia signalas raštu, kuriame smulkiai nurodo-
ma, kaip tą ketina padaryti. Abejingais pasi-
likti negalima. Centro Komiteto siauriam ra-
telyje tą reikalą aptarė. Seimo nariui dak-
tarui Juozui Pajaujui pavedama su gautu
laišku nueiti į Saugumą ir parodyti, koks
pavojus gręsia tiems dviems vyrams. Sau-
gume J. Pajaujį sutiko labai šaltai. Parodžius
jiems tą anoniminį laišką, saldžiai nusišyp-
sojo ir pasakė, kad kas tai yra parašęs
„špokus krėsdamas", o, be to, kaip daktaras
Kaz. Grinius, taip ir advokatas Myk. Sleže-
vičius yra eiliniai piliečiai ir tokius sau-
gumo organai nesaugo ir neglobo ja. Jiems
yra žinoma, kad dabartiniu metu Preziden-
tu yra A. Stulginskis, o Ministrų Tarybos
pirmininkas yra L. Bistras ir juos sau-
go etatiniai saugotojai. Betgi kokių saugu-
mo priemonių imtis atsisakė, nes tokių
kaip tie du Lietuvoje yra 3 milijonai.
Tas pasikalbėjimas vyko saugume ge-
gužės mėn. pabaigoje. ~~kuriame~~ Jame dalyvavo
pats viršininkas A. Račys. J. Pajaujis pasa-
kojo, kad ~~tame~~ to metu pokalbyje A. Račys laikė-
si labai išdidžiai ir įžūliai. Susidarė toks
įspūdis, kad ruošiamame atentate aktyviai
dalyvauja saugumiečiai su savo vir-
šininku priešakyje. ~~Tam įrodymui~~ J. Pajaujis
pasakojo, kuomet jis jiems parodė anoniminį
laišką, tai ~~jis~~ jį ~~praėjo~~ paleido per visų rankas ~~kurie~~ dalyvavusių
~~dalyvavo tame susirinkime~~ A. Račio kabinete. Kiek-
vienas labai įdėmiai žiūrėjo į braižą net pa-
naudodami padidinimo stiklus ir šeinančio J. Pajaujo

sanqumiečiai prašė ~~jiems~~ kad jis tą laišką paliktų, tai ~~yra~~ esąs siūlas ~~prie~~ į nusikaltėlių kamuolio. J. Pajanjis suprato, kad tasai siūlas prie atentatoriaus nepriveš, nes jie čia pat, o priveš prie Judošiaus, kuris išdavė jų kėslus, ~~kad~~ jie jį sulikviduotų. Išeidamas pasakė, kad tasai dokumentas yra svarbus istorijai ~~ir~~ jis bus ~~panaudotas~~ kaip įrodymas ~~krikdemiškai ezai esant~~ Lietuvoje, kokiomis priemonėmis ~~jie~~ krikdemai kovojo su savo politiniais priešais. Tą~~sai~~ dokumentą ~~buvo~~ aš turėjau iki ~~pas mane ir jo netekom~~ 1948 m. gegužės mėn. 23 d. iki mano ~~išvykstant~~ išvežimo į Sibirą. Paskaitytas birželin popieriuku.

J. Pajanjui grįžus iš saugumo, ~~ir~~ smulkiai atpasakojo, kaip jis buvo sutiktas, koks buvo ~~ves~~tas dialogas ir kokį gavo atsakymą. Visi buvo tos nuomonės, kad tų dviejų, o gal ir ~~daugiau~~ kitų apsaugą organizuoti ~~savo~~, ~~tam panaudojus~~ iš studentų varpininkų ir jaunimiečių. Šiai apsaugai vadovauti pavedama J. Pajanjui ir man. Tuojau buvo išrinkti studentų „Varpas" draugijos ir Jaunimo S-gos pirmininkai. Pareikalauta dagsių vyrų. Išrinktas karininkas Petras Ruseckas. Jis buvo įpareigotas parūpinti kaminingus apsaugos vyrams. J. Pajanjis ir aš turėjom savus. Vakare Centro Komitete įvyko dagsinių vyrų susirinkimas. ~~Jų buvo~~ Be J. Pajanjo ir manęs buvo dar 20 vyrų. ~~Padarytos~~ Paskirtos dvi pamainos. Kiekvienoje ~~turėjo po~~ buvo 11 vyrų. Kiekvienai pamainai teko dežuruoti kas antrą naktį. Pamainos vyrai buvo taip ~~susiskirstyti~~ pasiskirstę: Miesto sode būna 5. kieme, į kurį išeina Kaz. Griniaus kamba-

rių langai. Prie kino „Glorija" – 1 ir 2 ~~namie~~ dėžutės C. Kom. ir palaikys ryšius su „Kovos lankų". Savo vietose turi būti nuo 11 val. nakties iki 7 val. ryto, 8 valandų darbas. Vienos pamainos vadovas buvo J. Pajaujis, o kitos aš. D-ras Kaz. Grinius ir Myk. Sleževičius buvo perspėti, kad jie gali miegoti ramiai, nes atsisakius saugumui juos saugoti, ~~tai ją pereigas~~ savanoriškai ~~atlikus~~ saugos drąsieji vyrai. Paprašyta nesakyti savo šeimoms, kodėl jie yra saugomi.

Kuomet J. Pajaujis grįžo iš saugumo nieko nepešęs, man buvo pavesta ~~nueiti~~ su tuo anoniminiu laišku nueiti pas Kauno m. ir apskr. viršininką Praną Morkų. Radau jį savo įstaigoje. Išdėsčiau jam, kokiu reikalu esu atėjęs ir parodžiau tą laišką. Pasakiau, ką J. Pajaujis girdėjo pas A. Račį. ~~Ta~~ Viską išklausęs nusistebėjo Račio abejingumu. Tai jo sritis ir apsaugos priemonių turėjo imtis. Kaz. Grinius ir Myk. Sleževičius ~~tai~~ nėra eiliniai piliečiai, o išrinkti Seimo nariai. A. Račiui tai buvo priminta, o jis Pajaujui ~~aiškino~~ atsakė, kad jie taps tokiais, kai priims priesaiką, o iki to jie yra eiliniai. ~~Ko to~~ Išgirdęs tai Pr. Morkus dar daugiau nustebo. Iškvietė pas save policijos viršininką. Išdėstė reikalą ir paprašė jo ~~sprendimo~~ patarimo. Jis pareiškė, kad pavienių asmenų apsauga nėra viešosios policijos tarnyboje, bet jeigu ~~čia~~ yra signalas, ~~ir taip~~ ramiai pro jį praeiti negalime. Jei ir nesaugosime specialiai ~~pastatytais policininkais~~, bet savo budrumą turime ~~išsaugoti~~ suaktyvinti, ~~ir~~ nuo tos

vietos savo akių neužleisti. Pasakė, kad jokių sangotojų nestatys, bet bus įpareigoti policininkai, kurie pildys savo pareigas Laisvės Al. tarpe tarp Maironio ir Kanto g-vių. Pasakiau, kad tą apsaugą organizuosime mes patys iš varpininkų ir jaunimiečių. Šiam sumanymui pritarė abu ir Pr. Morkus patarė policijos viršininkui duoti patvarkymą policijos nuovadai, kad išskirtų policijos pareigūną palaikyti ryšius su sangotojais. Pažadėjo. Pr. Morkus kaipo viršininkas, jokiai politinei grupuotei nepriklausė, bet simpatizavo liberalams. Bandė savo jėgas poezijoje ir palaikė ryšius su rašytojais, teatralais bei menininkais. Tai buvo kultūringas viršininkas. Turėjo savo nuomonę ir ją nesivaržydamas sakydavo ir tiems, su kuriais nesutikdavo.

Pirmoji naktis buvo gana triukšminga. Saugoti atvyko ne tik pasirinktieji, bet jie atsivedė ir savo artimus draugus. Paskutinės dienos ir naktys gegužės mėnesio buvo šiltos. Kai kurie atėjo su savo simpatijoms. Pradžioje jos jautėsi neblogai, bet po dvyliktos valandos nakties pabėgo, nes miesto sodą užvaldė naktinės panos ir čia įsikūrė dam tikriems pareikalavimams birža. Tokioje aplinkoje sangotojų draugės nepanoro būti ne tik dėl padorumo jausmo, bet ir baimės, kad gali būti užregistruotos, kaip buvojusios toje biržoje. Tai panų judėjimas buvo mūsų naudai. Jis kiek sumažėdavo po 4 valandos.

Joms irgi yra reikalingas poilsis. Mūsų sar-gotojai, kad mažiau būtų pastebjami, su domis panomis ant suolo pasėdėdavo, su jomis pakal-bėdavo. Bet jos suprato, kad iš jų šiandų nebus gaudų, ir pri rengdavo jų. Pa. Morkaus pažadėtas policijos pareigūnas atvyko. Tai jaunas vairinas, nesenai baigęs policijos mokyklą. Parodžiau jam, kaip mes organi-zavom apsaugą. Apkalbavo mūsų organizaci-jos planą ir, pabuvęs apie valandą su mu-mis, mus apleido, sakydamas, kad jam čia nėra kas veikti: net saugumo žinyba tokios apsaugos negalėtų padaryti. Vėliau jis buvo atėjęs keletą kartų tik pažiūrėti ar saugojimas tęsiamas. Vieną kartą spe-cialiai atėjo pažiūrėti Pa. Morkus, kaip mes vykdom saugojimą. Patiko, ir pasakė mums komplimentų. Apie 2 val. nakties maitindavom savo drąsius vyrus. Be mais-to dar gaudavo ir po „klebonišką". Maistą gaudavom iš restorano „Versalis", kuris randa-si keliasdešimt metrų nuo „Karo lanko".

Taip besaugodami įžengėm ir į birželį mėn. Daug kas manė, drauge ir aš, kad tasai anoniminis laiškas buvo išsiųstas tik todėl, kad ant mūsų per rinkimus išdingintų nervus dar patampytų. Klydom. Atentatas bu-vo mošiamas. Tą naktį buvo mano dežū-ras. Praeidamas pro miesto sodą apie 10 val. vakaro pastebėjau, kad iš miesto sodo pu-sės prie Myk. Sleževičiaus miegamojo kam-bario lango yra pastatytos ilgos kopėčios. Klausiu miesto sodo sargą, kokiam reikalui

jos pastatytos ir kas ~~tą yra~~ pastatė. ~~padaręs~~. Jis man ~~pa~~atsakė, kad jis nematė, kas ~~juos~~ jas atrežė ir pastatė. Spėja, kad yra t~~ai~~ą padaręs kokie elektro monteriai. ~~Vietoje~~ Patikrinau, ~~kad~~ bet iš lauko pusės jokių elektros laidų ~~nėra~~ neradau, vadinasi, ir jiems čia nėra kas veikti. ~~Suėjo~~ 11 val. Susirinko mano drąsieji vyrai ir aš jiems parodžiau pastatytas kopėčias. Visiems buvo aišku, kad čia yra pasimojimas. Mano vyrai sujudo ir pasidarė ~~judresniais~~ atidesniais. Tik vienas, šalia manę stovėdamas, pradėjo smarkiai drebėti. Negalėjau suprasti, dėl ko jis drebėti pradėjo, ar iš baimės, ar prieš svarbų žygį, kurį ~~jis~~ turės šią naktį atlikti. ~~Savo tarpe~~ Nustatėm tokią veikimo taktiką. Miesto sode laikytis ramiai ir būti kiek toliau nuo pastatytų kopėčių, ~~ir duoti~~ leisti jam ~~galimybę~~ ant jų užlipti ir, kai~~p~~ jis pradės montuoti pragaro mašiną prie lango, pribėgti ir jį apsupti. Iš kiemo pusės jokių pėdsakų nėra, kad ruošiamasi nusikaltimui, ~~ir~~ todėl nutarėm ten palikti tik vieną saugotoją, o sustiprinti saugotojų skaičių miesto sode ~~ir~~ jų bus 7, be savanorių, o tokių būdavo kiekvieną naktį. Pasirodė ~~ir~~ J. Pajaujis. Nors ir ne jo pamaina, bet jis pasiryžo ir šią naktį būti mūsų tarpe. Parodžiau kopėčias ir papasakojau kokios taktikos laikysimės. Aprobavo mūsų veikimo planą. Naktis stebėtinai graži ir šilta. Mūsų vyrai parinko tinkamas vietas stebėjimui. Tik sode kiek daugiau ~~judėjimo~~ brazdėjo ~~dėžė~~ tai nervinės

panos, ypač vieną kuri gerokai buvo išgėrus. Vyrams teko ją malšinti. Neklausė. Teko ~~jei~~ kelią jai į minkštą vietą bakstelti. Išėjo verkdama ir tam vyrui grasindama jam 2 val. Atnešė pasistiprinti. Valgė skubiai ir tyliai. ~~Tik~~ Vos ~~ka~~ baigė valgyti, pamatėm iš Laisvės Al. einantį vyrą sunkiai nešiną nedidelį lagaminą ~~čemodanėlį~~. Atsisėdo ant vieno suolo, ~~kuris buvo~~ netoli kopėčių, ~~ir~~ veidu į miesto sodą. ~~Čemodanėlį~~ Lagaminėlį pastatė šalia suolo ant žemės, o pats sėdėdamas ~~ant suolo~~ ~~savo~~ rankas iškėlė ant suolo atramos. Mes visi sujudom. ~~Ne~~ Kai kurie prisiglaudė prie žemės ir nekantriai laukė ~~to~~ momento, kuomet jis prisiartins prie kopėčių, ~~ir~~ pradės kopti. Sėdėdamas ant suolo saitėsi ir žvalgėsi į visus šonus. Tuo momentu miesto sodo pakraštyje tarp vienos porelės kilo ginčas. Naktinė pana buvo nepatenkinta dėl „honoraro" ir isteriškai rėkė. Prie jos ~~skriaudos~~ rėksmo prisidėjo kitos, vienos profesijos draugės, ir susidarė gana didelis sambūris. Mes iš savo vietų pasitraukti negalėjom, ~~ir savo dėmesį nuo to~~ vyriškio. Per tą sąmyšį ~~tas~~ vyras staiga pašoko, paėmė savo ~~čemodanėlį~~ lagaminėlį ir ~~skubiai~~ pro sodo karinę nuskubėjo į Kęstučio g-vę. Mes paskui jį ir jau būdami prie Valstybės teatro rūmų pamatėme, kad pajudėjo lengvoji mašina, bet mes negalėjom pastebėti tos mašinos numerį ir kokios ji buvo firmos. Taip ir paspruko nusikaltėlis. Pabūgo. Pakabinti pragaro mašiną tikrai nebuvo sąlygų, sode buvo daug žmonių.

Savo tarpe buvo gyvai svarstomas šio
gaus nesulaikimo klausimas. Mes su J. Rajaniu
buvom tos nuomonės, kad sulaikyti jo nereikėjo,
nes galėjo būti visai nieko dėtas žmo-
gus. Galėjo būti visai nekaltas. Kitas klausi-
mas, jei jis būtų pagautas lipėjąs kopėčiomis, nusi-
kaltėlis aiškus. O kuomet jis pavargęs pri-
sėdo ant suolo pailsėti, tai joks įrodymas.
Žmogus nieko bendro neturėdamas su mo-
šiamu nusikaltimu, sėdi sau ramiai ant
suolo, o čia prieina civiliokai ir reikalauja
parodyti, kas yra čemodanelyje. Mes čia esa-
me, kad nukirstume kelią smurtui ir patys
tą padarome. Taip tai nesiderina su protavi-
mu ir logika. O, kad tai buvo atentatas
mums tapo aišku, kai iš smarvei žygio
Kęstučio g-vė, kurioje jo laukė, su neap-
šviestu mašinos užpakalyje numeriu, arba
jo visai nebuvo. Greičiausia, toji mašina
jį ir atvežė ir išlaipino Laisvės Al. prie įėji-
mo į miesto sodą. Mes tuos du vyrus saugo-
jome apie dvi savaites, iki jų išrinkimo.
Kaz. Griniaus prezidentu ir Myk. Sleževičiaus
Min. Tarybos pirmininku. Mūsų daugiau ap-
saugos nebuvo reikalingas, nes juos saugojo
etatiniai saugotojai, kurie savo tarnybą pil-
dė saugojant A. Stulginskį ir L. Bistrą. Visi,
kurie saugojom tuos du vyrus atlikom didelį
ir garbingą darbą. Vėliau, vokiečiams oku-
pavus Lietuvą, nedaryta jokios paslapties
apie mošiamą pasikėsinimą, ir kuris nepa-
vyko. Jo įkvėpėjas buvo Lur. Darbo Federacijos
pirmininkas ir dabar pasivadinusi Krikščionių

~~Darbininkų S-ga-d-ras~~ Kazimieras Ambrozaitis, Saugumo viršininkas A. Račys su savo pavel-diniais pamošė planą, o vykdytojais buvo aviacijos karininkai. Jie tuo laiku samprotavo, ~~kad~~ [taip] Socialdemokratams atsisakius nuo koalicijnės valdžios sudarymo su liaudininkais, ~~jus~~ [juos] priversti tai daryti su krikdemais, bet tam ~~yra~~ labai priešingi K. Grinius ir M. Sleževičius. Yra būtinas reikalas juos iš gyvenimo tako pašalinti. O jei ir kiti priešinsis, tai ir jų likimas bus toks. Tam ~~turi~~ patarnauti teroras. Jis buvo mošiamas, ~~bet~~ [tačiau ir] jų tarpe atsirado dar ~~nesu~~ [su ne]supurvusia ~~ne~~ ~~ale ir~~ sąžine, signalizavo, kur reikia. ~~ir tie~~ [Tarp mes] ėmėmės tam tikrų priemonių, [kad] prie tokios valdymo formos neprileistume.

Atentatui pragaro mašina nebuvo panaudota. ~~bet~~ Fašisteliai ją panaudojo 1927 m. kovo 11 d., sprogdinant „Varpo" bendrovės spaustuvę. ~~Mat,~~ Kiaulė visuomet ~~sau~~ sau purvą [susiranda] ~~kur didžiausią ir bjauriausią~~.

Derybos

Po III seimo rinkimų, kurie įvyko 1926 metais gegužės mėn. 8-10 d., buvo išrinkti 85 seimo nariai: ~~tame tarpe~~ 22 liaudininkų atstovai, 15 socialdemokratų, 14 krikščionių demokratų, 11 Ūkininkų s-gos atstovų, 5 Darbo federacijos atstovai, 3 tautininkai, 2 Ūkininkų partijos atstovai. Lik~~usios~~o dar 13 vietų, kurios ~~atiteko~~ vokiečių, lenkų ir žydų atstovams. Krikščionių demokratų blokas III seime gavo tik 35,2 procento visų vietų (II seime jis turėjo 51,2 procento). III Seimo rinkimų metu krikščionių demokratų blokas patyrė žymų pralaimėjimą.

Pagal parlamentų tradiciją vyriausybę sudar~~yti~~o ~~tenka~~ ta politinė grupuotė, kuri seime turi didžiausią atstovų skaičių. Tai ~~yra~~ teko atlikti Valstiečių liaudininkų s-gai. ~~Tos~~ iniciatyvos liaudininkai ėmėsi ~~ir~~ Buvo kviečiami ir kitų partijų atstovai naują vyriausybę sudaryti. Krikščionių demokratų blokas naujos vyriausybės sudaryme dalyvauti atsisakė. 1926 metų gegužės 18 d. Socialdemokratų taryba nutarė naujoje vyriausybėje nedalyvauti, bet remti liaudininkų sudarytą vyriausybę tam tikro susitarimo ribose. Prieš šį nutarimą griežtai pasisakė vietinės socialdemokratų organizacijos ir birželio mėn. 3 d. socialdemokratų partijos konferencija balsų dauguma nutarė dalyvauti koalicinėje vyriausybėje, ribotam laikui – šešeriems mėnesiams. Šitas nutarimas buvo padarytas po liaudininkų [illegible]

jei socialdemokratai koalicijoje nedalyvaus
tai ir Valstiečių-liaudininkų s-ga neėmus
iniciatyvos vyriausybės sudarime. Social-
demokratai, duodami savo sutikimą, suda-
~~rime~~ naujos ~~koalicinės vyriausybės~~
pastatė sąlygą, kad Vidaus reikalų ir
Švietimo ministerijos bus valdomos
socialdemokratų. Visi nustebo, kad ~~pati~~
sunkiausiai ~~valdoma~~ kontroliuojama Vidaus reikalų
ministerija imasi valdyti Socialdemo-
kratai. ~~Kas~~ Paskui paaiškėjo, ~~kokie inte-~~
~~resai~~ Juos ten viliojo. Pasitarimų nau-
jos vyriausybės sudaryti, atvyko prof.
A. Voldemaras, ~~ir~~ pareiškė, kad naujai suda-
ryta vyriausybė, ~~su~~ ~~socialdemokratais~~
tautininkai parems, ~~todėl~~, nes ~~kad~~ jį ~~suda-~~
~~ryta~~ koalicijoje ne su krikščionių de-
mokratų bloku, o su socialdemokratais. Buvo pasiūlyta A. Sme-
tonai užimti valstybės kontrolieriaus
vietą, bet Voldemaras pareiškė, kad at-
siklaus jo paties ir apie tą praneš. Ilgai
laukti neteko. Po valandos laiko Volde-
maras pranešė telefonu, kad A. Smeto-
na tą vietą ~~nereflektuoja~~ užimti atsi-
sako. Ūkininkų partijos atstovas R. Ski-
pitis, ~~sa~~ ateities savo partijos reikalavimus, ~~įnešė~~ sukėlė
gardaus juoko, nes, seime turėdami tik
2 atstovus ir ~~tie~~ tai dėka tik blokavimosi
su liaudininkais. ~~buvo praversti tik liau-~~
~~čiais~~ (tas pats ir su tautininkais) reika-
lavo už parėmimą naujai sudarytos
vyriausybės net trijų ministerijų, ypač
Žemės ūkio ministerijos - Aleksai to

Kas tai R. Skipičiui replikavo, kad nepri-
tarianjama nė visos vyriausybės sudarymo.
Nieko nepešęs dėl ministerijų, o valstybės
kontrolieriaus vietos ~~n...~~ atsisakęs,
išėjo labai supykęs. Tautinių mažumų
atstovai - vokiečiai (Klaipėdos krašto), kurie
turėjo 6 atstovus, lenkai 4 atstovus ir žy-
dai 3 atstovus pareiškė, kad sudarytą
koaliciną su socialdemokratais vyriausy-
bę parems be jokių sąlygų, nes tos dvi
politinės grupuotės savo veiklą grindžia
demokratijos ir socializmo pagrind~~ais~~u.

Kulisinės derybos ~~dėl sudarymo~~
naujai vyriausybei sudaryti vyko Valst. liaud.
s-gos centro komiteto patalpose ir šiaip
kitur, net M. Sleževičiaus bute, Laisvės
al. 49, kuriame gyveno ir būsimasis
prezidentas daktaras Kazys Grinius.
Naują vyriausybę sudaryti teko labai
sunkiomis sąlygomis. Pirmus pagalius
į ratus įkišo socialdemokratų vadai
- „rabinai“. Jie tik palaikys liaudininkų
vyriausybę, ją vers, kada norės. ~~Čia~~
liaudininkai ~~teko~~ pradėjo įrodę eiliniams social-
demokratams ~~įrodyti~~ kad jie klysta ~~ir klaidingumą~~
~~ir tikrai~~ Eiliniai socialdemokratų nariai 1926 m. birže-
lio mėn. 3 d. partijos konferencijoje pri-
vertė ~~savo~~ dėdes savo nusistatymą pa-
keisti ir su liaudininkais sudaryti koali-
cinę vyriausybę. Liaudininkams labai
nepatiko jų kandidatas Vladas Požela
į Vidaus reikalų ministerijos ministro
postą. ~~Jis neturėjo net tokios~~ gabumų ~~dovanos~~

- žmogiško seksepilio (sexappeal) šaltas, išdidus, vienu žodžiu nepatraukus. Jo magnito neturėjo. Nekuris parako nebūtų išgalvojęs. Tai žmogus, jo. Žmonės stebėjosi iš kur tokią matrioną jis išrašė, kuri mėgo puošniai, švaistydavosi pinigais, būdama žmona proletarų vado. Tai žinojo visas Kaunas, bet viską pakišdavo šioje vietoje, kai jis tapo ministru, apie jo būtį žinojo visa Lietuva. Jo autoritetas nei miestui, nei kaimui. Steponui Kairiui Kauno miesto burmistras Jonas Vileišis, paprašytas dr. Kaz. Griniaus, pareiškė būk tai visuomenės nuomonę, kad V. Požela netinka tam postui. Gavo atsakymą, kad kito neturi, šešiems mėnesiams pakaks ir V. Poželos.

Krikščionių demokratų blokas, pykčio apimtas, kad rinkimus pralaimėjo, kur tik buvo galima papildavo žibalo į ugnį. Kiek aprimo sužinoję, kad koalicija tik šešiems mėn. ir per tą laiką galando kardus naujiems žygiams.

1926 metų birželio 14 d. M. Sleževičius sudarė naujos sudėties ministrų kabinetą iš 7 asmenų. Birželio 15 d. respublikos prezidentas Kaz. Grinius patvirtino M. Sleževičiaus sudarytą koalicinį ministrų kabinetą. Tą pačią dieną koalicinė vyriausybė perė-

iš krikščionių demokratų bloko valdžios aparatą. Seimas pirmuose savo posėdžiuose priėmė: karo stovio panaikinimo įstatymą; amnestijos įstatymą; susirinkimų įstatymo pakeitimą, kuriuo buvo panaikintas II seimo priimtas 1925 metų birželio 26 d. paskelbtas įstatymas, pagal kurį susirinkimai negalėjo būti daromi atvirame ore, viešo naudojimo keliuose, gatvėse, aikštėse ir kitose vietose; Laikinojo statuto pakeitimą, kuriuo buvo panaikinta mirties bausmė ir spaudos įstatymo pakeitimą, kuris palengvino spaudos leidimo ir platinimo sąlygas. Buvo atšauktas piliečių apsaugos departamento 1926 m. kovo 29 d. aplinkraštis, draudžiantis „Kultūros" bendrovės būrelių veikimą. Savivaldybių departamentas leido ne darbo metu šaukti politinius susirinkimus savivaldybės įstaigose, t.y. jis panaikino 1926 m. vasario 10 d. krikdemų valdžios išleistą įsakymą, draudžianti organizuoti savivaldybių įstaigoms priklausančiose patalpose politinio pobūdžio susirinkimus ir mitingus.

Esant naujai vyriausybei, kuri per gana trumpą laiką sugebėjo visuomenei leisti laisviau jaustis, karo stovis buvo atšauktas (3) jis veikė nuo pačios Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, jo dėka ir laikėsi krikdemų smurtas, terorizuodamas piliečių gyvenimą, sąmonę, ir laisvę, per bažnyčią, policijos nuovadą, mokyklą ir net per klebonijas ir vienuolynus.

Po III seimo rinkimų, sudarius koalicinę
vyriausybę su socialdemokratais, liepos mėn-
pradžioje nuvykau pas tėvus į Širvintus
~~poilsiui~~ pasilsėti. ~~nes~~ Po ~~sunkaus~~ įtempto ~~seimo~~ rinkimi-
nio darbo labai ~~išsie~~ pavargau ~~savo jėgas iki maksimumo iš-~~
~~aikvojau ir~~ jas reikėjo jėgas atstatyti, ~~tai viena,~~
~~o be jėgų atstatymo,~~ Be to, niekam netrukdant
galėsiu pasimokyti egzaminams, nes tu-
rėjau įsiskolinimų ~~pas nekuriuos pro-~~
~~fesorius~~. Savo adresą palikau Valst. liaud.
CK ~~sekretoriui~~ reikalų vedėjai Jadvygai
Šileikaitei. Gal porą savaičių būdamas
inkognito sustiprėjau ~~ne tik~~ atsigavau ir ~~dvasiniai~~ moraliai
~~bet (fiziniai~~ ir fiziškai. Paskui tą mano ramumą
pradėjo drumsti. Svarbiausias įvykis tai bu-
vo ~~tai~~ Širvintų vid. mokyklos ~~atidarymas~~ perkėlimas į
kitas patalpas po kapitalinio remonto.
„įkurtuvimas" ~~jau naujai pastatytose rūmose~~. Į jos ati-
darymą buvo pakviesti, kurie dar caro
laikais ją baigė. ~~tai~~ Buvau ir aš, pulk. Vladas
Skorupskis, majoras Izidorius ~~[illegible]~~ Kriaunai-
tis ir kiti. Atidaryme teko tarti ir man žo-
dį. Vietinės davatkos man kalbant ~~iš vietos~~
replikavo nedraugiškai ~~žodžiais~~, o bai-
gus kalbėti, prie manęs priėjo senmergė
davatka Malvina Kiaušynaitė ~~papildant~~
~~dar~~ ir išplūdo, kad aš esu „bolševikas". Per
vaišes, nei V. Skorupskis, nei Iz. Kriaunaitis
nekalbėjo. Po tų iškilmių, ~~ir~~ vaišėms dar
nepasibaigus, Kriaunaitis man pašnibždė-
jo į ausį, kad jis ~~su~~ ir Skorupskis nori su
manim pakalbėti, taip sakant „ant keturių
akių" šio ~~šiame atsitikime~~ atvejų būtų, ant šešerių
akių", o tikrenybėje „ant penkių akių", nes

Kriaunaitis viena akimi nematė. Pasiūliau pasikalbėti pas mano tėvus. Nuvykom į mano tėvo sodybą, kol brolis su broliene mošė raišes, mes draugiškai ant suolelio sode pradėjom pasikalbėtis „ant keturių akių". Pirmas pradėjo Skorupskis, negalėjai suprasti kokia jo kalba. Kalba – tai žargonas – lietuvių ir vietos lenkų-tuteišių žodžių mišinys. Jis mane išklausė / kokią liaudininkų pažiūra į kariuomenę. Atsakiau, kad kariuomenė kiekvienai valstybei labai slegianti našta. Ją laikyti privalu, kuomet yra būtinas reikalas. Šiandieną kaimynai lenkai mūsų aršiausi priešai. Jeigu jie žygiuos į Lietuvą, jos su savo 23 tūkstančių armija, įžengiant pastoti kelią negalėsime. Čia abu sušuko: O Širvintos ir Giedraičiai!!! – Jūs abu studijavote Prancūzijoje, aukštesniose karo mokyklose ir ten jus mokė, kad kovoje, kur vienas prieš dešimtis, pralaimi tasai vienas. Lenkija turi 30 mil. gyventojų, o Lietuva tik 3 mil. „Čudams" dabar niekas nelikę.

– Širvintos ir Giedraičiai? – tai lokaliniai mūšiai, o esant frontiniam karui lokaliniai laimėjimai paskęsta bendruose pralaimėjimuose. Reikia ieškoti draugų ir užtarėjų mums draugiškose valstybėse, o tokia yra Tarybų S-ga ir tai – vienintelė, kuri lenkų apetitus gali numalšinti ir jam

~~reikalu~~ tikslui sėkmingai vyksta pasimatymai.
Pasitarimas, ~~kuri~~s numatomas dar šiais
metais Maskvoje. Pasirašius nepuolimo su-
tartį su Tarybų S-ga, ~~kurioje~~ abi valstybės
~~pasižadės~~ turės visomis aplinkybėmis gerbti vie-
na kitos suverenitetą, teritorinį integralu-
mą ir neliečiamybę, susilaikyti nuo bet ko-
kių agresijos veiksmų ~~veiksmų~~ prieš an-
trąją šalį ir, jeigu viena iš susitariančiųjų
šalių, nežiūrint jos taikaus elgesio, būtų
užpulta, tai kita privalės užpultajai
padėti kariniai ir ekonominiai. Jei to-
kia nepuolimo sutartis bus pasirašyta
~~tarp~~ Lietuvos ir Tarybos S-gos, tai Lie-
tuvoje esama kariuomenė bus suma-
žinta 2/3. ir toji bus perorganizuota Švei-
carijos pavyzdžiu. Panašiai mūsų
Šaulių S-gai, su privalomu visiems
karinio apsiginkimo mokslu ir prati-
mais. Čia man replikavo Kriaunaitis,
kad šiai reformai gali pasipriešinti
kariuomenė. Atkirtau, kad karininkija
o ne kareiviai, kurie du metu atlikda-
~~nėdami~~ mi karinę prievolę yra atitrau-
kiami nuo naudingo darbo. ~~Čia tasai~~
Posėdis ~~ta tema~~ „ant penkių akių"
buvo pertrauktas, nes brolis kvietė
~~užimti vietas~~ mus prie vaišių stalo. ~~Prie~~ Už
stalo, šalia manęs, sėdėjo Skorupskis,
mažai vaišinosi, buvo be nuotaikos, susirū-
pęs, visą laiką ~~apie~~ ką tai galvojo ir, radęs progą,
man patyliomis pasakė: - Tarybų S-goje
buvau ir tą realybę savo akimis mačiau

Rugpiūčio mėn. viduryje gavau laišką iš Šileikaitės, kad aš esu labai reikalingas J. Bortkevičienei. Nerašo kokiam reikalui. Parašiau, kad grįšiu ~~liepos m.~~ rugpiūčio mėn. 25 d., nes nuo tos dienos prasidės egzaminai profesoriai. Grįžęs pirmąją ~~eilėje~~ [jausią] nuėjau į universitetą pasižiūrėti, kada ir kokie bus egzaminai. Pavakaryje nuėjau į CK, Laisvės al. 60, kur ~~name~~ vieno dviejų aukštų name, tilpo „Verpo" spaustuvė, „Lietuvos Žinių" redakcija ir administracija, „Lietuvos Ūkininko" redakcija ir administracija, Valstiečių liaudininkų s-gos Centro Komitetas ir ponios J. Bortkevičienės butas. Šileikaitės neradau. Nuėjau pas J. Bortkevičienę. Labai nuolaidžiai pamačius mane, ~~ir~~ paklausė, ar nekeliaus niekur išvažinėti šiomis dienomis. Atsakiau, kad nekeliaus. Man nieko nesakius skambina M. Sleževičiui, kad aš esu pas ją ir kada jis mus galės priimti. Bortkevičienė rankoje laiko telefono ragelį ir klausia, ar aš dabar laiko nueiti pas Sleževičių. Atsakiau, kad taip ~~ir čia~~ tada, sako, po kokių 30 minučių mes būsime pas jį. Bortkevičienė pasišalino į kitą kambarį persirengti, o aš vienas sėdėdamas kambaryje pradėjau galvoti, apie ką mes pas Sleževičių kalbėsime. Pagalvojau, kad bars, kodėl aš atsisakiau ~~uo~~ paskyrimą ~~Žemės ūkio~~ [žinimos man] pasiūlė, o tai darau todėl, kad atsakingos pareigos ~~r-bos vice direktoriaus pareigų ir~~ trukdys studijoms. ~~universitete.~~

Imu J. Bortkevičienę už parankės, ~~ir~~ už lė-
tu žingsniu odgmi pasiekėm ~~M.~~ Sleževičiaus
butą. Jo bute radom ir prezidentą Kaz.
Grinių, kuris atrodo dar nepersikėlė
gyventi į Prezidento rūmus ir dar
~~gavęs~~ gyveno senoje vietoje. Prašo mus Sleževičius vi-
sus į jo kabinetą, ~~a~~ tarnaitei liepia
juodą kavą paduoti ~~tuojau~~. ~~Pas Sle-
ževičiaus~~ jis mandagumo ~~ir vaišingumo~~
~~jis pirmoje~~ vietoje mane apklausinėjo, kaip
ilsėjausi ~~per tas progos~~. Aš atpasakojau
~~mūsų~~ pokalbį su V. Skorupskiu ir
J. Kriaučaičiu, ~~ir~~ jų nedraugiškumą
esamai ~~koalicinei~~ valdžiai su socialdemo-
kratais, jų nepasitenkinimą dėl Tarybų-Sąjungos bičiuliavimo-
si ir kariuomenės sumažinimą. Sle-
ževičius išklausė labai ramiai ir
tik pridūrė, kad Skorupskis dėl sa-
vo proto buvimo iš Prancūzijos karo
studijų yra atšauktas, todėl ~~čia~~ nesivar-
žydamas pasisako prieš dabartinę
vyriausybę. Tuo reikalu jam buvo kal-
bėta su Krašto aps. ministru J. Papečkiu,
kuris žino ~~žadėjo~~ ne ~~tik~~ vieną Sko-
rupskį, bet ~~ir~~ visą eilę karininkų,
kaip ~~tai~~ Por. Plechavičius, V. Grigaliū-
nas-Glovackis, K. Ladyga, kurie pasisako
prieš esamą valdžią. Kuomet vyko
tas mūsų pokalbis su Sleževičium
dėl nedrausmingų karininkų, Kaz. Gri-
nius pasakė, kad apie tas nuotaikas ka-
riuomenėje pasakoja taippat jo sūnus kari-
ninkas ir Papečkys žino, bet nieko neder-

Gurkšnojant juodą kavą, Sleževičius pra-
dėjo man aiškinti, kokiam reikalui aš
esu reikalingas ir, kad tas pasitarimas
turi būti paslaptimi ne tik viešumai, bet
ir liaudininkų s-gos nariams. Supratau,
kad aptariamas klausimas jau buvo
aptartas šios trejukės, o aš tik reikalin-
gas buvau tą nutarimą įgyvendinti.
Sleževičius nušvietė, kokią sunkią padėtį
su socialdemokratais esant koalicinei vy-
riausybėje. Tik dabar paaiškėjo, kodėl, jie
sutikdami eiti į naujai sudaromą vy-
riausybą, sąlygą pastatė, kad
Vidaus reikalų ministeris būtų jų žmo-
gus. Jau du mėnesiai su puse, kai nau-
jasis ministrų kabinetas dirba, bet tų
darbo vaisių nematyti. Ypač Vidaus reika-
lų ministerijoje, kurioje, buvo krikdemams
valdant, susispietęs pats reakcingiausias
elementas. Tasai elementas ministe-
rijoje yra ir dabar. V. Požela kaip šachma-
to lentoje pakeitė tik figūras, o pačius
„asus" net pastatė į svarbesnes vietas, kaip
specialistus kovoje su komunistais.
Žvalgybininkų gaujos vadui, sadistui, kurs
elektrizuodavo tardomus, A. Račiui leido
pabėgti iš Lietuvos į užsienį su pavogtomis savo
ponus kompromituojančiomis bylomis ir pinigais.
Mažeikių žvalgybos viršininkas, caro laikų
„ochrankos" veikėjas, P. Spiridonovas-Lašas
buvo perkeltas į Šiaulius eiti žvalgybos
viršininko pareigų, o buvęs Šiaulių punk-
to viršininkas K. Matulis buvo perkeltas

į Kauną ir paskirtas politinės policijos
išorinio ~~tėmyjimo~~ sekimo sekcijos vedėju. Tie
abu gavo paaukštinimus, kaipo speci-
Dėl tų V. Poželos globojamų senų reakci-
jonierių buvo užkelta St. Sležerevičius ~~jam~~ V. Poželai priminė,
kad visuomenė yra nepatenkinta, nes
V. Poželai esant tos ministerijos vadovu
niekas nesiskiria nuo krikdemų mi-
nisterijos/. ~~tą pastabą~~ V. Požela ~~priėmė~~ su di-
~~deliu užsigavimu~~ įsižeidė ir pagrasino atsista-
~~tydinimu~~ tydinti. Buvo pavesta „Lietuvos Ži-
nioms" „Lietuvos žinios" tą apsileidimą iškelti viešai. ~~ka~~
ir 1926 metų rugpjūčio 19 d. vedamajame
straipsnyje pažymėjo: „... senojo rango
tebėra pilnos įstaigos ir jis yra gud-
riai užsibarikadavęs ir iš anksto ap-
sirūpinęs gudriausiomis apsiginimo
priemonėmis. Daugumoj tie patys di-
rektoriai, referentai, viršininkai ir vadai..."
Po to straipsnio, pasakoja Sležerevičius,
V. Požela ir socialdemokratų CK reikalavo
Kad jo vieton paskirtų ką kitą. ~~Bet ir tam~~ Tačiau jam
pataria ~~kad~~ šešių mėnesių tarpą
dar išbūti, nes tolimesnė koalicija ne-
bus įmanoma. Socialdemokratams už-
valdžius Vidaus reikalų ministeriją, bu-
vo galvota politinėmis priemonėmis
suvaldyti komunistų aktingą veiki-
mą darbininkų tarpe, ~~kad~~ ji veikė pusiau
legaliai. Jos legalizavimas būtinas, nes
tai ~~yra~~ politinė grupuotė. O esant ~~vals-~~
~~tybėje~~ demokratijai - ~~kaipo~~ prie valdžios aparato ~~valdymo for-~~
~~mai~~ visos politinės grupuotės ~~tu~~ leis[illegible] +

jei jos veikimas neturės priešvalstybinių
~~pobūdį~~ kėslų. Komunistų partijos legalizavimas
Lietuvoje yra mūsų interesuose dėl geres-
nių santykių su Tarybų s-ga. O tai reikalinga
ypač turint po šonu agresingą Lenkiją, kuri ~~yra~~ oku-
pavo Vilnių, ~~ir~~ jo kraštą ir bendrai
užgrobti visą Lietuvą svajoja nuo to lai-
ko, kaip Pilsudskis 1926 m. gegužės mėn.
po padaryto perversmo, pasidarė „tau-
tos vadu". Lietuvoje darbininkų inte-
resus ginti pasišovė ~~pasisavinę~~ socialdemok-
ratai, kurie III seime turi 15 atstovų
ir darbo federacija, kurios ~~turi~~ seime
5 atstovai. Bendrojoje ~~seimo~~ sudėtyje
iš 85 atstovų kiek daugiau kaip 23%,
kitaip sakant, 1/4 dalis. Atsiradus tre-
čiai partijai, kuri ~~darbo~~ pat atstovaus
darbininkams ir jie turės nepaprastai di-
delį pasisekimą seimo rinkimuose,
socdem. ir federantai bus sutriuškin-
ti galutinai, tai komunistai seime
turės tik 20 atstovų. Bet taip atsitikti
negali, nes nė viena politinė grupuotė,
kuri atstovauja darbininkams, turi savo
„davatkas" ir jie balsuos už savus. Prie
„didelių laimėjimų reikia priskaičiuoti ir tai, ~~sskaityti~~, kad
laisvai seimą ~~rinkimuose~~ renkant, komunis-
tai seime galėtų turėti 10 atstovų, ir
tasai laimėjimas būtų gautas iš sąs-
kaitos socialdemokratų, kurie II seime
turėjo 8 atstovus ir pašoko iki 15 atstovų
ir tai tik dėka to, kad komunistai balsa-
vo už socdemokratus, iš pačių ~~jų~~ sąrašą pasirinkus.

Reikia sutikti, tęsė Sleževičius, kad darbininkai Lietuvoje, ypač dirbantieji pramonės ir prekybos įmonėse yra labai išnaudojami: nenormuotas darbo laikas, žemi uždarbiai ir neturi jokio socialinio aprūpinimo. Jų pragyvenimo lygis labai žemas. Jei kuriems buities išlygų yra patvarkyta, tai, logiškai galvojant, ir kitų darbininkų padėtį reikia tvarkyti be jokio atidėliojimo. Reikia įsteigti darbo rūmus, išleisti ligonių kasą ir aprūpinti darbininkus senatvėje pensijomis. Įstatymu reikia įpareigoti įmonių savininkus, kad įmonėse darbininkai dalyvautų pelne ir bus švelninami santykiai tarp darbdavių ir darbininkų. Ši priemonė yra naudojama Amerikoje ir davė labai teigiamų rezultatų ir vienai ir kitai pusei.

Po kokios minutės pertraukos, užgėrus kavos, Sleževičius tęsė, kad renkant III seimą krikdemai savo reakcinėmis priemonėmis sutrukdė išgauti seime tikrąjį veidą politinio pasiskirstymo atžvilgia. Nuo laimėjimų socdemokratai apsvaigo ir nežino, kaip toliau tvarkyti savo partijos veiklą. Pasišauta užvaldyti vidaus reikalų ministeriją ir su pagalba gerai išprusintų saugumo agentų, kurie karoje su komunistų veikėjais yra „patentuoti specai", vėl sutvarkyti komunistus

į gilų pogrindį. Tačiau labai apsirinko, iš užvirė aštri kova darbininkų terpe komunistų ir socialdemokratų - dėl įtakos profesinėms sąjungoms. Iki šios dienos iš 16 profsąjungų jau pusę jų valdo komunistai, o dėl kitų eina kova. Nors komunistai yra dar pusiau oficialioje padėtyje, bet darbininkų terpe turi didesnį pasitikėjimą negu socialdemokratai.

Socialdemokratai mums yra tik laikini talkininkai. Gruodžio mėn. iš koalicinės vyriausybės jie tikrai pasitrauks. Sudarius vyriausybę vieniems liaudininkams, gal pasitikėjimui jie ir balsuos, bet toliau šantažuos, ir mes pateksime terp kūjo ir priekalo. Jau dabar reikia nustatyti mūsų veikimo gaires. Toji prognozė būtų gal tokia: Ruoštis sekančiais metais rinkti naują seimą, o iki rinkimų vietoje socdemokratų į koaliciją kviesti ūkininkų sąjungą, kuri seime turi 11 atstovų. Atstovui V. Krieskai pavesta su ūkininkų s-gos lyderiais tą reikalą aptarti. Tokie pasitarimai jau buvo, bet aiškumo nėra. Jos lyderiai būtų linkę į tokią koaliciją eiti, bet ar bus gautas sutikimas iš krikdemų bloko galvutės. Iškelti baudžiamas bylas krikdemų vadams, kurie, neteisėtai būdami valdžioje, patys asmeniškai iš valdžios iždo yra paėmę dideles pinigų sumas ir neteisėtai dalinėjo kitiems. Bendra suma pra-šoks net 6 milijonus litų. Jau duotas įsakymas

prokurorams tas bylas teismui paruošti. Skubiai. ~~Tai~~ Bus labai sensacingos bylos. Įvesti civilinę metrikaciją ir kunigams nemokėti algų iš valdžios iždo. Nepripažinti popiežiaus akto dėl Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo ir nemokėti popiežiaus pasiuntiniams Lietuvai vyskupams algų. Tai mes ~~padarę~~ atlikę, eisime prie rinkimo naujo seimo, kuris galės įvykti ateinančių metų rudenį, lauko darbams pasibaigus. Komunistų partiją legalizuoti yra būtinas reikalas ir naujame seime gali turėti 10 atstovų, valstiečiai liaudininkai gali padidinti iki 30 atstovų ir su tautinių mažumų ~~atstovais~~ 13 ~~atstovų~~ šie sudarys daugumą koalicinei vyriausybei sudaryti, kuri bus patvari ir galės vaisingai dirbti, be oportunistų socialdemokratų, kurie seime padidino atstovų skaičių krikdemo bloko reakcijai siaučiant, vykstant seimo rinkimams.

Po tos Sleževičiaus deklaracijos, kuri buvo man vienam pasakyta, nes jos turinys likusiems dalyviams buvo žinomas, užklausė manęs, su kokiais žymiais komunistų partijos veikėjais esu pažįstamas. – Su V. Kapsuku ir Z. Angariečiu – atsakiau. Bortkevičienė pasakė, kad su esančiais Lietuvoje. Tokiu reikalu užkluptas staiga, skėstelėjau ~~rankomis~~ rankas ir po mažos pertraukos pradėjau aiškinti, kad tikrai jų ~~nežinau~~ nepažįstu, nes jie ir dabar konspiracijos padėtyje. Bet,

jei taip ~~yra~~ būtina, tai surasim. Pažįstu tik
L. Adomauską, su kuriuo vienoje šeimoje
lošiam preferansą. Čia K. Grinius pasa-
kė, kad siūlo galas yra surastas. ~~Ir jo~~
to Sleževičius ~~davė nurodymus~~ nurodė, ką aš tu-
rim padaryti: ~~O jie buvo tokie:~~
Suradus komunistų vadovą, išdėsty-
ti jam valstiečių liaudininkų ateities
veikimo planą, kurį ~~savo nebuvimoje~~
tik ką Sleževičius yra išdėstęs, kaip sa-
vo ~~aš~~ arba kairiųjų liaudininkų gru-
pės vardu, nes V. Požėlos agentai ko-
munistų žymius veikėjus seka ir išei-
jus aikštėn, kad valstiečių liaudinin-
kų vadai veda derybas su komunistų
vadais dėl bendro veikimo suderinimo, krikdemai per
spaudą, susirinkimus, bažnyčias, klebo-
nijas, išpūs, kad liaudininkai Lietuvą perda-
vė komunistams. Tai būtų į ugnį ~~pa~~ pils-
ti alyvos. Be jokios priežasties jie ~~To neišant ir kais~~ fabrikuoja ~~vi~~
įvairius melagingus gandus, kad su-
kompromituotų liaudininkus. O dabar? Net social-
demokratams tai būtų ~~ant rankos~~ parankus.
Po nepavykusios „Ženatvės", sudarant
su jais koaliciją, ~~nes~~ jų neapykanta
~~prieš komunistus~~ visai supuola su
krikdemų. Komunistai - jų priešas bendras.
Man buvo aiški šių garbingų ~~tarybos~~
~~kės~~ žmonių išdirbta ateities veikimo platfor-
ma. Bet kaip man pavyks ~~tai~~ ~~taip~~ tokią svar-
bią pareigą atlikti? Kiek susimąsčiau.
Sleževičius, tai pamatęs, suprato ir pasakė, ~~kad~~
kad nėra ko bijoti, turint tokią ~~prie mano~~ energiją ir gabumus kaip mano, ~~jis bus~~

atlikta aukštame lygyje. Tasai pokalbis
tęsėsi gal kokias dvi valandas. Išėjom
palikęs visus ~~trys~~ iš šio pokalbio suma-
nytojus, ~~bet~~ Sležeričius mane išlydėdamas
dar koridoryje pabrėžė, kad komunis-
tai tegu kuo greičiausiai legalizuoja savo
partiją ir, kuomet bus ji legali, nereikės
konspiracijos ir su mūsų vadams susitikti, ~~dėl
bendro veikimo~~. ~~Dabar~~ Reikia patarti
komunistams dabar savo veikimą kiek suma-
žinti, nes dėl jo stangia socialdemok-
ratai kartu su krikdemais, būkštauja
ir pučia, kad Lietuvai gręsia komunistų
pavojus. Atsisveikindami sutarėme: Sleže-
vičiui ~~pranešimus daryti~~ pranešinėti, kas yra at-
likta, ar tai bus geri ar blogi.

Kai išėjau iš to pasitarimo, tai gatvėje
jau buvo tamsu. Gyvenam Miško gatvė-
je Nr. 4. Prisėdau Laisvės Alėjoje ant
suolo. Mintys mano nesamiai ~~kur tai~~ klajojo,
Vis ieškojau ~~kaip~~ būdo, surasti komunistų
veikėjus. Paminėjau L. Adomauską, o
aš jį mačiau ~~trys~~ gal prieš mėnesį ~~ar taam~~
~~gal~~. Buvau išvažiavęs ir ryšiai su
Kaunu ~~nebuvojau~~ nutrūko. Nors ir demokratai
valdžioje, bet pogrindžio būtybės iš
urvų ir palėpių nenoriai pasirodo vie-
šumon, seka juos taip, kaip ir esant
krikdėmams. Galvoje netelpa, kad
socialdemokratai, tokie pseudo demo-
kratai. Bijo, keršija, persekioja... Kiek
pasėdėjęs ~~ir~~, nužygiavau namo. Miego-
jau labai jautriai, kaip tas zuikis...

Kitą dieną atsikėliau anksčiau ir nuėjau ieškoti L. Adomausko. Nutariau jo ieškoti ten, kur mes lošdavom preferansą Gedimino g-vė Nr 33 name pas V. Kaštonskį(x), jis savo laiku buvo Lietuvoje žydų reikalams ministru be portfelio, istorikas. Jis man pasakė, kad Adomauskas žadėjo šiandieną užeiti. Paprašiau, kad jam pasakytų, jog „Lietuvos žinių" redakcijoje būsiu iki 14 val. Į redakciją jis užeidavo labai dažnai, lankydavo St. Jannuškievičių, nors tasai buvo eseras, bet L. Adomauskas su juo rasdavo bendrą kalbą. Ilgai laukti nereikėjo. L. Adomauskas už kokios valandos jau ieškojo manęs redakcijoje. Pasakiau, kad mes pasikalbėsime prie kavos puoduko Perkausko kavinėje, kuri greta. Mielai sutiko. Tai dar priešpietinis laikas, ir kavinėje lankytojų buvo nedaug. Atsalinką pasirinkom pačiam kavinės gale. Užsakius kavą ir pyragaičius, pradėjau dėstyti savo reikalą, kad kairiųjų liaudininkų grupė nori užmegzti ryšius su komunistais dėl bendro veikimo prieš krikdemus, na, ir prieš socialdemokratus oportunistus. Jis pasisakė, kad tai reikėtų kalbėti su Karolin Požela, tai jo sritis, o jis pats veda kultūros ir švietimo reikalus. Dabar jo svarbiausias uždavinys, tai birželio mėn. 22 d. Kauno m. ir aps. viršininkui pareiškimo paduotas registruoti „Lietuvos Darbininkų partijos" statutas.

(x) Gedimino 47. Tuo keistas namas priklausė kažkam Slonimui.

Vakar iš ~~mūsų~~ jos Kauno miesto ir aps. Draug. registravimo skyr. vedėjas Senkauskas pareikalavo pristatyti pasus tų asmenų, kurie pasirašė, prašydami tą partiją legalizuoti - registruoti. Pristačiau, bet ~~man~~ susidarė toks įspūdis, kad nebus įregistruota ir vėl teks veikti pogrindyje. Po poros dienų bus aišku. Apgailestavo, kad Vidaus reikalų ministerijoje jokiu pakeitimu, ~~ir~~ ine sudemokratėjo ~~nima nepadaryta~~, nors pats ministeris save ~~nėra~~ laiko dideliu demokratu, ~~ir~~ kadaise ~~savo laiku~~ bendravo su komunistais. Gerai pažįsta asmeniškai. Paguodžiau, kad gal bereikalo būkštaujama dėl registracijos. L. Adomauskas mostelėjo ranka ir pasakė, kad komisija padarys taip, kaip d-gas V. Požela įsakys. Jo jau įsakymai mums gerai žinomi. Jis greičiau legalizuos fašistus negu komunistus ir net J. Paplauskas š.m. liepos mėn. 31 d. Šančiuose įvykusiame socialdemokratų aktyvo susirinkime pareiškė, kad reikia paprašyti Vid. reik. ministro, kad jis Lietuvos Darbininkų partijos neregistruotų, nes ten esą komunistai. Tai ir demokratijoje komunistai turi būti už įstatymų ribų. Šitoji naujiena man buvo įdomi, kad neraginami, patys susirūpino legalizavimu komunistų partijos. Autoritetingai užtikrinau, kad partija bus registruota. Žinodamas Sležeričiaus nusistatymą. L. Adomauskas pralinksmėjo ir

pradėjo socialdemokratus plūsti, o liaudininkus girti. L. Adomanskas buvęs kunigas ir nuo kunigiškų papročių ir įgūdžių atsikratyti negalėjo. Net eisena pasiliko kunigiška, o jam gestai ypatingai ~~pa-~~ ~~liko~~ tie patys - kleboniški. Pokalbis vyko labai geroje nuotaikoje, geriant kavą, bet man rūpėjo susipažinti su komunistų partijos vadais, ~~ir~~ su jais aptarti esamą padėtį ir susitarti dėl bendro veikimo, renkant jau naują seimą 1927 m.

L. Adomanskas kiek paabėjojo, ar teks jam susitikti šiomis dienomis su K. Požela, nes ~~jis be politinės veiklos~~ yra sukūręs naują šeimą. Medaus periodą jis su juo ~~mes~~ ne kiekvieną dieną susitinka ~~susitinkame~~. ~~Čia pat~~ Jis ~~ir~~ pasakojo, kad K. Poželos ~~jo~~ žmona yra TASS korespondentė Lietuvoje. Tai Katrė Matulaitytė. Visi, kurie buvom susiję su politika ir spauda, Katrytę pažinojom. ~~Kaip~~ Ji buvo graži, simpatiška ir išsilavinusi TASS atstovė. Ji daug kas buvo sužavėję, ir ją mylėjo paslapčiom. O buvo verta mylėti, nors ir paslapčiom. Mes savo tarpe aptardavom, kodėl Katrytė kompanijoje buvo labai santūri ~~ir kelė~~ gyveno vienišos ~~gyvenimą~~. Padarėme išvadą, kad ji ~~yra~~ Tarybų S-gos atstovybės režimo auka, bet po L. Adomansko ~~demaskavimo~~ kalbos supratom, kad ji jau ~~san~~ buvo bernelį pasirinkusi. Matydavau ją su vienu bernužėliu-studentu, kuris buvo su manimi viename kurse.

O tai tasai K. Požela, komunistų partijos Lietuvoje sekretorius - Katriutės vyras. Iš mu-tymo pažįstu labai gerai. Bet arčiau prie pačio reikalo, kada susitikti ir kur. Jis pasiūlė susitikimo vietą pas ~~Lisovskį~~ V. Blastoūskį, bet čia pat suabejojo dėl saugumo, nes jo butas „взят на карандаш" (~~paimtas ant paišelio~~ pieštuko) ir labai neryškiai jį stebi vyrai su dryžuotomis kelnėmis. Mieste visi žinojo, kad saugumo agentai ~~dauguma~~ dažniausiai nešiojo ~~tikrai~~ dryžuotas kelnes ir juodą švarką. Nustatėm dieną: rugpjūčio mėn. 30 d. ~~ir~~ K. Požela ateis pas mane. ~~Nustatėm laiką, kad~~ Aš lauksiu ~~būsiu~~ namie nuo 10 v. iki 11 val. ~~vakaro~~. Jei K. Požela negalės ateiti paskirtu laiku, tai ateis pas mane pats L. Adomauskas. Mano bute ~~buvo~~ saugu. ~~nes~~ Aš tuo laiku būsiu vienas su 3 metų ~~amžiaus~~ dukra, ~~kuri~~ ~~tarp pat~~ ji su vaikais žais kieme. L. Adomauskas pasijuokė, kad gal ir mano butas „взят на карандаш"...

Rugpjūčio 30 dieną atėjo. Mano butas buvo pirmame aukšte. Per langą pamačiau einantį Karolį. Žvilgtelėjau į laikrodį, ~~ir~~ jis rodė be penkių minučių dešimtą. ~~valandą~~. Skambutis. Bet aš jau buvau prie ~~pat~~ durų. Karolis pasisveikino kaip su labai senu pažįstamu. Nesvetimas ir jis buvo. ~~man~~. Juk mes vieno kurso studentai. Ne tik auditorijose susitikdavome, bet ir per pertraukas koridoriuje, kur kiekvienas reiškė savo nuomonę visai nesivaržydamas. Nesivaržydavo ir rūkoriai prie išeinamos vietos.

Pradžioje Karolis man papasakojo, ~~kad~~ 433
nors mes nebuvom asmeniškai pažįstami
bet jis daug apie mane žino iš nupasakoji-
mų ponios Birutės Norkienės, pas ku-
rios buvoja labai dažnai. Ponios Birutės
vyras Antanas yra Karolio kaimynas ir
iš vaikystės laikų draugauja. Karolis ~~ta-~~
~~sislapstant~~ dažnai slapstydavosi, pas Norkienus jis gaudavo prieg-
lobstį, ~~ir~~ kartais pas juos išbūdavo ir
ilgesnį laiką, nes buvo sunku įtarti, kad
pas Karo technikos valdybos majorą inž.
Antaną Norkų gali slapstytis komunis-
tų partijos Lietuvoje pirmasis sekretorius
Karolis Požėla. Po tos mažos įžangos,
„apsiuostymo", aš pradėjau aiškinti, koks
reikalas mus suvedė ~~į šį butą~~. Pavaišin-
nau Karolį obuoliais ir kriaušėmis, kurias
atvežiau iš ~~mano~~ savo tėvo sodo. Pradžioje sa-
vo pranešimo pabrėžiau, kad tai nėra ~~valst~~
valstiečių liaudininkų partijos nusistaty-
mas, ~~tai yra~~ bet kairiųjų partijos narių gru-
pės ateities veikimo platforma, iš kurios mes norime po nau-
jo seimo rinkimų koalicinę vyriausybę
sudaryti su komunistais. Karoliui atpasa-
kojau veik žodis į žodį, ką yra Sleže-
vičius pasakęs prieš keturias dienas. ~~Tam at-~~
~~vičius~~ ~~gal savo bute~~ ~~netrenkiuvei~~. Karolis labai
atidžiai klausėsi. Aš ~~ta~~ atpasakojau ~~tai da-~~
~~riau~~ neskubėdamas, ~~bet~~ kartu stebėdamas
Karolio veido išraišką. Kuomet aš išta-
riau, kad komunistų partiją reikia lega-
lizuoti, ~~bet~~ su jais ~~sudaryti~~ prieš rinkimus
džentelmeniškai susitarti
naujo seimo

vieni kitus nepulti, blokuotis dėl balsų linkčių ir koalicija, tai jo veide ~~daro~~ ~~saldi~~ maloni šypsena, ~~pasirodė~~ šypteldavo pasitenkinimas.

Baigęs savo pranešimą, Karolini ~~pareiškiau~~ užklausiau, ar komunistai šiai veikimo platformai pritartų. Gavę sutikimą iš komunistų partijos, šioji valstiečių liaudininkų kairiųjų partijos narių grupė pradėtų ~~aktyngiau~~ aktyviau veikti savo narių tarpe, kad galėtų ~~juos~~ įgyvendinti. Negavus tokio sutikimo, žinoma, režimas pasiliks ~~savo~~ įklimpimo vietoje. Bet jį ištraukti gali pasisiūlyti krikdemų blokas ir nuvežti į Klebonijos kiemą. Baigdamas pasakiau: „Dabar pagalvokite ir tarkite savo žodį." Karolis, kiek patylėjęs, krapštydamas ausies apatinę dalį, lėtai pasakė, kad jam vienam duoti atsakymą yra labai sunku. „Mūsų partija vadovaujasi kolektyvine nuomone. Aš ~~nesu~~ esu ~~jos~~ ne vadas, nors jos priešakyje esu ir vykdau tik partijos narių nutarimus. ~~Čia~~ Aš replikavau, kad ~~dagykite~~ veikite, mes siūlome. Karolis man uždavė ir tokį klausimą, kaip skaitlinga toji kairiųjų partijos narių grupė? Trys žmonės, atsakiau. Jis abejingai nusišypsojo ir pakartojo – trys, trys žmonės... Ar jie čia Kaune gyvena? Taip, atsakiau. Įtakingi, visiems žinomi? Mano supratimu, kad taip, bet kitiems tai ~~čia~~ skonio dalykas ~~ir~~ Kaime sako, kad vieniems patinka mama, o kitiems – duktė, o dar kitiems – babūnė...

Karolis kramtydamas abnolims ir kraian-
šes savo ilgas kojas vis kilnojo ~~iš~~ nuo vienos
ant kitos. Savo, ~~jam~~ netikėtu pranešimu, jis
visai išmuštam iš ~~l...~~ pusiausvyros, pasidarė kiek
nervingas, mąstė, žingsniavo per kambarį
sudarinėjo ~~...~~ kažkokius ~~tai~~ planus ir paga-
liau atsisėdo šalia manęs, ~~ir~~ pasakė:
- Eidamas pas jus aš galvojau, kad yra
koks tai eilinis, nelabai reikšmingas
klausimas, ~~ir~~ jūs norėjote su manim ap-
tarti, suderinti. Bet čia labai svarbus
klausimas. Nauji draugai, keitimas tak-
tikos, draugavimasis su smulkia buržua-
zine partija, kuri demokratijai ir so-
cializmui ištikima, bet buržuazinė. Tai
būtų nauja kryptis. ~~ir~~ ~~Tai~~ Aš vienas tai iš-
spręsti negaliu ir tokios teisės neturiu.
Aš net pats negaliu sugramuliuoti, kad
~~tokiu būdu~~ galima būtų darbdavio
~~interesus~~ tokiu būdu ~~su~~ ir darbininkų
interesais suderinti. Žinoma, jei tai būtų
galima padaryti, tai idealas, bet gyvenime taip
nėra ir vargu ar bus. Karolis, tai ~~vienu~~
sakydamas, ~~vietomis~~ net įsikarščiavo ir
~~ir~~ plūsti pradėjo socialdemokratus, krikš-
demus, o ypač nepasigailėdavo aštrių
žodžių savo bendrapavardžiui Vladui
Požėlai - Vidaus reik. minis~~teriui~~ ministeriui.

Karolis atsisėdo, nušluostė ~~savo~~ prakai-
tą, pat~~aisė~~varkė visu delnu savo plaukus ir
kiek aprimo. Pradėjau aš:
- Politikoje lankstumas yra būtinas. Rei-
kia eiti su gyvenimu. Jei komunistų

dogmos neleidžia bendrauti su smulkiaiburžuazinėmis politinėmis grupuotėmis 436 ir iš pogrindžio išeiti gyvenimo viešumon, ten viešai visiems skelbti savo idealus nenori, ~~nes~~ tai dogmos, ~~tai~~ yra galutinis politinis bankrotas. Karolis pašoko ir pradėjo man ~~galvosenai~~ prieštarauti, motyvuodamas, kad viešumon komunistai ~~nori~~ ir dėjo visas pastangas partiją legalizuoti, bet L. Adomauskas tuo reikalu rūpinasi. Jis pasakoja, kad ~~pas jį~~ jam atrodo ~~susidarė toks įspūdis~~, kad partija nebus registruota. Aš Karolį nuraminau, ~~kad~~ partija bus užregistruota. Karolis kiek pralinksmėjo. Pridūriau, kad koks bus sprendimas draugijų registravimo komisijos, praneš man. Tos komisijos posėdis šaukiamas šiomis dienomis. Ilgai laukti nereikės, nors prašymas partiją registruoti paduotas birželio mėn. pabaigoje. Teisinosi, kad vasarą, ~~buvo~~ sunku posėdį sušaukti, nes kai kurie nariai ~~buvo~~ atostogose.

Karolis mane pradėjo įtikinėti, kad jis vienas mano iškeltą klausimą išspręsti negali. Tai naujoji partijos taktika ir ją gali keisti tik visuotinis partijos suvažiavimas. Mano pasiūlymas būtina ~~pa~~ ~~mano ateityje~~, artimiausiomis dienomis bus apsvarstytas siauresniame ratelyje, o tik paskui bus perduotas svarstymui aukščiau stovintiems. Visai suprantama, kad klausimas labai svarbus, reikalaujantis ir laiko tinkamai suformuluoti, ~~ir~~ tik tada galima padaryti sprendimą kaip/au ~~atlikesniam~~ reikia.

Sutikau, bet paprašiau Karolį pranešti man savo siauresnio ratelio nuomonę tuo klausimu, kad aš galėčiau pranešti savo draugams, kurie ir yra autoriai šio sumanymo. Prižadėjo. Be to, paprašiau Karolio, kad komunistai susilaikytų nuo bet kokių išsišokimų, kaip antai, pvz., kitų nesiimtų priemonių, demonstracijų, streikų ir kt. Komunistai veda aštrią kovą su socialdemokratais dėl įtakos profesinėse sąjungose. Tai visai natūralu, bet kad tų pozicijų užėmimas būtų atliekamas ramiu būdu. Reakcionieriai tą padėtį išnaudoja kaip baubą, gąsdina, baugina, kad komunistai visą Lietuvą užvaldys. Tai alyva degančiam laužui.

Karolis, uždėjęs ranką ant krūtinės, priėjo prie manęs ir sako: - Turim atvirai pasakyti, kad mes tai gerai suprantame, bet esame jau bejėgiai, ką nors padaryti. Visai suprantama, kad liaudis tiek metų reakcingiausiomis priemonėmis buvo persekiojama, engiama, gujama, kankinama, atgavus laisvę, negali suvaldyti savo neapykantos jausmų. Jie spontaniškai visur prasiveržia. Z. Angarietis tuo klausimu pasisakė „Tiesoje". Aš spaudoje ir susirinkimuose tą patį reikalą kėliau ir dabar keliu, bet ir mūsų, komunistų veikėjų neklauso. Dar naujas atsirado darbininkų priešas, tai socialdemokratai. Jie lygiai statomi su krikdemais ir tautininkais. Mes griežtai uždraudėme daryti bet kokias

demonstracijas džiaugsmui ir pykčiui pareikšti. Mes turime gerą pamoką, ~~iš~~ tai demonstracija, padaryta š. m. birželio mėn. 13 d. Nekaltą demonstraciją, džiaugsmui išreikšti, paleidus iš kalėjimų politinius kalinius, reakcijonieriai išprovokavo ~~savo~~ ~~piktam nemojui~~ piktam. ~~Tai~~ Darbininkai ~~gerai~~ pasimokė suprato ir jokių demonstracijų nežada daryti. Tai, ką čia esu išgirdęs, teks pačiam ~~vienam~~ perrižiūrinti ir ~~po to teks ir~~ su savo draugais ~~ta padaryti~~ tai atlikti. Sutarėme ~~sekančius pasimatymus padaryti~~ susitikinėti universitete, nes nuo rugsėjo mėn. 1 d. bus skaitomos paskaitos, ir ten bus patogu ~~tolimesnį~~ dialogą ~~vesti~~ tęsti. Bet, jei bus kas skubaus, tai paprašiau nesivaržyti ir ateiti pas mane į butą arba į „Lietuvos Žinių" redakciją.

~~Paršą~~ Išeinantį Karoliną paprašiau, perduoti nuo manęs žmonai gražiausius linkėjimus, kurią gerai pažįstu kaip TASS-o Katriutę. Jos ~~vardu~~ adresu dar paleisiau gražių komplimentų dėl jos grožio, išsilavinimo ir kuklumo, pabrėždamas, kad tokią nuomonę yra susidarę visi kas ją pažinojo. Kiek sumišo ir ~~kiek~~ parando, bet pažadėjo linkėjimus perduoti. Bet ~~kaita~~ paklausė, iš kur aš žinau, kad Katriutė yra jo žmona. Ilgai negalvodamas pasakiau, kad ta „paslaptį" man išdavė L. Adomauskas. Jis nieko ~~daugiau~~ ne~~pa~~sakė, ~~bet~~ tik pakreipė galvą. Jam išėjus pagalvojau, kad aš ~~gal~~ padariau netaktą. Gal jų ~~ženatvė~~ vedybos yra užkonspiruota.

o ~~čia~~ buvusis klebonėlis išplepėjo. ~~Bet pas~~ kuni ~~save~~ šį nuraminau, kad tas jo sumiši- mas ir parandonavimas ~~buvo išgamintas~~ nuo šindrydumo ~~janamais~~, bet ne todėl, kad čia būtų ~~daroma~~ ~~vienu būdu mais.~~ konspiracija ~~Bet~~ Kiek ~~saumeti-~~ praslinkus Katrintė iš horizonto prapuolė, atsidūrė Maskvoje ir Kaune buvo įvairiai spėliojama ir aiškinta...

Karolis pas mane išbuvo daugiau kaip trejetą valandų. Jau pietų laikas. ~~Nutariau tą susitikimą su Karoliu pranešti Sleževičiui po pietų.~~ (~~po~~ svarsčiau) Pasilikęs vienas, ~~tausojau~~ Karolio pasisekymus. ~~Sutikau~~ supratau, kad vienas arba jis dasai „siauzasis ratelis" čia vietoje neišspręs bendro fronto reikalo. Jį spręs ~~čia~~ vietoje siauresnis ir platesnis ratelis, paskui prašys tarti savo žodį, žinoma neaplenkiant TSRS atstovo Lietuvoje ir V. Kapsuką ir Z. Angarietį savo žodį, žino- ~~S. Aleksandrovskio~~ ~~N. Pozdniakova~~ paskutinį žodį tars Kremlius.

Po ~~pietų~~ grįžimo Sleževičiaus iš Klaipėdos krašto ~~nuėjau~~ į „Lietuvos Žinių" redakciją, kad galėčiau telefonu (savo neturėjau) surasti Sleževičių ir ~~kada~~ susitarti, kada jį galėsim aplankyti. Jis buvo Užsienių reik. ministerijoje ir pažadėjo mane paimti 6 val. vakare ~~savo~~ bute. Paskirtą valandą aš buvau pas jį. Atpasakojau, kaip man pavyko surasti K. Požėlą ir ~~šiandieną turėjau gana ilgą ir svarbų pasikalbėjimą su juomi savo bute.~~ ką kalbėjausi su juo. Sleževičius tą mano atpasakojimą išklausė su dideliu susidomėjimu. Jis irgi buvo tos nuomonės, kad ~~čia~~ vietos komunistai ~~savo~~ be kitų klau-

drauge vyko ~~[illegible]~~ pas prezidentą [illegible] M. Sleževičius. Jis mirė [illegible] mėn. [illegible] d. [illegible]

simu nėra kompetentingi ir tas spręs, be
jokių abejonių, Maskva. Padėkojo man,
kad taip greitai suradau R. Požėlą ir jam
išdėsčiau mums, valstiečiams liaudinin-
kams, rūpimą reikalą. Sleževičiui labai
patiko Karolio užtikrinimas, kad darbi-
ninkai neketina daryti jokių demonstra-
cijų, gerai suprasdami, kad reakcijone-
riai gali išprovokuoti, kaip yra padarę
birželio mėn. 13 d. ~~Bet~~ Sleževičiui pa-
sakiau, kad komunistai, niekieno nera-
ginami, birželio mėn. 22 d. Kauno miesto
ir apskrities viršininkui padarė pareiški-
mą registruoti „Lietuvos Darbininkų
partijos" įstatus. Čia Sleževičius patylo-
mis pabrėžė „darbininkų", o ne komunis-
tų. Čia tik naujas pavadinimas, bet
esmėje idėjos bus komunistiškos. Gal
ir gerai, manevruoja, taikosi prie vietos
sąlygų ir žmonių galvosenos. Registravi-
mo reikalas pavestas L. Adomauskui, ir iš
jo reikalauja visokių dokumentų, papil-
dymų ~~ir~~, aiškiai tam, kad užtęstų regis-
travimą, nes ~~čia~~ bijo, ~~jų~~ kad bus smarkus konkuren-
tas socialdemokratams darbininkų tarpe.
Sleževičius sutiko priminti V. Požėlai, kad
tam tęsimui būtų ~~padarytas~~ galas. ~~Toliau~~
Sleževičius man pasakė, kad rugsėjo mėn.
viduryje Maskvoje, tarp Lietuvos ir Tary-
bų S-gos bus pasirašyta nepuolimo sutar-
tis, o po to bus sudaryta ir prekybinė sutar-
tis. ~~Tam tikslui~~ Kaip viena pusė, taip ir kita,
~~sąlygos~~ ruošia medžiagą tai sutarčiai padaryti.

Po susitikimo su Karoliu, praslinkus kokioms trims dienoms, užeinu į universitetą. ~~čia~~ Vienas studentas man ~~sako~~ [praneša], kad manęs ieško Karolis. Ieško Karolis? toks greitas sprendimas? nustebau... Skubu ~~pats~~ jį surasti. Pamačiau [per ilgą] ~~dideliame koridoriuje~~ [koridorių] skub~~iais~~[antį] ~~žingsniais žengianti~~ Karolį. Pamatė ir jis mane, prisiartino, net ir „labas" nepasakė, paėmė mane už rankos vedasi į skaityklą. Iš jo veido mačiau, kad ~~kas nors~~ [kažkas] yra negero. Priėjom prie skaityklos lango, ~~ir~~ jis, žiūrėdamas ~~pro~~ [į] langą į Mickevičiaus g-vę, ~~man~~ pašnibždom pasakė, kad L. Adomauskas buvo Draugijų registravimo įstaigoje ir jam pranešė, kad komisija posėdžiavo rugsėjo mėn. 1 d. ir nutarė „Lietuvos Darbininkų Partijos" neregistruoti, ~~nesakydami~~ [visiškai] [nemotyvuodami] ~~kokiais motyvais yra tą padarę~~. Tokia Karolio naujiena mane labai nustebino. ~~kad~~ [Vadinasi,] komisija vadovaujasi tik ~~dalykiniais~~ [prijautimais], kad toji partija griaus valstybės pamatus, [todėl] ~~ir~~ jau dabar profilaktiniais sumetimais nuo to nusikaltimo nori [Lietuvą] išgelbėti. Tikrai, kuo skiriasi Vladas Požela nuo Antano Endziulaičio, savo pirmtakūno? Karolis mano ranką suspaudė ir pasakė: „Esi didelis optimistas." Taip, esu optimistas ir ~~šitame~~ [šiuo] klausi~~me~~[mu] atsakiau. Vidaus reik. minist~~eris~~[ras] V. Požela — parodė savo veidą, [jis galvoja, kad] Darbininkų reikalus tvarkyti ~~jis skaito~~ [gali tik], ~~kad~~ [ir į šitą savo] monopolį ~~taai~~ socialdemokratai ~~ir~~ kitiems ~~savo~~ nosies kišti neleis, kol jie bus vyriausybėje.

Karolini pasakiau, kad dar šiandien kalbėsim su Sleževičium. Universiteto rūmai nuo Užsienių reikalų ministerijos keleta žingsnių, o po pietų jis ten dažniausia būna. Neapsirikta. Radau. Paprašiau per jo sekretorę, kad mane priimtų, nes yra skubus ir svarbus reikalas. Teko palaukti ne daugiau, kaip 10 minučių, ~~ir~~ jis pakvietė mane pas save. Sveikindamasis išklausė kas atsitiko. Papasakojau, kad Vlado Poželos pavaldiniai „Lietuvos Darbininkų partijos" įstatų neregistruoja, ~~ir~~ vėl mus varo į pogrindį, ir mūsų planai neišdegs. Sleževičius suraukė veidą, paleido ranka savo retus plaukus ~~ant galvos~~, atsisėdo ir sako:

-Tos komisijos nutarimus galima apskųsti apygardos teismui. Tegu steigėjai tos komisijos nutarimą ilgai neatidėliodami apskundžia, o ten nutarimas bus teigiamas, nes ~~o~~ aš esu dar ir Teisingumo ministras. ~~Čia~~ V. Požela šiuo poelgiu ~~parodė~~ savo kortas, ~~ir~~ išdavė visus socialdemokratus, jie supranta, ~~kad~~ laisvose sąlygose su savo varžovais ~~yra~~ kovoti bejėgiai, todėl ~~ir~~ imasi policinių metodų. Dar kartą pasitvirtina tas faktas, ~~kad~~ jiems Vidaus reikalų ministerija ~~yra~~ reikalinga tik todėl, kad slopintų ir persekiotų kitaip galvojančius.

Iš Užsienių reikalų ministerijos vėl nuėjom į universitetą. Radau Karolį ir pasakiau, kad kalbėjom su Sleževičium, ~~ir~~ jis patarė ~~pra-sa~~ tos komisijos nutarimą be jokio atidėliojimą apskųsti Kauno apygardos teismui.

~~Praslinkus kuriam laikui~~ ~~pertraukos metu~~ [Kartą] universitete Karolis supažindino [mane] su Pijum Glovackiu, pabrėždamas, kad tai jo geras draugas. P. Glovackį dažnai mačiau ~~kaipo~~ [žinojau, kad jis] veikėjas Socialistų studentų draugijos, ~~bet~~ jai suskilus, tvėrėsi ant jos griuvėsių kitos. Žinojau, kad komunistai sutvėrė savo draugiją „Atžalą". Per trumpus susitikimus, kurie buvo paskaitų tarpuose, neteko paliesti to klausimo, kurį su Karoliu aptarėme mano bute. Teko pastebėti, kad Karolis rečiau pasirodydavo universitete. ~~Aiškinau~~ [Galvojau,] sau, kad kova komunistų su socialdemokratais įgavo aukštą laipsnį, ir jis daugiau būna tos kovos lankose.

Rugsėjo mėn. pabaigoje, ~~man esant~~ [būdamas] Valstiečių liaudininkų Komitete, pamačiau L. Adomauską ir ~~Lisovskį~~ [Vl. Lastovskį]. Pamaniau, kad atėjo susitarti dėl preferanso, ~~bet~~ Paprašiau juos ~~at~~ [pri]sėsti. L. Adomauskas piktu tonu pradėjo: - Kokia čia Lietuvoje demokratija. Niekuo nesiskiria nuo krikdemų. Teroras naudojamas kiekviename žingsnyje. Naujo žvalgybos viršininko J. Paškevičiaus įsakymu rugsėjo mėn. 25 d. suimtas komunistas Pijus Glovackis, ~~ir~~ [Jis] apkaltinamas, kad ~~jis~~ rugsėjo mėn. 5 d. Šančiuose, „Iliuzijos" kino salėje, gausiame darbininkų susirinkime, kvietęs juos prie ginkluoto sukilimo. ~~Tai~~ [Šią] biaurią provokaciją sugalvojo Vl. Požela su J. Paškevičium. Melas, bjaurus

melas! Dargi suimant Pijų Glovackį, žvalgybos agentai nesidrovėdami pasisakė, kad visus komunistų paukštelius susodins į narvą, kuris randasi Šliekevičiaus g-vės gale. Ir ir iš kitų teko sužinoti, kad toks rajus mošiamas. Komunistai neseniai išėję iš pogrindžio, vėl turi grįžti atgal. Štai tau demokratija ir socializmas parodė savo veidą. Po L. Adomausko kalbos, toliau tęsė V. Lastauskis, sakydamas, kad jo žentas, Pijus Glovackis, kalbėdamas ąnąsėjo mėn. 5 d. Šančimose, darbininkus neragino prie ginkluoto sukilimo. Priešingai pasisakė, jei fašistai kėsintųsi esamą vyriausybę nuversti ir valdžios vairą paimti į savo rankas, tai komunistai to padaryti neleis, sukils darbininkai ir pastos kelią fašistams reakcionieriams. Tokį Pijaus pasakymą žvalgybos agentas, politiškai mažai „gramotnas", suprato, kad jis ragina darbininkus sukilti prieš esamą vyriausybę. „Tedot, no ne tot". Pats tame susirinkime buvau ir tvirtinu, kad čia sugalvota bjauri provokacija prieš Lietuvos Komunistų Jaunimo S-gos C.K. sekretorių Pijų Glovackį. L. Adomauskas pabrėžė, kad esant tokiai padėčiai Komunistų partijos veikėjai iš pusiau legalios padėties perėjo vėl į pogrindį, tarpe jų ir Karolis Požėla, nes jam labai akiplėšiškai žvalgybos agentai jam pradėjo lipti ant

...kausiam L. Adomansko, a...
jam perdavė Sležev...

[Ž]valgybos skyrius, J. Paškevičiaus
[va]dovaujamas, išsiuntinėjo redakci-
[j]oms tokio turinio pranešimą:
„Pijus Glovackis rugsėjo mėn. 5 d. laikė
[P]ančinose viešą prakalbą susirinkusiai
[m]iniai ir kurstė ginkluotą prieš dabar-
[ti]nę valdžią sukilimą ir išėjus kariuo-
[me]nei ginti Lietuvos valstybės nuo priešų,
[b]et atkreipti ginklus prieš Lietuvos
[v]yriausybę, kuri kovoja už Lietuvos
nepriklausomybę. Tokiu būdu jis
šaukė prie maišto ir išdavimo."
„Lietuvos Žinios" 1926. Nr. 222 tą pra-
nešimą atspausdino, bet vėliau
apklausinus tuos, kurie tame susirinkime
dalyvavo, ~~da~~ nepatvirtino. Priešingai,
ragino pasipriešinti tiems, kurie
kėsinsis esamą valdžią nuversti.
Iš redakcijos buvo paskambinta pačiam
J. Paškevičiui, kad jo įstaigoje gamina-
mos provokacijos. Pažadėjo pats asme-
niškai susipažinti su įžengiamojo
tardymo medžiaga ir, jei ~~tai~~ bus P. Glo-
vackis nekaltas, ~~nekaltas~~ tuojau paleisti,
o provokacijos autorius nubausti.

lio mėn. pradžioje. Jis buvo nu...
...čiant ~~da~~ Nepuolimo sutartį

kulnų. Iki partijos legalizavimo vargu ar jis pasirodys viešumoje. Tuo labiau, kad ~~krik-~~ 1145 dėmus nuvertus, visi komunistų veikėjai konspiratyvumą pamiršo ir jiems grėsia didelis pavojus. Dabar reikia pėdas naujai sumėtyti ir vėl pereiti į seną veiklą.

Paklausiau L. Adomauską, ar Karolis jam perdavė Sleževičiaus patarimą, –Jau... gijų registravimo komisijos nutarimą apskųsti Kauno apygardos teismui. Patvirtino, kad toks protestas paduotas. Jų yra abiejų prašymas, kad aš pakalbėčiau su Sleževičium dėl tų beprotybių, kurios ~~dedasi~~ daro mūsų Vlado Požėlos valdoje, visai be jokios kaltės kalinami žmonės. Pažadėjau tai padaryti. Paklausiau, kur apie pasikalbėjimo rezultatą, kam ir kada galėsim pranešti. Reikia jam dabar susitarti kur. Patariau ateiti pas mane į butą, bet L. Adomauskas nesutiko, nes aš gyvenu tokioje gatvėje, kur yra J. Paškevičiaus įstaiga, o ją visuomet reikia aplenkti, nes joje kuriamos visokios provokacijos. Toje įstaigoje pasikeitė tik vadovai, bet metodai pasiliko tie patys. Sutarėm susitikinėti „Lietuvos Žinių" redakcijoje. Jei ten manęs neras, tai pasakys M. Januškevičiui, o tas man perduos.

Sleževičių galėjau pamatyti tik spalio mėn. pradžioje. Jis buvo užimtas, pasirašant Nepuolimo sutartį su Rusija.

Pirmiausia pasakiau, kad L. Adomauskas apskundė Draugijų registravimo komisijos nutarimą neregistruoti „Lietuvos Darbininkų partijos" įstatų Kauno apygardos teismui. „Kaip seniai tas protestas paduotas?" užklausė Sleževičius. „Rugsėjo mėn. pabaigoje", pasakiau. Papasakojau, kaip naujai paskirtas žvalgybos viršininkas J. Paškevičius fabrikuoja provokacines bylas, jiems esant pusiau oficialioje padėtyje, nes partijos įstatų neregistruoja. Š.m. rugsėjo 25 d. yra suimtas LKJS CK sekretorius Pijus Glovackis, ~~kad~~ būk dai jis Šančiuose rugsėjo 5 d. darbininkų susirinkime kvietęs juos prie ginkluoto sukilimo. Kaip tik priešingai sakė, kad darbininkai imsis už ginklo, jei fašistai kėsinsis nuversti dabartinę valdžią, nors joje nėra nė vieno komunisto. Pabrėžiau, kad tame susirinkime dalyvavo „Žydų Balso" ~~„Lietuvos Žinių"~~ korespondentas g. Valkauskas ir jis tvirtina, kad P. Glovackis to nėra sakęs. Iš savo pusės pasakiau, kad P. Glovackį gerai pažįstu ir netikiu, kad tokią nesąmonę būtų pasakęs. Paprašiau Sleževičių sudrausti provokacijų dirbėjus, o P. Glovackio bylai paskirti ypatingą dėmesį. Pažadėjo tai padaryti, kaip tik toji byla iš žvalgybos po įžanginio tardymo bus persiųsta prokuratūrai. „O žvalgybos viršininkas J. Paškevičius yra su kokiais tai keistumais" sako Sleževičius. „Jis buvo Kaišiadoryse tardytoju. Paskyrus žvalgyb

viršininku, jis savo įstaigos tardytojams
~~padarė~~ suruošė seminarą, ~~ir~~ jame mokė, kaip reikia
tardyti. Jei, pavyzdžiui, tardomasis neprisipažįsta, kad yra padaręs nusikaltimą,
tai tardytojas turi atsisėsti prieš jį ~~ir~~
įdėbti savo akis į jo ~~ir~~ taip įtemptai žiūrėti be pertraukos, ~~ir~~ tada nusikaltėlis tos būsenos neišlaiko, ir prisipažįsta. Pats tardymas pagal reikiančius
įstatymus turi būti vedamas be smurto
ir prievartos. Jei J. Paškevičius yra teisininkas tai ~~ta~~ turi žinoti. Jis galvoja,
jei nėra pavartota fizinė jėga, tai toks
tardymas yra leistinas. Tardytojo akių
įdėbimas į tardomojo akis yra jau hipnozė
- būsena, panaši į miegą, ~~sudaryta dėl kito asmens įtaigos~~, pasiduodant kito asmens įtaigai, valiai. Tai aiškus smurtas.
~~Bet tokiu metodu~~ Tardant ~~su~~ hipnozės pagalba gali gautis toks casus. Hipnozę
panaudoti gali tas, kuris turi stipresnę
valią. Aš sau įsivaizduoju tokį reginį: J. Paškevičius tardo P. Glovackį ~~su~~ hipnozės pagalba. Glovackio valia yra stipresnė už Paškevičiaus, ir čia jis paklus Glovackio
valiai. Jis viską darys, ką Glovackis norės. O tas jam lieps jį palydėti laiptais į
Miškų g-vę ir atsisveikinant rėkti: „Šalin kriaugžlis Vladas Požela"! „Te gyvuoja draugas Stalinas!" ~~Ir dar ką nors
liepš daryti ir tas darys~~. Atsidūso Sležavičius
ir ~~baigiant~~ pasakė - labai juokiuosi, jei
tai padaryti ne mano dūzanius. Teisybė.

Koalicinės vyriausybės režimas girgždėdamas kitu tempu slinkėsi pirmyn.

Reakcinis gaivalas, netekęs valdžios ėdžių, visokiais būdais stengėsi bent kokią, nors ir mažiausią, padarytą klaidą išpūsti. Esant demokratijai, spauda yra laisva. Tai gera tribūna, kurios, jiems valdant, opozicija neturėjo. Daryta demonstracijų, o čia jų niekas nedaro. Sugalvojo tokią padaryti patys lapkričio 21 d. Garo rimbų. Dar daugiau įsiūto. Jai vadovavo, net buvęs krikdemų Vidaus reikalų ministras Antanas Endziulaitis. Rugsėjo mėn. 28 d. sudaryta su Tarybų S-ga Nepuolimo sutartis, kuri Lietuvai buvo labai naudinga, nepatenkino krikdemų ir seime lapkričio mėn. 5 d. už sutarties ratifikavimą balsavo 45 seimo atstovai, prieš - 24. Prieš sutarties ratifikavimą balsavo krikščionių demokratų bloko atstovai. O klebonėliai dar daugiau įsiuto, nes nuo 1927 m. sausio mėn. 1 dienos iš valdžios iždo negaus algų.

Žymesnieji komunistų partijos veikėjai iki partijos legalizavimo sulindo į pogrindį. Kiti jau buvo Paškevičiaus globoje, hipnotizavo juos statė ant teisingo kelio. L. Adomanskas pas mane pradėjo lankytis kiek dažniau. Greitai negalėjau sugauti Sleževičiaus. Buvo išvažiavęs. Ką man pažadėjo Sleževičius jam papasakojau, jis paskubėjo papasakoti P. Glovackio uošvini ir dukrai. Kiti matė Karolį universitete. Kinko iškaitas ir išėjo per duris, kurios vedė į kiemą. Visai suprantama. Universitete snimti

Karolio negali, neleidžia antonomija. ~~Kad~~ jis eis per kiemą ir svetimus daržus, ~~tai~~ žvalgybos agentai nepamatė. O jo ilgos kojos, tai ir peryti sunku. Konspiracija. Budrumas.

Gruodžio mėn. 4 d. pas mane atėjo įsvečius R. Požela ir L. Adomauskas, ~~su~~ besišypsančiais veidais, papasakoti, kad šiandieną Kauno apygardos teismas svarstė L. Adomausko skundą ant Draugijoms registruoti komisijos, atmetusios registraciją „Lietuvos Darbininkų partijos" įstatų. Teismas pripažino įstatus registruotinais ir Draug. registr. komisijos nutarimą panaikinti. Karolis iš džiaugsmo, kaip mažas vaikas, vis trynė savo rankas, o L. Adomauskas atvirai pasisakė, kad neturėjo jokios vilties, kad partija bus legalizuota. Karolis pabrėžė, kad jis yra „paršyvas optimistas" ir tikėjo, kad bus taip ~~tam įregistravimui~~. Paprašiau pasilikti vakarienei, bet nesutiko, nes vyksta kokį ~~tai~~ susirinkimą pravesti. Pakelini užėjo pas mane padėkoti ~~man~~ ir paprašyti, kad aš jų padėką perduočiau ~~ir~~ Sležavičiui ~~dėl~~ už mūsų ~~padarytą~~ paslaugas, kurias mes padėjome, kad ~~tokiam dideliam~~ (greityj) legalizavimas. Išeidamas man pasakė, kad tą reikalą aptarti mes susitarsime susitikę universitete. Jis dabar ~~pasidarė~~ labai aktualus, neatidėliotinas.

Kitą dieną pasistengiau pasimatyti su Sležavičium, perduoti padėką ir kartu tą naujieną pranešti. Padėką priėmė, bet ~~su~~ naujiena nenustebino, nes Kauno apygardos teismo pirmininkas (prof. Grigaitis) jam jau pranešė.

O prieš svarstant L. Adomausko padnotą sk... dą, pasikonsultavo ir išgirdo ~~gavo~~ iš Sležėvičiaus teigiamą nuomonę. Dažnai pas mus rašoma ir sakoma – „darbo žmonėms reikalaujant" buvo priversti padaryti. O čia toks svarbus mūsų istorijoje įvykis – komunistų partijos Lietuvoje legalizavimas buvo padarytas kelių ~~keleto~~ žmonių pastangomis, daręs ~~ir dar~~ ne komunistų, bet tikrų demokratų ~~tą padarė~~.

Po legalizavimo partijos užvirė darbas organizacinis ~~ir~~ Karolio universitete susimatė ~~nematyti~~. Bet vieną kartą jį aš radau, ir mes koridoriaus kampe trumpai aptarėme tą reikalą. Karolis man atvirai pasakė, kad kol partija buvo ~~randasi~~ pogrindyje, tai to klausimo svarstymas atrodė ~~skaičiau~~ bergždžias.

Dabar jau kitas klausimas, ~~ir~~ kai tik bus sudaryta partijos vadovybė, tai tos grupės pasiūlymas bus tikrai apsvarstytas, ~~ir~~ Aš už tamprų bendradarbiavimą. Prisipažinsiu atvirai, kad mūsų pokalbį ~~su jumis~~ papasakojau tik Pijui Glovackiui, kaip LKJS CK sekretoriui, o su kitais nesitariau ir niekam nesakiau. Gal svarstant tą klausimą partijos susirinkime, žinoma, pirmiausia ~~pirmoje eilėje~~ Centr. Kom. teks ~~prisieis~~ pas jus užeiti ir kai ką patikslinti, nes per tą laiką teko užmiršti. Įsitikinau, kad ~~jūs~~ jūsų yra ~~yra~~ stipri ir ~~gana~~ aktinga grupė, ~~taip~~ vadinama „kairiųjų liaudininkų" ~~grupė~~. Kaune tai parodė gruodžio 6-8 d. įvykęs Valstiečių liaudininkų suvažiavimas. Buvo pasakyta daug karčios tiesos vadovams.

Tasai mano pokalbis ir pasimatymas su Karoliu Požela buvo gal 5-6 dienas prieš perversmą. Tai buvo mūsų paskutinis susitikimas ir gruodžio mėn. 27 d. Karolio jau nebuvo gyvųjų tarpe.

Mano pažintis su Karoliu Požela, galima sakyti, buvo trumpa. Mes buvome skirtingų politinių pažiūrų žmonės, bet ~~gyvenime~~ sprendžiant susidariusias problemas ir situacijas, Karolis būdavo praktiškas ~~prie jų prieidavo praktiškai~~. Gyvenimui diktuojant dogmos ~~jam~~ negalėjo jam ~~sudaryti~~ kliūčių, jeigu tai liečia pažangą, gerovę ~~žengiant prie gerovės~~, ypač sprendžiant klausimus, kurie galėjo paliesti Lietuvos interesus. Jis buvo komunistas, bet kartu ir Lietuvos patriotas. Jis turėjo savo nuomonę ir mokėjo ją apginti ir kitus įtikinti, kad jis ~~dėl jos~~ neklaidingumo. ~~Tai~~ Jis buvo labai brangus žmogus komunistų partijai dėl savo darbštumo, gabumo ir neišsemiamos energijos. Žuvo savo zenito pirmose pakopose, nesulaukęs 31 metų amžiaus.

Dažnai man į galvą ateina tokios klaikios mintys: ~~kad~~ Karoliui nežuvus, ~~esant gyvam~~ ogyvenus, ~~sieniant esant~~ prie Stalino siančiant asmens kultui ar pavyktų jam išlikti iš tų baisių verpetų išnešti. Juk iš tų verpetų nepavyko išnešti jo mylimai Katrintei, Z. Angariečiui, Uborevičiui, Putnai ir kitiems. V. Kapsukas mirė dar prieš asmens kulto siaubą. Tai buvo klaikus laikotarpis. Buvo žudomi savi žymūs veikėjai ne už ~~papildytą~~ padarytą nusikaltimą, bet už tai, kad nesutinka su kulto netiesa ~~pagal įtarimą galės~~ arba buvo tik įtariami, kad galėtų tai padaryti dabar arba ateityje. Baisu.

Perversmas.

1926 m. gruodžio mėn. 17 d. perversmas Lietuvoje yra įvairiai komentuojamas. Reakcinis elementas savo niekšišką žygį teisina, jie tai padarė, gelbėdami Lietuvą, kad būtų nepriklausoma, nes tą padarytų komunistai, [illegible] geroką metų skaičius praėjo nuo to įvykio, ir dabar visai objektyviai, be jokio šališkumo tą perversmą galima ištraukti į dienos šviesą. Tasai perversmas buvo padarytas grynai savo interesų apgynimui. Padrąsinimas buvo pakankamas kaip masalas miniai, jie skelbė, kad Lietuva atsidūrė beviltiškoje padėtyje, ją reikia gelbėti, kaip tikrai buvo.

Po III seimo rinkimų Valstiečiams liaudininkams, kaip politinei grupuotei, kuri turėjo didžiausią skaičių atstovų, buvo lemta sudaryti vyriausybę kartu su socialdemokratais. Palikimas, gautas po krikščionių šeimininkavimo, labai liūdnas. Iždas tuščias. Ūkininkai vegetuoja, o naujakuriai pusiau alkani, vos gyvi, be jėgų, kurias išeikvojo, besiplėšdami sau lūšnas ir gyvuliams tvartelius. Darbininkai, iš kurių 50% neturėjo nuolatinio darbo, iš duonos kąsnio [illegible] užsidirbdavo pripuolamai. Darbas buvo labai mažai apmokamas. O tie, kurie ir turėjo nuolatinį darbą, buvo apmokami labai skurdžiai ir dirbo nenormuotą darbo laiką. Darbdavys darbininką dirbti vertė tiek, kiek jam atrodė reikalinga. Buvo žiaurus išnaudo-

1) Darbininkai neturėjo ligonių kasų ir nebuvo mokamos pensijos, sulaukus senatvės ar netekus sveikatos - pagal invalidumą. Bendrai, darbininkai neturėjo jokio socialinio aprūpinimo. Pramonė neišsivysčiusi, vegetavo. Savų kapitalų trūko. Svetimas kapitalas neplaukė, tyravo, ~~kad~~ mes turime nekokius kaimynus. Prekyba merdėjo dėl mažos paklausos, o toji paklausa priklausė nuo žmogaus pragyvenimo lygio. Koks čia gali būti žmogaus pragyvenimo lygis, jei jis yra bedarbis. Verslininkai merdėjo ~~vegetavo~~ dėl tų pačių priežasčių. Valdininkai ir privačių įmonių tarnautojai, kurie ~~dar~~ turėjo šeimos, badavo formaliai. Juos paremdavo, kaime gyvenantieji tėvai ir giminės. Butų nuomos buvo labai aukštos, nes Kaunas iš provincijos miesto buvo Lietuvos sostinė, todėl paklausa buvo labai didelė gyvenamųjų patalpų.

Būtiniems reikalams kuklėmai lėšų neskirdavo, bet savo klerikalinėms organizacijoms jų nepagailėdavo, ~~ir~~ jų dydis prašokdavo milijonines sumas, ir Vyskupų lazdoms kalti buvo paskirta 25.000 litų. Be savo, krikdemiškų organizacijų, jie apmokėdavo dar ~~buvo skiriamos~~ pašalpas rusų kalba leidžiamam dienraščiui „Echo" - 115.000 litų, jo redaktorius ir leidėjas buvo žydų tautybės - Arkadijus Buchov. ~~Jam~~ ~~ais~~ diandininkams būnant valdžioje, negaudamas pašalpos, išvažiavo į Tarybų S-gą. ~~Ten~~ Ten 1937 m., asmens kulto esant, buvo sušaudytas. Vargšams kunigėliams, kad badu nemirtų, buvo mokamos algos.

Save stačiai patys nepamiršo. Valdydami krikdemai sugalvojo pakelti sau algas. Lietuvos Respublikos prezidentui alga padinta tris kartus, ministrui pirmininkui – keturis kartus, ministrams – keturis kartus, vyskupams – tris kartus, ministerijų departamentų direktoriams – daugiau kaip du kartus, seimo nariams – daugiau kaip du kartus, apskričių viršininkams – tris kartus, policininkams apie du kartus. Šeimininkauta kaip savo dvare.

Naujai valdžiai esant, krikdemai neleko melžiamos karvutės. Bent kokį žmonių būtini pagerinimą galima bus padaryti tik taupant ant užbrankių algų, kurie atsirado privilegijuotoje padėtyje, o tai buvo kariuomenė ir jos karininkija. Tuo laiku Lietuvoje buvo 23 tūkstančių armija su visų ginklo rūšių. Pradedant pėstininkais, baigiant artilerija, aviacija ir tankais. Armijai išlaikyti taikos metu tenka 40% biudžeto. Tai labai didelė našta valstybės resursams. Tokioje valstybėje, kaip Švedija, kuriai joks pavojus iš kaimynų negresia, ten yra aukščiausias pragyvenimo lygis. Ten, neišskiriant visų kapitalinių statybų, būtinų įmonių, gyvenamų namų, ligoninių, vasarnamių, kurortų, turistinių bazių, kiekvienam dirbančiam, sulaukus pensininko amžiaus, mokamos dvi pensijos. Viena – pagal darbo stažą, o kita – pagal sulaukto amžių. Tas, kuris neturi darbo stažo, gauna tik vieną pensiją, sulaukus pensininko amžiaus. Tai

~~[illegible]~~ tikras socializmas. Po antrojo pasaulinio karo, Sovietijai ir Japonijai pralaimėjusioms karą, buvo ~~joms~~ apribotas kariuomenės skaičius. ~~ir visiems nustebinant~~ Jos greitai užgydė karo padarytas žaizdas. [illegible] buvo ir dabar dar yra aukščiausias pragyvenimo lygis, statomos autostrados ir kiti įrengimai.

Lietuvos armija pradžioje gerai ~~savo~~ uždavinį atliko. Sėkmingai kariavo ir su Raudonąja armija, nes toji buvo tik organizacijos stadijoje ir neturėjo karinio užsigrūdinimo. Pats mačiau juos, kuomet jie lenkus vijo iš Lietuvos ir vieną užklausė, kodėl jis be batų? - ir basas lenkų pavyti negaliu atsakė. O kitą raitelį paklausė, kodėl jis be balno? - juk aš ne į vestuves [illegible] - atsakė. Tai buvo ~~pradžioje~~ 1920 m. vasarą. ~~ir~~ Metas iš metų Raudonoji armija kariniai stiprėjo, ir su ja reikia skaitytis. Su lenkais irgi sunku, nes jų armija gerai išprusinta ~~ir~~, kariaujant su jais, laimėti nereikia tikėtis ~~[illegible]~~, nes Lenkija turi 30 mil. gyventojų, o Lietuva - tik 3 mil. Nelygios jėgos. ~~ir tai~~ Jei kariautume su jais, tai būtų, taip sakant, savižudybė. Nors tai anekdotas, bet anekdotai yra kilę iš gyvenimo ir dažniausiai turi daug tiesos. 1940 met., Raudonajai armijai žengiant į Lietuvą, Smetona skambina Latvijos prezidentui Ulmaniui ir sako (kalbėjo rusiškai):

- Kaimyne, padėk man nelaimėje. ~~Rusų~~ Rusų armija žygiuoja į Lietuvą. Padėk man.

- Žinoma, žinoma - atsako Ulmanis.

Kitą dieną Ulmanis skambina Smetonai:

- Vakar prašei tankų. Duoti tau vieną ar abu?
- Be tankų žadėjai ~~man~~ dar laivynus (flot) savo Smetonai.
- Kokį laivyną? Žadėjau sielius (plot), o ne laivyną (flot). Blogai nugirdai.

Lietuvos geografijos padėtis yra nepavydėtina. Viduryje dviejų galingų valstybių - Rusijos ir Vokietijos. Kaip tik jos tarp savęs susikivirčija, tai ~~tai~~ ir trypia mūsų teritoriją. Kelią jiems pastoti negalim, nes esame nykštukai, ~~savo san-~~ ~~gumu~~ nei apsisaugoti nuo išorinių priešų. Toks priešas randasi, kaip tik po ~~pat~~ šonu. Tai Lenkija, kuri jau devynis amžius bandė lietuvius nutautinti su ~~pagal-~~ ~~ba~~ kryžiumis ir kalavijų. Pavyko tik dalinai. Apėmė juos apmaudas, kad galutinai nepavyko, tai dabar pasišovė pribaigti, ~~bet~~ paspaingo, bet nuo savo kėslų neatsisakė ir žvangina kardais. Esant tokioje geografinėje padėtyje, yra gyvas reikalas savo nepriklausomybę išlaikyti - gerai sugyventi su kokiu nors savo kaimynu. Su vokiečiais mums nepakeliui, nes jie yra kultūringesni, ~~už mus~~ ~~[illegible]~~ ir ~~yra~~ aimtai bai su kad ~~[illegible]~~ nutautintų, kaip ~~jie~~ yra padarę su Prūsais. Latvija ~~yra~~ dar mažesnis nykštukas negu mes. Su lenkais per daugelį amžių ~~[illegible]~~ vaiko s ko- [illegible] jie ~~[illegible]~~ rūs, ~~vien tik dėl savo apsigynimo~~ ~~dėl jų~~ atsitiktinai, todėl buvo agresijos ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Lietuvos negali sukelti draugiškų jausmų ir ~~[illegible]~~ kaimyniškai sugyventi.

Pasilieka Rusija, su kuria Lietuva nesi-
riboja ~~ir~~ ~~nors~~. Joje vyksta vidaus san-
tvarka - proletariato diktatūra,
einamasis laikotarpis, o vėliau turės tai ~~kaip~~ pe-
pereiti prie demokratijos ir socializmo
valdymo formos. Tai jų grynai vidinis
reikalas. ~~bet~~ Tuomet grėsė Lietuvai pa-
vojus iš lenkų pusės. Tai nedviprasmiškai
Tarybų s-ga perspėjo, kad Lietuvos
skriausti neleisianti. Lietuva 1919-1920 m.
kariaudama su jauna Tarybų s-ga, pirmoji iš
Pabaltijos valstybių 1920 m. liepos mėn. 12 d.
sudarė taikos sutartį. Sutartyje abi
valstybės pasižadėjo visomis aplinkybė-
mis gerbti viena kitos suverenitetą, te-
ritorinį integralumą ir neliečiamybę,
susilaikyti nuo bet kurių agresijos
veiksmų prieš antrąją šalį. Be to, Tary-
bų s-ga pripažįsta Vilniaus krašto pri-
klausomybę Lietuvai (~~kuriame~~ ~~[illegible]~~ Vil-
nius, Gardinas ir Lyda). 1920 m. liepos mėn.
14 d. Raudonoji armija kovodama su lenkais,
užėmė Vilnių ir besiremdama taikos sutar-
timi su Lietuva, 1920. VIII. 12 d., miestą per-
davė Lietuvai. Pagal taikos sutartį tarp
Tarybų s-gos ir Lietuvos buvo grąžintos
meno vertybės, archyvai ir išmokėta trys
milijonai aukso rublių - kompensaci-
ja (karo laikais Lietuvai) padarytiems
nuostoliams padengti. Taip draugiškai
Lietuvos santykiai klostėsi su Tarybų
s-ga, ir Lietuvos visuomenė ~~turėjo~~ ~~ka-~~
~~kai~~ ~~daug~~ simpatijų savo/jai, nors ji ir buvo ~~[illegible]~~

„už geležinės uždangos" kuriems pavykdavo pro ją prasiskverbti ir rašė, kaip atrodo „TSRS mūsų akimis". O tos akys būna...

Valstiečiams liaudininkams būnant valdžioje, buvo aišku, kad tuos gerus santykius su Tarybų s-ga reikia ne tik tęsti toliau, bet dar pagerinti, ir rezultatas 1926 m. rugsėjo mėn. 28 d. tarp Lietuvos ir Tarybų s-gos buvo pasirašyta nepuolimo sutartis. Susitarta pasirašyti prekybos sutartį ir tam tikslui 1926 m. spalio m. 15 d. į Maskvą išvyko Lietuvos ekonominė delegacija tokią sutartį parnešti. Turint tokią draugišką valstybę, kaip yra Tarybų s-ga, laikyti Lietuvoje didelę armiją buvo beprasmiškas dalykas, nes jos išlaikymas labai slėgė visą Lietuvos ekonominį gyvenimą ir nebuvo galima pakelti žmogaus pragyvenimo lygio.

Lietuva žemės ūkio šalis. Joje pagamintus žemės ūkio produktus realizuoti reikia užsienių rinkose ir gauti užsienio valiutos. Čia vietoje reikia steigti tų produktų perdirbimo įmones, šaldytuvus, elevatorius. Kelti žemės ūkio kultūrą, laukus tręšti, statyti mūsų Lietuvą, taisyti ir naujai tiesti kelius, plentus, geležinkelius. Statyti pramonės įmones, kurioms žaliavos yra vietoje. Darbininkams ir tarnautojams nustatyti normuotą darbo laiką. Steigti Žemės Ūkio, Prekybos ir Darbo rūmus. Visus darbininkus ir tarnautojus aprūpinti

senatvės ir, esant reikalui, invalidumo, atveju pensijomis.
Šteigti ligonių kasas ir poilsio namus 459
dirbantiesiems. Įkurti Žemės banką ūkininkams, kuriame jie galėtų gauti ilgesniam laikui paskolas su žemais procentais.
Įvesti naujovę, įstatymu keliu įmonėse, prekyboje ir kitose įstaigose, kad darbininkai ir tarnautojai dalyvautų pelne.
Šią naujovę 1794 metais Albertas Galbatinas pritaikė gyvenime, ir Amerikoje labai išsiplėtė, o iš ten toji idėja persimetė į Europą ir kitus kontinentus. Jau Čekoslovakijoje, Vokietijoje, Anglijoje bei kitose valstybėse. Ji tuo yra gera, įmonėse, kur darbininkai dalyvauja pelne, niekuomet nėra nei streikų, nei kitų kovantų. Esant streikui, visuomet nukenčia valstybė, nes nėra produkcijos, o tai valstybės nuostolis. Įmonės savininkas nustoja pelno, o darbininkas uždarbio. Taip visos dvi pusės nukenčia. Nukenčia ir ketvirtoji, tai vartotojas, nes ilgiau streikuojant, gaminamų prekių aikvoje sumažėja, paklausą patenkinti sunkiau. Tokiai padėčiai esant, prekė pabrangsta. To metodo geroji pusė, kad darbininkas, dalyvaudamas įmonės pelne, iš dalies yra savininkas, nevagia ir kitus prižiūri, kad tie nevogtų, nes tuomet bus mažesnis pelnas ir nukentės jo kišenė. O kas svarbiausia, vagišius patys darbininkai be jokio teismo sprendimo išmeta iš įmonės ir

išduoda „vilko bilietą". tik su ~~sm~~ (smarkiai korojama ~~ir~~ su brokų) vagiliavimu, bet ir ... Brokdarys įmonėje skaitomas ~~įmonėje~~ dideliu parazitu, persekiojamas. Ten darbininkas pilnas įvairių racionaliacijų ir patobulinimų, kad gaminama prekė būtų pigesnė, geresnė ir ~~[illegible]~~ našesniau ... Bus (įmonės didesnis) pelnas ~~ir~~ ~~[illegible]~~ ir jo pajamos bus didesnės. Įmonė, kur darbininkai dalyvauja pelne, tai nuo jos vartų iki įmonės kamino galo pilna gamybinės energijos ir taupumo. Daugelis įmonių darbininkai streikuodami, tarp kitų reikalavimų dar stato reikalavimą dalyvauti pelne ir savininkai juos noriai priima, nes išvengs to trynimosi, kuris būna tarp darbdavio ir darbininkų. Gal dar ugdoma moralinė pusė. Man papasakojo vienas „Paramos" kepyklos kepėjas tokį atsitikimą, vyriausias ~~[illegible] turėjo vietos kaip buvo pastatyta kepykla~~ (darba) ~~Kaune~~, Karmalitų 22 - 1936 m. ~~[illegible]~~ Baigiant darbą darbininkai po dušu apsiprausia ir eina prie savo spintos apsirengti. Vienam darbininkui kaip
tai netikėtai iš kišenės ~~[illegible]~~ išslydo dvi prancūziškos bulkutės. Mes tą „nelaimingą atsitikimą" matėme, bet niekas nesakėme, ~~[illegible]~~ ~~bet~~ Jam išėjus, tik vienas į kitą pažiūrėjom ~~[illegible]~~ nusišypsojom. ~~[illegible]~~ Praslinkus kuriam laikui, tas darbininkas iš darbo p~~asišalino~~ (visai išėjo) nes ~~nes~~ sąžinė nedarė jam ramybės, kad ~~jis~~ vogė ~~bulkutes~~ ~~tos~~ iš įmonės, kurios pajininkais buvo darbininkai (kadangi) ~~ir~~ matė, kaip jis iš kepyklos nešė dvi pavogtas bulkutes.

Labai gaila, kad dabar nedaug darbininkų tą jausmą tebeturi. Vienai mokytojai tai kelių buvo pavesta skubiai surinkti žinias, kur mokinių tėvai dirba. Vieni mokiniai žinojo, kiti nežinojo. Mokytoja sugudravojo, nuklausė tų, kurie nežinojo, kur tėvai dirba, kokius daiktus tėvai parsineša į namus pareidami iš darbo. Vaikai papasakojo. Anketa buvo laiku atiduota. Mokytoja pagal „atneštųjų" daiktus visai tiksliai nustatė tėvų darbovietes.

[illegible]

Sumažinus kariuomenę iki 7-8 tūkstančių, biudžete atsiras rezervas keletas dešimčių milijonų litų, kurios bus galima panaudoti ekonominio gerbūvio pakėlimui, o demobilizuotus vyrus nuo dykinėjimo atitraukti ir panaudoti juos kūrybingam darbui. Karinei prievolei atlikti jaunuoliai buvo imami dviems metams. Jie buvo prusinami, kaip paraduose jie turi žygiuoti, prieš savo viršininkus stovėti „ramiai". Šitoks „mokslas" kraštui jokios naudos-produkcijos neduoda. Sveikas protas diktavo visiems, kad laikyti kariuomenę tai buvo prabangos dalykas, o priešui užpuolus, kovose žūs mūsų gražiausias jaunimas. Šveicarija reguliarios armijos neturi, bet visi jos piliečiai apmokami, kaip su ginklu reikia elgtis. Po to apmokymo, kuris tęsiasi apie 5-6 mėnesių, paleidžiami namo, savo darbus atlikti, bet kartu jie priskiriami žinion šaulių būrių, kuris

randasi jo gyvenamoje vietovėje. Žinoma, Šveicarijos geografinė padėtis yra skirtinga nuo Lietuvos, nes neturi agresyvių kaimynų, bet todėl ir neturi jokių su kaimynais susitarimų, pvz. ir Nepuolimo, savitarpio pagalbos, karinių ir kitų. Charakteringa, kad tautos išsivadavusios iš kolonializmo su tais buvusiais kolonizatoriais pasilieka sandraugystės ryšiuose. Kad mažos tautos taip daro, tai visai suprantama, užpuolus priešui savo jėgom nepasitiki. Bet Indija, turėdama pusę milijardo gyventojų, sandraugoje su Didž. Britanija. Lietuvoje šaulių sąjunga turėjo būti svarbia apsigynimo organizacija. Visi vyrai ir moterys privalėjo būti jos nariais ir joje išmokti, kaip reikia vartoti ginklą. Tai labai svarbi karinė organizacija ne frontiniam karui, bet užnugaryje, kiekvieną krūmą, griovį, dauba, miška paversti tvirtove, iš kur okupantą persiekiotų. Tai kova labai sunki, nes kiekvienam žingsnyje okupantą pasitinka mirtis.

Seime 1926 m. gruodžio m. buvo svarstomas 1927 m. biudžetas. Kaip paprastai, biudžetus sekantiems metams Finansų ministerija jam pamošia esamųjų metų viduryje. Tie projektai perduodami svarstyti vyriausybei, o jos paskui persiunčia Seimui svarstyti ir priimti. Svarstant 1927 m. biudžetą, vyriausybė užbraukė kuni-

gams algas ir padarė kitus pakeitimus, bet Krašto aps. biudžete žymių pakeitimų nepadarė. Kariuomenės skaičius paliko tą patį.

1926 m. lapkričio 5 d. Seimas balsų dauguma ratifikavo sudarytą rugsėjo mėn. 28 d. tarp Lietuvos ir Tarybų S-gos Nepuolimo sutartį. Iškilo gyvas reikalas prieiti palaipsniui prie sumažinimo Lietuvos kariuomenės. Nusistatyta pradžiai ~~visai~~ likviduoti 2-ąjį ir 7-ąjį pėstininkų pulkus. Seimo biudžeto komisijoje liaudininkų atstovas dr. J. Pajaujis pasiūlė Krašto aps. biudžete nubraukti 2-ąjį ir 7-ąjį pėstininkų pulkus ir tuos kreditus paskirti krašto gerovei pakelti. Griežtai pasipriešino [tik] krikdemų atstovai. ~~bet balsų daugumą J. Pajaujo pasiūlymas buvo priimtas ir~~ Tai buvo pirmas žingsnis ~~prie~~ taupumo. Po biudžeto komisijos posėdžio L. Bistras tuojau nuvyko į Šančius pas 2-jo pulko vadą pulkininką J. Petruitį su naujiena, kad jo pulkas bus likviduojamas. Pulkininkas Petruitis ir jo žmona buvo labai artimuose santykiuose su Bistrais. ([Jų] ~~tikrenybėje su nie-ku Bistru ir~~ vaikai tik spėliojo, kas jų ~~yra~~ tikras tėvas.) Ten tą pačią vakarą nutarta ak~~tingai~~[yviai] veikti - ruošti perversmą. Buvo daug [pa]linksniuota įvairių karininkų pavardžių, kurie galėtų [skubiai] tą gėdingą darbą atlikti ~~be jokio dėlsimo ir atidėliojimo.~~ Jau rugsėjo mėn. buvo sudarytas vyr. fašistinio perversmo karinis štabas iš K. Ladygos, P. Plechavičiaus

iš V. Skorupskio. Tasai štabas savo tarpe 464
nesutarė ~~net~~ dėl termino, kada tą pervers-
ma reikės daryti. ~~Rinko patogias dienas~~
~~tą~~ perversmą ~~ui~~ padaryti, ~~1927 m.~~ Seimo ~~biudž~~ 1927 m.
biudžeto kom. nutarus likviduoti tuos du
pulkus, nekalbant jau apie tai, kad karininkijai
esama krikščioninė valdžia labai nepatiko.
~~bet čia~~ ~~jau~~ Bus likviduojamas 2-sis pulkas,
kurio vadu yra pulkininkas J. Petruitis.
~~O~~ Likvidavus pulką nebus reikalingas
ir pats Petruitis. ~~Be~~ Jo patrijotiniai ar jausmai ar
~~paramo~~ bus neigauti ir ~~jo~~ ~~vimpsaves~~ suduotas per jo kišenės. Reikėjo
skubiai veikti. Karininkų štabas pergyve-
no krizę. Ladygai pasitraukus iš vadova-
vimo, jo vietą užėmė P. Plechavičius, o
jį pasodinus į daboklę, vadovavimas
perėjo į V. Skorupskio rankas, ~~ir~~ jis pas-
kubomis paruošė konkretų perversmo
planą gruodžio 17 d. per Prezidento Dr.
Kaz. Griniaus 60 metų gimimo sukakties ~~minėjimą~~ ~~progą~~.
Perversmo terminas buvo atkeltas iš 1927 m.
todėl, ~~kad dar~~ prieš priimant Seime
1927 m. biudžetą. Priėmus biudžetą, daug
karininkų turėtų apleisti kariuomenę ir
todėl jie skubėjo veikti, ~~kol~~ ~~jie~~ dar buvo pulkų balne,
~~tame tarpe~~ žinomas ir pulkininkas J. Petruitis.
~~Tas pats Petruitis~~ Gruodžio 16 d. Kaune,
vyr. kariuomenės štabe įvykusiame visų
kariuomenės dalių vadų ir karinių įstai-
gų viršininkų posėdyje, kuriame dalyva-
vo visa kariuomenės vadovybė, Artilerijos
pulko vadas iš Vilkaviškio, pulk. O. Urbonas
painformavo, kad krašte ne taip gyvai

bręsta komunistų sukilimas, beveik yra pribrendęs pačioje kariuomenėje sukilimas, kurį organizuoja tautininkai ir krikščionys demokratai. Po jo kalbos kalbėjo Kauno įgulos vardu 2-jo pėstininkų pulko vadas pulk. J. Petruitis, (patikrino) kad įgula esanti visiškai ištikima ir joks sukilimas nerengiamas, o ta pačią naktį išvedė savo vadovaujamą pulką prieš vyriausybę. Jis gerai žinojo, kad iš komunistų joks pavojus negrėsė, bet aktyviai perversme dalyvavo grynai savo kišenės interesą apginti. Tai darė žmogus, kuris veik kiekvieną sekmadienį įgulos bažnyčioje, išpenai uniformuotas klūpojo ir meldėsi iš maldaknygės, knygoje yra parašyta, kad yra „smertelni griekai" meluoti ir veidmainiauti. Begėdis ir niekšas, – tai jo laipsnis visuomenėje.

Ne geresnis yra ir perversmo vyriausias organizatorius ir vykdytojas pulkininkas Vladas Skorupskis. Turiu rausdamas prisipažinti, kad jis mano kaimynas. Jis už mane 4 metais vyresnis. Gimė Šniponių kaime, Širvintų valsč. Tėvas jo miško sargas ir Šniponių kaime turėjo 5-6 ha žemės. Šeimoje be Vladuko niekas lietuviškai nemoka. Vladukas baigęs Širvintų 2-klasę mokyklą. Klebono Noviekio rūpesčiu ir pastangomis V. Skorupskis buvo priimtas į kunigų seminariją Seinuose. Pirmam pasauliniam karui prasidėjus, Skorupskis

atsidūrė Rusijoje. Ten baigė karininkų mo-
kyklą. 1918 m., vokiečiams dar esant, Širvin-
tose buvo mokytojų kursai. ~~Kursai~~ Mokytojai vieną
sekmadienį surengė gegužinę tame miške,
kur V. Skorupskio tėvas buvo sargu. Į tą
gegužinę atėjo ir V. Skorupskis, lenkų
Dovbor-Musnickio, Rusijoje organizuotos
armijos, karininko uniformoje su dide-
liu ereliu kepurėje. Aš savo draugams
paaiškinau, kad tai kaimyno sūnus,
iš kunigo pasidaręs karininku, ir dar su
tokiu skrepliu ant kepurės. Jis tą išgir-
dęs priėjo prie mūsų ir lietuviškai pasa-
kė, kad mes be reikalo jį užgaunam,
nes jis save ~~skaito~~ laiko lietuviu. Mes kiek
sumišom, ~~to~~ ypač labiau aš, gerai žinodamas
tą šeimą, ~~kuri~~ kalbėjo tik lenkiškai.
Po kurio laiko sutikęs jo tėvą paklausiau,
kur yra Vladukas, nes jau kuris lai-
kas, kaip jo nematau. Gavau atsakymą,
kad išvažiavo ~~pas~~ į legionus. Ir taip ir
nesupratau, ~~kad~~ tik pas lenkus. Pasirodo,
kad mano apsirikta. Jis nuvyko į Aly-
tų, į lietuvių organizuojamą kariuomenę.
~~Būnant~~ Būdamas Kaune, jis užeidavo pas mane
kaip į žemietį, bet mes buvom labai skir-
tingų ~~savo~~ pažiūrų. Jis dažnai lan-
kė bažnyčias, o aš jas apeidavau tik ~~de~~ tė
~~to~~ dėl, kad ją lankė veidmainiai. Bažny-
čioje juos mokė moralės, o jie, iš jos
išėję... ~~su morale buvo dideliam konflik-~~
~~te~~. Bet po perversmo V. Skorupskis man
pasakė, kad ~~mano suėmimo per perversmą~~

jis paėmė mane savo globon, ir mažes nerimo(?)
tą naktį galėjau ramiai miegoti. ~~Tokiu būdu~~ ~~perversmo~~ ~~mo būnant~~ ~~jam~~ kai jis buvo ~~jo~~ perversmo sąjūdžio(?) Gen. štabo viršininku, man tekdavo pas jį užeiti dėl daromų išbraukimų „Lietuvos Žiniose". Kartais cenzorius išbrauktus rašinius atstatydavo, pasitardavęs su P. Plechavičiumi arba ~~su~~ T. Daukantu. ~~Ro pa~~ ~~dėmytu~~ žygius perversmui, jam vėl ~~[illegible]~~ stipendiją mokės M. Sleževičius ~~[illegible]~~ davė, ta buvo nutraukta(?) ... kytis Prancūzijoje. Iš gai tą stipendiją negalėjo naudotis: neturėdamas jo išsukaitų minimumo. Grįžęs į Lietuvą, laiką praleisdavo ~~[illegible]~~ karinėse, pasakodamas apie savo „gerus laikus". Šio taip pat buvo paliestos ~~užgauti~~ kišenė ~~nians~~ ~~interesai~~, atėmus jam stipendiją ~~studijoti~~ studijuoti Prancūzijoje. ~~Tam~~ Todėl jis mošė perversmą. Tasai šiandadūšis dar gyvena.

Turim laimą būti pažįstamu su žymiais perversmininkais. Nagi aviacijos ryz. leitenantas Antanas Mačiuika irgi yra mano žemietis nuo Bagaslaviškių. Tai labai buvo proto bernas ir savo patriotiškumą visur rodė. Perversmo procese ~~proto~~ jis ~~buvo~~ ~~panaudotas~~ ~~tik~~ atlikimui tik juodą darbą. ~~Šiaip~~ Vėliau perversmininkų galvutė į savo ratelį retai įsileido ~~kviete~~, ~~ir~~ netgi nuo jo šalinosi. Šiandieje sakoma, ~~kad~~ kad šelmį ir pats Dievas atžymi. Mačiuikos veidas buvo raupų išvagotas.

Padarytas perversmas ~~buvo~~ vyko tuo laiku, kuomet fašizmas pasirodė žemės paviršiuje ir pasidarė naujų madingu metodu valdyti kraštą. Tautininkai Lietuvoje laisvuose rinkimuose nebuvo ~~jokio~~ populiarumo ~~iš rinkimuose~~ įgiję

Pravesdavo juose savo atstovus kunigus, blokuodamiesi su kitomis politinėmis partijomis. Valdžią užgrobti jėga visai atitiko jų norams ir širdžiai. (1) Demokratijos nuostatai jiems nieko nedavė ir ateityje nežadėjo. 1922 m. B. Mussolini užgrobė valdžią Italijoje. 1926 m. gegužės mėn 13 d. J. Pilsudskis užvaldė Lenkiją ([illegible]). Po Lenkijos perversmo Europoje Lietuva buvo trečioji. Paskui fašizmas 1928 m. priėjo prie valdžios Portugalijoje, 1933 m. Hitleris užgrobė valdžią Vokietijoje, 1934 m. Latvijoje, Lietuvos pavyzdžiu priėjo prie valdžios K. Ulmanis ir ant galo fašizmas kruvinu keliu 1936-1939 m. užvaldė Ispaniją.

(1) Dar ydant perversmą, fašistuojantieji karininkai-perversmininkai nusistatė, jei pavyks perversmas, valdžios vairą perduoti tautininkams, o krikdemus kviesti talkininkauti. Šitiems noriai sutiko, turėdami galvoje, kad talkininkaujant bus galima užtušuoti visus padarytus nusižengimus, jiems būnant valdžioje. ~~Reikia prisipažinti, kad~~ Ilgai jiems talkininkauti neteko ir jų likimas buvo panašus citrinos, iš kurios naudingos sultys išspaudžiamos, o pati žievė išmetama į šiukšlyną. Taip, krikdemų „griekus" tautininkai, būdami valdžioje, viešumon neiškėlė ir Temidė galėjo netrukdoma snausti sau toliau.

Gyvenime taip būna, kad daug kas dėl savo [illegible] spekuliacijai panaudoja kitų tautinius jausmus, pasisandamas

pats didelis patrijotu. Taigi visi perversmininkai ir buvo patrijotai tik savo kišenės. Kari- imant kariuomenės gerai suprato pulk. V. Gri- galiūnas-Glovackis, kuris 1920 m. visai nekaltus žmones, kaip Jurgį Smalskį-Smalstį, nužudė tik todėl, kad buvo kairiųjų pažiūrų. Pulk. P. Plechavičius Žemaitijoje žudė ir terorizavo vietos žmones, nenorinčius jo klausyti, išdrįsusius galvoti kitaip. Pulk. V. Skorupskis, būdamas 1-jo pėstininkų pulko vadu, negeriau elgėsi su anksčiau paminėtais savo draugais. Išvada aiški, tie „didvyriai" iš karininkų uniformų turėjo išsinerti ir duoną sau pelnyti naudingu darbu, statant Lietuvoje visuomeninį ūkį. Tai žmonės, kurie tam darbui netiko. Veik visą savo gyvenimą praleido dykinėdami, tikram darbui nepasiruošę. Negi šventieji puodus lipdo, sako liaudis. Taip, ne šventieji, bet kurį laiką, kol persiorientuotų, reikėtų padirbėti, pastudijuoti, ką daryti yra atpratę, o pagaliau neturi tam ir noro. Kur kas lengviau daryti perversmą, jei tam padaryti yra geros sąlygos. Po visą Lietuvą pasklido žinios, kad mažinama kariuomenė ir joje esantieji karininkai pergyvena dėl savo ateities. Čia nereikia jokio įtikinėti ir įrodinėti, pradedant leitenantu ir baigiant generolu, visi buvo rūpinęsi dėl savo kišenės. Tai perversmininkai gerai suprato ir ėmėsi niekšingo darbo drąsiai, gerai žinodami, kad visi karininkai ne tik pritars, bet ir aktyviai prisidės. Taip ir buvo. Karininkai kareiviams

aiškino bolševikų
sukilimas. Jam vadovauti pavojus, kad jie mošia ~~ranka~~
sukas. Z. Angarietis, o pats Tarybų S-gos
vyr. kariuomenės vadas (ar Min) Tuchačevskis jau yra
Minske. Kaip netikėti, jei kareiviams visi
karininkai ~~vienodai~~ ta pati trintina.
Jau po perversmo iš provincijos atėjo žinios,
kad kai kurie kariuomenės daliniai buvo
pasimošę žygiuoti į Kauną perversmininkus
tramdyti. Jei iš Kėdainių 2-sis artilerijos
pulkas, priešaky su ~~vadu~~ pulk. A. Jarašiūnu,
buvo pasirengęs žygiui. Tačiau atvykęs
į Kėdainius iš Kauno ~~2-jo artilerijos~~ vienas pulko
vadas perkalbėjo A. Jarašiūną ir pulkas buvo
sugrąžintas į kareivines. To pokalbio
stenografijos nėra, bet jo turinys buvo labai
gyvenimiškas, ir pagrįstas morale:
nekirsk tos šakos, ant kurios pats sėdi...
Dažnai skaitai, kad Afrikoje samdyti iš kitur
karininkai veda karą su čiabuviais,
kad pagelsmatų ~~jų nepriklausomybę~~ pasigarsinimą, skelbiasi, kad toji
profesija už pinigą ~~būtų~~ panaudota, kur
tik nori, tik mokėk ir dar mokėk. ~~Daugiau~~
Jų atsiras daug, labai daug. Ispanijoje
Frankas tuos specus panaudojo, ir
~~Nors kraujas buvo pralietas~~, ~~bet~~ jis ir iki
šiol dienos sėdi viršūnėje. ir Visą Ispaniją
paversta dideliu kalėjimu, ir taip padavę
jo kariavimo specai.

Perversmas padarytas karininkų iniciatyva,
Tautininkams esant valdžioje, nepasišykštėta,
kam dvaro centrą, malūną, namą, padidinta
pensija. Davė su dideliu mošidumu,

Po perversmo, kiek laiko praslinkus, turint duomenis objektyvius ir ne- tas įvykis buvo aptariamas visoje lietuvo- je siauresniuose rateliuose ir pavieniui. Toji tema liaudininkų tarpe buvo aktuali gana ilgą laiką. Vieni kaltino tuos, kiti teisino anuos, o tretieji savo sprendimo arba išvados nedarė, nes nežinojo medalio šios antrosios pusės. Prie tų ir aš priklausiau. Teko asmeniškai su Sleževičium aiškintis, kodėl, turint signalus apie ruošiamą perversmą, nesiimta jokių priemonių jį užgniaužti pačioje pradžioje. Sleževičius aiškina, kad buvo žinių apie ruošiamą perversmą kariškių tarpe, bet tai buvo planuotas 1927 m. V. Petraulio paslauga — išduoti perversmo organizatorius tokia brangia kaina, nekelti jam bylos, jo nesodinti į kalėjimą, tai būtų padarytas labai didelis nusikaltimas. Juo labiau socialdemokratams pasitraukus iš koalicinės vyriausybės, su Ūkininkų s-ga buvo susitarta sudaryti naują vyriausybę ir V. Petrauliui bylą iškelti davė savo sutikimą. Naujoji vyriausybė su ūkininkų s-ga būtų trumpa, nes legalizavus komunistų partiją, naujus rinkimus 1927 m. rudenį reikėtų padaryti būtinai. Tuomet seimo veidas bus atitikras, nes paaiškės kam darbininkai atiduos savo balsus. Jiems atstovavo dvi politinės grupuotės, o dabar bus trys. Kas liečia komunistus, tai man tas reikalas buvo aiškus, nes su K. Požėla palaikydavau ryšius ir žinojau jo asmenišką šiuo klausimu nusistatymą.

Toliau Sleževičius teisinosi, kad krašto aps. ministras J. Papečkys jį ramino ir ragino greičiau patvirtinti seime biudžetą, likviduojant du pulkus, ir ta proga bus atsikratyta nuo nepageidaujamų karininkų. Vidaus reik. ministras V. Požėla didelio budrumo nerodė, nes skaičiavo tas dienas, kada jis bus laisvas, o jo pavaldiniai, kuriems dangumą buvo paveldėti, tą V. Požėlos suvytusį budrumą panaudojo savo interesams, ranka rankon ėjo su perversmininkais, nes esamoji vyriausybė jiems nebuvo nei prie širdies, nei prie veido. O po perversmo buvo tokios žinios, kad žvalgybos viršininkas J. Paškevičius su perversmininkais turėjo ryšį, tautinių jausmų skatinamas įsitikinęs, kad esamoji vyriausybė sudaro puikias sąlygas komunistams Lietuvoje įsigalėti. Sleževičius apkaltina V. Požėlą ir J. Papečkį dėl jų apsileidimo, o svarbiausia, dėl stokos budrumo. Dar perversmo išvakarėse Tarybų S-gos atstovas Lietuvai pranešė Sleževičiui, kad ruošiamas perversmas ir jis susisiekė su J. Papečkiu. Tas Sleževičių nuramino, kad viskas yra padaryta jam numalšinti. Tą proga trumpai atpasakojo, kaip vyko visų kariuomenės dalių vadų ir karinių įstaigų viršininkų posėdis, ką pasakė pulk. O. Urbonas ir paskui pulk. J. Petruitis, ant kurio buvo metamas šešėlis, kad jis ruošiamam perversme žada suvaidinti svarbią rolę. J. Papečkys nuolat nešiojo tamsiais stiklais akinius

~~su tamsiais šlinkais~~ Saltiškėl ir
sa nelaimė, kad ~~ir čia gal~~ buvo vi-
dyti J. Petruičio per juos negalėjo pama-
maldžiam jėzuitiškumo, kas pa-
žmogui yra artima ir miela.
Dabar dėl greito perdavimo valdžios
perversmininkams - tautininkų šulams
A. Smetonai, A. Voldemarui, A. Merkiui
ir S. Šilingui. Tai šio medalio antrąją
~~jo~~ pusę M. Sleževičius aiškino, kad ne-
buvo prasmės priešintis, neturint jokios
jėgos apsiginti. ~~legalios valdžios. padė-~~
~~ti.~~ Viduje jos nebuvo. Buvo galvota ap-
ginkluoti darbininkus. Šiai idėjai ir pa-
dys komunistai nepritarė, nes tada
fašistai dar smarkiau sukrustų ~~ir~~
~~su~~ pasinaudotų propaganda, visuomenei ~~į~~ įrodinėtų,
kad štai faktas: komunistams išduo-
dami ginklai. Jų negarus visuma trimbi-
jo apie tą pavojų. ~~Apie sudarymą~~ Esamai
valdžiai apginti buvo sudaromi ~~ištikimos~~ kariniai
daliniai, ~~buvo eita.~~ ~~darant~~ išimant kariuomenės
~~sumažinimą~~, Bet perversmininkai tą mūsų
sumanymą iššifravo ir perversmą iš
1927 m. atkėlė į 1926 m., kada jų žmonės
dar sėdėjo kariuomenės vadovaujamuose
~~vietose~~ ~~kar.~~ postuose: pulk. J. Petruitis ir kiti. Pagaliau
ir neturint ištikimų kariuomenės dali-
nių, galima buvo nealsisakyti, vilkinti
ir atsirastų padorių ir koringų vyrų,
kurie perversmininkams pasipriešintų. Tada
būtų vidaus karas, sąmyšis, suirutė, ~~betvarkė~~,
ankos, tuo laiku, kuomet lenkai jau
mo ~~pat~~ pavasario prie Lietuvos sienos ~~ambicijos~~

sukoncentravo savo pulkus ir laukė ~~[illegible]~~ patogios
~~tai~~ progos Lietuvai užpulti, (tuo tikslu visą lai-
ka ~~buvo pas~~ lenkai turėjo. Dabar, kuomet Pilsudskis
kis be jokio pasipriešinimo priėjo prie
valdžios vairo, ([illegible] įgyvendyti) visos Lenkijos svajonę Lie-
tuvą paklupdyti, ir ~~lenk~~ tapti savo tau-
tos didvyriu. Lenkijos užpuolimo grėsmė
ypač padidėjo nuo to laiko, kai 1926 met.
gegužės mėn. J. Pilsudskis ~~jau~~ tapo „tautos
vadu"; ~~ant~~ virš Lietuvos pakibo Damoklo kar-
das. Kad tas kardas nenukristų ant Lietu-
vos, mes nedelsdami pradėjom ieškoti
draugų, o tai buvo Tarybų s-ga. Mes pasiū-
lėm jai pasirašyti, be jau esamos Taikos
sutarties, kuri buvo sudaryta 1920 m. liepos
mėn. 12 d., dar ~~pasirašyti~~ ~~draugiškumo~~ (ir Savitarpio pagalbos) sutar-
tį, kurioje abi šalys įsipareigoja viena kitai
padėti, jei jos bus užpultos agresorių. Šis
Lietuvos pasiūlymas Maskvoje buvo gana
ilgai svarstomas ir (Tarybų s-ga) pasiūlė vietoje Savitar-
pio pagalbos pasirašyti Nepuolimo sutartį.
Lietuvai kito išėjimo nebuvo. ~~ir~~ ~~Visai~~ Nedve-
jodami nepuolimo sutartį pasirašė, ~~mes~~
~~ir čia suklydę, kad~~ Toji sutartis Lietuvai
buvo naudinga ~~ta prasme~~, ~~kad~~ nes Tarybų s-ga
Lietuvos nepuls, o Lietuva, ir jos nepasira-
šius, niekuomet tai daryti nekėsino, tuo la-
biau neturint su ja net ~~[illegible]~~ sienos. Bet
Lietuvai rūpėjo kas kitas. Tai Savitarpio
pagalbos ~~apsiginimui~~ buvo reikalinga, kad nuo lenkų galimo
užpuolimo. Pagal Nepuolimo sutartį, kuri
buvo pasirašyta Maskvoje 1926 m. rugsėjo
mėn. 28 d., ~~[illegible]~~ jeigu viena iš susitariančių, ji

šalių, ~~sakoma sutartyje~~ nežiūrint jos taikaus elgesio, būtų užpulta vienos arba kelių trečiųjų valstybių, antroji susitariančioji šalis pasižada neteikti paramos tai vienai arba kelioms trečiosioms valstybėms jų kovoje prieš užpultąją susitariančiąją šalį. Lietuva ir Tarybų S-ga įsipareigojo neprisidėti prie jokios valstybių koalicijos, kuri turėtų tikslą ekonominiu arba finansiniu požiūriu boikotuoti vieną iš susitarusių šalių".

Pasirašius sutartį, buvo pasikeista notomis, kuriose pabrėžta, kad Nepuolimo sutartis nevaržo Lietuvos atlikti savo pareigų, kaip Tautų S-gos nariui ir, be to, Tarybų S-ga pareiškė, kad ji pripažįsta Vilniaus krašto priklausomybę Lietuvai. Šis pabrėžimas Lietuvai buvo labai naudingas ir jis suvaidino gal lemiamą vaidmenį Lietuvos ~~kini-~~ ~~ma~~ santykiuose su lenkais.

Tarybų S-gos atsisakymas pasirašyti savitarpio pagalbos sutartį buvo visai suprantamas. Ji vegetavo po visokių vidaus kovų. Ekonominė būklė buvo ~~ap~~ apverktinoje padėtyje. Kapitalistų apsupti, ~~iš niekur~~ bet kokios pagalbos iš kitur negalėjo gauti. Siautė badas ir epidemijos. Armija apginkluota ir aprūpinta labai primityviai. Jos kovingumas buvo kolkas žemas ir ji karo mene niekur nepasižymėjo. Bet tai dar niekis. Savo skaitlingumu visiems baimės įvarydavo, ~~bet čia~~ Tačiau lėmė visai kitas faktorius, pro kurį patylomis praeiti

nebuvo galima. Vokietijoje atsirado Hitleris,
kuris pasišovė vokiečius išgelbėti iš pa-
vergimo, į kurį jie pateko, pralaimėję kara-
Hitlerio judėjimas apėmė veik visą Vokie-
tiją. 1923 m. Hitlerio pučas Miunchene
buvo nuslopintas, ir jis 4 metams buvo
įgrūstas į kalėjimą. Bet jame išbuvo tik
apie vienerius metus, ~~ir~~ išleistas į laisvą
dar smarkiau išvystė savo veiklą. Vyriau-
sybė jį persekiojo ir tuo pačių metų pradžioje,
~~ir~~ nuolaidžiavo. Tasai Hitlerio judėjimas
iš Vokietijos pro sienas pradėjo veržtis ir
kitur su obalsiu „Lebensraum"- gyveni-
mos erdvės [illegible] vokiečių tautai,
~~ir~~, kad jos Vokietija ~~jį~~ neturi, tai komunistai
yra kalti. Mirtina kova jiems! Tokiems
dalykams vykstant beveik po šonu
Tarybų s-gos, buvo gyvas reikalas pasiruošti
šiai kovai. Patylomis ruoštasi. Vengta bet
kokių susitarimų arba prasitarimų, kas
galėtų pakenkti. Sudarius su Lietuva sa-
vitarpio pagalbos sutartį, jos priešai tai
galėtų panaudoti blogam. Nepuolimo su-
tartis buvo visai kita ~~at~~ spalvų - taikos.
M. Sleževičius palaikydavo labai tampriius
ir draugiškus ryšius su Tarybų s-gos atsto-
vu Lietuvoje ir buvo jam priminęs, kad Lietu-
voje bręsta ~~ir~~ fašistų sąmokslas. ~~Gavo~~
Jo nuomonę, kad tai nepageidautinas
judėjimas, bet ką nors patarti arba pa-
dėti šio ~~šiame~~ klausimu iš Tarybų s-gos
laukti nereikia. ~~Skaito~~ tai Lietuvos vidaus
~~...~~ reikalas ir reikia savo jėgomis tvarkytis.

Iš atstovybės Maskvoje tokios pačios žinios gautos. Koks ~~tai buvo~~ abėjingumas. Po perversmo sušaudyti keturi komunarai, kurie jau buvo nuo gruodžio mėn. 4 d. legalizuotos Lietuvos Darbininkų partijos nariai. ~~Nebuvo~~ Tarybų s-ga nepareiškė nei protesto, nei dėmesio ir tik vietoje, jau iš pogrindžio, atsišaukimuose raginta darbininkus kovoti su smurtininkais, o vadovybės tarpe buvo frakcionizmo judėjimas, kuris tęsėsi apie metus.

Trečioji medalio pusė. Esant Lietuvoje suirutei, lenkai ~~buvo~~ jau nuo pavasario sukoncentravo savo kariuomenę prie Lietuvos sienos, kodėl jos nepuolė, pasitaikius tokiai gerai progai, M. Sleževičius negalėjo suprasti ir paaiškinti. Ne tik Sleževičiui, bet ir visiems buvo mįslė, ir ją įminė, 1939 m. į Lietuvą atvykęs, PAT (Polska Agencja Telegraficzna) atstovas Tadeusz Katalbach. Perversmo metu lenkai nepuolė Lietuvos dėl trijų sumetimų. Pirmasis ir tai buvo svarbiausiasis. ~~tai~~ Lenkija, Lietuvai pasirašius su Tarybų s-ga Nepuolimo sutartį (spalio mėn. 28 d. nei per diplomatinius kanalus, nei per kitus kelius negavo žinių, kas dar be šios sutarties yra susitarta Tarybų s-gos ir Lietuvos. Diplomatams pasirašyta nepuolimo sutartis buvo kaip anekdotas ar katė pasirašė sutartį, kad pelė nepuls katės. Logiškai mąstant aišku, kad ir be sutarties pelė niekuomet katės nepuls. ~~Visi buvo padarę~~ „Gražiosios" išvada, kad čia ~~buvo~~ mėtomos pėdos. Kogi buvo Maskvoje ilgai fantasi?

Jokių abejonių nebuvo, kad tarp Tarybų s-gos ir Lietuvos yra padaryta slapta sutartis, kad lenkams užpuolus Lietuvą, Tarybų s-ga jos ginti. Lenkai, taip manė, nes, šios sutartį pasirašius, vyriausybių atstovai pasikeitė notomis, ir Tarybų s-gos notoje aiškiai pareikšta, kad ji pripažįsta Vilniaus krašto priklausomybę Lietuvai. Šis pabrėžimas buvo skaitomas pagrindu, kad yra dar ir slaptas susitarimas. Prisiminta, jog rusai nori lenkams atkeršyti už karą, kuris vyko 1920 m., ir jie buvo nuo pat Varšuvos nublokšti į rytus iki šių dienų sienos. Strateginiu atžvilgiu lenkai buvo labai nepatogioje padėtyje, nes rusai, kiaps lenkų įsikišimą ties Švenčionimis ir Daugpiliu, kad pasiektų Lietuvą, o tas tarpas siekė tik 80 klm., ir jame nebuvo padaryta žymių įsitvirtinimų. Bet, atsižvelgdama į šiuos strateginius netobulumus ir spėliojimą apie esamą slaptą sutartį, Lenkija atsiklausė Antantės, kuri nepatarė lenkams uždegti karo laužą rytuose, kuomet visų pašonėje bręsta naujas pavojus – Hitlerio judėjimas, ir Lenkijai gręsia netekti koridoriaus ir Silezijos. Tai buvo antroji medalio pusė. O trečioji, gal ir ne taip svarbi, bet charakteringa. Okupavus Lietuvą, ją palikti okupacijoje būtų nepatogu. Ieškota Lietuvoje tokio žmogaus, kuris „visos tautos vardu“ prašytų federacijos ryšių, o gal net užtektų autonomijos, broliškos globos. Jau būtų sugalvota, kaip prašyti ir ką. Buvo linksniuota prof. Mykolo Römerio pavardė, bet pasiūlyti

neišdrįso, nes jis 1919 m. IV. 19 d., kuomet Pil-
sudskis užėmė Vilnių ir jo kraštą, atsisakė
sudaryti vyriausybę, kuri bus sujungta fede-
racijos ryšiais su Lenkija. Tuo labiau dabar,
kai prof. M. Römeris susigyvenęs su lietu-
viais, gins Lietuvą tyr. tarptautiniame
tribunole Hagoje dėl Lenkijos agresijos,
užimant Vilnių ir jo kraštą. Kito nerado.

Šią T. Katalbacho įmintą mįslę, kuri
buvo trečiojoje medalio pusėje, M. Sleževi-
čiui papasakojau. Jam tai buvo labai įdo-
mus faktas, jis prisiminė, kad pasira-
šius nepuolimo sutartį, po kokio mėne-
sio Lenkija Tarybų S-gai įteikė protesto notą, kad jos
[illegible]nimas Vilniaus krašto priklausomybės
Lietuvai, prieštarauja taikos sutarčiai, pasi-
rašytai 1921. kovo mėn. 18 d. Rygoje tarp Tarybų
S-gos ir Lenkijos, kurioje yra pasakyta, kad
nuo Lietuvos ir Lenkijos į rytus
teritorija yra ginčytina, o čia dabar pripažįs-
tama Lietuvai. Kiek atsimena M. Sleževičius,
į tą protestą Tarybų S-ga lapkričio mėn.
pabaigoje ar gruodžio pradžioje Lenkijai
atsakė, patvirtindama, kad yra neklaidinga, įteikiant
tą atsakymą Lenkijos atstovui Maskvo-
je, dar žodžiu pabrėžta, kad lenkai
rytuose neprovokuotų konflikto.
Po tokios aiškios ir griežtos pozicijos, ku-
rią pasirinko Tarybų S-ga, lenkai buvo tik-
ri, kad Lietuva turi slaptus su-
sitarimus ir neišdrįso, nors ir esant pato-
giam momentui, rengiant perversmą, ką
nors daryti. „Tai nulėmė“ pasakė Sleževičius.

Nuo 1926 m. gruodžio mėn. 17 d. 3 val. nakties demokratinė valdžia nustojo egzistavus, vėl valdžia pateko į rankas tų, kurie buvo prieš šešiais mėnesiais pogrindis, kalėjimai, stovyklos, šaudymai. Viskas buvo panaudota slopinti visuomenės norams, laisvą žodį susirinkimuose, spaudoje, viešose vietose, šeimoje. Tie žmonės laisvose sąlygose negalėjo įsigyti visuomenės pasitikėjimo, perduoti valdžios vairą, tai sugalvojo tą juodą niekšingą darbą atlikti nakties metu. Jau taip ir yra, kad tokius darbus ir daroma tik tamsią naktį.

Valstiečiai liaudininkai būdami valdžioje, nebijojo išleisti iš kalėjimų visų, kuriuos sugrūdo tie, kurie bijojo laisvo ir teisingo žodžio. Liaudininkai legalizavo jų egzistavimą. Ištraukė juos iš gilaus pogrindžio ir kvietė prie kūrybinio darbo, atstatant sunaikintą Lietuvos ekonominį stovį. Bendromis jėgomis, laisvose sąlygose Lietuvos gerbūvį galima buvo pakelti į aukštą lygį. Lietuvos konstitucija savo struktūra socialistiška. Joje sakoma, šalyje visi turtai, esantys gelmėje, miškai, vandenys, keliai, geležinkeliai ir t.t. yra valdžios turtas jos nuosavybė. Tai yra socializmo pradai. Milijonierių nebuvo. Tasai tariamas milijonierius Vailokaitis, buvo tik balansinis milijonierius. Stambios pramonės nebuvo. Ją reikia statyti, ir joje valdžia 51 % turėtų. Net fašistams esant,

to principo prisilaikė elektros fabrikai, autosusisiekimo, maisto apdirbimo įmonės, Lietuvos bankas ir kitos. Kitos valstybės su stambiųjų įmonių savininkais turi daug vargo, o čia nuo valstybės įsikūrimo jau rikiavosi socialistinių kelių. Trūko tik gerų norų avantiūristams eiti su Lietuvos liaudimi ir ją padaryti tikrai demokratine ir socialistine.

Bevaldydami Lietuvą policinėmis priemonėmis, priėjo prie bedugnės krašto. Pabėgo. Man prisiminė lenkų rašytojo Boleslavo Glovackio-Pruso viena novelė „Grįžtančioji banga", kurioje aprašoma, kad žiaurus vienos įmonės savininkas labai skriaudė ir persekiojo savo darbininkus. Darbininkai to negalėjo iškęsti ir padegė jo visą įmonę. Savininkas pasiliko be įmonės, vargo ir badavo. Čia tai ir buvo grįžtančioji banga. Taip tai bangai, kuri, atsimušusi į ežero kitą krantą, grįžta...

Laikas įsisąmoninti, kad krašte, kur gyvena žmonės, turi būti sudarytos tokios sąlygos, kad visi būtų lygiais, ir nepersekioti už tai, kad jie yra kitos tautybės, kitų įsitikinimų ir turi kitos spalvos odą. Žavi mus Švedija, kurios valdymo forma – konstitucinė monarchija, o per laisvus rinkimus socialdemokratai gauna daugumą ir jie sudaro valdžią. Valdo gerai, net moka seniams dvi pensijas. O karalius? Karalius tenisą žaidžia, jis kam jis reikalingas, gali jį ten, teniso korte, rasti ir, prisėdęs ant suolo, savo visus reikalus jam išdėstyti. Niekas jo nesaugo, nes jam nieko pikto neatsitiks, nes ir jis niekam blogo nedaro.

Bloga, kuomet valstybėje dar susidaro viena valstybė. Buržuazinėje Lietuvoje taip buvo. Visas politinis gyvenimas vairavosi pagal kariuomenės norus ir pageidavimus ~~ir~~ Jos pageidavimai buvo tenkinami, nes toji turi ginklą. 1927 m. kovo mėn. 11 d. susprogdinta b-vės „Varpas" spaustuvė, kuri leido pažangius leidinius, ~~ir~~ juose pasisakydavo ne taip, kaip karininkai galvojo. Jos mintis ir idėjas ~~laisvose~~ ~~sąlygose~~ ~~negalėjo~~ galėjo užgniaužti, tik pagalba pasitelkus chemines medžiagas.

Satyros teatras „Vilkolakis" 1925 m. gegužės mėn. 8 d. savo teatre pastatė 4 veiksmų komediją „Muškietieriai", kurioje buvo švelniai išjuokta karo mokykla. Kitą dieną karo mokyklos viršininkas generolas Galvydis-Bykauskas nusiuntė ~~pas~~ „Vilkolakio" vadovui ir režisieriui Antanui Sutkui sekundantus – pulkininką Joną Jackų ir kap. Austrą Karolį (kovietis, pabėgęs po Pirmojo didžiojo karo), ~~kad~~ kadangi tame veikale buvo apšmeižta kariuomenė, ir reikalavo viešai ~~per~~ spaudoje atsiprašyti kariuomenę, ~~ir~~ pasižadėti, kad toks ~~sai~~ veikalas ~~nebus~~ daugiau scenoje nestatyti. Ant. Sutkus tai padaryti atsisakė. Pagrasino ištremti ir uždaryti teatrą „Vilkolakis".

Rytojaus dieną jam buvo įteiktas Kauno miesto ir aps. komendanto majoro Vlado Braziulevičiaus nutarimas: už viešą Lietuvos kariuomenės žeminimą ir įžeidimą komedijoje „Muškietieriai" pil. Ant. Sutkų, kaip pavojingą visuomenės tvarkai ir kariuomenei asmenį, išsiųsti iš Kauno miesto ir

apskrities visam karo stovio metui. jos „Muškietieriai" neleisti Komedi- spausdinti vardinti bei taipgat visam karo stoviui. Nutarimas privalėjo būti įvykdytas per 24 val. nuo paskelbimo. Po tokio potvarkio satyros teatras „Vilkolakis" nustojo veikti, nes jo rampoje karlais nepagarbiai linksminojami kariškiai.

Kariuomenės uždavinys saugoti valstybės sienų sargyboje, būti visai apolitine. Bet ji grindė savo egzistavimą asmeninių interesų plotmėje. Tai aiškiai pasireiškė per padarytą 1926 m. gruodžio mėn. 17 dienos perversmą.

Mažoje mūsų respublikoje laikė armija 23 tūkstančių, generolų procentinių santykiu turėjo daugiau negu tuo laiku JAV. O pats jauniausias generolas, vos 33 metų, buvo Lietuvoje. Vargu, ar kitur toks jaunas taptų generolu. O Lietuvoje toks buvo. Ką jis galvoje išmanė apie strategiją, sunku spręsti. Bet, kad jis buvo pamaldus, tai visi žinojo. Įgulos bažnyčioje kiekvieną sekmadienį jis generolo uniformoje, klūpodamas ant kelių, su maldaknyge rankoje, labai susikaupęs, meldėsi. Ranka mušdamas į krūtinę prašė Dievo malonės sėkmės karinės karjeros kelyje! Smalsuoliai veržėsi pamatyti tą reginį. Tas galėjo vykti tik Lietuvoje.

Vienas žymus tarybinis veikėjas pasakojo, kaip pergyventa 1940 m. birželio mėn. 15 d., kuomet pagal susitarimą su Lietuva Tarybų S-gos Raudonoji armija buvo padidinta, ir tie papildomieji daliniai pradėjo žygiuoti į Lietuvą. Nors čia ir buvo teisėtas Tarybų S-gos karinės įgulos papildymas Lietuvoje, bet ne visų vienodai galėjo būti suprastas ir tikėtasi net įsišokimų, vykdant tą operaciją. Peržengiant sieną, Tarybų S-gos aukštesniems kariams buvo įsakyta, kad jie Lietuvos karininkams Tarybų S-gos vyriausybės vardu garantuotų, kad jie yra inkorporuojami į Raudonosios armijos gretas, išsaugant jų laipsnius ir laiką, išbūtą armijoje, esant buržuazinei santvarkai. Visų nustebimui, viskas praėjo labai ramiai. Nebuvo jokio pasipriešinimo ar prieštaravimo, vykdant tą operaciją. Vėliau tie patys karininkai, suorganizavus 16-ą lietuvišką diviziją, sėkmingai vijo vokiečius iš Lietuvos teritorijos. „Taip, kadangi tos įsišokimo baimė buvo perdėta, viskas klostėsi gerai ir tvarkingai" nebaigė pasakoti tas pareigūnas ir dar pagailėjo komplimentų jų adresu. Tai gera medžiaga istorikams, rašant apie tą laikotarpį, kuomet pro debesų protarpį pasirodė mažas saulės spindulys. Nereikia viską imti iš pusės, pažiūrusių tragizmu. Yra tokios puselės, kur to nėra arba yra mažiau. Reikia tiktai laviruoti.